

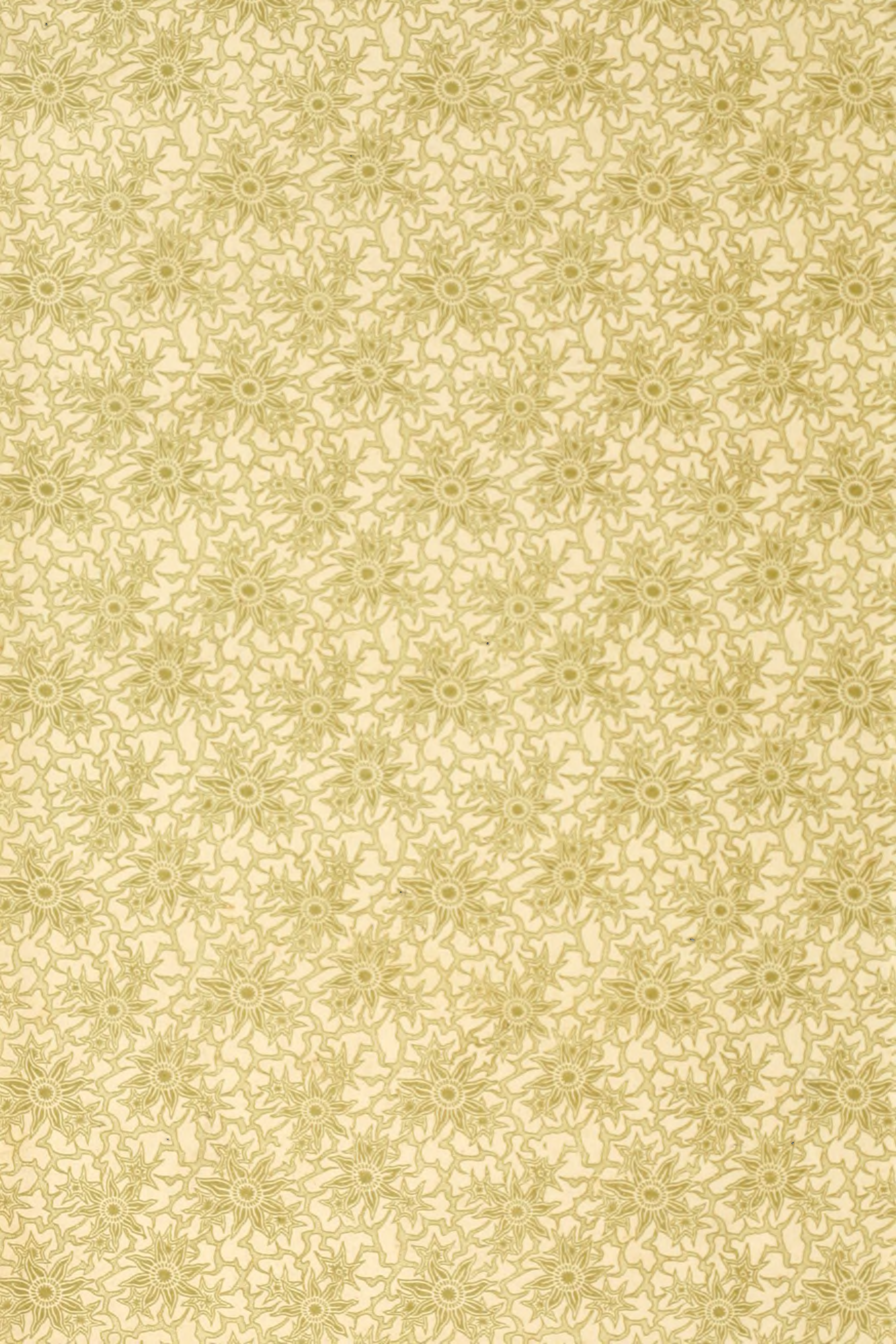
SPOMEN-CVIEĆE

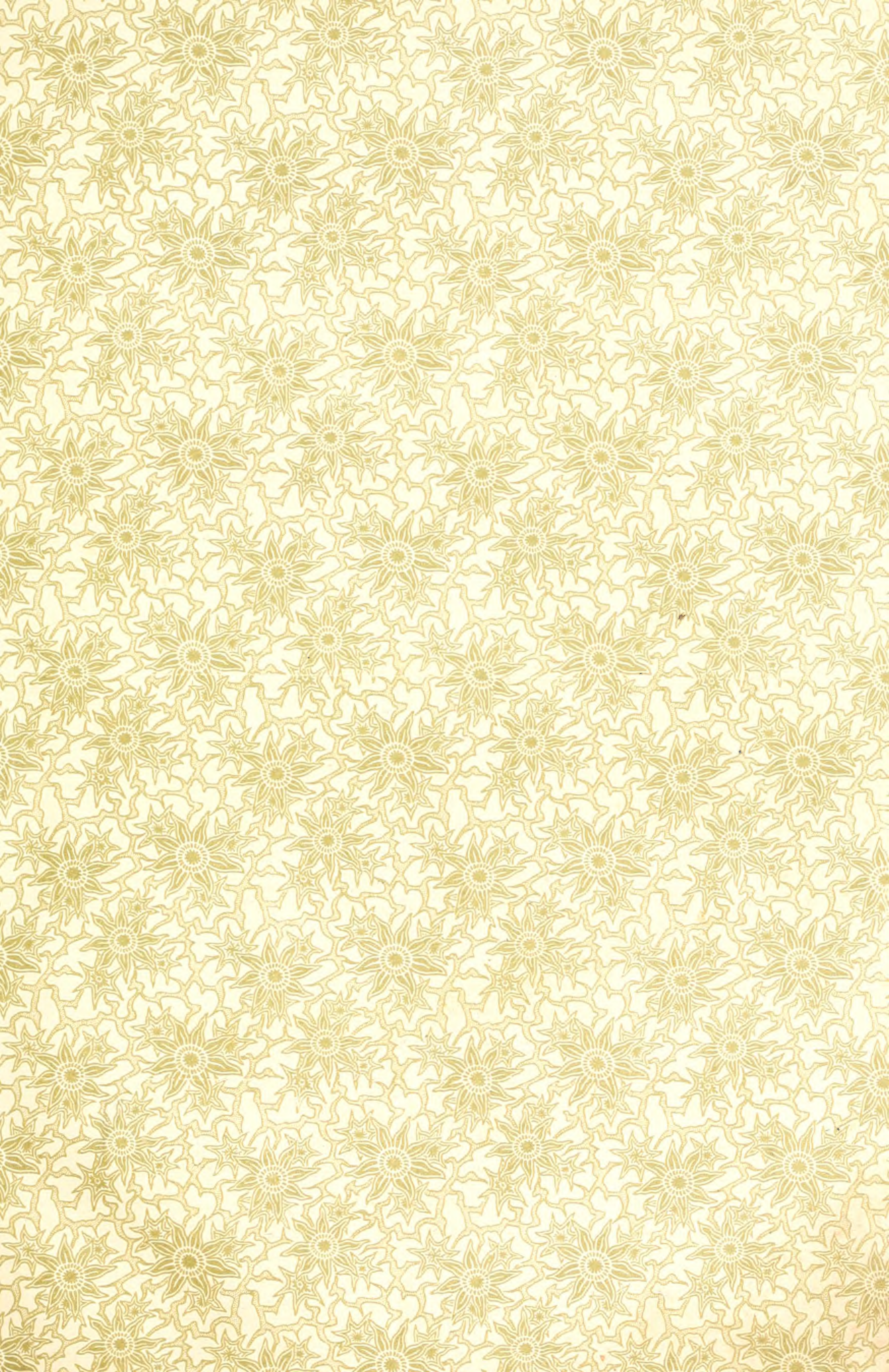
IZ

HRVATSKIH I SLOVENSKIH DUBRAVA.

MATICA HRVATSKA

1900.

SPOMEN-CVIEĆE.

J. J. Strossmayer
Bishop

SPOMEN-CVIEĆE

IZ

HRVATSKIH I SLOVENSKIH DUBRAVA.

U VIENAC SAVILA

MATICA HRVATSKA.

SA SLIKOM BISKUPA J. J. STROSSMAYERA, 29 SLIKA U SLOGU I 18 UMJETNIČKIH PRILOGA.

ZAGREB 1900.

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«.

NARODNOMU DOBROTVORU

BISKUPU

JOSIPU JURJU STROSSMAYERU

U SPOMEN

PEDESETGODIŠNJICE NJEGOVA BISKUPOVANJA

MATICA HRVATSKA.

O PEDESETGODIŠNJICI

BISKUPOVANJA

JOSIPA JURJA STROSSMAYERA.

I.

Hrvatski i slovenski književnici združiše se, da u Matici Hrvatskoj saviju jedan književni vijenac, iz koga ima prosjati jednodušna književnička sloga slovenskoga i hrvatskoga naroda. Uz njih pristaju umjetnici, koji će djelu podati sjaj i umnožiti mu ljepotu. Misao ih jedna svela, da proslave pedesetgodišnju slavu biskupovanja Josipa Jurja Strossmayera. Misao je ova krasan izraz one glavne ideje naroda hrvatskoga i slovenskoga, vodilice svega historijskoga života njihova u devetnaestom vijeku, da se obadva plemena slože i ujedine. Slovenci na krilima ljubavi donesoše svoje plodove književne i umjetničke. Smije se reći, da je ujedinjenje u ovoj književnoj radnji pravo ujedinjenje srdaca hrvatskoga i slovenskoga naroda. Slave svoga zajedničkoga dobrotvora!

Prije pedeset godina, dne 18. novembra g. 1849., donese službena »Wiener Zeitung« imenovanje doktora filozofije i teologije Josipa Jurja Strossmayera za biskupa djakovačkog. Mladi dvorski kapelan i direktor u Augustineju tek u trideset i petoj godini postavio bio kroz dvije godine bečki i evropsku buru u Beču. Ohrabrio ga bio već sjaj velikoga govorničkoga dara u dvorskoj crkvi, ugodjevalo ga prijateljstvo najodličnijih Hrvata u Beču. Jelačić ban predložio ga za biskupa upravo u času, kada je bio na visini slave i moći. Za malo mjeseci potamnio zanos naše i drugih naroda očekivanje, utapalo se i nade Jelačićeve. Za dva mjeseca (28. januara god. 1850.) zabilježio tadanji banski vijećnik Ivan Kukuljević: »Odem pozdraviti — u Beču — biskupa Strossmayera. On me primi veoma radostnim licem, reče sám, da je naimenovanje njegovo za biskupa jedno stečevina naša, da je on prvi narodni biskup.« Stvaran komentar poslijednja krvlju hrvatskom zalivene godine 1848. Divna svijest o samom sebi, kao radniku sluzi, na koje ga je mjesto milost božja postavila, da bude vodja svoga svoga naroda. Složimo s ovim zapis njegov od g. 1841. prije njegova polaska u Beč. Bio već dvije godine kapelan u Petrovaradinu, nešto se porječkao sa svojim župnikom, dospio u Djakovo da traži drugo mjesto. Biskup ga prekori i zapovjedi mu, da se vrati na svoje mjesto. U tuzi i molitvi sprovede noć. Sutra rano pozove ga opet biskup i javi mu veselo, da ga je car Ferdinand primio u zavod sv. Augustina u Beču. Strossmayer zabilježi u svoju bilježnicu: »8. oktobra zaznamenuj za uvijek dan osobite milosti i providnosti božje. Treba da se uvijek Bogu molim i njemu zahvaljujem, ali osobito ovih dana. Ako mi je slobodno pogledati u budućnost, Bog me zove za velike stvari i bit će meni veoma slabašnu na pomoć.« Ovo predvidja čovjek u

svojoj dvadeset i sedmoj godini, — ovako predvidjaju samo heroji u historiji čovječanstva.

Već u prvoj svojoj poslanici veli mladi biskup, da će slijediti veličanstveni primjer ljubavi k domovini samoga Spasitelja našega, »koji da je i po mnijenju Bossuetovu krv svoju osobitim obzirom na svoj narod prolio i hotio, da se po žrtvi, koju na drvetu križa za cio svijet prikaza, i ljubav domovine posveti«. Drugi primjer da nam daje sv. Pavao, kada zavapi: »Žalost velika i bol neprestano obuzima srce moje: željah biti ja sam prokletstvo od Isusa za braću moju, koji su rodjaci moji po puti.« … »Izraelci su«, — tumači nam sv. Pavla biskup — »sjeme Abrahamovo, i ja sam; baštinici su obećanja božjih, i ja sam. Ja sam udo od tijela njihova i krv sam od krvi njihove. Sagriješili su i oglušili se na glas proroka svojih, umorili su Boga i spas svoj, krivi su prokletstva i osvete božje, ali su ipak moji i moje se srce od njih nikada odcijepiti ne će; pače želio bih i ja željno nje sobom zamijeniti i po primjeru Boga i meštra svoga vlastitom žrtvom nje od prokletstva božjega otkupiti. Evo prave i čiste ljubavi svećeničke, koja se ničim na svijetu smutiti ne da, pače koja u nesreći i nezgodi naroda svoga sveudilj raste, dok se do one žestine i izvrsnosti ne dovine, koju je Isus u božanstvenom svom srcu prama svim nam gojio. Ovako biskup protumači sam svoju ljubav domovine, — ovako razjasni svoju devizu: »Sve za vjeru i za domovinu!«

Biskup Strossmayer je nastupio svoju biskupsku stolicu g. 1850., kada je već crni apsolutizam i ljuta germanizacija uzela poklapati njegovu domovinu Hrvatsku i cijelu monarhiju. Kako je proživio onih deset godina, toga mi ne ćemo pripovijedati. Ne ćemo ni za poslije pripovijedati njegova života. Bog ga poživio još dugo! Nadajmo se, da će milost Boga velikoga preko njega izvesti još koje znamenito djelo.

na korist i slavu i na bolju budućnost naroda hrvatskoga. Mi hoćemo samo da pokažemo, kako je malen pohvala našemu narodnomu biskupu, kada mu se veli, da je Mecena hrvatskoga naroda. Više je on, jer je svoj narod nadahnjivao božanskim idealom žive vjere u bolju budućnost. Zato pustimo biskupa samo, neka govori. »Davna stara je stvar — govori on pri povratku ustava (g. 1861.) — sva čovječanska, čarobna sila ljubavi. Ljubav nebo sa zemljom, zemlju s nebom spaja; ljubav počimi opasku s jednoga kraja svijeta na drugi, ljubav rasijačene ljude, ljubav istok do zapada bratinski mnogo povezuje; dragoj volji i ljubavi nista na ovom svijetu težko, pista nemogućna nije; ljubavi ni ista nemila smrt ljubimče ugrabiti ne može; jerbo ako i ne živi u tamnom grobu, živi ipak u neočitom srcu, koje ga oplakuje. Tako vam se ta stvar nekim načinom ima s pravima i slobodama naroda, koji je do samosvijesti svoje potpuno dozrio. Moguće je da se tudjim nasiljem narodne svetinje iz javnoga života izagnaju; ali ako je narod umio neoskvrnjenu dušu sačuvati, dušu, koja tudje blagodati ne prosi, vjeru svoga otca svete svoje svetinje ljubi i brani, tada nije ništa izgubljeno; tada ne ginu narodne svetinje, nego se tim većom silom iz javnoga života unutra povlače, gdje je svakoga života izvor i središte, to jest u srce i svijest naroda. Nije se šaliti sa svijesti naroda. S njome je združen bog biti, jerbo je pri tom svetištu i isto Svemogućstvo upisav svoj ograničilo. Sve da bi i moguće bilo prava i slobodu naroda zreloga i samosvjestnoga u pučini morskoj utopiti, u razpaljeni bezd strmoglaviti, u tamni grob ukopati, ipak bi novim novim i sjajnijim životom oživjele, jerbo i opet velim, srca i ljubavi čovječanske niti ista nemila smrt ljubimče ugrabiti ne može; a što u svijesti narodnoj živi, prije ili poslije i u javnom životu oživjeti mora.«

Svijest i srce naroda, to je onaj ugalni kamen, na

kojem naš biskup gradi sva svoja djela. To je dapače pećina, na kojoj se ima sagraditi budućnost hrvatskoga naroda i njegovih suplemenika. U stotini poslanica i govora, što ih je napisao i izgovorio svom narodu za ovo pedeset godina, stalna mu je i sveta riječ, ponavljana po stotinu puta, što sve ima biti u svijesti onom narodu, koji hoće napredovati. Čujmo, što reče u svojem do sada posljednjem — kako sam reče — testamentarnom govoru iza dvadeset i tri godine (g. 1884.). Opominje svoj narod, kako će si steći slobodu. »Narod, komu je ugasnula svjetlost, koja ga k njegovu Betlehemu vodi, narod, koji je sav u kal i smet zagreznuo, pak se nije u stanju uznijeti do one svrhe, koju mu je Bog na ovom svijetu opredijelio, narod, koji se ne zna za idealne ciljeve svoje raspaliti i na sve moguće žrtve ohrabriti, narod, koji uvijek samo strahuje i preda, koji u ozbiljnim okolnostima samo i jedino na svoju slabost i nemoć misli, narod, koji uvijek i uvijek misli, da samo pod tudjim okriljem i tudjom moći i pomoći živjeti može: takav narod truli, iznemaže i propada, i takav narod očevidno ne ima zaloga života i budućnosti. Suprotivnim pako načinom narod, koji zna, što hoće, koji si nikada i uz nikakvu cijenu na svijetu ne da iz duše i svijesti izbiti onu idealnu svrhu, koja od samoga Boga dolazi, narod, koji zna u odlučni čas sve svoje sile u jedno skupiti i na podignuće viših svojih ciljeva uputiti, koji zna u takav čas općim oduševljenjem učiniti onu poslovicu: »il slobodno živjeti, il slavno umrjeti«, takav narod, sve ako mu je kroz vijekove boriti se, patiti i svaku žrtvu podnašati, prije ili poslije se spasi i slobode se svoje dovine.«

Ove temeljne misli vode biskupa u njegovom političkom životu. Mi ga ovdje ne možemo pratiti na njegovom političkom putu, kada je na čelu ogromne stranke narodne kušao stvoriti samostalnu državu hrvatsku u okviru naše

monarhije. Nije nam ipak teško iz kratko priopćiti njegovo stalno i nepokolebivo stanovište, njegov narodni politički program. Evo ga cijela i potpuna: »Kada se govori, gospodo, — veli on u svom govoru 5. jula god. 1861. — o samostalnosti i cjelovitosti naše države; kad se radi o samostalnosti i cjelokupnosti krune i države hrvatske i o općenim odnošajima, tada se dakako nikome [illegible] ne može onaj svečani čin, kojim djedovi naši pred cijelom Evropom zasvjedočiše samostalnost svoju; svečani čin, kojim presvijetla kraljevska kuća naša steče nasljedno pravo na krunu i državu hrvatsku u muškom odvjetku svojem; čin, kojim mi u saboru našem na Cetinu g. 1527. slobodnom i posve nezavisnom voljom našom izabrasmo svojim kraljem Ferdinanda I., ne kano kralja ugarskoga, nego kano nadvojvodu austrijanskoga i kralja českoga.«

»Evo nas — nastavlja biskup — kod pragmatičke sankcije, pod kojom se Ugri kano pod sjajnom zastavom za svoju samostalnost i nedvisnost tako junački bore. Mi imamo našu posebnu, od Ugarske posve neodvisnu i s njom posve ravnopravnu sankciju pragmatičku, koju smo mi posve samostalno i neodvisno od Ugara jedanaest godina prije njih primili, to jest g. 1712., dočim ju Ugri tek g. 1723. primiše. Mi dakle vlastitu svoju zastavu imamo, pod kojom isto tako kao i Ugri za svestranu samostalnost i neodvisnost svoju boriti se možemo. Ne znam, gospodo, da li ikoji narod u carevini toliko prava i toliko razloga i dužnosti ima na pragmatičku sankciju pozivati se, koliko upravo mi Hrvati. Imamo mi pravo to, jer smo mi Hrvati vezani dužnostima, koje nam naši državni ugovori, pa i ovaj, koji pragmatičkom sankcijom nazivamo, nalažu, tolikim izobiljem za dosta činih, kolikim jedva ikoji narod u prostranoj carevini. Ne ima naroda u carevini cijeloj, koji bi sjajnim svojim zaslugama toliko dičnih pohvala od svojih okrunjenih glava stekao, koliko upravo

Hrvati, ter zato upravo mi Hrvati imamo pravo zahtjevati, da se onim istim izobiljem, kojim mi dužnosti naše ispunismo, prava naša na državnim ugovorima, napose na pragmatičkoj sankciji osnovana, u potpunoj svojoj cijelosti priznadu. Mi upravo Hrvati pravo osobito imamo na pragmatičku se sankciju pozivati; jer upravo mi Hrvati, primajući pragmatičku sankciju, osobitu uslugu učinismo prejasnoj Vladalačkoj kući našoj, dočim mi put prokrčismo, da i Ugri poslije jedanaest godina pragmatičku sankciju primje. Poznate su one Karla III. riječi Hrvatima: »»daturi operam, ut quae coepistis consilia, ea incliti St. et Os. Hungariae amplectantur.«« Mi ne samo pred cijelom Evropom početkom osamnaestoga stoljeća i opet posvjedočismo potpunu neodvisnost krune i države naše, razpoloživši njom neodvisnom posve voljom našom na korist tankog spola prejasne naše vladalačke kuće, nego si tim načinom i opet kao i šestnaestoga stoljeća najsvečanije ujamčismo stara prava i stare ustanove naše. Pače Karlo III. u znak osobite svoje dopadnosti i priznanosti obveza sebe i svoje nasljednike, da će naša prava i naše slobode svakom zgodnom prilikom povećati i umnožiti.

›Dužnost nam je pozivati se na pragmatičku sankciju i obzirom na državnike austrijske, koji si u novije doba mnogo glave tiru taru, kako bi sankciju pragmatičku ugarsku s obljubljenim jedinstvom carstva u suglasje doveli, što je po mom osvjedočenju bez uvrede pravde i istine samo jednim putem moguće, to jest: na temelju potpune federacije, koja bi svakom narodu ravnim načinom pravo podijeliti imala i koju ne bi narodi kano očevidnu opasnost i propast svoje samostalnosti i svog starog prava, nego kano jamstvo samostalnosti i svog starog prava smatrati morali; na temelju mislim federacije, koja raznolikim narodnim elementima carstva jedino odgovara; koja je jedna kadra gradju samu carstva s vremenom iscijeliti; koja je po mom čvrstom osvje-

očuvanju jedino kadro carstvo od velike opasnosti, kojoj u susret ide, pače od očevidne propasti osloboditi. Centralizacija, koja jednog ili drugog samo naroda korist ima pod kakovom izlikom pred očima ima, uspješno uspjeti ne može.

Ovo je politički program našega biskupa, izrečen godine 1861. Ovo je program biskupa i ove godine jubilarne 1900. Ovim programom diše duša svega našega naroda.

Sada da vidimo biskupa kao vodju u uzvišenim ciljevima narodne prosvjete. U zori našega preporodjenoga ustavnoga života god. 1866. osnova biskup jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Prenesimo se duhom za jedan čas u one dane. Deset godina ležala mòra apsolutizma i germanizacije na našem narodu. Vraća se ustav starodavni. Ljudi još niti pravo odahnuli nisu od germanizacije. Ima još nekoliko radnika iz zanosne ilirske dobe. Novih radnih sila premalo se rodilo. Ljudi su tek sretni i blaženi, da u školama i uredima oživi i zavlada naš mili materinski jezik. U taj čas osniva biskup akademiju znanosti. I bolji duhovi narodni strepe, da je preurano. On se opet uzda u pomoć božju i u velike duševne darove svoga naroda. On odmah pri osnutku pokazuje akademiji uzvišene narodne ciljeve. »Povjest nas uči, — veli on u osnovnom pismu, — da knjiga ne može cvasti u narodu malenu, a niti u narodu koliko mu drago mnogobrojnu, ali narječjima razdrobljenu, ako se ova ne sliju u jedan književni jezik. To uvidivši, svi znatniji narodi staroga i novoga svijeta stopiše raznolike življe jezika i ćudi u jedan cjeloviti stroj, te si stvoriše jednu narodnu knjigu, koja ih podiže do visoka stepena narodne prosvjete i naobraženosti. Dokle su već dospjeli razni narodi romanskoga i germanskoga plemena? Poznato je, da ova nastojanja, navlastito kod Hrvata i Srbalja, lijepim urodiše plodom, te da oni mogu pokazati djela, koja bi i ostalne

evropejskim književnostima služila na čast. Nu razboritiji sinovi jugoslavenskoga naroda, kojima je do toga stalo, da svoj narod dovedu na ono mjesto, koje ga ide po odluci božje promisli, svaki dan jasnije uvidjaju, da ovako rascjepkani u hrvatsku i srpsku samo pismenima razdijeljenu, u slovensku i bugarsku granu, troše zahman svoje lijepe sile. Odavle porodi se u njih malo ne općenita težnja i želja, da se u kolo hrvatske i srpske književnosti najprije povuku braća Slovenci, kojim bi se tim obezbijedio narodni život i napredak, a nam Hrvatima i Srbima nabavila lijepa kita suposlenika. Tomu kolu mogli bi se približiti i radini Bugari. Taj narod, jak do pet milijuna, već iz toga zaslužuje svu našu pozornost, što je nekada upravo na književnom polju prednjačio ne samo južnim, nego i sjevernim Slavenima, pa u novije takodjer doba pokazuje, da nije u njem utrnuo duh sv. Ćirila i Metoda, sv. Klimenta, Ivana Eksarha i velikoga cara Simeona. Evo na taj način svuda na slavenskom jugu ukazuje se vruća želja, da mu bude jedna knjiga. Samo do sada ne ima još sredotočja. Ovim sredotočjem imalo bi biti učeno društvo ili akademija, u kom bi se imali stjecati i sjediniti svi bolji umovi hrvatski, srpski, slovenski i bugarski. Grad Zagreb steče si tolike zasluge za preporod naše knjige, da zaslužuje biti stolicom ovoga jugoslavenskoga učenoga društva.«

Tko će izbrojiti sve, što je biskup učinio za akademiju? On ju je tek pravo osnovao i pravim životom nadahnuo, kada je položio temelj našemu sveučilištu. U isti čas — kada je sabor prihvatio osnovu akademije — i u istom govoru stavi prvi on predlog za sveučilište (11. aprila god. 1861.): »Ako misli akademija znanosti — veli biskup — procvasti, tada je nužno, da se za nju sjemenište mladih ljudi otvori u sveučilištu. Akademija pretpostavlja sveučilište.« To je naravno. Nije ga opominjala samo misao na

napredak akademije, koja i sama narodna misao. Kako bi se mogao i pomisliti onaj njegov politički program: kako da bude samostalna Hrvatska u okviru monarhije bez svega najvišega uzvišenoga naroda? Tko će nam pripovijedati kako biskupovo srce vrelo je za prvom prilikom, da upali baklju žive i jake misli u svem svojem narodu za narodno sveučilište? Tko će nam pripovijedati, kako li je on slavio tristogodišnjicu slavne junačke smrti Nikole Zrinskoga (g. 1866.) i priloživ pedeset tisuća forinti, ne samo što narod sastavio za narodno sveučilište, već je stvorio i nepokolebivu narodnu volju, da se je to imalo morala ostvarivati. Kako li je slavio svoju pedesetgodišnjicu svećenikovanja i priložio dvadeset tisuća za medicinski fakultet i opet narod pozvao, i narod se odazvao. I opet je podigao svojom rukom i pouzdanje u svoju snagu i bit će skoro gotovo sveučilište potpuno. Evo vam, kamo se sve bačiju od sveučilišta naših! Mi smo, burni se kraj tipskoga — reče on u samostalnom saboru poslije otvorenja njegovoga godine 1874. — spojiv barbarstva na kršćansku izobraženost, koje sačinjuje i omamljuje. Uto tijela umrtva još i danas su pastirima. Sveučilište upravi naše svjeta nalazi smaj, da narod slavi i udruži, da se sam sio je nezgoda i sabra bud od tijela onoga otrgnut, i opet majci našoj opće prijalo. Sveučilište naše ima upravo biti ono sveto mjesto, na kom se crna hrvatska na ljubav, slogu i jedinstvo združiti imaju. U samom našem ujem domu dvije braća rodjena, jedne majke sinovi, još predanne neke razdvajaju. Jednu krv, jednu dušu, dva dijela imenu, koja jedno te isto imenu, često puta razdvajaju. Do sveučilišta je, da to predanje i sveudilj prestane, da se slože u jednu dušu i u jednu svetu narodnu sreću. A što da reče o našim prvim susjedima, braći slovenskoj? Ali neka znaju, da danas me svi na svijetu u duši i srcu našem zadržati zahvalnu uspomenu onih ruku, umrlih po jednom od najodličnijih

njihovih sinova: »Braćo Hrvati, znate, da mi Slovenci vaše sveučilište smatramo za naše vlastito sveučilište.« Zaodista riječi, pune nade i utjehe. Kad sam te riječi čuo, mene je suza radosti polila. Budimo toj braći zahvalni i pokažimo im svakom prilikom, da je udes njihov naš udes, da je rana njihova naša bol, da je veselje njihovo naša radost. Čast osobitu, koju nam izkazaše tom prilikom braća naša Poljaci, Česi i Slovaci, dužnost nam nalaže, da uzajamnost bratsku gorljivo njegujemo, da se moralno medju sobom podupiremo. Sveučilište naše otvoreno je i bijednoj našoj braći Bošnjaku i Bugarinu. Prigrlimo ih bratski, kada k nama pridju i tako ih ljubimo, primajmo i dvorimo, da povrativši se u svoju postojbinu apoštoli postanu one umne moralne sveze, za kojom svaka plemenita duša težiti mora . . .«

Biskup se trudio i trošio, da bude naša akademija ne samo znanosti već i umjetnosti. Velikom novčanom žrtvom pokrenu biskup gradnju naše akademijske palače i upravo ju on dogradio, kako mu u najvećoj nevolji njegov prijatelj Rački pisa: »Dajte još ovih dvadeset hiljada, da kuću dovršimo, pak je onda ona upravo Vaša.« Pokrene i dogradi palaču, o kojoj on sam veli: »Ova je palača osobit ures prijestolnoga našega grada, koji opredieljen je tim, da u ovo naše doba uskrisi i obnovi neumrlu slavu slavnoga našega Dubrovnika, koji je znao i umio i tada zublju prosvjete i slobode u vis dignuti i plamteću uzdržati, kada je svuda na okolo na balkanskom poluotoku gusta tama neznanstva i sužanjstva ležala. Ako se takve zgrade, kô što je ova u stolnom našem gradu, širile budu, grad će naš u brzo ne samo nutarnjim bićem i opredjeljenjem svojim, nego i vanjskim licem i obličjem slavni i neumrli naš Dubrovnik zamijeniti . . . to jest da postane osobite vrsti athenaeum, što će reći ognjište i njegovalište svih viših umnih i moralnih

težnju namislio: da se pretvori stolni naš grad, ako Bog dâ, makar i u žednoj mjeri, u lijepu i uzornu Florenciju. Hvala Bogu, što je tako!

U to područje položi biskup svoju zbirku slika i umjetnina, koju je sabirao do trideset godina, a ne bi se danas, kažu mi ljudi, niti za milijun forinti mogla sabrati. „Ja sam — reče on — pri sabiranju tih slika u muzeju odmah od početka pazio, da mi ih je sabirati koliko mi je samo moguće, iz svih umjetničkih škola, kako sam mislio, da će narodu i učećoj se mladeži više koristiti."

Ali čujmo još biskupa, neka nam kaže, koje su ga misli vodile pri osnutku naših narodnih zavoda. „Evo, zašto je, — govori on u svom već spomenutom testamentarnom govoru god. 1884. — sveučilište i akademija, ova lijepa zgrada i galerija slika. Znamo je, da je u novije doba u državni sustav i u državni život pristupilo načelo narodnosti, a i pravo je, jer je narodnost poslije svete vjere najskupocjeniji dar Božji; ali valja po mom mnijenju i osvjedočenju to načelo narodnosti, ako misli svojoj svrsi odgovoriti, duhom kršćanstva i svetoga evangjelja oplemeniti, uzvisiti i posvetiti i onom pravednosti nadahnuti, koja veli: što ne želiš da ti drugi ne čine, ne čini ni ti drugomu, a što bi rado, da ti drugi učine, učini i ti drugomu. Inače se načelo narodnosti izvrgne rado i lako, te postane izvorom oholosti, nesnosnosti i sebičnosti i svakojake nepravednosti. Da pak u tom slučaju o pravoj slobodi nema ni slovo ni govora biti ne može, samo se po sebi razumije. Samo se po sebi razumije, da se u tom slučaju i stare tečajem stoljeća posvećene i za uzvišene svrhe upućene sveze izvrći i u povod mnogim smutnjama, svakovrsnih stiska i spora obratiti mogu. Ja ne bih rado, da se naš narod tudji od onih naroda, na koje ga Bog i država veže, neka bude i drži sa svakim, koji pošteno misli, koji mu bratsku ruku za to pruža,

da se steče napretka i slobode svoje domovine; ali neka nikada i nipošto ne bude pod nikim. Kada ja tako mislim, onda ćete se lasno domisliti, zašto sam u ovo naše doba o tom radio, da se sveučilište i akademija u sredini našoj čim prije osnuju i podignu. Ja sam sudio, da je to u današnjim okolnostima upravo najpreča nužda narodna, jer narod, koji svoja najviša učilišta ima, te dobro i spasonosno s njima upravlja: taj se narod intelektualno emancipira, a emancipacija i oslobodjenje to naravnim i neodoljivim načinom svaku drugu emancipaciju i svaku drugu samosvojnost prije ili poslije poroditi mora. Osim toga svaki narod ima svojih crnih i nesretnih, kao što ima sjajnih i povoljnih dana. U vrijeme, kada se narodu smrači, kada mu najsvetija baština slobode i napretka u pogibelj pane, tad obično sve ono, što je Bog u svijest i srce naroda stavio i zalogom vječitim svake slobode i sreće opredijelio, pribježište i utočište svoje u crkvi i u najvišim učevnim zavodima svojima traži, pak ujedno i pobjedu svoju prije ili kasnije nalazi.

Ovo su životvorne misli biskupove pri osnutku narodnih zavoda. Moramo ipak kazati, zašto ne govorimo, kako si je postavio spomenik pred licem božjim sa svojom divnom crkvom, zašto ne govorimo o njegovim djelima kao biskupa i sluge božjega. Ove slavne jubilarne godine digla se je naša akademija, da sjajnim djelom o crkvi djakovačkoj iznese slavu biskupovu pred cijelom Evropom. Diže se svećenstvo biskupije djakovačke, da slavi svečara kao biskupa i oca crkvenoga. Uspalila se Bosna ponosna, a na čelu joj čelični i mukotrpni nadbiskup Josip Stadler, da nam oslika biskupa kao oca naše mile Bosne u njezinoj najvećoj tuzi. I jedni i drugi poletit će na slavni koncil vatikanski, da saberu one sunčane trake umnoga govornika vatikanskoga, koji su iz njegovih zlatnih usta sinuli cijelomu svijetu. Nama je ostalo samo to, da govorimo o narodnim mislima bisku-

povini. Mi ćemo svoju zadaću tek podpuno izvršiti, ako narodnom našem vodilbom biskupovim dodademo i njegovu moralnu misao pri gradnji stolne crkve djakovačke.

„Još nas jedan osobiti razlog sklonio je — veli biskup, — da romanskom slogu prednost damo. Naša je domovina po zemljopisnom svom položaju jedan od onih prstena, koji zapad s istokom spaja. Kad se nagda uljudnost i izobraženost s istoka u zapad selila, naša joj je zemlja u tom velevažnom poslu poglavitom posrednicom bila. Danas zapad ima istoku staru ljubav odvratiti i izdržljivost i kršćansku slobodu u nj premjestiti. U božanstvenom tom zvanju imamo mi opet sudjelovati sudbom. Komu je Bog udijelio ostrije oko, da dopre do tamnih onih, koje promisao božja u ovim vremenima razpliće, taj će lahko opaziti, da sve, što od stoljeća pak i danas u nas živo, na tu svrhu stoji. Svaki i najmanji pojedini od nas više manje toj svrsi služi. To je prenašanje starih i novih naših patnja i muka. Na to smjeraju junačka prsa i život naših djeda. To je rijeka krvi naše, kojom su ove naše zemlje natopljene. To znači slavna Hrvatska vječnim lovorom ovjenčana, što je navalu tursku punih tečajem triju stoljeća slavno od sebe odbila i slobodnom ostala, dok je sve oko nje izmoreno i glavu pod jaram turski sagnulo. Slava je to uzvišena, u kojoj međutim i velika odgovornost i sveta dužnost stoji, da ne dopustimo, da omlitavimo po njoj, po kojoj smo od djetinstva navikli hrabriti se i do viših nada uzdizati se. Na to smjeraju hrvatske naše nastojanja za slogom i jedinstvom; na to živa želja naša za znanjem, krjeposti i izvrsnosti, na to škole naše, akademija naša, na to muzej i sveučilište naše. Na to smjeraju sve crkve naše i pjesme naše, sve čitaonice naše i umjetnost naše i sve umno poslovanje naše. Nama se barem čini, da svaki i najmanji pojav u privatnom životu na to se nekim barem načinom odnaša. Ono, što

rekosmo, valja ne samo o nama, nego i o ostalim [illegible] našim, koji za jednim s nama ciljem teže. [illegible] da u tome upravo leži ozbiljna opomena za sve nas, da u svem i svačem dobru i krjepku volju, čvrst značaj i plemenitu namjeru čuvamo, da se čim više izobražavamo i oplemenjujemo, jer nas to samo vrijedne i dostojne viših božjih svrha učiniti može.

A sada dajte da ovjenčamo bogoduhim vijencem sve ove misli vodilice biskupovih djela. Dajte da naslutimo onu veliku izvanrednu milost Boga velikoga, koja daje zdravlje i snagu našemu biskupu, slabašnu zdravljem i nemoćnu u mladjim i krjepčim godinama. Hiljadu skoro godina možemo pratiti život naših biskupa. Ne nadjosmo do sada ni jednoga, da bi bio mogao slaviti pedesetgodišnjicu svoga biskupovanja. Dopustite da naslutimo, da je to milost božja za mnoge molitve sinova svega našega naroda za svoga dobrotvora, našega biskupa. Bog ga drži medju nama, da iskaže svoju milost našemu mukotrpnomu narodu. Bog ga drži, da svojim velikim autoritetom uzdrži sklad medju svetom vjerom i naukom u našemu narodu.

»Svećenik sam i vladika,« — veli biskup, — pak sam zato i nešto doprineo, da se u narodu našem stvori i utemelji akademija znanosti i umjetnosti i sveučilište, da narodu svom dokažem, da medju svetom vjerom i medju znanosti i umjetnosti nema nikakvih na svijetu opreka. Pak ako opreke kadšto i budu, nije ih narav stvari porodila, nego strast, slabost i zanešenost ljudska. Obje su, vjera i znanost, božji porod, te na medjusobnu ljubav, slogu i potporu bićem i izvorom svojim upućene. Bog je, vjerujte mi, u onaj isti čas, kad je svetom svojom moći prvu iskru misli iz uma čovječjega, kad je prvo čuvstvo iz srca čovječjega, kad je prvu riječ iz usta čovječjih izhitio, i svetu vjeru i sveto zvanje porodio i baštinom cijeloga svijeta i svih vijekova učinio. Ne

inače čovječanstvo, ne može ni jedno razvit bez jednoga i drugoga biti.»

«Što se vjere tiče, vjerujte mi, kad bi moguće bilo, da Boga čovječjoj nesposobnosti i ograničenosti sve istine oduzme, koje vjeri i predaji zahvaliti ima, ostao bi bez svake misli, zanalio bi i postao bi aes sonans et cymbalum tinnens. Bez prave opet znanosti svaka bi vjera iščeznula, izvrgla se i otrovala. Znanost ima divnu zadaću. Ona ima zadaću, da čim bolje u tajne svijeta i naravi prodre i da odatle sile naravi na korist čovječanstva obrati; ali najveća joj je zadaća, da sve više i više prodre u onu divnu narav božju, koja se vjerom očituje, i da iz nje onu svjetlost i onaj oganj crpi, bez koga rod ljudski nikako biti ne može. Ovo znanost sto i sto puta potvrditi može; ali je ako podig svoga znanstvenoga napretka dokazuje i razumno, u čem stoji sva ona čovječanska, po kojoj se u njemu sav svijet ogleda i u duši čovječjoj odživi; ali je li znanost igda znala dovoljno protumačiti otajstvo riječi čovječje, kojom se nekom božjom naćinom pretvara otajstvu spoznanja božjega i kojom čovjek dušu i srce svoje u dušu i srce bližnjega svoga prelijeva i znak sili, da mu mudracem najotajnijih misli i čuvstava bude? Vjerujte mi, sve, što se je na ovom svietu do sada uzvišenoga učinilo, učinilo se je složnim radom svete vjere i znanosti, a ljudi učeni, koji su znali umom i srcem svojim jedno i drugo prigrliti, najslavniji su ljudi, a djela njihova vječite vrijednosti i koristi.»

*

Primi, veliki biskupe i naš vijećima najveći dobrotvore našega naroda, ovu knjigu »Matice Hrvatske« kao mali znak velike zahvalnosti književnika hrvatskih i slovenskih u ime knjige i naroda hrvatskoga i slovenskoga. Pozdravljam Te davni i vjerni prijatelju, vesnjući Tvoji pjesmom, koju ti

iskresaše iz duše i srca Tvoja od Boga dana Tvoja ljubav prema narodu i Tvoja neumrla djela. Uz ove Tvoje drugove krjepkim muževnim zanosom prionuše mladji, a prionuše i najmladji. Zanesoše se za slavu Tvoju i složni umjetnici i slovenski i hrvatski, i složno prvi put ukrasiše ovu knjigu, posvećenu Tebi, našemu prvomu i najvećemu promicatelju narodne umjetnosti. I pisci i umjetnici hvale Ti, što si svojim djelima dizao naš narod u viši, idealni svijet. Svi oni Tebe pozdravljaju riječima Tvoga prijatelja, neumrloga Preradovića:

Zdravo, naš slavni, veliki junače!
S ponosom gleda na milog si sina
Zemlja nam rodna, s ponosom zove Te
Narod ljubimcem.

Tade Smičiklas.

II.

Lijepa dušo Preradova,
[illegible]
Smišljat, pak ti [illegible]
Spoj da ima čudnovati
[illegible]
[illegible]

O daj, draga bratska dušo,
[illegible]
[illegible]
Žarko, živo, svesrdice,
[illegible]
[illegible]
Nadari nam stvarcom vrlom:
[illegible]
[illegible]
Poput čara ptice rajske!
Pak da dâ ti slećet s raja
[illegible]
U Djakovo tamo ravno,
Gdje je sielo njeg'vo slavno,
Gdje petdeset ljeta tu je,

Te nam častno vladikuje
Josip Juraj, dičnik nama,
Stvorac divnog božjeg hrama,
Davač svjetla svakom znanju
I umieća milovanju:
Bud od tudje nikad sviece
Nikad nam se vidjet ne će!

Liepa dušo Preradova,
Dušo milja biskupova,
Na slavu mu sletu nice,
Pjevaj čarom rajske ptice
Slavu Boga na visini,
Pjevaj sreću otačbini.
Znadeš, da mu ponajviše
Pjesme o tom omiliše!
Samo sada rajskim čarom
Piev zanosi svetim žarom,
Kako dosle uho čije
Jošte nikad čulo nije,
Kako njemu dolikuje,
A i tebi: sviet da čuje,
A da njemu od miline
Neopazce vrieme mine,
Bar još jednog vrieme vieka,
A ta rajska pjesma neka
Božjom voljom, tvojim trudom,
A milote svoje čudom
Duh i tielo još mu kriepi,
Ljepšajuć mu dom naš liepi!
Voljko nek mu lice sine
S napredovne otačbine;
Nek ju vidi sjedinjenu,
Slogom jaku snagu njenu,

Gdje se [illegible] braća volju,
Ne će da se mrze, kolju,
Te, na koje sjeme bili,
Gdje po bratu brat se mili
Iste krvi i podrietla,
Istog svuda lica svietla.

Taj pjesnik [illegible] dika [illegible]
Naš velikan [illegible] [illegible],
Nek se blažen još veseli,
Blagoslov nam svoj [illegible],
Nek nam svih [illegible].
Jâči volje jenjat stale,
Nagadja nam mudrih mige
Otac, majka naše knjige!

Glas tvoj, dušo Preradova,
Tad nek svietom tutnji s nova
Dikom svoga velikana
Mala naša prezirana
Hrvatska je glas, na glasu,
Krila s njoj [illegible] su!

A ja skromni hvalim Bogu,
U spomen mu što još mogu
Njeg'vih dika sklad naskladat,
Radosti se njeg'voj nadat,
Njeg veličat haran i ja,
Njegov bit, što vazda bijah.

Zagreb.

Ivan Trnski.

III.

Liepo li je kedru sa Livana
Ponosno se dizat niza strane,
Kud podmladak njegov bujno grana,
Sisne mirluh-rosu zore rane . . .
I uzgojan u vis gore biti,
Da svom starom bude ures kosi!

Tko l' čobanu lisce rujem im,
Kada blazi na popasku blage,
I popieva i srce mu buji,
E mu brižnja ne idje zamago,
No mu stado svedj opravno biva,
Čime kuća obilje uživa! . . .

Na l' i Tebi, o biskupe blagi,
Žar radosti srdašce ne puni,
Gdje Ti evo još u zornoj snagi
Pedesetim ljetom vienac kruni
Tvog pastirskog mara djela sjajna,
Što u puku stat će vjekotrajna?

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Nije, da Ti biser dare dare,
[illegible]

Jer Ti heroj u rodu se nadje
Kadno valja, da se svijest prene
[illegible]
Ter k istini pravim putem krene;
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
I zadužbe požrtvovne stvara:
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
Ter štitiv' ih sliša molbe naše,
Čim Ti eto spori uzor ljetâ,
[illegible]
Pa kô što Ti godine primiče,
To bar vjera i dom uhar stiče.

[illegible]
Niti će Te ika uzpreć muka,
Jer si svakom roda dobru rada,
Jer Te žarka ljubav svedjer nuka;
A što više žuč zavisti vrije,
To su Tvoje kreposti zornije.

Oj, Ti zviezdo svestranog ugleda,
Svijetli nam na obzorju čista,
Nek žar sunca sjaj Ti u mrak [illegible]
I hrabri nas, kano što znak Krsta
S neba, kad no junak mejdan dobi,
Gdje se svjetlost sa tminam' skobi.

Rieč je stara: da, tko dobra čini,
Imô se je rad šta i roditi;
A to Tebi liči u istini,
Ter Tvoj život Bogu drag će biti,
A narodu viekom ostat mio
Što no kliče: „Svećaru, živio!"

Kreševo.

Fra Grgo Martić.

IV.

SLOVENCI BISKUPU STROSSMAYERU!

Pri nas se [illegible] razgrinja mrák,
Nebó zastira gost oblák,
In zvezde na nebêsi
Pač mnoga taka luč bedí,
A z neba teh nobêna ni:
Iz zêmlje so rojene,
Vse zemske luči zgnane,
Nebêške zvezde [illegible]
Vse svét naj nas tolaži:
On pót nam pravo kaži! . . .
Na gôrnjo strôm ne dôlnjo stran,
Za nas je mrák povsod [illegible] teman
Ozrèm se v tmini nôčni
Tja dol na svód iztočni:
Oj, jasna zvezda tam gorí,
Že znana mi iz davnih dní,
I mnogim je ta svetila,
Vodnica nam je bila!

Ta zvezda — Ti!
Ti vôdiš nas, nam jásno siješ,
Nam blagodejne žarke liješ,
Da, bolje vôdiš nas odzgôr,
Neg vseh sozvezd Ti množni zbôr. —
Ti zvézda vzôrna si!
Bil zvest si v vek Bogú in ródu,
Bil zvest Cirilu in Metoda,
In — sebi!

Značajno hodil si vsikdár,
Bil s t a l e n Ti je pót in zar,
Kot zvezdam tam na nébi,
Oj, slava Tebi!

Ti svetiš bratom rodnim tam,
Oj, sveti še sirotnim nam,
Brez zvezde zdaj popotnim nam.
Dve zvezdi nam sta kdaj sijali,
Ciril, Metodij sta se zvali . . .
Umrla sta Ciril, Metod!
Kdo zdaj po njiju stezi hodi?
Kdo nas po njiju vzoru vodi?

. . . .

Ti bodi drugi nam Metod!
Ti nas po poti oni vodi,
Ki sveti jo je vtrl Metôdij!
Oj, jasna, vzôrna zvezda naša,
Ti kaži do svetišč nam pot,
Kjer sveti jezik naš se glaša! . . .

Sijaj nam, oj, svite krasnì,
Zvézda meni Ti edina,

Se Te treba cerkev naša,
[illegible]
[illegible]
Svite jasni!

[illegible]
[illegible]
[illegible]
Njih je svit.

[illegible]
[illegible]
Slave rod boš varno vodil
U bodočnost jasno!

Gradišče

Simon Gregorčič.

Stolna crkva u Djakovu.

O DJAKOVAČKOJ STOLNOJ CRKVI.

I.

Kad si željeznicom od Broda sjevernim smjerom stigao na postaju Vrpolje-Strizivojnu, pak se odatle povezao na kolih put Djakova — do kojega ima još jedva ura vožnje —, na skoro ti se ukaže na sjevernom rubu ravnine pojav, divan pri sgodnoj sunčanoj razsvjeti: nad ravninom k nebu se vise s ružičastim sjajem dva zvonika stolne crkve djakovačke, koju je sazdao veliki biskup Josip Juraj Strossmayer. Gledaš te gledaš, kako ona sa svoga humka na daleko vlada ravninom, i kako na obozrju spaja domovinsku zemlju s modrim nebom, divan vjestnik biskupove vodilice misli: »Sve za vjeru i za domovinu.« Duša ti leti k njoj, ali ti se je strpjeti još oko pol ure, dok se ne dovezeš pred njezino veličje.

Da se medjutim pripraviš skorome gledanju njezinih divota iz bliza, dozivaš si u pamet, što si o njoj, o njezinu postanku i sastavu, pak o davnoj i bližoj prošlosti njezina mjesta i okoliša čitao u spisih samoga velikoga biskupa, pa njegova uglednoga tajnika Milka Cepelića, pa častnoga o. Tondinija.*

U okolišu djakovačkom ima (u Selcih) još tragova starinam davnoga svjetovladnoga Rima; tuda je tekla rimska cesta iz Siscie

* Gledaj spise: »Stolna crkva u Djakovu«, u Zagrebu 187[illegible] [illegible]
J. J. Strossmayera, pak [illegible] biskupa [illegible]
njezinih slikah, u više godištâ »Glasnika biskupije bosanske i sriemske«; Djakovačka stolna crkva [illegible]
od preč. Milka Cepelića; i »La cattedrale di Diakovar«, od G. Tondini de Quarenghi. Firenze, [illegible] 1881.

Dijecezi u Srijemu, gdje su se prvih vijekova po Isusu, pod rimskom [illegible] kršćanski mučenici poginuli, [illegible] svoj; [illegible] kraljevstvu, stope svetih apostola slavenskih Cirila i Metoda, pak [illegible] u samom Djakovu, već XIV. vieka postalo sielo biskupa [illegible] ili djakovačkih, [illegible] je pastirska vlast sizala daleko u Bosnu. Prva stolna crkva u Djakovu [illegible] gradjena XIV. vieka, i to, sudeći po [illegible] joj, u gotskom slogu. Za [illegible] Slavonije od mohačke bitke god. 1526. do [illegible] rata god. 1687, [illegible] po oslobodjenju Slavonije [illegible] u Djakovu god. 1688. biskup [illegible] i podigne na [illegible] stare crkve [illegible] popravljahu kasniji biskupi tekom XVIII. vieka [illegible] biskupskog dvora. Ta stolna crkva [illegible] koju je biskup Strossmayer počeo graditi god. 1866. Već je početkom XIX. stoljeća biskup Mandić [illegible] stolne crkve; [illegible] te [illegible] tako da je biskup [illegible] od preko 300.000 forinti.

Biskup Strossmayer [illegible] velika [illegible] i [illegible] u [illegible] i [illegible] Nemačkoj i [illegible] umjetnosti; tako je njegova [illegible] slika i [illegible] djela [illegible] — [illegible] nove stolne crkve djakovačke. [illegible] stolne crkve, [illegible] umjetnina [illegible] kiparska i slikarska [illegible] mnogi [illegible] zemljaci, [illegible] »Crkva [illegible] ima ne samo [illegible] zadatak. [illegible] za sve [illegible] i naroda [illegible] putem [illegible] Narod bez umotvorinâ jest ujedno bez uzorâ za svoj viši duševni život.«

[illegible] prva je biskup [illegible] gotski slog, [illegible] crkve po Hrvatskoj i Slavoniji [illegible] slogu. Ali se [illegible] romanski slog [illegible]

čiji ima više krasnih romanskih crkvi, navlastito u Zadru, Šibeniku, Trogiru. Domovina hrvatskoga naroda zemljopisnim je položajem jedan od prstena, koji spajaju zapad s iztokom; a dok je gotski slog li zapadni, romanski slog spaja u skladnu cjelinu dvoje osebine, zapadne i iztočne. Naime u romanskome slogu iztočne su osebine polukruzi absidni i kupola, a zapadne su osebine troje ladje, zvonici, svetište; u gotskom slogu posvema vlada šiljasti luk, a u romanskom obli. Dakle romanski slog djakovačke crkve odgovarat će zemljopisnome položaju i duševnome zvanju hrvatskoga naroda, da bude vez zapada s iztokom. A kojega vještaka da pozove biskup na sastav osnove i na gradnju takove crkve, kad ga žalibože ne mogaše tada naći medju Hrvati? U Pragu se, u predgradju Karlinu, 10. listopada god. 1863. za proslavu tisućgodišnjice pokrštenja Slavenâ posvetila romanska crkva sv. Ćirila i Metoda (početa g. 1854.), krasno i od stručnjakâ mnogo hvaljeno djelo čuvenoga arhitekta, profesora u bečkoj akademiji umjetnosti, Karla Roesnera. Njega pozva biskup, da sastavi osnovu i rukovodi gradnju. I tako Roesner po svojoj osnovi započe gradnju god. 1866., i nadziraše ju do svoje smrti (god. 1867.), a tada na biskupov poziv preuze glavni nadzor slavni bečki gotičar Fridrik Schmidt, koji je u velike povladjivao Roesnerovu osnovu, a i sam napravio osnove za njeke pojedinosti (poimence za glavni oltar, za svjetionike, i t. d.); Schmidtu bijaše na pomoć učenik njegov g. Bollé. Osim toga je mnogo vodio i nadzirao gradnju, udilj u Djakovu boraveći, riečki Hrvat Vatroslav Donegani, odličan učenik graditeljstva i kiparstva u mletačkoj akademiji umjetničkoj. Ostale umjetnike, koji su radili u crkvi, navlastito slikare i kipare, spominjat ćemo poslie. Umno pak središte svega velikoga posla bijaše sam biskup, spomenutim dugim i temeljitim proučavanjem crkvene umjetnosti pripravljen, da bude idealnim vodjom takova djela. A koli težko bijaše to djelo u malenome Djakovu! »Mnogo je tuj trebalo — kaže sam biskup u svome opisu — odlučnosti, uztrpljivosti i postojanosti; ali kad pomislimo, da smo često u sdvojenju, da tako reknemo, išli na počinak, a sutradan Bog sa svjetlom svojim iznenadce pomoć svoju pružio, onda iz dna duše svoje vapijemo sa svetim psalmom: Ne nam, ne nam, Gospodine, nego jedino svetomu tvojemu imenu budi slava i hvala!« Biskup spominje s harnostju i zasluge svoga stolnoga kaptola i napose naslovnoga biskupa Matića u poslovih oko gradnje.

U tih mislih eto nas već u Djakovu. Kraj biskupskih dvora pohitamo do crkve, i udjemo. Baš sunce prije zapada razsvjetljuje

svetište crkve [illegible] Bogu s molitvom za [illegible] i za domovinu. [illegible] nismo na zemlji, nego u višem svijetu. Da [illegible] pojedinosti u crkvi [illegible] razgledati, treba nam se [illegible] od [illegible] cjelokupnoga dojma [illegible] izaći, da prije razgledamo vanjštinu crkve.

II.

[illegible]

Nutarnjost stolne crkve u Djakovu.

crkve: kad razabereš sastavne dielove i skladnu ujedinjenost [illegible] to simetrijsku to razmjernu; kad spoznaš, kako se jasno razlučuju i opet vežu glavne sastavine s dionimi čestmi, kako se cjelokupni pogled crkve sa čela perspektivno (progledno) razstavlja simetrijski u troje: u pravi spriedak, t. j. u pravo pročelje, pak u pouzmakli sriedak (to su pobočne kapelice desna ili sjeverna i lieva ili južna), pak u zadak (to su desni i lievi kraj poprečne ladje, a u visu kupola svetištna); dakle perspektivni pogled na lice i čelo crkve očituje ti sastavom vanjštine sastav nutarnji i uduljni crkve, pak ćeš s divljenjem reći: uzorita li čela i lica crkve, u kojem se čita sva nutarnjost njezina, sav duh njezin! Krasna razčlanjenost crkve, i nutarnja i posve odgovarajuća joj vanjska, gdje simetrijska gdje najljepše razmjerna — tako zvana zlatorezna —, gdje dvo- ili četvero- ili osmero-djelna, a gdje tro- ili petero- ili sedmero- ili devetero-djelna, ima uza svoju krasoćutnu vriednost ujedno i simboličnu vjerozakonsku; n. pr. trojnost opominje na sveto trojstvo, sedmerost na sedam svetih otajstva.

Gledaj. Pravo pročelje ima po širini tri diela: sredinu, desno i lievo pobočje, a i po visini, do vrška sredine, ima takodjer tri diela: prizemni, prvospratni i drugospratni, tako da je ukupno pravo pročelje razčlanjeno u devetero četverokutnih zidnih razdjela. Naime u prizemlju pročelja troja su ulazna vrata: srednja, vodeća u srednju ladju crkve, dvostruko su široka i visoka kao po jedna pobočna, desna i lieva, koja vode u po jednu pobočnu ladju to desnu to lievu, za polovicu užu i nižu od srednje ladje; po tom je i zidna četvorina (kvadrat), u kojoj su srednja vrata, dvostruko široka kao jedan pobočni pravokutnik, ali visinu imaju sve tri prizemne plohe jednaku, pa se tako prizemni odjel pročelja razmedjuje od prvospratnoga viencem t. j. poprečnom prugom, bjelokamenom a liepo crtežno urešenom nalik na crtežno uresje pučkih ponjavaca. Prizemna zidna ploha pobočna, desna i lieva, nastavlja se u vis u desni i lievi zvonik, te su ti zvonici jedan s drugim posve simetrijski u svih svojih sastavinah. — Nad onako simetrijskim trodjelnim prizemljem diže se opet simetrijski trodjelni prvi sprat: sredina četvorinska ima u četvorinskom okviru od terracotte prekrasan bjelokamen prozor okrugao (roseton), nalik na ružicu ili zviezdu, jer iz središta mu raztrakuju se polumjeri, koje onda kružno obuhvaćaju umjetno prepleteni ili urešeni kolobari; taj najveći i najljepši prozor crkve vodi iztočno božje svjetlo — pročelje je okrenuto k iztoku — u unutarnju srednju ladju, čiju dubljinu pročelje vani kaže skupnom visinom prizemlja i ove

prvospratne sredine. Uz tu srednju četvorinu stoje i desno i lievo (opet) pravokutne, tek za polovinu uže (ali) jednako [illegible], a svaka prostor opet oblučni, a nad prostorom [illegible] četvero-oblučni. Prvospratnu ovu [illegible] razmedjenu je od drugospratnoga opet izupčanom [illegible] prugom, kao uresnijom, no što je ona razmedjujuća prizemlja spratu od prizemlja. Drugospratna sredina — sklopit — nije četvorinska, nego pravokutna, t. j. gore se uzdiže u [illegible] [illegible] koji je [illegible] križem, a u prostoru svakom [illegible] je u [illegible] opet oblučnoj, na [illegible] najdonjoj [illegible] [illegible] [illegible], a do njega se uz desni i uz lievi [illegible] sve niže [illegible] po četiri jednaka oblučna, u svakoj [illegible] [illegible], te [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ovdje je dakle [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible]. Više toga [illegible] uvršten [illegible] trokutna, troslojna udubina, svaka po i [illegible] [illegible] [illegible] simetrijske polovine, te [illegible] na sredini sliku Isusa razapetoga na križu, u [illegible] desni sliku žalosnu majku Mariju, lievi sliku sv. Ivana. Kako prvospratni rasčlani prozori [illegible] tek kaže nutarnjost sredine lađe do svetišta, tako [illegible] drugospratna sredina [illegible] slikami i uvršteni križem kaže nutarnjost svetišta, koje nastavlja srednju lađu, i kaže u svetištu glavni oltar te na njem Isusovu [illegible] žrtvu a u višu Isusa Spasitelja. Uz sredinu [illegible] drugospratna sredina stoje i desno i lievo, ali dvojinom nadvišen od srednje, opet simetrijski [illegible] tornja a u [illegible] [illegible] je [illegible] [illegible]. Tornji se dižu u sve više [illegible] u četiri [illegible] — [illegible] da je svaki toranj od [illegible] do vrhunca [illegible] [illegible] — prem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] po četiri [illegible] [illegible] u [illegible] te po četirim [illegible], a [illegible] po [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] jako [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —, a sve to je [illegible] [illegible] upriličeno na [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] diže se najveći visok šiljast vrh, sasvim [illegible] i kržom. Ako u pročelje crkve gledaš iz dovoljne daljine, [illegible] kako se uzvišeni drugi sprat srednine [illegible] još nastavlja u [illegible] [illegible] [illegible], te kako vanjština crkve s pročelja kaže, da se u nutarnjosti crkve nad svetištem velikim oltarom diže u veliku visinu kupola, (i [illegible] [illegible] po [illegible] metara visine, a kupola [illegible] [illegible]. Ako pročelje crkve gledaš s [illegible] daljega, ili ako, gledajući ga s bliza, pregledaš koji [illegible] desnoga ili lievoga tornja u [illegible], onda opažaš, da se simetrijska [illegible] širina pročelja [illegible] u simetrijsku [illegible], t. j. u pozadju desno od desnoga tornja (a) tako i lievo od lievoga [illegible]

još od poprječne ladje najprije širinu pobočne kapelice s ulaznima joj vratima, jednaku širini tornja, pa onda još jednako toliku duljinu polukružnice absidne, kojom se poprječna ladja završuje to desno to lievo, iliti to k sjeveru to k jugu.

Sad iz bliza razgledajmo troja bjelokamena ulazna vrata (portale), do kojih vode od zaravanka tri stube. Srednja su vrata dvostruke širine i visine kao pobočna desna ili lieva; po visini imaju tri diela: i sdoljni i srednji dio je četverokutan a sgornji je trokutan. U sdolnjem dielu čine srednju ter dublju trećinu prava baš ulazna vrata drvena, dvokrilna, a desnu i lievu trećinu sastavljaju po četiri mramorna stupa atička. redajući se prema nutrinji konvergentnim kosim smjerom. Nad glavicami im poprečno ide liepo uresno nadstupje, a nad njim se diže uvisni srednji odjel portala; njegov kraj i desni i lievi rese opet po dva atička stupa, a izmedju njih povijaju se tri polukružna luka, koncetrična, raznouresna, a od njih nutarnji luk nadvija polukružnu udubinu basreliefnu: taj basreliefni kipak prikazuje Isusa uzlazeća s križem iz groba, uz koji su desno i lievo angjeli. Napokon sgornji ter završni odjel portala trokut je, kraci su mu liepo uresni, a u sredini trokuta je u okrugu basreliefno poprsje Isusa zakonoše: ljevicom drži uz prsa knjigu sveto pismo s napisom grčkih slova A i Ω, a desnicom uzdignutom blagosliva sviet. Pobočna vrata i desna i lieva imaju sastav sličan ali jednostavniji; udubinski basreliefi prikazuju u jednih polaganje Isusa u grob, a u drugih Veronikin rubac.

Prije nego pogledamo otražnju (zapadnu) vanjštinu crkve, razaberimo u duhu sav osnovni sastav, i vanjski i nutarnji, divno skladne i jasne cjeline.

Pomislimo, da gledamo na tlih položen obični drven križ, a njegov vrh, pak i desni i lievi kraj poprječnoga mu (prekrstnoga) stupka, neka je polukružno zarubljen: eto nam slike i prilike osnovnome sastavu djakovačke stolne crkve. Što je križev stupak poduzni (osovni), to je duljina iliti podužna ladja crkve (73·90 m.), tekući od pročelja (iztoka) do otražja (zapada); a što je križev poprječni stupak, to je poprječna ladja crkve, tekući smjerom od juga na sjever (51·50 m.). Gdje se obje ladje ukrštajem presiecaju, ondje je [illegible] svetište ter glavna četvorina (kvadratura) crkve (svaka joj stranica mjeri 12·33 m.), u kojoj prosto stoji glavni oltar (apostola sv. Petra), pa se nad njim u vis diže kupola (u nutrinji 39·80 m., u vanjštini 58·50 m.), a od glavnoga oltara teče i na desno (na sjever) i na lievo (na jug) odsjek poprječne ladje, a svaki ima po jedan prizidni oltar.

gledajuć k [illegible] sv. Marije, [illegible] i [illegible] se na-
[illegible] polukružnom [illegible], a u [illegible] polukružnica opet
stoji [illegible] oltar [illegible] sv. [illegible] patrona [illegible].
sv. [illegible] patronu [illegible] koje gledaju [illegible] glavnomu i sre-
dnjemu oltaru, [illegible]
[illegible], koji od glavnoga oltara [illegible] dalje na zapad [illegible] je
[illegible] i [illegible] pobočne lađe, završuje se polukružnicom
[illegible] polukružnica a u dnu [illegible]
[illegible] s desna i s lieva, [illegible]
[illegible] glavnomu oltaru. [illegible] svetišne četvorine, u kojoj stoji glavni
oltar, [illegible] sa desna i sa lieva i [illegible]
[illegible] četvorinu i [illegible], a [illegible]
[illegible] polukružnom [illegible]
[illegible] svetišna četvorina [illegible]
[illegible] osnovi
[illegible] sa [illegible] ili četvo-
[illegible] do pro-
[illegible] i svetišna četvorina, u [illegible]
[illegible] pobočne [illegible]
[illegible] svaka četverokutni [illegible]
[illegible] glavni [illegible]
[illegible] na križu
Isusa, desno od njega — kao desna razpeta ruka — dva oltara, i
to [illegible] glavnomu [illegible] u [illegible] pobočnoj lađi, a [illegible], u dnu
[illegible] oltaru u dnu [illegible]
[illegible] u pobočnoj [illegible] pobočnih oltara
[illegible] na lievo od glavnoga [illegible] lieva razpeta ruka: u [illegible]
[illegible] pobočnoj lađi. [illegible] osnovi crkve
[illegible]
[illegible] sv. [illegible]
[illegible] i [illegible] oltar. [illegible] desna pobočna lađa [illegible] do
[illegible] svetišnomu oltaru, [illegible]
[illegible] četvorinica [illegible]
četvorinom: to je kapelica [illegible]
od desnoga [illegible] — [illegible] polukružni [illegible]
[illegible] dalje od kapelice [illegible] četvorinice
— stoji oltar češkoga sveca Ivana Nepomuka; on gleda [illegible]
na iztok. [illegible] kapelicom. Na [illegible]
[illegible] pobočnoj lađi [illegible]
[illegible] kapelica s oltarom slavenskih apostola sv. Cirila i Metodija. Na

kako je desnoj polukružnici s iztoka prigradjena četvorinica, simetrijska joj je trebao jednak prigradak sa zapada: to je četvorinica, u kojoj je salaz dolje u raku, pak se izmedju ove četvorinice i one kapeličine kao desno krilo protiskuje, kao srednja ima absidni polukružni završetak desni; isto je tako načinjeno, opet po simetriji, uza suprotni lievi absidni polukružak, t. j. njemu je prigradjena, za izlazište iz sakristije, četvorinica odgovarajuća lievoj kapelici. Pošto su pak tako i desni i lievi absidni kraj dopunjeni po dvima pobočnim četvorinicama — što će se iz vana vidjeti svako kao typočlana cjelina, — to su trebala i trećemu t. j. zapadnomu absidnome krilu jednaka dva četvorinska prigradka, jedan od sjevera a drugi od juga: i doista tako je učinjeno, i to na svakoj strani, i desno i lievo, dvostruka četvorinica — jer je ovdje toliko dubljine ostalo. Desni ovaj umetak je u prizemlju za riznicu, u prvom spratu za pjevnicu, koja se luci otvara prama absidnoj nutrinji; a simetrijski lievi umetak je u prizemlju sakristija a u prvom spratu empora za molište žensko.

Sada podjimo gledat vanjštinu crkve od zapada, a kako nas put taj vodi uza svu sjevernu stranu crkve, uočimo i nju. Sjeverna nam strana, — kojoj je jednaka južna —, kaže cielu duljinu (iliti, po pogledištu od sjevera, širinu) crkve od iztočnoga joj do zapadnoga kraja, i to razčlanjenu u pet nejednakih odjela. Ti su, brojeć od iztočnoga kraja k zapadnome iliti od lieva na desno: zvonik, onda podužna ladja, onda absidno krilo sjeverno — nad kojim se visi sjeverna strana kupole, a uz koje, kao uza sredinu svoju, simetrijski stoji prizemni prigradak to lievi (kapelica sjeverna) to desni (salazište u kriptu) —, onda, kao nastavak srednje podužne ladje, absidno krilo zapadno s predgradkom svojim (za riznicu i pjevnicu), i onda napokon, kao peti član, polukružni kraj zapadne abside. Ukupnost ovih petero nejednakih odjela pokazuje ipak simetriju u razčlanjenosti uširnoj po tom, što se razpada uvisnimi prugami u 10 jednako širokih odsjeka, kojih svaki širinom odgovara stranici nutarnje četvorinice, a ta je, rekosmo, četvrtina glavne svetištne kvadrature: tako se i u sjevernoj vanjštini crkve očituje vlast svetištnoga središta. Onaj poslie zvonika drugi član sjeverne širine, naime sjeverna strana podužne ladje razdieljena je po širini jakimi stupovi opirači u prizemlju, koji se k sjeveru jako izbočuju, i njihovimi prvospratnimi nastavci, vrlo utanjenimi (ti se zovu »lizéne«), u pet jednakih česti, koje odgovaraju nutarnjoj podužnoj razdiobi ladje u pet četvorinica: a po visini dieli se rečeni drugi član u prizemni sprat — taj pripada sjevernoj pobočnoj ladji — i u prvi sprat, koji pripada gornjoj česti

srednje ladje dvostruko više od pobočne; svaki sprat ima po pet prozora. U prizemnom spratu je svaki prozor okvir kamena ovako dvokrilan: oba krila imaju uvršni luk svoj, izpod kojega je uklesano [illegible] četveroperaste djeteline, a izpod ovoga ima svako od dvaju krila svoju posebnu uvršnu trolistu, nalik na treperku djeteline. Prozor ili petero prozora [illegible] pripada sjevernoj kapelici [illegible] a nad njom krovna strieha, koso nagnuta k sjeveru, pokrivajući sjevernu pobočnu ladju. Krovom strjehe [illegible] nastavci prizemnih [illegible] stupova, [illegible] teku [illegible] srednje ladje do visine krova, razmeđujući petero prozora četveroprutnih, pripadajućih sjevernoj strani srednje ladje; u prozoru [illegible] kolobarni je umanjen oblik velikoga [illegible] prozora u pročelju, pa takvi su i svi ostali [illegible] prozori, naime [illegible] [illegible] u [illegible] samo se [illegible] još [illegible] — [illegible] u sjevernoj strani crkve, naime absidno [illegible] koje visoko [illegible] kupolom, a u prizemlju s prigradinama te lievim te desnim, [illegible] je [illegible] zapadnom absidnome krilu samo što potonje ima po dva prizemna prigradka sa svake strane uz polukružnu absidu; [illegible] ni u četvrtom i petom sprat[illegible] [illegible] Kažimo samo još to — [illegible] se [illegible] samoga velikoga biskupa u njegovu opisu — da sjeverni pogled crkve [illegible] ne pokazuje [illegible] pogled, jedinstvenosti i simetrije u cjelokupnosti, nego samo u pojedinih članovih.

Stignemo na humak iza crkve, s kojega je pogled na nju od zapada. Divan pogled! [illegible] jedinstvenost cjeline [illegible] koja je ili po simetriji [illegible] ili po razmjernosti zlatnoga reza [illegible] jedinstvenost zapadne [illegible] nam [illegible] svetište nutarnje. Kako je u toj crkvi svetište — naime pojedina ladja [illegible] desna i lieva te središte im, glavni oltar i absida [illegible] — na zapadu, tako je i vanjština zapadna najkrasnija. Ona nam vanjski kaže trojno, trostruko svetište, obilježeno unutra središnjim, glavnim oltarom, a vani kupolom, što se visoko diže baš nad tim oltarom. Od trodjelne poduzne ladje, koja, dolazeći od iztoka i stječući se trojnim svetištem, samo nije vidna odavle od zapada, vidimo [illegible] svetištni nastavak i završetak njezin, naime zapadno absidno krilo, a vidimo, u zadku iztočnom, i pročelni ures poduzne ladje, naime oba zvonika, kako svojimi gornjimi [illegible] prate simetrijski s desna i s lieva [illegible] i sa [illegible] kupolu, t. j. središte svetišta, kao [illegible]

dva pobočna čuvara i na daleko vidna viestnika. Odumislivši te zvonice u iztočnom zadku i uzgredne prigradke u zapadnom, i nam u najbližem spriedku, sami glavni t. j. upravo svetištni dielovi crkve, vidni ovdje od zapada, kažu oblik križa u vis podignuta: osovni stupak križev čine visina zapadne polukružnice i uvisni joj nastavci, t. j. zabatni trokut zapadnoga absidnoga krila, i, još poviše, kupola, a poprječni stupak križev čini poprječna ladja svetištna t. j. njezino absidno krilo lievo (sjeverno) i desno (južno): eto taj osovni križ zakriljuju oni u zadku pobočni zvonici, desni i lievi. — Napomenimo njeke pojedinosti toga cielokupnoga simetrijskoga pogleda crkve od zapada. Našem u pogledištu najbliža i središnja je zapadno-absidna polukružnica. Iznad temeljnih joj kamenih pojasā — u njih su prozori podzemne kripte — diže se u vis zidna oblina konveksna, a razdieljena je po širini simetrijski u petero plohā, kao da je, recimo, petero kamenih prozornih okvira, uvršenih oblučno, zajedno u red sastavljeno: uvisni stupići okvirni jesu lizêne, a petere zidne plohe medju njimi malo su udubljene; poviše toga peterolučja teče uresni vienac, koji svojim sitnim mnogolučjem naliči na nj; poviše vienca diže se krovni čunjak, plošnim obertom vidjeti kao istokračan trokut. Iznad njega se diže, istokračno-trokutno, zabatno čelo zapadnog absidnoga krila, urešeno nad vrškom svojim i nad desnim i lievim krajem po jednim tornjićem, a njegove krovne kosine, nam jedva vidne, nagnute su desna k jugu a lieva k sjeveru; a otud, to od desna to od lieva, teče k osmobridju kupolinu, kao k sredini svojoj, u jednoj visini krov poprječnih absidnih krilā to južnoga to sjevernoga, nam vidan strješnom kosinom svojom nagnutom k zapadu, a od obaju zabatnih im trokuta, dakako simetrijski jednakih zapadno-krilnome trokutu, vidimo samo uvisne uresne tornjiće, a niže njih posve vidimo zapadnu stranu polukružnice absidne to desne (južne) to lieve (sjeverne), ter ove polukružnice simetrijski završuju to desni to lievi skrajni kraj poprječnice ladje. Niže krova poprječnih ladjnih krila vidimo sgornji iliti prvi sprat njihov (daleko zapadnu im širinu), ter u svakom prvospratnom krilu, to desnom to lievom, po dva ružična prozora: kroz njih, kako su upravljeni k zapadu, sunce zapadno podaje čarobnu razsvjetu nutrinji poprječne t. j. svetištne ladje, kako i nutrinji visne kupole kroz njezine zapadne ružične prozore u visu. (Uvode li jednako čarnu razsvjetu od iztočnoga sunca oni prozori svetištni, koji su simetrijski položeni k iztoku, toga nismo mogli opažati: veliki biskup u svojem opisu tumači divotu raznolike sunčane razsvjete po vanjštini crkvenoj.) U četverokutni prostor, koji još pre-

[illegible] pokrivena, a sastaju se u vrhu; iz toga vrha dižu se četiri sitna [illegible] diže pozlaćena jakuka s pozlacenim križem.

Sunce se već jako nagiba k zapadu; požurimo se u samu crkvu.

III.

[illegible]

je predvečernja sjena pala po trima uzdužnim ladjama crkve. [illegible] li prizora! Tiho, tiho primičemo se srednjom ladjom k svetištu, i kad smo po stubah iz srednje ladje uzašli u svetište pred [illegible] oltar i pod visoku kupolu nad njim, eto u visu kroz zapadne ružične prozore poprječne ladje struji božansko svjetlo sunčano na središte svetoga križnoga lika, što ga sastavlja svetište svojima trima absidnim krilima s podužnom srednjom ladjom, — na središte, gdje je razpetoga Spasitelja trnjem okrunjena glava: nju vjenča nebesko sunce vječnim sjajem a s njom i križni znamen vječnoga spasa. — Od svetištnoga središta crkve, od velikoga oltara, vidimo reć bi jednim pogledom svu nutarnju crkvu, te tako u čas spoznajemo divno jasnu jedinstvenost njezina sklada: u dva tri trenuća oka vidimo nutarnju svu podužnu i svu poprječnu ladju i tako sav križni lik, što ga one čine svojim ukrštajem, vidimo samo taj sveti znak, a ništa od uzgrednih prigradaka (sakristije, riznice, i t. d.). Istina, jednim mahom vidimo samo 5 oltara, uz središnji ter glavni još četiri u poprječnoj ladji, ali treba nam samo korak saći od svetišta niz stube prama podužnoj srednjoj ladji, pa eto vidimo i šesti i sedmi oltar u kapelici to sjevernoj to južnoj. Podjimo sad dalje srednjom ladjom k srednjemu ulazu; sad opažamo, kako je sav pod crkve krasno sastavljen od pločicâ u trima šarama, kao da se stere hrvatski pučki sag; gledamo ravno u prvospratni veliki ružični prozor pročelni, kojim danje svjetlo upada na krasne, dragocjene orgulje, što su nad trojnim prizemnim preddvorjem ulaznim smještene u prvom spratu. Došav tako do nutarnjih vrata srednjega preddvorja, nad njima vidimo u doličnom uresju napis: »Slavi Božjoj, jedinstvu crkavâ, ljubavi i slogi naroda svoga. Godine 1866. započeo, a godine 1882. dočeo J. J. Strossmayer.« Ganuti obratimo se k svetištu, i svom dušom tiho zavapimo: Bože, podaj milost našemu hrvatskomu narodu, da ovaj divni hram, najveći ovaj biskupov zavjet, čuva s harnostju do vieka!

Obratismo se dakle opet prama svetištu, i tako vidimo tri podužne ladje, srednju i obie pobočne, kako teku u dulj k svetištnoj poprječnoj ladji i u nju utječu. Srednju ladju dieli od pobočne, i desne i lieve, po pet korintskih sastavljenih stupova, med kojimi teku obli luci pa nad ovimi desni i lievi nadstupni puni zidi srednje ladje, samo prozori ružičnimi prekidani, a sgora svod je ukrižni, modro bojadisan, zviezdami zlaćanimi urešen: nebo; ostale zidne plohe liepo su dekorativno slikane. A na zidnih plohah nad oblimi luci i desnimi i lievimi rese srednju ladju posebne slike figuralne, i to po pet ih na

[illegible] članka kazati.

Dakle iz staroga zavjeta vidimo redom ove slike.

[illegible]

[illegible]

2. slika: Adam i Eva izagnani iz raja.

U slici ovoj glavni su [illegible] s Evom, [illegible] na desno i [illegible] slike, [illegible] angjeo izgonitelj, a opet [illegible] na desno [illegible], to jest

u desnom gornjem uglu slike, u zraku, Majka Božja medju krajima nebeske dúge; ostali lici su alegorijski: niže Marije stadašce ovaca i božji jaganjac, a još niže u dolnjem desnom uglu slike zmija zavodnica; i druge prirodnine u slici znače svaka svoje (alegorijski ili simbolski). Sad potanje.

Adam i Eva združeni, opasani smokvinim lišćem, gonjeni angjelom, upravo odlaze kamenim tlom, medju po kojim gušterom i škorpijonom, od raja — koji je prikazan u desnoj poli slike — prama lievoj strani u zemlju izagnaničku, koja je u zadku lievom i srednjem prikazana divljim riečnim slapom i pustim gorjem i grabežljivim naskokom lava na biela jelena. Adam koračajući, pretužna uzgleda, ljevicu digao na mračno čelo, a izpruženom desnicom drži se zapešća polupružene Evine desne ruke kao vodilje svoje, koja njemu prednjači za pol koraka; Eva naklanja glavu, tužno poniklih očiju, k Adamovu desnome ramenu, a ljevicu svoju izpodvila je njemu preko lakta njegove desnice, tako i upirući sebe o njem i vodeći njega za sobom. — Za njima (u slici desno od njih) lebdi široko uzdignutih krila angjeo, tužno ostra pogleda nazorice za njima, desnicom dižući okomit plameni mač, a ljevicu pružajući s kretom odgona. Angjeo, lebdeći koso nagnut za prognanicima, kao središnji lik razstavlja lievu, to je zemaljsku, od desne, to je rajske strane slike, a lebdi tik iznad kamenih stepenica, koje se koso dižu od srednjih talâ prama desnome prisrednjemu kraju slike. — Stepenicam, gdje i gdje obrubljenim cvjetnimi busi, na vrhu a po zaravanku stoji — u desnom prisrednjem kraju slike — rajska jabuka, a izpod tê se vijuga, u sdolnji (t. j. zlodušni) desni ugao slike, zmija, — povodnica prve sagrjehe i smrti čovječanstva —, koja u čeljustima zagriza čovječju lubanju a šalje sievni pogled nazorice za Adamom i Evom. — Nasuprot u sgornjem (t. j. spasnom) desnom uglu slike kaže se u dúginom (gotskom) luku — čiji desni krak se obilježno spušta u rajsku jabuku — sveta Marija, sa svetačkom okrugom o glavi, blag pogled upravljajući k lievoj strani slike za Adamom i Evom, a ruke širom razkriljujući nice u susret stadašcu ovaca, koje se — značeći starozavjetne proroke — k njoj obratile sgrnute po zaravanku iznad gornjih stepenica, a od njih se jedno janje — božji jaganjac, s vienčićem o vratu a s križićem visećim o viencu, okrenuo prama lievoj strani slike smjerom za Adamom i Evom, i koraca kao da će niz rajske stepenice salaziti na zemlju za izagnanicima.

8. slika. Opći potop.

Spremljena osnovina slike je trokutna [illegible] gore; nad njom [illegible] oblak, [illegible] s desne strane i s lijeve [illegible] potopna voda. Na [illegible] se potopnici [illegible] lijevo [illegible] temeljnice lijevoga trokuta, u kojoj je [illegible] glavni skupovi potopnika [illegible] slike [illegible] trokut [illegible] pod onaj oblak, [illegible] gledaocu; lijevi krak [illegible] desnoga [illegible] desnom [illegible] kraju slike. — Trokutov krak i desni i lijevi [illegible] perspektivni [illegible] gdje se [illegible] potopna voda, u desnom [illegible] lijevom [illegible] potopnika, na [illegible] strani u [illegible] i [illegible] a pod samo korablja Noeva, [illegible] — u tri razmaka — skupovi topljenika u vodi.

[illegible] je slika [illegible] lijevo [illegible] likova i [illegible] (perspektivno) [illegible] i [illegible]. [illegible] likova [illegible] u lijevom [illegible] a u desnom [illegible] i [illegible] oblaci, dažd, potopna voda i [illegible] vozila po potopnoj vodi.

[illegible] trokut [illegible] devet lika [illegible] lika [illegible] što se [illegible] gledaocu, tako da se liki u temeljni i trokutnoj [illegible] gledaocu, te [illegible]

Od ono devet [illegible] lika [illegible] su u samom vrhu trokuta skupljeni kružno: [illegible] s [illegible] strane [illegible] lika (samo glave), a s desne [illegible] glavni je i jedini sav vidan, okrenut ka gledaocu. [illegible] On sjedi, prekrit samo po krilu i [illegible] plaštom, desnicu [illegible] položio niz desno koljeno, a lijevicom upro se laktom na lijevo ko-

ljeno, podbradio se ter zamišljen zuri preda se ukočenim pogledom. Tik više a lievo (gledaocu lievo) od njegove glave proviruje glava najgornje u slic[illegible] i desno opleće starice (žene mu), nad gla[illegible] joj plašt vihori se (smjerom desnim) s oluje, tä oblak bjelkasti joj je tik više tjemena; lice joj strastno izrovano, oči ružno-sievne, jedka usta govore užas starcu, a desnicu svoju je iz lakta digla u vis, kažuć — bez pobožnosti — kaznu s neba. Tik na lievo iza njezina lakta kaže ti se vrh glave, zabrinuto čelo i tužno desno oko ter desno rame sjedeće žene (zar kćeri staričine); njoj u krilo djevojka (zar kći joj) zakrila glavu, ovivši ga rukama, a posjedavši na tla do nôgû joj. — Ta četiri lika sastavljaju svojimi vanjskimi obertaji (konturami) uvršni likovni krug, koji upodpunjuju s lieve u slici strane dvie glave, jedna viša, a druga niža. Na ime s traga lievo iza ramena one majke viri lievi profil mladićeve razkustrane olujom glave, koja gleda put lievog prizadja k Noevoj korablji, tako vezući lievo prizadje s osredjem, a istoj majci k desnoj nozi protisnula se, na tom lievom rubu hridi, iz potopne vode, samrtna glava pristara čovjeka (zar muža njezina). Nasuprot desno od kružnoga četveroličja tri su dopunitbena lika: desno od starčeva koljena dječarac, ledja kažuć gledaocu, sjedi na tlih, okrenuo lice gore k starcu, posve slično ovome — reć bi unuk —, obima rukama uhvatio se starčeva lievoga lakta, proseći utjehe (ali starac zamišljen ne mari za nj). Noge je dječarac spustio na desno preko jednoga koljena mladića, koji, gledaocu kažuć sve sprednje tielo, sjedi do dječarca već pri desnom rubu hridi, te je k nebu uzdigao plačne oči i vapajna usta, a na svojem lievom koljenu složio ruke kao na molitvu (to je — jamačno po namjeri umjetnikovoj — jedina molitva u svoj slici, a i ona je mláka, a nije skrušena prema strašnome času). Iznad njegova ramena desno pomila se mužka glava pokrita plaštem, k desnome je prizadju slike (t. j. k čamcu sa četvero toplienika) okrenuta ter onamo silno viče i pruža ljevicu s kretom zaštitnim — (zar mu je svojak onaj, na koga je iz čamca batina zamahnuta, da se ne bi iz vode uzpeo u čamac —), pa tako je svezana uvršna glavna skupina likovâ s onom u desnom prizadju slike.

Izpod tih devetero ljudi, štono izpunjaju gornju polovinu likovnoga trokuta, zaprema dolnju d e s n u trećinu trokuta 6 sbijenih likova; ti su crtežno sastavljeni u dugoljast a nizak četverokut (paralelogram), koji je koso na desno nagnut, te mu je skrajna desna stranica niža od lieve skrajne; l i e v u pak dolnju trećinu trokuta sastavlja opet 6 likova, takodjer u četverokut složenih, ali taj četve-

kolut ima znatnu [illegible] stranica [illegible] desne skrajne: tako je [illegible] četverokut suprotak (kontrast) desnomu.

Ovako. U desnoj donjoj [illegible] desni donji četverokut. [illegible] vidimo [illegible] plašt mu pokriva glavu i desno rame [illegible] u sliku [illegible] desnoj [illegible] su upravljene u [illegible] stranu slike [illegible] od desnoga ruba [illegible] Tik [illegible] Tik do ove [illegible] na desno [illegible] gledamo [illegible] kao mrtvo, s [illegible] glavu i [illegible] gornjim [illegible] svojim [illegible] koljenom [illegible] dok joj [illegible] još visi u [illegible] Desno od njegovih [illegible] se vide [illegible] glave i [illegible]

Dok su lica u desnoj donjoj [illegible] tri glavna lika, koja [illegible] Prsi [illegible] desne [illegible] lijevoj i [illegible] i pogled [illegible] desnicom [illegible] kao da se k [illegible] Na [illegible] tik njega [illegible] vidiš [illegible]

koljenu, kojim je stupio iz vode na rub hridi, dok mu je još u vodi sve desno stopalo; krasno su crtežem skladana i smišljena ta dva lika: njezino dolnje tielo visi medju njegovim široko razkoračenim nogama, njezina glava je iznad njegove klonula na lievo kao nesvjestna, u istom smjeru njezina desna ruka visi klonula niz pognuta njegova ledja, oči joj se lome a njegove u napornoj muci mrko gledaju smjerom na desno prama mladiću ležećemu na tlih. Kroz razmake stopala ovih triju okomitih lika prozire se pas kudronja, ležeći po rubu hridi s njuškom okrenutom k vodi potopnoj.

Onome mužkarcu, koji iz vode iznosi krasnu ženu, na lievo i poniže vidiš u vodi lice i pognuta ramena mlada muža, koji se svojom ljevicom hvata hridi, a tik uz njegovo desno rame konj diže vrat vihorećih grivâ i glavu hropećih žvalâ prama hridi, a opet niže konja u samom dolnjem lievom kutu slike vidi se pristar bradaš, na okljaštrenu deblu očajno plivajući na domak hridi.

Na desno od likovnoga trokuta progledavamo na potopnu vodu i u zadku desnom daždni pljusak, a u desnom prisredju skrajnom vidimo krmu čamca; s nje starac krmilar, sjedeći, strastno viče a do njega stojeći mužkarac zamahuje batinom na topljenika, koji se hoće iz vode uzpeti na čamac, opet njemu na desno u samom rubu prisredja hvata se čamca drugi topljenik. — Nasuprot u lievom prizadju na vodi, izpod oblaka olujnih i gdješto kišnih — oni zapremaju sam zadak lievi, — vidi se korablja Noeva kao visoka i velika daščara, svuda zatvorena. U pročelju njezinu hvataju se nje dva topljenika. Od njih nješto bliže k osredju pliva na daski potrbuške pružen pristar bradaš, plaštem pokrit; glava mu laktim podupirta gleda prama trokutnoj hridi, a iza njega prionuo uz dasku golim gornjim tielom drugi bradaš, s dugim prutom preko lakta, reć bi krmilar daske. Od njih još bliže k trokutnoj hridi stoji u vodi, do preko gležanja, sbijeno četvero potopnika: natražke ka korablji okrenuti gô mladic diže prema njoj ruke i glavu vapeći u pomoć, a ostala tri lika okrenuta su k spriedku slike (ka gledaocu) i to: bradat starac, sguren gledajući nice u vodu, stišće k sebi svoj vihoreći plašt, iznad lievoga mu ramena viri lice starice s ukočenim upravce pogledom, a iznad desnoga mu ramena diže zlopak mladić prieteću pest i biesan pogled i pogrdnu viku prama trokutnoj hridi.

Tako slika »Obći potop« vještački sjedinjuje mnogobrojno i veliko raznoličje crtežnih razporedjaja, tjelesnih položaja i duševnih pokretâ u potopnoj samrtnoj muci, koju je skrivio i koju do konca nagrdjuje — nehaj za Boga.

Ostale slike iz staroga zavjeta jesu u srednjoj lađi jesu: Noeva zahvalna žrtva, Abraham hoće žrtvovati sina Izaka, koje dvie su od [illegible] slikara [illegible], Josipa prodavaju braća, Našašće Mojsijevo, Mojsij prima od Boga na gori Sinaju deset zapoviedi božjih, Davidova pobjeda nad Golijatom, s napisom: Pomazanje Davida za kralja. Tako je u srednjoj lađi, koja privađa k svetištu, deset slika iz staroga zavjeta kao priprava k novomu zavjetu prema broju od deset zapoviedi božjih.

I [illegible] [illegible] [illegible], što ide iz srednje svetišnoga od velikoga oltara, naslikani su na [illegible] zidovih dogodjaji i lica iz novoga zavjeta, a [illegible] na polukružnom [illegible] prostorne velike slike prikazuju, u lievoj polukružnoj uskrsnuću Isusa kao Boga-čovjeka, u desnoj uskrsnuće Isusa kao Spasitelja, a u [illegible] nastavljajući [illegible] velikog oltara, u tri reda jedan nad drugim, u doljnjem sedam svetih sakramenata kao priprave k nebu, u srednjem redu ulaz u nebo, a u sgornjem vječnu slavu na nebu.

U lievom [illegible] krilu na ravnim [illegible], [illegible] velike slike ove četiri: »Pohod i navještenje Mariji, Rođenje Isusovo [illegible] — [illegible] Isusa u hramu [illegible] i [illegible], Krštenje Isusa u Jordanu, [illegible] velikih i [illegible] slika, [illegible] tri male slike u [illegible] [illegible], prikazujući zgode iz života sv. Petra — (tri druge takve slike o sv. Petru [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] Isus [illegible] [illegible] [illegible], kako Petar [illegible] k Isusu po [illegible] [illegible] [illegible], kako Petar dobiva od Isusa ključe nebeske. Na [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] stoji [illegible] slika, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Isusovo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]), [illegible] prikazuju [illegible] [illegible] Isusa kao Boga-čovjeka, [illegible] [illegible] [illegible] Isuso, [illegible] [illegible] Djevice Marije [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] kralja, a s [illegible] [illegible] hrvatskoga naroda. [illegible] ove velike slike — [illegible] [illegible] [illegible] opisati — [illegible] su, na [illegible] polukružnom [illegible], u [illegible] redu [illegible] od [illegible] apostola: sv. Toma, sv. Bartol, sv. Ivan, sv. Šimun i sv. Tadej.

U [illegible] [illegible] krilu, na ravnim [illegible], nastavljaju dogodjaje [illegible] [illegible] slike: Isus na gori propoviedá osmero blaženstvá, Isus u kući Marte i Marije, Lazarat.

Isus lieči hrome i bolestne. Isus izgoni iz hrama lih-vare i trgovce; slike na polukružnom zidu ove abside, pošto ne nastavljaju novozavjetnih, nego konačno završuju sveukupne slike po crkvi, označit ćemo poslie desne abside.

U desnom absidnom krilu, na ravnim zidima, završne su četiri slike novozavjetne: Posljednja večera Isusova, Isusa izdaje Juda u vrtu Getsemani, Grob Isusa već uzkrsloga pohode tri Marije, Isusovo uzašašće na nebo. Niže ovih velikih mnogošarnih slika stoje — simetrijski s lievim krilom — nastavne tri sličice dvošarne iz života sv. Petra: kako zataji Isusa, ali se odmah gorko pokaje; kako se angjelom izbavlja iz tamnice; kako bude na križ razpet strmoglavce. Na polukružnom pako zidu ovoga desnoga krila visoko stoji — kao simetrijska dopuna slici u lievoj polukružnici — velika slika, koja, čineći dogadjajni prielaz od slike o Judinoj izdaji k slici o pohodu Isusova groba, ujedno prikazuje vjekovnu adoraciju Isusa kao Krsta Spasitelja, gdje u adoraciji sudjeluju i svetci našega naroda i naših pokrajina; tu ćemo sliku potanje opisati. Izpod nje stoje u jednom redu naslikani lici od 5 apostola, simetrijski nastavljajući apostolske like u lievoj polukružnici, i to: sv. Filip, sv. Matej, sv. Andrija, sv. Jakob mladji, i sv. Jakob stariji; dva još ostala apostola — sv. Petar i sv. Pavao — sdruženi su u srednjoj slici na polukružnom zidu upravnoga absidnoga krila.

Kako polukružni zid ovog upravnog (iliti zapadnog) krila konačno završuje svu crkvu, a poimence konačno završuje četvorinu svetištnoga središta t. j. velikoga oltara, ter i desno i lievo apsidno krilo kao poprječne nastavke svetištnoj četvorini, pak i nastavak ovoj četvorini podužni, naime veliku ladju sve do početka joj iztočnoga: tako i sve slike po ostaloj crkvi dobivaju svoj idejni, religiozni završetak u slikah na polukružnom zidu zapadne apside. Troje su slike, jedne nad drugima: spodnja slika reda u 7 uzasobičnih polja sedam svetih sakramenata, kao pripravu i put k nebu. Srednja slika prikazuje ulaz u nebo: Sv. Petar, kojemu je ova divna crkva posvećena, a uz kojega je sv. Pavao, prima od klečećega biskupa, njezina sagradioca, lik njezin, a pratioci su sa skupom svetci zaštitnici i osobe iz puka biskupijskoga. Ovu ćemo sliku potanje opisati. Napokon sgornja slika, konačni završetak svih slika, prikazuje slavu nebesku: Isus desnicom kruni blaženu Djevicu Mariju krunom nebeskom, lievicom drži otvorenu Svetu knjigu, iza njih su angjeli desno i lievo, a niže njih u

[illegible] Melkisedek, Mojsij i prorok Daniel.

[illegible] rali osvjedočiti, da to nisu pravi tkani zastori.

[illegible] dakako sv. **apostoli slavenski Ciril i Metod** — po mogućnosti bar u pobočnih oltarskih kipovih.

[illegible] pisom pokazane.

Slika na lievom zidu lievoga absidnoga krila:

[illegible]

[illegible]

Rodjenje Isusovo.

stupak teče od krova k tlu baš sredinom slike, a drugi, [illegible] desno ter u spriedku, dieli ovu desnu polu slike opet u dva jednaka uzvisna četverokuta.

Medju tima dvama stupima sastavljaju se crtežno u trokutnu skupinu i tvore likovnu te idejnu sredinu slike ova četiri lika. Na tlih leži nauznačice djetešce Isus; kako je on idejalno, sveto središte ciele slike, to samo od njegova božanskoga bića čudesno izhodi biela svjetlina u okolo, a po pukoj naravi bi mrak bio u pojatici, jer je sada noć, kako to kaže u lievom zadku slike potamno zvjezdano nebo. (Slična je, još sjajnija svjetlina u glasovitoj slici Correggia »Sveta noć«, ali nam je draža ova slika Lodovika Seitza neprisiljenom kompozicijom i duševnim izražajem likovâ. Božanskome djetešcu Isusu podastrta je po zemlji slama i nad njom biele ponjavice; dolnje mu je tjelešce u povojih. Iza glavice mu je sveta okruga; ručice razkriljene i blagi pogled upravlja ravno nada se prama dugobradome starcu pastiru. Taj mu je, baš srednji lik u slici, najbliže od poklonikâ s lieva pristupio, i, pun pobožne smjernosti, radosti i nade, gledajući nice k Isusu, spušta se na koljena. A dok se zato, slabačak, upire ljevicom o pastirski štap, za desnicu ga ljubazno podržava i k njemu se nagiba sv. Josip; taj, sa svetačkom okrugom nad glavom, stoji baš iza Isusa, razkoračen, koljenâ na polak sagnutih. Gledaocu slike na desnoj strani od Isusa kleči majka sv. djevica Marija, i ona sa svetačkom okrugom nad glavom; sa svetim milinjem gleda nice u Isusa, niz krilo sklopila ruke na molitvu. Iza nje, pod desnim gornjim krajem slike, kroz drveni prozorak pojatice gleda pet andjelaka milo k novorodjenome Spasitelju i pjeva mu slavu; nad glavicom svakome svetačka je okruga, svaki ima svoju osobitost u pogledu i položaju, a svi sastavljaju jednu crtežnu skupinu, četvorinsku. Niže njihova prozorka proviruje desno glava dobroga oslića a lievo glava dobroga vôka, očiju takodjer upravljenih k božanskome djetešcu. — Lieva polovica slike, osim što kaže u visnom zadku zvjezdano nebo a pod njim, u odaljem zadku, tornjeve jerusolimske, sastavlja u prizadju i u spriedku poklonike pastire u crtežnu skupinu četverokutnu: pozadnji tek se naziru, dolazeći k spriedku, a sprednji već su prišli pred Isusa na poklon. Najbliže je od njih Isusu pokleknula mlada žena (s darom podno nogû — košaricom jaja); gleda k božanskome novorodjencu, sjetno zamišljena, a kako je lievu ruku preko pasa previla do desnoga boka, pa tu na nju uprla desni lakat ter k desnome si lišcu digla desnu ruku kao za podporu, to reć bi da ona, ovako sjetna, sra-

[illegible] sumnju, koja [illegible] od [illegible] pomoć. — Volimo ovako tumačiti [illegible] koju je taj mladi [illegible] slike, negoli s [illegible], da ona gleda na Isusa s tračkom nenavisti, što ne bi [illegible] svetosti svoga prizora; [illegible] i tjelesne osobine i duševne izražaje u licih te [illegible] i položaje tolikih osoba, kad je svih njih [illegible] pogled [illegible] k istomu [illegible] središtu, pa tako u svoj slici vlada [illegible] bez ikakva kontrasta, umjetnik je [illegible] i uklaniti preveliku jednakost u [illegible] — Uz lievo [illegible] s dvama [illegible]: k Isusu gleda [illegible] joj i [illegible] i lieva ruka [illegible] u pokretu, [illegible] prstiju i [illegible] desnicom te joj [illegible] k Isusu, stoji [illegible] naslanjajući se njezinoj desnici; drugi joj [illegible], od straga [illegible] svojom desnicom i glavom [illegible] k Isusu. Ovo troje [illegible] u [illegible] lievoj strani slike [illegible], što su na [illegible] desnoj [illegible] strani slike. — [illegible] mladoj majci na lievo — na [illegible] slike desno od nje — kleči [illegible], kako je [illegible], samo [illegible] glave i pogledom k Isusu. I [illegible] — u slici malo na lievo — [illegible] gleda k Isusu [illegible] svoju [illegible] lievoga kraja slike, [illegible] mladi pastir i gleda prama Isusu, na [illegible], koju [illegible]. Još [illegible] njega, kao [illegible] se [illegible] pastir, s [illegible] pastirske [illegible] glave, a i on gleda put Isusa. — U [illegible] se [illegible] k [illegible] pastiri, [illegible], a drugi do njega u [illegible] s [illegible] na glavi, i još [illegible] pastir, taj [illegible] za [illegible] pojatinih stupića u srednjem spriedku.

S osobitom [illegible] gleda Hrvat veliku sliku u lievoj polukružnici, nazvanu:

„Sc. tri kralja".

što prikazuje vjekovnu adoraciju [illegible] Isusa kao Boga-čovjeka; i to krasno djelo potječe od Lodovika Seitza. Upravo u srednjoj

Sveta tri kralja.

slike [illegible] u obće je u sastavu ove slike, radi [illegible] plohe, mnogo simetrije) — na oltarnom priestolju sjedi blažena Djevica Marija, na desnom joj koljenu sjedi djetešce Isus, podržavan njezinim rukama, a desnom blagoslivajući i sa svetom blagostju gledajući — jednako je i Marijin pogled upravljen — klečećega dolje na desno njemu (za gledaoca slike na lievo) sjedobrada i ćelava starca, koji, s pobožnim uzgledom k Isusu, u dostojanstvenoj, sjajnoj odori, prinosi na dar zlato u dragocjenoj kutiji; to je iztočni mudrac kralj Gaspar. Za njim drugi tek pristupa, i on u sjajnoj ali drugačijoj odori i pod iztočnjačkom kraljevskom kapom; obima rukama pruža k Isusu svoj dar: u dragocjenom kaležu, koji je uvršen dragocjenim križićem, nalik na oltarni kalež, donosi pomast mirhu; to je iztočni mudrac kralj Melchior. Za tima dvama kraljima ponizno kleči mladić dvoranin, odkriven, smjerno gledajući put Isusa. Još dalje na lievo stoji, inamo upravljen, treći iztočni kralj mudrac, licem crnac, pokriven bielim turbanom krunasta uvrška, i drži obim rukama lančiće kadionice i gleda, kako mu crnac sluga — koji je posljednji lik u lievoj strani slike — meće iz posudice tamjan u kadionicu, a medju njima na tlih stoji uresna kutijica tamjana, koju će na dar dati Isusu taj treći iztočni kralj mudrac — Baltazar. — U visu nebnom nad Isusom i Marijom stoji velika zviezda repatica, spuštajući dugi svietli trak svoj nice nad tjeme Bogorodice, a simetrijski desno i lievo od zviezde lebdi po jedan vitak angjeo, krilā široko uzvitih a dugih svita, koje se vihore; a svaki sa svoje strane drži rukama jedan kraj uresna zastora, koji se stere nice te čini zaledje Mariji s Isusom. — S druge strane oltarnoga priestolja — to je za gledaoca desna strana slike, ali Mariji i Isusu je na lievu im ruku — donose Isusu svoje darove poklonici, ovdje osobito dragi i mili hrvatskome oku: seljački poklonici hrvatskoga naroda iz petero krajeva, u obilježnih pučkih nošnjah i s obilježnimi darovi svakoga kraja. Prvi do podnožja oltaru smjerno kleči bjelovlasi starac iz posavske Hrvatske i prinosi na dar grožđje, malo za njim ter njemu na desno kleči Dalmatinka pod crvenkapicom s darom svoje zemlje, s grančicom masline, a za lievim ramenom starčevim pristupa Slavonka, pod pšeničnim viencem, noseći na dar snopić pšeničnoga klasja. U sredini medju njima stasit mladić na dar nosi, na ramenu svojem desnom, košić voća i vrtnoga roda, a za njim, u desnom kraju slike, privodi ovce i kozu muževan pastir, s gajdama preko ramena; prema nekadanjem obsegu djakovačke biskupije, koji je preko Bosne sezao u hercegovačke krajeve, i prema

[illegible]

osobitost, koje na slici izvedenoj u crkvi nismo opazili; naime u [illegible] i skladno spaja likove, koji se od nje iztiču, a ne razstavljaju se raztreseni jasnim bjelkastim dnom.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Snimanje Isusa s križa.

[illegible] 17 svetih glava, te su samo tri [illegible] slici, kao u stanju još pokajnom, bez svetačke okruge. Sastavna simetrija [illegible] slici odgovara onoj u premici slici. — U [illegible] sredini slike Isus, s križa snimljen, leži nauznak po tlih na bieloj podstirci, [illegible] glave [illegible]. Za njim stoji i k nj[illegible] nice gleda razcviljena, plačna, sv. majka Marija, klonule glave i klonulih i [illegible] ruku, te ju [illegible] podržavaju s desna [illegible] sv. Marija Salome (po Tondiniju sv. Marija Cleofe), a s lieva sv. Ivan. Ovo troje stoje pod velikim križem, kojemu s desnoga i s lievoga razkrižja po jedan razkriljen tužan angjeo drži krajeve zastora — kako na slici premici, samo je ovdje zastor taman —, koji se stere dolje niz križ ter čini zaledje Mariji i njezinim tješiteljima. Od razkrižja i desno i lievo po jedan angjeo slieće sa spasnim kaležem, u koji je sahranio krvi Isusove, te će ga podati odabraniku. — U desnom spriedku slike, Isusu do nožnih prsta, svila se i pala te ih cjeluje žalostna Marija Mandaljena; tik za njom se u tuzi povija prama Isusu Marija Jakovljeva (po Tondiniju: Salome); za njom stoji žalostan Nikodem, poniknuo očima a ruke sklopio uz prsa, a vrh njega lebdi onaj desni u slici angjeo s kaležem, ali ga ne pruža; uza nj kleči Josip Arimatejski, s tužnim čudjenjem gledajući prama Isusu; napokon posljednji je na ovoj strani rimski vojnik, koji kleči kajno sagnut nice, desnu pest drži za udarac u prsa si, a ljevicom drži pruženu po tlih sulicu, koju je bio Isusu na križu zabô u rebra: to je centurion Longin. Povrh njega vidi se potmurno sunce. — U spriedku na protivnoj strani kleči, tik za glavom Isusovom a prama njoj pognuta, osoba posve zastrta preko glave i lica: to je, po Cepeliću, sv. Marija Zebedejeva; onda apostoli slavenski sv. Metod i sv. Ciril, onaj u tužnjoj zamišljenosti gledajući nice prama Isusu, a ovaj kažući desnicom k Isusu, a pogled obraćajući ka gledaocu slike, t. j. k puku svoga apostolstva; za njegovim desnim ramenom kleči i u prsa se kamenom bije siedi dugobradi starac, ogoljen gornjim tielom — to je sv. Jerolim, dalmatinski sveti pokajnik; uz njegovo desno rame stoji papa sv. Kajo, Dalmatinac, i prima žrtveni kalež od angjela, koji, sliećuć od križa na ovu stranu, njemu ga pruža. Posljednji na ovoj strani kleče i tužno ponikli mole dva starodavna biskupa sriemska: jedan je sv. Andronik, iz početka kršćanstva, (po Cepeliću je to sv. Kirin, biskup sisački), a drugi je sv. Irenej, koji je početkom 4. vieka, za Dioklecijana, podnio za krst mučeničku smrt.

U zaglavnoj [illegible] ukrasn[illegible]

[illegible]
obće svu crkvu, vidimo sliku:

[illegible]

[illegible]
daocu slike lievo, ali o sebi) desno vrhovni apostol sv. Petar,
[illegible]
čeni oltar. Njemu na lievo stoji apostol sv. Pavao; desnicom
[illegible]

Ulaz k nebu.

drugi zavjetnik biskupov, u vitežkoj odori i sa slavnim pobjednim kopljem, upravljajući sv. apostolu odani vitežki zagovor svoga štićenika. Za njim kleči češki svetac Ivan Nepomuk, [illegible] prsta desnice stavljajući na usta u znak mûka, a ljevicom držeći uz grudi dragocjenu zatvorenu knjigu. Za njim privodi fratar Franjevac — (taj red je bio vjekovni pastir bosanske i hercegovačke raje) — i to sv. Ivan Kapistran, slavni križar vojvoda, uz lievu si ruku muževna Bošnjaka, a desnicom prihvaća zastavicu, na kojoj je križ uvezen, a koju mu podaje desnicom svojom angjeo s visa slietajući, dok ljevicom pruža grančicu masline, znamen mira. Onaj muževni Bošnjak do sv. Ivana Kapistrana — lik slikara Seitza otca — poklonički pristupa prekrštenih ruku na prsima, a podno njega leži sablja, kojom je dolje na zemlji branio vjeru i dom. Iza njih dvoje, posve u ovom desnom kraju slike, angjel privodi dječaka Bošnjačića, koji k njemu uzgleda i nješto mu tuži.

IV.

Hrvatski svijet, gledajući ovu sliku [illegible] po-sljedku opisanu, sjedinjuju se u harnosti naprama biskupu i u molitvi za njega, da ga Bog još dugo uzdrži hrvatskome narodu; ta on je ovom crkvom podao hrvatskome narodu svoje srce, podao mu je svoju oporučnu spasonosnu nauku i utjehu.

Valjda nije nikad nijedan biskup hrvatskoga naroda biskupovao pedeset godina, kako naš slavljenik biskup Josip Juraj; a jamačno je, da nikad nijedan biskup našega naroda, u nijednom kraju njegovu, nije sagradio stolne crkve, koja bi u tolikoj mjeri, kako djakovačka, sjedinjivala u sebi umotvorine gradjevne, kiparske i slikarske; koja bi u tolikoj mjeri živimi slikami i kipovi propoviedala puku nauk staroga i novoga zavjeta; koja bi u tolikoj mjeri sdružene veličala zaštitnike svetce hrvatskoga naroda, a pučki sviet hrvatski iz svih krajeva tako dičila i učila; koja bi u tolikoj mjeri a u našoj zemlji podavala uzorke za crkvenu umjetnost, i za sastav njihov upotrebljavala u tolikoj mjeri motive iz pučkoga našega vezenja i tkanja.

Ova stolna crkva djakovačka ima i tu vriednost i namjenu, da ju opet i opet proučavaju hrvatski i umjetnici i svećenici, ter ju učine svojom školom za crkvene gradjevine i kiparije i slikarije u hrvatskih zemljah.

[illegible]

vatske; u njem će oni naci ono, čemu se ovaj opis ima smatrati [illegible]

[illegible]

Mi ćemo odatle samo spomenuti, da je k onim 300.000 fr., što [illegible]

crkve, i slavnoga Fridrika Smidta, koji je podao osnove za [illegible]

za veliki oltar —, pak je poslie smrti Roesnerove vodio do kraja [illegible]

sjeverne to južne. Kipariju na oltaru sv. Ilije izradio je Tirolac, Feuerstein. Dekorativnu slikariju nutarnjih zidova pravio je poglavito Splječanin Josip Voltolini, uz glavnoga [illegible] tizzu, takodjer Splječanina. Liepe umjetničko-obrtne radnje izveli su: stolarske radnje vriedni Djakovčani Tordinac i Turković a bravarske vještak Mesić iz Zagreba.

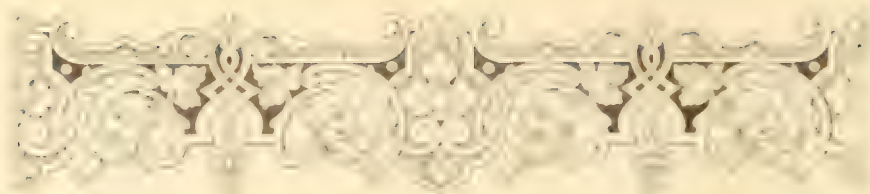
Veličanstvena bijaše crkvena i narodna slava, kad je veliki biskup posvećivao svoju s pomoćju božjom dogotovljenu crkvu dne 1. listopada 1882. Tko je bio nazočan, ne će do smrti zaboraviti one divne svečanosti; bili su kod nje medju inimi odličnimi gosti biskupovimi takodjer slavni česki vodja Vladislav Rieger i slavni poljski knez Adam Sapieha.

Ali već se suton u divnoj crkvi sve više širi. Težko se dielimo od nje, s nadom, da ćemo ju još češće doći razgledati. Vriedno bi bilo, da ju svaki naobražen Hrvat, [illegible] za umjetnost, a napose za crkvenu umjetnost, pohodi bar jednom i da ju dovoljno razgleda. Svatko će biti njome izvanredno i poučen i razblažen, i najživlje će oćutjeti, da mu ona uzvišenim, neodoljivim glasom kliče ono, što veliki biskup u svom opisu [illegible] govori, naime: [illegible]

Zagreb.

Franjo Marković.

V KRIPTI DJAKOVSKE KATEDRALE

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
Krasot tu doli takšnih mi ne išči!

In vendar . . . mistični ta polumrak,
[illegible]
[illegible]
[illegible]

In kaj je tam-le? . . . Pod oltarjem tam
[illegible]
Tu torej, misliš, zlati rodoljub,
Srcé naj tvoje ti kedaj počiva?

Tu naj počiva srce tvoje kdaj?
[illegible]
[illegible]
Naj dvigal bi v azur nebá se jasni . . .

In ljudstvo, ki si ljubil ga takó,
Ko nihče drugi, sèm bi naj hodilo
H gomili tvoji skriti čestokrat
Pa za-te naj molilo bi, molilo!

Zvonovi pa visoko bi tam gor
Lepó po tvoji peli domovini . . .
In srce tvoje spavalo sladkó
Tu doli v posvečeni bi globini . . .

Ne! ne! . . . Preveliko, preveliko . . .
Srcé je tvoje in pa preogromno!
Kako imelo bi prostora tu?
Premajhno to grobišče je, preskromno.

Premajhna za-te je Hrvatska vsa;
Za srce tvoje grob ni kameniti,
Ne hladni, temni, tihi, mrtvi grob
Ne, večji, živ to grob bo moral biti!

V [illegible] Slovanstva [illegible]
Kdaj srcu tvojemu prostora dá se!
Tam živel boš, oživljal, grel, bodril
Slovane svoje Ti na večne čase!

Ljubljana.

A. Aškerc.

U OČI „BISKUPOVA DANA".

Kad dodju u selo varoška gospoda, koja vole vidjeti, što je [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nebo, već eto novi porez na glavu.

Mi smo seljani ista stvora kao i velikaši u gradu. I milo nam [illegible] [illegible] okaljaju svoje, ne poštivajući tudje.

Zato mi idemo pred gospodu samo kad moramo, a kad nam je po volji, mi onda kud koji, a njima ni na oči.

Pa ipak se sjećam kao diete, da je naš pokojni parok — Bog [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] pala, kad bi ju tko iznad ljudstva bacio.

[illegible] [illegible] [illegible]

te[illegible] to [illegible] isticati, jer je učitelj govorio, da [illegible] biskupa, jer to imadu i drugi, nego nam mora biti utjeha, da je ime Josip Juraj Strossmayer ime našega biskupa, pa da se i trebamo dičiti imenom, koje drugi narodi slave.

Tako je i bilo, da smo onaj dan, kad je odredjeno bilo, da biskup dodje, odmah poslije užine pridolazili pred župni dvor, da biskupa dočekamo.

Davno je bilo, diete sam bio, ali se svega toga sjećam, kao da je jučer bilo.

Biskup je došao oko pet sati poslije podne, a s njim se dovezao pokojni Mijo Pavlinović.

Bilo je to nekako o Petrovu. Dva dana prije toga orosila gusta, sitna kiša žednu zemlju, samo što nije navalila poslije te kiše zapara i upeka, nego se oblaci sporo komadali, da je zemlja iza te obilne rose odisala ranim proljećem.

Sad se bilo liepo izvedrilo, a opet nije sunce jako žarilo. Kako se nismo morali bojati kiše, nakitili smo selo svoje, kako smo znali. Nije to bilo sjajno kao u gradovima, nego sve, što je bilo priredjeno, bilo je to, da su bile tri kapije od zelena granja, jedna na posavskoj medji, druga na kraj sela, a treća pred parokijom. Izmed druma i šanaca posadjene su zelene grane, a take iste grane pozabadane su pred kućama ukraj taraba. Tarabe su izprekrivane stojnicima: kićenicima, eblemskim, vezenim, štipanim i tkanim u daske. Na prozorima izvješene su starinske pavlake, pritkivane zatkama plave i crvene predjice, a sve je to u daske tkano, a kadšto i žutom srmom miešano, kao da je zlatom izvezeno.

To ti je skoro sve, što si mogao vidjeti, osim ako si krenuo okom po tom skupljenom množtvu po sokacima, jer onda, da su ti i dvoje oči, ne zasitiše se, gdje su tolike ljepote, a ovako kod dva oka moraš glavom na sve strane, da bar ma na čas spaziš, što je najljepše.

Mi smo djeca čekala na sokaku, a djevojke u sitnim pletenicama i u bielom ruhu poredale se u dva reda od kapije do hodnika u župnom dvoru, da poklecaju na blagoslov, kad se biskup u dvorište doveze. Mladići, mlade žene i stariji sviet čekao je biskupa pred parokijom. Med ženama na sokaku bila je liepa »nova mlada«. Žena je to u osamnaestoj godini, a eto sad se poslije uzkrsa udala. Bila je iz prve gazdinske kuće, a udala se u najveću zadrugu. Nije ta nova kuća spram nje, ali ona zavoljela momka, a majka nije svojoj jedinici branila, da ide, za kog hoće; jer je znala, da je i

[illegible] ne diele veliki novci, ali je uviek veliko veselje, gdje ih ima što [illegible] iděš u veliku družbu, a da bude diobe, težko ćeš živjeti na malenu [illegible]

[illegible]

[illegible]

Anka je bila prva djevojka u selu, a za prvom se djevojkom svačije oko kreće. Tako je ona sad i prva žena, a i ostat će prva. [illegible] činila je svojom ljepotom sav skup, što je izišao pred biskupa.

Anka se taj dan opremila, kako su se već onda malo žene u našem selu opremljale. Zavila se je kao i druge zlatnim zavojem, ali [illegible] stvorenje zbilja kao zlato u zlatu. U Anke bile tamno-plave oči, a [illegible]

[illegible]

glava ovijena tankom svilenom paučinom, a čapljino [illegible] joj [illegible] ne [illegible] povjetarcu, da leprši, ono već podrhtava, [illegible] glavom. U Anke je šestnaest velikih dukata pod vratom, a mali su joj u četiri struke o grlu povezani. Rukavi su joj tankog [illegible]vanog »šotiša« bez veza. Taka joj je ista košulja pod zapregnutom suknjom, a pred košuljom je materin biele svile zapreg, prutan uzduž dobrano na raztavce tankim prutcima poput duge. Preko košulje i tog zaprega je svilena suknja plave boje kao nebo, kad se ne plavi jako, a napred je podpregnuta, da se dva pedlja zapreg vidi. Oko vrata joj je na kratko savita velika marama bliedo-žute boje, obkićena velikim bielim rojtama; taki isti zapreg proviruje sa strana iz podpregnute suknje, pa je gledati, kao da su se to krajevi marame bogato produžili.

Seljani su navikli na Ankine liepe opreme, pa ni ne motre njezino ruho, nego im je mila liepa glava postidne krajiškinje. Onda se već slabo tko burundžukom zavijao, a sad imamo samo tri u selu. Tako se ta moda kod nas seljana kao i kod gospode mienja. Negda su žene prele tanku lanenu žicu, pa tkale usnivane tanke ćenarske lanene otarke. Tim su omatale glavu preko mumlija šamija. Te šamije kitile su srebrnim cviećem, pa je mlada, liepa glava trepetala kao i sad, kad je u zlatu. Poslije podjoše preko turskih šamija prebacivati burundžuk, a kititi se smiljkom, koviljem i čapljinim perjem. Sad je opet preotelo zlato, ali dok je još trajalo burundžuka, nosile su ga mlade i preko zlatne šamije, a zadnjih godina samo o uzkrsnuću i na polnoćku.

Anka je rekla: — Ni biskup ne dolazi svaki dan u selo, — pa se spremila, kao što bi i za ona dva najveća blagdana.

Da je to druga, lošija uradila, rugalo bi joj se selo. Anku su hvalili, jer ona gospoduje u selu, a za njom drugi čine, kako ona počne.

Kad se biskup dovezao i provezao kroz to množtvo u župnikovo dvorište, krenu narod na drugu stranu župnog dvora, kako će odande s biskupom u blagosovu do crkve, jer nam je crkva podaleko od parokije, a ne kao u drugim selima upravo do župnikova stana.

Odprati narod biskupa do crkve, a kad se ondje odpjevale svete pjesme i odčitale pobožne molitve, blagoslovi vrhovni pastir svoj puk. Opet ga odpratiše do stana, pa se množtvo razidje i ode svatko svojoj kući.

Mladež se kod kuće pospremljala u prisvečajno ruho, pa će opet da selom prošeće, jer ma da je sutra tek pravi svetac, kad

[illegible]

[illegible] ruho, pa izadje na sokake. Obično djevojke [illegible] se i do svojih matera. U to doba [illegible] kakom, da opet do mraka kući [illegible]

[illegible]

[illegible] nego što su svečaniji dani, to je i ruho odabranije

Tako se i taj dan dogovoriše djevojke i mlade, da će s iza ovog svečanog u prisvečajno ruho obući.

I Anka ode kući, da se preobuče, pa će opet med ml[illegible] [illegible] krva pred kućarom zbunjena, turobna.

— [illegible]

— Ono, što ni dušmaninu ne želim, — reče, idući s njom u kućar: — dada** je naumio, da se dieli.

[illegible]

[illegible] pred njom otv[illegible] [illegible], pa ni oraka dalje. U onaj čas joj proleti stotinu liepih slika izpred [illegible] bio u zadrugi i ne zna tih liepota [illegible] živo, pa za volju milom u veliku kuću prešao, vidjao je u pameti samo ono, što je liepo. A sad te ljepote omrknuše. Anka zadrhta ka šiba na vodi. krv joj se sledi oko srca. Ogrli svekrvu oko vrata, kloe joj glavom na prsa, pa zajeca pridušeno:

— Mladovanje, moje jadovanje, oj diobo, moje robovanje! Mamo, kako ću majki na oči? Pustila me je u vašu kuću, jer vam je družba velika, a sad me trzate u samoću, da ostarim prije reda. Gdje vam je srce? Valjda ne znate za Boga! Valjda mislite živjeti do vieka. E, da bude tebi, mamo, smrti i njemu, onda sam ja svaki dan reduša i poreduša, sluga i dadilja, volar, konjar i svinjar, kočijaš i težak. Kad li ću dospjeti, da sebi radim, kad, da u crkvu pođem? A kolo i pjesme, to se ni spomenuti ne smije. Kad čujem, gdje moje ukućanke, pošav u polje, pjevaju: »Ladole mile, oj Lado oj«, a ja ću suzama o zemlju, uzdišući: terete moj! Gle, njive će nam biti jedna uz drugu, njih će petnaest pasti srpovima zlatnu stru, nadmetat će se hitre žetelice, da ne zaostaju do kraja, pa će se dostno glasati pjesma: »Na kraj, na kraj, mobo moja,« kad koji prion svrše, a ja ću se guriti s tereta i stida, jer nemam radi kog da se žurim, jer nemam s kim da zapjevam, kad se na kraj njive vratam. Gle, njima će ponosna ručkonoša kao biela golubica ručke donašati, a ja da zoru varam, da neizspavana do zore redujem, pa ka u polje, da na jedno rame obramenicu s ručkom, a na drugo srp ili motiku; a kad na njivu dodjem, onda podgrijavaj, što si do zore skuhala, da ne kažu, da se hladnim zalogajem hranim. Kad u njihovoj kući dožeonica, onda čast, obiest, šala i veselje, a kom je do Boga, taj se skloni, pa se i Bogu moli, a kod nas? Na rukama žuljevi, a u srcu jad i boli; za sinijom* vas troje, a ja dvori, pa dvori. Trudne se ruke na molitvu ne dižu, a ojadjeno srce Boga ne hvali, samo smilovanja traži. Mamo, ti znaš, kako se godovi kod nas slave. Ni svatovi nam nisu bolji. A gle, tvoj rod i moj sav je u tom selu. Jadne li pustoši, kad budemo i na taj blagi dan sami, gdje se i ubogi nadničari sa svojima sastaju. Dosad nam, mamo, kuća u pol sela, a četrdeset i sedam u njoj živih stvorova; ili spavaj u velikoj sobi, ili se sklonula u kućar, ne trebam ni ključa ni brave. Kad se tko iza sna prene, već dvorom prošeće ili marhi prigledje, a onda?! Ako nam bude kuća pri kraju sela, a mi sami

* Sinija = stol.

[illegible]
su nam kućari. Dada će reci: »Za vas troje dobro je«, a on ma u
[illegible]
uputna do vieka, a u velikoj kuci ni ne uciš, pa sve nauciš, kad na dan vidiš trideset poslova. Gle, mamo, otišla sam iz boljeg u gorje, ali u milo i dobro mi je bilo, pa što i nije u kuci velika diela,
[illegible]
jer se u nuždi novo ne namiče, a ako budu dvije nerodice zasebice,
[illegible]
znaš, da se i trovali o gadnu kupovanu branu. Pa misli li dada, da će mu biti lakše? Zašto ne šuti, pa da u miru i pokoju još ovu koju godinu proživi, gdje se je i rodio. Zašto se trza od temelja,
[illegible]
i neuputni A da za desetak godina dodje do diobe, bili bi i mi jači i razumniji. Onda bi lakše bilo i nama. Al pokraj svoje pameti ja nikad ne bih iz kuće. Tko temelju zabavlja, taj iz kuće mora; a kom je pravo, da je u družbi, taj ostaje u kući. Pa onda, mamo, manje troška, manje glavobolje, više pokoja i blagoslova.

[illegible] krvu, da zaklinje svekra, da ne zove na osvetu Boga, da ne ciepa, što su stari sastavili

Još je onda slabo mogla žena mužu prigovarati, ali je svekrva
[illegible]
svoje glave, pa ne čuje molbe, ne mari za suze.

Kad se svekrva razstala s Ankom, nije ova znala da se sabere. Vidjela je, da će sve ovo ostaviti, čemu se je dosada veselila, i
[illegible]
lončiću pri žeravici. Drva naciepa svaki čovjek svojoj ženi, a po-

mogne joj i u kuću naumasati. Istina je, da je voda podaleko, [illegible] cabrovi težki, da se čeljade umori pod teretom, kad nosi [illegible] svinjama, osobito, ako je blato i sklizavica, ali to sve rade dvije po dvije, pa zaslade težak posao šalom i veseljem. Nije lako ni košulje lužiti ni izpirati: ali danas lužim ja njihovo, a deset put će oni moje, a izpira svaka svoje, pa dok ono praćak po košulji lupa, ne miruje ni jezik, pa kad se kaže, da veselo srce kudjelju prede, onda se i pri veselu razgovoru lakše košulje peru. Kako li se lako kukuruzi zagrću, kako li ljušte, kad je u kući družina kao moba. Kako se lako krtičina razgrće, kako li sieno okreće i kupi, kako li lako vrši, vije i izgrće izpod vjetrenjače. Malo priletiš k vršaju, pa opet sjedi u hlad, pa vezi svoj posao, a na poslu pri žetvi, kad je »huja« oko podne, kom se volja naleći, da općine, kom da sjedne, pa da vezak veze, a kom je do pjesme i šale, ima je izobilja. A kad se poslenice vraćaju s posla, sve izlaze seljani na svoja vrata, da vide, kako su se Vukove mlade opremile, da im čuju srebrna grla, kako se jasno glasaju selom.

— Ej, Anka, Anka, a ti ćeš sama, pa sama! — uzdiše mlada žena, pa izviri iz kućara, a s nova joj se magli pred očima. — Gle, naši dvori dugi i široki, zelena trava kao rosna otava, mi »mlade« i djevojke kao hitre košutice, ni ne gazimo trave, već za nama se zelenilo mladi. Gle povjetarca pod gustim orahom na pol dvora, gle gusta hlada, gdje sam poslovala mlada. Kao kad se bieli janjići u hladu smire, tako bi i mi: nagnule se svaka nad svoj posao, pa se nadmići, tko će bolje, tko li prije, tko li temeljnije. Pa gle, kad me u ovoj velikoj družbi ma glava samo zaboli, deset se drugih glava uzbrine za me, sve pitaju: »Anka, dušo, ili su čini, ili uroci, ili zavodljive čije oči,« pa netko baje, netko vrača, netko boljim zalogajem nudi, pa se vraća zdravlje, kao da nije bólje ni bilo A u onoj pustoši, u onoj osami, u onoj samoći! . . . Jaoj, moja nemoći! Jaoj, majko moja! Sad zlo, pa zlo, pa nigda više pokoja! . . .

Zalovito krenu okom po dvoru, gdje se u ključ poredali bieli kućari, a iz njih izlaze i ulaze bielim ruhom odjevene žene, »mlade« i djevojke, kao golubice iz svojih zakloništa. Kud kreneš okom po dvoru, sve je to zid i criep, ta pivnica i pecara, štale, štaglji, suše i pojate, a gle, to će se odsad zvati tudje, a njoj će se srce ciepati, kad ukraj tih ljepota prodje.

— Ah, Bože moj, Bože moj! — uzdiše mlada žena. — Zašto baš mi na ruglo svietu, baš mi počeli trzati, što su stari sastavili, pa ako drugi podju kao mi, složit će se te liepe sgrade k temelju,

[illegible]
razstavljaš od roda!

[illegible]

[illegible]
sila svoje uzglavlje, uzdišući:

— [illegible]
u oči biskupova dana.

[illegible]

[illegible]

— Ako vam i nisu djevojke bogate, ali su hitre i poslene, pa se [illegible]

[illegible]

[illegible]
iz dvorišta materinih zadrugara Anka s materom.

[illegible]
se sva prsa sjala od zlata.

Više put se to kod nas dogodi, kad se pobune ljudi u kući, pa svaki hoće da gazduje, i kad već dioba podje, a žene jadne, koje su se uviek dobro slagale, ne uzmognu namoliti ljude, da ne ciepaju kuće, poopremljaju se u pokajno ruho, da jedna drugoj pokažu, da ne žale jedna na drugu, nego da tuguju, što se razstaju, a dotle su dobro živjele. Danas je samo Anka pokajna, jer su sve druge na okupu, a ona će sama iz kuće.

Kako su pošle od kuće, odoše Anka i mati ravno paroku.

— Koje dobro, Anka? — upita ju župnik, kad dodje.

Izgubila sam, gospodine, cedulju za krizmu, pa molim drugu.

— A što ti danas tako pokajno?

Još župnik ni ne doreče, ali zacviliše obadvije žene kao sinje kukavice. Anka sve jeca pridušeno, ne može ni da kaže, što joj je; a mati pripovieda, kako su ovog jutra klecale pred svekra, molile ga, da ne zove božjeg prokletstva na svoju glavu, da ne ciepa djedovskog temelja, ali sve badava. On što reče, ne poreče. — »Pa za to evo nas« — veli — »k vama, gospodine, da kažete danas gospodinu biskupu, kad budete ljude priveli pred njega, da je moj prijatelj, eto taj nesretni svekar moje jedinice, jedina osa u njihovoj složnoj kući, gdje se svi paze i skupa rade kao u košnici radine pčelice. Ali on bi bio svoj gazda, pa ma i izvan sela, baš kao što i osa gdjegod pod strijom osinjak savije, pa će, dok je zdravlja i zaslužbe, što skuca, to i potrošiti, a do zimine nek se drugi za njega brine. A da udari nerodica, da Bog pusti bólju na čeljade, onda niti ga tko poslužiti, niti za njega raditi; a treba to marhu namiriti, hranu posijati, porez platiti i kruhom se braniti. A odkud to? A da nije njegove lude glave, i meni bi te misli iz glave, ali ovako me zaokupile, da me vrtoglavica spopada. Gospodine, pomozite!«

Parok im obeća, što je mogao; a kad su oko pô dana došli prvi ljudi iz sela, da se biskupu poklone, prikaza on Ankinog svekra kao tvrda svojeglavca, koji silom želi da uzdrma najčvršći temelj u selu.

Da mi priprosti ljudi možemo popamtiti biskupove rieči onako redom, kako ih on, kad ga iznenada zapitaš, niže i reda, spominjalo bi se i danas doslovce u našem selu, što je on onda Ankinu svekru govorio. Ali su nama i misli slabe, da stizavaju i zapamte, pa se tako danas samo pripovieda, kako je biskup, govoreći onda ljudma, ljuto žalio, što se velike kuće ciepaju, što se složna družina razsiplje; samo je manje krivio narod, koji se dieli, već one, koji diobu dopuštaju; spominjao je, što sve slogom stvaraju, što li diobom razaraju.

Proplakali su ljudi pred biskupom, orosile se oči i Ankinoj

[illegible]
pa ga ne umekšaše sad ni biskupove rieči.

[illegible]
kući onaj posao, koji je znao, sad svaki mora sam sve; dosad je [illegible]
navike, da trošiš više, vec što namičeš, pa onda nije daleko do propasti.

Tako je netko neku rieč biskupovu zapamtio, pa kog su ga- [illegible]
razstane, rekao je, da će se čuvati, da kao samac ne podje zlim [illegible]
a ono ipak blagoslovno.

[illegible]
sinoć kod kuce, isto onako u crnini, kao jutros u crkvi.

Kako se je onda o diobi najviše govorilo, tako se je i u kolu [illegible]
njezine jade, pa kad neka vesela djevojka u kolu zapjeva:

[illegible]

[illegible]
na nju.

Ojunači se ta djevojka u kolu, pa zapjeva iznova:

[illegible]
Što si nam doniela?
[illegible]
Posta gazda sluga!

* Tal [illegible] dio.

Onda se Anki klupko guja oko srca savilo. Nije mogla ni da uzdahne. Tako ju je u prsima steglo. Da se ne opazi, polako se ukloni od kola i ode k svojoj majki, da se najaduje, a onda će opet kući u svoju družinu, u novu tudjinu, da se predade u volju božju, pa da joj bude, što joj Bog dosudi.

Šutila je od svekra i svekrve. Bila je poslušna i činila je, što bi joj rekli, da uradi. Kad bi ju što zapitali, odgovorila bi umiljato; ali drugačije bila ta liepa usta odsad kao zakovana, kad bi tko diobu spomenuo. Ona o diobi nigda ni rieči, ali joj se poznalo na licu, da trpi u srcu. Odadu se to jadi, kad čovjek najmanje želi; a što ih više zatajivaš, sve se bolje izdaju. Anka nije tajila vladanjem, da joj je na srcu težko; ali jezikom ne spomenu više nikomu ni rieči. A svekar Nikola učinio, što je naumio. Opominjala njega seoska gospoda, da ne čini, što je odredio, a on sluša, dok mu se govori, a kad dovršiš, mane on glavom, pa kao da i nije čuo, opet teše jedno te jedno: »Hoću, da budem svoj.« Spominju mu i gospoda i ukućani mnoge, koji su se porazstajali, pa ostadoše ubogi sliepci, ali on tvrdokorno odgovara:

— Ma svaki treći dan kruha jeo, ali hoću da jedem svoj kruh, a ne ću, da mi ga drugi kao prosjaku dieli! . . .

— Pa dieli nam ga ti! — nude ga ukućani. — Budi nam gazda, nama nije krivo. — Ali on ni to ne će. Najposlije i nije to gazdovanje tako lako, kao što se misli. Jesi li se oteo, pa vladaš kućom, a nisu ti se ukućani od volje podložili, u kući će te se bojati, ali te u potaji ne blagoslivlju. A i kako će? Zar nisu ono njihovi roditelji skupa stekli, a sad se jednom sja zatiljak, a drugom kosti kroz latice probijaju. Gazdu pozovu gospoda, kad je gdje čast kod gospode, pa dodje sit i gasan kući, a družina dosta puta bude i gladna i žedna, ne što bi zbilja bila zalogaja željna, nego što vidi, da se najbolje hrani, tko najmanje radi. Gospoda bi znala reći ukućanima, jer gospoda gazdu vole: — E, pa ljudi, svi ne možete zapoviedati, netko treba da nosi brigu, a netko teret, — a družina bi šaptala u potaji, da bi rado dala svoj teret za njegovu brigu. Al takav se glas brzo stisava, jer je siledžija i na zlo pripravan.

Druga su sad vremena, već prije. Dok se nisu zadruge trzale, govorilo se je: »Pleti kotac, kô i tvoj otac,« pa je moglo biti lako, da najstariji u kući kućom vlada. Ali sad, kad je oteo svaki sebi, pa se onaj na malo zemlje otimlje, da stigne onoga, čije se njive pregledati ne mogu, ne vriedi, da uviek stariji zapovieda, nego da i sasluša, što mladji misle. Znam starca, koji je često puta rekao:

[illegible]

ostane, gdje je bio, sve on stalniji, da otide.

[illegible]

popravljaju ono, što je već temeljno.

[illegible] vec prije.

I ukućani su se narugali Nikoli:

— Hoceš, da na svom banku lulu pališ, da pri svojoj žiži [illegible] zavikne: »Gazda, sutra k straži!«

Nikola se nije ljutio, nego bi mirno odgovarao:

— [illegible] sluša i naučit će se.

A ukućani bi smignuli ramenima. Vele:

— [illegible]

reći: i vriedan sam i razuman sam; ali poslije se vidi, kaki je tko, kad ga žita, sgrade i marha odade.

Nikola bi samo šaptnuo:

— Makar i malo imao, ali ću znati što je moje a neće drugi moj trud ključem zaključavati.

Tako su i ljudi, videći, da ne mogu stišati Nikole, pritišali se, pa ušutjeli.

Žene su žalile svekrvu i Anku i nisu se tudjile od njih. Svojatale su se kao i prije, dok su još mislile sav viek u skupu proživjeti.

Jednoga dana nemilo se razcvili Anka. Pod orahom u dvorištu vezle djevojke ukućanke, pa zapjevale, tko bi znao: ili u dogovoru, ili onako, staru poznatu pjesmicu:

Hvalila se [illegible]
Da ne ljubi stara starca;
[illegible]
Pa on ide Falisavi:
[illegible]
Imam čižme cikušave,
[illegible]
Imam janjce šestokrilce.«
[illegible]
[illegible]
A kad došla starom starcu,
[illegible]

Oj, Boga ti, stari starče,
Kam' ti čizme cikušave,
[illegible]
[illegible]
Al govori stari starče:
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Anka je mislila, da se to njoj pjeva, u kakoj će sgradi stanovati, kako li će biti u sirotinji i obuće željna. Kad je zaplakala pred svekrvom, ne utješi je ova drugčije, nego joj reče:

— I više ćeš slušati, dok ne izadjemo iz kuće. Ali ti samo šuti, da nam se ne rugaju i poslije.

Od toga dana promieni se Anka. Sama je žurila svekra i svog Marijana, samo da što prije iz kuće izadju, ali joj srce nije ni malo manje krvavo bilo, već prije, kad je prvi put čula, da iz kuće mora.

Nikola se malo gložio sa ukućanima. Oni bili mirni, a nije ni on svadljiv, pa nikako se ipak pravo nadesiti ne mogu. On bi, da gradi kuću na numeri, a dobiva samo jedanaest jutara zemlje. Oni imali odma na kraj sela osam jutara zemlje u okupu. I to bi Nikola. A ukućani vele: — Ako uzmeš tu zemlju, gradi tu i kuću; a ako ćeš na numeri, dat ćemo ti zemlje razasute. — Nikola ne mari, da

Samotvor [illegible]
ovdje je kuća bez tavanica i dimnjaka.

[illegible] ne sanjajući, da bi moglo zla biti:

[illegible]

[illegible]

— Mrtve ćemo s numere, ali žive ne ćemo.

[illegible] Ankinu svekrvu. Kune se i veli:

[illegible]

[illegible] u miru.

[illegible]

[illegible] otčinskim temeljem u miru i božjem blagoslovu.

[illegible] drvenu kuću sa stana.

[illegible] pričini pustoš u maloj kući, kad u nju usele.

[illegible] ipak [illegible] se bojala [illegible] kad u novu kuću dođu. I da nije bilo [illegible] pjesama, koje su ju uviek [illegible] ma se njoj i ne pjevale, ne bi ona nigda ni pomislila, da iz kuće ide. Ipak ju je uviek srce zaboljelo, kad bi nedjeljom [illegible] kući, pa [illegible]

velikoj sobi na [illegible]. Tu su sjedili za stolom ljudi [illegible] je koji stariji. Za njima su bile njihove žene, a nove mlade i djevojke stajale su pri kraju stola. Ondje su jele i posluživale ljude. Za malom sinijicom sjedila su djeca i matere, koje imadu malu djecu, još nejaku. Ili pogledala desno ili lievo, ili gore k stolu, ili dole k peći, sve živo i razgovorno, pa da joj je na srcu ma koja tuga, samo da ove nema, što od njih mora, lako bi se med njima razabrala. Ali ovako, čim oni u veću šalu, tim se njoj jače srce steže; a kad bi otale u svoj kućar došla, uzdahnula bi: — O Bože! Čovjek se na sve priuči. Hoću li i ja kadgod zaboraviti, da sam ovdje bila; hoću li priviknuti, da budem osim ovih, koje sam kao svoje zavoljela.

Ma da je svekar tvrdokoran bio, kad je naumio da ide iz kuće, i ma da se nije obazirao na suze snaje i žene svoje, ipak je on Anku jako volio, pa mu je bilo žao, što mora tako mrko, kad vedrim čelom ne bi ništa hasnilo. Istom, kad je i Anka naglila, da se iz kuće ide, što se je pobojala pjesama, znao je on kadšto sinu, snaji i ženi govoriti, kako će im biti liepo, kad se sastanu samo svoji oko stola svoga.

Kako li je novim samcima bilo u pustoši, u koju su izselili? Siroma Nikola ne zna, gdje mu je glava. Ajde, bilo je jesensko doba. Dobili su hrane, da ne gladuju; ali to trebalo podići sgrade oko kuće, pa se trošilo na mobu hametice. Zakrpaj ovo, popravi ono, a platiti moraš sve. Sad ili ti se volja mašiti u ćemer, ili zagrabi uborkom iz hambara, svakako se troši. Imao Nikola i koju banku sačuvana novca, ali mu se desila zgoda, da kupi šest jutara zemlje na onoj strani, gdje je ona zemlja, što nije uz podkućnicu bila. Tako on prodao sva goveda, a ostavio sebi samo troje, pa izpraznio ćemer, da mu klima o pojasu; a sad treba i zemlju raditi i sgrade srediti, pobrinuti se, da u kući ne bude oskudice, a tu izpadaju oči od brige i tereta. Pa treba to, da se namakne koja stvar, koje nisu dobili iz velike kuće. Treba lužnica i kupusara, treba u sobi sat na zidu, treba svjetlo, a kadgod dogori, brini se za novo. Dobio je jedna kola, a treba dvoja. Dobio je male lojtre, a treba i velike, kad hoće da kola raztoči. Nije smio pravo ni da misli, što treba. Sve je to jedno drugo stizavalo.

Nikola je bio na oko vedar, veselo je radio, više je razgovarao, već u zadrugi, o svakom poslu se sa svojima porazgovorio, da ne požale i više, što su izašli iz kuće.

Marijon je [illegible]

[illegible] Zato su uživale »mlađe«, kad bi se udale u veliku kuću, da ih [illegible] mu nije ni pristalo, da se u kolo hvata.

Beta se, Ankina svekrva, samo tako tješila, što je znala, da [illegible] mladji budu u kući gospodarili.

Anka je znala [illegible] kako joj je. Nije se tužila, ali otada nije bila prave vedra. Gledala je svekrvu kako se muči, vidjela je kako će njoj biti, kad svekrve ne bude. Trebalo je to kruh peći svake nedjelje, a ni [illegible] kaži se svakog mjeseca, a sve opet sama. U jutro ne znaš, što ćeš prije: ili vatru naložiti, ili

se presvuči, [illegible] možeš redovati. Ljudi prigleda[illegible] konje [illegible] ima, ali treba to pomesti sobu i kuću, dvor i trieme, treba [illegible] miriti, treba svinjama napoj odnieti, treba predati jelo i odielo, pa da i nije sve jako težko, ali se zabaviš drugim poslom, a tvoji ženski poslovi ostadoše. A pri svakom se tom poslu [illegible], a da prebaciš suknju preko košulje, eto si selu na porugu. Rekli bi: »U šljiviku joj dvori, a u suknji se širi, gospoja!« Nije čeljade zalogaja željno kod samca, jer spremi, koliko hoće i šta želi, a u družini kuha se kakogod, jer svaka žena [illegible] joj ga da dadu, da uzimu spremi. Samo [illegible] sladko jede, a opet se to i u kućaru sakriva koji sladji zalogaj, pa od volje joj, kad ogladni, da se u svojoj sobici prizalogaji. Samo je onaj metež u velikoj kući mladu srcu miliji, a ova pustoš ubi, ova samoća ne vedri lica.

Sve bi Anka nekako i pregorjela, da je kuća drugčija. Onda je u selu bilo dosta velikih kuća, a ona se iz najbogatije u najveću udala. Onda je djevojka mislila, kad se je udavala u veliku kuću: valjda se ne će skoro dieliti, a za samce se je slabo marilo. Onda su se manje bojali tereta, a više se je uživalo, da se u velikoj kući stanuje, da se sa velikom družinom druguje. Tako bilo i Anki. A sad odseli jadna iz sela, kao da nije ni bila u selu, kuća joj kao ciganjska na strani iza šljivika. Svekar je govorio, da će za koju godinu biti ondje dosta kućâ; ali koja njoj hasna poslije, kad je sad tako osamljena u najboljim godinama. Pa da je kuća kao što su druge kuće, ali je to sramota izaći u težkoj svili i u velikim dukatima iz take drvenjare. Svekar joguniča popravio po dvorištu sgrade, da se ne stidi svojih razdionika, jer ljudi paze na konje, goveda i svinje, na kola, plugove i alat, na štale, pojate i štagljeve, a žena bi sve to prostila, samo da joj je kuća kao u svieta. Nikola je govorio: — Djeco, kupio sam to malo zemlje, jer je preča zemlja, već zidana kuća; a da nisam zemlju kupovao, bili bi vam dvori ljepši. Da sam to kuću uzidao, što sam staje i štagljeve, bio bi vam krpež do groba. A ovako ćemo, kad se malo podkožimo, steknemo marhe i novaca, podići i čvrst krov povrh glave.

Vidjele su žene, da prigovarati ne smiju, pa se to šutjelo, a jedna se druge stidi. Nikola je baš gledao, da im ugodi, jer kako i jest to drvena kuća, nije malena. I za četvero oženjenih dosta bi prostrana bila. Nikola zatvorio u kući (kuhinji) ta[illegible] nad bankom, a kupio novi banak sa tucanim pločama, kako je vidio u gospode. Na kuhinji su dvoja vrata, a uzduž kuće pružio je drven tri[illegible]

[illegible]
drugom reda.

[illegible]
da po selu hoda, a kod kuće se slabo posao zasladjuje uz staračke razgovore.

[illegible]
kuće u selu, gdje je znao, da će tko na zornicu, a sa zornice se [illegible]
bojala se je za svaku svoju sitnicu.

[illegible]

— Porobiše mi stvari u kućaru!

Za njom izletiše svi iz kuće, ali vidješe, da se nije trebala [illegible]
pa ih porušilo.

[illegible]

dvorište, a da ne moraju odmah iz kuće [illegible] njih odkada bila napried Ankina soba: iz kuhinje se je [illegible] krovu sobu, gdje su ponajviše i bili preko dana, jer im je [illegible] ili gledali u svoje dvorište, ili na sokaku tudje njive, a bar kroz dvorište vide svoje i njive i livade. Iz svekrove sobe išlo se je u sobicu, gdje im je bio bieli i nahrsni stol... Tako je sirota Anka hoćeš, ne ćeš, pregorjela kućare od straha radi kradje, a kad se je udavala, samo se je tome veselila, što će imati svoj kućar, tu svoju sobu, svoju slobodu.

Na božić pozvali nju i njezinu mamu [illegible] Anka nije htjela da stare ostavi kod kuće same, pa tako nisu ni išli, nego su samo malo prigledali k njima. Te večeri u oči božića spremila Anka sobicu, kako je bolje znala, kao da se gostima nada. I svoj i svekrvin krevet jednako nakitila svojim ponjavcima, ponjavama i pavlakama. Na trpezu prostrla biel stolnjak u daske tkan, a [illegible] obkićen. Na po stola stavili čašu punu [illegible] žita, kukuruza, bieloga graha. U čaši bile tri svjećice i tri klasa žita, pod stolom i po sobi slama žitna. Prije večeri donesoše ribju čorbu, kruhom božićnim pokrivenu. Po stolu poredana božićna jela: sir, jabuke, papula, lopćage, makovača, medena pita, med u satu, kuhanih suhih šljiva, polić medene rakije, oka vina, staklo šire za žene.

Opremili se svi u bielo. Anka obukla tanko ćenarsko ruho, koje će pod božićnu opremu, kad podje na polnoćku. Nakitila je sobu, napunila stol, ali joj srce prazno. Još prije, već što je počela stol prostirati, kad je Marijan unio slamu u sobu i progovorio one rieči:

— Hvaljen Isus! Čestit vam Bog i božic i Isusovo porodjenje! Odgovoriše svi, samo je Anka šutjela, da se ne zajeca, da ne plače iza glasa.

Kad je poslije sjela k stolu, da sa svojima blaguje, obuzeo ju je neki sladki nepokoj. Ovako izvan sela pričinilo joj se, da je u betlemskoj štalici, gdje je u davno doba na isti dan još manja družba na okupu bila, da slavi prvi božić na ovoj zemlji.

Prvi put poslije biskupove slave bila je Anka te noći na polnoćki u burundžuku preko zlatne šamije, u zlatom vezenoj bieloj šlinganoj šifonskoj marami, u zlatom vezenim rukavima i u biele svile suknji. Na prsima joj blistali dukati, na licu se odavala laka tuga, ali iz očiju sjao blagi mir. Nekako ju je ova svetkovina izpokojila. Prije polnoćke pohodila je majku, a poslije nje ode k svojim ukućanima, da s njihovim ženama ide na polnoćku.

[illegible] u crkvu, jer onda ostaje doma, što je staro i nemoćno, a opet se pustolovi ne zalieću u take kuće, gdje znadu, da živa duša diše.

[illegible] da porodilja, ako je to zimi, leži prva dva dana u zapećku. Ne bude to na krevetu, nego razastru slame, prikriju gubama i to je [illegible] leži. Tko bi ju požalio, taj je mlad, pa ne smije da kaže, a stariji ljudi i žene, koje nemaju djece, još se rugaju, mjesto da ju požale ili podvore. I da nema roda, koji zna, što treba ženi, dok je u krevetu, napatila bi se porodilja i glada i žedje.

[illegible] ljudi pokladno veselje. To se po tri kuće spare, pa redom idu tri večeri jedni drugima na večeru. Tako bilo i kod Vukovih baš taj dan kolo i veselje u kući, a žena na postelji za ponjavom. Svaka [illegible] pazi, što će tko reći, nego sirota mlada žena za ponjavom trpi [illegible] hoće med drugu mladež. Djecu, za koju još nije noćna trka, iztjeraju iz sobe da tobože ne čuju, što stari govore; a djeca se poredaju u kući pred sobna vrata, pa onda istom slušaju i pamte, znajući, da je ugodnije slušati, što se ne smije.

[illegible] te večeri kući vratila.

O uzkrsu rodi Anka dvoje djece, sina i kćer. Ne znaš, tko se [illegible] Anki predavati blago. Veli:

— Sretna si ti, seko, što si sama za se. Istina je, da je blago i milina u velikoj kući, ali samo u onoj, gdje se veliki [illegible] i gdje stanarica može da koju krajcaru u priškrinjak stavi. A gdje je družba velika, a diela malo, na čast pjesma i veselje. Dodju te godine, kad sve dosadi, kad prispiju djeca, a s njima briga i posao veći. Onda je kubura. Gle, iz velike si kuće, pa znaš i najveće zlo za sirote, žene i udovice u našim kućama. Gle, tebi tvoji spremiše postelju u pročelju sobice, a mi moramo moliti Boga, da nam ne budu ti časovi zimi, jer onda nema za ženu zakutka u sobi, do li na slami u zapećku. Onda vele: i majka je božja Spasitelja na slami rodila. Znadu se sveto izgovarati, kad je odatle naša šteta, a gdje bi nam bilo koristi, tu šute. Zar se ne nadje mnogo njih nekrštenika, koji svaki čas zalaze u sobu, dok bi trebalo, da smo ondje same? Zar se jedan gadno ženi naruga, kad bi trebao, da ju najviše požali Zar je jedan put bilo, da pljuju za ženom, kad bi trebali, da ju najviše poštivaju. Znaš, da u svakoj velikoj kući žena reduje do poroda, a zar je red, da žena vuče težke čabrove, dok jedva svojim životom vlada. Je li kositba, žetva ili vršitba, na posao se mora. Nitko ne kaže ženi: ostani kod kuće, a sama ne smije da se potuži. Zar se je jedan put dogodilo, da dovezu iz polja mater i diete, pa nju za ponjavu, a diete u crkvu na krštenje. Jesu li dvije nedjelje iza poroda, uprti diete u kolievki na glavu, pa ajde s drugima na posao. Kažu: u crkvu ne valja, dok četrdeset dana ne prodje, a na posao se mora. Tu se ne pazi, što valja, što ne valja. Zar se ne izmuči žena s djetetom dosta po noći. Čim jadno cvrkne, već je ona budna. A odma se nadje još tko u sobi, pa mrmlja, što djeca plaču. Kao da je diete razumno kao stari. Gle, onda svi ostaju u sobi, a sirota žena mora ustati, pa s djetetom u kuću. Ondje pri vatri prepovije diete. Nad njom zinuo odžak (dimnjak), da joj zima kroz kosti prolazi. Tako žena zna po dva, po tri puta po noći ustajati. A u jutro onako neizspavana da bude brza na posao kao i ona, koja ne odhranjuje. Ženi je gorja noć po zimi, jer se ljeti sklone u kućar, ali u ljetu jao njoj danju, kad na posao mora. Ne pita se, jesi li se naspavala, nego onako izmučena ustanem prva, da sredim djecu, da im pripremim sve, što im onaj dan treba, da operem, što su zagadila, da im mogu čistu rubinicu dati. U mene ih je petero, pa sam na deset strana raztrgana. U jutro ne znam, što bi prije. Naspavala se nisam. U zoru sam se naradila prije, već što druge poustaju. One se spreme, pa u polje, a ja kadgod i zakasnim, pa žurim za njima. Zar je jedan put bilo, da su se druge

[illegible] to, da me kad koja i požali, ali se nadje druga, pa kaže: »Ona i mora da više radi, jer njezinih pet vragova jede, a ja sama sa [illegible] kazem: Bog vidi, grehota je, pa pustim sve na božju volju Da što [illegible] Anka u polje, ja ću uz djecu kod kuće, a ako ona ostane, nek djeca uz nju budu.« Moja seko, tu se može biti odmorna. Pa kako [illegible] polak s druge strane sela. Ono je daleko, onamo ćemo na kolima, a ovo ukraj kuće porazredjivat cu tako, da tu bude, što žene sade [illegible] rade žene, a ja ću pomoci, čim dospijem, da drugog posla nemam.« [illegible] nike. Ne dao Bog, da bude, ali da ti umreš, a tvoja sirotead ostane, i tu bi im bilo bolje, već u velikoj kuci. Ondje sirota svakom smeta, a ovdje bi samo maćehi, ako ne zna za Boga. Ondje je otac kod [illegible] čadi kod matere. A ovako su djeca kod otca i kod matere. U ve- [illegible] igubili, što im je prvo iza Boga, ali što je bilo otčevo i materino, [illegible]

[illegible] kad se iz kuće udade, kao da nije u kući ni bila. [illegible] je sve dobro od njih, što su ju kao prosjaka do udaje u kući hranili. Pa zar je i udovici bolje? [illegible] više, već [illegible], a ako ima [illegible] djece, dobiva pol diela, jer se na oženjene parove dieli. A da tebe ta nesreća snadje, ovo je božje, pa tvoje i tvojih angjelaka.

Kad žena reče djeci, da su angjelci, izljubi ih, pa ode, a Anka ostade utješena.

Za dvije nedjelje veselo je uz kolievku pjevala:

> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> Jednomu Stanko, da [illegible]
> Drugoj Ruža, da mirišu dvori,
> [illegible]

Za dvije godine bila je Anka brižna majka, ali vedra žena. Veselila je svoje u ovoj samoći, a nije joj bilo pusto ni spram kuće ni okolo dvora, jer su spram njih sagradjene dvije nove kuće, a dvije iza njih, a jedna pred kućom u susjednom šljiviku.

Prošlo je deset godina iza toga, a naše se selo promienilo, da ga ne možeš poznati. Baš nam je selo oveliko, ima trinaest koje sokaka, koje sokačića, pa ipak je od želje u svakom vidjeti i po dvije velike kuće. Sve se to porazstajalo. S početka se kućice gradile kao kućari, a poslije, kad su se ljudi pomogli, rušili su stare kućice i dizali nove sgrade. Ako je ta kućica bila drvena, potisnuli bi ju podalje u dvorište, pa bi ili od nje napravili kućare, pivnicu, ili koju drugu sgradicu.

Sad je već došlo doba, da se djevojke nisu bojale poći za samca. Matere su to brižno motrile, kaki je koji samac. Ako se je izdielio iz velike kuće, podigao liepe i temeljne sgrade u dvorištu, uzidao kuću od sokaka, ako se nije zadužio, ako nije prilike, da bi skoro opet i kod tog samca diobe bilo, kad djeca ponarastu, onda je bila jagma za takom kućom. Gdje je u samca jedinac sin, a ono drugo kćeri, znala je snaja, kad se udaje, da je ono božje, pa njezino, da dolazi u gotovo, pa nije čudo, što je željela u taku kuću.

Drugčije je bilo, kad bi pomislile na samca, koji je istom izišao iz kuće, a nije podigao sgrade, kao što su u drugoga svieta, ako se je vidjelo, da je sve drveno i staro, ako je možda kome i koju deseticu dužan, ako nema dosta žita od godine do godine.

[illegible] tisnuo k okolu, nego ju pružio na sokak spram širine dvorišta. [illegible]

One godine, baš kad je bilo Anki dvanaest godina, kako se je udala, umre joj kći u desetoj godini. Diete je bolovalo mjesec [illegible] spjeli zadnji časovi, nije nikoga puštala k njoj u sobu, jer je to [illegible] oko njega.

Kad je Ankina kći mrtva ležala, donieli joj prvi rodjaci darove [illegible] djece, trebati će to ovima.« — pa nije dala, da se darovi s njom u [illegible] svilena odiela na mrtvo diete navukla, nego je govorila: — »Nje već nema, a zašto da ogolim ove, koje mi je Bog ostavio, radi one, koju je k sebi uzeo i koja u raju nije ništa željna.«

Koliko je Anka nekada za velikom družbom žalila, toliko je [illegible] godinama poslu priučiš.

[illegible]

stan izvan sela, jer bi onda svaki [illegible]
raditi, nego su sve ono, što stanarica radi na stanu, one radile kod kuće. Odhranivale su pčele u basći, a [illegible] zelenile. Već je onda bio pijac u selu, pa je to dosta, da koju krajcaru skupiš. Vidi samo, što gospoda kupuju, pa to zasadi. Zasadi rano, da ranije prispije, jer je onda sve skuplje.

Svekar nije znao odmora, već bio najbolji težak u selu. Tri put je orao zemlje za svoje usjeve, ugara nije ostavljao, nego pazio, koju će hranu na koju sijati, a izvažao djubre na njive, da ne budu jalove. Prvi je on u selu plugom okopao kukuruze, prvi je sadio repice (krompir) za plugom, pa zagrtao i vadio, da nije ni osjetio truda. Dost put bi mu rekli seljani: — »Valjda vračaš, dok ne propadeš«, a on bi odgovarao:

— Dosta radim, a još više računam. Gle, — narugao bi se on seljanina, — idemo s jeseni na vašar i vi i ja. Kod kuće se dogovorimo svi, po što ćemo dati govedče ili krme, a kad dodjemo na vašar, ponude nam dva tri forinta manje, pa ja prodam, a vi ne ćete. Do proljeća prodam ja i sieno i hranu, koju bi na marhu potrošio. Tako sam prodao marvinče ili svinjče u jesen, kad je skuplje, a hranu u proljeće, kad je ona u cieni. A ti zaradi ona dva tri forinta tjeraš govedče kući. Do proljeća ti pojede hranu, a ti ga dadeš onda istom po što, po to. U mene nema ugara, pa urodi što to, a u tebe zemlja prazna, a porez se plaća. Koliko vam žene zadangube, dok kukuruze zagrću, a ja okopam plugom, a one poprave. Vi žito žanjete, ja kosim, vi vršite, kad dospijete, a ja odmah, da mi se ne razsiplje. Vi prodajete hranu u jesen, a ja u proljeće. Ja prodam u jesen svu marhu, a na proljeće kupim, što ću prodati do jeseni; a vi prodajete onda, kad novaca trebate, a znate i sami, da se onda puno ne dobiva. Zato u mene moba ne pojede, što sam za svoju kuću spremio, nego traje mrsni smok uviek do novoga, a ja, kad treba, da mi se što uradi, pogodim poprieko. Dotle radim ja i sva moja kuća svoje poslove, pa priradimo toliko, koliko treba da platimo, a nismo se utrgli, služeći majstora ili dvoreći mobu. Pa opet bi ja poslije svim onim prijateljima morao pomagati, a kad proračunam dane i dangubu svoju, ovako mi je bolje. Istina je, da su naši stari drugčije radili, ali su živjeli na veliku imutju, porezi manji bili. za namet se nije znalo, ženskadija se manje gizdala, nerodice ne dodijavale, nego bilo hrane i vina izobilja, a sad svega malo, a skupoća velika, pa gdje se ne računa, ne sastavi se ni kraj s krajem. Moja snā veze zlatom i u

[illegible] sela ne zovemo, da s nama potroši.

[illegible] take brižne razgovore.

Na prvo proljeće iza toga gradili su oni kuću, a stvorili ju [illegible] temelj kuci počeo kopati:

[illegible]

[illegible] bude htjela u našu kucu, znati ce, na što ide.

Nikoli bilo posve pravo i oni odmah Ankinim dukatima izplatiše zemlju.

[illegible] Anku i reče joj:

[illegible] budem molio.

Anka se zakune, a on veli:

— Gle, moji su sati odbrojeni. Za koji čas ću ja od vas, a [illegible] dukati [illegible]

lestan u krevetu razumam, a ne mogu da sastavim no[illegible] prozore i vrata. Ajde, Anka, diete moje, poslušaj me. Kad umrem, sgrnut će se ovamo mnogi i zinuti na naš zalogaj, da se za pokoj moje duše najedu i napiju. A sad, dok si dizala krov povrh glave, nigdje nikoga nema. Obećaj mi, da ćeš me sahraniti bez karmina.

Jaoj, dado, a selo? Svima ću biti i pripoviest i ruglo.

— A što ti je selo sada pomoglo? Gle, morali bi zaklati govedče, ubiti svinjče, potrošiti akov vina i polovče rakije. A onda se guri po zimi u sobi, gdje nema vrata ni prozora. A ako ovo na mene ne trošiš, imaš upravo dosta, da nuždu pokriješ. Meni će biti bolje, da se vi svaki dan molite za pokoj moje duše, već da koja nekrštena spodoba zapjeva na mojim karminama. A ako tim novcem namaknete prozore i vrata, kadgod ih budete otvarali ili zatvarali, reći ćete: »Ovo je nama naš dada prikazao, kad se je s nama za uviek razstajao.

Anka mu morala obećati, što je želio, a dva sata iza toga sklopiše se za uviek njegove brižne oči, zatvoriše se njegova razgovorna usta.

Kad tko u kući umre, odmah se izprekrivaju ogledala u kuci, da se ne bi mrtvac ogledao, pa za svojom slikom dolazio; stavi se sat, da ne bi i on uviek u ono doba doma došetao. Anka se ne sjeti, da učini jedno ili drugo, nego ugasi vatru na ognjištu i reče svojima:

— Kad dada ne dá, da budu karmine, i mi ćemo o suhu zalogaju postiti, dok njega zemlja ne zagrne. To nek mu bude za pokoj duše njegove.

To je, kako se je selo naselilo, valjda jedan jedini put, da nije karmina bilo. Po selu se je dosta šaptalo, ali u oči im se nitko narugao nije. Poslije i dosta puta seljani spomenuše, kad kome u selu tko umre, pa zakolje za karmine, u što je očima upro, da proda i svoju djecu zaodije, a djeca poslije i bosa i gola. Onda seljani vele:

— Vukovi su najpametniji. Lakše je slušati, što selo šapće, već kad djeca u kući plaču. A koja je hasna od onolika troška? Onaj nije pomožen, koji se najede, a jako je odmožen, tko potroši.

Useliše Vukovi u novu kuću, ali sad osjetiše, da su sami. Pusto u kući, pusto oko kuće, a kad se s večera dogovaraju, što će sutra, uviek opaze najviše baš onda, da nisu svi na okupu, jer je savjeta dosta, ali one prave odluke nema, a to su bile pokojnog Nikole rieči.

Do godine bilo je našim samcima mnogo lakše. Izpisali se iz

[illegible]

[illegible]

[illegible]
kutala bi s drugom djecom i u školu i kući iz škole, a onda nije
[illegible]

[illegible]
joj crni zapreg, a na glavu i oko vrata prebacila »zejtinke«. Na
nogama joj bile male pletene čarapice od šarene vune. Istom ona
[illegible]

[illegible]
podpregla, da ne kalja košuljicu, pa ode kući, ma da je sklizko
bilo. Sve dobro, dok je bilo po zidanoj stazi, ali kad dodje do [illegible]
vika, a to noga propada u gusto blato. Kasno je bilo Marici, što
se je sad sjetila, da skine natikače s nogu. Kako ona nogu povuče
iz blata, izvuče ju bosu. Odma diete u vrisak, pa povuče i drugu
nogu, a čarape ostadoše u blatu. Diete kao diete, drugčije ne zna
da si pomogne, nego plači. Dok je ona tako vikala, dodje školsko
djače Marko Ilarkov do nje, pa joj izvadi čarape iz blata i nju
odvede kući.

— Evo, snaša Anka, — veli on njezinoj materi — izvukao
sam Maricu iz blata. Nemoj je psovati, nije sirota kriva. Dobro
što sam ja pošao k majci na stan, jer bi se ona sva zakaljala.

Anka darova momčića voćem i kolačima, a kad se je on po-
[illegible]
kao svojim znancima, i povede Maricu u školu.

[illegible]

Prvi put pusti Anka Maricu s drugima. A nije to ni čudo.
[illegible]
dobro je, ako se podju svojatati od malena.

Poslije je Marica smjela i sama k Ilarkovima. Rekla je, ide
[illegible]
Marica je Markova djevojka.«

[illegible] Marko[illegible] [illegible]
je [illegible] kad [illegible] opet [illegible]
[illegible] djecu, samo je bilo [illegible]
prije milo gledju, smiju djeca još i milije.

Ima to još i sada kod nas, kad se djevojčice zavole, pa smisle, da [illegible]
splete [illegible] narukvi[illegible] [illegible]
jedna drugoj natakne na ruku, i onda se kaže, da su se »posejale«, postale su seje, sestre, vjerne druge.

Tako su se prvog Ivanja Eva i Marica zavjerile. Marko dvije godine stariji od njih, ali bi rado s njima, pa moli Maricu, da i njemu napravi narukvicu. Kad je Marica to materi pripoviedala, reče Anka Ruži, da naplete par narukvica za mužku ruku, pa obradovaše tim Marka.

Kad je Marica prvi put iza toga došla Ilarkovima, darova i nju svekrva prvim darom. Sveza joj četiri struke sitnog, plavog zrnja pod vrat, a pod zrnje priveza križaru škudu.

Dosta put to bude tako, da se momak i djevojka svojataju od malena, a ponajviše bude, kad jedna rodbina pravo drugoj ne vjeruje. Zato se kaparišu, daju i primaju milošće, a kad djevojka stane djevovati, radi ona svekrvi, a svekrva joj i odielo kupuje, djevojka pomaže momkovu rodu i u polju, a to sve zato, da se manje miešaju drugi seljani, da [illegible]

Eva i Marica skupa rasle, a skupa poslove učile. Više je bivala Eva kod Marice, već ova kod nje, a tako su svaki nauk učile, da se nisu stidjele djevojaka, dok su još u školu išle.

Brzo su rasle i liepo se razvijale, da je mnogo usta reklo: Odhranjuju se dvije ljepote, kojima će naše selo biti dično. Ili došao tko u selo, ili one pošle u rod na god, pitat će se: čije li su, čije li misle da budu.

A one rasle skrovito, tajno, kao jaglac i ljubica pod bielim sniegom čekajući svoje proljeće, pa da zadive okolinu svojom ranom milinom.

Kad je Anki bilo devetnaest godina iza udaje, doživi ona u jedan dan dvije radosti: sina je oženila i kćer udala. Kćeri se javili prosci iz sela, a sin našao liepu i vriednu djevojku. Anka je već prije progovorila i sa snajom i sa prijom (snajinom materom), a k[illegible] je otišla, da je izprosi, reče snaji:

[illegible]

— Čekaj Kad se ti dovedeš k nama, onda će biti tri žene u [illegible] njima kupovat ćemo i tebi. Je li ti pravo?

— Pa ja nisam nikada ni mislila, da bi mi moglo biti kod vas krivo.

- I ne će ti biti, ali je bolje, da znaš, na što ideš, da ne bi poslije bilo prigovora: »Da sam to znala, ne bi lomila vrata.« A ovako znadeš, da će moje kćeri jedna za drugom djevovati, pa [illegible] one iz kuće, onda je tvoja i kuća i sve u kući.

Makar da je svakoj sestri u kući žao, kad se starija sestra [illegible] njezina sloboda. Odsad se novi i oprema po volji, a dosad, dok je i starija djevovala, morala je paziti, kako će.

Tako je i Marica u Ružinim svatovima bila prvi put u velikoj [illegible] ništa ne skrati, nego treba, da je sve podpuno.

Taj dan, kad su svatovi bili, doveze se rano u jutro stari svat [illegible]

stvari i odveze u mo[illegible]kov dom. [illegible] -šom po mladu i djeverušu. Ruža siede sa djeverušom [illegible] čauš do kočijaša i odoše u crkvu kroz one sokake, gdje su znali, da se ne će sukobiti sa mužkim svatovima, što dolaze po Stanka, da ga vode na vjenčanje.

Jedva oni odoše, dodju Stankovi svatovi: njegov kum, stari svat, čauš i prva rodbina, i odvedoše ga pješice u crkvu, gdje ga je pred crkvom dočekala djevojka s djeverušom, a Ruža opet čekala sa svojom djeverušom svoga mladoženju.

Poslije vjenčanja odveze se opet svaka mlada sa svojom djeverušom svojoj kući, a i svaki mladoženja vrati se sa mužkim svatovima u svoj dom.

Oko pola desetog sata izadje u kućni triem Marica sa svojim paricama, djevojčicama iz bližnjih kuća u triem pred kućom, a bile su sve u svakdanjem ruhu i pokrite glave. Odpjevaše mu onu:

[illegible]
[illegible]
Preko gore zelene,
Preko vode studene.

A onda se odvezoše svati sve kola za kolima sa Stankom po njegovu mladu. Ondje će ostati u podne na užini kod djevojke, a po podne oko pet sati eto ih natrag s mladom.

Sad ostade Ruža sa djeverušom kod kuće, da čeka svog mladoženju sa njegovim svatima.

Ružine druge, koje su pozvane, da kite svatove, podolaziše u težkoj svili i zlatu, da prikićuju cviece za svate. Odmah ih podvoriše ručkom, jer o užini ne mogu one jesti, kad moraju oko stola dvoriti i uzovnicima pjevati

Dok su djevojke ručale, spremila se je Marica u ruho, u kom djevojka u kući dvori. Bila je to uzduž vitana materina košulja sa tankim plave svile zapregom i plavom maramicom sa razkosanim rojticama.

Oko jedanaest sati doveze se Ružin mladoženja sa mužkim svatima, a kad su svati poplaćali, što moraju, sjedoše za užinu.

Za užinom iznenadiše se svati, kad je Anka nazdravila zetu. Stavila čašu vina pred zeta, a kad ju je kum izkapio, zasja u čaši pet velikih dukata. Anka reče: — »Ako me Bog poživi, tako ću svakom zetu učiniti, da popravim, što sam svoje materinstvo u kuću đala, da snaje uživaju.

I Ankina mati nazdravila kao baka svom zetu velikim dukatom.

[illegible]

Poslije tri sata dovezoše se reduše iz kuće Ružina momka i [illegible]

To je bio Ruži znak, da se s rodom dieli.

Blagosloviše roditelji nju i mladoženju, a ona sjede u kola s djeveručom za kočijaševa ledja. Uz kočijaša je sjedio čauš, a [illegible]

Marica sa djevojkama, koje su kitile svatove, odprati Ružu do [illegible] su dosad dolazile samo radi Ruže, jer su s njom drugovale, i odoše svaka svojoj kući. Reduše sjedoše na kola i odletiše po Stanka, da [illegible]

Marica se brže opremi u veliku svilu, plavu maramu sa bielim [illegible] i snaji, da se s njima svečano kuci povrati.

[illegible] svoju snaju:

— Samo su mi jedan sat dvori pusti bili. Sad mi je opet srce puno, kad mi je moja Fema mjesto Ruže u dvoru.

Fema je još sladje ovu ljubav uzvratila. Kad je ona sjedila na postelji za vratima, dok su svati za stolom večerali, reče Marici:

— Seko, mama je puno potrošila. Govore mi, kako je zetu [illegible] Znat će se [illegible] što je čije, ali i to se zna, komu treba da bude prije.

Fema što reče, to ne poreče, a Anka ne požali, što je tu snaju dovela u svoje dvore.

Mnogo [illegible] bi se zabunila Anka, pa [illegible] Ružu [illegible] Femo, a onda bi se izgovarala:

Nu [illegible] srce moje, zato što mislim [illegible] Ružo, [illegible] što te ne mogu od rodjenog da razaznajem. Zato te i vičem imenom, koje je prije tebe punilo ove dvore.

A koliko put ju je znala poljubiti kao svoju rodjenu, šapćući one običajne rieči, koje ipak svekrve riedko govore:

Kao da sam te, Femo, porodila, tako si mi, milo, [illegible]

Ruža se nije dugo u materinim dukatima dičila, nego ih je dala na kamate, a govorila je: — Kad sam bez njih djevovala, mogu i mladovati. Ipak se to zna, koliko imam. — Nosila je samo svekrvine dukate. Kad je Marici nastala šestnaesta godina, namakli su i njoj tri velika dukata, a dva će pred svatove, pa što joj onda volja s njima. Nije velika šteta, ako se dukat i pet godina nosi. Dukati su i poslije gotovi novci. Anka je samo govorila to, da onaj ne radi pravo, koji više dukate ne nosi, a čuva ih u sanduku za svoj pomladak, mjesto da kupi zemlje i marhe, pa dok djeca dospiju da dukate nose, mogu od samih kamata onoliko namaknuti, koliko dukati vriede. To je dvostruka hasna.

Ipak je takih žena malo. Osim Anke je to učinila samo Eva Kurjaković, kad se je već od Ilarkovih u Kurjakovića kuću udala, da je skinula trinaest velikih dukata i sve male i dala na kamate, a samo nosila tri velika, što joj je svekrva darovala.

Dogodi se, da to učine žene, koje nose dva tri dukata pod vratom, ali velike dukatarke se riedko odvaže, a baš kod njih mnogi novci propadaju.

Te zime, kad je Marici već bilo blizu šestnaest godina, nosila je ona svilu i zlato kao prva djevojka, a u crkvi je klečala na prvom mjestu, kao prva pjevačica.

To je bilo odmah poslije »tri kralja«, kad se je prva pjevačica udala. Onda je Marica prvo mjesto u crkvi dobila, a sa Ilarkovima se svojatala, kao da je već njihova. Još se je čekalo jeseni, da Marku prispiju godine, pa da ga žene.

U našem se selu poklade slave svečanije, već u svem okolišu. Ono nedjelju dana prije čiste sriede nitko ništa ne radi, nego samo gledje, kako mladež prolieće selom. A mladež se po tri puta na dan u drugo ruho oblači.

Na vrtićevu sriedu u jutro spremale se u Maričinoj sobici

[illegible]

materine šlingane roklje, žute svile zapregove i marame, pa odoše u [illegible]

[illegible] poigraju u sobi oko stola, zapjevaju koju pjesmicu, pa opet dalje [illegible] i oni u nekoliko četica selom prodju.

[illegible] rica sa Evom bila u kucu našeg mladog lugara Dretvića. On je bio još neženja. Taj dan ga pohodio njegov šumar, mlad, liep čovjek. Zaradi šumara pozvao Dretvič još dva tri seoska gospodina na ručak, da bude u kući življe.

Kako stupiše djevojke u sobu, uzkomešala se seoska gospoda i [illegible] a ova ponapita gospoda napastuju ove »nove mlade«, da ih i one ljube. Gdjekoja obiestna djevojka zbilja grlila i ljubila, a gospoda ju dari- [illegible]

— [illegible]

Ona se nasmija

— Nisam ja nova mlada. Ja sam djevojka.

— E onda cu ja tebe!

[illegible]

[illegible]

U gospode crni brci,
[illegible]
[illegible]
A momci ne mare.

[illegible] Marka, ako to prije od kog drugog čuju.

Dodjoše kući, nadjoše Katu. Marko [illegible]

— A što vi tako rano kući? — začudi se Kata.

Marica odma zajeca, a Eva izpripovieda, što je bilo.

Mjesto da ih svekrva utješi, reče Marici:

— A koji te je djavo nosio med gospodu?

— Pa nisam ja znala, što me čeka. To je bilo iznenada.

— A što sada? — naruga se Kata. — [illegible] ljubiš Marka, nek vidi, kako su usta sladka iza gospode.

Kata ode iz kućara u kuću, a djevojke ostadoše same. Onda šaptne Eva Marici:

— Seko, dva tri puta sam već čula, a vjerovala nisam, niti sam mogla da ti kažem, jer bi me lako okrivila, da laži prenašam. Znaš ti, da snaša Kata u zadnje doba mnogo spominje Ljubicu Blaškovu, hvali joj ruho i dukate. Da nije ona možda ovaj dan čekala, da te se lakše otrese?

Marica ništa ne odgovori, samo se je zajecala od boli i stida.

Kata se vrati u kućar. Porugljivo će djevojci:

— A što ne [illegible] gospojice!

Marica ode, a Eva ju izprati upravo kući, da se ondje razpreme.

Kad djevojka ostavi momka, nije to momku sramota. Samo ako je momak na oko, eto ti odma njegovoj materi ponuda od novih snaja. Uplete se to mnogi, ne bi li ga primamio za koga svoga. Ali kad momak ostavi djevojku, zakuha se zlo veliko. Djevojka je sramotna, pa ma joj bolji momak zabavio, jer se onda spominju njezine mane, pa joj se sreća i za poslije gubi. Opet ima koga, tko bi htio kog svoga za tog momka, pa kude prijašnju djevojku, samo da se momak ne bi opet k njoj povratio. Neki lete, pa hvale svoje, drugi opet kude taku novu nametnicu, jer žele momka sebi. Bude to, da rodbina ostavljene djevojke kudi momka, da ga druga ne preotme, a poslije, ako se izmiri momak s djevojkom, sve se to potvori na drugoga, samo su oni pravi, koji su se izmirili.

Marica i Anka su šutjele. Samo, kad je svekrva poručila, da im prašta milošće, rekle su one:

— Ni mi od nje ništa ne tražimo.

Marko se čudio, što tako mirno odgovaraju, a kako je zlo počelo u kući i govorilo se, da ne će roditelji Maricu, nije se ni on s prva djevojki javljao.

Kad mu dosadili u kući ženski razgovori, zamoli on Evu, da ga do Marice odvede. Eva jedva dočekala. [illegible]

[illegible]
da ju Marko traži, nek izadje napolje.

[illegible]

[illegible]
kao prije, ja ovako ne ću.

[illegible]

[illegible]

Marica je plakala u potaji, a pred svietom je bila vedra, koliko je mogla, samo da zataji, kako joj je na srcu.

Ni ona ni mati nisu pustile, da im tko spominje Marka i nje- [illegible] voriti ono, što tom prijatelju nije milo, pa se znanac skupio, a poslije nije dolazio, da tako šta pita.

[illegible]
Maricu zbog hude sreće njezine, reče joj Anka:

— Čuješ, Petro! Ako si došla radi zalogaja, dobila si, pa idi. Ako li si došla, da mutiš, smutit će ti se u našem dvoru, da ćeš ga uviek iz daleka obilaziti.

— Ta nemoj, sestro moja. Ja samo dodjoh, da savjetujem. Pomoci i tako ne mogu.

— A vidiš, Petro, ti bi trebala više savjeta, — spomenut će [illegible]

[illegible]
obuća. A sa ovih deset prsta ne pomogosmo se nas petero.

Ne pomogoste se, jer ne ćete. Tvoje je najstarije diete u [illegible]

prvo dvoje djece moglo bi i [illegible], gdje se [illegible], gdje se repice vade, gdje se šljive kupe, pa eto zaslužbe. Da je po deset novčića na dan, nakupilo bi se što to. — Mrzi te zorom uraniti, a gle, mi se zovemo, da dobro živimo, pa nam nije mrzko šiške kupiti. Zasluži se i tu koja forinta. A koliko bi ti uz tvoje četvero djece zaslužila? Zar se tim naši stanari najviše ne pomažu? Zar ne bi tvoja djeca mogla ljeti u većim kućama čahurice skidati s voća, zar ne bi i najmanje moglo pomoći u brdo žice uvadjati? Kad si ponudila komu svoje diete, da tjera konje u vršaju, kad li, da izgrće žito izpod vjetrenjače? Jest, slabe su to nadnice, ali da samo kruha zasluži, mogla bi poslije s vedrim licem poslati diete, da zalogaj zaišće. Uviek se u svakoj boljoj kući nadje i za sirotu posla, samo ako sirota ne bježi od posla. Tako bi se djeca poslu priučila, pa bi poslije svako sebe hraniti moglo. Gle, kći je tvoja u desetoj godini, a sramota je vidjeti, da joj ni zakrpe na košulji nisu podpune. A zašto je ne dadeš kojoj našoj ženi za dadilju, pa da zamoliš tu ženu, da uviek dade tvojoj kćeri posla. Za tri, četiri godine odievala bi se sama. Tako da šalješ i mužke redom u kuće, samo da se hrane i poslu uče, kaki bi to poslije nadničari bili. Onda ne bi bilo gladovanja. Gle, tvoj pokojni namaknuo ti je kućicu i pol jutra zemlje oko kuće. A tebi sva hasna, što prodaš svake godine travu sa te zemlje, mjesto da svaki zakutak posadiš. U selu se svake subote na pijaci povrće prodaje, a ti prolaziš, pa se čudiš. Ne znaš, ni kako to raste.

Petra uzdahne:

— E pa i ne znam. A tko će sirotu naučiti?

— Svatko. A tko je mene naučio? Zašto ne ideš u koju gospodsku kuću s proljeća, pa se ne ponudiš na nadnicu u bašči? Ovdje gledji, kako se što radi, a kad dodješ kući, radi isto tako. Uviek sadi, što prije prispije. Manje trudiš, a više zaslužiš. A ovako ti zemlja neobradjena, djeca neumita i nečešljana, a ti nepostidna, da ideš smetati i ondje, gdje su te dobro primali.

Petra se skupila, pa ode kući, a više nije zavirila Vukovima, jer joj je nemilo bilo, kad joj spominju, da radi.

Kod nas je god na Antunovo. Onda se djevojke nove u skupo ruho, jer dolaze i sa strana svekrve, da vide, bi li koja i spram njih bila.

Eva i Marica su se uviek jednako novile. Sad su imale crne dugačke suknje sa crnjim cvjetićima, zlatom vez po pojasu po plavom atlasu, plave atlaske marame, vezene zlatom preko papira, a taki

[illegible]

zlatom vezeno.

Šetale su poslije podne po vašaru i skobe Marka, gdje s [illegible]

malih. Odielo joj je u šest redova uzduž zlatom vezeno, a crne svile zapreg i marama sva obložena zlatom. Išla je ponosno, jer šeće s [illegible] Maricom.

Eva šaptne Marici, što Ljubica čini.

Marica reče:

— Nek se ruga, sebi se ruga. On ipak mene bolje voli, vec nju.

To su bile jedine njezine rieci o njemu, odkako joj je ono pod prozor dolazio.

A u svojoj sobici znala je cieli sat sjediti pred razpelom:

— Isuse, u tebe se uzdam do zadnjeg dana. Spasi me, Spasitelju, da mi mladi život ne gine.

[illegible] se Bog smilovati.

Nekoliko dana iza toga bila je krizma u selu. U nedjelju prije [illegible] što Ilarkovi snuju, pa upita djevojku:

— Kako ti je, Marice, na srcu?

Djevojka ga pogleda. Reče:

— A što pitate? Ako ste trpjeli, znate i sami; ako niste, ne bi mi vjerovali, da vam kažem, kako mi je.

— Znam ja, da ti je težko. Nego ja te samo pitam, hoćeš li moći poći za drugoga, kad si njega tako voljela?

— Moram. Da što ću?

— A ja sam te baš zato zaustavio. U mojoj je sobi početak [illegible] tebe. Podji za me.

— Nikada, — reče djevojka mirno. — Vi znate, da volim njega, znali [illegible]

onoga, [illegible] za njega. Z[illegible] ali [illegible]
[illegible].

Kad su se razstajali, sjeti se djevojka:

— Gospodine, ako ste mi prijatelj, molila bih vas nešto.

— Zapoviedaj.

— Pošaljite prosce k meni, a ja ću vam poručiti, da ne ću. Možda će se Ilarkovi umekšati, kad čuju, da me bolji traže.

— To opet ne ću ja.

— Ali ako se sklonete, pa mi se smilujete . . . gospodine, možda ćete ipak moći.

Dretvić slegne ramenima.

— Mislit ću, promislit ću, ako se sklonem, znati ćeš i sama.

— Skoro?

— Možda i skoro.

Kako li je Marica željno taj dan čekala, prem je to bilo iste nedjelje. Ali kad se čekaju dani, broje se i sati, a više put su ti sati dugi, predugi.

Nad mojim selom plavilo se nebo, a iza sela iznad šuma rumenila se zora. Na zvoniku nam izbijao treći sat, a glas sa zvonika gubio se vedrinom tamo k šumama, da zoru požuri, da ne sustavljiva svanutka, da privede jarko na vedrinu, a ona da se sklone za bliedjanu nebesku koprenu, ne bi li do sutra iznova izvela nebesko čedo, da se vedrinom prošeće, da obasjava velikog biskupa usred njegova puka. Zazvonio pozdrav na zvoniku nebeskoj kraljici, jasno odzvanja glas zvona nad seoskim blagim mirom, nad razbudjenim vjernim pukom, koji danas skrušenije sklapa ruke, koji srdačnije šalje molitve pred priestol nebeske kraljice, da ih ona prikaže Onom, koji nebom i zemljom vlada, a za onoga, kojemu se danas u našem okolišu nebo i zemlja raduje, da zamoli od otca i sina svoga sinu hrvatske zemlje, otcu hrvatskog naroda i godina mnogo i zdravlja izobila i blaga pokoja u oba života.

Kao da je lak glasak zvona iz našeg zvonika popraćivao dubok glas iz daljine. Ma da smo podaleko od Djakova, ma da i deseti dio mojih seljana nije vidio Djakova ni liepe crkve biskupove, ipak je toga jutra mnoga duša o divnom hramu snivala, mnogo uho čulo glas sa zvonika, mnoge se ruke sklapale na molitvu za biskupa, za dug život, zdravlje i sreću dobrotvora svoga.

Marica se u svom kućaru stala razbudjivati, ali pred njom za-

[illegible]
vladarom dana, kao da će i zora opet u svoju skrovitu potaju; sve
[illegible]
djevojki srce zakuca: — O Bože, to je valjda tvoja kuca. — I prikri
[illegible]
sjana sjajem. I na crkvi se otvoriše vrata, a stupa biela svečana
[illegible]
u odielu, što trepti ranim suncem obasjano. Krece se narod, prolaze misnici, za njima biskup. Al u to eto množtva uz Maricu.
[illegible]
haljine svete. Tek što se rukom haljine dotakla, sustaviše ju dva
[illegible]
Nigdje ni žive duše. Kao prestrašena opet se obazre, ali uz nju bio Marko.

— Marko! — vrisne djevojka, a netko joj se dotakne čela. — Ti si to, majko! — probudi se Marica. — Vidjela sam biskupa i mnogo misnika u snu.

Anka uzdahne:

— Mnogo misnika, mnogo neprijatelja, a što veci misnik, to veci zlotvor.

— Majko, ali dva mi angjela rekoše, što učiniti moram, da mi se sreća vrati.

— San je laža, samo Bog istina.

— I nije bio san, to je prikazanje božje, a ja ću učiniti, kako
[illegible]
i ja se nadam sreći od Boga.

[illegible]

pred njega izkićeno, izkitimo sokake zelenilom, [illegible] remi [illegible] medju posadjene momke u [illegible] sve, što se vidi, a što se osjeća [illegible] biskupa [illegible] odpremlja, opisati se ne može.

Taj dan, odmah poslije podne već vrvilo sokacima množtvo naroda. Na posavsku medju odoše seoska gospoda i ljudi iz boljih kuća, da dočekaju poglavare i doprate biskupa u naše selo. Do četrdeset koje momaka, koje mladih ljudi izjašilo na hitrim konjicima, a mjesto sedla pod svakim bio šareni ponjavac na konju. Djevojke čekale u selu pred župnim dvorom, [illegible] sata [illegible] biskup doći. [illegible] u svečano krizmeno odielo.

Iz družbe djevojaka odbi se djevojka Marica i ode na groblje. Kod nas je groblje u selu, pa djevojki nije bilo daleko onamo. Odvinu se lako, kao kad kraljica svoje družtvo ostavlja. Na visokom, vitkom, stasitom njenom tielu skladno se širila duga košulja sniežne boje, prutana uzduž u pet prutaka crvenim pozlatinskim vezom. Košulja joj je i na ledjima vezena u tri reda, a to joj je njezino vitko tielo još izpravnijim prizazivalo. Oko vrata joj crna atlaska maramica, spojena na prsima staklenim brošom, u kojem je bila biskupova slika. Krajeve marame zatakla je upravo pod strukom za tkanicu. Pred njom se zlatila suknena pregača, bogato iztkana žutom srmom. Za pletenicom joj sa svake strane po listak muškatla i srebrni bieli leptir. Plavo joj oko blago gledje, a tugaljivo je i puno pouzdanja.

Marica dodje na groblje.

Da nisi nikada bio na našem groblju, a da ti nitko nije rekao, što je na njemu, iznenadio bi se vrlo, čim stupiš na vrata. Tu je, kako dodješ na kapiju, odma na desno uz plot četvrti grob od vrata, u koji je 1884. godine pokopano tielo mlade žene Eve Trbljanić. Pod križem joj je majka usadila bus pitoma nevena. Neven bi sam prikrio za tri godine cieli grob, ali čuda, ovaj se neven ne širi, a na tom grobu, već eto je šestnaest godina, još nije ni travka izrasla. Onda, kad je to Marica pošla na groblje, već je sviet znao za taj grob. Za dvije tri godine opazilo se je, da je grob drugčiji, a sad, kako su već stari grobovi u okolo, kosi se trava po njima, a ovaj vam je grob takav, kao da je prije nedjelju dana zagrnut. Niti se je slegô, niti ostario, nego je gledati, kao da ga je nagla kiša zaplavila, a u okolo groba je podrug pedlja široka staza, kao da tko bosom nogom stazu gazi. Da groblje nije u selu, da taj grob nije

[illegible] Ali za šestnaest godina i na zidu trava nikne, ako je miešano zemljom i vlagom, a ovdje gola zemlja.

[illegible] grobu i klekne na golu zemlju.

Molila se Bogu skrušeno, da joj pomogne, ili da joj dade znak, [illegible] je kriva i zato zemaljsku sreću gubi, bar da joj javi, čime grieši, da joj duša ne propadne, kad u svietu sreće nema.

Ukraj groblja prolazio sviet. Starija neka žena spazila Maricu, pa kad djevojka izadje iz groblja, reče joj:

— Marice, dušo, zar i ti vračaš?

— Ne, strinka. Ja sam se samo Bogu molila.

Marica to mirno izrekla i ode opet u selo medju djevojke.

Oko pet sati zagruvaše topovi, mladja i starija srca zakucaše živo.

— Evo ga! Evo biskupa! — govore i pogledju k Posavini.

Doveze se visoki gost u selo. Klečeći na koljenima prima narod [illegible]

Za koji čas izadje biskup u svečanom crkvenom ruhu pod [illegible] a narod se gomila za ovom malenom četom.

Kad biskup na crkvena vrata, zaori od svetišta crkve pjevanje:

»Evo misnik veliki, koji je u dnevim svojima ugodio Bogu!«

Pjesma se pjeva, a vrhovni pastir ulazi u crkvu veličajan, do- [illegible] nasmijan.

Stupa u crkvu, a pjesma ga kreće, što ju sedamdeset djevojačkih grla složno pjeva. Razmiču se djevojke, da može biskup sa svećenstvom u svetište, a kad koraknu na podsjek pri ulazu u svetište, a to je Maričino mjesto, taknu mu se djevojka haljine, a pogleda svetom žrtveniku.

Taj pogled bio je sveta molitva.

U večer pjevala djeca biskupu pod prozorom dvije pjesme: [illegible] Marica s djevojkama onu starinsku podulju pjesmu:

> [illegible]
> Kad gospoda sjednu večerati:
> Sokol im se po siniji šeće . . .

I [illegible] njega i čeka sutrašnji dan.

Sutradan poslije svete potvrde, kad su prvi ljudi iz sela bili pred biskupom, da mu se poklone, pohvalio je visoki gost Marijana, Maričina otca, spominjući seljanima, da im može uzor biti čovjek, koji se je na malenu imutku velikim trudom otimao, da je sad opet med prvima u selu.

Marijan mu je smjerno odgovorio, da mu je pokojni otac često spominjao, kako je biskup negda i njega upućivao, i da su ga u najtežjem poslu baš biskupove otčinske rieči kriepile.

Kad su gosti sjedili za stolom, čula se pjesma pod prozorom, a to su pjevale djevojke, kraljice, slaveći narodni običaj »kraljica«:

> [illegible]
> Pred najbolje dvore, pred najbogatije . . .

Prve med kraljicama bile su Marica i Eva u odielu od Antunova, samo su mjesto crnih obukle plave štampane suknje i imale na glavama mužke šešire, obložene dukatima, a izkićene čapljinim perjem.

Kad je biskup došao k prozoru, da se djevojkama zahvali, uslobodi se Marijan, koji je bio s nekim odličnijim seljanima k župniku pozvan na čast. Pridje biskupu i pokaza svoju kćer s prozora. Reče:

— Oprostite, Preuzvišeni, ovo je moja.

A biskup ju pohvali s prozora, rekavši otcu:

— Medju svima je najljepša, a po otcu sudeći bit će joj i [illegible] plemenito. Čisto, [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] voici, da je svekrva mogla čuti:

— [illegible]

Djevojka probliedi, uzdrhta, reče:

[illegible] se klela. Da za vas podjem, eto mi mjesto biskupova blagoslova [illegible] on iz crkve s drugom, odmah ja u crkvu s vama.

Lugar ode, a Kata pridje k djevojci:

— Marice dušo, ako možeš zaboraviti, mi ćemo gledati, da sve popravimo. Budi naša.

A djevojka se prignu i pred mnogim svjedocima poljubi svekrvu u ruku

— Pričekaj, željo, tu, dok dovedem Marka, — reče Kata i ode po sina. Nadje ga med momcima. Prizva ga na stranu. Veli:

— Marko, sinko, pomirila sam se s Maricom. Ajde, pa s njom i Evom prošeći . . .

I danas se šeću njih dvoje skupa, al sad se zovu svoji.

Koliko put rekne selo Marici:

— Malo je sreće, kao što je tvoja.

A ona odgovara:

— A za sve to zahvaljujem samo Bogu i blagom snu u oči biskupova dana.

Diakovo,

Gjena Lovretić i Josip Lovretić.

ZVONAR.

I.

Od istoka prva [illegible]
Sun[illegible] zrak [illegible]
Pa se [illegible] križa [illegible]
[illegible] crkve [illegible]

Jošte nikad takim sjajem
Iznad grada sjao nije . . .
Šteta tek [illegible]
Ljudsko oko tvrdo snije.

Samo zvonar eno stari
U nj s visoka shoda zuri:
Pogled mu se s čuda žari,
Lice s tajne groze tmuri.

Ne dohitan [illegible]
U bradu si šapće siedu —
»Što si poput sunca jasna
Na tešku nam zasjô biedu,

Ne znaš li za sječu kobnu
Na poljanam kraj Mohača:
Gdje u jamu pade grobnu
Silna vojska s turskog [illegible]

I vladika tu nam morô
Leć u krilo vječnoj sjeni —
A tebe će, jaoh, skoro
[illegible]

Zato ti u sunca sličnom
[illegible]
Kao [illegible]
Od dječice kad se dieli? . .

I zvonaru suza vrela,
Gle, niz suho lice kanu —
U njoj mora doma ciela
Tešku da je krio ranu.

I nad oči šaku nadnie
Pa na mutan sjever gviri:
Kao da bi htio zadnje
Srca želje da umiri.

Ali [illegible]
Za naslonom tvrdim segnô
Kao užas da mu smrtno
U grudima srce stegnô.

[illegible]
[illegible]
U dnu kraja, gle, duboko
Polumjesec blied svanjiva.

[illegible]
[illegible]
A za njim se sjena kliže
Ako turska vojska nije!

Zvonar bulji sa visine
[illegible]
Sađa hrlo shodom mine
[illegible]

II.

Zvono ječi na pogibò
I odmnieva krajem mukle
[illegible]
[illegible]

Ulicama ljudstvo leti
Na utvrde gradskih medja
[illegible]
Kao da za krvlju žedja.

Čuj! sad topa grme usta,
Diljke riču, sablje zveče . .
Pod koprenom dima gusta
Mora ljudska krv da teče.

A u crkvi kô od vjetra
Kandioca luč paluca —
Pred oltarom svetog Petra
Stari zvonar bolno muca:

». . . Kada li će, prvi sveče,
Svršit jadi doma, vjere?
Turčin nas već gradom sieče,
I na mjehe djecu dere . . .

Časak još — i u to drevno
Svetište će, jaoh, pasti,
[illegible]
[illegible]

S tobom će mi žića svete
Uspomene sve razorit:
Tu sam prvu kao diete
[illegible]

Tu se vjerom zakleh ženi
Tu jedinca krstih svoga —
Oboje mi već u sjeni
Groba trune žudjenoga.

Ali kad pod siedim vlasim
[illegible]
Ajde, da bar tebe spasim,
Sunce mojih uspomena!«

I on dršćuć eno snima
Omiljeli kip s oltara . . .
A mrazna mu pri tom zima
U grudima srce hara.

Što će? Gledaj, mukom teškom
Diže s [illegible]
I kip sveca s bolnim smješkom
U dubinu spušta tamnu . . .

Ali što zatutnji mirom
Drevne crkve? Ploča? Vrata?
Zvonar oči valja širom
I za lomnu grud se hvata.

U svetište [illegible]
Janjičara mrka četa . . .
[illegible]
»Što na bunu zvoniš svieta!

I [illegible]
Da mu glavu skine s vrata.
[illegible]
»Njega bolja ide plata.

[illegible]
Iz svetišta bijuć vuku . . .
Sva se okna s groze tresu
Kô na pakla smieh i bruku.

III.

Sunce žeže s neba plava
Kô u gnjevu božje oko —
A pred crkvom podrhtava
Svaka ljudska [illegible]

Na [illegible]
U mukama smrtnim stenje .
Plam drhturi kao zmija,
Pa se sve to više penje.

A rulja se janjičara
Kao [illegible]
Pa se eno na zvonara
Strašnu sliku brukom smije.

Ali on kroz oblak dima
Tek u jadno roblje gviri . .
Za njim što u okovima
Kô za ocem ruke širi.

»Ne plačite, braćo draga,
— Šapće tiho poput duha —
Što se s vašeg dielim praga
[illegible]

Moj će [illegible]
Domovinom razniet svuda
I s naše će jednom krvi
Zaplamsati svaka gruda.

Plamen će se k nebu vinut,
Polumjesec s njega pasti . . .
Krst će časni opet sinut
U svem sjaju . . . Rajske slasti!

I zvonaru kô u smrti
Mine licem posmjeh bôni,
Oko mu se samo vrti
U [illegible]

[illegible]
[illegible]
»Po duljini zemlja puca,
Iz pukoti hram izbija . . .

Sad angjelska kao sanja
U sunca se sjaju kupa . . .
Svetog Petra kip izranja
I na divni oltar stupa . . .

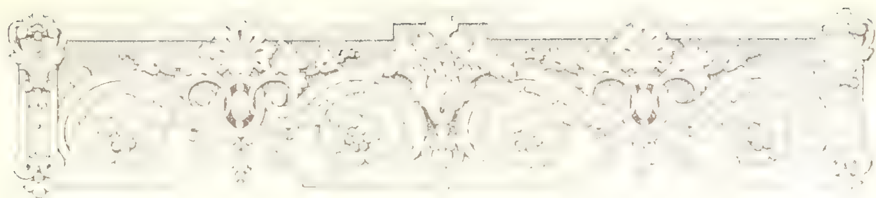
A nutrinja ljudstva puna
S udivljenja svetog preda
Sa visoka eno truna
Sam vladika propovieda . .

I cio ga narod sluša,
Gdje za dom i vjeru gori — —
Ali, jaoh! kakva tmuša
Na oči se moje sori?« . .

I zvonaru klonu glava,
[illegible]
Sunce žeže s neba plava
Kö u gnjevu božje oko.

Zagreb.

Gjuro Arnold.

POMLAD.

Milobe pomladi nisem nikdar in nikjer takó občutil, kakor nekdaj v neki Notranjski vasi. Revna krajina in v njej še bolj revna vasica. S slamo krite nizke koče, skoraj vse v stran nagnjene, sredi vasi staro oglodano korito, okrog pa blato in blato. Suho goved so prignajali do luže, da se je napila kalne vode, in rod, ki je živel v tej vasi, ni nosil pomladi na svojih obrazih: zima stradanja, pomanjkanja in jedinščine je tičala na lačnih teh obrazih. Nad vso to Notranjsko revščino pa je cvetelo jasno pomladansko nebo, in sredi njega tista orijaška rumena solnčnica, koje svit nam nigdar ne usahne. Pa solnce ni bilo, in tudi ne jasno nebo, ki je razveseljevalo mojo dušo tisti dan.

Nad vasjo na holmu rastla je breskev pri breskvi. In te breskve so bile tedaj vse v cvetju, v rudečem, rožnatem, nepopisnem cvetju. Ali to cvetje je bila pomlad, prava, deviška pomlad. Pod tem cvetjem dobivala je svoj posebni čar zapuščena vasica s podrtimi svojimi kočami, čar, kakor ga daje zarja mračnemu gorovju. Pred tem cvetjem morala je v stran stopiti lepota vesoljnega neba in krasota svetlega solnca.

Po holmu nad vasjo klila je pomlad, prava, deviška pomlad!

Gospod Anton, ki je v teh krajih bil čuvar božje besede, pa je zdihnil proti meni: »Narava je zopet v pomladi! Ko bi le človek vedel, kdaj je njegovega življenja pomlad! Kdaj? Ali tedaj, ko ti temni lasje senčijo čelo, ali tedaj, ko ti beli sneg venča glavo? Časih to ni sneg, časih je to cvet črešnje v zelenem logu. Kdaj je človeškega življenja pomlad?«

[illegible]
vlekla na se stara obsekana vrba, stoječa tik potoka

In v otli vrh stare obsekane vrbe ste tisti dan neprestano priha- [illegible]

[illegible]
kokrat bil zaspal v njenem naročju

[illegible]
in huda nam pojde za nebesa! Nikar ne jokajte!«

[illegible]

In tisto breskvino cvetje so z Jurčetom zakopali in zagrebli v zemljo.

* * *

[illegible]

SV. KOZMA IN DAMIJAN.

JURIJ ŠUBIC PARIZ.

in pred [illegible] Martinu, ki je [illegible] sedel visoko tam gori na svojem prestolu. In zasijalo je tudi pred oltar, kier [illegible] in predli [illegible] slabotne in šibke postave mladega duhovnika, ki je pel prvo svojo mašo. Pri petju tresel se mu je glas in tresla se mu je tudi roka, v kateri je nosil orjaški šop umetnega cvetja.

To cvetje je z bledim obrazom, ali z žarnim očesom prinašal svoji nevesti, s katero je stopil tisti dan v odgovorno, nerazrešno, dosmrtno svezo, ki je jarem za telo, a hladilo za dušo. Bil je gospod Anton, ki je pel svojo novo mašo. Pred njega pa sta stopila ženin in nevesta, in hotela sta skleniti zakon, zakon za življenje, ki je včasih jarem telesu kakor duši. Novomašnik je bil ženina rodni brat, in z novo mašo se je združila poroka. Ko je gospod Anton blagoslavljal to poroko, videlo se mi je, — sedel sem v zadnji klopi, — kakor bi se solnca žarki pred oltarjem spreminjali kakor breskvino cvetje. In to cvetje se je nabiralo in nabralo okrog mašnika, okrog novoporočenih, okrog ovenčanih družic . . .

»To je pomlad mladosti!« zdihnila je stara ženica tik mene. Pri tem pa ni imela v mislih novomašnika, pač pa je imela v mislih novoporočenca, ki sta bila ravnokar sklenila zakon za življenje.

V vas se je oglasil nepoklican gost in skoraj v vsakem kotu je tičal ter kazal svoj z grozo obdani, grozo noseči obraz. Vaščane prešinjevala je neznosna vročina, a skoraj ž njo jih je pretresal mraz, da so klepetali z zobmi. Potem so umirali, umirali in vsaka koča imela je svojega mrliča. Mlado in staro, vse je umiralo, a za mizo je sedel koščeni gost s koščenim svojim obrazom. Bleda smrt je gospodovala nad vasjo.

Z njo se je boril gospod Anton. Od strehe do strehe je hodil in opehanemu telesu ni privoščil miru: vsakega bolnika je spremil do vrat, pri katerih se vstopi iz življenja v večnost, in ko so se že odpirala grozna ta vrata, je skoraj vsako umirajoče in z mrakom omoteno oko pošiljalo mu še zadnje hvaležne svoje poglede. Njemu, ki je bil vojščak božjega nauka.

Naposled je legel gospod Anton sam. K sebi me je poklical v mračno in zaduhlo sobo, kjer je živel kot puščavnik, skoraj brez potrebe, brez strasti, in sam Bog mi je priča, da tudi brez vsake bojaželjnosti. Pristopil sem k ležišču, a takoj sem videl, da se mu smrt žari iz razmučenega obraza.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* * *

[illegible] kega kolodvora?

Na tem kolodvoru smo se zbrali jednega tistih poletnih, deževnih jutrov, ki so v Ljubljani skoraj še dolgočasnejši od južno- [illegible]

Ko so se težki vagoni ječaje ustavili, zahiteli smo na mesto, [illegible] kovano zlato.

Bil je škof Josip Juraj! Skoraj vsi smo takrat prvi [illegible] z vsemi svojimi silami koreninijo v svojem narodu.

Ko pa je odhajal, bili smo soglasni o sodbi, da je taka starost pomlad.

Ljubljana.

Dr. Ivan Tavčar.

BISKUP STROSSMAYER U NARODU. NARODNO TKIVO I VEZIVO.

Bilo je godine 1861 desetoga dana mjeseca veljače. Zemlju je pokrivao snieg, a vladala neugodna, maglovita, [illegible] zima. Nas vučansku djecu uhvatilo zlo: ogušavili smo gotovo svi. Bilo tu liečenja sa ugrijanim vatraljem, sa usijanim medaljicama; ali više nego guše, više nego gubitak sklizanja i sankanja, mučilo nas je, što moradosmo čuvati sobu, pa ne vidjeti parade, koju je spremala Vuka svomu biskupu, svomu novoimenovanomu županu. Prvi put za života ugledah tada hrvatsku trobojnicu, a bila je njom zakićena svaka i nesetna kuća. Neko osobito svečano čuvstvo zanielo mi dušu, kada sam ugledao tu našu svetinju, o kojoj tada još ni pojma nisam imao, što je ona momu narodu i što će meni biti. Da, svaka kuća bila je zakićena barjakom, tarabe prekrili su ćilimi i šarenice, a svečano odjeven narod pokrio staze s obje strane druma. Vuka, sielo tada još ogromne občine, spremila se, da staroga svoga znanca, a jur narodnoga ljubimca, što dostojnije dočeka i k Bielomu Osieku propusti. Djed Jakov Kopljar, gazda prve zadruge ne samo na Vuki, nego u svoj Djakovštini (kuća mu imala 23 oženjena čovjeka), a i njega se dobro sjećam, bio je posljednji, koji je pleo [illegible] otišao jur u Čepin, da ga tamo sa deputacijom dočeka i k Osieku doprati, a na Vuki će ga dočekati naš nataroš, sada jur upokojeni Vincek. — U brzo grmnuše topovi, po drumu kliče narod, i što bi dlanom o dlan, prouriše viloviti žeravi, pronesoše [illegible] a za njim udariše druge kočije, prave žile i borije. [illegible] vidio biskupa...

Za nekoliko dana oveljio snieg, otoplilo vrieme, prošle guše, a ja diete med djecu. Bilo je to nekoliko dana iza one parade, kad

[illegible] mu kasnije postao duhovnim čedom, pače, da sam mu kao dva- [illegible] radi njega pregara, radi njega od usta svojih odkida.

*

Biskup je vrlo rado zalazio u narod. Već u ranom djetinjstvu [illegible] deći po svom poslu, povezao sad u ovo, sad u ono selo. Tako se [illegible] živio u pravoj poeziji.

[illegible]

je godine 1883. jedne lipanjske nedjelje sa glasovitim narodnim ekonomom, Belgijancem Emilom Laveleyem, koji je [illegible] nase [illegible] u Širokopolje i na Vuku, kako ga je [illegible] selo dočekao, kako su se odmah inscenirale »ljelje« (kraljice), kako su se po sobama, u koje je s Laveleyem zalazio, na klupe i krevete prostirali ćilimi i šarenice. Takovim sam prizorima često pribivao i za krizme i mimo krizme, pa mi se duša raztapala od milja, što narod ima biskupa, koji ga razumije, koji je podpuno »njegov«.

Prosti naš puk osobito uživa i smatra se odlikovanim, kad dodje u prekrasnu stolnu crkvu, pa ugleda na jednoj od najuglednijih slika napisane svoje ćilime, svoju ljepojku djevojku u vezenim skutima i šarenom kožuščiću, svoga starca u gaćama i priplitanim opancima, kako iz svoje liepe torbe vadi groždje i voće i njime dariva svoga Spasitelja. Narod se pred tom slikom najviše zadržaje i razabire, da nije na odmet ni on, ni nošnja njegova, kad ju eto glasoviti biskup toliko ljubi, kad ju je u najljepšoj crkvi našeg doma u slici ovjekovječio. I zato narod smatra tu crkvu svojom i u nju najradije u svojoj slikovitoj odjeći zalazi.

Ne mogu, a da ne spomenem, kako biskup, osim što ljubi naš prosti, ali dobroćudni i bistri puk i njegovu nošnju, uživa i u drugim rukotvorinama njegovim. Gotovo svaki put, kad sam se s njim u obližnja sela na šetnju izvažao, što je prijašnjih godina vrlo često bivalo, sav bi mi radostan pokazivao sad na ovaj, sad na onaj odžak sa liepo izradjenim i izrezuckanim drvenim šiljkom, te liepom, izrezuckanim daščicama pokrivenom kapom; ili bi mi pokazivao upravo prekrasna pročelja drvenih hambarova sa ukusno izšaranim stupovima i podrükama, ili kuće daskom ili trskom pokrivene, koje bi uz liepi triem imale i liepe, na našu rennaissançu izradjene okvire oko prozora, sa ukusno namještenim poličkama povrh prozorá. Zalibože, sve te drvene radnje sve više izčezavaju, pa se naš narod povadja za doseljenicima, te pravi sebi kuće i odžake od zemlje i cigle, i tako njegova sela i njegove kuće gube danas svaku slikovitost i pričinjaju se čovjeku putniku tako jednolične, kao da su poredani žandari. Biskup uživa u tim radnjama ne samo doma, nego i po ostaloj svojti našoj. Tako kad putujemo Zagorjem i Slovenijom u rogatačku Slatinu, svaki put će, kad ugleda našu drvenjaru ili u obće našu rennaissançu, sa zadovoljstvom uzkliknuti: »Eto nam opet slavenskog doma, eto nam Slavena. Krasna li i napredna li naroda, da je svoj!«

[illegible]

I.

[illegible] ukusu naših seljakinja.

Tke se najobičnije u dva nita. Ako je osnova* i pútka** od [illegible]

* [illegible] dugačka, tako je dug i bez.

** Pútka je predja (od lana ili pamuka), koja se mota na cievi, sa čunkom [illegible]

se šiju košulje i gaće svakdanjice. Ako se tke od predje, koja je spredena od krši, to jest od kučina, dobivenih iza grebena i tepaljke (okruglog grebena), onda se taki bez zove »oplate«, koji se upotrebljuje za kuhinjske otarke, vreće, torbe itd. Ako se napokon tke od predje, spredene od najgrubijih odpadaka, dobivenih iza tučenja sa stüpom, onda se takovo pregrubo platno zove »petare« ili »fitiljače«. Negdje nepravom zovu i »hasure«.

Ako sviet nema dosta predje od kudilje, ili u obće nema kudilje, što za sirotinju danas obćenito vriedi, a beza treba, onda kupuju pamuk, koji su negda na preslici pripredavali (»pripredanac«), a danas ga već dobivaju pripredena u trgovini, pa od toga pamuka uzimaju, odnosno tku i osnovu i pútku, onda se takovo platno zove »srednje«, a ima ga tanjega i debljega, kakav je već pamuk. Takovo se platno upotrebljuje za mužke i ženske rubine, i ono je danas najobičnije u narodu, jer lan ne rodjava; ali nije trajno, kao čisti bez ili kao bez polutan.

To su najobičnija platna i tku se najlakšim i najjednostavnijim načinom u dva nita. — Ali imade platnâ, koja iziskuju posebnu tehniku pri tkanju, pa se prema toj tehnici ili tom načinu raznim imenima nazivlju, ma da su tkana bud čisto od kudilje, bud čisto od pamuka, bud od svile, bud mješovito. Takovog je platna ili bolje tkala u Djakovštini sila božja, a bit će ga i po svoj srednjoj Slavoniji.

Najprije ću spomenuti »legutačko«. Starinsko je to tkalo i umiju ga tkati samo starije žene, i to tek gdjegdje. Uvlači se predja na vratilo na način jablanski. Tke se na četiri nite, dakle i sa četiri podnožnika. Kada se izvodi šara, onda se dižu dvije nite, to jest staje se uviek unakrstice na dva podnožnika, koji se spuštaju, a onda na druga dva podnožnika, jedan do drugoga sa jedne strane, i sa čunkom se promoli jedna žica pútke. Onda se stane unakrstice, to jest razstavno (počam s druge strane) na druga dva podnožnika i šâra se četiri puta diže. To je tkanje ponajteže, jer zahtieva najveću pažnju. Strina Mara Šimićeva iz Satnice veli mi: »Gospodine, ako se samo malo varnem ili komu progovorim, odmah se pobunim i izgubila je šara svoj pravac.« Nahodi se od toga tkanja bielih ponjava, stolnjaka i otaraka. U novije doba, ako i vrlo riedko, tku na legutačku takodjer i šarenice od vune, koje prostiru po krevetima i sanducima.

Za »lensko« tkalo čuo sam u Viškovcima, a znade se za njega pod tim imenom i na Vuki, u Gorjanima i po brdima Djakovštine. U Koritni zovu ga »sitni bor«, a u Djakovu i po drugim selima Djakovštine zovu ga »borano«. Starinsko je tkivo, a vrlo

[illegible]

»U tri nite« tku se ponjave, stolnjaci i otarci. Uvadja se [illegible] dalje, pa daska opet umiče. I ovaj posao je vrlo spor.

»Žirići« se tku u četiri nite, dakle sa četiri podnožnika. [illegible] krajevima razplicu, to jest prosiecaju.

»Ubjerano — ulagano«. Tke se u dvije nite. Pritisne se [illegible]

»Čunčano platno«. Posao je donekle sličan onom ubjeranomu, [illegible] finije otarke, finije stolnjake, a najviše za oltarnjake.

»Lukato«. Tako se to tkanje zove po cieloj Djakovštini, samo [illegible]

[illegible] koje obuhvaća perje, da se ne razleti, a pavlaka ide preko te navlake, dakle je [illegible]

[illegible] je platno, slično [illegible] i le[illegible] cielom duž[illegible] bez [illegible] zmom i širinom. Tke se na četiri nite, pa se [illegible] [illegible] podnožnik s jedne strane, pa [illegible] opet s druge strane [illegible] je najjači bez. Upotrebljuje se za ponjave, za otarke, za mužke dvogaće, za kuhinjske otarke, za prtenke (torbe).

»Jablansko« ili »u devet eblema«. [illegible] nije gladko, nego su po njem [illegible] ulegnute razne geometrijske figure. Navija se na vratilo i pelja u četiri n·te posve jednostavno, a geometrijski likovi proizvadjaju se s podnožnicima (4). Stane se na prvi, treći i četvrti podnožnik i onda se promoli šara, to jest deblji pamuk smotan u čunku; onda se stane samo na jedan podnožnik (sada drugi) i promoli se pútka, to jest obični pamuk odredjen za tkanje, a smotan na drugom čunku itd. Platno je danas u velike ušlo u volju našim seljakinjama, a upotrebljuje se najviše za stolnjake, otarke, pokrivače na krevetima i t. d.

»Na čašice« ili »sitno jablansko«. I ovo se tke u četiri n̈ite. I ovdje je postupak pri tkanju sličan onomu u devet eblema, samo što se u šari nalaze sitni četverokuti, ulegnuti kao čašice. Danas se obično tke od raznobojne (plave, crne, crvene i biele) pamučne predjice, pa se proizvode upravo krasni šareni pokrivači na krevete, sanduke, oltare i tomu slično.

Sve do sada spomenute vrsti beza — osim ubjeranoga i čunčanoga — lošije su vrsti, za koje se može i lošiji materijal upotrebiti; ali sliedeće, koje ću spomenuti, ubrajaju med finije platno i upotrebljuju za uglednije predmete. Srodnici su tako zvanoga »srednjega«. Da me se bolje razumije, počet ću sa »sotošem« ili »merimom«. To je najtanje tkalo od najtanjeg pamuka, merim zvanoga. Gotovo kao da je od paučine satkano. Tke se u dvije n̈ite i platno je čisto, bez figura. Upotrebljuju ga kao rukave na najfinije ženske i mužke košulje, pa na tim rukavima vezu »katore i tabore«. — Od sotoša je nešto deblji, a od običnog »srednjeg« tanji »graditor«. Upotrebljuju ga za oplećke na djevojačkim rubinama i za momačke košulje.

»Svileni sotoš« ili »svileni merim«, takodjer i »tančica« zvan. Osnova mu je najtanji merim-pamuk, a najfinije svilene niti su mu pútka. To je najelegantnije tkalo, najfinija crême-svila našega naroda. U Djakovštini ga nose gizdave i imućnije djevojke kao rukave na košuljama, po kojima najradije vezu zlatnom žicom, dakako jeftinijom bosanskom.

[illegible]
i drugi. I ovaj nose samo bogate djevojke na rukavima.

[illegible]
i mrtvačke pokrove.

»Ćenar po dvije žice«. Tke se na dva vratila (razumije se, [illegible]
osnove sliedi prutak od krupnijih dviju žica.

[illegible]
bosanski ćenar.

»Ćenar pantličar«. Prutci su mu krupnije, na šire osno- [illegible]
ako pak ima prutaka i voranih, onda se tke na dva vratila.

[illegible]
mu odeblji, divji. Tke se na jedno vratilo.

I s time neka je o ćenarima i ostalim vrstima tkala u obce [illegible]

misli, [illegible] Nema li kadšto [illegible] konopa, ili [illegible] premalo zemljišta [illegible] pri-
nuždena kupovati pamuk i za osnovu i za [illegible] Božić, ne dâ mira mužu, makar bio i najsiromašniji, da joj kupi pamuka. [illegible] je u krvi, njoj je [illegible] kladama sjedi kod stana i da tke. I muž, u najgorem slučaju, uzet će kod trgovca žudije na veresiju pamuka, samo da životnu potrebu žene smiri. Oh, kako je s jedne strane utješljivo gledati, kako muževi u vrećama ili u prtenkama vuku na ledjima pamuk, idući kroz Djakovo [illegible] Božić svieće; a kako je s druge strane [illegible], što taj veresijski pamuk kraj obćenite ekonomičke i ine obvezatne nedaće i kraj muževe nebrige gomila dug, koji se u brzo poput crne oblačine na rodjeni dom nadvije, pa svoj poeziji i preko nade izmiče tvrdo tlo izpod nogu . . . i onda se više pod tudjim krovom, a uz težku svakdanjicu nadnicu naravno ne tke.

II.

Ako su već [illegible] koja tek zreliji i razboritiji sviet tke, što da kažem o vezivu, koje gotovo svaka djevojčica već sa osmom godinom počima vezti? Ono je tako obilato, ono je tako raznovrstno, da se za njega hoće posebna studija, podpuna knjiga. Ja mogu o njem ovdje samo trkimice progovoriti, a čitatelj tek maglovitu sliku, tek nepodpun pojam o njem uhvatiti, pa pustiti mašti, da sanja, kako nam je narod tankoćutljiv, kako neizcrpiv u vilinskim ukrasima odiva i bjeliva svoga.

Veze se tek po gladkom platnu, koje nema nikakove šare (mislim biele utkivane), dobivene pri samom tkanju Dakle na legutačkom, na boranom, ulaganom, lukatom, jablanskom i ćunćanom platnu, kao i na ćenarima u obće, veziva nema. — Vezu se otarci, pavlake, šamije, pregače, ali sve to rjedje, gotovo nikako; a stalno i neprekidno vezu se rubine, jer ih i naše seljakinje, navlastito djevojke i mlade snaše, i ljeti i zimi svednevice, a starije žene mimo zime takodjer svednevice nose. Drugačije rubine (to jest drugačijega tkiva i veziva) nose starije žene, drugačije mlade snaše, a drugačije opet djevojke. Pa i opet drugačiji je vez na rubinama svakdanjicama, drugačiji na rubinama posvetačkim, a drugačiji na rubinama svetčanim. Tolikog ukusa jedva će se igdje naći, koliki je u Dja-

[illegible] kakova neskladа, bilo da je rubina raznobojno vezena, bilo da je [illegible]

[illegible] vezti zlatnom žicom, na kojem opet probijati »katore« i muciti se sa »taborima«. One znadu, gdje im je i kakvi im je razplit upotre- [illegible] zano elegantno i ukusno, i oko nema čemu da prigovori.

[illegible] je po svoj prilici od sjevernog susjeda iz prieka, u čemu me utvr- [illegible] je jačica, vezana obično uzkim »opačkom« ili »stigama«, ili »legu- [illegible] široki rukavi, koji se dolje povrh šake u nizu snizuju. I ta niza [illegible]

[illegible] se po tim rukavima [illegible] rubini. [illegible] svoju [illegible] od [illegible] santine, [illegible] do Miholja, radeći dakako pri tom i ostale poljske poslove. Ili vezu na [illegible] rukavima, kao i na [illegible] rukavima, [illegible] fine, gotovo filigranske cvjetiće i grančice. — Trup košulje, to jest onaj dio od vrata do pojasa, zove se s prieda »njedra« i na njima nema veziva, a onaj stražnji dio s ledja zove se »oplećak«, i ako je rubina u obće za vezivo (vezenica), onda ima na oplećku okomita dva reda veziva, koja sa vezivom na skutima u najboljem skladu stoje. Ta dva reda veziva zovu se »poledjaki«. Oplećak se pri pojasu završuje u nizu, a isto tako i skuta, pa tu zajedničku nizu, onu gornju od oplećka i onu s dola od skuta, ujedinjuje tkaničica (drugdje i »jačica«, »obšivaljka«), na kojoj se obično veze ili uzki opačak, ili dimitak, ili stige, ili legutki. Tu tkaničicu redovito prekriva, zasebice od vune tkana, tkanica, pa se tako tkaničica na ženskom čeljadetu ni ne vidi. — Dolnji dio rubine zove se skuta, koja se straga skite na sitne zaloge (nize, roze, falte, skale) i med tima zalogima nahode se po tri, po četiri, pače i po šest stupova, to jest redova veziva, koji idu od dolnjeg veziva »izozdol« sve do pojasa. (Na Vuki zovu stupove: »vez u nizi«, drugdje »vez u zalogima«.) Ima rubina, kojima stupovi ne idu cielom dužinom skuta, nego odozdol samo do polovice, i zovu se »stupovi do pol pola«. Dolnji dio skuta završuje vez tako zvani »izozdol«, i taj vez »izozdol« ima širinom ciele rubine verugasti, vrlo uzki prutak, većim dielom legutačke tehnike, povrh koga su prutka nježno vezeni »listići od dvi stapke«, ili vijojlice, ili veliki ili mali vinkovac, ili veliki — mali pisanac, ili ptice, ili kolesani i t. d. Izpod toga veziva »izozdol« nahodi se redovito nježan i vezivu ciele rubine i stasu mlade mome odgovarajući razplit, koji razplit svršuje porub, a porub opet obrubljuje ili liepi zubranac, ili uzka i nježna čipka. Na tom dolnjem ukrasu rubine kao da počiva sve vezivo rubine, a ipak je on najnježniji završetak toga liepoga odiela naših ženica, koji završetak rubinama Djakovštine, po mom mnienju, za pravo prvenstvo i eleganciju med svima rubinama naše kraljevine daje.

Ako rubina nije vezena, nego razplitana, onda će joj rukavi biti ili na stanu ulagani (čuncani), ili izprobijani »katorima« i »taborima«, a na skutima će biti razplitani tek uži stupovi, i to samo do pol pola.

Način veziva je u Djakovštini najobičniji tako zvani »zabodački« (napuštani). Taj im je način, kako vele seljakinje, dosta težak.

[illegible] njihovih »počima« i »prigleda«.*

Neka bude o tom dosta, a uz put da tek spomenem, kako i [illegible] grančicama i listicima.

Ono, što sam rekao o tkivu, to valja i o vezivu. Ako je tkivo [illegible]

* Ja sam u samim Viskovcima, gdje do 600 Hrvata boravi, za ciglu jednu [illegible]

se je sa svojim vezivom mučila dugo, jer o njemu [illegible] govoriti, ono će biti historija njene dobe, a drúge će se otimati, kako da do »prigleda« njenog veziva dodju. Sva je blažena, što joj rad hvale; i srce joj raste, što je sva skladjena. [illegible] to vriedi i o mladoj nevjestici. I ona će nastojati, da u čistom i liepo vezenom ruhu u crkvu dodje, osobito prvih mjeseci iza udaje; a najveća joj briga, da joj šamija, zlatom i sitnim pulijama liepo vezena, na glavi zgodno savijena stoji, jer dobro zna, da ne će biti stvora u crkvi, da ne će biti oka na ulici, koje ne bi na njenu šamiju pogledalo.

I dok je tako, dok nam je narod, to jest naš ženski sviet, u svoje vezívo do glave zaljubljen, dok s vezivom svu svoju dokolicu izpunjava, dok u njemu svoju najveću radost i zabavu nalazi, dotle se ne bojmo, da će nam vezivo propasti. Ja sam ovog Uzkrsa bio u Tomašancima (blagosivao sam kao vicearhidjakon obnovljenu crkvu), pa vidio sliku, kakove još nikada vidio nisam, koje nikada zaboraviti ne ću. Sabralo se naroda na hiljade iz četiri župe. Zacrnio selo Niemac, a bilo mnogo i Magjara; ali sve elegancijom i pitominom svojom nadkrilio golubinji hrvatski narod. Njegovih »diva«, njegovih snaša sabrale se stotine, pa sve u najljepšim vezenim rubinama. Divi im se i klanja im se i Niemac i Magjar; sili ga na to onaj sklad, ona milina i elegancija narodnih kostima. I ja, koji sam diete toga naroda, bio sam potresen sa toga prizora. Zasuzile su mi oči i poželio sam iz sve duše, da su mi tada svi prijatelji ondje, koji ljube taj narod, pa da vide tu divotu, pa da se poklone tom seljačkom elementu i odluče još življe raditi za njega, pa uz spasavanje naroda spasiti i ono, što ga karakterizuje i čuva kao narod, što je on još iz one sretne slavenske zajednice kroz stoljeća i stoljeća ne samo donio i sačuvao, nego i do neke savršenosti dotjerao. Oh, kad bi naši muževi seljaci bili tako radini i tako brižni za svoje, kao što su to naše seljakinje, ne bi se trebali bojati za vezivo, jer ono nikada, dok nam je vlastitoga krova nad glavom, propalo ne bi. A kad bi opet naše gospodje, koje se inteligencijom nad seljakinje dižu, imade toliko ljubavi, toliko [illegible] za svoje, koliko ga imaju te proste seljakinje, to bi mi u mnogom pogledu drugačije stajali: naše bi vezivo, naše bi narodne radnje ne samo poplavile naše domove, nego bi svojim ukusom, svojom samoniklom umjetnošću slovile Evropom i dizale naš [illegible]. A ovako, kako je, bojim se: da će biti domovine, ali bez hrvatskoga naroda, bez hrvatskoga obilježja. Eno nam [illegible] Sriema, eno nam nekih krajeva srednje Slavonije, pa reci tko, da ne će biti tako.

[illegible] ... Đakovštini [illegible] ... Đakovštini [illegible] mamni, da ih rado kupuju i s njima svoje stanove kite.

III.

Imao bih još da progovorim i o našim ćilimima, ali mi eto ne [illegible] ... Zatim su [illegible] ... u Đakovštini [illegible] ... jima danas [illegible] (dakako u [illegible]) poplavljuje gotovo

cielu monarkiju. — Isto su tako čisti ćilimi i tako zvani čupavci (»gunjavi«, »izvlačiti«, ili na »šibke tkani«), kod kojih takodjer šaru prsti proizvode. Čupavci se, kao i svi ostali ćilimi i šarenice, tkaju na stanu, samo što se za svakom žicom pútke stavlja na osnovu šiba, pa se preko te šibe prstima provlači vuna, od koje toliko [illegible] klupaka imade, koliko će u obće boja na ćilimu biti. Kad se je čitav red raznobojne vune — već prema figuri ćilima — preko šibe provukao, onda se s čunkom provuče jedna ili dvije žice pútke, pa se šiba izvlači i opet dalje namjestava. Mimo tih čistih ćilima nazivlju — kako rekoh — ćilimima i ćilimaše, u kojima prevladjuje klečana radnja, ali ima u njima i čiste pretkivane radnje i radnje na daske. Takovi su ćilimi oni na frčice (otvorene i zatvorene frčke), koji su doista najkrasniji, pa oni na jabuke, na rašcice, na titrice, iskrice i na stupove itd. Sve ostale vunene radnje nisu ćilimi, ni ćilimaši, nego su »š a r e n i c e«, kojih šaru proizvodi na stanu ili čunak, ili daske, ili igla, pa se prema odnosnoj svojoj tehnici nazivaju: šarenice na daske dizane, jablanske, legutačke, ubjerane, lekate, vezene, vezenci u dvije nite itd.

Svi ti ćilimi i sve te šarenice, što su starije, to su bolje i ljepše, jer im je boja milija, mirnija i naravnija, satvorena od raznoga bilja i jer im je radnja čistija. Na novijim pako radnjama kriči i viče anilin. Negda su žene same bojadisale vunu, a danas se ni jedna ne će tim da bavi, pa sam se ja uzalud trudio i trošio, da ih na to priviknem. Izgovaraju se, da ne dospievaju, što im vjerujem, jer su se razdielili, pa je tako na svaku pojedinu pao teret ciele kuće, koji se je prije u zadruzi liepo dielio i ženice na sve dospievale. Danas farbaju samo bojari, a ti se ne će da bave travama, nego jeftinim i hitro bojadišućim anilinom.

Drago mi je, što mogu reći, da ima gotovo u svakom selu po koja žena i djevojka, koja umije i koja doista radi klečane ćilime, samo je žaliti, što nije na tim ćilimima naša samonikla boja, kojoj se i stranci toliko čude i dive.* Šarenice pogotovu znade skoro svaka tkalica tkati. I tako se može reći, da šarenicâ u našem narodu ne će nestati sve dotle, dok i jedne ovčice po našim njivama i po našim brdima teklo bude. Ćilimi i šarenice dika su naših že-

* Svi umjetnici, koji su [illegible] našim ćilimima i našem narodnom [illegible]. [illegible] moj prijatelj slikar [illegible] umjetničke studije, pa u tim [illegible] žena, ljepotu naših boja itd.

nica. — I one su svoju sobu, svoj kiljer, kako nisle, najbolje uredile, ako su krevet, ako su [illegible], ako su sanduk čilimom ili šarenicom pokrile.

I tako sam je dotle u najkraćim crtama, za pravo govoreći, tek spomenuo najvažnije te grane tekstilnog obrta hrvatskoga naroda u Djakovštini, koje je obrt u svakom [illegible] našega biskupa vazda nalazio ljubavi i zaštite, koji je taj obrt, [illegible], ne samo u svoje stanove uveo, nego mu i u velikoj crkvi svojoj odlično mjesto dao. Vidjeti ih je tamo širom crkve, i pred oltarima i na oltarima i po sakristiji, a vidjeti je na velikom oltaru, osobito kad on služi misu, i narodni [illegible] vezeni oltarnjak. Narod to zna, i dao tako lijepi čilim na procesiju ima, žuri se u biskupske dvore, da ga tamo ponese. I tako je mnoštvo čilima po gostima biskupovim mnogo otišlo u Francusku, u Njemačku i ostale zemlje, da tamo u kojem salonu, ma i nijemi, govore o ukusu i vještini hrvatskih žena. U našega biskupa mogli bi se prvo ugledati naše svećenstvo, pa da svoje crkve nakićuju samo narodnim čilimima, narodnim oltarnicima, narodnim vezivom, a ukazuju se Bogu i [illegible], jer kad narod bude vidio, da mu crkva nakićena njegovom [illegible] posvećena njegovim radom, zanijet će ga tako, pa će još ljepše patiti za nju, još će ih sa većim pietetom čuvati i štovati. Ali ni to nije dosta. Sva bi inteligencija trebala da se to prihvati. Nije dosta, da ona narodu samo u knjizi i u povijesti uspomenu čuva, da mu tekstilističko blago ne propasti ostavlja, nego se treba, da ona s narodom zajedno zavoli i ono, što je narodu nekim [illegible] narodnim, njegovo kućevno blago, njegovo tkivo i vezivo. Čuvajući i spasavajući ono, što narod karakteriziraje i čuva, kao narod, spasila bi i narod sam. Nemojmo se varati; kako jur spomenuli, sa se malenim u [illegible] [illegible]: da nas nestaje. — A i kako se ne može zavoljeti ono, što se ne poznaje, i kako se naša inteligencija odbija od te narodne radnje samo stoga, što nije tobože estetska i [illegible], to sam slobodan zamoliti ovim sve prijatelje naše knjige i našega naroda, da stuknemo voljom, pa da prigodom biskupskoga jubileja našega velikoga biskupa stvorimo ili bar počnemo stvarati u Zagrebu muzej za tekstilija hrvatskoga naroda. To bi bila [illegible] etnografskomu muzeju, kojega mi nemamo. U tom muzeju učila bi se naša inteligencija ti muška i ženska poznavati naše narodne radnje, poznavajući ih zanosila bi se za njima, zanoseći se za njima ljubila bi ih, a ljubeći ih privadjala bi ih u život i u svom krugu i

u nižim slojevima, iz kojih je ona potekla, pa bi tako [illegible], spasavala narod i njegovo narodno obilježje. Svi smo bili zanešeni sa zagrebačke jubilarne izložbe (god. 1891.); svi smo s ponosom i sami išli i druge rado vodili u one prostorije našega sveučilišta, u kojima su bile smještene radnje, o kojima ovdje govorim; svi smo priznali, da su one bile »biser« naše izložbe, a zazeblo nas je u srcu, kada smo čuli, da se taj biser nahodi u pogibelji. Pa kad je tako, a ono pregnimo muški, da taj biser sa ruba propasti u svoje ruke uzmemo. Pojedinac ne može mnogo, ali mnogo njih može učiniti, što inače cio nemoćan narod učiniti ne može. Neka se nas nadje deset, dvadeset na raznim krajevima naše mile domovine, koji ćemo se time baviti, pa da vidite, kakav ćemo kvas zamiesiti, da vidite: kako ćemo stvoriti i muzej i kako ćemo to blago u samom narodu spasiti. —

»Ignoti nulla cupido«, stara je rečenica, i doista je tako. God. 1897. bio me je na prolazu kroz Djakovo pohoditi prijatelj dr. Ante Katalinić, profesor bogoslovije u Zadru. Pokazao sam mu moju sbirku veziva i zamolio ga, da mi pošalje iz Dalmacije, ako na što takova naidje. Odgovorio mi, da tamo veziva nema i da će mi želji jedva udovoljiti moći. A kad tamo, mjeseca lipnja god. 1898. stiže od dra. Ante sanduk i u njem vezivo, o kakovom ja ni sanjati nisam smio. Ja sam bio sav izvan sebe, da takova šta naš narod ima, pa to još u onom kraju, koji je kroz stoljeća bio izvrgnut navalama lakome Venecije, — naime oko Nina, toga siela prve hrvatske biskupije. Ta su me veziva sjećala sličnih radnja Konavlja, Hercegovine, sisačkog Posavlja, pače i nekih bunjevačkih radnja iz srednjeg Podunavlja. Njih na zagrebačkoj izložbi nije bilo; a ne bi do njih došao ni prijatelj Katalinić, da nije kod mene žive pobude našao.

Zato je moje mnienje, da baš prigodom biskupova jubileja počnemo i na tom polju raditi. Jedanaesta je ura jur odbila. Na mnogim stranama nalazi se to blago naroda na umoru, pače već i zakopano. Vadimo ga iz svježega groba, spasavajmo ga, i učinit ćemo »jezgri« naroda najveće dobro! Biskupu J. J. Strossmayeru bit će to najmilija čestitka.

Djakovo.

Milko Cepelić.

SIREN.

[illegible]

U [illegible] Sirmiju ležala je Emilija Marcija na udobnu počivalu, ure- [illegible] pod glavu [illegible]

[illegible] je do čas prije čitala.

Emilija [illegible]

Bilo joj je [illegible] Valentinijan [illegible] s carem Galerijem [illegible] u Sirmiju [illegible] u Aleksandriji [illegible]

Danas joj se [illegible] misli na prošlost, na mladost [illegible] boravile u prošlosti.

Lijetale su vrtovima i bibliotekama aleksandrijskim, kojima je ozvanjala riječ bogoduhih mudraca. Tamo je ona upoznala plemenitoga mladoga Sirena ... Učinilo joj se, da su filozofi ljepše govorili, otkad ih je slušala zajedno s njime ... Kako je majstorski plastično Porfirije tumačio Plotina ... uvadjao ih u tajne novoplatonske filozofije ... Sve više se dizao glasoviti učitelj: govorio je o spasu duše ... o postu ... proti kazalištu, pače i proti ženidbi ... Sve više i zanosnije slijedio ga Siren ... A ona? Ona je sve više zaostajala ... Postajala sve rastresenija ... Ljubila je Sirena, ali ga je svakim danom sve to manje razumjela ... Jednoga dana — bilo je pred bibliotekom Serapeja — uhvatio ju za ruku. Skoro surovo. »Voliš li me?« zapita. Čudila se tome pitanju, — ta on je znao ... »Ako me voliš,« nastavi on, »obećaj mi, da se nikad ne ćeš udati, nikad ... razumiješ li?« Onda je ona otišla, sva ogorčena i nezadovoljna ... Iza dugog vremena pohodila je opet biblioteku. Kad je izlazila, opazila je na stubama Sirena ... Približio joj se, ozbiljniji no ikad prije. Čekao ju ... — Ti danas nisi slušao Porfirija, Sirene? — upita ga brzo.

— Ne. I ne ću više. Ili možda ... ali samo za to, da njegove riječi prispodobim s naukom, kojoj sam se od nedavna posvetio.

— Sa kakovom naukom? — Nisi li bio ushićen s nauke Porfirijeve?

— Našao sam nauku savršeniju, našao sam put spasenja duše, našao sam pravu vjeru.

Njegove su oči uz to plamtile, kao dva plamena, pa ipak nije Emilija osjetila, da ju taj plamen grije; naprotiv, zazeblo ju pod tim pogledom i ona šapne pitajući:

— Zar ... zar i ta nova nauka traži, da se rastanemo?

On odgovori:

— Za mene traži, jer hoću da postignem savršenstvo.

— Rastanimo se dakle, — odvrati ona, — čuvali te bogovi! I opet htjede otići, no on je zadrži.

— Slušaj, — reče, — ja ću i tebi pokazati put, kojim sam se uputio ... jedini, koji vodi k spasenju.

— Pusti me, ja idem svojim putem! — I ode.

— Boli me duša zbog tebe, stani! — vikne on za njom; ali ona se nasmiješi ljutito i ne ogleda se više na nj ...

Nije dugo još mislila na Sirena ... Srce ju nije više vuklo k njemu; skoro iza toga ona se udala za ponosnoga Valentinijana ...

Sve ove misli proletile joj duhom onom brzinom, kojom samo

ljudske misli letjeti mogu. Kao da su joj se sve misli u jedan mah [illegible], tako joj bilo.

Ali uspomena ju nije razhladila: bila je razdražena. U srcu joj se diže neka vrst osvete proti ovomu čovjeku. Jer [illegible] se je duh [illegible] na [illegible] visokih [illegible], ali njeno srce nije se još otvorilo [illegible] toplini — pravoj ljubavi, pravoj plemenitosti.

— Ne ćemo dalje čitati! — reče Emilija [illegible], kad se prenula. — Neka se sve spremi za šetnju: nosiljka, pratnja, sve!

[illegible] je bila navikla na [illegible] gospodarice, no ipak si je dozvolila da opazi:

— [illegible] gospodarice . . . [illegible] . . . ovdje nije običaj . . .

— [illegible]! Što je meni do običaja? Idemo!

I već je [illegible] u drugu sobu i sjela na [illegible] stolac pred [illegible] stolić, na kojem je bilo sve [illegible] potrebnih za toaletu.

[illegible] dođoše [illegible] i [illegible] tri četiri druge robinje. [illegible] se [illegible], kad su opazile, da je gospodarica [illegible].

Jedna joj poče [illegible] kosu, druga [illegible], te joj [illegible]; druge su opet [illegible], [illegible], pa [illegible]. I [illegible] Jedna [illegible] staklom [illegible] i razbije se. Nesretnica pogleda gospodaricu s izrazom [illegible] i [illegible] se na tlo [illegible] milost, [illegible] je [illegible] — a [illegible] ju [illegible] Grkinja, da je [illegible] joj [illegible] troje. A trajalo je dugo, dok su kosu [illegible], savili je u visoku [illegible], nakon [illegible] je i [illegible], kao što [illegible]. Onda su je [illegible], a [illegible] stale su namještati [illegible] na tananom [illegible], [illegible] i [illegible] od [illegible] kosti. Ogrnuli su plašt oko [illegible] gospodarice tako, kako bi se bolje istakla plastika savršenog joj tijela.

U to su javili, da je nosiljka spremna, a pratnja [illegible].

Emilija siđe [illegible] sprata u peristil, prođe [illegible] kroz vrt, pa kroz atrij na ulicu. U atriju se razgovarahu neki klijenti s upraviteljem kuće. Pozdravili ju s poštovanjem, a upravitelj pođe za njom do nosiljke. [illegible] robova [illegible] vrlo [illegible] naredili [illegible] robove [illegible], [illegible] družina [illegible], iza nosiljke ostale robinje, kojima se pridružila [illegible] fukara iz susjedstva. Gospođa, s tankom [illegible] oko glave, sjedne u nosiljku, koju je šest krepkih robova na ramena uzelo. Povorka stane prolaziti ulicama i prostranim trgovima, gdje

je sve bučilo i vrvilo od živoga prometa. Tu su okretni trgovci razvikivali raznovrsnu robu pred otvorenim vratima svojih dućana, a svijet se gurao i gomilao pred njima; tu se žurili brzi glasnici, tu letili teklići, da prave mjesta gospodskim kolima, koja su bez-obzirno jurila kaldrmom. U metežu zavade se Emilijini robovi s nečijom pratnjom, koja je poput razbojničke čete okruživala kola svoga gospodina. Emilija zapovjedi, da ostave tu vrevu, da podju pred grad.

Pred gradskim vratima otvorio se vidik na Frušku goru, koja tako nalići Sabinskim planinama kraj Rima. Emiliji se ote uzdah čežnje za velebnim gradom, ali ju za čas zaokupi kraj, kojim su prolazili. I s desna i s lijeva ceste, koja je vodila prema gori, bili su grobovi bogatih stanovnika grada Sirmija. Po koja mramorna klupa našla se na terasi, na kojoj su bili smješteni spomenici, a iza njih cvao po gdjekoji grm: bjelina se mramora i cvijeća prekrasno isticala sa modrila čistoga proljetnoga neba. Krasota je prirode sve više razdraživala Emiliju. Nedaleko grada, s lijeva cesti, bio je velik vrt; vrata, do kojih su vodile nekolike stube, bila su širom otvorena. U dnu vrta vidjela se velika jednostavna kuća . . . nisu je rijesili ni stupovi, ni drugi koji nakit, kao da je sve suvišno odstranjeno bilo . . .

— Kakva je to kuća? — zapita Emilija vodju robova, koji je kraj nosiljke išao.

— Ne znam, gospodarice, — odvrati rob, — čini mi se, da je nekakvoga pogrebnoga društva.

— Stanite! — zapovjedi znatiželjna gospodja.

Robovi spustiše nosiljku, a ona izidje i podje u vrt, zabranivši, da ju iko slijedi. Bilo je u vrtu ponešto zapušteno. Uz puteve opazila je postamente, sa kojih su bili otkinuti kipovi, a na zidu vidjela je čitave površine žbuke izbijene: valjda su tu nekad stajali reljefi ili slikarije . . . Kroz cvijećem ili mladim liscem osuto granje stabala probijalo svjetlo sunčano, a sjena i svjetlo čudno se pod njima igralo na svježoj zelenoj travi . . .

Emilija podje jednom stazom i stigne na suncem obasjanu čistinu, zasadjenu prekrasnim ranim cvijećem. Čovjek neki bio je sagnut nad gredicu i okapao je cvijeće. Emili[illegible] njega i pogleda ga. Drhtne s neke slutnje. On je nije [illegible]. Ona se vrati istim putem, a on se uspravi. Stajao je u punome suncu. Otme joj se usklik. Taj plemeniti mir na čelu, na čitavom licu, neki osobiti žar u oku: sve je to u jedan tren Emilija prepoznala; sve joj se

[illegible] Ustavi se pred njim.

— Sirene, — [illegible] — poznaš li me još?

— [illegible]? Što te nosi amo, [illegible] pa u ovo doba?

Ona se nasmiješi:

— Demon kakav . . . ili bogovi . . .

Siren sabere obrve.

— Kakvi demoni, kakvi bogovi!? Zar ti nije nekad još [illegible] Ali ti ga i nisi čula, [illegible] Bila si [illegible] isprazna, kakva si i danas [illegible] ostavi me; odavna već ne veže me k tebi ništa!

Emilija se uzbuni.

— Tjeraš me!? Znaj, i ja sam tebe davno zaboravila, ali danas [illegible] Sirene [illegible] demon mi šaptao one misli, demon me doveo amo . . .

— Ali — [illegible] Siren, [illegible] prikaze! [illegible]

— Ali, Sirene . . . htjede ona.

— Nosi se od mene, sotono! — vikne Siren, prekriži se i načini tri puta znak križa prema njoj.

[illegible] Uzalud po[illegible] niženje, koje je doživila, [illegible] u zadnje vrijeme toliko [illegible] u duši, kao da ju baš neka telepatija [illegible] dovela k njemu. A on? [illegible] se tresla od jada i [illegible] U grlu i na jeziku upravo je osjećala gorkost. [illegible] je disala. [illegible] su zaplašeni stajali [illegible] i nisu se usudili [illegible] da se [illegible] na jadne

njihove glave . . . Ali se dogodilo protivno. Iza pô sata sabrala se Emilija, ustala i mirno sjela u nosiljku.

Kući! — zapovjedi kratko.

Vodja je robova vraćao povorku kroz postranične ulice i kroz uzgredna vrata Emilijine kuće. Ona je pošla u svoje odaje. S[illegible] su ju, sjela je u naslonjač i ostala dugo nepomična. Napokon skoči i zapovjedi, da se iznova spreme na izlazak. Ne mignuvši okom, izvršiše robovi hir gospodaričin, ali na ulici stade [illegible] i graja, kad se opet redala povorka pred kućom. U to izadje upravitelj i naredi, neka se svi robovi razidju, tek šestorica da prate gospodju, a šestorica da ju nose do prefekta. Kao da se neki sjaj prostro oko nje, kad se pročulo, da ide možnom gospodaru pokrajine.

Prefekt je bio prototip visoka činovnika rimskoga, kako ih je Dioklecijan vještim okom vladalačkim znao izabrati, da preko njih ravna sudbinom dalekoga carstva. Pouzdan značaj, čist i ozbiljan, vrstan upravljač i pravnik, mogao se svako u nj uzdati, jer je njegova riječ bila od kamena.

On se osjećao sudac u svem i svačem, jer je uvijek saslušao mnijenje i onoga, koga je tko htio oklevetati.

Njegove su se odluke uvijek temeljile na poznavanju ljudî i prilikâ. Zapovijedi careve nije držao samo na oko, već i po smislu i nakani. Tim su rimski veliki činovnici često jače nego vojska držali na visini i u potpunoj snazi rimsku državnu misao.

Bio je malo začudjen, kad mu javiše, da dolazi k njemu Emilija Marcija, glasovita ljepotica, supruga centuriona Valentinijana. Nije mu bilo osobito ugodno. Smatrao je žene djecom, koje treba da rade uvijek pod nekim tutorstvom, a još više, ako su lijepe i razmažene, jer mu se činilo, da su baš tada najviše raspoložene, da učine što nepromišljeno.

Emilija mu nije sve po istini pripovijedala, već mu jednostavno kazala, da je išla šetati u stanoviti vrt, koji je držala javnim, a tamo da ju je neki čovjek, imenom Siren, uvrijedio, otpremio ju vrlo surovo, rekavši joj, da otmenoj gospodji ne dolikuje šetati se tudjim vrtovima, i prekorio ju s nečednosti. Zahtijevala je, da prefekt kazni toga bezobraznika.

Prefekt joj prijatno, ali ozbiljno reče, da će stvar ispitati i pravedno suditi. Emilija ode nešto potištena. Nije [illegible] zadovoljna bila s tim, kako ju je prefekt primio. Bilo joj teško oko srca.

Prefekt se držao načela, da se takve malenkosti rješavaju same sobom, pa se nije puno brinuo za stvar. Kad je Emilija vi-

djela, da njena pritužba ne donosi željena uspjeha, pisala je svome mužu, a on je od cara ishodio pismo za prefekta, kojim se ovomu nalaže, da ima kazniti Sirena.

Prefekt dade Sirena potražiti i preda se dovesti. Siren je bio osvjedočen, da su ga okrivili za to, što je kršćanin. Prekrsti se dakle i smjelo stupi pred sud, znajući, da nije ništa zla učinio. Snebivao se od čuda, kad je razumio prefektove riječi!

— Kako si smio uvrijediti suprugu takoga odlična muža, kakav je Valentinijan?

— Ja da sam ju uvrijedio? Kako sam mogao uvrijediti suprugu Valentinijanovu? — reče. — Ne poznam je.

— Ne laži! — otresito će prefekt. — Gospodja je sama izjavila, da si ju obasuo uvredama u vrtu ove vile, u kojoj stanuješ.

Kad ovih riječi uvidi Siren, o čem se radi. Odlanulo mu.

— A, — reče, — to je? Gospodja je zbilja došla u vrt, a ja sam joj predbacio, da se ne pristoji rimskoj matroni razgovarati s tudjim čovjekom u istom takvom vrtu, da ne smije svoju krjepost na laku ruku uzeti, pa dati povoda sramotnoj kakvoj sumnji. Pozvao sam ju na red.

— I to je sve? — zapita upravitelj.

— Pa ništa. Vrijedjati ju nisam htio, želio sam, da se ne zaboravi.

— Idi kući, Sirene, — reče prefekt, — nisi kriv.

Tim riječima bude Siren otpušten. I već se okrene da odie, kadno se prefektu sjeti, za što li je Sirenu toliko stalo do vladanja tudje žene, pa se domisli, nije li možda kršćanin, jer se samo oni brinu za tudje krjeposti, za tudji spas, kako vele.

— Sirene, koje si vjere? — zapita prefekt.

— Ja slijedim vjeru, koju naučava Gospodin Isus Krist, — odvrati mirno Siren.

Prefekt se prenerazi u jedan čas. Ne davno došle su od Galerija stroge naredbe, kojima se nalaže, da se kršćani imadu tražiti i progoniti, pa ne uzhtjednu li žrtvovati bogovima, da se imadu smaknuti.

— Pa ti, kršćanin, ti se usudjuješ koriti rimske gospodje? Ti smiješ da ih učiš pristojnosti?

— Pa bilo ti je pravo malo prije, — reče Siren.

— Šuti! — prodere se na nj nekoliko surovih ljudi, koji su oko govornice stajali. Prefekt odredi, da ga odvedu u tamnicu.

Sutradan dovedu Sirena opet pred prefekta, kojemu nije bilo

drago, da ma koga radi vjerskih pitanja baš na smrt osudi; zato je pozvao Sirena, da žrtvuje pred kipom carevim; tako je mislio prenijeti pitanje na političko polje.

Siren odgori mirno, ali odrješito:

— Samo Isus je moj kralj; ne ću da žrtvujem!

Već od jučer je ovaj slučaj zanimao čitavi Sirmij, zato je sad bazilika bila puna svijeta. Na Sirenove riječi podiže se užasna graja. Odjekivalo je svodovljem, činilo se: bazilika se trese od vike.

— Propast kršćanima! Smrt Sirenu! — razabiralo se od časa do časa sred silne halabuke.

Napokon dadoše znak i svjetina se u tili čas umiri, a prefekt dosudi, da se Sirenu ima odsjeći glava.

I Emilija je pošla gledati, kako će Sirena smaknuti. Bila je otupila za krvave prizore u cirkusu, gdje je i ona često znala držati palac dolje, pa je time i ona na smrt odsudila nespretnoga pobijedjenoga gladijatora. I ovdje je htjela sjati jakošću duha. Kršćani su prostrli na zemlju bijelo sukno, na koje će Siren kleknuti. Emilija bila je ohola i okrutna, sve dok nije Sirena ugledala; ali kad ga je opazila, gdje slavodobitno kao triumfator koraca prema bijelome suknu, na kom će primiti smrtni udarac, sva joj krv navrije čas u lice, čas k srcu, i ona osjeti, kao da se mrmor prisutnih kršćana sabire i kruži oko nje i teško pada na njenu dušu. Kad su Sirena doveli na stratište, mrmljanje se pojača, kao valovi, kad ih bura uzbiba, čuli se dapače usklici: »Ubijte i nas! I mi hoćemo da umremo!« Medjutim je Siren kleknuo, pokrivši lice rukama, a krvnik mu jednim zamahom odrubi glavu.

Takove smrti Emilija još nije vidjela. Mnogi su kršćani iz mnoštva potekli, da zamoče nešto haljine svoje u krv mučenikovu, ili da si prisvoje komadić onom krvlju natopljenoga sukna; razlijegali se usklici kršćanski, dopirali do Emilije i neodoljivom ju silom privlačili k mučeniku. Pristupi k mrtvome tijelu, klekne i poljubi rub njegova odijela . . . Kao izmijenjena vrati se kući i pade u duboku, neizlječivu tugu. Za pol godine predje i ona medju kršćane, a ne dugo poslije pretrpi mučeničku smrt na istome mjestu, gdje se je prolila krv Sirenova.

Zagreb.

Štefa Isk

ZAKON SVRŠNOSTI U PRIRODI.

N[illegible] jezikom lijepo rečeno: priroda. Svaka od ovakih pro-[illegible] savršenijega.

[illegible] djelovanje fizikalnih zakona prirode.

[illegible] predvi-[illegible] svrsishod-

nost ili svršnost, a zakon, kojim se taj odnos izražava, jest zakon svrsishodnosti ili svršnosti, takodjer **princip teleologički** (gr. telos svrha, cilj, i logos nauka). Da zakon svršnosti svoj izvor može imati samo u takovu uzroku, kao zakonodavcu, koji je svrhu unaprijed predvidio i sve tako udesio, da se ta svrha polući, dakle u inteligentnom biću, to je istina, koju razum čovječji prema neoborivim zakonima logike kao takovu priznati mora, te joj daljnjega dokaza ne treba. No od učina ne samo da smo slijedom logičkoga zakona prisiljeni zaključiti na uzrok, nego i od **kakvoće** učinka moramo da zaključimo na kakvoću uzroka. Diveći se veličanstvenim tornjevima zagrebačke stolne crkve, ne može zdrav razum zaključiti, da su ih neuka i nestašna djeca sagradila, kao što se ne može zaključiti, da je divnu Homerovu Iliadu izpjevalo neuko dijete. Isto tako ne može se zdravim razumom ustvrditi, da je ikada neumno živinče krijeposno djelo izvelo, jer ne ima slobodne volje niti spoznaje moralnih zakona. Na osnovu dakle ovih neoborivih zakona moramo da zaključimo ne samo od učina na uzrok, nego i od kakvoće učina na kakvoću uzroka. Nakon ovoga kratkoga uvoda da primijenimo princip teleologički iliti zakon svršnosti pojavama biološkoga, t. j. organičkoga svijeta bilinstva i životinjstva u prirodi.

Promatrajući ovaj svijet dolazi čovjek do uvjerenja, da je tuj, sve počevši od neugledne diatome do libanskoga cedra, od sićušnih vorticella pak do vijeka stvorenja čovjeka u tijesnom odnosu i medjusobnom savezu prema odmjerenim svrhama tako uredjeno, da su bića najnižega organizma podredjena bićima višega, a ova najvišega. Neorganički svijet služi kao sredstvo svrhama organičkoga, u ovom opet bilinstvo životinjstvu, a sve opet kao sredstvo svrhama najsavršenijemu članu prirode, čovjeku. Temelj ovoga medjusobnoga saveza je zakon svršnosti, iz kojega slijedi, da svaki niži stvor svojom svrhom služi kao sredstvo svrsi višega, a ovo svrhama najvišega bića.

Proučavajući predmete organičkoga carstva, opazit ćemo ovaj uzročni savez svuda i na svakom biću. Ja ću se samo primjera radi zadržati kod nekojih.

Svako organičko biće sastavljeno je od više česti kao organa, od kojih jedna služi drugoj kao sredstvo svrsi i ova svrha je sredstvo drugoj svrsi, a sve česti kao svrha sredstva su konačnoj svrsi. Uzmimo primjer na čovjeku. Anatomija, t. j. nauka, koja nas uči poznavati pojedine česti, od kojih je čovječje tijelo sastavljeno, i fiziologija iliti nauka, koja nas uči, čemu služe i kako vrše tu službu

pojedine česti, pokazuju nam divnu, [illegible] sastavu tiela odgo-
varajuću harmoniju pojedinih česti, koje su prama [illegible] tako
uredjene, da [illegible] kao sredstvo za [illegible] svrhe ani-
malnoga života, a [illegible] umno-
moralnih svrha.

Jedan od najsavršenijih sjetilnih organa na čovječjem tijelu je [illegible]

jedno od takovih svojstava je akomodacija iliti prilagodjivanje. Prema zakonima optike odaljuje se slika predmeta od staklene (optičke) lećke tim većma, čim bliže se predmet lećke primiče tako, da se slika nalazi u neizmjernoj daljini, dakle se za oko posve izgubi, kad predmet dodje u žarište (focus) lećke. Iskustvo nas uči, da zdravo oko sliku, dakle i sám predmet razmjerne veličine (n. pr. nož, pero, ili pismena) najjasnije vidi u daljini od 20 do 35 centimetara, koji razmak se zato i zove normalnom daljinom. Pa [illegible] Ovo svojstvo oka zove se prilagodjivanje. Učenjaci kušali su ovo svojstvo svaki na svoj način protumačiti, ali mu još ne znamo za pravi uzrok; toliko je nedvojbeno, da mu izvor leži u neizmjernoj [illegible] iste, samo što su priudešene prema okolišu i sredstvima, u kojima takove životinje živu. Prema tomu su drugačije udešene sastavine oka u ribâ, koje u različito gustim vodama i u različnim dubinama živu, te se u tim promjenama svjetlo drugačije lomi u oku, nego [illegible] atmosfere. Koli različita od drugih životinja mora da je udezba kod očiju onih, koje izlazeći noću na plijen vide u mrkoj tami najmanje životinjice, kojima se hrane; a kakova tek da je akomoda- [illegible] u visinama, do kojih se nijedna krilatica ne digne, vidi na zemlji [illegible] i kod drugih organa čovječjega tijela, a osobito kod gljoti iliti jabučice i uha, koji organi su uredjeni za govor, pjevanje i slušanje. [illegible] najsavršeniji prema zakonima akustike uredjeni organi, od kojih svaki imade s jedne strane svoju posebnu, s druge služi i kao sredstvo drugomu za obćenitu svrhu. Velimo, da je jezik organ govora, no to je u potpunom smislu samo u savezu sa gljoti, jer bez ovoga saveza i zajedničkoga djelovanja jezika i gljoti bilo bi gi- [illegible] svršnosti vidi se nedvojbeno iz uredbe svakoga organa i cijeloga sustava čovječjega tijela i ostalih životinja; s toga ne ćemo se o tom dalje zadržavati u životinjstvu, već ćemo dokaze tomu potražiti sa nekoliko primjera u pojavama bilinstva.

Uzmimo promatrati razvitak drveta. Ako čovjek i ne može

označi svrhu svakom organičkom biću, svakoj životinji i svakoj biljci: ali se mora pobiti [illegible] valjanost gore spomenutoga metafizičko-filozofičkoga načela. Ta je sve u prirodi tako postepeno i u medjusobnom savezu uredjeno, da biće nižega organizma služi za svrhu biću višega, a ovo biću najvišega i najsavršenijega organizma. Da drvo, što organičkoj svrsi služiti može, valja najprije, da dodje do svoje posebne svrhe, do potpuna rastenja, do zrelosti, da se može razplodjivati i drugim općenitim svrhama služiti. Za polučenje ovoga posebnoga svrhe treba drvetu [illegible] [illegible] svojem [illegible] [illegible] i organa, [illegible] jedno drugomu, kao [illegible] [illegible] služi. Promatrajmo prema [illegible] [illegible] [illegible] i [illegible] organe drveta, zadovoljimo se [illegible] samo [illegible].

Opazimo li stablo potpunoma narasla drveta (hrasta, bora, javora itd.), naći ćemo spodnje organe, kojima je drvo u zemlju pričvršćeno [illegible], daleko pružene žilje, koje [illegible] tanje čim dalje je od središta prema obodu, dok se napokon [illegible] tankim žilicama ili [illegible]. [illegible] [illegible] drvetu [illegible] sigurnost [illegible] jaki vjetrovi i [illegible] ne [illegible], što je žilje [illegible] deblje i [illegible] i [illegible] pod zemljom razgranjeno, [illegible] je drvo [illegible] i [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] žilice [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Hranu, koju žilje upija, je ili [illegible] [illegible] ili [illegible] [illegible]. [illegible] upija [illegible] [illegible] iz zemlje, a [illegible] [illegible] iz atmosfere. Ne [illegible] ovdje [illegible] ulaziti u fiziologiju [illegible], da [illegible] koliko [illegible] imade u [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] i [illegible]. [illegible] [illegible] iz zemlje upijanu hranu [illegible], a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dosta [illegible] spomenuti, da se [illegible] [illegible] [illegible] žilice na korijenju, a [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] da će drvo [illegible] i propasti, ako mu [illegible] se [illegible] na korijenu [illegible] [illegible], ili lišće [illegible] [illegible]. Da je [illegible] važnost žilja [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] se i [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] organ [illegible] [illegible] prema okolini, u kojoj [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] se žilice i [illegible] [illegible] [illegible], koje raste u vodi [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], drugačije [illegible] [illegible], koje [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], na [illegible] itd. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] prema [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] u [illegible] i [illegible]. Promatrimo [illegible] u [illegible] [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] se [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] su [illegible], [illegible] od [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-

Dr. FRANJO RAČKI.

RUDOLF VALDEC ZAGREB.

kavih ljustica, sve nježnijih i mekanijih, čim se većma približuju najnutarnijim česticama plodila. Ovaj kožušak je divnom primjerom [illegible] prema podnebljiu i oštrijem uplivu atmosfere različno udešen [illegible] gušći i topliji u studenim stranama svjeta, dočim je tanji, [illegible] mnogih bilina u vrućem zemaljskom pojasu niti nema. A kako [illegible] pokrovcima je zaštićen tek dospjeli plod počam od najnježnijega zametka — klice, pa do skrajnje ljustice, kojom je sjemenka obavita.

Prilagodjivanje, o kojem govorasmo gore kod čovječjega oka i drugih životinja, nalazimo takodjer i kod bilja, najevidnije kod povodne biline žuti lopoč (nuphar luteum). Ova lijepa biljka, koja svojim krasnim žutim cvijetom naše ribnjake i lagano tekuće vode ukrasuje, učvršćena je na dnu podankom, dočim se list petljom, a cvijet stapkom digne na površje vode. Petlje i stapke ravnaju se vazda prema dubljini vode tako, da su u plićoj kratke, u dubljoj duže. Isto svojstvo prilagodjivanja opažamo i kod *žabogriza* (hydrocharis morsus ranae).

Princip teleološki jasno se vidi takodjer iz geografskoga širenja bilinstva i životinjstva. Promatrajući biološki svijet sa [illegible] gledišta, vidimo neosporivu činjenicu, da su oba ova carstva, bilinstvo i životinjstvo, po cijeloj zemlji od jednoga stožera do drugoga udešena prema toplini, vlazi, hrani, u opće prema onim uvjetima podneblja, koji njegovu životu i napretku odgovaraju. Drugo je n. p. odijelo [illegible] i bilinstva na dalekom sjeveru i jugu, drugo u umjerenim, a posve drugo u vrućim pojasima. Badava ćeš prenositi [illegible] sa polutnika u naše, a badava naše voćke i zelje s naših u obratničke strane. Isto vrijedi i za živinstvo. Jedno i drugo će pod vedrim nebom ovdje i ondje kuburiti i krzljaviti, napokon će ipak podleći prevelikoj promjeni podneblja. Istina, da se gdjekoje biline i životinje promjeni donekle mogu prilagoditi, ali su medje te prilagodnje odviše tijesne, a da bi ih organizam prekoračiti mogao. To su činjenice nedvojbene, koje nam jasno govore, da je svakoj skupini bilja i životinjstva za stalno prebivanje odredjeno na zemlji ono podneblje, koje njegovom organizmu, njegovoj svrsi odgovara. Primjerâ za to navadjati bilo bi suvišno; jednu ipak životinju spomenut ću, koja se, otkad ljudski rod u medjusobnom saobraćaju stoji, kao najjasniji [illegible] šenost organičkih bića prema predvidjenim svrh[illegible] *deva, gamila ili dromedar.* Ovomu dvopapkaru je domovina sjeverna Afrika, Egipat, Arapska, Abisinija, [illegible] čak do Indije. To su ponajviše suhe, pjeskovite, [illegible] sunčem ispr[illegible] zemlje, kuda čovjek može više dana putovati, a da ne nadje hrane

[illegible]

u 2. knjizi Lamartinova putovanja na istok.

[illegible]

se glavom u pijesak. Niti glad niti žedja, niti ikakova sila ne mogu ih iz ovoga položaja krenuti, dok užasno nevrijeme potraje, pa trajalo to tri i više dana. Da se spase od toga ubitačnoga vjetra, nadarila ih je providnost instinktom, koji ih nikada ne prevari, te nije samo njima, nego i ljudima za sigurnost. »Videći,« nastavlja pripovjedač, »o čem se radi, obuhvati i nas strava, te se pobrinusmo za nužne mjere sigurnosti. Ne dostaje, da se konji smjeste u sigurnost, valja ih pokriti i uši začepiti, inače ih zaduši silna vijavica sitna vruća pijeska, što ga vjetar proti njima tjera. Ljudi se sakupe u šatorima, zatrpaju pomnjivo najsitnije pukotine i rupice, postavivši vodu samo tako daleko od sebe, da ju rukom doseći uzmognu, a onda legnu na tle i pokriju se machtama (arapskim pokrivalima). Tako ostanu cijelo vrijeme, dok taj užasni vijor traje. Jedva što smo ovako sebe i živinstvo osigurali, ali eto ti svih užasa toga smrtonosnoga elementa. Uz strašno zvizdanje digoše se oblaci vruća rdjasta praha, obarajući na tle sve, što mu je na putu, te za čas dignu se na ravnini brežuljci pijeska, pod kojima ležaše sve pokopano, što se vijoru protivilo. Ako je koje udo tijela bilo odgaljeno, sprženo je kao od vruća željeza. Užašno ovo nevrijeme trajaše deset sati strašnom žestinom, a onda popuštajući silom još šest sati: jošte samo jednu uru više i eto nas podušenih. Voda, koju smo za pilo pripravili, zakipjela je, a u šatoru bijaše veća vrućina, nego u vrućoj turskoj kupelji. Odvaživši se napokon iz šatora, eto nam užasna prizora pred očima: petero djece, dvije žene i jedan muškarac ležahu mrtvi pod pijeskom još goruće vrućim, a nekoliko je Beduina bilo sasvim pocrnjela i sprženа obraza. Kad vjetar simoum kojega nesretnika zahvati u glavu, krv mu udari curkom na nosnice i usta, obraz mu nabuhne, pocrveni i za čas zadušen izdahne.«

Svoj spas imalo je društvo zahvaliti devi i njezinu instinktu. Instinkt je životinji prirodjeni nagon, kojim potaknuta čini i ne znajući kako, već samo nekim predosjećajem bez znanja i shvaćanja mekanički, no vazda istim načinom ono, što je njoj ili vrsti joj za stanovite o d r e d j e n e joj svrhe, u opće za hranu, rasplodbu, dakle za opstanak i spojene s njim svrhe bitno nužno. Dakle je i instinkt [illegible] ova nerazrješiva tajna prirode, t e l i č k o g a značenja, jer je namijenjen nedvojbeno predvidjenim svrhama. Prema [illegible] i uredbi tijela i prema svrhama udešen je i instinkt sva[illegible]ivotinji. Drugim načinom očituje se on n. pr. u slona, drugim u deve, drugim opet u ptice i insekta. Ovaj provodić, ovo ravnalo životinja za polučenje odredjenih im svrha kušahu gdjekoji protum[illegible] iz iskustva [illegible]

životinja. Nu kako protumačiti plivanje tek iz jaja izvaljenih pataka, koje vode još nisu nikad vidjele? Ujedno Gratiolet pripovijeda, da su se mlada štenata, koja još nikad nisu vuka vidjela, stala grozno tresti, kad su osjetila komad vučje kože. (Nauk o iskustvu.)

Iz sveukupnog promatranja tijela vidi se, da su u mnogo vrsti posebni organi udešeni za posebne svrhe i prema posebnim okolnostima. Ne mogu propustiti, a da ne spomenem još jednu divnu uredbu druge vrsti životinja mješinara (marsupialia), klokana ili kenguruha, iz koje se vidi, da je predviđenost sa namjerom. Mlado klokanče rodi se nerazvito i nedovršeno tako, da bi došav na svijet poginulo, da ne bude posebnom uredbom hranilo i zaštićeno organa roditeljskog. Kao što je poznato iz zoologije, imadu klokan-ženke na trbuhu osobit žep ili vrećicu, u kojoj mlado klokanče dulje vremena nosi i goje. Čuveni prirodoslovac De la Noxe opisuje slučaj, kako je ženka kenguruh mlado položila. Osjetivši polinicu stadoe mati na nj, oslanjajući se na krajnu dolnju nogu, ubiv rado nica prvim sapima, polizati mlado i metne ga unutra. Nu mlado nedorasio klokanče ne može pokušati sisu, koja je vrećici prirasla, jer mjesto potpunih doraslih usta ima tek okruglu rupu. Tu mu mati pomogne, jer mu bradavku od sise utisne i pričvrsti u rupu. Nu da se napije, te bude živahnu sisanju osigurana hrana, uslijedom je mlijeka osobitom spravom. U tu svrhu ima na bradavici posebna mišica, a mišić pripojena je posebna kost. Pošto je ovako u usta uvedena bradavka, ostane ona tako pričvršćena stijenama vrećice, dok je u vrećici, jer kad bi se ispustila, ne bi ju više sam mogao mlado uhvatiti, te bi mlado poginulo. Da se pako uzmestenom mlijeka ne ošteti, tomu je spomenutom uređenom doskočeno. Ujedno kod sisanja, gdje su usta cijelo to vrijeme zatvorena, moglo bi se desiti, zaleti mu mlijeko u dušnik i zadušim. To je opet kod svevršnim uređenjem tim zapriječeno, da je dušnik posebnim kanalom s nosnim otvorom spojen, kakova kod drugih životinja ne ima, pa i kod klokana ga nestane, kad mlado dorasle i ostavi materinu vrećicu, te ga mati samo onda opet unutra metne, ako mu s polja pogibao zaprijeti.

Pod svršetak ovoga promatranja da spomenem još jednu pojavu u životinstvu, koja se također samo sa stanovišta teleologa protumačiti može. Ima mnogo životinja, koje da budu zaštićene protiv mnogim neprijateljima, bojom tijela nalikuju na okoliš gdje žive. Tako nalikuju ptice koke (gallinacei) svojim tijelom na zemlju, jer na zemlji žive, kao n. pr. šljuke, ševe, prepelice, prutke, žalari i dr. Neki sisavci mijenjaju boju prema doba godine. Alpinski

zec (lepus variabilis) je ljeti suro-sive dlake, a počevši od mjeseca studenoga je sasvim bijel, isto tako je granostaj (hermelin) ljeti sure, a zimi sasvim bijele dlake do male kitice na repu. Ribica antennarius, koja živi u Atlantskom oceanu, nalikuje svojim pjegavim tijelom posve na morske haluge. O njoj veli prirodoslovac Osbek: »Nju je providnost bez sumnje zaodjela bojom nalik na lišće zato, da ju grabežljive ribe drže za halugu.«

Oponos iliti mimikra u užem smislu je pojava, gdje životinja namjerice ne samo bojom, nego položajem i cijelim držanjem tijela oponaša drugu životinju, koja je posebnim, samo njoj vlastitim svojstvom zaštićena od neprijatelja, pa se tako ovim tudjim svojstvom i oponašanjem spasi, jer ju neprijatelj drži za oponašanu životinju.

Instinkt, zaštitne boje i oponos mogu se dakle takodjer pribrojiti gore spomenutim pojavama u bilinstvu i živinstvu, gdje um čovječji iz udezbe pojedinih čestih prema cijelomu sastavu organičkoga bića logičkom silom kauzalnoga saveza mora da zaključi, da je to sve uredjeno prema teleološkom principu, prema zakonu svrsnosti za polučenje jasno predvidjenih i odredjenih svrha, da se iz ove divne uredbe, počevši od najnižega pa do najvišega i najsavršenijega bića, jasno i nesumnjivo vidi u cijeloj prirodi divni sklad, a iz sklada jasna inteligentna namjera. Ima ljudi, koji ovaj prema inteligentnoj namjeri udešeni sklad hoće da protumače mehaničkim djelovanjem materijalnih sila; no proti ovoj izčezavajućoj manjini stoji savkoliki inteligentni svijet svih vijekova, koji u neizmjernom nizu pojava prirode, jer osnovanih na savezu uzroka i učina, vidi nedvojbeno očitovanje neizmjerne inteligencije, začetnika svemira, svega vidljiva i nevidljiva, — začetnika, »koji, kako veli sv. Augustin, nije takove suštine, da bi se ljudskim očima mogao vidjeti, a čudesa su njegova, kojima sve stvoreno upravlja, svagdanjim vidjenjem tako slabo uvažena, da divna i nedokučiva djela njegova i u svakoj klici sjemena nitko ne opaža.« Nikad se ne će ovaj svijet, njegove pojave i promjene, djelujuće sile i zakoni, a to sve u skladu prema predvidjenim i odredjenim svrhama, inače shvatiti i protumačiti moći, nego poklonivši se neizmjernoj inteligenciji bića, o kojem, oduševljen njegovom prirodnom objavom, pjeva psalmista u 103. p

»O Gospode, kako su veličanstvena Tvoja djela, sv si premudro uredio, što je na zemlji, bogatstvo je Tvoje.«

Zagreb.

Josip To

GOSPODIN S KAPTOLA.

P[illegible] tek nešto dalje od »crne škole« starinska kanonička ku-[illegible]

[illegible] Tomica«, — poznat rodoljub i dobar čovjek.

[illegible]

veseloj ćudi, dobrom srcu i umnoj glavi. Od nekada želio sam, da ga upoznam, no — dok je starac izlazio još iz svoje kurije i Kaptola, bio sam diete, a poslije desio sam se izvan domovine; odkada se pak povratih, nije više stari gospodin polazio u pohode k prijateljima i negdašnjim znancima, već je glavno skuplj[illegible] u svom domu, kamo me nije prilika dosele dovela.

Baš kad sam došao k visoko zidanoj ogradi na Kaptolu i htio zakrenuti na mala vrata u dvorište, bila su velika vrata širom raztvorena i za čas je izašla kočija s kočijašem i inošom u pandurskoj modroj monduri na kozliću. U prvi čas pogodih, da je to ekipaža reverendissimusa; potužih se u sebi na svoju zlu sreću, jer u istom u kočiji je sjedio starac kanonik. No stari je gospodin opazio, da sam bio na malim vratima, te je odmah dao sustaviti kočiju i poslao inoša k meni, da me upita, što želim.

Kad je starac doznao za moje ime i moju nakanu, dao je skrenuti kočiju i rukama davao mi znakove, neka podjem u dvorište.

Kad se pred kurijom izrukovasmo i zakrenusmo u stubište, gledao sam starca srednje visine, dosta krepka držanja u odebelu tielu; lice bilo mu je svježe boje, ponekle zaliveno rumenilom. Sitne staračke oči čuvale su svoju tamnost i žarko se još kriesile, kad bi se rieč življe povela. Gusta, sasvim biela kosa pokrivala je dosta veliku glavu, isto i obrve nad očima bile su sasvim siede i guste. Nije imao na sebi reverendu, već dug kaput i uzke hlače u čižmama, a to odielo bilo je brižno uredjeno i ni traga ni najmanjoj zanemarenosti, u koju stari ljudi tako lako zapadaju.

Primio me je tako ljubezno i usrdno, da sam gotovo osjećao dragost i ugodu domaćeg kuta. Bio on stari i dobri prijatelj ciele moje obitelji i cieloga roda, pa je čisto veseo bio, što sam došao k njemu. Da sam mu još na hodniku morao obećati, da ću ostati na objedu, po sebi se razumije.

Kuća mu bila puna ljudi. Imao je kod sebe sestru udovicu s cielom mnogobrojnom obitelji, koja se sastojala iz djece i unučadi. Osim toga bila tu još prijateljica i drugarica sestrina, sirota stara na pô sliepa i gluha, koja nije na cielom svietu imala nikoga svoga, pa ju kanonik iz smilovanja uzeo u dvor, da sa sestrom igra u karte. Osim toga je još držao četiri siromašna djaka na stanu i košti, a drugoj četvorici davao je objed i večeru, strogo pazeći, da se od njih u to ime ne ište nikakova pomoć u kućnim poslovima.

Ja sam prekrasan dan probavio kod njega. I tako mi je ugodno i voljko bilo, da je već davno zamračilo, kad sam ostavio gostoljubnu

[illegible] — [illegible] Reverendissimus [illegible] u tili je časak bio složio čitavo družtvo.

[illegible]

Kod stola [illegible]

[illegible] Ilirac [illegible] Šcr-[illegible] biskup Štr[illegible]

[illegible]

Starac je [illegible] vjeran svojoj nastavi i svojim idealima. [illegible] nikad prestalo, [illegible] i starac, opet [illegible] korak, koji pothod ili [illegible] kakvu dužnost, [illegible] narodne borbe.

Meni je starac toliko omilio, pa i sva njegova kuća, da nisam mogao doći u Zagreb, a da njega ne potražim. Zadržali li se pak duže vremena u gradu, dogodilo mi se često, da sam svaki dan sate i sate proživio kod njega. Ali ona njegova duga, na po tamna

soba pod starinskim dubokim svodom sa starinskom štukaturom, — svi zidovi pokriti policama s knjigama, uvezanima u starinske [illegible], — u jednom kutu klecalo, pocrnjelo od starine i postavljeno pred propelom, u drugom kutu starinski pisaći stol-sekretar, — sve, sve jasno mi pred dušom ostaje, a najviše u dubokom naslonjaču sjedoglavi starac rumenih obraza, zagrnut u kućnu kabanicu, obšivenu krznom, koji me je toli često sjećao na Dürerove portrete, a koji me je vazda i svaki put prisilio na dobru volju i radost, gledajući mu u vesele oči i smieškom osvietljene obraze! Pak onaj njegov dragi način pričanja, ono dobrodušno posmatranje uz umne i duhovite pripomenke!

Tako sam iz vlastitih njegovih rieči upoznao svu kroniku njegovih dana, — dana, koji se nisu ni u čem izticali kakovim neobičnim doživljajima, nu koji su me ipak sa svake strane zanimali, jer su bili jednako puni dobrote i po tom uviek puni radosti i ljubavi k životu. U velikoj svojoj starosti on je dapače pomirno i dobre volje gledao na život, podnašao lako teret, što ga po sebi donose mnoge godine, — i za svaku sjenu, bačenu na sjaj života, on je našao izprike i utjehom si ju tumačio.

— Dragi mladi amice, perillustris ac spectabilis domine! — tako je redovito počimao i nagovarao mene, dvaestgodišnjega mladića, sladko se i tiho nasmiešio, podignuo prst s opatskim prstenom, kimnuo glavom i zažmirio postrance očima pa potiho započeo svojom ljubkom kajkavštinom: — Lepa su im to bila vremena, kad sem još bil parvišta, makar sem moral kanoniku Prelcu — vidiju v ovoj istoj kuriji — svaki den čižme snažiti i dobro naglancati, a to im ni bilo za onda lehko, kajti još se nisu ludi zmislili biks, a stari je gospodin samo od mene imeti htel taj posel, ar ja sem to bolše znal, kak negov inuš. Hm, rad me je imel zato, i nemu se imam sve zafaliti; doklem goder sem bil v školah dijačkeh, on me je pri sebi deržal i onda on mi je poglavito pomogel, da sem došel v seminarijum, a poklam on mi je pribavil kapelaniju v Bistrici, i pak onda brzo sem po negovoj pomoći dobil faru. Pak vidiju, kulikrat mi je znal reći, kad me je lekciju predi škole spitaval: »Tomica, ako se buš dobro vučil, moreš još tu v istom dvoru, gde i ja, sedeti kak gospodin«; pak vidiju, milošću božjum, to im se za istinu dogodilo!

I starac uzeo bi mi pričati povjest svoje »kanoničije«, koju je u vrieme Jelačića bana zaslužio svojim rodoljub[illegible] i čovjekoljubivim dielima i nastojanjem oko podizanja pučkih [illegible] Tako sam ja uz nj u duhu proživljivao svih zadnjih sedamdeset godina našega i javnog i sukromnog života. Starac imao je za čudo dobro pamćenje.

[illegible]

Često i prečesto ne bude, da smo ostali sami. Stari je go- [illegible]

— Ah, vi mlada dendenešna gospoda nekakvi ste pesimiste, [illegible]

znao još uviek naći užitka u pogledu na ljepotu prirode oko sebe: njega je kao kakva mladića znao i mogao uznieti liep [illegible] svojim nebo, — dapače nije mogao slušati poj slavuljev, a da ne bude ganut i zadivljen. Isto se tako u svakom družtvu veselio i radovao kao najmladji od nas, a svaki liep i plemenit dogadjaj u svietu uznietio bi njegov entuzijazam. »Lepo je — lepo življenje!« znao bi reći. »I moja najvekša je sreća, da dugo živim!«

Istina — nije ni ta mirna i vesela duša ostala dugim nizom godina poštedjena od oblaka i gromova, što ih život svakome donese, a donese najviše po čovjeku. Pretrpio reverendissimus Tomica dosta toga i od ljudske zlobe i ljudskog jala. Znao mi je koji put slične doživljaje spomenuti, no uviek bez ikakve srdžbe. Naprotiv čitav mi je svjedočio, kako se je uviek znao dići nad niskim takovim napadajima te nije dopustio, da mu se kvari veselje k životu i da bi tek časkom dobrota morala u svem prepustiti mjesto drugom kojem protivnom osjećaju.

— Naj mi dostoju veruvati, — nigdar se nisem srdil radi takovih bedastoča. Znal sem, da ni istina — znal sem, da samo jal more takvoga kaj reći i zmisliti — pak mi je žal bilo — ne mene — kajti ja nisem niš zgubil — neg mi je žal bilo — onoga bedaka, koji se je srdil i negdi nečemurno v sebi grizel i tak si je kvaril sam svoje življenje. Bogčec! —

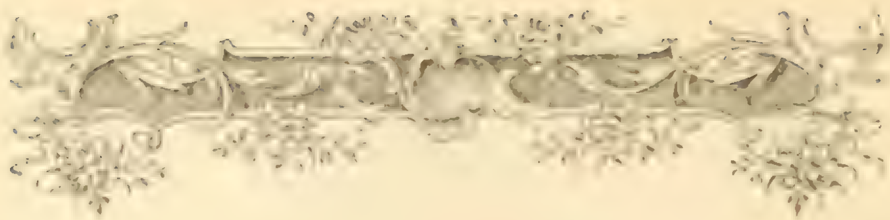
I starac bi uviek kod toga svršio željom, da bi dobri Bog oprostio zabludjeloj ovci pa bi okrenuo razgovor na veselu kakvu stvar, — obično kakvu šaljivu pričicu o tom ili onom znancu.

Kada je stupio u devedeset i prvu godinu svoga života, nekako samo se od sebe desilo, te je taj rodjendan bio dan velikog slavlja. Sa sviju strana došli prijatelji i poštivatelji, da se vriednom starcu poklone. Stari kanonički dvor čisto šumio i ozvanjao od veselja i radosti.

Starac si nije dao uzeti te ne bi bio služio na taj dan veliku abacijalnu misu. I meni ne može ništa oslabiti onaj veliki dojam, što mi je duša primila, kad sam vidio starca u dubkom punoj katedralki pri oltaru, te ga slušao gotovo krepkim glasom zapjevati: »Sursum corda!« Čisto sam slutio svu svetost, što ju starost sama po sebi nosi, i vidio u starčevu licu duboku i vruću zahvalnost, da doživljuje taj čas!

Dvor Gredice.

Ksaver Šandor Gjalski.

SAMSONOV GENIJ.

Samson:

Večer življenja, kje se daleč skrivaš!
O jaz sem mlad, napojen cvetnih nad
In ker napojen cvetnih nad in mlad
[illegible]
Da [illegible]
[illegible]
Da oslov celo čredo bi prevpil,
In ko bi [illegible]
Z oslovsko bi čeljustjo jih pobil.
O jaz sem mlad, napojen cvetnih nad,
In nikdar nočem biti samo svoj
In vedno hočem le pravičen boj.

Genij:

Večer življenja, kje bi bil še tvoj?
Morda, morda ni daleč pred teboj.
Kazalci na življenski kratki uri
Premikajo se kakor blisek hitri,
In solnce se po vzhodu že zataplja.
Telesni človek, kaj si? Kaplja,
Ki trepeta na tenki, slabi vitri
In precej kane, ko se vitra zgane.

Tvoj dan končan? — O ne! Nikdar!
Ni takrat, ko se zgúbiš siv in star,
Ni takrat, ko zapreš poglede truden.
Tvoj srčni duh ne bo imel večera.
Ime bo tvoje vekomaj slovelo,
In glas o tvoji moči bode slul,
Ko davno ti ne boš ga v grobu čul.

A le na delo brž, le brž na delo,
Da bode lepše, preje praznovan
Naroda tvojega vstajenja dan! —

Koscica pod Kumom.

Anton Medved.

HORVATI I NJIHOVI GOSPODARI.

(1238—148[illegible].)

Djakovu na istoku prostirao se u srednjem vijeku veliki posjed (terra, predium, possessio), koji se u latinskim spomenicima zove Chrouat, Horvati, Chorvati, Horwati, Horwaty, Horvaty, Horovaty, Horvathy, pače i Horuathy i [illegible]. Gdje je bio taj posjed [illegible], ne može se još posve sigurno ustanoviti. Ali je vrlo vjerojatno, da se je stero u okolišu današnjih Starih Mikanovaca. Ti su Mikanovci svakako stara mjesta, jer se još u izvještaju Petra Nikolića od god. 1660. kaže, da je bio prije Michanovačka crkva sv. Bartolomeja apostola; a u popisu Djakovštine od god. 1702. čitamo doslovce: »Selo Mikanovci; crkvu imadu zidanu dobru staru, koja jest na slavu sv. Bartula ugradjena, a stare crkve [illegible] bilo je mjesto tamošnje kod sela od zemlje ugradjeno, Mikanovački [illegible], od kojega temelji do sada se kažu.«*

Prvi put spominju se Horvati god. 1238. U ono vrijeme bili su im vlastnici vitezovi sv. Ivana ili Ivanovci (domus hospitalis Ierosolymitani [illegible]), koji su [illegible] posjedovanja po [illegible] Hrvatskoj i Ugarskoj. [illegible] potvrdio im je kralj Bela s privolom svoga brata, kralja i herczega Kolomana, sva njihova imanja, medju njima i [illegible] od [illegible], nomine Chrouat, a castro de Walkow [illegible] quae est contigua terrae [illegible] domus, quam [illegible] Magna [illegible], cum silva pertinente ad ipsam.«** Kad je

* [illegible] Slavonija [illegible] — ** Fejer, Codex diplom. Hung. IV. 1. str. 104.

malo godina poslije, naime 1244., isti kralj Bela [illegible] potvrdio darovnicu svoga brata Kolomana za Blizne [illegible] spominju se pri opisu medja dijakova kih ne samo [illegible] i Veliko selo ili Magna villa (Nogfolu Nagyfalu) kao posjedovanja vitezova sv. Ivana. Iz opisa medja u povelji razabiremo, da je Magna villa (Nagyfalu) stajala negdje kod današnjih Kešinaca, a Horvati (U r v a t i) kod Starih Mikanovaca.*

Po oskudnim izvorima ne možemo znati, kako su dugo vitezovi sv. Ivana držali mjesta Veliko selo i Horvati. No svakako je vjerojatno, da su oni ondje podigli, ako ne grad (castrum), a ono barem dvorac (curia) i crkvu, možda onu, koja se još na početku XVIII. stoljeća spominje kao crkva sv. Bartola. Stalno je medjutim, da je već u prvoj polovici XIV. stoljeća u mjestu Horvati, kao i u susjednom Velikom selu obstojala crkva, kojom je upravljao svećenik, i da je ta crkva spadala na arcidjakonat »de Ossiag« (Oziag, Oziuagh, Ozynag), a po njemu na biskupiju u Pečuhu. Godine 1333.—1335. spominje se u Horvatima (Hurachy, Choruati, Arroad) neki svećenik »sacerdos Fabianus«, a u Velikom selu (Magna villa, Nogfalu, Noghelw, Noghelw) neki sacerdos Blasius [illegible] koji su [illegible] stolici davali po 30 do 50 banovaca na godinu.**

Malo zatim nalazimo kao gospodare mjesta Horvati neku plemićku porodicu, koja je po tom mjestu primila pridjevak »d e H o r w a t h y«, te koje su članovi brzo stali živo utjecati u povjestnicu ne samo Hrvatske, nego i Ugarske. Već 1. travnja 1348. spominje se u jednoj povelji »n o b i l i s v i r m a g i s t e r P e t r u s f i l i u s P a u l i d e H o r w a t y« kao odličan vlastelin u Vukovskoj županiji, kojemu povjerava kralj Ljudevit, da provede diobu imanja izmedju supruge magistra Ivana Gyleta i supruge Stjepana Morovićkoga.*** Taj se Petar Horvat, sin Pavlov, iztiče i drugim prigodama. U rujnu 1351. boravi »magister Petrus, filius Pauli filii Thome dicti Aranyas de Horwati« blizu grada Bača (prope civitatem Bachiensem), gdje je palatin Nikola Konth bio sazvao sabor onih županija iztočnoslavonskih i južnougarskih, koje su od pol stoljeća bile privaljene banovini Mačvi. Na tom je saboru Petar Horvat u ime sviju plemića vukovske županije (pro universitate nobilium comitatus de Walkow) ustao na obranu svojih drugova, koji su se protivili nekomu ugovoru izmedju grofa kraljevske komore i ostalih županija

* Theiner, Vetera Monum. [illegible] I. [illegible] Mon. Hung. Vatic. [illegible] I. str. 24[illegible], 27[illegible], 28[illegible], 28[illegible], 29[illegible], 31[illegible] [illegible]
II. Prilozi, str. VI—VII.

glede plaćanja dobitka kraljevske komori „lucrum camere regie“. Jamačno se je plemstvo vukovske županije, koja je još nedavno pripadala Slavoniji, opiralo nastojanju kralja Ljudevita, da ga izjednači s ugarskim plemstvom.** U veljači 1355. nalazimo Petra Horvata i Beriona, gdje kao opunomoćeni zastupnici Elizabete od Nyomma (ili Nympti), supruge bivšega bana mačvanskoga Andrije Lackovića pred sudom sedmogradskoga vojvode Nikole Drugetha zastupaju pravo svoje stranke proti sinovima i unucima Stjepana Moravičkoga, koji bijahu Elizabeti i suprugu joj Andriji Lackoviću ugrabili njih imanja u vukovskoj i sremskoj županiji.*** Parnica je 18. veljače riješena u prilog Elizabeti i suprugu joj Andriji.

Umirući Petar Horvat ostavio je za sobom tri sina: Pavla, Ivana i Ladislava. Oni baštiniše iza otca ne samo Horvate u vukovskoj županiji, nego također Dudbovo (Dudvar?) u požeškoj i Bodu u bačkoj županiji. K tomu se posljednjih godina vladanja Ljudevita kralja podigoše do velikih časti. Ivan postade god. 1376. banom mačvanskim, koju je čast obnašao do god. 1381, a Pavao zasjede god. 1379. stolicu zagrebačke biskupije. Čini se, da su oba brata bila u osobitoj milosti kod kralja Ljudevita, jer im je povjeravao vrlo zamašne zadaće. Bana Ivana (Ivaniša) posla je 1380. s poslanstvom u Napulj, da pomogne Karlu Dračkomu proti kraljici Ivani, a biskupa Pavla nalazimo s diplomatskim poslovima naročito u Italiji, gdje je biskup Pavao zastupao svoga kralja, kad su sklopili mir u Turinu 8. kolovoza 1381.

Upoznavši prijateljstvo s napuljskim kraljem Karlom Dračkim doprinijelo je najviše, da su se braća Pavao, Ivan i Ladislav Horvati po smrti kralja Ljudevita Velikoga okupili oko stranke, koja je radila proti mladoj kraljici Mariji i zaručniku joj Sigismundu, a u prilog napuljskomu kralju. Jamačno bilo je i rasmirica između Gorjanskih i braće Horvata u različito vrijeme, u vukovskoj županiji, gdje su bili najbliži susjedi. Poznato je dovoljno, kako su braća Pavao i Ivan Horvati doveli Karla Dračkoga u Budim, te ga posadili na prijestolje, zatim kako su nakon nasilne smrti njegove (24. veljače 1386.) stali na čelo hrvatskoga pokreta proti kraljici Mariji, majci joj Jelisavi i palatinu Nikoli Gorjanskomu. Znade se također

* Nagy, Codex Andegavensis V. str. [illegible]. — ** U ispravi kralja Ljudevita od 8. [illegible] 1351 [illegible] »[illegible] Corpus Juris Hungarici. Budapest 1899. I. str. 174. — *** Nagy, Codex. Andeg. VI. str. 262—267.

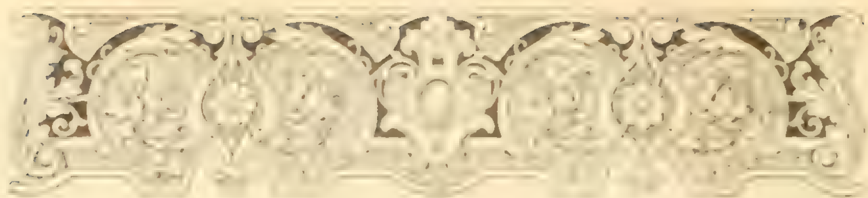
i za pokolj 25. srpnja 1386. izmedju Djakova i Gorjana, gdje su braća Horvati osvetili smrt svoga ljubimca kralja, te zarobili obje kraljice i ubili omraženoga palatina Nikolu Gorjanskoga. Braća Horvati mogla su se zajedno sa svojim drugovima pripraviti za tu odmazdu upravo na svom posjedu Horvati, koji je, kako znademo, medjašio s Djakovom, a valjda i s Gorjanima.

Za žestokih bojeva, koji su slijedeće godine 1387. bjesnili izmedju privrženika kraljice Marije i [illegible] Sigismunda s jedne strane, a pristalica napuljskoga kralja s druge, stradala su vrlo mnogo imanja braće Horvata ne samo u vukovskoj županiji, nego takodjer u požežkoj i bačkoj. Većina velikaša u tim županijama bila je uz Mariju i Sigismunda protiv braće Horvata. Ne samo Gorjanski, nego i Treutuli od Nywne, zatim Korogji, Morovići, pače i neki plemići od Banče digoše se na Horvate, koji bijahu primili pomoći od Bosanaca i Srbalja. U tim bojevima pogibe Ladislav Horvat, a Ivan Horvat spase se jedino tako, da je pobjegao u Bosnu. Tada izgubiše braća Horvati sva svoja posjedovanja, te još god. 1387. darova kralj Sigismund posjede Orahovicu u požežkoj županiji i Banču u bačkoj Nikoli i Ivanu Gorjanskomu, sinovima palatina Nikole.* Vjerojatno je tom prigodom rod Gorjanskih dobio i posjed Horvati u vukovskoj županiji, te je tako porodica Horvati bila lišena svoje djedovine, od koje je prezime primila.** Još god. 1408. potvrdjuje kralj Sigismund Gorjanskima sva njihova imanja i posjede, a medju njima spominju se »Horvathy« u vukovskoj županiji.*** Rodu Gorjanskih ostadoše Horvati do izumrća njihova godine 1481.

* Fejer, Cod. dipl. X. [illegible] — ** Fejer, Cod. dipl. X. [illegible] str. [illegible] — *** [illegible] »Horvathy«, vidi dra. Račkoga u Radu, II. str. 113; zatim članak dra. M. Wertnera: »A Horvátiak elei« u časopisu Szazadok [illegible]

Zagreb.

Vjekoslav Klaić

NOĆ KOD CRKVE.

Lijepa mi noć izmami iz ćelije. S kruničicom u ruci podjem stazama i tajanstvenim samostanskim hodnicima u malo dvorište sv. Ivana Kapistrana. Kroz njegovu kamenitu [illegible] starih spomenika, [illegible] — a sve to zavijeno u tajanstveno polusvjetlo, magnetski [illegible] na [illegible], te i nehotice sjedoh na kameni stup . . . Za malo prestadoh [illegible], a zatim se zavezla na krilima mašte nepreglednom pučinom prošlosti . . .

[illegible] mnogo tamna i [illegible] prošlost. [illegible] di-[illegible] u njoj. [illegible] pod [illegible] imena, koja [illegible] iz svoga pamćenja [illegible] — [illegible] i krvavim, u [illegible] u tragičnim [illegible] povijesti hrvatske. Zakopane ih [illegible], da u [illegible] na krvavu [illegible], koja se [illegible] svoga [illegible]. Zakopaše ih u taj [illegible] da [illegible] prema [illegible] biografije . . . Hladne stijene, veličajni stupovi i sve druge već oštećene sastavine [illegible] gotike na crkvi mrtvi su svjedoci slavlja njena i [illegible]kama. One su stara, otrcana žalosna vrba, koja se nijemo nagnula k zemlji, te valjda jedino za vrijeme bajoslovne noćne vladavine umije da priča u elegijskim stihovima o slavi truleža, koji je u grobu . . .

Laki vjetrić propuhavaše mjesečevo bljedilo, koje se prosulo [illegible] tim krajem, noseći iz nizinih krajeva uz svoju [illegible] pjesmu i [illegible] mirisa. Učini mi se u prvi mah, kao da sam kraj nečijega odra u crnoj, slabo rasvjetljenoj dvorani punoj [illegible]

cvijeća. Prividi mi se, kao da vidim i čujem žene, koje mole za ispokoj duše.

. . . U pobočnoj kapelici, pred zatvorenim željeznim lijesom skromna redovnika, a slavna junaka, Ivana Kapistrana, nepomično kleči pognute glave imenovani kralj Bosne: Nikola Iločki. Nemirni plam svijeća kao da silom prodire velo dima i posve neobično poigrava visokim čelom Nikolinim. Čini se, kao da taj plam od dragosti ljubi čelo, u koje su toliko puta kao u znak spasa prozirale nade vaskolikoga kraljevstva; pred kim je tamnio sjaj ovjenčanoga polumjeseca, koje je zavrijedilo, da mu se namijeni kruna izdišućeg kraljevstva bosanskoga . . . Oči su mu zaklopljene, kao da ne mogu da gledaju nemile zbilje, porušenih ideala. Stekao sjajan ugled, silnu moć, ime mu se na daleko znalo, ali se ipak nije osjećao sam dosta jak, da poluči, što je naumio. Da uskrisi slavu svoje domovine, htio je da ucviljenoj ropkinjici Bosnoj skine suzama orošene verige, htio je, da na ratištu krsta i polumjeseca sebi podigne prijestol, visoki prijestol, a s njega da klikne cijelom hrvatskom rodu: »Svanulo nam!« Toga nije mogao sam, trebao je Boga, njegove pomoći. I našao ju u Ivanu Kapistranu . . . Ali kada je već mislio, da je siguran u svomu naumu, — sve njegove nakane padoše, ne od topova ili sabalja: ledena ih smrt spravi s Ivanom u lijes . . .

Dugo je klečao nepomičan junak, uzdišući katkada: »Propade sve!« . . . Napokon otvori suzama nakvašene oči, a lice mu se zasja, odavajući neku nadu: »Ne, nije propalo sve! Tvoja spomen, Ivane, mora prosjati vijekove, jer si Ti svjetlo s neba, a u krilu Tvoje uspomene ne će izumrijeti ideali moji i moga naroda!« . . .

. . . Tajinstveni šušanj lišća rasplinu ove misli i mašta prodje godinama, kao brz potočić livadama, dok se ne ustavi na krvavim stranicama. »Bijeda i nevolja« naslov je tomu poglavlju. U zadušljivom zraku vlasti otomanske orisana je sila bolje, nego li ju ikoji kist može izraziti. Nemila je vanjštinom, srcem je pohlepna i krvi žedna. Kada se njena ruka pruža, da pokaže nahuškanim slugama cilj nakane svoje, kleca i sijedi starac, dršće i čedo u utrobi majčinoj. Nitko je slomiti, nitko joj se približiti ne smije i ne može do sirotana fratra, koji ju zaklinje ganutljivom riječju svojom i božjim poslanjem te odvraća od groznih zamisli.

Nejednako se piše epilog . . . Kod gdjekojih je mnogo krvi, a kano stijeg, kano znak da je sila pobijedila [illegible], povrh dimećih se trupli jedno strši u vis, truplo fratra, ujaka, oca. Lice mu je blijedo, izraz blag, usta kao da će progovoriti: kako je slatko

[illegible]
vječnoga spasa . . .

Spas! Vječnost! Uronih se u te misli, a one me dovedoše do [illegible]
pobudila u nama nadu, — i mi otvorismo usta svoja, zavapismo za pomoć . . . Obilje praznih rijeci bio je odvrat nama, — šuplja [illegible]
a zastrta na po prozirnom koprenom mašte.«

. . . Noć je gluba! Zato ona i ne čuje očajnih [illegible] crkvenih zidina. Da čuje, pripovijedala bi svome čedu zori, a ova ljudima . . . Ovako ginu uzdasi zidina, kao zvijezde pred suncem .

Pogledam na zvijezde, puno ih nebo . . . Ostavim tajinstveno dvorište. Vratim se u ćeliju. Dugo se još vrzle slike prošlosti po glavi, te ne mogoh usnuti. Uzdahnuh nekoliko puta: [illegible] svijesti na uspomeni slavne, junačke prošlosti?«

Hok

O. Mladen Barbarić.

PRIVID.

(Motiv iz franjevačke crkve u Jajcu.)

Podmračen, tajno [illegible]
A na krilu [illegible]
Sve se niše [illegible]
Na siv tamjan razapeto . .
Trepti, šuška i šapuće
A pod [illegible] plie. —
Ah, kroz suze, vidim, dvije
[illegible]

. . . Gle, evo je! Carski, slavno
Id[illegible] soja:
— Draga moja, ljubo moja,
Što mi nisi došla davno? —
»Ne mogoh ti, dragi, prije;
Na kamenu, na daleku
Tražah tvoju suzu neku,
Iz proljeća mladosti je!

P[illegible] ju žarka [illegible]
Iz dalekih li je dana,
Kad pjesničkog mališana
Učila si držat pero.
Kad u cvjetnoj vieka dobi
Već je slušô topa riku,
I kad prvom na vidiku
Usječene glave skobi!

A trebô je, da se vozi
Na labudu, a nad njime
Da golubi hlada čine.
Po obalam plešu bozi! —
». . . Šuti, dragi, časom šuti:
Da ti nikad suza ne bi,
Šutila bi groblja tebi,
A ovako — pjevaju ti!«

I podmota krila laka
I izginu u čas sa mnom
U podzemlju vlažnom, tamnom,
Kô mrtvačka da je raka.
Tu na trunu usred groba
Bez lubanje kostur sjedi,
Pokraj njega s reda oba
Ni tko zbori nit besjedi!

Bezglave se njišu pleći
Kao sablast amo tamo,
Polagano, polagano,
Ne čujući, ne videći.
Još iz zemlje oko njega
Kô iste ga rieči plaše:
Zadnji bješe krvi vaše,
Oplačte ga, oplačte ga!

Ali k trupu ona stānu,
[illegible]
I reče mi: »De oškropi
Svojom suzom smrtnu ranu!
Nek se čuje slava horna,
[illegible]
Tražah tvoju suzu neku, —
Ah, evo je životvorna!«

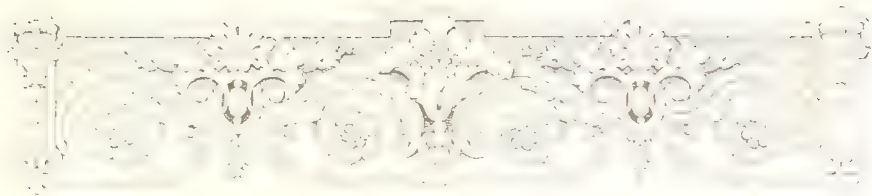
I kostur se diže nama'
Plašt se carski niza nj vije,
A puno mu lice sije
Kô nekada, u pjesmama
Niz livade kad je rosne
Razigravô dobra dóra
Uz pozdrave s zelen-gora
Liepe svoje Herceg-Bosne.

Sarajevo.

Odjašismo kô vitezi,
Sve uza nas kralji, bani . . .
[illegible]
Gdje trobojni, gordi stiezi
Mahaše nam sa visina.
[illegible]
Orila se pirna slava:
[illegible]

I sred slavnog onda pira
[illegible]
[illegible]
— Pak sve zginu dno svemira.
A kroz šaru prividjenja,
[illegible]
Šumile su samo rieči:
[illegible]

Silvije Strahimir Kranjčević.

JOSIP JURAJ STROSSMAYER IN „SLOVENSKA MATICA“.

Ko so slovenski rodoljubi pod vodstvom dr. [illegible] l. 1863 snovali »Slovensko Matico«, so [illegible] zorili poleg slovenskih veljakov tudi slovanske [illegible] jugoslovanske, med njimi v prvi vrsti dičnega Strossmayerja. [illegible] dostno je pozdravil on njihovo [illegible] priskočil mladi »Matici«, [illegible] z zares bogatim darom. Postal [illegible] velik dobrotnik.

Odtlej nahajamo med njima [illegible] da ni minulo nobeno leto, v katerem bi se ne bila ta zveza manj ali bolj vidno pokazala. Vedno je bila pa znak globokega spoštovanja in odkritosrčne hvaležnosti na eni, prisrčnega prijateljstva in blagohotnega zanimanja na drugi strani. Spominski dnovi biskupovi: 4. februvarij, 19. marcij in 8. september so bili tudi za naše društvo vedno praznični dnovi.

Predaleč bi segalo, da bi se podrobno dotikal vseh prilik, ob katerih se je omenjena zveza pojavljala. To ni moj namen in zgrešil bi tudi stavljeni cilj.

Pač se mi pa zdi sedaj, ko slavi jugoslovanstvo svojega največjega sina, opozoriti na one trenutke, v katerih se njegove vrline prav vidno razodevajo tudi napram naši »Matici«.

Ko je društvo biskupu septembra 1875 l. častitalo k škofovski petindvajsetletnici, mu je poklonilo lično adreso s primernim besedilom. Slavljenec se je društvenemu odboru zahvalil s pismom sledeče vsebine:

»Slavnomu odboru »Matice Slovenske« u Ljubljani. Sa ra- [illegible]

Ko mu je Matica dné 4. februvarija l. 1885. častitala brzojavno [illegible]

[illegible] činom goji i širi, Vaš narod slovenski na višju prosvetu, na [illegible] istim cieljem teže i krasne plodove svoga djelovanja po svemu narodu hvalevriednim uspjehom razprostiru. Ja sam član i jedne i druge, i tiem se upravo ponosim, te i jednoj i drugoj na slavnom uspjehu čestitam i želim iz svega srca, da jim i u buduće uviek rad bude plodovit, uspješan i slavan. Ovim čuvstvom nadahnut pišem se sa ponosom članom slavne »Matice Slovenske.« Strossmayer l r. biskup. 13. veljače 1885.«

[illegible] titko sledeče prisrčno zahvalo:

»Velecienjeni gospodine predsjedniče! Prigodom minule svetčanosti, posvete nove stolne crkve moje, izvoljeste me na [illegible] 8. listopada 1882.«

[illegible] le vsebine na adreso predsednikovo:

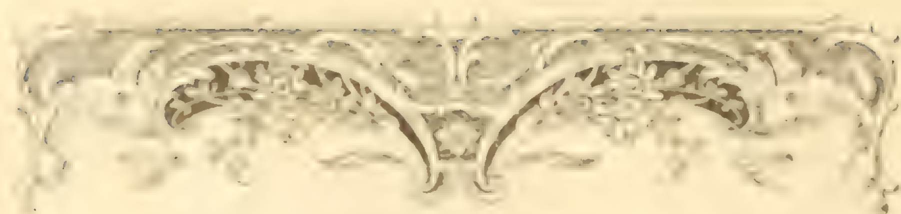
ROBERT AUER

»Veleštovani prijatelju! Čestitka »Matice Slovenske« u velike me razveselila. Na toj ljubavi i uspomeni najtoplije se zahvaljujem, želeći slavnoj »Matici« u njenom prosvjetnom radu svaki napredak, svaku milost i svaki blagoslov Božji. Ja se i u buduće svim članovima njenim, t. j. prijateljstvu, a ponajpače pobožnim molitvam, njihovoj ljubavi najtoplije preporučujem, ter ostajem vazda privrženi prijatelj J. J. Strossmayer l r. biskup.«

Iz vseh tu navedenih pisem veje isti plemeniti duh, isto toplo, čustvovanje, katera tako krasno dičita velikega Jugoslovana, kojega nam Bog ohrani še mnogo, mnogo let v veselje i ponos!

Ljubljana.

Evgen Lah.

BEZ SLUŽBE.

[illegible]

Pr[illegible]alo i to . . .

[illegible]

da bude, ma odprhnula i čija glava .

[illegible]

— Ej, majdeda* — naljutnuo se stari »fanat«, kad su mu [illegible]

dodje, bit će po mene šezdeset i peta.

* Do bijesa!

Pa i svijet požalio starca. Što ne bi! Dosta [illegible] i valjan, a u službi kao ura. Riječju, dičan starina. Trebalo ga samo vidjeti u izvjesnim zgodama, kad bi prolazio glavnim trgom i mjesnim ulicama! Eh, to je bio dečko! Onaj njegov odmjereni, [illegible] korak, ono pravilno udaranje sablje o pločnik, ama cijelo ono njegovo marcijalno držanje, [illegible] sve se to ljudima navlastito [illegible] doimalo nekuda neobično, a taj je dojam bio to dublji, to jači, što je Toto bio i rastom zamašit delija, a pocrnjelo mu i od sunca izgorjelo lice sa svojim mreškama i naborima, te sa ono štetinjaste, čvrsto izrasle sijede brčetine, govorilo glasno i jasno, da s puharskim »fantom« nema šale.

Nego sad je i to minulo. Svrgli ga [illegible] On ne će više paliti mužare ni na Tijelovo, ni na carev-dan, a ne će ga se više vidjeti ni na shodu pod »turnićem«, otklen je kroz toliko i toliko godina i nedjeljom i svecem iza prve mise čvrstim i zvučnim svojim glasom oglašivao sabranu narodu najnovije odredbe kotarskog i općinskog poglavarstva.

A navlastito za ovaj potonji posao bio Toto upravo kao stvoren. Ponajprije bi se gore na shodu uspravio kao vojnik. Lijevu bi ruku prislonio na balčak svoje krivuše, dok bi desnom nekuda nestrpljivo gladio sijedi brk. Po tom bi za trenutak poniknuo glavom, kao da nešto premišljava, pa bi se ujedared trgnuo, i prešavši okom niz ono bučno more muškaračkih i ženskih glava, zagrmio:

— Čujte malo, poštovani ljudi!

Sav onaj žamor, buka i mješavina mnogobrojnih onih tako različitih glasova u jedan bi mah kao za čudo utihnuo, umukô. Sve bi uprlo očima u općinskoga »fanta« i svak bi brižno nastojao da mu ni jedan njegov mig, ni jedna njegova riječ ne izmakne, ne propane, jer badava: rekao tko, što mu drago, u starca ako i nije bila svaka Bog zna kako promišljena i promozgana, ali opet nije bila ni na odmet. Osobitom se pak izvjedljivošću iščekivao završetak njegova klicanja, koje bi starac svakog puta zasladio ili kakvom šaljivom doskočicom, ili pak time, što bi sabranu mušku čeljad upozorio na krčmu, u kojoj će se toga dana točiti bolje vino.

— A sad idite s imenom božjim, — rekao bi im na kraju svoga govora, a po tom kao da se preumio: — A dì, ne zaboravite svrnuti k Petrini: kapljica kô kordijal, i mrtav bi je pio! — Pozdravio bi na vojničku i otišao, dok bi svijet, slijedeći savjet iskusnog Tote, nagrnuo k Petrini, da okvasi grlo. Druge bi pak nedjelje poslao ljude k »Mimici« ili »Matiću«, samo da ne bude za-

[illegible]
našao gdjekoju krčmu otvorenu i preko odmjerenog sata.

— Dajte, ljudi, nemojte za Boga! Ala dosta je toga… zakon! [illegible]

[illegible]

[illegible] da mu se koji od tih »lumera« tek napomene, i on je već znao, [illegible] pô svijeta. A čita i novine — »Našu Slogu« iz Trsta, pa zna, što [illegible]

[illegible] iznebušce otpravili i lišili službe, korice hljeba.

Toliko svijet; a što će Toto, koga je ta nenadana odluka zgodila upravo posred srca!

[illegible] duboke ogorčenosti i ljute srdžbe.

— Sve mi je to »zafrigao« onaj zlodej, onaj »niškoristi« . . . on [illegible] ikada na mene namjerio, puška ga . .

[illegible] stiskao pesti i škripao zubima.

A zbilo se to ovako. Dugo je već [illegible] iz Labina sp[illegible]mali, da se podala u blizinu [illegible] novine pisale: nella ridente città della di [illegible] da tuj sred starodrevnih zidina, iznad kojih se nekoč nadvijala krila rimskih orlova, pozdrave svoju vrlu braću puharske Talijane, koji su za posljednjih općinskih izbora ustrajnom svojom borbom i požrtvovnošću pokazali, da u njihovim žilama nije jošte prestala kolati plemenita latinska krv, i da im u grudima još uvijek zanosno bije junačko ono srce, što je nekoč slavnim njihovim pradjedovima na Tibru omogućilo, da pod svoje moguće žezlo skuće vascijeli svijet.

»Pradjedovi na obalama Tibra«, »plemenita latinska krv«, »junačko srce«, — to su sve bila sama otkrica za dobrodušne pučane puharske općine.

No sve te silne hvale nijesu se nikoga doimale tako duboko, kô što novoizabranog načelnika Jerolama Hrvatina, koji je svima i svakome oduševljeno dokazivao, kako je dužnost svih pravih Puharana, da to junačko svoje srce širom otvore i da bratski dočekaju labinske Talijane, s kojima ih veže plemenita latinska krv i zajedničke uspomene na slavne pradjedove na obalama Tibra.

I to je dostajalo, da se sve, što u Monventosu misli i osjeća talijanski, uzvrpolji i uskomeša za doček ljubljene braće iz Labina.

Naručili glazbu, nabavili zastavice, kojima će okititi kuće, i baloncine za večernju rasvjetu, i vatromete, rakete i petarde, sagradili dva slavoluka sa simboličnim napisima, nakupovali margaretica, pa svu silu stella d' Italia[*] i crveno-bijelo-zelenih vrpca, iščistili ulice, naučili niz govora, deklamacija i pjesama, naputili derančad, kako će cijeli dan klicati: evviva! — u jednu riječ: napravile se pripreme, kakovih još nije Puharska čula ni vidjela. Kod svega toga naravski da nije ni »fanat« Toto mogao da ostane skrštenih rukû; na njemu bijaše, da pazi na red. Samo što bi čuo koji »živio!« ili drugu takvu »demonstrativnu« riječ, zapovijest je bila, da dotičnika uapsi i odvede u općinski toranj.

Osvanuo dan dolaska željno iščekivanih Labinjana.

Vidi se već i parobrod, eno ga tamo — taman je zakrenu za »rt«. Puharska sva na pristaništu. Ljubopitnost primamila k moru i više domaćih Hrvata »nemirnjakâ«, kako ih ono zvao načelnik šior Jerolamo Hrvatin, koji sada, uspravivši se kod prvog slavoluka, nekuda zabrinuto pozirkuje na svjetinu, a navlastito na Joška, poznatoga »nemirnjaka« prvoga reda, kako se ono neprestano vrze

[*] [illegible] Zap[illegible]

[illegible]

kroz svjetinu, da redi i miri, gdje ustreba.

[illegible]

Toto se uspravio do mužara, u ruci mu dugačak prut.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] prva četiri hica.

[illegible] najbližem mužaru.

Prodje čas, dva, a to u mjesto hica stao iz mužara sukljati [illegible] i one, koji su mu stajali blizu.

[illegible]

[illegible]

— Živio Toto, živio!

Toto stoji kao ukopan; sav je smucen, ne zna, što bi, ni što [illegible] nestalo, kò da je u zemlju propao.

— Da nije ona hudoba . . .

[illegible] prah sav skvašen.

— Sve strijele nebeske

[illegible]

To se slučilo prekjuče, a kad je starac jučer u jutro [illegible] ulazio u općinski ured, srce mu se stiskalo od straha, jer je slutio, da će biti bure. No kad tamo, ni načelnik, ni tajnik, ni itko od općine da bi i pisnuo ob onom dogadjaju; [illegible] kò da nije

bilo ništa. I u starčevu se dušu počeo vraćati predjašnji mir i spokojnost, doklen ga nije, kao iz vedra neba grom, ošinula danas u jutro ona zlosretna odluka općinskoga poglavarstva, po kojoj ga digoše sa službe općinskoga »fanta«.

Težak je to bio udarac po starca, koji se odjedanput našao u moru novih briga, novih kušnja, borba i okapanja za život, koji mu se doslije pokazivao kao obezbijedjen. Otuda njegova sumornost, otuda i njegov jar i njegov gnjev protiv Joška, koga je on smatrao pravim i jedinim krivcem svoje nedaće.

Ponajprije se iskalio na nećakinji Dalici i nekoliko joj puta gotovo pred samim nosom potresao hartijom, što ju je dobio od poglavarstva.

— Vidiš li, kakovu mi je poparu skuhao onaj deran? Pogledaj, što ovdje pišu! Izagnali me kô psa, a sve radi njega. Unesrećio me, raja ne vidio, upropastio me, ubio . . . ubio ga . . . uh!

I starac se hvatao za glavu i tresao životom i zgrčenom pesti. Djevojka se s prva posve osupnula. Ono njeno mekano i savršeno zaobljeno lice, na kom se je natjecalo mliječno bjelilo s ružičnim rumenilom, ujedared problijedilo, a oči, one njene plamene i sjajne oči s dugim crnim trepavicama, nekuda se prestrašeno uzvrtjele. Tek kad je uvidjela, o čemu se radi, usplahirenim je njenim licem polegao mirni smiješak i ona je blagom riječi uzela mladića u obranu. Ona je, veli, uvjerena, da mu namjera ne bijaše zla, — tako se valjda slučilo. Nego svakako zlo je učinio, odista, ona će mu već kazati . . . i prekorit će ga.

— Šta? Kazati? Prekoriti? . . . Da ja tek dočujem, te si ti s njime probijelila samo riječ, ciglu riječ . . .

— Ali, barba,* kako to govorite, kad i sami znate, da smo zaručeni.

Starac skoči, kô da ga je guja ujela.

— Zaručeni? A tko vas je zaručio? Zaručili ste se usprkos mojoj volji!

— Dà, usprkos, — ponovi Toto, lupivši nogom o tle, — jer i sama znadeš, da meni onaj »niškoristi« nije nikada bio poćudan. Pa kad bi i bilo to, što ti veliš, sada mora da je sve svršeno, i moja će biti skrb, da mu dojavim, nek se drži daleko od moga praga. Dašto! Nije dosta, — grmio dalje starac sav zažaren u licu, dok su mu iz očiju siktali plamenovi, — nije mu dosta, te me je bacio na prosjački štap, još bi htio, da mi otme i tebe, posljednje uporište u starosti mojoj.

* Ujače.

[illegible]

brinuo . . .

[illegible]

— A [illegible]

ga otkinete od mene . . . i . . .

[illegible]

a nježno zaobljena ramena podrhtavala joj na mahove.

[illegible]

pušta. U srcu tek ostao mu osjećaj duboke gorčine.

— Kako ga brani, — šaptale mu usne, kad ga je, udaljivši se, ostavila sama, — kako ga brani . . .

[illegible]

duši i pusto i nijemo i hladno . . .

[illegible]

kršću . . .

[illegible]

jedinom srećom. Bio se upravo vratio s duga puta, kad [illegible], da mu je oko djevojke obilazio mladi neki [illegible] se i ona sama lijepo razumijevala . . . kap po kap otrova tih [illegible] potvora padao na njegovo srce, kao ulje na rasplamsalu vatru.

Sastavši se s djevojkom on ju zgrabio za ruku i pridušenim ju glasom silio, da mu položi račun o svom vladanju. Ona se [illegible]nila i branila, ali što će i najljepša i najbolja obrana protiv bez[illegible]loznosti i zaslijepljenosti grdne strasti — ljubomora! Još i sada mu je pred očima onaj krajnji prizor, — i svakog puta, kad ga se spomene, bude mu stidno i grusno.

— Kako sam se mogao onako zaboraviti, — stenjala mu više puta duša u kasnijim godinama, — kako?

On ju je naime udario . . . udario ju grubo i ljuto, da je sirotica od boli zavrisnula i ridajući utekla. Tako su se rastali; on je otišao na more i punih deset godina nije se vraćao u rodni kraj, a za cijelo to vrijeme ni majka, ni itko drugi ne znadijaše, kuda se sve skita, dok se na posljetku, željan doma i majke, riješio na povratak u domovinu. Tu je saznao, da mu se djevojka godinu [illegible] njegova odlaska rastavila s ovim svijetom i da je na smrtnoj postelji oprostila njemu i opakim ljudima, koji su ju učinili [illegible] nesretnom. Dapače rekla je i to, ako se on, Toto, ikada vrati u dom, da mu kažu, kako ga je ljubila i da je od tuge za njim i za izgubljenom svojom srećom umrla, no on da ne tuguje, da se ne žalosti radi nje, ona da će i onako za njega moliti Boga, gore iznad zvijezda. A ostavila mu i kitu ružmarina uz želju, da je se kadgod spomene . . .

Sve je to Toti dojavila stara Mimica, koja je do njena uzglavja držala u ruci tanku kandalorsku svijeću i molila molitvu svetoga Martina, da bi sirotici smrt bila lakša. Ona mu je predala i onu kitu ružmarina, koja se doduše prometnula s vremenom u prah, no grubi ga je mornar brižno čuvao u posudici više kreveta, jer mu se činjaše, da iz njega prši nešto tiho i blago, kao oprost daleke, a podjedno tako bliske duše. Ona mu je oprostila, no on znadijaše dobro, da je njegov grijeh težak i da ga ne će minuti teško okajanje, pa je na njenu grobu prolio potok suza, on je za njom uzdisao danju i noću, on je proklinjao sebe, svoj udes, svoju ćud, i sav svijet. Kasnije se smirio, ta šta će? Glavom o zid? Ženio se ipak nije nikada . . . ostao samotan, a iza majčine smrti kao otkinuta grana . . .

No dogodi se, te mu pred neko petnaest godina umrla jedina sestra, udova Ane, ostavivši iza sebe nejako dijete, malu Dalicu. Kud će sada ubogo siroče bez oca i majke, ne će li pod krov ujaka

[illegible]

[illegible] u kratko, on je dobro ćutio, da im smeta.

I gorko se [illegible] Komu se je [illegible] tomu se nije groziti . . . [illegible]!

A on li [illegible] Toma [illegible] Mate [illegible] u čast i slavu [illegible] ostati pri starom. . . . I stara [illegible] sablja [illegible] o bedru. Sablja! Sad leži [illegible] na stolu u [illegible], u kojem je smješten cjelokupni njegov imutak . . . sve se [illegible] pa ga sad i [illegible] . . . A on [illegible] u ovim [illegible], što su [illegible] i godine ležali na dnu [illegible] starinske [illegible], izglodani i izjedeni vlagom i crvima. Gle, kakav mu je samo [illegible] kaput, pa [illegible] se [illegible] zakrpama bliste, [illegible] i stari

[illegible]

onaj na više mjesta probušeni šešir iz povoštena platna! A kako sve to na njemu visi i jadno i traljavo!

I po stoti ga put naskočilo pitanje:

A sada? Što sada? Kud će? Čega da se uhvati, kamo da se baci? Jer badava: od samoga se božjega zraka živjeti ne da! A takove i slične misli salijetale starca cio dan cijelu tu dugu srijedu, kojoj nije nikako mogao da vidi konac.

O podne nije okusio ni zalogaja, premda ga je mala, pokajavši se, što je sa starcem bila možda preoštra, sa suzama u očima molila, da založi štogod.

— Mani! — mljasnuo i ostao nadalje mrk i kao zakopan u sebe i u neriješeno pitanje, što mu je od nekoliko sati amo razdiralo mozdjane! Kuda li će i kako li će? . . .

Već se smračilo. Doba je, da podje u općinski ured, da u načelnikove ruke preda mundir i sablju. Uzeo sa stola omot i izišao iz kuće.

Ljudi, što ih je sretao ulicama, kojima je prolazio, smućivali ga i stješnjavali. Njemu se činjaše, da su svačije oči uprte u njega, u onaj omot, što ga nosi pod pazuhom, i u odrpano ono njegovo ruho, pa da ga svi nekako čudno gledaju: jedni sa zloradim i podrugljivim smiješkom na usnama, a drugi s izrazajem duboke sućuti i samilosti. Koliko ga ovo potonje mučilo, toliko ga ono prvo srdilo i ljutilo. Ah, što ne bi on sve žrtvovao, da mu je još samo jednom navući na sebe mundir i pripasati sablju, pa se takovim pokazati pred ovu glupu svjetinu, da jednim mahom rastjera i rasprši onu njenu zlobnu i glupu radoznalost! Ali ovako: dušu u se, pa pregaraj!

Skučenih ramena i zastrta pogleda stupio Toto u općinski ured i šuteći položio na sto pred načelnika omot s mundirom i sabljom.

Šior Jerolamo nije se mogao suzdržati, a da ga ne pecne.

— Sad će vam biti bolje, jel te?

Toto skoči kao podboden. Grunuvši rukom u prsa, izpukne:

— To je, šior, moja stvar; a vi se sa mnom ne rugajte, jer znate li što? Ako se sa mnom i obračunalo, ne mislite vi, da se ne će za to ni vama kraja naći! Danas meni, sjutra tebi . . . stara je riječ.

Glavar ostao časak kao zapanjen, no odmah se po tom sabrao, pa prekrstivši na prsima ruke, proderao se na starca:

— Jeste li ga čuli, bezočnika? Tako li se govori svome poglavaru? M a r š ć a! — uzvikao se načelnik, pokazujući rukom prema vratima. — M a r š ć a, hrvatsko . . . . . !

[illegible]
se vrijedjaju stari mornari.

[illegible]

[illegible]
uvijek mutno i tmurno.

[illegible]
nije ščepao za vrat . . .

[illegible]
govim domom.

— Ded, Dalice, — govorio taj glas, — ne plači, bit će opet dobro . . . vidjet ćeš!

[illegible]

Toto se još većma skvrčio i skučio u ramenima.

— Dalice, daj smiri se! — moljaše Joško blago i mekano.

Ali mogao si ipak kakogod drukčije, — [illegible] pri-jekorna [illegible] ožalošćene djevojke. — Ta evo cio sam dan u [illegible], i ne znam jadna, kome bih ugodila; ali svakako on mi je barba, a koji bi otac učinio za svoju kćer, što je on za mene sirotu?

I iznovice briznula u plač.

Mladić ju mirio.

— Eto i opet . . . Bog s nama . . . što bi to uvijek plakala! Čuj dakle! I ja znam, što je sve tvoj barba učinio za tebe, pa mi je upravo stoga i dvostruko drag i mio. I ja volim njega i poštujem ga, znaš li? Pa upravo poradi toga nijesam mogao da dopustim, da onakav čovjek, onakav starac, koji je tako dično i časno sproveo sav svoj vijek, pod stare svoje dane doživi toliko poniženje, da puca u slavu Talijanaca! Ne, ni srce, ni duša nijesu mi toga do-puštali . . . eto!

— Vidi hudobu, kako umije! — smrsio starac, i u jedan ga mah kô za čudo minuo sav jal protiv dečka, to više, što je sada i gospa Delina povladjivala mladićevim riječima.

— Dä, dä! Vidiš, Dalice, tu ima pak i Joško pravo!

— Ali kad je ono bila starcu jedina privreda, — javila se opet Dalica, — on je od onoga živio, — dodala odmah po tom.

— E pa dobro, živio je! A živjet će on još, i kako da hoće! Ili misliš, da je meni Bog uzalud dao ove dvije ruke? No benj: što bude naše, bit će i njegovo! — Pa u drugu ruku, nebogi se starina napatio svoga vijeka dosta; doba je, da i otpočine zeru. Je li tako, šiora Delina?

— Tako je! — odobrila gospa. — A sada da vam kažem, čemu sam večeras došla ovamo. Poslao me muž! »Idi«, veli, »do Tote, da ne bi pomislio, da je njegov nekdašnji glavar zaboravio na njega; idi veli, i reci mu . . .«

No starac nije mogao dulje da izdrži. Rastvorio vrata i sa še-širom u ruci ušao u kuhinju.

— Šiora Delina ćete oprostiti, ali što ćete . . . izvinjavao se starac, smeteno i nespretno se klanjajući vremešnoj gospoji visoka rasta, polusijede kose, punahna, no dobroćudna lica.

— Dobra vam bila večer, Toto! — ljubezno mu se nasmiješila dobra ženica, pruživši mu ruku. — Dakle, znate li, — produžila s istim blagim smiješkom, — moj vas muž lijepo pozdravlja i poručuje vam, da se ničega ne plašite, sve će biti dobro; i da je bolje za vas, da ste se za dobe otkrižali od onih nesreća tamo. No njihova nije do vijeka, a medjutim imat ćete vi već, čime da

[illegible] jepoga Marka barku, znate li, guc »Danicu« ...

[illegible] čudno slučilo. — I eno — umjesto sablje — veslo! ... Neka je, [illegible]

[illegible] te voda nosi! Nisi zao, a što je bilo, bilo je!

— Ah, dragi barba, — kliknula djevojka, skočivši s prikrajka, gdje se je doslije pritajivala, — ah, dragi barba! — I ovila mu ruke oko vrata.

— A gle, i ona! No, neka te ... ih!

Gospa se Delina od srca smijala, gledajući, kako se starac [illegible] stala i po tom se oprostila i izišla.

— A kad bude obilnijega lova, Toto, — doviknula mu ona izvana, — da nas niste zaboravili, ej!

Starac se uzvrpoljio.

— Šiora Delina, što to govorite, ljudi božji! Ta kako bi to bilo! Nego vi mi lijepo pozdravite šior Tončića i recite mu, da mu od srca zahvaljujem, njemu i popu Matu, i da mi je sada veoma drago, što nisam onomadne pucao. A za ribu se vi ne bojte: prve lokarde bit će vaše!

Volosko.

Viktor Car Emin.

RODBINSKA SREČA.

Ljubila sta se ko golobčeka dva.
Vesela in srečna in mlada oba.
On delavec, ona perica.
In večno zvestost si obljubila sta
In v cerkvi se poročila sta
In priča je bila nebeška Devica . . .

Nad njima je begal strogi čas
Uvel je ženi cvetoči obraz
In možu je delo moči izpilo.
Množila se je beda in glad,
Množil se je v srcih obup in jad,
Število se jima otrok je množilo.

In prišla je zima in mraz in led
In kupil je mož, izstradan in bled,
Za zadnje denarje premoga.
Zakuril je v sobi podstrešni peč,
Molila je vroče in šla je leč
Na trdo ležišče družina uboga . . .

Takràt pa po svetlih prostorih je,
Po lepih, razkošnih dvorih je
Veselje vladalo, vladala sreča.
In mesec je bledi po nebu veslal,
V podstrešno je sobico trepetal
Ko vélika, mrzla mrtvaška sveča . . .

In vstane mož in k peči gre
[illegible]
In cev zapre in vratca otvori . . .
In duh moreči se plazi od tam
[illegible]
[illegible]

Ljubljana.

Engelbert Gangl.

PRIGODNI SPISI O STROSSMAYEROVIM PRETHODNICIMA.

Bulom pape Klementa XIV. bila je god. 1773. biskupija bosanska, koja je u Slavoniji brojila zapravo samo osam župa oko Djakova, ujedinjena s biskupijom srijemskom, koja je imala četrnaest župa. Taj je čin bio od historijske znamenitosti, jer je obilježavao prvi korak nekog našeg ujedinjivanja. U prvoj polovini XVIII. vijeka bila je katolička crkva u Slavoniji raskomadana na biskupiju zagrebačku, pečujsku, ostrogonsku, kaločku, djakovačku i srijemsku. Prvi biskup zakonito sjedinjenih biskupija bosanske i srijemske bio je hrvatski Primorac Mato Franjo Krtica (od god. 1773.—1805.). Za njegovog biskupovanja bili su gradovi Osijek i Varadin istrgnuti (god. 1776.) ispod Ostrogona; nekih 27 parokija pripalo je Djakovu od zagrebačke i pečujske biskupije, a isti je Krtica osnovao još preko 20 župa većim dijelom u Krajini. I tako je biskupija djakovačka, koja je prije ujedinjenja imala samo 22 župe, narasla do broja 70; dakle je u glavnom već pod konac XVIII. vijeka bila dosegla veličinu, koju ima i danas.

Krtičini nasljednici na istoj biskupskoj stolici bili su: Antun Mandić (1806.—1815.), Emerik Karlo Rafaj (1816.—1830.), Matija Pavo Sucić (1830.—1834.) Josip Kuković (1834.—1849.) i Josip Juraj Strossmayer (1850. do [illegible]).

Nešto prije biskupa Krtice započela se je razvijati slavonska knjiga, koja je za cijeloga vremena zasebnoga svega života ležala u rukama gotovo jedinih redovnika i duhovnika. Slavonski Franjevci Bosne Argentine, koji su za turskoga gospodstva bili jedini narodni učitelji, ocijepivši se god. 1757. od svoje bosanske matice, kako su

te nekoliko dvadeset godina prije njih i dalmatinski Franjevci, te po-čam pod imenom provincije sv. Ivana Kapistrana [illegible] samostalnošću. I oni nastaviše svoj crkveno-književni rad. Gotovo svi književnici slavonski iz druge polovine XVIII. vijeka i prve če-tvrtine XIX. bili su redovnici reda sv. Kapistrana ili dušobrižnici dja-kovačke biskupije. I u tom periodu morali su djakovački biskupi kao najviši predstavnici duhovne moći i službe, oko kojih se kretao kulturni život Slavonije, stupiti aktivno ili pasivno u središte duhovnoga djelovanja i nastojanja.

Poznato je, da su neka glavnija djela toga vremena [illegible] ugledala svijetlost uz izdatnu potporu djakovačkih biskupa, a iz ovoga ćemo prikaza razabrati, da su i [illegible] djakovačkih biskupa [illegible] svojim [illegible] ili makar [illegible] prigodnih spisa, kojima se u doba književne uspavanosti slavonske ne može poreći znatna literarna i kulturna važnost u historiji [illegible] ple-mena hrvatskoga.

I.

Dne 29. srpnja god. 1805. [illegible] je [illegible] biskupa [illegible] Ivan KOLUNDŽIĆ, župnik [illegible] u stolnoj crkvi djako-vačkoj [illegible] u počast pokojnog biskupa Krtice, te [illegible] Govor je ovaj jedan od najmilijih i najljepših [illegible] govora, što nam je u opće ostavila [illegible] književnost [illegible]. Kolundžić se u tom govoru [illegible] koji je [illegible] i [illegible] svoje [illegible]. [illegible] nastojao [illegible] i [illegible] Krtice, [illegible] da ostane [illegible] je [illegible] kao [illegible] koji je [illegible] — Kolundžića — [illegible] đaka, koji ga je [illegible] u [illegible] učitelja u Italiju i [illegible] pet godina. — [illegible] da [illegible] nije bilo [illegible] i tugom [illegible] u njegovu životu.

[illegible] Ivana Kolundžića, [illegible] crkvi djakovačkoj sv. Petra apoštola na 29. dan miseca Srpnja godine tekuće 1805. [illegible] Divalta, c. kr. utištenika.«

pri njegovoj smrti, u zboru tolikih slušalaca? Ali [illegible] mu već navalili duhovni poglavari to breme na ledja. Kolundžić se odazivlje njihovoj zapovijedi, premda priznaje, da mu ova čast ne pripada ni »radi maline struka njegova, ni radi spletena jezika, a niti radi plitkoće nezrile pameti«. — I tako nam je Kolundžić crtajući pokojnoga svoga dobrotvora, uz put dao nekoliko čednih podataka i o samom sebi, što nam je tim milije, što su nam vijesti, koje su sačuvane o većini obrazovanih slavonskih Hrvata i svećenika iz početka našega vijeka, tako blijede i nedostatne.

Prema Kolundzićevu govoru rodio se je biskup Krtica god. 1726. u glasovitom »varošu na kraju horvatskoga kraljevstva, pri moru, imenom Kiki«. Roditelji su mu bili priprosti, ali pošteni. Zaredjen za svećenika bude pozvan od pečujskoga biskupa Gjure Klimo za profesora u tamošnjem sjemeništu. Poučavajući ondje dvadeset godina, napunio je »dugu onų i široku biskupiju mudrim i vridnim redovnicima, da je po svuda bio — Krtica«. Doskora postane kanonikom pečujskim. Dabome da carica i kraljica Marija Terezija, sjedeći na visini kraljevskoga prijestolja, nije mogla, a da svojim oštrovidnim očima ne smotri ovako izvrsnog muža. I kad je umro posljednji biskup djakovački, Josip Antun Čolnić, postane Krtica god. 1773. prvim biskupom sjedinjene biskupije bosanske i srijemske. I tu je biskupovao potpune trideset i dvije godine. Čim je prispio u biskupiju, gledao je, kako će brže bolje urediti svoje stado, kako će parlog iz vinograda božjega dignuti, divljad pripitomiti, zlo iskorijeniti, a poslenike vjerne najmiti, da se udari tvrda ograda, koju nikoja sila ne bi mogla prodrti.

Izvršujući po duši svoje biskupske dužnosti, nastojao je Krtica još i o tome, da se širom njegove biskupije dižu što ljepše crkve. Svoju stolnu crkvu »providio je trostrukim ruhom, srebrnim čirjacima, novim krovom i jakim stupovima utvrdio«. Šta više, bio je odlučio zidati novu crkvu, osnovu stvorio te pripravio već i novce za zidanje. Ali ga od tog nauma odvratiše silni ratovi, koji su carevinom potresali, a onda i glasovi, koji su se raznosili, da će se biskupska stolica prenijeti u Osijek. Od kralja je izmolio dozvolu i dohotke za proširenje djakovačkog kaptola, koji je od tada imao da broji šest kanonika i dva prebendara.

U iskrenosti svoga govora nije Kolundžić mogao, a da se ne dotakne jedne strane Krtičine duše, za koju je i sâm slušao a i razabirao u očima nekih svojih slušalaca, da se bore s odbijanjem neke misli, koja je pozljedjivala svečanost trenutka. Za biskupa se Krtica

[illegible]

kojnikovim, jer je — ne samo u gladno vrijeme — nego i svake [illegible] zaodijevana i prtenim i suknenim potrebama.

[illegible]

oprostio je dug od neko pedeset tisuća forinti. Jednom riječju, činio je, koliko je mogao, a prečasni slušaoci — tako ih [illegible] Kolundžić — neka više ne slušaju opake jezike biskupovih opadača, nego neka začepe svoje uši, čimgod bolje mogu, te neka ne raznašaju dalje, što su možda protivno čuli, nego neka nastoje, da to sagnjije u njima, znajući da im ne će zdravlju nauditi . . .

Što se tiče kršćanskih i crkvenih svojih dužnosti, tu se je Krtica držao svih i najsitnijih propisa. Tako je i u svojoj dugoj bolesti izvršavao propisani post, te ga za okrepljivanje nemoćnoga tijela nije htio prekršiti ni — »mrsnom čorbicom«. I tako je Krticu više »zrelost njegovih kreposti za blaženstvo, nego li starost godinâ i nemoć bolesti krenula na vječni počinak«. Umro je od kapi, koja mu je već davno prije posljednjega časa bila oduzela noge i lijevu ruku.

Zbijenost i punoća krasnog govora Kolundžićeva imat će malo sličnih vršnjaka u našim starijim lokalnim književnostima. Poprečni pokopni govori, koji su nam sačuvani, redovno su ispunjeni običnom crkvenom retorikom, a načičkani sentencijama biblijskih i evangjeoskih knjiga, tako da se ti govori poprijeko ne odlikuju nikakvom zasebnošću, te bi se jedan govor, koji je danas izgovoren nad lijesom ovoga pokojnika, mogao bez velike promjene sutra govoriti nad drugim lijesom. Sasvim je drugačiji govor starog ivankovačkog paroka. I on je ukrašen prirječicama iz svetih knjiga, ali te prirječice nisu — kao što su u mnogim drugim prigodnim govorima, što su ih govorili pripadnici svećeničkog staleža — pomoćni čavli u retorskim nezgodama, gdje se pojedini govornici izvlače iz nestasice individualnih ideja zaokruženom lijepotom posvećenih sentencija. U Kolundžićevu su govoru latinski citati samo ukras i potkrepa obilju izvornih i jakih govornikovih dedukcija. Kolundžić se u svom »Pokopnom govorenju«, što ga je besjedio o sprovodu biskupa Krtice, šta više, dotiče redovno samo takih pitanja, kojima se govornik obične spreme ne bi usudio ni približiti. On je u i s t i n u govorio o pokojniku, dok bi se obični govornik izgubio u konvencionalnim rečenicama o vječnom blaženstvu, o sudbi, kojoj nitko ne utječe, o ništavosti svjetskoj i t. d. I Kolundžić se dakako dotiče ovih stvari, ali samo kao uz put. On je sâm sobom bio tako pun vlastitih misli, da se nije morao utjecati idejama, koje su bile svim njegovim slušateljima zadosta poznate. I za to nam se čini ovaj prigodni govor Kolundžićev od zasebne književne i kulturno-historijske vrijednosti. Med stotinama naših starih kajkavskih i starih

slavonskih prigodnih kojima u [illegible] ne nalazimo nikakvih ili vrlo malo individualnih crta, koje bi tadašnjem našem kulturnom [illegible] Kolumbićev [illegible]. [illegible] nam se [illegible] početka XIX. vijeka, biskup Krtica i — pjesnik Franjo Kolumbić. Jedan je objekt, a drugi — subjekt; Krtica treba da se fotografira, a [illegible] nam u subjektivnosti svojoj [illegible] fotografiju i sebe. [illegible] kojim govori, gotovo upravo toliko, koliko i onaj, o kojemu se govori.

I [illegible] Kolumbić još nekih [illegible] Krtičnih.

Krtica se je [illegible] biskupskih [illegible] Kolumbić [illegible]. Ako je biskup, [illegible] grbotine tudje nespretnosti.

[illegible] Kolumbić, [illegible]. Biskup se je Krtica [illegible] kraljevstva. — I ovo [illegible] Krtica [illegible] kraljevstvo [illegible] pravicu? [illegible] Veliki i naumni ljudi [illegible] A Krtica, [illegible] svojih polja i livada tako često [illegible] ta dobra, [illegible] svome nasljedniku [illegible], kakva

ih je primio. — Ali se med vrstama Kolundžićeva [illegible]vora« ipak razabira, da je Krtica u svojoj žestokoj ćudi istjerujući parnicu često prelazio granice »blagostivne čovičnosti«.

Strogost i naglost Krtičinu osjećali su najbolje oni svećenici, koji su pali u nemilost biskupovu. Za Krticu se je naime govorilo: Ako je karao, karao je ljuto; kad je pedepsao, pedepsao je nemilo, a koga je progonio, progonio ga je do smrti. — Ovo je bio i samom Kolundžiću najškakljiviji odlomak, jer se je radilo o njegovoj svećeničkoj braći. Nije mogao da osudi oštrinu oca, a da se ne takne — nepokornosti sinova. Al se on ipak sjajno izvlači iz ove neprilike. Mi bismo, dabome, veli, voljeli takve starješine, da budu poput onih lažnih bogova, o kojima se pjeva, da imaju usta, a ne će da govore, imaju oči, a ne će da vide... Svakoj je vlasti dano pravo, da se prema potrebi milom ili silom posluže za opću korist, pa da nije dano duhovnim pastirima? Kakav bi to bio ljekar, kojemu bi bolesnici nalagali, što će im prepisati? Mi bismo željeli, veli, da se rane samim uljem liječe, a milosrdni je Samaritanac našao za dobro, da s uljem smiješa i vino. Pa ako ljekar razabere, da treba ranu gvoždjem isjeći, zar da mu mi onda preporučujemo, da ju maže kakvom blagom travom?

Ako je biskup i imao koju pogrešku, zar da mu se radi toga zamjeri? Bio je čovjek. Šta vi u opće — pita govornik — od biskupa hoćete? Zar da udilj po zraku lijetaju kao neke rajske ptice, i da se nigda ne spuste na zemlju? Ne imaju li i veliki ljudi jednak razum s nama, te su primorani piti iz iste čaše, koju im pružaju varljivi osjećaji tjelesni? A, što se mi u opće brinemo za tudje pogreške? Zar mi možemo biti suci ljudima, mi koji u tudjem oku vidimo prašak, a u svom ne vidimo brvno ni grdobu? Zar ćemo Bogu davati račun za tudje grijehe?

I tako se zauzimlje Kolundžić živom riječju, zdravom logikom i plemenitom srdačnošću za blagu uspomenu biskupa Krtice, koji je za dugoga svoga biskupovanja utro mnogu suzu sirotinjsku, a muškaračkim i tvrdim svojim značajem digao biskupiju intra et extra muros do neke snage i jakosti.

II.

Drugi po redu med biskupima sjedinjenih biskupija bosanske i srijemske bio je Antun Mandić, Požežanin. Na biskupskoj stolici sjedio je jedva osam godina (1806.—1815.), ali se broji med one pastire

[illegible]

biskup i kao patriota. Umro je dne 11. siječnja god. 1815.

[illegible]

nomskom procvatu svoje biskupije

[illegible]

prvoga biskupa sjedinjenih biskupija.

Antun Mandić rodjen je dne 16. kolovoza 1740. u Požegi** od [illegible]

[illegible]

noga, prisvitloga i pripoštovanoga gospodina Antuna Mandića, božjom i apo- [illegible]

miseca ožujka god. 1815. obdržavanomu, reče Karla Pavić, istih biskupija misnik, opat blažene Marije Divice u Biharu, mitrovački i štoba slavne regimente petrovaradinske parok, okolša mitrovačkoga vicearhidjakon i plemenite srimske var- [illegible]

vane g. 1766. (u Osijeku i Varadinu).

nije trebao tražiti ljude iz drugih krajeva; svojim [illegible] po-rodnom darovitošću svojih sinova mogao je dostojno popuniti sva javna svoja mjesta, a osim toga slati ispod svoga krila raznim bi-skupijama biskupe, kanonike i provincijale.[1] Svršivši niže latinske škole u svom rodnom gradu, pošao je Mandić u Beč, a odande u Bolonju i u Zagreb. Zaredjen god. 1763. postade regensom u po-žeškom sjemeništu, gdje je ostao samo dvije godine, dok nije postao župnikom u parokijama gradiške regimente (u Kobašu, a onda u Lipovljanima). Kao čovjeka vanredno nadarena i obrazovana (— go-vorio je sedam jezika —) nije mogao biskup zagrebački, Josip Galjuf, da ga ne opazi, i on ga zaista iza desetgodišnjega župnikovanja pošalje u Beč za vicerektora na tamošnjem kolegiju hrvatskih pito-maca. Ali i ovdje ostade samo dvije godine, jer ga je biskup Galjuf trebao kao svoju desnu ruku, te ga još kao mlada čovjeka učini začasnim kanonikom zagrebačkog kaptola. A kad je god. 1781. biskup Galjuf bio s drugim biskupima pozvan u Beč u povjerenstvo, koje je u to doba udaralo granice biskupijama po Hrvatskoj i Slavoniji, te rad velike starosti sám nije mogao poći, pošalje onamo kao opunomoćenog svog zastupnika, kanonika Mandića. U ovoj misiji bio je Mandić tako savjestan i vjeran, da nije htio pristati uz osni-vanje nove, požeške biskupije, koju su u Beču htjeli osnovati samo radi toga, da Mandića ondje postave za biskupa. Njegovom brigom u prvom redu raširena je djakovačka biskupija, koja je do toga vre-mena sastojala iz samih deset župa. Biskupiji je bila pridodana [illegible] biskupija srijemska (na koju je spadao okoliš varadinski i mitro-vački osim župe kukojevačke, koja je spadala na tovarnički distrikt), dio zagrebačke biskupije (distrikt brodski i babinogredski [illegible] (tovarnički, vinkovački i posavački dekanat) i ostrogonske (gra-dovi Osijek i Varadin). Bivši ljut na tadašnjega biskupa djakovač-koga, pakosnika Krticu, dodijeli Mandić Pečuhu dva dekanata: valpo-vački i miholjački, koji bi takodjer imali pasti pod djakovačku bisku-piju, za što se je sám Mandić, kad je kasnije postao djakovačkim bi-

[1] Biskupi [illegible] Antun Mat[illegible] od Požege [illegible] u Djako-vačkoj biskupiji bili su kanonici: Nik. Abrančiković i Marin Perviz; u zagre-bačkoj glasoviti [illegible] Sadu i Emerik Tucić, parok u Hanzabeku. — Provincijali države kapistranske: [illegible] Lipovac i [illegible] vrančić i t. d.

stupom, bio pokazan. Kad je car Josip pozvao Urmenyi-a [illegible] magjarske i hrvatske škole, pozva Urmenyi Mandića u Budim, gdje [illegible] kao konsiliar. Kad ga je [illegible] godine Mandić [illegible] imenovan djakovačkim [illegible] dekretom od 6. kolovoza g. 1806. [illegible] vranski i [illegible] prepošt [illegible] Već je on prije [illegible] 1812 [illegible] u zgradi [illegible] kaptola. [illegible] da se [illegible] Djakovo u Brod.

Mandić je [illegible] na dvije [illegible] šest [illegible] u Djakovu [illegible] Djakovu [illegible] da se je [illegible] Djakovo [illegible]

Kad se je [illegible] Mandić [illegible] kraljevskim komisarom [illegible] kumulaterskih [illegible] Srijemu.

[illegible] ostavio je Mandić 74.000 for. [illegible] dobrih siromašnih [illegible] brodskoj i [illegible] Karlo [illegible] Ljubljana [illegible] Mandićevu smrt [illegible] da se [illegible]

Ipak je [illegible] Strossmayerova predhodnika, spomenom »Zlest Mandić« [illegible] Djelo [illegible] 183 [illegible] Filipovića. Djelo [illegible] To je u pjesničkom [illegible] Mandićeve [illegible] do [illegible] Onaj, koji ga je [illegible] smrti. Djelo je vrlo [illegible] na naslovnoj strani [illegible] pisao, bio je [illegible] »Radoslav od Panonije« [illegible] da je djelo spjevao [illegible] ipak je gotovo [illegible] i da ga je Filipović [illegible] koji je u to doba jedini u [illegible] da ga je spjevao Filipović [illegible] i opsega (vidi »Slavonski [illegible] i izdavao [illegible] godinu dana prije u njegovoj [illegible] pripovijesti«, što ga je izdao

u Pečuhu). I stih i jezik i duh i format djela, sve upućuje na Filipovića. Čak su i citati u djelu zabilježeni onom točnošću i minucioznošću, kako je u tom deceniju jedini Filipović pog[illegible] članke u svom »Slavonskom kalendaru«.

Ono, što smo saznali o životu Mandićevu iz govora Pavićeva, nalazimo sedam godina kasnije parafrazirano i rašireno u Filipovićevu djelu. Da je Filipović morao upotrebljavati Pavićev govor za pojedina data Mandićeve biografije, razabira se i po tom, što sam Filipović govori u prvom članku svoje pjesme, da je Mandića »s [illegible]ima umrlim gledao samo kratki čas« i da može opjevati samo ono, što je čuo od drugih i nešto, što je sam mogao razabrati, jer ga je godinu dana poslije Mandićeve smrti tek biskup Kataj primio u sjemenište djakovačko. Osim toga vidi se po rasporedbi cijeloga gradiva, da se je Filipović držao Pavićeva originala.

Opisujuć Filipović (— da navedemo radi karakteristike cijeloga djela samo jedan momenat —) odlazak dječaka Mandića u Zagreb na škole, daje nam malu kulturnu sliku Slavonije, gdje se je u prošlom vijeku bilo ustalilo mišljenje, da mladići — čim počnu učiti — za kućne poslove prestanu valjati, a pošto ih roditelji redovno ne mogu davati na daljne nauke, to ono malo, što su naučili, zaborave, a za kućne poslove više nisu. I tako je po shvaćanju slavonskom najbolje, da sin plete kotac kao i otac, te da se oženi što prije, da se uzdrži koljeno, imajući uvijek na umu: »Najbolja je didovina, ma kokošji bio grad«. Drugačije je, veli Filipović, sa slavonskim Nijemcima; oni šalju svoju djecu u svijet na nauke, da »uzmognu domovinom upravljati, kao što su i dosad upravljali«. — Jedan stih glasi: »Slavima je zemlja tlo draga, Slavin voli služiti«, te ove aksiomatske riječi popraćuje Filipović komentarom — iz Herdera. Evo, što veli Filipovićev komentar: Slaveni su zaljubljeni u svoje kućanstvo; kad imadu dosta zemlje za oranje i trave zarad marhe, onda su najblaženiji; rado plaćaju harač i gotovo puzajući služe svojim gospodarima, suprot kojih uvijek govore, ali ako im ovi gospodari dadu samo jednu lijepu riječ, onda ih opet odvi[illegible] hvale... A Nijemci su, veli Filipović, sasvim drugačijega soja; u Nijemce se ugledala, a ne u Slavonce, i majka Man[illegible] svoga sina puštala u svijet.*

* Kako je Mandićeva majka bila odrasla u varoškim tradicijama svoje Požege, najbolje će razjasniti ova priča, koja se do danas spominje u užim krugovima slavonskim. Kad je starica majka pohodila svoga sina biskupa u njegovu dvoru, i kad joj je on pun veselja pokazivao sjajne dvorane, odvrati mu ona:

[illegible]

[illegible] epitafij na dubovičkom groblju.

[illegible] jako i snažno, ma s kojega pogleda.

[illegible] bio — gvardijan u Pozegi . . .

[illegible] Mandić dozvao u Djakovo za prve učitelje sjemenišne, te svakome — u stilu [illegible] ružmarin, Mihalić zumbul, Hartmann gjurgjic, Fischer ružica, Crndić muskat, Smiloševič kovilje i t. d.

III.

Na posljednjoj strani Života Mandić[illegible] i o nasljedniku Mandićevu. Car Franjo — veli Filipović — sjede da izabira dostojnog nasljednika Mandiću i odluči se ovako: Onaj, koji je bio Mandićev nasljednik na stolici priora vranskoga i prepošta zagrebačkog, neka mu bude nasljednik i na stolici djakovačke biskupije! I tako bude u siječnju god. 1816. carskim dekretom, datiranim u Veroni, imenovan biskupom bosanskim i srijemskim Emerik Karlo Rafaj (Raffay).

Rafaj se je rodio god. 1752. od vlasteoske plemićke porodice u selu Kopčevcu kod Božjakovine. Kako su mu roditelji imali mnogo djece, odrede najmladjega sina Emerika (koji je bio dosta ružan) i brata mu Franju dati u svećenike. Tako je god. 1768. Emerik kao mladić od šesnaest godina skupa s bratom Franjom (koji je kasnije umro kao kanonik zagrebački) stupio u hrvatsko sjemenište u Beču, a već god. 1769. otišao u Rim na daljne nauke. Odatle se vrati kao doktor teologije u domovinu, te je domala postao župnikom u Krapini, a kasnije kanonikom, pa je kao kanonik bio rektor hrvatskog zavoda u Bolonji. Kao opat blagoslovio je god. 1804. bolnicu milosrdne braće u Zagrebu, te nam je njegova kajkavska propovijed, koju je tom prilikom držao, štampom dočuvana. Ta je propovijed uz onu, što ju je držao god. 1826. (»O uzvišenosti misničtva«) prigodom svoje zlatne mise u Djakovu, jedini hrvatski književni rad, koji nam je poznat od ovoga biskupa.[1] Kao biskup prisustvovao je god. 1822. provincijalnoj sinodi ugarskoga episkopata u Požunu, gdje je stekao sveopći glas, da je prvi bogoslov i govornik te sinode. Biskupski arhiv djakovački ima obilje akata i naredaba, pisanih njegovom rukom, što ga sve odaje, da je bio radin i agilan čovjek. Inače mu je držanje bilo aristokratsko. I on je ostavio znatan novac na razne fundacije. Uz biskupa Colnića i Mandića ostavio je on u vlastelinstvu djakovačkom vidnih i trajnih tragova svoga uma, svoje volje i svoga rada. Med ostalim djelima zasnovao je i današnji biskupski park u Djakovu.

Biskupovanje Rafajevo ostavilo nam je u književnosti više prigodnih spisa, nego li biskupovanje ikojega od pet prethodnika Strossmayerovih. Već sam odlazeć[illegible] u D[illegible] je Kri[illegible]

[1] [illegible] štampom [illegible] se i danas čita po svim župama djakovačke biskupije na Glusnicu.

[illegible]

hovima još cesaru Franji, — i to mu je cijeli književni rad.

[illegible]

29 stranâ) zadahnuta zdravom idilskom poezijom, te se kao prigodnica to ugodnije doimlje čitaoca, što se ime slavljenikovo i

[illegible]

djakovačkomu. Štampana je u Novom Sadu

[illegible]

stolice milosti stolnih crkvi bosanske iliti djakovačke i srimske zakonito ujedi-

[illegible]

Druga Mihalićeva prigodnica biskupu [illegible] tel- telja i svojom spoljašnjošću i svojom unutarnjošću sasvim drugačiji dojam. Spjevana je u heksametrima, a iznosi 27 sitno pisanih i ogromnim komentarom popraćenih strana. One podrobnosti, koje pjesnik nije mogao izložiti u odmjerenosti svojih poletnih stihova, dodao je u dnu strane pod crtom. Pjesmu je ovu nakrcao Mihalić bogatom zalihom svoje klasičke načitanosti i naučenosti, te se u tom pogledu podudara ova pjesma s »Elegijom«, što ju je isti Mihalić iste godine spjevao u čast Krtičina slavitelja i branitelja Frana Kolundžića, kad se je ovaj ostavio djakovačkog kanonikata i pošao u redovnike države sv. Kapistrana.

Spomenuti mitrovački župnik, Karla Pavić, koji je u ožujku god. 1815. držao »Pokopno govorenje« biskupu Mandiću, pozdravio je godinu dana kasnije dolazak biskupa Rafaja »Zborom pivalica Fruškoj u gori pribivajućih«. I ako je ovo djelo spjevano istom prilikom i štampano iste godine, koje i Mihalićeva »Pisma pastirska«, ipak je Pavićevo djelo moralo biti prije odštampano i rasprostranjeno nego Mihalićevo, jer se Mihalić u svom djelu poziva na pojedina mjesta Pavićeve pjesme, te u bilješki hvali pjesmu, koja je »puna mudroumja i osobite vištine«. Tu se Apolon razgovara s jekom, koja mu na svako pitanje odgovara drugom polovicom posljednje riječi Apolonove, što svaki put daje razboritu i duhovitu misao. Na pitanje Apolonovo, da li jeka želi, da on s vilama p r o s l a v i biskupa, odgovori jeka: S l a v i! I Apolon poče sada pjevati u slavu Rafajevu, a zatim stane svih devet vila (Klio, Kaliope, Erato i t. d.) jedna za drugom udešavati diku novoga biskupa.

Prigodom pedesetgodišnjice Rafajeva misnikovanja spjevao je Pavić »Milu Sanjku«[1], u kojoj nam pripovijeda, kako je usnio polubožanskog starca, gdje sjedi u crkvi »bilom svitom zaodiven«, a uz njega tri djevice, koje stadoše pjevati o vjeri, ufanju i o ljubavi. Iza njih stade skupljeni narod slaviti onoga starca, i tako sanjalac saznade, o kome se radi, ali se u to probudi, te svoj san »izriza u kamenu, vikovitu za spomenu«.

U slavu Rafajeva ustoličenja spjevao je i Marko Ant. Horvatović, župnik zagrebački: »Obradošćenje biskupata djakovačkog«. Pjesmica je ova izašla štampana s latinskom pjesmom istoga pje-

[1] [illegible] petdesetolitnice njihove... 31. dan miseca prosinca 18[illegible]. u Djakovu svečano [illegible]

[illegible] ničim ne diže nad poznate Jozepčeve versifikacije.

IV.

[illegible] u crkvenom pjevanju, pa je mnoge napjeve crkvenih pjesama — osobito božićnih — upravo on donio iz bunjevackih krajeva u Sla- [illegible] trošak za rigoroze i za promociju.

U knjižnici Jugoslavenske akademije sačuvani su hrvatski i [illegible]

[illegible]

* »Pro illustrissimi ac reverendissimi Domini Emerici Caroli Rattay in episcopum diacovariensem inauguratione anno Domini 1816., die 25. augusti.« Zagra- [illegible] Grünna.

[illegible]čkog budimskoga i njegove okoline onom prigo[illegible] je postao biskupom stolnobiogradskim, ovelika pjesan pod imenom: »Narodkinja vila«. Pjesnik se djela skrio pod pismenima J. C. M. P. S. — I oblik i duh pjesme živo nas podsjećava na poznatu Mihalićevu »Pismu« i »Elegiju« tako, te mislimo da se ne ćemo prevariti, ako u početnim pismenima skrivenoga pjesnika pročitamo »Josipa Calasancija Mihalića, paroka sotskoga«. Ugodni žubor stihova, obilnost misli i mitološke aluzije, kojima je pjesnik načičkao ovu lijepu prigodnicu, upućuju nas na učenoga Iločanina Mihalića.

Pod sličnim naslovom — »Domorodkinja vila« — i sa sličnim sadržajem štampao je isti Mihalić tri godine kasnije u istoj budimskoj štamparni (»kraljevske mudroučne skupštine«) pjesan, kojom je »u ime svega stanja crkvenoga« biskupije djakovačke čestitao Sučiću, kad je prešao na ovu biskupiju. Svježina idilskog daha, što provijava prvom Mihalićevom prigodnicom, kojom je pozdravio dolazak Sučićeva prethodnika Rafaja, ugodno se doimlje i u ovom posljednjem Mihalićevom djelu. Njim je Josip Mihalić završio svoje književno djelovanje, napisavši — kako smo vidjeli — pet prigodnica, koje se dižu do znatne književne vrijednosti, te se med svim spomenutim prigodničarima slavonskim upravo on može nazvati prigodničarom per excellentiam, jer sve, što je napisao, napisao je, pobudjen javnim narodno-crkvenim prilikama, a te je prilike umio oviti nekom umiljatošću, spretnošću i klasičnošću svoje načitanosti, da mi u opće u decenijima i u provinciji, koja niti je u to doba pružala niti je mogla pružati bog-zna kakvih beletrističkih plodova, moramo ove Mihalićeve prigodnice uvažavati i isticati kao znatne beletrističke radnje, koje se mogu i moraju ubrojiti medju najbolje radnje ove hrvatske pokrajine iz prve trećine našega vijeka.

Ni njegov mladji brat, dr. Antun Mihalić, vicearhidjakon i parok petrovaradinski, nije htio ovom prilikom da zaostane za bratom Josipom. I on napisa pjesmicu od dvanaest strana, koju izdade g. 1830. u Novom Sadu pod imenom »San u vrime Sučićeva uvoda«.* Iz toplih riječi i lagodnih stihova ovoga Mihalića razlijeva se ljubav za njegov zavičaj, Srijem, kao i iz pjesama njegova brata Jose. Kad

* San u vrime [illegible] Pavla Sučića od P[illegible] biskupa [illegible] [illegible] god. 1830.

čovjek stane proučavati sve pojave među Slavoncima s narodno-političkog stanovišta današnje naše ujedinjene književnosti, ne može pravo da vjeruje, kako je bio uzak politički horizont slavonskih literata u neposrednom periodu s ovu [illegible] ilirskog preporoda. I [illegible] ovaj kao što je bio dr. Mihalić, ne zagrijevaju se [illegible] god. 1840. još ni za [illegible] Slavonije kao za svoju domovinu, nego [illegible] — jedini [illegible]. Slavonci su [illegible] — [illegible] su mu braća. To su mu kao susjedi.

[illegible] su stali [illegible] pogledavati [illegible] na [illegible] Dunava. Zagrebački Hrvati bili su im još vrlo daleko. Što je [illegible] imalo da stvori! Oni su svi [illegible], da [illegible], ali nisu znali — [illegible] Mihalić se je [illegible], da [illegible] kao [illegible] mogao osnovati [illegible] — u Đakovu .... To [illegible] društvo imalo po njegovoj [illegible], da [illegible] jezik [illegible] i [illegible], da [illegible] ... — Da, takova su društva [illegible], i [illegible] i [illegible] Ali je [illegible] trebalo je [illegible] dobrotvora, koji [illegible] kamenik, dok nije jedan [illegible] Lomniju, bez kojega danas ne bismo imali [illegible], u kojima se prinose žrtve Bogu ljubavi, bratstva i jedinstvenosti.

[illegible] Karlo Pavić i Adam Filipović, [illegible] Pavić je [illegible], a Filipović [illegible] od jedanaest strana. Pavićeva [illegible] a Filipovićeva [illegible] nikojom zasebnom važnošću.

V.

Neposredni prethodnik Strossmayerov na biskupskoj stolici đakovačkoj bio je Josip Kuković. Rodio se je u Zagrebu od [illegible] pilarića, ali obrtnika-gumbara. Nastojanjem tadašnjeg zagrebačkog kanonika, a kasnijeg đakovačkog biskupa Emerika Karla Raffaja, dao se je na škole, pa je u Zagrebu [illegible] god. 1810. ređen za svećenika, te je otišao još vrlo mlad u [illegible] za župe-

nika. Kad je Rataj polazio u Djakovo kao biskup, [illegible] i Kukovića, te ga domala postavio u Djakovu župnikom, a zatim i kanonikom. Iza smrti Ratajeve izabraše ga kolege-[illegible] tularnim vikarom, a kad je djakovačkim biskupom izabran Sučić, povukao se je Kuković — intervencijom mogućih svojih prijatelja — kao kanonik opet natrag u Zagreb. Iza smrti Sučićeve imenovan je ipak 14. prosinca g. 1834. djakovačkim biskupom.

Kako je njegovo biskupovanje padalo u doba književnoga našega preporoda, u doba političkoga probudjivanja, to je on otvoreno pristajao uz preporoditelje hrvatske knjige i politike, ako i nije bog-zna kakvu riječ vodio u tom kolu. Pod njim je propjevao Tordinac (kojega je g. 1836. zaredio u svećenike), propjevao Mato Topalović (zaredjen g. 1837.), a i mladi Strossmayer (zaredjen 16. veljače g. 1838.) počeo se dizati u nauci i ugledu pod toplinom Kukovićevih očinskih krila.

Kuković je bio čovjek vrlo finih manira, nježne ćudi poput kakve aristokratkinje, a i vrlo ugodne spoljašnosti. On je počeo zidati zgradu sadašnjega samostana milosrdnih sestara u Djakovu, želeći u nju smjestiti milosrdnu braću, da rukovode bolnicu.

Kad je god. 1848. buknula buna, i kad su seljaci počeli harati šume, uplašio se je Kuković i pobjegao u Beč, pa kako je uza to bio još i bolešljiv, to se je ljeta 1849. odrekao biskupovanja, a za svoga nasljednika najtoplije preporučio dvoru mladoga carskog kapelana Josipa Jurja Strossmayera. U Beču je živio u svojoj kući i od svoga imutka, dok ga smrt nije 17. travnja g. 1861. digla sa života. Sahranjen je u Djakovu u staroj biskupskoj kripti, dok ga biskup Strossmayer nije dao u studenome god. 1882. s ostalim svojim prethodnicima prenijeti u novu krasnu kriptu veličanstvene svoje katedralke. Strossmayer im je sám prigodom prijenosa izrekao posmrtno slovo, pa tom prilikom spomenuo, kako ga je pokojni Kuković zaklinjao, neka ne dopusti, da dugo leži u tamnoj i vlažnoj staroj kripti, nego neka zida novu crkvu i pod njom dostojnu novu grobnicu.

Biskup se je Kuković živo zabavljao mišlju, da zida novu katedralku i već je dao napraviti nacrte, ali je na svu sreću buna osujetila gradnju, jer bi — sudeći po planovima — biskupija dobila namjesto katedralke, magazin upravo onakav, kakav ima Temišvar.

Od prigodnih spisa, koji su bili izazvani imenovanjem Kukovićevim za djakovačkog biskupa, poznate su nam samo četiri pjesme. Prva — Štosova — kojom se je zagrebački kaptol oprostio od svoga kanonika Kukovića, skrila se pod latinskim natpisom knjiže

[illegible] narodnom pokretu.

[illegible]

Danica je novi biskup, što ga Hrvatska šalje Slavoniji, a »Da- [illegible] sinove naći zagrljene pred istim žrtvenikom.

[illegible] a na istoku dočekaše ju pjesnici slavonski kao — »Sunce od zapada«.[illegible]

[illegible]

[illegible] custodiatu zagrabiensi, generali vicariatu, atque sinu Croatarum divulsus ad capessendam sedem suam Diacovarinum discederet: Vale! canit, modulante Paulo Stóosz, sacri officii dioecesani jurato vice-notario. — Zagrabiae, typis Francisci [illegible] obistinita, kroz jednog putnika proglašena i u junačkom vezu prikazana biskupu [illegible] Jugoslavenske akademije stoji starim rukopisom zapisano, da je ovo djelo ispjevao [illegible]

pletu vijence i kite njima putove, a po stazama steru cvijeće, da »miloljubni otac mirisnim dospije tragom«. Jednom riječju: ova je pjesma umiljata i nježna kao rijetko koja od prigodnicā, kojih smo se doticali.

Treći pozdrav novom biskupu odaslaše u susret klerici djakovačkoga sjemeništa pod natpisom »Razgovor pastira«, u kojem Miko, Pavo, Grga i Aleksa očekuju dolazak novoga Dafnisa. Povodeci se za Vergilijevim stihom:

> Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
> Formosi custos pecoris formosior ipse . . .

spjevao je nepoznati pjesnik u alegoričkom obliku slavonsku eklogu, koja odiše pastirskim dahom poput Mihalićeve »Pisme«, spjevane u slavu Rafajeva dolaska.

Napokon štampao je još poznati Adam Filipović »Dan radosni i veseli«, u kojemu nabraja nekolicinu biskupa djakovačkih, koji su nosili ime »Josip« i koji su se iskazali mnogo zaslužni za svoju biskupiju. Tako je, veli, Josip Bezza (1428.–1437.) prenio biskupsku stolicu iz Bosne u Djakovo; drugi Josip sazidao je rezidenciju —

> Treći pako Josip Kuković [illegible]
> Jer je veći od obadva, i to svatko može reć . . .

A četvrtoga Josipa, koji je imao da stekne diku i slavu ne samo svojoj biskupiji, nego i narodu, iz kojega je potekao, i zemlji, koja ga je rodila, tek će opjevati zahvalni narod velebnim i besmrtnim spjevom vječite zahvalnosti i ponosa.

Zagreb.

Nikola Andrić.

IZ VOJSKE.

[illegible]

D[illegible] Živko! — vikivale su [illegible] sokakom.

— Došao! — I [illegible] na putu i gledale za [illegible].

— I to, [illegible] — govorila [illegible] — tri godine kô tri mladine.

— Ni [illegible] nije [illegible].

— Svaka sramota za vremena.

U nas je sramota [illegible] Što je posla, to je [illegible] u trgovca [illegible] ili predivom, ja nijesam nigda čuo.

[illegible] stala, [illegible] a u kući Uvalina promolila glavu kroz prozor i viknula u sobu:

— Udovice, čuj, Terezo, gdje si, medena?

Iz kuće [illegible] k prozoru mlado žensko čeljade okrugla lica, [illegible] uvezana kruto u šamiju.

— Pomažem materi večeru; dada otišao na [illegible], pa ga čekamo.

— Ajde u selo, — govorila Sofa. Za [illegible] opet pošla k prozoru.

— Pa idi, djevo. Uzmi natikače. Na putu je rosno.

Sunce je već bilo sjelo i jesenji hladak strujio prvom sumračinom, a dvije se druge zagrlile i ispod glasa gundjale. Iz crkvenskoga sokaka išao baš čopor djevojaka. Svaka naprtila torbu ili vrećicu. Išle iz šiške.

— Gle, verloka* se i u šišku nabjelisala, — ugrizla Sofa.

— Prišt ti skočio na jezik; za moj groš, ima još! — jogunasto će verloka.

— Čuj bahandare! — kliktale djevojke.

Bahandara i udovica zahihotale i umakle, da ne bude grdjih riječi, a verloka zavela, druge joj pomogle:

»Sto me grde, sve jedrija bivam,
Sve jedrija, deblja i bjelija.«

Kad su druge bile prema kući Božanovoj, poviknula udovica na avlijska vrata: »Dodje gazda, Koleta, odje mladovanje.«

— Prodji se, nebrigo, dok sam mlada, vijek je mladovanje, — odjavi se Koleta i izidje iz kuće maljušna, bjelkasta ženica zdrava i lijepa lica. Svijet joj kaže »bjelotrepa«. Za njom dodje i Živko. Snažan je to momak! Koleta mu do ramena. U rubini je i mrkom kaputiću, a na glavi mu soldačka kapa. Naherio ju. Obrazi mu dugoljasti i sagorjeli, a ispod široka čela i crnih obrva sive mu gledju oči. Bio je kratko ostrižen, malenih, ali tinih, svionih brčića. Od uvijek bio je Živko Božanov najpristaliji momak u selu, a i u školi ga već meštar hvalio, da je pametna glava, poslije je u općini neko doba pisao oglase i pozivnice, a kada je momčiću trebalo mjesečinu plaćati, onda gospoda uzeše drugoga, a on opet ode k marvi. U vojsci je dotjerao do treće zvijezde.

— Pa kako je bilo, baja Živko, u soldačiji? — pitale žene.

— Živjelo se.

On je dignuo nogu na klupu, podbočio se lijevom rukom, a desnom gladio brkove. Na ruci mu dva srebrna prstena — toga u nas oženjeni ljudi nigda ne nose — i dvared je na stranu pljunuo. Koleta je koješta pričala, Sofa je vragoljala, a udovica pusto se na Živka osmjehivala i migala.

U to je već i noćalo, na crkvi je pozdrav Gospin kucnuo, a mati reduša zovnula i sina i snaju na večeru, a žene dalje u selo,

* Verloka — pogrdno ime, jer je velika.

[illegible]

[illegible]

i promrmlja: ›A ti, baja, došao‹ — i mrvo se nacerio.

Živko ga zapita, kako je sa ovcama.

[illegible]

ga grizuckati, dok su drugi kusali čorbu, a onda će bratu:

[illegible]

Ne ćeš, momče, biti gladan, bit će profunta, kada te uzmu, [illegible]

[illegible]

— mudrio Joza.

Po večeri otac naredjivao sutrašnji posao:

[illegible]

— A jeste li već podvojacili? — pitao Živko.

[illegible]

a na proljeće ti i Luka težačite.

[illegible]

kô staro kljuse‹, tako je bar Faba divanio.

— Pa ne branim, — govorio je Živko.

— A ja ću sutra na oranje, — kazuje Luka.

— A jeste li, žene, pročistile žita?

— Za četiri osmaka.

[illegible]

i onaj brat do ženidbe, Luka.

GLASBA

— Pripazi na konje! — vikne otac za njim.

— Da-a.

On je otišao u selo. Za malo svi su legli na počinak i tišina je bila, samo bi gdjekada dopr'o vrisak, što bi se noćna mladež nadcikivala i gdjekada bi noćobdija, tražeći noćni sat, kraj kuće prošao, a šarov bi poderano zalajao i režući na tarabu zaskočio. Luka se je vratio o pônoći i pošao u štagalj, da još prigledje konje i do zore prospi.

Jutro je osvanulo magleno i rosno. Faba ustao prvi, razbudio družinu i molio na glas »Oče naš«. Kako se je tko budio, onako je prihvatio molitvu, jali u pol glasa, jali zievajući. I Zivko se prekrstio. Gazda podje u staju: pred konj'ma je bilo ogrizotaka od sijena, što je Luka još noćas nabacao.

— He, he, Luka, ustani, momče! Zvono je već pozdravilo, treba napojiti marvu.

Luka nešta promrmljao, protr'o oči, a Faba otišao u trijem, uzeo iz kuće čobanju, dva-triput se vodom zaprsnuo, otr'o otarkom, pa izišao na sokak i pomjerio nebo. Magla je pala upravo na toranj crkveni. Iz dvorišta ječao glas Lukin grubom psovkom; on je povodcem udarao konja, što se nije mirno napajao. Težaci zabaciše plug i zubaču u kola, potpregoše konje i sunce se baš dizalo i kroz maglu prodiralo, kada su Faba i sin mu izišli iz sela prema Rodinom polju. Luka je tjerao konje, a otac grizao svoju lulu.

Dotle je Živko sa bratom poranio na guvno, da istjeraju ovce. Imade ih neko osamdeset komada, do koji dan će ih strići. Pastirče oštrim okom obašlo tor: »Sve su«, veljaše, onda otkači ljesu, a jedan psić — nije ga bilo ni za pola jagnjeta — sav je čopor držao u hrpi. Zivko se povrati u selo, ručao, malo nasjecao na drvnjaku i do podnevnoga zvona zijevao pri vignju seoskoga kovača. Od pola dana pomogao materi i ženi provjetriti dvije vreće žita, protjerao po avliji dva ždrijepčića i napojio ih, u potkućnici nakosio djeteline, a u to i težaci već uljegli iz polja. Poslije večere iza Luke izadje i Živko u selo, »malo će u stražu«, ali on nije na desno krenuo, nego na lijevo. Tu je bila peta, šesta li kuća, a pod njenim krovom na motki visio je borov vijenac. Zivko stao: unutra se čulo dvoje, troje čeljadi. Unidje.

— Ho, Zivko!

— A kada si stigô? Juče? — i sto pitanja. To je bila krčma. Soba bila nepomoštena, dvije velike sinije u njoj, a za jednom sjedilo četvero čeljadi: seoski lugar, nadzornik lova i još dvojica,

[illegible]

— Moric, Moric! — viknuo Živko.

— Ho, ho, Živko, [illegible] si došla? — javi se [illegible], ni brijan ni oceširan.

— Imaš li, Moric, cigara?

— [illegible]

Živko [illegible] — Dobro, [illegible] sve jednako.

— [illegible]

— Daj, čiča, da se omočimo! — tukne ga lugar. Njemu već [illegible] rakije, [illegible]

[illegible] da traži [illegible] zaiskao kaput i čizme.

— Groš po ovci i za ručak polić rakije, — viknula mati za [illegible] sula, što bi na njem proženula.

Živko [illegible] ona[illegible] supijan prešao u dvorište i zatvorio se u kućaru.

— A zar Živko nije [illegible] ovnu? — pitao [illegible].

— [illegible] na [illegible].

— Pa rekao je, da će se čas prije vratiti.

— Ti mu, djevo, daješ svoje osebine, — prigovarala Vita snaji. Koleta je šutjela, a Faba nešta promrmljao. Sutra već svi pobrojavali.

U našega seljanina nije većega veselja, nego kada svoju ljetinu svaza, a u boljega gazde, kada ovce šiša: to je gotovina, lijepa gotovina, a u njeg svega, samo te nevolje nije. Oni nigda ne doje ovaca, a sir, što je velika želja bolesnome čeljadetu, idu pa istu u paroka i meštra i na Božić, kada ni jedna kuća nije bez kriške bijela sira, ide gazda čak u Osijek, da ga namakne, a na stanu mu krdo od dvjesta ovaca i čorda od pedeset glava krupne marve. Al tako hoće stari običaj, da teoci i jaganjci ne zakržljave.

Sutradan odmah po šišanju vozio je Faba sa Živkom ono vrećâ vune, da unovči u gradu. U jednoga gospodara on uvijek trguje, »u gospodara Jakoba«. To je »pošten čovjek«, on ne će ni za dlaku krivo, bogat je, ima »hambare i magazin kô palače«, a nije ni na »aljdumašu« tvrd. On svojim ljudima pripravi dobre ribe, a dok se istovarljiva i mjeri, reda od jednoga do drugoga oka rakije. Tako je i danas bilo. Gazda Jakob malo je prigovorio, da je vuna vlažna, a onda udario cijenu. Fabi je bila premala, ali su i drugi po to dali, a bilo je više od desetero kola za vagu, najveć s vunom, jer gazda Jakob trguje sa svačim, što mu ruke dodje. »Da ideš u Peštu, ne dobiješ više«, govorio trgovac. Faba kimao glavom, premišljavao i pitao Živka, što li će. Nakon po sata utjera kola u dvorište. Dok je na njih reda došla, i otac i sin nakvasili se rakije, otac još više, jer kada mu je Jakob izbrojio novce na ruku, on je još tri puta prebrajô, jer se nije slagalo sa njegovim računom. Onda zamota u otarak i veže u njedra. Poslije se pogostiše ribom, a našem čovjeku ništa slađje od ribljega mesa. Utušiti se u ribi! Kada s Vuke ili s ritova ribari dodju, čitavo se selo jagmi. Štuka na ražnju — svetkovina je u kući! Za zdjelu pljucave ribe — polosmaku čiste pšenice!

Bilo je već od podneva, kada su Faba i sin krenuli iz dvorišta trgovčeva. Na kraj grada, tamo kod »jelena«, konji stadoše sami. Bila je duboka noć, kada su otac i sin stigli u selo.

S jutra nijesu baš težaci podranili na oranje. Sunce je već bilo visoko odskočilo, kad je Faba prekrstio se i počeo [illegible] ne bi ni deset brazda poorao, nego bi na plug sio, [illegible] duhana i počivao. Luka je za njima pjevuckao i drljao.

Do Lučinja svršili su ono šest jutara, što su hrane usijali, a za ovo doba bio je Živko već najbolji gost u Morica. Na vratima je imao dva reda rovaša; a što ne bi njemu Moric davao, kada i

[illegible]
Moric je svoje poslove razumio . . .

[illegible]
marve, iz vune, ako je baš rdjavo, iz rakije.

[illegible]
odlučuje udes i proračun jednoga sela. Tu je i Živko

Knez pita zvonara za zvonarinu, hoće li pod niže?

— [illegible] je puno, to je na glavu šestnaest bakra.

[illegible]

ni od popa, ni od sela nikakog im prigovora: crkva je čista, je li je ukop, sve je u redu, je li treba na oblake zvoniti, a to je u našega svijeta glavno, nigda ne okasne . . .

— Pa mi ćemo za sedamdeset, — ponudio Živko.

Auguštinov ga gazda pogleda, krivalo mu se, pa će:

— Ako je tako, mi ćemo i za šezdeset.

Živko se zažario: — Ljudi, neka bude i za pedeset.

— Prosto vam, reče djed Auguštinov i podje da donese ključeve od crkve. Od jarosti sve je posrtao. Tko je čuo zvonariti za pedeset srebra: kapelan dolazi svakoga mjeseca jedanput da misi, o zornicama bude po tri dana u selu, o ispovijedi po osam dana, a kada u ljeto udari najveći posao, žuri iz polja i otkucaj podne . . .

Kada je Fabo čuo, da mu je sin uzeo zvonariju, od čuda je oči razvalio i šutio, al Vita — sve joj srce od dragosti igralo, i udarila, da je to na poštenje i pred gospodom i pred selom, da nijesu oni gori od Auguštinovih, da je Živko nosio carske rukavice, znat će on i u crkvi dužnost učiniti, — na koncu i otac odobrio. Danas su Živkove tri zvijezde u babe Vite vrijednije dvanaest velikih škola, i ona je već premišljala, što li će kapelanu pripraviti za prvu užinu.

Živko je radostan došao Moricu. On je u svojih mučaljiv, ali medju drugovima znade on i riječ i pjesmu povesti. — Aljdumaš, aljdumaš! — udarili svi na njega.

— A za što?

— Za zvonariju.

— Pa neka bude! Po polić rakije, Moric.

Aljdumaš se uvijek plaća, trguješ li, uglavljuješ li, a često puta se i više popije, nego čitav posao vrijedi. I Moricu je bilo pravo: u zvonara će biti uvijek sitniša, bio pogreb, bila druga zgoda.

Pod veče nastupio je Živko svoju službu. U ovu noć — pred mrtvi dan — momci se, štogodj ih je, pokupe i pomognu zvonaru kucati. Knez im jednu oku rakije pošalje, a oni sami zaredaju oko drugih gazda, nalože vatru pred crkvom, i piju i zvone do pola noći, a čitavo se selo stravi što od vike i naganjanja pijanih zvonara, što od teškoga jecanja noćnih zvonâ . . . A noćas su kucali i dulje. Živko je umio svoj posao i volio mu: ima u nas dosta svijeta, što bježi od posla ma i u crkvu.

U zimu naš spahija daje šumu na krčenje i seljani uzimlju na trećinu. Načine si u šumi kolibe od granja i kukuruzovine, i tako po nedjelju i po dvije ne idu u selo, [illegible] dobavlja

[illegible] mora, a mlado može umrijeti . . .

O [illegible] u zemlju, a Živan osta gospodarom.

*

[illegible] Jesen je bila. [illegible] — Božanovi su zar govedari?

— Govedari, dabome, vrnu mi čovjek, koji je konje gonio.

— Uz svoje stanje?

— [illegible] osim te kućerine.

— A Živan?

— On ih i rasuo. Poznate ga, gospodine: nije bilo krčme od varoši do sela, gdje nije zarovašio. Poslije i ženu otjerao, pa u kuću uzeo onu nevolju Uvalinu, ona ih još više rasula.

— A gdje je sada?

— [illegible]

[illegible]

Beč.

Svetozar Ritig.

POP IVE.

I.

U crkvici svetoj kod božjeg oltara
Vinčala se lipa Grujićeva Mara
Sa delijom Ivom, najlipšim u Vane.
Sa ponosnim sinom Adamkove grane.
A to pleme staro i [illegible]
Bunjevcu za primjer još i danas blista.
I divojka Mara, ta ružica rosna,
I ona je bila na svoj rod ponosna;
Bunjevka-Hrvatka, pravo značaj-čedo,
S toga ju i Ivo milim okom gledo.
Tak se srca slična, dva plemena dična,
Rodu čast i dike, sjedine na vike.
Bože im pomozi u toj lipoj slozi!
Al na žalost muža, bunjevačkog roda,
Toj ljubavi dugo Bog ne dade ploda.
Tužila je Mara uz virnoga muža
I počela venut, kò prid zimu ruža.
Prodje prva, druga i godina treća,
A Marina tuga uvik biše veća.
Iz oka je mutna gorke trla suze
I ovako jadna govoriti uze:
»Daj, nebeski oče, nek me tuge minu,
Ispuni mi želju, ispuni jedinu;
Ne uskrati željna od srca mi ploda,
Na veselje mužu i na diku rodu.

[illegible]
Na trepavci crnoj sjajno zatreptala.
Na čas se savlada, kô da mrvi jade,
[illegible]
»Drugo moja virna, jedina radosti,
Bog nam ne ce kratit ugodne milosti;
I nas će još snaći možda srića bolja,
Donde nek se vrši božja sveta volja!«
[illegible]
[illegible]
Neveselo svoga gledala je druga,
I na časak kô da i nju minu tuga.

II.

Proliće je bilo, rane zore majske
Skupio se narod kod »Vodice bajske«;
Kod Gospina kipa zorom ozorena,
Kleči četa ljudi i pobožnih žena.
Molitvu su slali k nebu pod oblake.
[illegible]
[illegible]
Svojom bolnom dušom, srca tajnom tugom.
Kô angjeo božji ponizna je, mila,
Potajno je suze uzdišući lila;
Bog njezine znade prevelike jade,
Pa se njenoj čistoj molitvi veseli,
Znao je, što Mara, što joj srce želi.

Kad je opet cviće procvatalo milo
I priroda novo dobila odilo,
Najlipši je cvitak lipoj Mari cvao,
Na majčinoj njenoj grudi mirisao.
Smilova se i njoj s neba Bože dragi,
Ogrijali i nju sriće traci blagi.
Rodila je čedo, premiloga sina,
Da joj bude ponos, utiha jedina.
Blaženstvo se njenim blidim licem proli,
Zaboravi jade, zaboravi boli.

Krasno se sutràdan slavilo veselje,
Dvim se mladim dušam ispunile želje.
Vesela rodbina u Marinih dvorih
O porodu željnom sada samo sbori;
Nadmeće se, kako ć' ime čedu dati,
Napokon se slože: nek odluči mati.
»Ivom će se zvati«, reče srićna mati,
»Očevo je ime, nek se diči njime!«

Porasao Ive, materinja srića,
Kao stručak mali orošena cvića;
Čuvala ga mati, kao dar od Boga,
I ljubila cilim žarom srca svoga.
U krilu ga često razdragana njiše,
Radosnice suze iz oka si briše,
Suze drobne liva i pismicu piva:

»Paji, paji mirno,
Moje čedo drago;
Najveće na svitu
Moje biser blago!
Snaži se i rasti
Na majčinoj grudi,
Pa mi milom rodu
Sjajno svitlo budi!«

Vrh čedanca svoga bile ruke širi
Da uspava Ivu i da ga umiri;
Čeoce mu rosi suzicama blagim,
Majčine ljubavi tim kamenjem dragim.

III.

Hitilo je vrime, godine kô dani;
Porastao Ive na veselje Nani.
Dorastao hitro do mladića čila,
Komu je i bila knjiga omilila.
Roditelji brižni to su dobro znali;
I po njeg'voj želji na škole ga dali.
Učio je Ive svim žarom i brigom,
Po danu i noći bavio se knjigom.

Prošao je škole sve marljivo redom
Okiti se znanjem, kô košnica medom;
[illegible]
Vrline mu lipe u zvizdice kov .
Bunjevcu se svakom duša radovala;
Časna j' majka rodu častan porod dala.
Častan porod rodu, čelik narodnjaka,
Slavenskoga srca i značaja jaka.
Ta' svakom je sveto narodno ognjište.
[illegible]
Poznavò je dobro sve narodne jade;
S tog posveti rodu svoje sile mlade.
A da mu se žarko ispuni čeznuće,
Oca mu i majke stare želje vruće,
Da obidje srično sve stazice krive,
Na veselje rodu zapopi se Ive.

IV.

U crkvici svetoj kod božjeg oltara
Klečala je srićna Ive majka stara,
Kad je prvu svoju pivò misu svetu,
Kad je postigao svojih želja metu.
A narod je oči k nebu gore dizò,
Na milosti Bogu vruce hvale nizò,
Mukotrpnom rodu što se smilovao,
Po srcu mu čelik-svećenika dao.
A za vrime malo, za tri lita kratka,
Ispuni se rodu stara nada slatka :
Sa svetim u ruci Evangjeljem Krista,
Stupio je Ive na tlo rodna mista,
Da proslavi crkvu svetim dilovanjem,
Da prosvitli rod svoj uma svitlim znanjem,
Da otaca starom stazom braću vodi,
K svetoj viri, srići, prosviti, slobodi;
Da ostanu stalni na kriposti putu,
Da strpljeni snose sirotinju krutu,
Tudjinštinom tudjin da ih ne proguta
I dušmana srčba i sila mu kruta.

Kao dobar pastir, rodu uvik mio,
Evangjelja luč je hrabro raznosio;
To je Ivi bila uvik želja sveta,
Tà »Bog i rod« biše života mu meta.
A na ovoj svetoj i trnovoj stazi
Dušmanska ga sila ipak ne pogazi.
Kao piramida postojan je stojô,
Pritnje, jala, srčbe on se nije bojô:
Prezirô je slavu i nudjene časti,
Da u mrežu tudje ne upane vlasti.
Stalan osta s toga na naumu svome,
Viran Bogu, crkvi, rodu milenome.
Dok je rodu svome vidô ljute rane
I tribio zdušno sve kršćanske mane,
Dok je podučavô rod svoj ričju milom,
Uvik je i svojim pridnjačio dilom.
Opominjô j' rod svoj: da s' izdajstva čuva,
Pa mu ime ne će biti grana suva.
A za sveti rad mu, pritrpljene muke,
Ljubio je rod mu dobrotvorne ruke;
Zahvalan je njemu blagoslove nizô
Njeg'vo milo ime u zvizdice dizô.

Iza teška rada, iza teške muke
Klonule su Ivi izmučene ruke;
U hladnome grobu vični sanak snije,
Jedan narod za njim gorke suze lije!

Subotica.

Miroljub.

NEKAJ O BOJNEM BRATSTVU SLOVENCEV IN HRVATOV.

Znano je, kako so imenovali notranjeavstrijski stanovi, tore zastopniki slovenskih zemelj, vojaško krajino, da bi rešili te »reliquias reliquiarum regni Croatiae« pred navalom in poplavo osmanskih tolp. Že 20. aprila l. 1522. so vzeli kranjski, štajerski in koroški stanovi poglavarja Marka s Klisa v svojo službo ter sklenili s tem pogodbo, da jim je organizoval poizvedovalno službo proti Turkom. Ker se je vlada premalo brigala za obrambo notranjeavstrijskih dežel, zato so morali stanovi sami [illegible] so prišli naposled do spoznanja, da treba napraviti enotni sistem proti Turkom. Iz tega vzroka naprosijo kranjski stanovi l. 1530. nadvojvodo Ferdinanda, naj vzame Hrvate in viteške Uskoke, ki so morali za svojo domačo zemljo vedno boriti s dednim sovražnikom krščanstva, v stalno službo za obrambo meje. Kmalu potem (1532.) so omislili Kranjci poizvedovalno službo ter sprejeli zlasti opatni tolmače z granicami, pa tudi plačujejo in podpirajo.

Poleg Hrvata Jurišića sta bila tudi Slovenca Ivan Katzianer in Ivan Pichler spretnim gospodom Mestnim Ferdinandova agenta med Hrvati po bitki pri Mohaču ter dosegla njegovo izvolitev hrvaškim kraljem na Cetinu dne 1. januarja l. 1527. Hrvaško-ogrski kralj Ludovik II. je bil že l. 1522. poveril obrambo hrvaške granice svojemu svaku Ferdinandu, in že takrat so začeli Hrvati kazati nagnenje k združitvi s habsburško Avstrijo. Za ureditev uspešne obrambe proti Turkom so ustanovili v Gradcu notranjeavstrijsko bojno

svetovalstvo«, ki je bilo glede granice neodvisno od cesarskega dvornega svetovalstva na Dunaju. Prvo svetovalstvo je imenovalo granične poveljnike, ki so bili zaporedoma Nikolaj Salm, Nikolaj Jurišić, Ivan Kocjanar in Ivan Pihler.

L. 1537. se je pomnožila vojaška krajina tako, da je obsegala tudi Varaždin, Koprivnico, Belovar in Jurjevec (Gjurgjevac), kjer so se bili naselili že za Matije Korvina pravoslavni uskoki okoli samostana Marče kot verskega središča. Ta poslednja krajina se je imenovala slovenska (windische) granica in za njo je skrbela štajerska dežela, ravno tako kakor kranjska za hrvaško (karlovško) granico v visoki Hrvaški in v primorju okoli Senja. Sicer so pa vse tri notranjeavstrijske dežele navadno skupno donašale k troškom za uzdržavanje vojaške krajine. Tako so postavljali tudi vrhovne poveljnike ali generale nad obema granicama, med katerimi je bil po l. 1578. sam nadvojvoda Karol. Izmed vseh krvavih bitek, ki so jih Slovenci skupno s Hrvati bojevali proti Turkom, naj omenim le oni pri Budaškem (l. 1575.) in sijajno zmago kristjanov pri Sisku 22. junija l. 1593.

Še pred turškimi vojnami nahajamo hrvaške plemiče na slovenski zemlji. Frankopani in Kurjakovići so bili v svaštvu z goriškimi grofi. Elizabeta, hči goriškega grofa Alberta III. je bila žena Jurja grofa Liškega in Krbavskega, sina Gregorja Kurjaka. Temu je zastavil Elizabetin brat Majnhard na račun dote grad Raspor (Raspurch) v Istri. Jurij je sklenil l. 1358. pogodbo z Benečani, da ti ne bodo niti podpirali goriških grofov, ako bi Raspor nazaj zahtevali, niti skušali sami prisvojiti si omenjenega grada. Majnhard ga je zopet zapisal za doto svoji hčeri Ani, ženi Ivana Frankopana. Ko je postala l. 1393. udova in bila zadolžena, je hotela v svojem in sinovem imenu zastaviti Raspor Benečanom, in res je sklenila l. 1394. kupno pogodbo, po kateri je prešel grad do l. 1511. v beneško oblast. — Stranska veja nekdaj tako mogočnih Kurjakovićev so baroni Gušići iz Gušićgrada pri Otočcu.

Grofe Frankopane nahajamo že l. 1320 na Kranjskem kot lastnike Kostanjevice. L. 1437.—1443. je bil Štefan grof Frankopan (iz brinjske vrste), a l. 1444.—1449. Trojan grof Frankopan glavar kranjske dežele. Najvažnejši za našo zgodovino pa je Krsto Frankopan. Tega je imenoval cesar Maks I. sept. l. 1496. »svojim služabnikom kot hišnim prijateljem« z letno plačo 1000 for. renskih (Insbrucker Copei-Buch, Geschäft von Hof, J[illegible]rg. 1496, list 137). L. 1511., 24. febr. podeli isti cesar Frankopanu [illegible]avarstvo v Postojni.

Senožečah in na Krasu, ter ga imenuje svojim poverjenikom v prvi beneški vojni na Krasu, v Istri in na Furlanskem. Kot tak je spravil beneško vojno še le v pravi tek in pregnal Benečane z vsega Krasa tudi iz Devina. Iz Trsta se obrne Frankopan na Furlansko, kjer se je cesarju in njemu plemstvo bojevalo proti ljudski stranki. L. 1512 premaga Frankopan akvilejske meščane. In l. 1513 se polasti zaupno trdnjavice Marano ob morju. Naslednjega leta pa je bil z bitki ranjen, ujet in v Benetke odveden (9. Junija l. 1514). Pozneje so ga izročili Francozom in ti so mu dali priliko, da je pobegnil v Devin in prišel na avstrijska tla. Beneška vojna se pa ni več vodila s tako silo in Frankopan ni dobil več prilike, zopet poseči v bojevanje.

Frankopanov naslednik v Furlaniji in na Krasu je postal 3. aprila l. 1525 kranjski general Nikolaj Jurišić iz Senja (Oest. Gedenkbuch, Bd. XXI., Blatt 28; Innsbruck: Hofkammerarchiv vom August 1525, Zahl 74). Iz obče zgodovine je znano, kako je pomagal l. 1529 Turke izpred Dunaja pregnati in kako junaško je branil l. 1532 Kisek. Že l. 1528 je bil izbran za cesarskega poslanika na turški dvor, a prišel je samo do Metlike, in še le l. 1530. je potoval z drugovi v Carigrad [illegible]. Od l. 1544 je bil deželni glavar kranjski in kot tak se je zelo zavzemal za reformacijo. Pisati je znal samo z glagolico in [illegible] so kranjski stanovi po njegovem prizadevanju ustanovili glagolsko šolo v Metliki. Med kranjsko plemstvo je bil sprejet l. 1538 s predikatom „von Güns“.

Z l. 1530. se je začelo splošno preseljevanje Hrvatov na Kranjsko, n. pr. Uskokov, ki so prišli iz gornje Cetine in porečja Une, in se naselili na Gorjancih, kjer so bili še kompaktno hrvati. Tudi Frankopani so naselili na svojih graščinah Postojna, Senožeče [illegible] hrvaške kmete, n. pr. v Potočah pri Dolenji vasi (Biedermann, Neuere slavische Siedlungen auf süd. Boden, str. 196). Jednako so se naselili premnogi hrvaški plemiči, n. pr. Blagaji, Bojkovići, Fabjanići, Gusići, Jurići, Jurišići, Križanići, Kružići, Lenkovići i t. d. i t. d. na slovenski zemlji, si pridobili tukaj posestev in domače plemstvo (mnogi med njimi tudi visokih deželnih služeb), ter so naselili tudi hrvaške seljake na Kranjskem.

Blagaji tod levega brega Save vzhodno od Novega [illegible] so dobili od kralja Ferdinanda proti mali najemnini gospoščino Kočevje, ki so nalogo ob glavni poti turških napadov (Klju[illegible], Bihač, Ogulin, Severin, Stari trg, Kočevje, Ribnica, Turjak, Ljubljana). Kljubu skoro vsakoletnih turških napadov so Blagaji vztrajali skoro celo stoletje

v Kočevju in marsikateri iz njih rodovine je bil v tamošnji cerkvi pokopan. Štefan Blagaj se je oženil z grofico Lambersko. Lambergi so bili sezidali Boštajn (Weissenstein) v letih 1549.—1558., katerega je kupil Štefanov unuk grof Eberhard l. 1637. In na Boštajnu je izumrl pred kratkim moški rod Blagajev.

Jurići so zelo stari plemiči na Kranjskem; l. 1590. so bili sprejeti med zemljake s pridevkom »von Strugg«. Karol pl. Jurič je bil gospod v Preseki, Semicu, Strugu in na Trziškem gradu. Njegov vnuk Volk Karol (1620.—1687.) je prepotoval l. 1649.—1651. Italijo in zapisal svoje vtiske na tem potovanju (v Ajdovščini n. pr. je videl mnogo starih nadpisov v grškem in hebrejskem jeziku!).

Lenkovići so prišli iz Like na Kranjsko z onim Ivanom, ki je pomagal l. 1529. pri obleganju Dunaja in bil sprejet med deželno plemstvo l. 1530. L. 1539. je postal višji poveljnik vojaške krajine. Od l. 1547. naprej je imel grad Pogance, od l. 1549.—1569. pa tudi Mehovo, ki je prešlo potem na Karla Jurića. L. 1550. si je pridobil posestev v Podbrezju ob Kolpi in si postavil tam grad, po katerem je sprejela rodovina svoj plemiški pridevek »von Freyenthurn und Werl« (Wördl, Otok pri Novem mestu). L. 1556. je postal poveljnik slovenske in hrvaške krajine, o kateri je poslal l. 1564. obširno poročilo na Dunaj, in l. 1567.—1569. se nahaja kot glavni poveljnik vseh čet na turško-hrvaški meji. Umrl je 22. junija l. 1569. in bil pokopan v frančiškanski cerkvi v Novem mestu. Imel je za ženo Margareto pl. Egck in sina Ivana Jožefa, ki je bil l. 1574. brižinski glavar na Bledu. Jurij Lenković se je odlikoval v bojih s Turki pred Bihaćem in Klisom ter je bil l. 1594.—1595. višji poveljnik hrvaške in primorske granice, potem pa l. 1595.—1599. deželni glavar kranjski († l. 1601. v Ljubljani, pokopan pri sv. Jakobu). Z Ivano Zrinsko je imel hčer Sofijo (omoženo Somag), ki je bila njegova jedina dedkinja in živela še l. 1632. (Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1859. str. 81).

V drugi beneški vojni se je odlikoval na slovenskih tleh stotnik Danijel Frankol »von Weissenthurn« z Reke. L. 1615. je prišel s svojimi dobrovoljci na pomoč Jarneju Petazzu, lastniku graščine Strmec (S. Servolo) nad Dolino v Istri. Kmalu potem mu je prišel na pomoč tudi polkovnik vojaške krajine Volk Frankopan s 3000 vojaki. Tako združeni Hrvati in Slovenci so popolnoma potolkli beneško vojsko, ki se je morala s klavrnimi ostanki umakniti v primorsko mesto Mile (Muggia). Zmagovalci so potem drli nad sovražnikova posestva ter oplenili okolico tržiško (Monfalcone). Ko so začeli Benečani l. 1616. oblegati Gradišče, skrbel je najbolj Frankol

za utrditev tega kraja s tem, da je dal napraviti predtrdnjavice, katere so branile sovražniku približati se glavnemu utrdu.

Od druge polovice pa do francoskih vojn niso imeli Hrvatje več prilike kazati svojo hrabrost na slovenski zemlji. L. 1797 pa je vodil general Hajalić svoje čete pred naskakujočimi Francozi ob gornji Soči navzgor skozi Bovec in čez Predel v Rabelj, kjer pa se je moral vdati francoski premoči. L. 1809 pa so branili hrvaški graničarji od slunjske polkovnije trdnjavico na Predelu. Zapovedoval jim je stotnik Hermann, kateremu se je pridružil še stotnik Janković istega polka, ki je opravljal s svojo stotnijo zadnjo stražo bataljona. Predelsko trdnjavico so branili Hrvatje kakor Spartanci celo tri dni (16.—18. maja), in so se rajši dali od sovražnika postreliti, kakor bi se bili živi predali. Francozi so vzeli le nekaj ranjencev, med njimi tudi hrabrega stotnika Jankovića (Oesterr. milit. Zeitschrift 1845. »Die Vertheidigung des Blockhauses auf dem Predil.«).

Tako so tudi na Predelu so povrnili hrabri Hrvati bratovsko pomoč, katero so jim skazovali Slovenci ob času turških navalov. Čeravno njih junaška smrt ni mogla rešiti avstrijske vojske in osvoboditi Slovenije tuje vlade, vendar storili so svojo dolžnost in zato naj jim bo med nami vedno častni spomin, a naši mladini naj služi to v opomin k domoljubnemu posnemanju!

Ljubljana.

Simon Rutar.

MEDJU VEČEROM I NOĆI.

[illegible]

Zapadno se nebo rasplamsalo žarkim rumenilom, u kojem je nestajalo vatrene ploče sunčeve. Sav se kraj još jedanput razasja i uzbiba raskošnim šarama pod posljednjim zlatnim cjelovom sunca. Dravini valovi potekoše kao rastopljenim bakrom. Ritovi i vrbe ispreko rijeke sinuše kao krvlju obliveni. A onda se pomalo opet stao gasiti sjaj i svjetlo trnulo.

Stišavao se radljivi dan, stišavala se prometljiva obala dravska. U nastalom se sutonu dizali s večernjega neba kao sjene mrki oblici gradskih krovova i bedema. Zeljeznički most visio u uzduhu i dizao se kao crna sablast s jasne pozadine nebeske. Drava poteče dremljivije; na njoj se crnjele ladje i šajke, klopotale vodenice, čas po čas zapljusnulo veslo vodeničkoga čamca, vozeći mlivo iz vodenice, a ribarske se barke snatrivo poispružile duž bregovâ.

Pomalo se pozapale i sitne luci u vodenicama, na tumbasima i žitaricama, što ih je ljenivo vukao mrk parobrod, pa se titravo oglédale u talasićima rijeke. I na nebu izmilješe zvijezde, da se velebnim mirom zagledaju u mrku zemlju.

Ispred kućica, što se nanizale duž bregova, mele tu i tamo djevojke, jer je sjutra nedjelja. Prolaznika bivalo sve manje, a gdjegdje izišao čovjek, pa sio pred kućom na klupu.

Pred jednom takovom kućicom sjedio starac. Upravo kucnulo zvono Gospino i zvuci mu se pronosili preko vode tiho i upokojivo. Starac skinuo kapu, prekrstio se i počeo se moliti.

Izjarugano mu je lice bilo mirno i spokojno; oči pod štetinjastim obrvama i teškim vjedjama nepomično se zagledale u večernju

[illegible]

[illegible]

[illegible]

— Ajde večerati, Andrija, bit će ti kasno! — zovne oporim [illegible] smjela da probije.

[illegible]

[illegible] se. A oko njih se stišavala večer.

[illegible] preko pô stoljeća?

[illegible] svoje korito.

[illegible] ribe, sigraju se i kupaju?

[illegible]

sestra šijući rukavice za trgovca u gradu. A kad svane subotnja večer, onda ovdje na klupi sjede i uporedo počivaju . . .

S gornje se strane kroz suton približi muž, noseći nešto u naramku. Sestra pogleda i onda sva protrne. Ta sjena muška na tom [illegible] ve-njoj pozadini — Bože moj — ta to je ona već jedanput doživjela . . .

— Hvaljen Isus, kume Andrija i kumo Rezo, — pozdravi momak, skinuvši čedno kapu i stane pred braću. U ruci mu bila tamburica.

— Amen navijek! — odgovori stari. — Jesi l' se vratio s posla? pitala kuma Reza.

— Jesam, — odvrati momak kao s nekom jedva pritajenom radošću, — i da vam samo kažem: od ponedjeljka sam se pomakao u bravariji i plaću mi je majstor povisio!

— Pa lijepo, neka ti je, pa bilo sretno, Nikola! — reče kuma kumčetu i dade mu ruku. — Nego, de sjedni . . .

— Evo ovamo ću na prag, — požuri se momak i čučne na povisoki kućni prag.

Neko su vrijeme tako šutjeli. U to se desno počelo nebo vedriti Izlazio mjesec. Mladić se nemirno ogledavao i prisluškivao u kuću. Napokon zapita oklijevajući:

— A gdje je Marica?

— Eto, nema je još . . .

— Šta? Zar se još nije vratila? A meni rekoše kod rukavičara, da je već bila i otišla, — prepane se momak.

Bože moj, gdje je samo! — šaptala Reza, ali se na njoj nije vidio nemir, samo ga je u sebi osjećala. I malo prvo bila protrnula, kad je dolazio momak, koji je sada stao tihano prebirati po žicama tamburice. A ti zvuci još su ju više uznemirivali.

Da, baš tako je bilo dvadeset godina u natrage. I ono je veče sjedjela ovako s bratom, odmarajući se na klupi. U susjedstvu netko udarao u tamburicu. Oboje je onda već svršilo borbu sa svojom sudbinom o sreću svoga života, podlegli, pa smirili sebe i svoje puste želje i nastavili besvijesni, drjemljivi život. Ona prenoseći žensku svoju skrb i sestrinjsko smilovanje na brata, da mu naknadi, za što ga je život prevario. A on — kao muž — primao tu žrtvu i tim svojim primanjem nagradjivao ju. Tako im pomalo na licu povenuo cvijet mladosti.

I ono jedno veče u suton bješe osvanuo muž, noseći u naramku svežnjić.

— Hvaljen Isus! bješe rekao i onaj svežnjić položio ocvaloj djevojci u krilo. Brat je bio skočio, pa na došljaka, kao da će ga

[illegible] [illegible]

— [illegible] [illegible] prag, skinuo šešir i otirao znoj s čela.

[illegible] [illegible] će reci:

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] čestita . . .

[illegible] hrapavim glasom:

— Da, tebi sam zgriješio, Rezo, tebi zato i donesoh ovo moje [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dene sante, kako se gomilaju . .

Reza sakrila lice u živi svežnjić na svojem krilu, a ramena joj se tresla.

— [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] možeš, i ti, Andrija, i Bog s vama!

Na to se polako okrenuo i zakoračio uz Dravu.

[illegible] [illegible]

setak koračaja, gane se djevojka i tiho, ali prodirljivo vrisne kao kroz planinu boli i jada:

— Nikola!

Muž se ustavio i okrenuo napolak. U tren stajala djevojka pokraj njega. Dijete je bila metnula bratu u naramak.

— Nikola, — opetovala kroz prigušeno jecanje i prviput u svom vijeku prisloni glavu na muško rame. — Nikola, nastradat ćeš — to je smrt!

— Znam; i ne želim drugo.

— Da bježiš?

— Ne ću; pošten sam čovjek; nek se vrši pravda i božja volja.

— A šta ću ja, jadna? — provali dugo potlačeno srce djevojačko.

— Eno ti moje dijete, i moli se Bogu za me . . .

Onda ju poljubi u tjeme i nastavi brže svoj put uz Dravu, a ona se vrati niz vodu svojoj kućici, da se lati nove i čudesne svoje životne zadaće . . .

Dvadeset godina!

Žice su sitno i tužno zujale i sjetno se ispreplitale sa starim uspomenama. Onda najedared kao da su se prekinule. Momak spusti glavu, pa se i on, mlad, zavezao u misli — naprvo, dok se odjedared ne trgne:

— Kumo Rezo, dugo je nema. Kroz grad je opasno za mlade cure, vojnici, hajduci . . .

— Ne buncaj, Nikola, — kazala Reza, a budne joj milo, što je mogla glasno da izrekne ovo ime; — Marica je poštena djevojka.

— Ali mlada, neiskusna . . .

U taj se čas s gornje strane micale dvije ženske sjene niz vodu. Jedna kao da je drugu podupirala. Išle su vrlo polagano.

— Eno je, kumo! — klikne momak i odlane mu.

Dodjoše bliže. Medju to je mjesečina posrebrnila obalu, samo kuće ostaše u hladu.

— Teto Rezo, — vikne vedro grlo djevojačko, teto, ne ljuti se, što sam zakasnila. Zabavila sam se putem. Nadjoh bolesnu ženu na cesti, jedva ju dovedoh. Nema gdje da stane, strana je u gradu, da joj damo konak?

Sjedoše na klupu. Strana žena u kukavnim dronjcima klone glavom o zid. Oči su joj bile sklopljene, lice nabubreno i izobličeno. Svi se u nju zagledaju. Tad otvori oči i stane se smeteno ogledavati. I što joj se više vraćala svijest, to se i lice promijenilo pod dojmom sjećanja. I u braći počelo svitati.

[illegible]

— [illegible] — [illegible] i [illegible] oboje uzmaknu.

— [illegible] Andrija? [illegible] gleđima preko lica, koja stajahu oko nje.

[illegible] starca za opreg.

— Tko je ta žena? — zapita mlada djevojka tiho svoju tetku.

[illegible] nuvši se od strane žene.

[illegible] muklim grlom, ispruživši ruke prama braci:

— [illegible] hvata nečastivi, da nas zadavi.

Teško se dižući s klupe zaokruži još jednom po ono troje na pragu. a onda podje, rekavši hrapavim glasom:

— Bog s vama i dobra vam večer!

— Zar ćemo je pustiti u noć, tetko? Ta ona nema kamo, — progovori mlada djevojka s nekom nerazumljenom jezom.

[illegible] ženom, kao da pravo ne znaju, što bi uradili.

— Tetko, zovnimo je natrag! — jače prione djevojka i hoće da poteče za ženom.

[illegible]

— Ajde u kucu, Marice . . .

I Reza povuče djevojku na vrata.

— Laku noć, Nikola! Sjutra ćemo zorom u Aljmaš k Majci Božjoj, — [illegible] i šutljiv. — Ako te volja, možeš s nama . . .

— Hoću, i hvala, kumo! — odvrati veselije. Laka vam noć, kumo i kume, s Bogom, Marice!

[illegible] na pragu [illegible] k onoj [illegible] sjeni, što je već daleko [illegible]

činom obli[illegible] obalu. I spopane je čudno, [illegible] čuvstvo smilovanja, te klone starici licem na rame, pa [illegible]

— Eno je, teto, ode u noć sama!

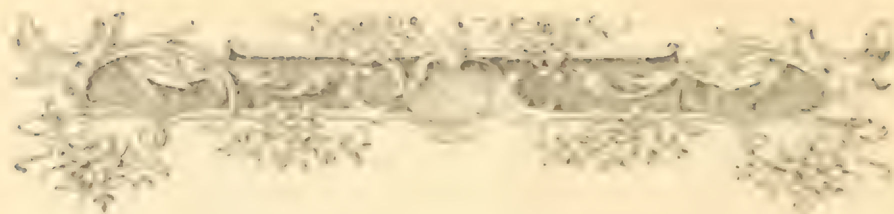
Bez riječi [illegible] je stari u kuću i [illegible] sobom.

Mladić još ostao pred kućom i slušao one sitne korake, što ih je s onim starim, teškim nestajalo niz kucni trijem. Onda pogleda na srebrnastu Dravu, na one blistave [illegible] i [illegible], oslušne na [illegible] talasa, na klopotanje vodenica i ode sjetno zvrndajući žicama [illegible] uz vodu.

Sitni zvuci struna zujali tiše i tiše, zamirući kao večernji dašak i rasplinjući se u tihoj, bijeloj mjesečini, koja se sanljivo ljuljala na Dravinim valićima.

Zagreb.

Jagoda Truhelka.

HRVATSKI KRALJEVI.

[illegible]

[illegible]

PROLOG.

[illegible]

OSOBE:

Historik.
Pjesnik.

Historik.

[illegible]

Pozdravljam [illegible]
Daleko si, kud mi oko seže:
Od sjevera tebe more pere,
[illegible]
Zatvaraju pogled u daljine.
Tu je Mosor, klesan iz kamena,
Gord, ponosan diže sijedu glavu,
Tu Klis strmi, tu velebni Kozjak;
Modro ti je more, nebo modro,
Ogledalo dvostruko, u kojem
Biela tvoja ogledju se sela
I kaštelā sedmero na glasu
I Vranjica, malena Venec'ja,
Pitom Poljud, Trogir u daljini; —

Ah, kraj ovaj rajem mi se čini,
K tomu proljet svježe cvieće plete:
Lovor cvjeta, granate i mirte,
Krokus modri, plava ljubičica,
Dokle bršljan taman, gust, zamišljen
Oko stupa starinskog se vije,
Prošle slave trajno zelen vjesnik.
Al ne dodjoh, u prirode čarne
Da na zemlji drugi raj si maštam,
Već pod prahom da odkrivam ovim
Uspomene na viekove davne:
Jerbo ovdje groblje nam je slavno
I riznica skupocjena blaga . . .
Dal'ko polje, već u svietu znano
Prije nego Spas mu se porodi,
Gordi grade Dioklecijana,
Ti svjedoče prvih mučenika,
Što za vjeru umrli su svoju,
U povjesti kako si mi slavno!
Tu još rimske hodahu sandale,
Al na kratko od kopita tvrdih
Dal'kih Gota, Huna i Avara
Ozvanjalo gluho tlo je tvoje,
I kô vihor, samun u Sahari,
Prohujô je tu barbarstva vjetar
I razbio klasične starine . . .

(Iza male stanke):

Al na ovim razvalinam' slavnim
Opet slavni ponovi se život,
Kad to polje, Bogom odabrano
U svoj posjed primiše Hrvati.
I stog mimo veličine tvoje
U prošlosti, mimo spomenika
Rimske slave i kršćana prvih,
Ti si meni sveto, polje ovo,
Kô hrvatska pokrajina davna.

[illegible]

Polje sveto, polje domorodno,
Sveto groblje svetih uspomena.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Drago li si davno srcu mojem!
[illegible]
[illegible]
Kročila je, tu Zvonimir vel'ki
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
I hrvatska biskupija slavna.
Tu k o l i e v k a roda velicini
[illegible]
Sva ta zemlja — s p o m e n i k je jedan
Ah, pa ipak, u prošlosti ronec,
Duh mi nije vedar, tuga teška
[illegible]
[illegible]
I što zemlja, meni ljubomorna,
U utrobi svojoj blago krije.
[illegible]
[illegible]
I našao iz davnine dal'ke
I grobove; uspomene mnoge;
[illegible]
Tol je blizu, ja ne nadjoh ništa,
Postojeće da proširim znanje,
»Jer nam prošlost nejasnog je raza,
Jednolična pustara velika,
U njoj nigdje sačuvana staza
N a š e m svietu, nigdje spomenika!«
Prah ih gusti, zavidni pokriva.
Prah je ovaj, što korice knjizi,
Koje mudrost zaštićuju njenu,
Da nezvana ne skvrne ju ruka, —
I od toga duša mi je tužna.

(Klone zamišljeno na kamen, podbočivši glavu).

Pjesnik

koji je već [illegible] pruži [illegible] ruku na rame).

Historik

(se prene i, opazivši pjesnika, pruži mu ruku).

Pjesnik

[illegible]

Već odavna promatram te s dal'ka
I uzdasim' prisluškujem tvojim!

Historik:

Druže Veljko, pobratime davni,
Kako da me ne svladava tuga,
Kada vidim, kako znanost moja
Nikud nove ne stvara vidike,
Da osvietli roda veličinu;
Kako narod bolno oplakuje
Zakopano kraljevstvo hrvatsko,
Tek kraljeve poznavajuć svoje
P[illegible] pogadjajuć
Život njihov, nit grobove slavne,
Ter se mnogi već usudi drznik
I podvojit o istini živoj;
I iz gniezda vlastitog gavrani
Već se dižu, da nam zemlju skvrne.

Pjesnik:

Takvu žalost dieliti ne mogu.
Ja svoj narod u srdašcu nosim
I iz srca njeg'vu povjest čitam,
Nit sam svoje izgubio vjere,
Dokle gledam taj hrvatski narod,
Kako li se novim ljetom mladi.
Izgubljenu krunu Zvonimira
Zamjenjuje svietla aureola,
Što [illegible] slavama [illegible]

Onih slavnih naših dioskura,
[illegible]
Slobodicu pečata nam staru,
Dokle drugi sa prosvjete žigom
I naš narod u kolu Evrope
[illegible]
Davne sanke, koje nekoć ovdje
[illegible]
Narod, koji sadašnjost si takvu
[illegible]
Nij' doista mogô malen biti,
Jerbo hrast se iz korjena diže.

Historik:

Ti govoriš, kako ćud ti kaže,
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Da prošlosti tako sud odmjeri
I budućnost podkriepi u vjeri.
Znaj, da povjest tek je luč istine,
A u službi majke otačbine;
Stog me boli, što ne mogu više
Da svom rodu o slavi mu pričam,
A pričanje da podkriepim svoje
Izvorima i poveljam' starim,
I što eto povjest tog kraljevstva
Tol je kratka, koliko je slavna!

Pjesnik:

I »oče naš« molitva je kratka,
Bogu dragom ipak dosta vriedi.

Historik:

Al »biblija« sadržaje mudrost.

Pjesnik:

Domu služi, koj ga najveć ljubi.

Historik:

Više onaj, koj ga umno puti.
Ne, moj Veljko, cieneći tvoj zanos,
On mi ipak utjehe ne pruža.

Pjesnik:

Krivim okom ti taj sviet posmatraš,
Milivoje, jerbo u cik zore
Još je teško raspoznati stvari.
Ali gledaj, kako iza gore
Sjajni Febo diže žarku glavu
I već prvi šibaju mu traci
Morske vale, zlateći ih svuda.
Sad se evo razlieva pučinom
Sjajno svjetlo, i što oku našem
Još je pred čas zaklonjeno bilo,
U dragome sad se svjetlu kaže.
Gledaj ondje bezbrojne galije
Biela jedra, labudova krila,
Ponosno li našim morem plove!
I što mrtvim kazala nam tama,
Novim svuda odiše životom,
Kad sunašca osvietle ga traci;
Tako ljubav zlati i naš život.
Stog ljubavlju domovinskom svetom,
Tim vestalskim ognjem duša naših,
Mrtvu prošlost rasvietliti treba,
I oku će duha našeg tako
Mnogo tajno ukazat se jedro,
Pa kad vjetar s prave strane dune,
Odnieti će ladju nada naših
Toli davno željkovanom cilju.

Historik:

Kad tolika samosviest te prati,
A ti snimi s mojih ledja breme
I dovrši u voljici vedroj,
Što zamislih u tugama teškim,
Ti u radu baštinik [illegible]

I kod roda prošlosti tumačem;
Ti mu pričaj davnu veličinu,
[illegible]
Ti mu pjevaj novu Ilijadu
[illegible]
I Jelenu opjevaj mu krasnu.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Da se narod u prošlosti jača.
[illegible]

Pjesnik:

Primam rado, nit je djelo teško,
Koje vedre započinješ misli;
[illegible]
Propadnem li, nije mi sramota,
Nit znam sladjeg svom imenu groba,
No u majke počivati krilu.

Historik:

Oj, pjesniče! Ti sretniče svieta,
Ti suzice pretvaraš u biser.
Vidim stoga: bit će tebi lako
Tvim zanosom otvoriti dveri,
[illegible]
Gledam znanost i pjesničtvo tako
Kō sestrice ogrljene dvije,
Od kih jedna — znanost — snažnija je,
Pak za hranu mladjahnoj se brine,
Dok joj druga pute cviećem kiti,
Kažući joj time harnost svoju!
Dat ću tebi, kol'ko imam blaga,
Medju rodom da mu čuvar budeš,
[illegible]

Pjesnik:

Gdje se sloga na posao sprema,
Tamo dvojbe o uspjehu nema.
Tek pomoći ne krati mi tvoje.

Kod tog djela štitnikom mi budi,
Ti mi pazi, da mi ljubav i rad
Na tezulji srca ravnovjesje
Sa istinom drži! Da blagoslov
Novoga križara — mene prati,
Gdje u zemlju sad se svetu spremam.
I tim primi harnost srca moga,
Što mi otkri duši perivoje,
Po kojim' će blažena se šetat,
Da u sjeni od stoljetnih lipa
Pjesmu sluša domaćih slavulja,
Da na visu rodoljubnog gaja
Kriese pali roda veličini.

Historik:

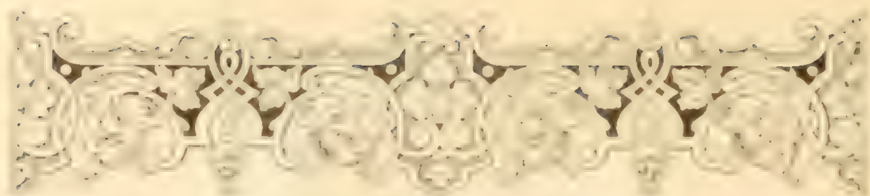
Budi tako i da sretno bude!

A kad opet Gjurgjev danak svane
Domovini, kô što danas nama,
Mi ćemo se opet sastat ovdje,
Da mi pjevaš, što li tajna glas
S žice srca pričali su tebi.
I zajedno skovat ćemo tada
Zlatan prsten, kojim ćemo rod svoj
Bar u duhu, bar u nadi srca,
Sa sretnijom vjenčat budućnosti!
A ti tada gusle sobom nosi,
Što od davna, eto razlupane
Tužno stoje, gusle djeda svoga;
Pa ako ti pjesma slave vriedi,
A mi ćemo tamo prisluškivat,
Da li strune tih gusala časnih
Opet novim ne zazuje zvukom?
U tim strunam' narodna je duša
I tek' taj je roda sinak vriedan,
Kome one u pohvalu zuje!

Sure [illegible]

Zagreb.

[illegible]epan Mil[illegible]

DJAKOVŠTINA.

Šumoviti Dilj i susjedna Krndija lagano silaze prema istoku kao predposljednji ogranci alpinski. Nešto iza Krndije vrh spušta se, otvara s jedne strane plavu požešku dolinu, dok se na drugoj strani, t. j. prema istoku, lagano dugim redom plosnih tavana spušta u nešto povišu ravan, što spaja Podravinu i Podunavlje s Posavinom. To je prostrana ravnica podno Dilja i močvarne Vuke Djakovština. Kojih 2 sata pružena između Posavine i Podravine zni ona u niskoj ravni prema istoku okrenutom Ledjenom, koja spaja Dilj i Krndiju sa Fruškom gorom, pa se samo kod Vinkovaca neosjetimo prelazima i sa ravnom prostranom razvodnica između Save i Dunava. Samo se djakovačko polje nepostojanih potoka Breznica, Kaznica, Jošava i dr. Nižatva sa svim kraj ravna teče slučajno u blizini Djakova. Ovaj se kraj na oko prikazuje posve ravan, a tko se približi kojem potoku, ugleda se duge, savijene doline sa dosta strmim slazovima, — nešto potoku za jednim jarugu na polju. Za vrućega ljetnoga doba u tim dolinama radi malena pada zastaje voda, potoci su suhi, tij i tamo nadje se po koja lokva obrasla žutom travom i visokom trskom, iz koje se od časa do časa diže kakva gladna močvarica. U proljeće i pod jesen, kad navale kiše, potoci ne otiču pravilno, nego se voda na mnogo mjesta zaustavlja, prekriva luke, pa napunjuje rupe. Starinske vrbe i bijele topole redaju se uz plosnu obalu, koja sastoji većim dielom od nepropustne crvene gline.

Gore na ravnjaku tlo je svuda plodno, jer je crvena glina izmiješana sa pijeskom. Tu se redaju bogate oranice, posijane pšenicom i drugim žitom. Gdjekoji se pokazuju velika polja, sva posuta žutim repičinim, što ljudi za ulja sela. Tu i tamo

javljaju se hrastove šume, pa koja ta pusta, sasma pravilno gradjena. Daleko na zapadu uzdiže se duga, tamno-modra Krndija i šumoviti Dilj, do kojega se teren postepeno diže. Po horizontu razasula se bijela sela sa svojim zvonicima i voćnjacima, a sa koga god mjesta pogledaš, svagdje ti se i opet javljaju viti tornjevi djakovačke stolne crkve. Kad se od proljetne zore zarumeni istočno obzorje, onda se kroz mlade zelene svrzi prekrasno pokazuje silhueta toga velebnoga hrama.

Slavnih je dana proživjelo Djakovo osobito u XIV. stoljeću. Kako za mnoga mjesta i gradove, tako i za Djakovo ne znamo početka, a ne znamo ni tumača samom imenu. Je li Jakovljev grad, kako neki hoće, je li nazvano po djakonima, kako drugi misle, tko će znati.

Zgodna pozicija samoga mjesta učinila je, da se mjesto vrlo brzo razvijalo. Eto kraj Djakova niza Savu puta iz Hrvatske u Srijem, niz Dravu iz zapadnih krajeva u južnu Ugarsku, pak putovi iz Ugarske u Posavlje i dolinom Bosne rijeke u samu Bosnu. Već početkom XIII stoljeća Djakovo potpada pod biskupa bosanskoga, tu on ima svoje imanje, pa su mu susjedna sela podložna. Malo po malo dobivaju biskupi sve veća prvilegija, pa napokon župan vukovski, pod koju je županiju Djakovo spadalo, nema nad njim nikakve vlasti. Vjerske borbe u susjednoj Bosni prisiliše biskupa bosanskoga, da se je već početkom XIV. stoljeća preselio u Djakovo. Slavni bosanski ban, a poslije kralj Tvrtko, našao je u bosanskom i djakovačkom biskupu Petru vjernoga druga.

Sada je već u Djakovu stojala katedralna crkva sv. Petra (g. 1355.), a već je i prije bilo dozvoljeno franjevcima, da podignu samostan. Svečane je svoje svatove junački ban Tvrtko obavio u Djakovu (g. 1374.), a njegov ga je vjerni biskup Petar vjenčao sa bugarskom kneginjicom Dorotejom. Brzo iza ovih svijetlih dana nadvi se nad Djakovo tamno oblačje. Ljudevit Anžuvinac umre, velmože se razdijele na stranke, pa dodje do ljute borbe. U Gorjanu, na sjever od Djakova, stolovali Gorjanski, vjerni pristaše kraljice Marije, a na istok imali su svoju vlast Horvati, kolovodje ustanka i pristaše Karla Dračkoga. Kraljica dodje u Djakovo, pa će odanle da se zakloni u čvrstom Gorjanu, ali ustaše u jednoj uzanoj dolini ulove nju i njezinu mater, a pratnju poubijaju i polove. Kad je poslije sreća okrenula ledja Horvatima, onda se Gorjanski dokopaše njihovih imanja, koja im kralj Sigmund Luksemburgovac [illegible] potvrdi. Taj je vladar dva puta posjetio Djakovo, tu se je sastao sa svojom drugom ženom Barbarom Celjskom. Djakovo je onda već

[illegible]

utvrdama, te se uz katedralu diže biskupska palača, a blizu pučanstva je nastalo naselje. Primiču se međutim prve gorke godine XVI. stoljeća. U odsudnom boju na mohačkom polju poginu biskup djakovački, a za malo vremena zauzeše Turci Djakovo. Pučanstvo se ili raspršilo ili postalo jednom pogubom. Gotovo dva vijeka prođoše, dok se opet oslobodi vlasti turske. Već g. 1687. ostavljaju Turci ovu varoš, ali za malo vremena i opet im pade Djakovo u ruke, a tek g. 1690. nalazimo ga konačno u rukama četa slavonskih dobrovoljaca. Tužno je sada izgledao sav kraj: gospodski se dvorovi pretvoriše u hrpu kamenja, od starih se crkava i samostana sačuvaše samo mjesta, od plodnih polja i livada nastaše strništa i gusti trnovi, zamijenila se gora napuštenim šumom i šikarom. Na mjestu stare katedrale diglo se muhamedanska džamija, a na uzvišenom mjestu stoše razvaline turske kule. Takova je bila Djakovština a i sva Slavonija, kad je car sa sultanom sklopio mir u Karlovcima. Izgled je starih sela bio najžalosniji. — tu stare se gospodare ne zna, a novi još nisu došli. Iz Bosne, koja je onda počela davati, naselili su neka sela već g. 1687. Za malo vremena stadoše i opet preseljavati u gradi krajišnici, koji su mnogo dana živjeli pod silom njemačkih kapitana. Otaca se naseliše u Slavoniji, Srijemu i požeškoj okolini (g. 1718.). Zemlja se iznenadi, pa kano da je kroz sav vijek blagoslovila zemlju — sva rodi izvanrednim plodom. Prošlo je vremena, kad je putopisac F. W. Taube (g. 1777.) o Djakovu pisao: »Diacowar ist ein grosser, aber schlecht erbauter Marktflecken, welcher einige Häuser, unsaubere Gassen und gegen tausend arme Einwohner hat.«

Danas je Djakovo ugledno mjesto sa svojih četiri hiljade žitelja. Od zidova, kojima je nekada mjesto bilo okruženo i koji se još i danas vide u biskupskom parku, sazidaše još u prošlom stoljeću novi biskupski dvor, a uza nj i drugu stolnu crkvu. Od jedne mošeje u središnjem dijelu grada učiniše sjemenište i bogosloviju, uza to se podigne i ženski samostan. Ulice su uređene i nivelirane, lijepe ugledne jednokatnice podižu se u posljednje vrijeme, a od osamdesetih godina resi Djakovo veličanstvena katedrala, što ju podiže na mjestu stare katedrale biskup J. J. Strossmayer.

*

Djakovo se od dana do dana sve više diže. Plodna okolina u jednu ruku, a u drugu pet velikih cesta, što se sastaju u Djakovu, podavaju mu značaj nekoga centruma. U pogledu trgovačkom i u

pogledu etnografskom djakovacki su sajmovi vrlo interesantni. Kako sva Slavonija, tako je i Djakovština mozaik raznih narodnosti, što se onamo doselise. Osim staroga pucanstva, koje je za turskoga gospodstva već ondje bilo, doseliše se u Djakovštinu, kako je spomenuto, pravoslavni žitelji najprije (g. 1697.) iz Bosne, a onda (g. 1715.) iz Gornje Krajine. Ima mjesta, gdje žiteljima govor jako zanosi na kajkavštinu. Pred stotinu godina počeše se doseljivati Nijemci iz Würtemberga i Westfalske, a poslije njih Česi i Madzari. Baš je u tom pogledu veoma zanimljiv vašar djakovački. Svaka je od doseljenih narodnosti zadrzala svoju nošnju. Domaći žitelji nose se šareno, a žene se odijevaju u duge suknje bijele boje, koje su prekrasno zlatom i šarenom svilom izvezene¹, na grudima nose nizove dukata, — vele, katkad u vrijednosti od 1800 do 2000 kruna. Uz takove starosjedioce mirno koraca Švabica u svojoj crnoj suknji i crnom jaketu sa rupcem na glavi, a onda kraj nje njezin čovjek, obrijan, sa malim crnim šeširicem na glavi, sasma kratkim haljetkom, dugim, uskim hlacama, koje su na vanjskoj strani glezanja rasporene, na bose noge navukao neku vrst posve izrezanih papuča sa jakim petama, što po ploćniku neugodnu klepeću. Oni govore posebnim njemackim dialektom, a svi znadu hrvatski, poglavito njihova djeca, jer za njih nema posebnih škola. Švaba je dobar gospodar, pa je u tom pogledu dobar odgojni i regenerirajuci elemenat za našega seljaka. Ima mnogo primjera, gdje je sokica pošla za Švabu. Jedno ili dva sela naseljena su skroz samim Švabama, u drugim su selima izmiješani. — Česi se nose većim dijelom na varošku, pa govore hrvatski, tek tuj i tamo proviruje u njihovom govoru tudjinski akcenat. Madzari su zadržali svoju domaću nošnju, svoj su tip posve sacuvali, ali zaboravljaju po malo jezik. Originalne su Madzarice sa svojim nosnjama; uz šareni haljetak nose suknje od vrlo šarene tkanine, koje dosizu do malo ispod koljena. Te su suknje neobično široke, pa ih pet zapremi sasma put, jer pod gornjom suknjom nose još četiri, koliko li sukanja. Vrlo šarene čarape, ružicaste, crvene, žute i vezene papuče, opet jakih boja, kompletiraju toaletu. U svakom je slučaju kod oblasti i u medjusobnom saobraćaju izmed Madzara, Čeha i Švabe diplomatski jezik uvijek hrvatski. — Kako po nošnjama tako po kućama odmah upoznaješ, kakve je narodnosti gazda. Hrvati grade kuće po starinskom načinu pokrivajuć ih [illegible] ili slamom. Osobito je karakterističan u tom pogledu dimnjak, koji je na krovnom sljemenu smješten poput malog crkvenoga tornjića. N[illegible]

¹ Koju same bilinskim bojama bojadisu.

mačke i madžarske kuće okrenute su pročelnim zabatom prema ulici, pa kakogod se još [illegible] ili plotovi gradjene, odlikuju se [illegible], madžarske su kuće [illegible] pod krovom i na podanku [illegible], žutom i zelenom bojom obojene. Kako je već spomenuto, naši seljaci mnogo primaju od stranih kolonista, pa su primili i način gradjenja kuće. Prema tomu ovo [illegible] sela u Djakovštini kadšto izgledom vrlo [illegible]. Duge su te i široke ceste, obrubljene s jedne i s druge strane [illegible]. Nekoja sela u ravni [illegible] — jer [illegible] mnogo [illegible]. Kako je bosanska šljiva [illegible], u Djakovštini i Posavini je [illegible]. O seljaci [illegible] preko Save, pa ju ondje [illegible] pod [illegible].

Ona djakovačka sela, što [illegible] silaze se u doline pod Diljem i Krndijom [illegible]. Ondje su kuće gradjene od drveta, a pokrite su slamom. Kad nagrnu jake kiše, onda je pristup u sela dosta težak, jer radi [illegible] kamenja i [illegible], pa se [illegible], da kola do glavine propadaju u zemlju. Za [illegible] i [illegible] u tom [illegible] se [illegible] uredi. Za [illegible] cestu, što vodi od Djakova u Osijek, [illegible] se kamenje od Gorjanskoga gradića; a danas [illegible] kamen [illegible] i za gradnju ceste iz Osijeka, [illegible] iz Mohača. U samom Dilju i Krndiji ima dosta kamena, i to lapora, na kom [illegible], ali za gradnju [illegible], koji je silno prhak.

Sela u Djakovštini [illegible] su dijelom postojala [illegible] in[illegible] t. j. [illegible] imena, koja svoja imena imaju od prastarih vremena. Vrlo je zanimljivo selo Ivanovci, što svakako spominje, da je [illegible] pod [illegible] vitezova Ivanovaca, koji su imali crkvu i samostan u [illegible] ili kako to sela stara dokumenta nazivaju, — [illegible]. Jedno od najzanimljivijih mjesta stare Djakovštine je selo Gorjani, od kojega [illegible] XIV. v. [illegible] svoje ime.

* Kukuljević i Sabljar [illegible] selo je [illegible] Bosni [illegible] topografskim, pa [illegible] su u Djakovu [illegible] Matija [illegible], Josip Strossmayer, Stjepan [illegible], Antun [illegible], Ivan [illegible] i Milo [illegible] u [illegible]darskim novinama« g. 1853.

Turska je invazija, kako svagdje, tako i u Gorjanu mnogo štete namjela. Danas se pokazuje četvrt jutra velika četvorina, koji osam ili deset metara nad poljem, gdje je nekada stajao Gorjanski grad. Već je spomenuto, da su materijal za gradnju ceste u Osijek uzimali iz obkopa toga grada. Pripovijedaju pače, da su Ličani, što su kopali ovdje kamen, jednoga dana bez traga nestali. Mjesto samo mora da je bilo vrlo razgranjeno, a svakako okruženo zidom. Nedavno tek nadjoše temelji spaljene crkve, koja je bila sva od cigle — a za čudo u gotskom slogu zidana. Umjetno pečena opeka, što je sastavljala stupove, pak lećato šareno staklo, vezano kositrom, baze za gotske stupove, crijep razno pečen: sve se to po malo nalazi. Našli su pače i ostanke mrtvaca, što su u crkvenoj raci ležali. Svakako će to biti crkva sv. Petra, jer se njezine ruševine spominju g. 1702., kad se je Slavonija oslobodila. U selu samom ima kapela sv. triju kralja, koja je prije bila turska karaula, pa je tek tridesetih godina ovoga stoljeća pretvorena u kapelu.

Uza čitavu zapadnu stranu Djakovštine nalaze se starinski ostanci zidina, gradova i crkvišta, tako u Trnavi, Levanjskoj varoši i dr. Znamenito je jošte za okolinu krndijsku toplo vrelo kod Breznice, koje sadržaje sumporovodika, ali još nije nikako uredjeno. Čudnovato je, da su Turci, koji su na suhoj medji i Lici toliko nastojali oko vodogradnja, u Slavoniji većim dijelom to sasma pustili s vida. Godine 1840. htjede neko družtvo da učini kanal od Rettale preko Čepina i Djakova do Svilaje na Savi, ali se poduzeće razbi. Tek u novije vrijeme stadoše regulirati Vuku, što će svakako mnogo zemlje plodnom učiniti, gdje sada samo šaš i trska raste.

Zagreb.

Milan Šenoa.

MED HRASTJEM.

Siha.

Kolikokrat tožimo: »Človeška beseda je mrtva, ne more izraziti onega, kar se godi v duši!«

O da, mrtva je, nema je človeška beseda, ako hočete razložiti ob rojstvu [illegible] kaj je to — bolest. A ne čutite li onega Boga, ki ovija besede: »S [illegible]« Za nam je [illegible] ne čutite li, da so ponavljali v duši besede: »Sovražim te!«, ne slišite li harmonije neba v slovu: »Ljubim te!« ...?

Ne, beseda ni mrtva, če pride iz globokosti duše!... Vsemogočna, silna pa je, če se je v njej zavila velika ideja, spočeta v veliki duši ... Ves svet je premagala, premotila beseda iz duše Boga — Človeka. Kakor orjaško opel je plaval Njegov nauk čez svet, in njegove besede so pošiljale miru in tolažbe v človeška srca od stoletja do stoletja.

Vsemogočna sila je človeška beseda, nesmrtna je, če se je z njo zavila nesmrtna ideja ... In velike duše žive večno življenje v teh svojih otrokih ...

In vendar nimajo vse velike duše otrok, nekatere so i nerodovitne, vse ne znajo govoriti, nekatere so i večno nème ... »Če bi Rafael ne bil imel ni rok ni nog, bil bi vendar največji slikar vseh dob ...« A kako bi bila njegova duša prenesla, da bi bilo ostalo vse zaprto v njej, kar je privrelo velikega iz nje, ker je imel roke in noge!... In vi, Prešern, Gregorčič, Aškerc, da niste imeli »ni rok ni nog«, da vas niso dali nekdaj v šolo, da bi vam prihajal okoren drobiž iz ust mesto vaših divnih verzov, — kako bi bili

vi preboleli svoje »Luna sije«, »Soči«, »Caligulove igrače«? . . . Ti, Prešern, bi bil sedel morda malce pred svojo kočo z vivčkom slabega tobaka v ustih, tako-le na večer . . . in mesec bi plaval po nebu . . . in ti bi sanjal svoj »Luna sije« . . . potem bi se pa spomnil, da nisi še Rdečki položil . . . pljunil bi, pa odšel v hlev . . . In ti, Gregorčič, s tvojo dušo, v kateri se je tako lepo zlila vedra višnjevost planinskega neba in smaragdna jasnost planinskih voda, ti bi morda strmel zamaknjen v oni čarobnozeleni pas, ki šumi pod tvojo vasjo, in v tej tvoji duši bi trepetali isti krasni pozdravi »hčeri planin«, ki trepečejo v tvojih verzih . . . In ti, Aškerc, bi stopal v potu svojega obraza v vročih dneh za plugom, potem bi za hipec počival tam pod košatim orehom ob kraju njive in strmel v to težko uganko, ki jej pravimo življenje, in ki je kmetu v pravem pomenu težka uganka, v nedeljo pa bi rezoniral s sovaščani v krčmi radi vedno novih naklad in davkov . . .

Morda bi bilo tako, morda tudi ne! A kaj bi vprašal, saj so vam bile dane »roke in noge« . . .

Tam gori v koči med hrastjem pa je živel nekdo, ki je imel tudi veliko dušo, a »ni nog ni rok« . . .

Prav sredi gozda si je bil sezidal svoj stan. Kmetje imajo radi svoje hiše bolj na planem, da se vidi na vse strani. Najprej malo polja s sadnim drevjem, na to njive, tam zadaj pa še le gozd. No, stari Ivan je bil čudak, drugačen nego sosedje okrog . . . Dobro mu je bilo, ko so vršeli vrhovi prav nad njegovo streho. Moral je čuti bučanje teh veličastnih orgel, teh bajnih, nevidnih strun tam gori med vejami, naj jih je že ubirala mehka, gladka, [illegible] roka pomladi, ali drevila na njih poletna nevihta svojo himno moči in sile, ali pa se jih je dotikala slabotna, tresoča se, medla jesen . . . In po zimi, ko so bile vse potrgane, a tam v smrečju zamrzle, prišel je njegov prijatelj vihar, pa se mu dobrikal krog oglov . . .

Prav sam je živel v gozdu stari Ivan. Redko kdaj ga je kdo posetil, le njegov prijatelj Marén je večasi pogledal k njemu, da sta pokadila ob starih spominih pipo tobaka, seveda Ivanovega tobaka. Bolji prijatelji pa, nego Marén, so bili Ivanu otroci iz bližnje vasi. Ti so prihajali proti večeru. Tedaj je sedel stric, kakor smo mu dejali, pred svojo hišico z onimi starimi, črnimi citrami in zagodel jim je vsakrat, dve, tri. In počasi so mu trepetali okorni prsti črez strune . . . nad njim pa so vršeli vrhovi . . . Otroci pa so silili: »Bolj hitro, stric, ne tako počasi, eno polko dajte! . . .« Le tako pred kako nevihto so bili popolnoma zadovoljni ž njim . . .

[illegible]
rovati svoj vonj silnemu elementu ... Ko je divjala črez Evropo
[illegible]

In vihar je bučal, vrhovi so se bičali in mrmrali, vrtinci pa so
[illegible]
kakor da trepeče v vsakem strto srce ... Otroci pa so vriskali in
[illegible]
vskipelega gozda ...

[illegible]
glavec skril klobuk, zato pa ga je pretepel tako, da se otroci več
časa niso upali v bližino njegove hišice. Sam jih je moral iti iskat.
Potem pa jim je govoril: »Otročički nikarte me jeziti ker sem tako
[illegible]
lepe ropotače.

[illegible]
se mu je celo nož v roki ... Pa mi porečete: saj praviš, da je imel
veliko dušo. Eh, mar Heine, Lermontov, Puškin, niso imeli velike
[illegible]
stanu! Če se dva kmečka človeka spreta v nedeljo, ne moreta boja
[illegible]
lahko v nedeljo ...

Hudo kri je imel stric Ivan nekdaj, gorko, strastno. In lep fant
[illegible]

Potem pa je začela Petrova Tinica bledeti ... rožice njenih
lic so se osule ... in oči, te velike modre oči so dobile oni pre-
[illegible]

spečo glavico . . . In ozrle so se te vprašujoče oči v Ivana . . . in njeni pogledi so se omotali kot mehki, svileni, tožnomodri trakovi okrog njegovega srca, pa ga stiskali bolj in bolj, da se mu je včasi hotelo zapreti grlo mrtvaške tesnobe, neizrečene boli . . . In nigdar jih ni mogel več zabiti teh očij, in ko so jih zaprli in ji ovili glavico z rožami, postal je čudak, samotar tam gori za goro v gozdu.

Pa mi porečete spet: Naše ljudstvo ni tako, naše ljudstvo ne pozna take globoke, jokave ljubezni! Gospoda! jaz ne govorim o ljudstvu, nego o stricu Ivanu! Kaj je to — ljudstvo? Videl sem v njem mnogo stricev Ivanov, videl pa tudi očeta, kateremu je umirala v sosedno hišo primožena hči, in ki je med tem umiranjem nosil kradoma perilo iz zetove v svojo hišo . . . Videl sem družino, ki je stregla ljubeznjivo en cel mesec smrtnobolni beračici, a videl tudi mater, ki je posodila sinu sto kron na sedemdeset od sto obresti. Videl sem moža, ki se je vrgel kakor blazen za svojim bratom v še odprto jamo na krsto, a videl tudi stariše, katerim je umrl v dve uri oddaljeni vasi dvajsetletni sin, a ki so ob treh popoludne grabili seno, češ, da bi utegnil priti po noči dež . . . Kaj je to — ljudstvo? Res, zunanje življenje žive vsi nekako v isti maniri, celo svoje drage pogrebajo vsi z nekim podedovanim načinom jokanja, — notranje življenje živi vsakdo svoje . . . Celo Fauste dobite med tem ljudstvom, Fauste, ki si stavijo ista vprašanja, kakor so si jih stavili že Spinoza, Kant, Hegel, Schoppenhauer: »Odkod? Čemu? Kam?« in na koje je odgovoril vsak po svoje, vsi skupaj pa: »Ne vemo!« . . . I Fauste dobite med njimi, kojim greni poleg davkov in dolgov in družine življenje i oni »Ne vemo!« Ne verujete? Prav imate! Med ljudstvom ni Faustov! V nedeljo, če bo lepo vreme, pa če imate godbo v svojem kraju, pojdite na promenadni koncert, tam jih boste videli! Blede obraze imajo, motne oči, zavihane hlače in brke, ne verujejo ni v hudiča ni v Boga, — to so Fausti! . . . Če pa zapojejo fantje zvečer v samotni gorski vasi eno onih naših narodnih pesmij, o kojih pravi Jókai, da so take, kakor bi jih bil vse zložil jokajoč poet, če jih zapojejo tako, kakor bi jih peli jokajoči, — ne verujte jim, vedite, da je vsa ta globoka melanholija, ki vam zveni iz pesmi »Je pa davi slanca pala«, le afektirana, neiskrena . . . Prepričate se lahko drugi dan, ko nosijo gnoj . . . Ha, ha, trubadur s košem gnoja na hrbtu! . . .

Ah, smejem se, a meni je hudo . . . Ta koš, ta težki koš, kako tlači človeka! Je-li mogoče zleteti s košem gnoja na hrbtu v zrak? In oni vzduh, ki se dviga iz gnoja, za[illegible] predir[illegible]

[illegible] menda [illegible] po gnoju . . . Dajte, da naš [illegible] gnoja! . . . Poezija, ki [illegible] srca, ne more stopati [illegible] doli po gnoju in potu [illegible] pa [illegible] deka-dentje s [illegible] in ti bledi dekadentje se parfu-mirajo z gnojem . . .

Da, [illegible] Včasi [illegible] norišnico.

[illegible] na svetu . . .

[illegible]

[illegible] Nosil je nekaj težko v srcu, a tožil ni.

Bil sem spet domà, [illegible] me je presenetil s [illegible] svojo [illegible] pesajo. Včasi, ko se vrnem truden s polja, [illegible] da bi bilo kaj gorkega [illegible] pripravljeno, a človek se [illegible]. Pa se mi ne da, in spat grem brez [illegible], a to me [illegible] . . . In potem pridejo oni dolgi

zimski večeri, pa mi postaja vsako leto bolj samotno ... Človek bi se rad pogovoril s kom, a nikogar ni. Še pred desetimi leti ko je umrla rajnka sestra, mi ni bilo tako pusto: ko bi mogel dobiti primerno žensko!« ... In pogledal me je boječe od strani, ali se mu ne zasmejem. Kako se ti bom smejal, ko se mi tako smiliš, revež! ...

— Res, najbolje bi bilo, če bi dobili kaj pravega. Ali pa prodajte tu, in pojdite stanovat h kakim dobrim ljudem v vas, da vas postrežejo in operejo!

— To pa že ne! se je zavzel odločno. — Tu ven iz te hiše me ponesejo nekdaj! Tu je najlepše! In potem bi čakali tam doli v vasi, da se uganem, in da pograbijo za mano! Ne, le tu bom!

Od takrat ga je začel obiskavati njegov dobri prijatelj Marén vedno bolj pogostoma. Marén je imel nečakinjo, — to bi bil rad spravil v Ivanovo hišo.

Bila je to tridesetletna, velika ženska z nerodno, konjsko hojo. Obraz ji je bil tak, kakor jih vidite v »Interessantes Blatt-u« pod rubriko »Kdo ve kaj?« ... Ne, da bi ji bil mogel brati v očeh kako posebno grdo lastnost, brati si mogel v teh očeh toliko, kolikor v očeh kake ovce; tudi so bila njena usta taka, da si mogel sklepati po njih na dober tek, ki je najgotovejši dokaz mirne vesti, kakor mi je zatrdila nekdaj na gimnaziji moja stara izkušena gospodinja, ker nisem hotel jesti gnilega fižola. Sploh ni govoril obraz Marénove nečakinje niti za njo niti proti njej. Proti njej bi bila morda govorila edino ona dva fantička, ki jih ji je baje poklonil dninar Baloh v znak svoje ljubezni v dveh obrokih, a tema dvema fantičkoma so bili že lani zaprli usta s črno, blagoslovljeno zemljo ...

Nič ni torej govorilo proti njej, a vendar sem hitel koj, ko sem izvedel, kaj se plete, k stricu Ivanu.

Marén je bil pri njem ... Jeza me je zgrabila ... No, za to se Marén ni zmenil, nego mirno mi je začel pripovedovati, kar sem slišal že stokrat, — kako je cesarja stražil, ko je prišel v Trst.

— Kaj so ga hoteli ukrasti? sem ga vprašal jezno.

Tu je bil Marén ranljiv. Smel si mu vse reči, a zasmehovati njegov najlepši spomin! ... Dejstvo, da je cesarja stražil, držalo ga je v vseh mnogobrojnih nevihtah, ki so vršele i nad njegovim življenjem, to dejstvo mu je bilo več nego sam sv. evangelij, — kaj čuda, da me je divje pogledal, pa izginil takoj.

To sem hotel.

— Stric, vi se torej res ženite?

Ona [illegible] je sinila v lice.

— Saj sem ti rekel že ... tako po zimi ... bi rad imel koga poleg sebe tu na peči ... ko ... — je začel jecljati.

[illegible]

Gledal je pred se in molčal ... Počasi mu je pritekla težka solza iz očesa in se izgubila v zasiveli bradi ...

— Stric, meni se smilite! Verujte, da vam hočem dobro. Ta [illegible]

— [illegible]

— Tako? čudno! Pa ta Marénova Zalka, ali je že bila kaj tu?

— [illegible]

— Še premalo pravijo! Tistega Baloha ima tudi še vedno — — —

— Obljubila je, da ga pus ... pusti ... da bo skrbela za me ... da ...

[illegible]

[illegible] molčal, potem pa sem rekel:

— [illegible] korak. Hudo bi mi bilo, če bi vas videl nesrečnega ... Ce le [illegible] — — —

Vstal je naglo in stopil k meni, pa mi podal roko.

— [illegible]

Beseda se mu je zopet ustavila ... Stisnil sem mu roko, pa [illegible]

Drugi dan sem odšel.

[illegible] z Marénovo Zalko ...

[illegible]

dreti stricu Ivanu v dno duše, posebno ko sem bil sto[illegible] od njega oddaljen! Eh in ta psihologični boj! . . . Včasi ga niti ni! Tako v polusnu storimo svoje najvažnejše korake, da sami ne vemo ni kako ni zakaj . . . Dolgočasno mu je postalo revežu, staremu Ivanu, v samotni hišici, težko mu je bilo kuhati po težavnem delu, težko prati, težko pometati, težko sedeti samemu vse dolge zimske večere, — pa bi se bil rad oženil, da bi imel koga, ki bi mu vse to opravljal, in mu delal družbo . . . In vedel je, da ni več lep in mlad, da premoženje ni bogve kako, potrkal je tu in tam, a zaman, Marén mu je prekanjeno prigovarjal, Zalka se mu je dobrikala, — evo, pa je storil, kar je storil . . . Malo so mu dala mlada leta, malo je zahteval in pričakoval od starih . . .

Črez dolge mesece sem se vrnil spet domov. Drugi dan sem ga posetil.

Dobil ga nisem doma . . . Ob ognjišču je stalo ono ženišče, ki je bila sedaj njegova žena, na malen stolcu poleg nje pa je sedel oni, — Baloh . . . Smejala sta se glasno, ko sem vstopil, z onim smehom, iz katerega so se še režali umazani, pohotni fauni, otroci podlega dovtipa, ki ga nisem več čul . . .

Pogledala sta me neprijazno, in ženska mi je odgovorila na vprašanje po stricu, da je že tri dni »za robom«, kjer dela ogljenico . . .

Stopal sem počasi po trdi kameniti poti . . . Ubogi mož, torej je vendar res, da še v svojo hišo več ne smeš, da ne motiš onih dveh! . . . Rajši, nego bi gledal ta dva ostudna človeka, rajši, nego bi požiral njih zbadanje, plaziš se tam zunaj, da imaš le mir . . . Gozd ti je ostal pač edini prijatelj! . . .

Za visoko strmo skalo, preko katere je šla le ozka pot, zagledal sem ogljenico. Gost dim se je vil iz kope proti gabrovim vrhovom krog nje, ki so rumeneli bolj i bolj . . . Ob strani je sedel on. Brada mu je popolnoma osivela . . . Male, še lani tako žive oči, so mu strmele nekam v daljo . . . Bil je odkrit in ustne so se mu premikale, — molil je . . .

Stopil sem bliže in zakašljal. Zdrznil se je in se ozrl naglo. Gledal sem mu naravnost v oči. Kaj takega še nisem videl: te bliskovne izpremembe človeških očij . . . Najprej le hiter, navaden pogled, . . potem pa se je nekaj zavrtelo v njih . . . in spet umirilo . . . in videlo se je globje . . . in spet se je vsa ta globina zaprla . . . in iz nje so privrele solze . . . Prav s takim pogledom me je sprejela pozneje moja mati, ko sem jo prišel tolažit po smrti svojega brata . . . Takih pogledov človek ne zabi nikdar! . . . Dobro da so redki! . . .

Stric Ivan je [illegible], kakor otrok. Mojo roko je držal v svoji . .

Hipoma se je nevoljno stresel, obrisal solze in me pogledal smehljaje. — Ne smehljajte se tako, stric Ivan! . . .

— Kaj se prašaš? me je vprašal, kakor da bi se ni prav čisto nič zgodilo.

— Ne tako, stric! Povejte mi vendar, kako se vam godi! Če zaupate komu, meni lahko zaupate, to veste!

— Kako se mi godi? zagledal se je za hip pred se . . . Ej, to vedo tudi drugi ljudje, njih vprašajte! Čemu bi mučil še vas s tem! Kar je, je! Bog že ve, kaj dela!

Počasi si je prižgal zopet ugaslo pipo.

— A kako da ste tu sedaj, v tej samoti?

— Saj je lepo tu, o, to je lepo! Jaz sem bil vedno rad v gozdu! Tako lepo [illegible] bom [illegible], da bo veselje! — — —

O svojih težkih urah pa ni nič! Čez dve uri sem ostal pri njem, a ni besedice mi rekel več o tem. Jaz ga seveda tudi nisem hotel nadlegovati. Prav drugih pogovorov sva imela, kot takrat, ko se [illegible] po svetu . . . Vesele smejala sva se kakor tedaj . . .

Potem sem spet odšel. — Vrnil sem se o Božiču.

Spal sem prvo noč zopet pod domačo streho in zbudil se še le tedaj pozno, ko je solnce že davno stopilo one ledene cvetlice na okenskem steklu . . .

Moja mati je vstopila . . . Bila je nekam bleda, prestrašena.

— Kaj vam je, mati? sem jo vprašal v skrbeh.

— Nekaj nesreča se je zgodila danes gori v gozdu, je odgovorila počasi. Vedela je, kako sva si dobra z Ivanom.

— Pri Ivanu? Za božjo voljo, kaj pa je? Ali je bolan? sem hitel.

— Ne! — Ni se mu ustrašil — Tisti Baloh je bil zjutraj gori pri njih . . . pa sta se nekaj sprla . . . Saj veš, Ivan je naglo jezen in vdaril je Baloha s sekiro po glavi — — —

— Moj Bog! In ga zadel hudo?

— Pravijo, da umrje — — — —

Pozajutrkoval sem naglo nekaj malega in hitel potem tja gori v gozd.

Na poti sem že srečal komisijo: Adjunkt, zdravnik, župan, domači župnik in pisar.

Gospodje so mi dovolili, da jih spremljam, in pomikali smo se počasi navkreber. Govorili smo seveda le o ubogem Ivanu.

Tiho je stal gozd . . . Solnce ga je obsevalo, in počasi se je topilo ivje na njegovih vejah . . . in kaplja za kapljo je padala po-

časi z njih, kakor bi se gozd solzil, da mu odpeljejo železni može neločljivega prijatelja . . Črez vrhove je priletela počasi črna vrana . .

Dospeli smo do hiše. V veži je sedel Ivan . . . Dva orožnika sta slonela ob vratih . . .

Gospodje so odšli v sobo, jaz sem stopil k Ivanu. Nič me ni videl . . . nobenega ni videl . . . Oko mu je bilo uprto v tla . . .

Dotaknil sem se mu ramena. Ozrl se je na me s praznim pogledom. Pokimal je z glavo, ki se mu je pa koj sklonila spet na prsi, in strmel je spet v tla. Ob kolena se mu je dignil lep. mal maček in gledal kakor začuden gospodarja, zakaj je pač danes tako tih.

Pristopil je tudi župnik. Tudi njega je pogledal Ivan in se zleknil, kakor bi se ga ustrašil

— No, Ivan, nikarte se udajati tako obupu! Bog je usmiljen, in ljudje tudi ne bodo sodili prehudo vaše naglice — ga je tolažil.

— Ubil sem ga, je odgovoril zamolklo, kakor da ne vidi še vedno nikogar.

— Ne! Saj še živi! Morda še ozdravi! Le potolažite se!

Iz sobe so se vrnili ostali gospodje. I jaz sem pogledal noter. Na postelji je ležal Baloh, bled, z zavezano glavo. Oči je imel zaprte. Ob mizi je pospravljala neko platno Zalka. Od duri do postelje je ležala polstrjena mlaka krvi, sredi nje pa krvava sekira . .

Vrnil sem se k Ivanu. Gospodje so stali okrog njega.

— Povejte sami, kako je bilo! To bo najbolje! mu je prigovarjal ravno prijazni adjunkt.

— Ubil sem ga, je zastokal nesrečnik znova.

— Ne! ubili ga niste. Mož morda še ozdravi. Le povejte lepo vse, kako je prišlo!

Treba je bilo še malo prigovarjanja, potem pa se je nekako streznil. Začel je pretrgano:

— Sinoči ob šestih sem prišel iz vasi . . . V mlin sem bil nesel . . . Pa sem dobil spet onega notri v hiši . . . Vkup sta sedela — — —

Stresel je z glavo in zopet molčal . . . Župnik ga je prijel za ramo.

— Le naprej! Le vse povejte! Ti tu so namestniki božji, ker varujejo pravico na zemlji, zato morate biti odkritosrčni, [illegible] izpovedi. Le nič ne zamolčite. Sedela sta skupaj, pravite — —

Vzdihnil je težko in nadaljeval: — Sedela sta skupaj . . . in grdo sta govorila — — —

— Ni res! Kaj lažeš tudi še, ropar? se je oglasila na vratih Zalka. Prav tako vsakdanji obraz, kakor vedno . . .

Adjunkt [illegible] je strogo pogledal, [illegible] se je zopet [illegible]

— Zalka! Pa ti povej gospodom, ti! . . . Ti veš bolje, . . . jaz ne vem ničesar . . . Ah, moj Bog! Zalka!

Prijel se je za glavo in spet molčal. [illegible] ga je [illegible] na novo opominjati.

— [illegible] sta se [illegible] . . . Jaz sem pa molčal . . . [illegible] k peči sem sedel . . . Ona dva sta legla na peč . . . [illegible] dražil [illegible] . . . Zadel me je [illegible] . . . a molčal sem . . . Potem me je sunil še enkrat z vso silo [illegible], da sem padel z [illegible] . . . Potem mi je pa prosil odpuščenja, in smejala sta se . . . Sedel sem [illegible] . . . Hudo mi je bilo . . . Ona dva pa sta naprej tako grdo govorila [illegible] . . . Na enkrat je pa se vstal s peči, prišel [illegible] k meni . . . Jaz sem bil vzel mašne knjige, pa bral nekaj [illegible] . . . Vpihnil mi je luč . . . Molčal sem, ona dva na peči sta se [illegible] tako, da me je bilo sram . . . Prižgal sem znova luč . . . V svoji hiši sem jaz gospodar! . . . Bolje bi bilo, da sem ostal v temi! Kar sem videl na peči, [illegible] . . . On pa je [illegible] spet k meni . . . Sunil me je v prsa . . . Vstal sem . . . [illegible] sem . . . [illegible] . . . Odprl sem vrata in stopil v vežo . . . Tudi tu sem [illegible], a zunaj je bilo temno . . . Iz svoje lastne hiše [illegible] . . . Ne! Hotel sem se vrniti . . . Sedaj pa je stopil on k meni . . . Tam v kotu je stala ona sekira . . . [illegible] pritisnil s [illegible] . . . Potem ne vem, kako je bilo . . . Hotel sem menda [illegible], a on me sunil spet s [illegible] v rebra . . . Iztrgal sem mu sekiro . . . in udaril . . . Tema je bila . . . Jezus Marija! . . . Zakričal je in [illegible] . . . Spravila sva ga potem [illegible] glavo . . . Potem sem pa hitel po vas, gospod župnik, da ste ga dejali v sveto olje . . . O, ti moj Bog! . . .

Sedaj [illegible] je [illegible]. [illegible] smo ga, naj se [illegible].

Komisija je ostala še nekaj časa, da je odpravila svoj posel. Župnik je vstopil k ranjencu, da ga previdi . . .

[illegible] so odpeljali . . . [illegible] smo stopali za njim . . . Jokal je . . . Drevnica se stala [illegible], in z nje je padala [illegible] kaplja za kaplja . . . [illegible] so se [illegible] v mrzlem, zimskem svetu.

[illegible] je visel med življenjem in smrtjo. [illegible] se mu je že na bolje, a vsled neprevidnosti se je prehladil, in šesti dan so ga pogrebli.

Zalka je ostala sama v hiši.

Ivana so obsodili le na šest mesecev ječe. Govorilo je pač vse za kolikor možno rahlo sodbo.

Ko sem prišel spet domov, bil je že prost.

Zalko je vse težko gledalo. Kakor okuženki ji je šlo vse s pota. Dva dni, predno so Ivana izpustili, izginila je iz našega kraja. Pozneje so pravili, da je šla služit v Aleksandrijo.

Ivan je bil spet sam. Ogibal se je ljudij in nič več ga ni bilo videti. Če se je kdo bližal njegovi hišici, pravili so, da se vsakikrat zaklene v njo.

Jaz sem ga šel trikrat obiskat, a vselej sem dobil hišo zaklenjeno. Govorilo se je, da neprestano moli.

Vsak dan je prihajal k maši. Počasi, počasi je stopal, in noge so se mu z vidno težavo premikale. Videti je bil ves trd, kakor iz stekla. Če bi ga bil zadel le malce premočno, zdelo se je, da bi se razsul. Ko se je vračal iz vasi domov, držal je v rokah včasi nekaj v plavem robcu zavitega. Malo kave in sladkorja je vzel v štacuni — na premoženje, kakor se je govorilo, in ob tem je živel.

Nekatere krati sem pohitel za njim in ga ustavil, a gledal je v tla in mi dajal le kratke odgovore, potem pa se je še bolj podvizal, kakor bi upal, da ga ne bom mogel dohajati. Ostal sem in gledal za njim. Dolgo ne boš več, revež, in prav je tako!

Ko sem moral zopet v tujino, prosil sem svojo mater, naj skrbi zanj, če bi obolel. Zdelo se mi je pa, da ne bo potreba, ker bo kar tako zaspal . . .

In zgodilo se je, kakor sem pričakoval. Dobili so ga mrtvega na poti iz vasi . . .

Ob enem s tem poročilom sem dobil v istem zavitku kuvert z njegovo pisavo, naslovljen na me.

Odprl sem ga. Trije bankovci po dvajset kron in pismo . . . Pisava neuka, pogrešna, a drugače se je glasilo to pismo tako:

Predragi prijatelj!

Še nekaj dnij bom, a dolgo ne več, zato bi rad še enkrat spregovoril s Teboj. Ne zameri, da Ti pravim Ti, kakor tedaj, ko si bil še majhen, pa saj si sam vedno želel, da Te nagovarjam tako; danes, ko Ti pišem zadnje besede, bi rad spet govoril, kakor nekdaj.

Prosim, vzemi to malenkost od mene. Imel sem več, a zadnje leto nisem mogel več delati, in tudi časa ni bilo, ker

sem se moral spraviti z Bogom, [illegible] sem porabil. Še za pogreb in maše je ostalo, pa to! Malo je, a vzemi v znamenje, da sem [illegible] na tem svetu. Bog Ti plačaj Tvojo [illegible]! Molil bom za Te, kadar bom pri Bogu. Trdno verujem, da mi je odpustil, in da ga bom kmalu gledal! [illegible] nisem [illegible] na tem svetu [illegible]!
Tebi pa daj Bog vso srečo! Spomni se me včasi!
To mi bo dobro delo, če Te bom videl.

Z Bogom za to življenje!

[illegible] — bankovci [illegible]! [illegible] Dozdi [illegible], da [illegible] pismo, — bankovci so kakor drugi bankovci! A ne vem zakaj, kadar jih hočem porabiti, nočejo od mene. No, pa pozneje enkrat, pa tako, da bi [illegible]!

[illegible]

Ivo Šorli.

LIDIJINA RUŽA.

[illegible]

Ko snježni liljan, na kom rosa blista
U pramaljetnog jutra prvom sjaju,
Bijaše djeva kriepostna i čista
U divnog kraja trulom naraštaju.
Oko nje lažni stajali idoli
I razkoš, grimiz, zlato cielog svieta,
Al ona samo jedno srcem voli,
Ne mareć za čim rulja gramzi kleta
Kad prvi tračak ranoranke zore
Nad mramorne se rimske spusti zide,
Već pogled svoj je upirala gore,
Gdje mistične joj tajne oči vide.
A kad je nojca svoja crna krila
Na sunce djela, da ne sjaji svietu,
I tad je o svom vjereniku snila,
Koj nosi krunu trnovu i svetu.
I stupala je crnom zemljom ovom
Kô angjeo, koj palmu mira diže,
Sve puneć nekim svetim blagoslovom,
Kud ona krenu kô da Bog je bliže!
I snivala je, kô što diete snije
Na bielim grudma svoje majke drage,
O suncu onom, koje sav sviet grije
I ljubavi svud sipa zrake blage;
I gledala je rajski Jeruzalem

Sa vratima od zlata i safira,
[illegible]
Gdje »Aleluja« vječni srce dira,
Gdje u sredini rajskog perivoja
Života stablo vječnim cvietom cvate,
[illegible]
Gdje čisto janje biele djeve prate.
Kô ponositi s Libanona cedar,
[illegible]
[illegible]
Lukavstvom nalik otrovnici guji,
Patricij mladi spazio ju netom,
[illegible]
[illegible]
Tek zagrljaja plamnih željkujuci.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Jer drugomu je vječnu vjeru dala...
On osta biesneć usred divlje tuge.
[illegible]
[illegible]
Tiranu rimskom odao ju jadnu,
I predao ju u smrt lednu, crnu,
[illegible]

Igara svanu dan. I ljudstvo hiti
U cirkus velji, kô da zlato dieli
I hljebac bieli cezar. Krv će liti
Žrtava, koje umirat veseli.
Pred lavove će bacat djecu Krista
I prolit će se njena krvca vrela,
Da u nebesma onim sjajem blista,
Koj prvi puta sievnu sa propela.
I Lidija u ruhu svečanome
Svoj čas već čeka, kao srna plaha.
Za lier svoj boji u času se tome,

Za život krhki ne zna više straha.
U bielom ruhu cviećem ovjenčana.
Na grudima joj biela ruža cvate;
Sad vesela je, jer je odabrana
Med one, koje bielo janje prate.
Još jednom pred nju došao je žedan,
Ne njene krvi, nego srca njena,
On, koj rad žarke svoje strasti biedan,
Već predao ju carstvu crnih sjena.
»U mojoj vlasti sad je kraj tvog vieka,
Kô biser mogu smrvit ga u šaci,
Daj preni mi se, zvier te strašna čeka,
I strašnog groba zievaju već mraci.
Daj preni mi se, mojom dragom budi,
I spasit ću te, kraljicom ćeš biti,
Pred tobom svi će klanjati se ljudi,
Na ružama ćeš zlatne sanje sniti,
Pred tobom crne robkinje će bacat
Dragulje divne, milmirisom kadit,
Dječaci grčki pred tobom koracat,
Lepezama te nojevima hladit.
Ja sâm, tvoj rob ću klečati pred tobom,
Izvršit svaku želju srca tvoga,
Ded preni mi se, gdje si već pred grobom,
Okani svog se Boga kršćanskoga! . . .«
A ona njemu, kano s drugog kraja,
Tol nježno kano zefir pramaljetni:
»Već čujem glasbu našeg divnog raja
I elizejski vidim gaj već cvjetni.
Već himne svete mojoj duši ore,
Na sunčanim se kol'ma dragi vozi,
Kristalne vidim njegove već dvore,
Pred njim se u prah ruše krivi bozi.
O biedni mladče, što je tvoje blago,
No sitni prašak prema ovom sjaju?
I sto put mriet bi za nj' mi bilo drago
U strašne smrti lednom zagrljaju!...«
On ciknu na to kao guja ljuta:
»O jadnice, ti mahnita si toli,
Zaboravljaš, da smrt te čeka kruta,

Sramota grozna … mučeničke boli! …
»Ja cviet sam poljski. Gospod ubra mene,
[illegible]
[illegible]
Tä izvest će me k svjetlu iz te tame!«
»U propast srneš … tako ginu laste
[illegible]
Oblačine se na te kupe tmaste,
Dok misliš, da te traci sunca griju.
[illegible]
Prokletstvom nemoj mrštit moje čelo,
Zar nemaš baš ni rječce dobre za me?
[illegible]
[illegible]
[illegible]
»Za časak krvnik predat će me lavu.
[illegible]
Nek Bog ti prosti, ja ti praštam rado,
Mir budi s tobom uviek, biedni brate.
Ne, mržnje demon nije mene svlado,
U rajskim dvor'ma molit ću još za te.
[illegible]
I tračak svjetla spusti vrh tvog krova;
Sa mojih grudih ova ruža biela,
Nek dar ti bude mojeg blagoslova! …«

Uminula je! Tako suze minu
Na zjenam' čeda, kad ga majka diže.
Golubica joj duša gor' se vinu,
Da bude svome vjereniku bliže.
Uminula je! Tako zraka mine,
Metuljeva što ljeska šarna krila,
Kad blaga nojca tihano ju skine,
Tek što je časak sievkom sreće snila
A on je slušô pljesak rimskog puka,
Kad nagu vidje, liepu kano zoru,
I gledao ju, kako usred muka
Još modre oči diže k rajskom dvoru.
I on je gledô, kako divlje priete

Već lavlje ralje tielu mučenice,
I on je gledo, kako pandže klete
Božanstveno joj krvlju ruje lice,
I on je gledô, gdje na zemlju pada,
Gdje žutim pieskom krv joj teći stala.
I srce mu je usred onih jada
Kô prva zraka svjetla obasjala.
Od onog časa njenu ružu svetu
On nosio je kao zalog mili,
I kud je pošô po tom jadnom svietu,
Kô da se nad njim neki angjel krili.
Zatomit tugu u čas prvi htjede,
U divljim slastim strastnog bakanala,
U cjelovima žena, koje bliede
Od strasti ginu i od groznih zala.
Plesačice Helenjanke je gledô
I slušô glasbu najboljih lutnjara,
Za gostbom igru junačku je redô,
Cjelivô gospe iztočnog je žara.
U zalud sve!... On mjesto divnih žena
Tek plesat vidje gole okostnice,
Na usta kako izvire im pjena
I kako cere svoje grdno lice.
A mjesto ruža, što im čelo rese,
On vidje, kako na njeg sikću zmije,
A plamne ralje kako im se kese,
Jer svaka htjela krv bi mu da pije.
A kad je stavljô falernskoga vina
Na žedne ustne zlatan vrč da pije,
Kô krv da pije posred hadskih tmina,
A oko njega opet same zmije.
I lovor vienac, koj mu cezar poda,
Kô ruglo neko zgazio je doma,
Kô avet neka prokletoga roda,
Po pustoj noći bludeći siroma.
Erinije su na njeg žig svoj djele
I pratile ga kletvom svuda, svuda,
Kô da nad glavom križaju mu striele,
A ni sam ne zna, nije li već luda?!...
Tek zviezdnih noći, kad je u svom dvoru

Počivô snatreć . . . neko čuvstvo tajno
[illegible]
[illegible]
[illegible]
U nekom plahom zagrljaju srece,
Kô da mu duša višim sferam' bludi
U vizijama rajsko beruć cvieće.
I kô da sama od sebe mu ruka
Za Lidijinom onda ružom hvata,
I nadzemno ga neko biće nuka,
Da spominje se svojeg mrtvog zlata.
I tad, kô da je konac crnom jadu,
[illegible]
[illegible]
I od milinja onda plače . . . plače . . .

U cirku rimskom iza mnogo ljeta
Puk opet gleda kršćanskog junaka;
U času kad ga neman taknu kleta,
Nebesna mu na licu sjevnu zraka.
I vidi puk, gdje smješka se u muci,
I vidi puk, gdje k ustnam ruku pruža:
[illegible]
Orosila se -- Lidijina ruža.

Zagreb.

Velimir Deželić.

PREŠERNOV UTJECAJ NA STANKA VRAZA.

Malo imade knjiga, koje bi mi bile tako drage kao Pesmi Franceta Preširna u Stritarevu izdanju. Zlatna ova knjizica podala mi je nebrojeno puta toliko užitka, da sam vazda boraveći na praznike na bledskom jezeru upravo s čuvstvom zahvalnosti polazio rodnu kuću Prešernovu u Vrbi. Bilo je to u polovici 80. godina, kad sam prvi put došao u ubavo selo, komu je Prešern spjevao besmrtni sonet: »O Vrba! srečna draga vas domača . . .« Još je onda živjela Prešernova sestra, te i sada jasno vidim pognutu staricu, gdje sjedi na stolcu. Kazivala mi je, da joj je brat umio »sedem šprah«, pa i »hrvaški«.

I doista u ovoj je bezazlenoj riječi njegove sestre istaknuta znatna osobina njegove pojezije. Prešern je u istinu obrazovan pjesnik, pun krcat tudjih motiva. Slovenski su kritici s ljubavlju proučavali Prešernovu pojeziju, te našli svu silu vezâ s književnošću zapadnih narodâ. S vremenom će se pokazati i nove sveze, tako je do sada premalo istaknuta sveza s Heineom (n. p. »Zdravilo ljubezni« i »Die Wallfahrt nach Kevlaar«, »Ribič« i »Lorelei«).

Ali nije snaga Prešernove pojezije u toj svezi sa svjetskim pjesnicima, nego u dubokom lirskom čuvstvu, kojim odišu njegove pjesme, poimence popijevke i soneti. Njegova je slava, što je u svojim pjesmama divnije, nego itko drugi, izrazio duboku liriku slovenske duše, najznatniju crtu slovenskoga narodnog značaja. S dubokim čuvstvom grli se vedra šala, koja se tek u doba resignacije u Prešerna prometnula u oštru satiru. U ostalom je poznato, da su mnogi veliki lirici u isti mah bili satirici, evo u nas Vraza i Zmaja, u Nijemaca Heinea, u Rusâ Puškina . . .

Prešeren se od prvoga početka u književnosti javlja kao iskren pjesnik; nema u pjesmi mu ni tuđih fraza ni prazna patosa, već prve pjesme odaju lava. Živa slika, jaki kolorit, ugodna forma pokazuju snažan talenat. Koliko Prešeren cijeni zapadnu umjetničku romantiku, toliko ljubi i narodnu poeziju slovensku, te mu u samoj [illegible] i živoj [illegible] [illegible], što se iz romantičke škole [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] u njoj [illegible]. Prešeren nije pjevao pod neposrednim svojim osjećajem, zato je mogao [illegible] [illegible], dapače i onda, kad ga je [illegible] [illegible] [illegible], pjesma mu čuva sklad između sadržine i forme. I kad se već podao [illegible], pjesma mu nije [illegible], [illegible] mu je [illegible] [illegible], kad mu je nestalo straha i ufanja:

[illegible]
[illegible]
[illegible]

Prešeren nije [illegible], u njega su [illegible] [illegible] [illegible] ni mu je dosta doba, da bi se moglo reći, da se [illegible]. Već je kritika istakla, da je Prešeren u svojim pjesmama [illegible] narodu potrebnu [illegible], [illegible] je to po uzoru [illegible] romantike. Na taj se način [illegible] [illegible], a [illegible] [illegible] njegovu [illegible] [illegible], što se [illegible] [illegible] ostati pjesnik. [illegible] je [illegible] [illegible] i [illegible], da se i [illegible] (Kako sam [illegible] slovensku književnost u pismu Vrazu 26. listopada 1840. «Letopis Matice Slovenske» 1877., str. [illegible]) može u [illegible] pjesničkim forama takmiti i s najvećim književnostima.

Kako je [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] u [illegible] [illegible], tako Prešernove [illegible] [illegible] [illegible] pod nas [illegible] [illegible]. Bez [illegible] [illegible] [illegible] Prešeren [illegible] u početku [illegible] [illegible]; dapače u baladama i romancama, u kojima je najmanje samostalan, znao je tuđe motive tako vješto obraditi, da je mogao začarati čitatelje.

A među ovim čitateljima jedan je [illegible] s velikom [illegible] [illegible] njegove [illegible]. Bio je to Vraz, [illegible] godina [illegible] od Prešerna. Godine 18[illegible] došao je Vraz u Gradac, gdje je s [illegible] Miklošičem i ostalom [illegible] [illegible] u Slavi. «Kranjska čbelica» poče izlaziti g. 1830., te je redom svake godine izišla po jedna knjiga pjesama, god. 1833. izađe 4. knjiga, ali ove godine i prestade poradi prestroge cenzure. Istom g. 1848. izađe na svijetlo posljednja 5. knjiga. Biserje «Kranjske čbelice» bile su Prešernove pjesme, pa je lako zamisliti, kako su ugodile [illegible] Vrazu. Već g. 1835.

šalje uredniku »Čbelice« Kastelcu nekoliko svojih prvenaca, a godine 1837. piše Prešernu i Muršecu, da namjerava s Miklošičem i Trstenjakom izdavati u stajerskom narječju »Metulja«, budući da je »Čbelica« prestala izlaziti. Muršecu piše ovako: » . . . Včera smo se nas je trojica Slovencov po šetališi sprehajalo; mi smo si nekaj govorili od Slavenov, si nekaj spominjalo od veselega knižnega stališa Rusov ino Poljakov, ino si v duhi na marlivost Čehov ino Horvatov, kteri zdaj polje narodnega znanja tak nevtrudno obdelavaju, ter naši oči obernolo na nas Slovence — o kakšna žalost nas je obišla! eden si sdehne: Kde si Ti nam zaostala jedina kči našega vročega zavupanja? — Po tem vse vtihne kak v cirkvi kder ga ljudi ni — samo naši stopaji so po tlah hrumili kak šterkanje turne vure po tihi noči. — Ter si Miklošić zgolči kak pa mi ne bi mogli da nam Čbelica zaostaje, v naše zrake kaj drugega poslati kaj bi želeče oči naših Slovencov za sobo vodil. Ino vsi skriknemo: Metuljčika! zlatoperutnatega ljubčeka róž! — Dobro! Metulja! Stvorili še ga bi. Ti mu daš, mi Miklošič reče, gobec; g. Terstenjak noge; jaz drugo truplo; Dr. Prešern nam more peroti poslati . . .« (Vraz, Děla 5, 158).

Ako i nije »Metulj« izišao, Prešern je ipak Vrazu dao krila. Vidi se, da su i gradački Slovenci Prešerna držali prvakom slovenske pojezije. Vraz je vidio, kako Prešern uvodi u slovensku književnost mnoge nove pjesničke forme, pa ga je to poticalo, da ih i on uvede u ilirsku pojeziju. Mogao je Vraz pobudu naći i u suvremenoj romantici, ali mi se čini, da ga je upravo Prešernov primjer potakao, da ilirskoj pojeziji pribavi nove tekovine. On to sam donekle potvrdjuje u »Glasima iz dubrave žeravinske« (Zagreb 1841) kad na str. 134. raspravlja o asonancijama u romanci, te govoreći, da je od slavenskih jezika ilirski za to najzgodniji dodaje: »Nu dosada se još ter izvan Krajnskoga pesnika Dr. Preshernа nitko nije prihvatio toga načina. Njegove lipe romanze s priglasci naći ćeš u III. i IV. svezku Krajnske Zhbelize.«

Ova se sveza može lako pokazati i na pojedinim pjesmama, koje su u neku ruku plod plemenite utakmice, jer je Vraz odabravši štokavsko narječje jednako htio posvjedočiti, da i ilirskomu književnomu narječju dobro pristaju razne pjesničke forme.

Prešernove su »Gazele« izišle u »Čbelici« godine 1833., ima ih 7, a upravo toliko nahodimo ih u Vraza (Děla 3, 59). Vrazova 1. gazela živo nas podsjeća 1. Prešernove. Vraz počinje ovako:

[illegible]

Vraz na koncu pjeva:

[illegible]

[illegible]

Kdor sadi drevo, al bode zred'lo veje, sam ne ve . . .

[illegible] Tako po-
stupa i Vraz završujući:

[illegible]

[illegible]

Še tega rož'ce so se koj osule,
Le redko upa solnce je sijalo,
Viharjev jeze so pogosto rjule:
Mladost, vender po tvoji temni zarji
[illegible]

Vrazu je uspomena mladosti mnogo ugodnija:

> [illegible]
> Tvoj je um ti slobodan i vit,
> [illegible]
> [illegible]

Zatim nastavlja:

> Izpred tebe sunce svoje luče
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]

Obje pjesme imadu isti broj stihova (40).

I druga Vrazova pjesma »Izpověst« (1834), koju je napisao sluteći smrt, sjeća nas Prešernovih dvaju soneta »Memento mori« (1832.) i »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi« (1833.). Obojica su uvjerena, da će se smrću osloboditi svjetske taštine i nemira, ali dok Prešern u drugom sonetu pjeva:

> Prijazna smrt, predolgo se ne mudi:
> Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
> Ki pelje nas iz bolečine mesta
> Tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi,

dotle se Vraz u prekrasnoj elegiji obraća ljubavi, te veli:

> Ti jedino dobro! o ljubavi!
> Ti si dusah plemenitih kruh,
> [illegible]
> Rado mladost ja u tebi stravi',
> Da još onkraj prati me tvoj duh.

Kako se vidi, Vraz je i opet vedriji, pa prema tomu i nekud mirnije svršuje:

> Ja sam ljubio — eto věnac moj.

Ogorčeniji je Prešern dovršujući:

> [illegible]
> V kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
> Da glasni hrup nadlog ga ne predrami.

Kako je Vrazova pjesma elegija, prirodno je, da joj je sadržina obilatija nego Prešernovu sonetu. Vraz se sjeća ljubavi, drage, Miklošića i ostalih drugova, koje sokoli, da rade za narod!

Poput Uhlanda i drugih njemačkih romantika nastojali su i Prešern i Vraz oko toga, da svojim baladama i romancama nadju gradivo u narodnoj slovenskoj pojeziji ili prošlosti.

Zato [illegible] kupe narodne pjesme slovenske, u Vrazovim »Narodnim pesmama ilirskim« (Zgb 1839) ima 5 pjesama koje je skupio Prešern. Osim toga znamo iz korespondencije, da je Prešern sakupljao narodne pjesme. Prešern je, kako piše 20. travnja g. 1833 Čelakovskomu (Lumír, Zvon 1882, 41), [illegible] i prepisao slovenske pjesme, koje su sakupili Vodnik i Smole. I u onim listovima, koje je Prešern pisao Vrazu, često je pomena o tom. U ostavini Vrazovoj našlo se [illegible] 7 Prešernovih pjesama, od kojih je 5 na[illegible] u »Letopisu Matice slovenske« 1877. Što god je narodno [illegible] je i Vraza i Prešerna, kako pokazuje i [illegible] do sada neobjelodanjeni Prešernov list Vrazu iz godine 1843.

[illegible]

[illegible] wirst. Er wird seine Zwecke fördern, so weit als er kann. Bei Gelegenheit wenn [illegible] Crobath habe ich Dir einen herzlichen Gruss auszurichten. Lebe wohl und erinnere Dich unser, wenn Du eingehst in Deine Herrlichkeit.

[illegible]

Dein aufrichtiger Freund
Dr. Franz X. Presherin m. p.

Dok su se evo [illegible] trudila, da prikupe narodno blago, za prošlost im je bio glavnim izvorom — »dobrodušni starac« Valvasur, kako ga zove Vraz u »Glasniku« (1841., 124). Tako je po Valvasoru n. p. u Prešerna balada »Povodnji mož« (1830.) i »Krst pri Savici« (1836.), a u Vraza balada »Fridrik i Veronika« (Glasi 67).

Pored toga je i sam Prešern na tom području utjecao na Vraza. Vidimo ponajprije, da Vraz prevodi Prešernovu romancu »Savjet« (Glasi 1841., 80), koja je u izvorniku izišla 1831. u »Čbelici«, a prema ovomu »Savjetu« spjeva onda Vraz g. 1840. svoju baladu »Svakdan« (Glasi 9): dok u Prešerna kara kćer otac, ovdje to čini mati.

U »Danici« 1841. br. 20 priopći Vraz baladu »Věrnost tja do groba«, koja je u »Glasima« izišla kao »Věra i nevěra«. I ova je pjesma, kako mi se čini, u svezi s Prešernovim »Prekopom« (1836.) U Prešerna Severa nije bila vjerna mladomu pjesniku, koji je od žalosti umro. Naprotiv u Vraza Minka s početka polazi grob svoga dragoga, ali do skora Minke više nema na grob; ona se udaje za drugoga. U Prešerna se svećenik već na pogrebu nekud žuri:

Kaj mešnik z mežnarom, ki danes z [illegible]
In z drago pri pogrebu [illegible]
Poroka nanjga čaka, zato tako hiti;
Prelepa gospodična S[illegible] se moži.

U Vraza dolazi svećenik istom na koncu, te kod oltara pita Minku, hoće li ljubiti svoga odabranika.

Prešernova »Romanca od Turjaške Rozamunde« izišla je prvi put u »Čbelici« 1832. Vraz pak u »Glasima« (1841. p. 94—110) objelodani veliku romancu u 6 odjelâ »Zora i Bogdan«. Zanimljiva je razlika u obradbi. U Prešerna uvrijedjena Rozamunda šalje zaručnika, da joj dovede sestru bosanskoga paše Lejlu, za koju sam veli, da je ljepša od Rozamunde; zaručnik doista podje onamo, zarobi Lejlu i vjenča se njom, a Rozamunda ode u samostan. Vraz je prema glavnomu cilju svoga života Bogdanov odlazak na vojnu upotrebio, da istakne zajedničko junastvo Hrvata i Slovenaca kod Siska! U Vraza Bogdana vojujući za slobodu i krst nestane, te se ne zna, je li živ ili mrtav. Zora mu ostaje vjerna, ali kako navaljuju prosci, otac je sili, da podje za duždovića. Još prije nego Zora umre, ukaže joj se u snu Bogdan . . .

Godine 1845. zaljubi se Vraz ponovo, te opjeva svoju i opet nesretnu, posljednju ljubav u nizu sonetâ, koji su na okupu pod natpisom »Sanak i istina« izišli u »Dělima« III, 9—55. Većina je njih štampana prvi put u »Iskri« god. 1846. Za posljednja dva u »Sanku i istini« upravo znamo, da potječu već iz godine 1834. (»Plač i utjeha« i »Pali smo«). Dok je Vraz svoju ljubav prema Ljubici (g. 1835.) opjevao i proslavio u mjerilu narodnoga poljskoga krakowiaka, sad se poslužio sonetom, koji nahodimo u Kollarovoj »Sla-

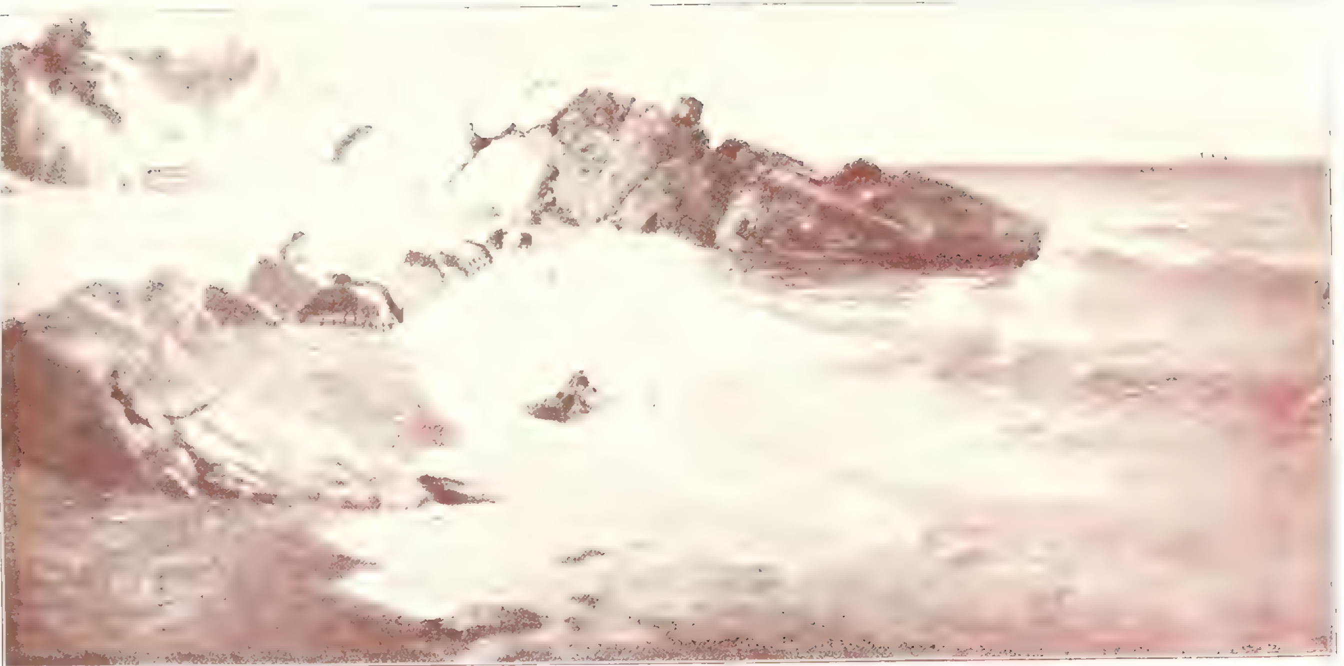
[illegible]
4. ožujka 1837. (Letopis M. sl. 1877., 160).

[illegible]
oproste, što su njihova imena upleli u pjesme.

[illegible]

[illegible]
nika. Evo, kako pjeva Prešern:

> Čez tebe več ne bo, sovražna sreča,
> [illegible]
> Navadil sem se, naj Bogu bo hvala,
> Trpljenja tvojega, življenja ječa!

SA ISTARSKE OBALE.

[illegible]
[illegible]
Podplat je koža čez in čez postala,
[illegible]

Otrpnili so udje mi in sklepi
In okamnelo je srce preživo,
Duha so vkrotili nadlog oklepi.

Strah zbežal je, z njim upanje golj'fivo:
[illegible]
[illegible]

Naprotiv Vraz udara u drugačije žice:

[illegible]
Nad tim grobljem oči mi odlietju —
[illegible]
Gdje mi prvi cviet propao u cvietju.

Tu sam vidio, gdje zabieli, zoru,
Gdje mi sunce granu u proljetju,
[illegible]
[illegible]

[illegible]
Koje vatrom razgori me svetom,
Al zagrmi sudba glasom smetje:

Preko groblja nâd Ti cvate cvietom!
[illegible]
[illegible]

Primivši Prešernov »Krst pri Savici«, koji je pjesnik napisao, da umiri svećenike, a objelodanio god. 1836. u posebnoj knjižici, Vraz je zamislio napisati oveću epsku pjesan, od prilike kolik je Prešernov »Krst«. O tom piše Prešernu (iz Graca 2. aprila 1837., v. Děla 5, 157), samo još nije odlučio, koji bi metar upotrebio; u početku je odabrao tercinu, ali ga ona previše steže, te veli, da će se poslužiti raznim mjerilima. Upravo s ovih metarskih razloga čini mi se vjerojatnije, da je to Vrazov ulomak »Bjelotinci« nego Miklošiću posvećeni i dopjevani »Baba klana« (1839.), koji je spjevan vas u jednom mjerilu.

Već je napomenuto, da je Vraz u »Sanku i istini« na prvom mjestu prepjevao Prešernov sonet »Očetov naših imenitna dela« (iz »Čbelice« 1831.); motiv je ovoga soneta poznat iz Anakreontove poezije, te ga je Vraz obradio u »Danici« 1837. br. 48. u pjesmi s natpisom »Odgovor bratji, što žele, da pěvam davorie«. U Dělima 3, 106 glasi pjesma ovako:

[illegible]

U prvom izdanju (1840.) glase posljednji stihovi:

[illegible]
Razkoli, razkarsi.

U [illegible]

[illegible]

to — podoba raja.

[illegible]

sunce obasja Bogomilu. U Prešerna čitamo:

[illegible]
In mavrica na bledo Bogomilo
Lepote svoje čisti svit izlije,
Nebeški zor obda obličje milo:

[illegible]
Da ni nebo nad njim se odklenilo,
Da je na svetu, komaj si verjame,
Tak Črtomira ta pogled prevzame.

A Vraz pjeva u dvokitici 8. i 10.:

8. Evo na zapadu
nebo plamti u žaru,
Naličnom na škrlet
i zlatom protkanu;

I tu se ukaza
čudesno vidělo —
Ženski lik oděven
u ruho prebělo.

[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
Još se mukotrpno | Pa mi oči oteše
[illegible] | [illegible]

Premda se Vrazu činilo, da je Prešernov »Krst« teško razumljiv (Let. M. sl. 1877., 159), ipak je vjerojatno, da mu je veoma godio idejalizam ove Prešernove pjesme.

Nesumnjivo je, da je Vraz cijenio pjesnički talenat Prešernov i poštovao njegovo prijateljstvo. Pozivljući Vraz na pretplatu slovenskih narodnih pjesama veli u »Danici« 1839. br. 16, da su mu za Kranjsku povjerenici Prešern i Kastelic. Došavši g. 1841. u Ljubljanu druguje s Prešernom, te piše o tom Dragojili (Děla 5, 224): »O pet satih dolazi moj drug Dr. Prešern, s kojim polazimo šetnje. On čita Ilirski. Ja njemu tumačim, što nerazumi . . . Na večer polazimo krčmu, gdě se ponajviše kranjski govori.«

Prešern u početku nije bio protivnik ilirskoga imena i ideje, a to se vidi odatle, što je šaljući god. 1836. Babukiću »Kerst per Savizi« pripisao na primjerku ove riječi: »Gospodu Babukizhu, Iliru s Slavon'je, Dr. Preshern, Ilir is Kranjske« (v. »Vienac« 1890., 224). Tako se živo u ono doba osjećala potreba sloge. No kad je Prešern opazio, da Ilirci žele ne samo slogu nego i književno jedinstvo, tad se ne htjede odreći materinskoga govora, te stade žestoko pobijati nastojanje Iliracâ. U tom se složi sa svojim protivnikom Kopitarom. Prešerna boli izraz i prijekor Gajev, da je »kranjski separatist« (Let. Mat. sl. 1877., 162). I doista ne može se reći, da je tudj bio slavenskoj misli pjesnik, koji je napisao onaj ponosni stih o Slavenstvu u »Krstu«:

Največ svetá otrokom sliši Slave!

U ostalom danas je već svakomu poznato, koji su idejali vodili Vraza u ilirsko kolo; poznato je, kako je on dokazivao potrebu, da i Slovenci prihvate štokavsko narječje kao i Kajkavci. I Slovenac Fekonja i Hrvat Marković jasno su dokazali, da je Prešern bio nepravedan, kad je napisao poznati svoj epigram »Narobe Katon«:

[illegible]
Lakota dnarja, časti vleče pisarja drugam,
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni;
Stanko Slovencev vskok, Vraz si narobe Katon.

Prešern je već 1838. pišući Vrazu bio uvjeren, da se ne može provesti ilirski književni program (Let. M. sl. 1877., 162). U ovom epigramu, koji je izišao u njegovim »Poezijama« 1847., krije se sva

[illegible] je odapeo strjelicu, ovako u »Predgovoru i zagovoru«:

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] »Poezije« god. 1847.:

[illegible]

[illegible]
Vale et fave.

[illegible]

P. S. Ein hiesiger Handelsmann hat mich ersucht, mich wegen Einbringung einer Forderung in Sissek an einen dortigen Advokaten oder Fiskal zu verwenden. Da ich keinen derselben kenne; so ersuche ich Dich, welchen, der im guten Rufe steht, mir bekannt zu geben.

Idem m. p.

Spolja:

Sr. Wohlgeboren
[illegible]
Vraz Literaten
zu Agram.

* To su već napomenuti stihovi:

[illegible]
Zvečer s prijatli praznil bom bokale,
Preganjal z vinom bom skrbi oblake.

Piše li tko tako prijatelju, koga drži — izdajicom? Očito je sama priroda satire zavodila Prešerna na prevršivanje s tim lakše, što je Prešerna u ovo doba nedaća života bila već sasvim slomila.

Vraz primivši knjigu Prešernovih pjesama oglasi je odmah u svojemu »Kolu« (1847., VI, 86): Poezije dóhtorja Franceta Prešérna. V Ljubljani 1847. Natisnil Jóžef Bláznik M. 8. str. 191. — Cěna 1 fr. — U knjizi ovoj ima prekrasnih umětnih pěsamah na narěčju gorensko-slovenskom s naznačenjem udarenja glasa iste rěči. Drugi put više o njoj.« VII. knjiga »Kola« izišla je istom 1851., te Vraz nije više pisao o Prešernu. Ali i iz one kratke obznane vidi se, da je Vraz pošteno priznavao veliku ljepotu Prešernovih pjesama, i ako ga je Prešern ošinuo.

Vraz je predobro znao, da je onaj prijekor neopravdan. Poznato je, s kolikom je ljubavlju obilazio Vraz slovenske krajeve i kupio narodno blago, pa zato već g. 1842. piše u »Kolu« I. 41: »Tko je sačuvao velik dio narodnih dragocěnostih Slovenacah (Winden), nego li privàrženici Ilirstva? To je baš njihovo značajno svojstvo, da čim se s jedne strane dàrže svi jednoga narěčja kao narěčja književnoga, opet s druge strane nedopuštaju, da gine blago domaće, već sabiraju kod kuće svaki svoje, metjuć ga u obću blagajnicu, u kojoj se neće samo sačuvat korist raznih domovah i zavičajah, već će se time dobro čitave obširne domovine uzhranit, jedno drugim obogatit, jedno drugo podkrěpit, jednim se korist i slava sviuh granah utemeljiti.«

Pa i u svojim »Djulabijama« Vraz osobito slavi slovenske zemlje. Proslavivši u II. odjelu slovenski Štajer daje se u III. odjelu na to, da opjeva slovensku Korušku i Kranjsku. Od III. je odjela za Vrazova života izišao samo početak (i to 34 prvih dvokiticâ) u »Iskri« 1844.

Slaveći slovensku Korušku i Kranjsku Vraz ujedno vojuje za ilirsko jedinstvo. Zato slavi u Koruškoj Jarnika i Majara, pristaše ilirstva. Zato u dvokiticama 118. i 119. (III. odjela) kiti grob Vodniku vijencem od lipova cvijeća, a na svakom je listu napisano:

[illegible]
čist borio za Slavu,
Tomu neće nikad
[illegible]

Ovaj je vijenac zaslužio Vodnik svojom »Ilirijom oživljenom« iz g. 1811., koju je Vraz preveo na »ilirski« i koja ga je vodila u ilirsko kolo. Kasnije je dakako Vodnik ostavio ilirsku ideju, ali i za

sudari danas ovakve kaduline Vrazovu pjesmaru. Kresni ga nazivlje Vraz imenom, što je zakrilio lišćem sve slavske krajeve.

Vraz žali, što je do malo opet zakrilio studen vjetar i raspršio slatku slatnost ptica. Mnogo danci [illegible] ili [illegible] izvoljeti [illegible], ali prestade Milovna [illegible].

Na jugu [illegible] mora u Hrvatskoj, te pjesnik veli, da će ustati Marko i Matijaš [illegible], s kojima pjesma narod dignuti i povesti rod k slobodi. Ali treba da paziti, veli Vraz, na taj danak; treba skopljiti uho ne [illegible], jer će jedno jugo [illegible] od tmice«.

10. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

11. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

12. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

S tim se završuje III. dio »Đulabija«. Kolikogod se čini, Vraz ovdje napominje [illegible] i pjesme [illegible] »Mondijas« i na Kastelićevu (Kranjsku Čbelicu), te završuje pohvalu [illegible] stoljetnih i [illegible] Slovencima, koji [illegible] htjeli pregrliti [illegible] narodu. Gledajući, kako se Prešeren, Kopitar i drugi prvaci kranjski protive ilirskomu jedinstvu, Vraz [illegible], da [illegible] — bože! Putujući godine 1841. sa [illegible] po slovenskim stranama imao je vidjeti, kako je [illegible] ilirska ideja prodrla u slovenski narod. U III. odjelu »Đulabija« nalazimo napomene [illegible], ali i [illegible] pjesnikove. Vraz je bio ovim odjelom »Đulabija« upravo osvojiti kranjske i štajerske Slovence. U [illegible], da su Slovenci već osjetili [illegible] i da je [illegible] sjedinjenja na ilirskom [illegible] je Vraz namjerno objelodanio ovaj dio »Đulabija«. Ne zna se točno, kad je Vraz spjevao pojedine kitice III. i IV. dijela »Đulabija«. Osnova u potpunom izdanju nije poznata. U potpunom je izdanju III. dio označen godinama 1838. i 1840., a IV. dio godinom 1841. Jamačno su pojedine kitice i nastale u to vrijeme, ali se [illegible] je u III. dijelu više nego vjerojatno, da su nastale

istom poslije puta. Godine 1849. preporučuje Vraz Macunu, da za svoju antologiju uzme iz III. i IV. razdjela »Djulabijâ« pjesme patriotičkoga ili historijskog sadržaja (Dêla 5, 411).

Na koncu III. dijela »Djulabijâ« Vraz je na jasan i pjesnički način opjevao ilirizam, a na koncu IV. dijela uzdiže ga mašta do pomirbe sviju naroda:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
I jedno stoj, vladaj
[illegible]
[illegible]
iz glave još za dne
Od gospodovanja
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Brat budi Vlah Němcu,
[illegible]
[illegible]
nič opet sloboda,
Nad nami izteči
[illegible]

Pjesnik slavenske uzajamnosti postaje glasnikom opće ljudske sloge. Postanje je ove misli u Vraza razumljivo, ona je odjek slavjanofilske nauke o budućnosti Europe. Zanimljivo je, da je i Prešern u labudjoj svojoj pjesmi »Zdravljici« (spjevanoj 1844., a objelodanjenoj u »Čbelici« 1848. god.) nazdravio prijateljima, Slovencima, Slavenima i svima narodima.

U 4. kitici pozdravlja Slavene ovako:

Edinost, sreča, sprava
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
In z njo čast,
Obilnost bode naša last!

A onda nastavlja u 7. kitici:

[illegible]
Ki hrepene dočakat' dan,
Da, koder solnce hodi,
Prepir iz sveta bo pregnan:
[illegible]
Prost bo vsak,
Ne vrag, le sosed bo mejak!

Tako se u najvišoj ideji opće ljudske sloge slažu Vraz i Prešern. Ako i nijesu išli istim putem, ipak ih je pjesničko srce dovelo do istoga cilja, do pobratimstva sviju naroda!

[illegible]

Poslije ilirizma došla su nova vremena, izmijenile se razne pro- [illegible]

[illegible]

[illegible] prema bratskomu narodu, nego i zahvalnost prema [illegible] zivao Vrazu putove na Parnas!

[illegible] koja polazimo i kojih se sjećamo s pijetetom, jer [illegible] je žarkim zrakama ogrijalo slovenske krajeve!

Iz svježega vrela Prešernove pojezije mnogo se već hrvatskih duša okrijepilo, a nasladjivat će se njime [illegible] i zanosi, pa je pravo, da joj kažemo: Hvala ti i slava!

Zagreb.

Milivoj Šrepel.

PLEMENITA ŽENA.

I.

Prije kojih pedeset godina trgovina je u našem gradiću S. bujno cvala. Trgovalo se koječim, a najviše žitom i hrastovinom. Bilo je dosta posla i krasne zaslužbe. Radilo se kô u mravinjaku Navaljivali onamo opasni tudjinci, kao grabljive pčele tudjice na med, pa odmah sjedali na najbolja vrela. Skupilo se tu sila i našega svieta, ali naš čovjek teglio teret i služio tudjincu.

Petrić je bio liep čovjek, darovit, veseo, simpatičan, okretan i živahan. Krasno je umio pripoviedati; rieč je iz njegovih ustiju romonila kao glazba. Pripoviedajući on je sam uživao u ljepoti svoga govora. Geste su mu bile izvorne i krasne. Kad je pričao, ruke su mu imale uviek posla. On je svoj govor ilustrovao rukama, očima, licem i cielim tielom. Bila ga je milota slušati i gledati: rodjen glumac. Na njegovu vedru licu kao da nije bilo nikad brige i žalosti. Rasta je bio povisoka i gipka, a osobito ga je dičila krasna, mekana, crna brada. Susretao je svakoga, kao da mu je sav sviet desni prijatelj. Činio se, kao da je preobučen umjetnik. Estetsko čuvstvo bilo je u njega liepo razvijeno.

Obdan je marljivo prebirao i primao dugu, a u večer je pjevao, veselio se od sve duše i častio prijatelje. To je radio malo ne i sav ostali radnički i trgovački sviet. Zasluživalo se mnogo, ali se i trošilo bez mjere. Što je bilo radniku, koji je vreće nosio, naručiti u gostioni ciela purana?! Svrha i nagrada radu u opće bila je po mišljenju inače čestitih, ali slabo obrazovanih ljudi, prekomjerno uživanje u jelu i piću, što obori tolike [illegible] mladosti bili i nešto stekli, u materijalnu i moralnu propast. Tako je malo koji naš čovjek [illegible]

[illegible]

je svom vatrom svoga vesela srca, kao nitko drugi, svoju namilije [illegible]

[illegible]

jednom bi ga prisilio gospodar, da badnju večer provede u njegovoj [illegible]

No dogodi se nešto te Frana nema medju prijatelje, nema ga ni druge večeri, nema ga više

II.

U ono doba življaše u S. udovica Kata Božicka. Čovjek joj [illegible]

pobožna žena. Da je došlo do nuzde, ona bi [illegible] latila puške, da brani svoju otačbinu. Ali zato nije bila muškarača, nego prava starinska gradjanka, kakovih je bilo dosta u staro vrieme. Neki ju razglasiše pravdašicom, ali ni to nije bila. No ako je tko samo huknuo na poštenje njezinih kćeri, ona bi odmah otišla, uhvatila klevetnika i obračunala s njim bilo na cesti, bilo u kući. Ali ona je mogla s obrazom braniti i štititi svoju djecu, jer ih je držala u redu. Božićka je tako postupala ne po ćudi svojoj, nego jer bi dala sve za obraz, a obraz ni za što, jer je znala, da joj djeca nemaju drugoga branitelja do nje i jer se na plahu sirotu ne plaši kukavica udariti.

Kad joj umrie ljubljeni čovjek, nije se poništila. Sahrani ga i oplače, pa se dade na posao. Sav njezin život nije bio drugo, nego rad, štednja i molitva. Ništa nije imala, nego malu kućicu i svoju nejaku djecu. Ali čistoća i red bio je tolik u njezinoj kući, da su ju učitelji u školi bogatijoj djeci spominjali za uzor. Na čelu njezine sobice visjelo je malo zrcalo, za njim brezova šiba, pod zrcalom prostrt stolić i na njemu biblija.

Najstariju kćer dade odmah u dobru i čestitu kuću, gdje je i sama nekad služila. Tako je redom malo po malo razmjestila svu žensku djecu, osim male Ružice i sina. Kćeri je u službi svom brigom i oštrinom nadzirala, od zla branila i na dobro napućivala. Što su joj djeca zaslužila, to je ona čuvala. Na taj su način dobre kćeri sastavile sebi miraz i poudale se za čestite majstore. One su svom zahvalnom dušom ljubile svoju majku, ali su je se i nekako bojale, jer su znale, da će ona svakomu prije kroz prste pogledati, nego li njima.

Kćeri su pomogle materi sina iškolati, te on posta častan i rodoljubiv svećenik.

Tako je Ružica ostala sama u matere. Radila je uviek marljivo i s veseljem. Nije znala ni za plesove, ni za bučne zabave, ni za bezbrižno djetinjstvo. Svu je svoju snagu trošila u poslu, pa joj nije bilo ni do kola, ni do prela. Ali je imala i uživala dragocienost, koje nisu imale u ono vrieme ni mnoge bogate kćeri. Brat joj donosio knjiga, a slušajući njega, kako uči, mnogo je naučila. Nauka bila joj najveća naslada, a učila je lako. Tako je naučila dosta latinskoga jezika, a njemački posve dobro. Najmiliji joj bili naši ilirski pisci, a nada sve slavila je Vraza. Liepa hrvatska knjiga zadahne ju idealnim duhom i ozbiljnim shvaćanjem života, a rodoljubna vatra, što ju razpiriše naši ilirski preporoditelji, preporodi i razplamti njezinu dušu. Narasla je jedra, zdrava, rumena, duhovita i ozbiljna. Odielo joj bilo jedno-

[illegible] vriedno i rodoljubno gradjansko diete!

[illegible]

[illegible]

— Da te mogu samo udati! — uzdahne mati.

— Umiri se majko! Bit će i to.

[illegible]

— Poznaš li ga dobro? Je li čestit i vriedan?

— Neki ga hvale, neki kude, kao svakoga, kad se ženi.

[illegible]

Vjenčaše se. Bili su sretni. Fran nije više polazio svoga društva. [illegible]

III.

Ružicu i Frana zadesi velika žalost. Umre im najstariji sinčić [illegible]

On se je bio opet povratio u svoje vesele družtvo [illegible] igrao, plaćao je za sve, za znance i neznance.

Fran je plakao nad mrtvim djetetom kao očajnik. Milo i nježno tješila ga žena, tješila ga i hrabrila. Bojala se jadnica, da joj Fran ne izgubi pameti. Ljubio je jadni otac djetetu bose noge i okupao ih svojim suzama. Mrtvom djetetu izpovjedio je svoje griehe, molio njega i ženu, da mu oproste.

Od onoga doba nije više polazio vesela družtva. Radio je marljivo i smišljao, kako da ne bude tudji sluga i rob svoje slaboće. Tješilo i hrabrilo ga, što ga je žena uza sve to ljubila i što mu nije bio nitko bolji drug i prijatelj od njegove žene.

Nešto prištedi, nešto steče veresije i stane na svoju ruku izradjivati nešto šume. On je radio u šumi nedaleko od grada, a žena mu je vodila knjige, bavila se gospodarstvom i liepo mu odgajala djecu. Ali duša trgovini bila je žena. Prvi posao liepo uspije. Gniezdo za imetak je gotovo. Sreća se povrati u kuću, a Fran nadje najveću sreću u kući svojoj.

IV.

Kako je god napredovao imutak, tako je s njim rasla i napredovala Ružica duševno i moralno. Uza sve poslove i brige, ona je dospjela, da čita našu knjigu. Radila je vanredno marljivo i brzo, ne samo zato, što je rad smatrala dužnošću i što ju je on veselio, nego i zato, da joj preteče vremena za čitanje krasnih pjesama i drugoga liepog štiva. Carstvo poezije, gdje se duša plemeni i ujedno uživa, bio je njezin raj, — najljepši užitak na zemlji. Nakon više godina pripadala je medju najumnije i najrodoljubnije gospodje. Bila je prva dobrotvorka sirotinji, siromašnim djacima i patnicima. Potpomagala je velikim oduševljenjem našu liepu knjigu i svaku plemenitu i čovječnu stvar. Gdjegod se je vršilo kakovo rodoljubno i čestito djelo, svuda je ona bila stožer.

Imala je četiri sina, kao četiri zlatne jabuke. Odievala ih je posve jednostavno. Prekrajala im je ponošeno očevo odielo, da vide, kako se gospodari, i da se ne bi nikad uzdizali nad drugu gradjansku djecu. Nikad ih nije mazila, nego ih već za rana priučavala na rad i na štednju. Učila ih je trpjeti i pregarati, ali je i sama pregarala. Svi joj sinovi svrše realku i trgovačku školu. Htjela je da budu slobodni i korisni ljudi. Raznom zgodom govorila im je mati na dušu:

— Radite, stičite, štedite i mučite se, kao da ništa nemate, pa se ne bojte zla! Tako ćete biti pripravni, da se borite proti sta-

[illegible] pri smrti, da je [illegible] a [illegible] je [illegible]. Čovjek se mora pripraviti za [illegible]. Samo taki, [illegible] [illegible] i [illegible]. Žalost [illegible] vas [illegible] kakovu [illegible], ne vas [illegible]. Vi ste spremni [illegible], [illegible] raditi i s [illegible] se [illegible], [illegible] opet [illegible], kao [illegible]. Bude li [illegible] vaši [illegible], [illegible] ćete [illegible], kakovi jeste. Nije onaj [illegible], koji mnogo [illegible] se trudi, koji [illegible] u [illegible] i koji najmanje [illegible], nego onaj [illegible] svoj [illegible], koji [illegible] da pomogne svomu bližnjemu ili narodu. To [illegible] svoje [illegible], to nije nikakva žrtva, nego samo dužnost: to je najplemenitiji [illegible] [illegible] ni u [illegible], ni u [illegible]. Što [illegible] [illegible] život [illegible]. Mnogi su dobri ljudi dali za sreću [illegible] ne samo svoj um, svoj imetak, nego i svoj život. Vi [illegible] mogli dati, ali [illegible] je [illegible] život [illegible], a to je najveće [illegible]. Djeco moja, [illegible] je [illegible] imetak i ne pomagati [illegible] i ne [illegible]. Grijeh je davati, [illegible]. Djeco moja, kad [illegible] i [illegible], i kad [illegible] vaša [illegible] postalo [illegible], pa [illegible] i [illegible].

Plemenita [illegible] je svojom [illegible] velikoga biskupa i dobrotvora Strossmayera [illegible]. [illegible] on [illegible] [illegible] i [illegible] dobrih djela. [illegible] da je narod [illegible] u [illegible] takovi [illegible], i da [illegible] [illegible]. A [illegible] tri dana u Kopanju(?), [illegible] biskupa [illegible] u [illegible] [illegible] pa je on [illegible] [illegible].

V.

Svi [illegible] sinovi [illegible] se [illegible] na [illegible]. Svi su [illegible] u istom [illegible] kao [illegible], a poslije se [illegible] i na [illegible]. Kod [illegible] biskupa Strossmayera i [illegible]. Biskup [illegible] tu dragu, obrazovanu, dobru, marljivu i rodoljubnu [illegible], te [illegible] da želi i njima i njihovoj majci zasvjedočiti svoju sklonost.

Tako se [illegible] kroz [illegible] imutak. Petračeva je kuća bila prva u gradu. Dala je mnogim hrvatskim [illegible] su-

[illegible]

radila je često i s vrlo malom koristi.

[illegible]

posiedio, pati u tešku poslu. Tako se on smiri kod kuće. Ta pro-

[illegible]

poslu, a on bez svakoga posla. Nije znao, što će od dosade. To ga je ubilo. Stao je u večer zalaziti u društvo. Kad se je malo razigrao, probudi se u njemu staro veseljaštvo, što ga je bio prigušio velik posao. Opet propjeva. Kad je počeo, nije znao svršiti. Častio je gospodski svoje gospodske prijatelje. Bilo ih je dosta, a uviek vjerni. Do kasno doba noći zvečale su čaše i čule se zdravice. Petrić je slovio, da zna zabaviti i razigrati društvo. Koliko je puta kasno po ponoći poveo cielo društvo svojoj kući i probudio gospodju. Ona je ustala i za čas bio je stol pun jela i fina vina. »Odlični« gosti nisu se nećkali. Gospodja bila je svima ljubezna i puna takta. Cienila je svoga muža, jer nikad nije bio prost, nikad glup, nikad dosadan, nikad mu se nije jezik zaplitao, nikad nije posrtao. Vino je njemu davalo duha i zanosna veselja. On je i sad pio tanko i polako, te gledao, da veselje što duže potraje. Kad je pak došlo do vrhunca, pio je kavu.

Gospodja mu je bila zabrinuta za njega, bojala se za njegovo zdravlje, žalila ga i ljubila, živa ga oplakivala, pa ga je nježno i

[illegible]

osjećao najzdraviji i najjači oko ponoći. Spavao je do podne. Tako

[illegible]

noći bio je sretan. Da se umiri, pio je više, — preko svojih sila.

[illegible]

VI.

[illegible] biskup Strossmayer. [illegible] Točno u sedam sati [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] znam, što će reći prisustvovati službi božjoj.

[illegible]

[illegible]

[illegible] Hrvatskoj [illegible] Tada se [illegible] Bogu za

svu obitelj i blagoslovi ju. Na rastanku sav sretan [illegible] put u tri krasne gospodjine snâhe, i reče starac: »O, kako je krasna mladost!«

Blagoslov božji osta na toj kući, u kojoj je glavni oltar posvećen Bogu i majci Hrvatskoj, i koja broji medju svoje najsvečanije dane onaj, kad je primila u svoje krilo najvećega hrvatskoga dobrotvora.

U toj, danas milijunaškoj kući, stoji zlatni i sveti oltar, a i teška gvozdena blagajna. U toj kući danas vlada duh rada i ljubavi bližnjega. Sinovi rade složno i umno. Veliki su to umni radnici, sposobni za praktičan život. Bore se odlučno i proti tudjinštini, da ju potisnu iz naše trgovine. Svjesni, moralni su to radnici. Nagrada njihovu radu nije pusto tjelesno uživanje, nego živa sviest, da su došli do toga, da ih zlato nije zasliepilo, da se ne klanjaju zlatnomu teletu; da se svojim radom čuvaju od pogriešaka, u koje zapadaju toliki imućnici; da radom postaju tielom i duhom, poštenjem i umećajem sposobniji za onaj boj, što se bije na širokom polju trgovine; da se nisu odbili od svoga naroda, nego se s njim sljubili; da za trgovca nema veće časti i odlikovanja, nego kad shvaća i vrši svoju dužnost; i da je valjan trgovac isto tako znamenit na svom mjestu, kao valjan ministar na svom i valjan umjetnik na svom . . .

Sretna je to kuća! Srce joj je sretna i plemenita naša gospodja. Nad njom lebdi blagoslov velikoga i neumrloga starca. Sretni sinovi rado spominju svojim gospodjama, da je budućnost djeteta djelo njegove matere.

Gospić.

Davorin Trstenjak

RIMSKA VEKSILACIJA U MITROVICI.

Poštovani gospodin Josip Šerbić, kanonik u Djakovu, poslao mi je uz list od 3. augusta 1897. prijepis rimskoga napisa, napisana na kamenu, koji je on u dvorištu svoje kurije našao. [illegible] u Djakovu nije znao reći, odakle je taj kamen dospio u djakovačku kanoničku kuriju, pa se je stoga poštovanomu gospodinu činilo veoma vjerojatno, da se je spomenik, valjda već veoma davno, iskopao u dvorištu ili [illegible] one kuće, jer tko bi [illegible] volje, da [illegible] kamen, koji [illegible] iz daleka u Djakovo doveze.

Čitajući prijepis g. Šerbića, učinio mi se spomenik prilično poznatim, pa pregledavši u [illegible] latinskih napisa, što ga berlinska akademija pod naslovom »Corpus inscriptionum latinarum« izdaje, našao sam, da se je taj kamen još [illegible] iskopao u Mitrovici, kada se je [illegible]. Tražeći sada kombinacije, kako li je taj spomenik, koji smo mi [illegible] već davno [illegible] izgubljen i propao, mogao [illegible] tako daleko od svoga prvobitnoga nalazišta. [illegible] znati se [illegible], koji je htio, da nekomu veliko veselje učini, kada nije žalio ni truda ni troška, pa se odlučio, da u doba, kada su u Slavoniji ceste bile veoma loše, tako težak kamen iz Mitrovice u Djakovo [illegible]. [illegible] bio negdašnji mitrovački župnik [illegible], koji je godine [illegible] preko djakovačkoga biskupa Mandića i ugarskoga palatina nadvojvode Ivana [illegible] narodnomu muzeju u Budimpešti [illegible] rimski [illegible] od

[1] C. III. [illegible]

tuča u obliku ženskoga poprsja, na kojemu je zabilježen napis FQVETAS«, a koji je godine 1802. u Mitrovici iskopan. Našli sa[illegible] da je isti Matizović godine 1811. bio u Djakovu kao abbas B. M. V. de monte Petrovaradiensi, cathedralis ecclesiae Bosnensis seu Djacovariensis canonicus magister senior, lycei episcopalis praedirector, seminarii cleri iunioris rector et comitatus sirmiensis tabulae iudiciariae assessor.** Odmah posumnjam, da nitko osim Matizovića nije mogao taj važni kamen u Djakovo dovesti, pa da je on to valjda učinio s namjerom, da ga madžarskomu narodnomu muzeju daruje. Valjda mu se je kašnje pričinilo, da je trošak otpremanja kamena na kolima iz Djakova u Budimpeštu prevelik, pa je tako isti ostao u njegovoj kuriji u Djakovu.

Prečasni gospodin kanonik Šestak, kojemu sam ove svoje misli priopćio, u skoro mi javi, da moju slutnju drži posvema ispravnom, Ivan Matizović da je bio na koncu prošloga i početku ovoga stoljeća mitrovački župnik, a od godine 1810. kanonik u Djakovu, gdje je kao prepošt godine 1848. umro u istoj kući, gdje sada stanuje gospodin Šestak, a u kojoj se je i sam spomenik sada opet otkrio. U toj kući, koju je Matizović, kada je kanonikom postao, na svoj trošak popravio, da je stanovao cijelo vrijeme, što je u Djakovu živio. Gospodin kanonik Šestak, koji je davni prijatelj narodnoga muzeja i član utemeljitelj hrvatskoga arheološkoga družtva u Zagrebu, hvale vrijednom predusretljivošću ovaj je mitrovački spomenik poslao našemu narodnomu muzeju na dar, uživajući, što mu je pošlo za rukom, da tako važan spomenik spasi.

Spomenik, koji se ovdje uz transkripciju napisa u slici priopćuje, rimski je žrtvenik (ara) običnoga oblika, od kamena vapnenca, 1.08$^{m.}$ visok, 0.38$^{m.}$ širok i 0.40$^{m.}$ dubok. Na gornjoj je strani okrhan, a lijevo dolje manjka oveći komad. Napis glasi: [I (o v i) o (p t i m o)] m(a x i m o) m o n i t o r i [p]r o s a l u t e a d q u e i n c o l u m i t a t e d(o m i n i) n(o s t r i) G a l l i e n i a u g(u s t i) e t m i l i t u m v e x i l l(a t i o n i s) l e g(i o n u m) [g]e r m a n i c i a n a r(u m) [e]t b r i t t a n i c i n(a r u m) [c u]m a u x i l i i s [e]a r u m . . . [illegible] i t a l i a n u s [. .p r o]t e c t(o r) a u g(u s t i) n(o s t r i) [p r a e p o]- s i t u s [v(o t u m)] p(o s u i t).

Napis je prvi put štampao Franjevac Josip Jakošić u »Wiener Zeitungu« od 11. siečnja g. 1783. Ponešto različan prijepis od ruke

* CIL. III. 6015, 1. Sr. Miller u Acta litt. Mus. nat. hung. I. (1818) str. 297 i sl. [illegible]

J. n. [illegible]

[illegible]

[illegible]

MONITORI BRO
SALVTE ADQVE
INCOLVMITAT E
D N GALLIENI AV
ET MILITVM
VEXILL LEG
ERMANICIANÆ
T BRITTANICIN
M AVXILIS
ARVM
ITALIANVS
TECT AVG N
ITVS
P

[illegible]

[illegible] M [illegible] B [illegible] P [illegible] T [illegible] E [illegible] T [illegible] E [illegible]

[illegible]
III. 3228.

G tu nisu bila, a sve da i jesu, to se, kako na kraju retka stoji točka, drugo G nebi smjelo potegnuti u slijedeći redak, kako to [illegible] čini, nego bi se to moralo shvatiti kao običajna oznaka množine u skraćenim riječima, gdje se zadnji suglasnik podvostručuje. [illegible] na koncu je ponesto ozlijedjena ligatura od A i R, a ne od A i E. Najviše je poteškoća davao 13. i 14. redak. Na početku 13. retka nadopunjavalo se [prae]fectus, a u 14. somno monitus, ali je jedno i drugo krivo. U 14. retku se ispred slova I vide tragovi slova S, tako da se sada 13. i 14. redak imaju čitati [pro]tect(or) aug(usti) n(ostri) [praepo]situs. Time otpada i druga jedna poteškoća, naime tobožnji naziv praefectus za zapovjednika jedne veksilacije, koji inače na spomenicima nigdje ne dolazi, pa bez sumnje ni na mitrovačkom nije bio zabilježen.

Mitrovački zavjetni napis na čast Iupitra Monitora spada medju najvažnije spomenike, koji su se tamo dosele našli. On nam priopćuje, da je u doba cara Galljena (253–268) u Mitrovici boravila jedna veksilacija, sastavljena iz [illegible] germanskih i britanskih legija i njihovih auksilijarnih četa, a toj veksilaciji da je zapovijedao praepositus Vitalianus. Vexillum ili vexillatio zove se svaki samostalni odjel stanovitoga vojničkoga tijela, koji bi se izaslao, da neku zadaću izvrši.* Prema tomu je bilo veksilacija pojedinih legija, koje bi se izaslale u samoj pokrajini, u kojoj je legija smještena bila, u tu svrhu, da rade na gradnjama cesta ili drugih javnih gradnja, da služe kao posada za osiguranje stanovita predjela ili da se upotrebe na vojnama i izvan pokrajina, dok je glavni dio same legije obično ostajao u svojemu taboru, da obrani državnu medju od barbarskih naroda. Bilo je i skombinovanih veksilacija, koje su sastojale od odjela od više legija jedne pokrajine, dapače i od legija dvijuh pokrajina, a takova se veksilacija baš na ovom mitrovačkom spomeniku spominje. Bilo je konačno i takovih veksilacija, koje bi se odabrale iz pomoćnih četa (auxilia) jedne ili više legija. Za vexilla legionum katkada doznajemo, da su sastojala od 1000 momaka, ali to nije uvijek bilo jednako. Prema tomu, kolika je bila veksilacija, birao bi joj se i zapovjednik: manjemu odjelu zapovijedao je praepositus, koji je po činu bio centurio (kapetan); ako je odjel bio veći, to mu je katkada bio na čelu tribunus (pukovnik) ili dapače legatus, a u kasnije doba dux. Svaka je veksilacija imala svoj stijeg (vexillum), a odatle joj je i ime.

* [illegible] ne može pomišljati.

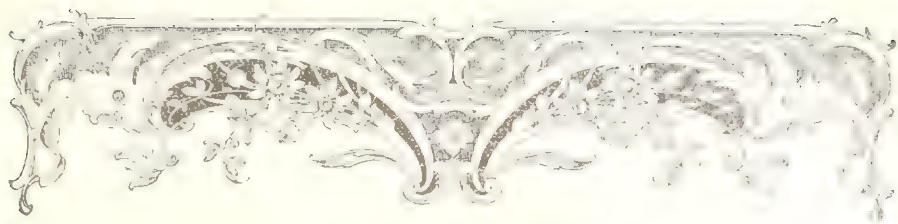
Veksilacija, koja se spominje na mitrovačkom spomeniku, sastojala je od odjela germanskih i britanskih legija. U Gallienovo su doba u Germaniji* stajale legije VIII Augusta, XXII primigenia, I Minervia i XXX Ulpia, a u Britaniji II Augusta, VI victrix i možda XX Valeria victrix. Nema sumnje, da je neki ratni pohod bio razlogom boravku ove veksilacije u Mitrovici, a mislim, da se s nekom vjerojatnošću može ustanoviti, kakav je to pohod bio. Iz toga, što je spomenut samo car Gallienus, a ne također i njegov otac Valerianus, izlazi, da je [illegible] da je napis napisan iza Valerijanove smrti, dakle iza godine 260. Otpada dakle vjerojatnost, da je ova germansko-britanska veksilacija opremljena protiv panonskoga protucara Ingenua, kojega je Gallienus godine 258 kod Murse (Osijeka) pobijedio. Moguće je, da je ona sa Gallienom došla godine 260 u Panoniju, da vojuje protiv Regalianu, kojega su [illegible] legije smaknule, ili još vjerojatnije godine 267, kada je car Gallienus pošao na vojnu protiv Gota, s kojima se je i pobio, kada su se iz Epira kroz Illyricum vraćali k Dunavu.

Da se mora pomišljati baš na takovu vojnu, u kojoj je sam car prisutan bio, dade se zaključiti iz jednoga podatka, što nam ga pruža mitrovački spomenik. Prepozitus Vitalianus, koji je zapovjednikom germansko-britanske veksilacije, naziva se i protector Augusti nostri. Iz potpunoga naslova te časti, koji izgleda ovako: protector lateris divini Augusti nostri saznajemo, da su takovi časnici imali da neprestano prate cara. Kako je [illegible] da se iz časti protectora razvila [illegible] u tjelesnoj pratnji, te se i [illegible], da je prigodom [illegible] sam car Gallienus boravio u Mitrovici, jer [illegible] je to [illegible] spomenuti [illegible]. Čast carskoga protectora pojavljuje se [illegible] III. vijeka poslije Krista, a [illegible] u prvi mah kao da se je podjeljivala samo dojakošnjim [illegible] kao i primipilima legija i tribunima pretorijanskih kohorta. Prema tomu bi se moralo očekivati, da je Vitalianus prije obnašao čast višu od centurijonata. Ta je čast valjda bila skraćeno zabilježena na početku 13. retka, ali se ne da ustanoviti, što je tamo zapisano bilo; moguće je, da je ipak bio samo centurijonat.

* [illegible]

Zagreb.

Dr. Josip Brunšmid.

MUČENICI ISTRI!

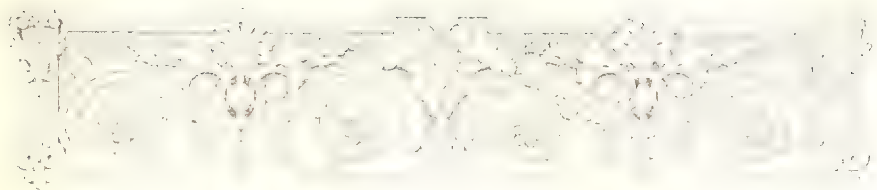
Genij ljudstva blaga krila stere
Vrhu ljudskih nevolja i jada,
On ne pozna naroda ni vjere,
Pomoć pruža, gdje god narod strada:
Gdjegod jedan čovječanstva dio
Pod bremenom teške skuči muke,
Svaki narod, ma i dušman bio,
Pomoćnice blage pruža ruke,
Te ga kriepi, propasti mu ne da
Trudom svojim pomoći mu gleda!
A Hrvatu kada propast prieti:
Il mu ognjem poharani dvori,
Il od gladi jadnu mu je mrieti,
Il bujica poplavom ga mori,
Led ga bije il ga suša davi:
Gdje je tada genij ljudstva pravi,
Gdje je ruka, da nas poizbavi?
Nigdje nikog; za nas genij driema,
Baš kò da nas na svietu ni nema!
Istina je, nerad Hrvat prosi,
Nerad Hrvat tudja bije vrata,
Malo ima, i tim se ponosi,
Ne poželi s tudjih ruku zlata;

* Iz ostavštine.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Blažen onaj, koji može dati,
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Zagreb.

Hugo Badalić

SLOVENSKI DUHOVNIKI — GOJITELJI PROSVETE.

> Duhovski stan prelep je stan,
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]

Katoliška cerkev je bila od svojega začetka sem v vseh dobah najspretnejša in najvztrajnejša gojiteljica prosvete. Njeni duhovniki so bili pri vseh narodih prvi in najbolj požrtvovalni pionirji kulture. Isto opažamo tudi v duševnem razvoju Jugoslovanov.

Nedosežen v tem pogledu je dika jugoslovanske duhovščine — škof Josip Juraj S t r o s s m a y e r.

Slovenci se v svojih skromnih gmotnih razmerah s takim mecenatom pač ne moremo ponašati; a slovenska duhovščina v celoti je tekom let donesla že velikih duševnih in gmotnih žrtev v blagor svojega ljudstva. Le v površnih potezah hočemo podati sliko kulturnega dela slovenske, zlasti pa kranjske duhovščine.

I.

Cerkev je bila vedno p r i j a t e l j i c a š o l e.

Tudi na Slovenskem nahajamo prve šole že v srednjem veku v zvezi z župnišči. Duhovniki so jih ustanovili in nekaj tudi sami vodili; n. pr. v Ljubljani, v Kamniku, v Novem mestu i dr. V osojskem samostanu na Koroškem je bila že v IX. stoletju šola za slovenske misijonarje. Šolstvo je bilo najbrže že tedaj zelo razvito, ker se je veliko Slovencev povspelo do visokih častnih služb v tujini.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

gung einer so grossartigen Lehranstalt für die wissenschaftliche Bildung der Jugend [illegible]

bedeutenden Rufe brachte, dass sie als unicum dasteht . . . Der oft verschrieene [illegible]

Wissenschaft, Cultur und Bildung gewiss grosse Verdienste erworben.«

od vsakega duhovnika, ki je stopil tu v službo, se je zahtevalo temeljito znanje slovenskega jezika.

Slične zavode so ustanovili pozneje nekateri bivši ruški gojenci; n. pr. Maks Leopold baron Rasp (1673—1742.), [illegible] Frančišek Mihael Paglovec (1679—1759.), župnik v Tuhinjski dolini, Peter Pavel Glavar v Komendi (1721—1784.)[illegible] itd. — Navadne ljudske šole pa so bile v XVIII. in XIX. stoletju tje do l. 1848. v premnogih župniščih na Slovenskem. Na tisoče otrok je dobilo tu svoj prvi in najpotrebnejši šolski pouk. Mnogi so učili odraslo mladino [illegible] gospodarstva, sadjereje, živinoreje in drugih praktičnih predmetov, n. pr. slavni Jurij Japelj na Ježici, Frančišek Pirc v Podbrezju, Mihael Mladič v Semiču in drugi.

Opomniti treba, da so duhovniki vse te učne zavode ustanovili in vodili po lastni inicijativi, brez vsakega bodrila in brez vsake podpore od vladne strani. Drage volje so odstopili v učne smotre del svojega stanovanja, žrtvovali so v blagor mladine vse svoje duševne moči, pa tudi vsa itak le skromna gmotna sredstva. Slovenska duhovščina je bila torej že od pamtiveka gojiteljica omike in prijateljica šole. Seveda se je vselej in povsod oklepala istega vrlega načela, kakoršno je škof Slomšek izrazil v besedah: »Katoliška vera bodi vam luč in materni jezik bodi vam ključ do prave omike . . . . . Šola pa, če prava ni, je bolje, da je ni!«

Razven tega so se mnogi duhovniki v svojih oporokah spomnili ubožnih dijakov in njim v prid naredili dijaške ustanove. Leta 1898. so vse po duhovnikih narejene dijaške ustanove v Avstriji znašale 6,376.078 gld.; na leto je dobilo 1943 dijakov 231.608 gld. Na Kranjskem je bilo 137 takih ustanov; ustanovna glavnica je znašala 249.049 gld. in letni ustanovni znesek 9652 gld. V par letih je že oboje naraslo. Sploh je bila nad $^1/_3$ vseh dijaških ustanov na Kranjskem ustanovljena od duhovnikov.

Med ustanovitelji nam je v prvi vrsti imenovati Luka Knaflja, ki je l. 1671. umrl kot župnik v Ober-Russbachu na Gorenje-Avstrijskem. Njegovo zapuščino je pred nekaj leti uredil dvorni advokat dr. Ferdinand Zupančič in doslej je že dolga vrsta slovenskih kranjskih dijakov uživala nje plodove ter si omogočila svoje studije.[illegible]

[illegible] XII. [illegible] — [illegible]
[illegible]
[illegible] Zupana [illegible] l. 17[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Izmed drugih ustanoviteljev imenujemo škofa Wolfa, [illegible] in [illegible], Janeza [illegible], [illegible] Metelka, [illegible] [illegible]. [illegible] dobrotnikov dijakom [illegible]. [illegible] A. Wolf[illegible], Anton [illegible], Martin [illegible], Anton Kos, Jakob [illegible], Jurij Volc, Jakob [illegible] dr. Andrej Čebašek, Martin Narobe in dr.

Koliko mnogih, a nadarjenih kmetskih sinov je [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] je [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] da so [illegible] dobrotniki [illegible] do [illegible] dobivali v zahvalo črno nehvaležnost.

Na tem mestu naj se omeni Dijaška kuhinja v Ljubljani, katero je začel [illegible] blagi [illegible] kanonik [illegible] ([illegible]), [illegible] [illegible] kanonik Andrej Kalan. [illegible] se [illegible] dan za dnevom lepo število ubožnih dijakov.

L. [illegible] je ustanovil [illegible] Anton Alojzij Wolf [illegible] »Collegium Aloysianum« v Ljubljani, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Maribor[illegible], v Gorici in v Celovcu.

Ljubljanski kanonik dr. [illegible] Gogala ([illegible]) je [illegible] [illegible] v Ljubljani [illegible] »Collegium Marianum«, v katerem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ljudski šoli.

II

Nič manj [illegible] slovenska duhovščina [illegible] [illegible] bolnikov. [illegible] [illegible] [illegible] delnih zavodov tekom let ugonobile.

V novejšem času so [illegible] dobrotniki zopet [illegible] [illegible] Komendi Peter Pavel Glavar je [illegible] ustanovil bolnišnico in [illegible], ki

preživlja popolno okoli 30 siromakov. Razven tega dobivajo iz te glavnice ubožni župljani brezplačno zdravniško pomoč in zdravila. Glavnica znaša sedaj okoli 240.000 gld. Ribniški dekan Ignacij Holzapfel (1799—1868.) je zapustil svoje imetje v to svrho, da se sezida zavod za gluhoneme dečke in deklice. Glavnica je narasla že na 300.000 gld. Ravno letos se je v Ljubljani odprl ta zavod kot živa priča duhovniške človekoljubnosti in požrtvovalnosti.

Omeniti nam je tudi bolnišnice usmiljenih bratov v Kandiji pri Novem mestu (ust. 1893.), v kateri dobiva mnogo bolnikov, zlasti z Dolenjskega, brezplačno zdravniško pomoč. Pred nekaj leti je frančiškan Edvard Zagorec našel toplice pri Čatežu ob Savi.

Mnogi duhovniki so naredili za posamne kraje tudi ustanove za ubožce. Iz obresti dobiva določeno število siromakov primerno denarno podporo. In takih ustanov ni malo.

Župnik Fr. Mihael Paglovec († 1759.) je ustanovil v Šmartinu tuhinjskem prvo hranilnico in posojilnico, s katero je osrečil celo okolico, da ga ljudstvo še sedaj hvaležno [illegible]. Koliko je [illegible] duhovščina, zlasti v zadnjih letih tudi v tem [illegible] ubogega ljudstva, je sploh znano.

Koliko pa so duhovniki sicer darovali ljudstvu, tega opisati nikoli ne bo mogoče, ker so dali tako na tihem, da levica ni vedela, kaj je dala desnica. Mnogi so posojevali brezobrestno in končno še glavnico dolžnikom pustili v dar. Le en vzgled! Frančišek Juliani, duhovnik pri sv. Joštu nad Kranjem, je posojeval dotlej, da so mu bili skoro vsi župljani dolžni, a on sam ni imel ničesar. Umirajoč je odprl okno svoje sobice vrhu gore in dobrovoljno napravil križ proti dolu rekoč: »Ego absolvo vos!« . . . Odpustil jim je vse dolgove in umrl v popolnem uboštvu. Pesnik Prešeren pa je zložil za njegov grobni spomenik krasen verz, vreden takega moža.

In koliko bi se dalo navesti še drugih sličnih vzgledov!

Nekateri duhovniki so naložili glavnico, da se ustanove nove samostojne duhovniške službe. Tako je škof Wolf ustanovil župnije Suhor in Dragatuš, župnik Müller Zabnico, župnik Novak [illegible] Poljane; ito so storili n. pr. Cimbas, Čarman, Drčar i dr.

Tudi sv raznih strokah umnega gospodarstva so duhovniki vodili slovensko ljudstvo do blaginje.

Sadjarstvo so gojili in pospeševali n. pr. Fr. Pirc, ki je o tem napisal tudi par knjižic, Jernej Dolžan v Suhoru je bil celo od vlade odlikovan z zlato svetinjo, Lovro Pintar i dr. Pred leti so se nekateri lotili sviloreje, zlasti na Dolenjskem. Bolje nego [illegible]

[illegible] čebelarstvo. [illegible] Janez M[illegible] je v [illegible] mnogo [illegible], ki [illegible] sadje [illegible].

Dobrodelnost duhovnikov v gospodarskem pogledu se kaže [illegible]. V celoti pa je to [illegible] delo velikanskega pomena za napredek našega naroda.

III.

Umeva se ob sebi, da slovenski duhovniki tudi umetnosti in znanosti [illegible] niso zanemarjali. Vse umetnostne stroke imajo med njimi odlične zastopnike.

[illegible] se je v prošlih stoletjih na Slovenskem [illegible]. V XVI. stoletju je slovel kot skladatelj ljubljanski kanonik Arnold de Bruck, slovel Jakob Gallus († 1591.) [illegible] V XVIII. stoletju je slovenski duhovnik [illegible] postavil [illegible] orgle v St. Florijanu na Gorenje-Avstrijskem.

[illegible] slovenska [illegible] sta bila duhovnika Gregor Rihar († [illegible]) in Blaž Potočnik († [illegible]). [illegible] sta frančiškana Angelik Hribar in Hugolin Sattner. [illegible] je zložil [illegible] Ludovik Hudovernik.

S slikarstvom se je bavil [illegible] Aleksander Roblek ([illegible]), [illegible] V [illegible] nimamo, [illegible] le par kiparjev, n. pr. [illegible]

[illegible] pa je duhovščina [illegible] podpirala domače umetnike, slikarje in kiparje. [illegible] društvo [illegible] je [illegible] na lepih [illegible] Omeniti nam je še Mat. [illegible], ki je [illegible] na stolu, [illegible] Mihaela Peternela.

Z [illegible] so se [illegible] že v XVIII. stol. [illegible], n. pr. Wulfen, Erberg, Hohenwart. V XIX. stoletju so [illegible] Frančišek Hladnik, župnik Valentin Plemelj, Simon Robič in Janez [illegible] ceni nego domovina.

Kot zgodovinar [illegible] Marko Hansiz ([illegible]—1766.), ki je [illegible] delo »Germania sacra« (1727.) in spisal mnogo drugih zgodovinskih del.

[illegible] Gašpar [illegible] — Blaž [illegible] pri-

redil zelo rabljiv atlant, ki je dosegel mnogo natiskov. Zatiški menih Dizma Florjančič je l. 1744 narisal prvi zemljevid kranjske dežele.

Jako obilno so delali slovenski duhovniki na slovenskem slovstvenem polju. Večina slovenskih književnikov je še vedno med duhovniki. Izprva so pisali le nabožne knjige, pozneje so se lotili tudi pesništva, leposlovja in znanstva. Že v XVI. stoletju sta bila dva katoliška duhovnika sovrstnika Trubarjeva v književnosti: Leonard Pahenekar († 1570.) in Andrej Rezel (1582.). Dočim se protestantovski in poznejši katoliški književniki še niso zavedali svoje slovenske narodnosti, se je sredi XVIII. stoletja tudi ta jela dramiti. Prvi, ki je poudarjal svojo slovensko narodnost, je bil avguštinski menih Marko Pohlin. V uvodu svoje sicer slabe slovnice (l. 1768.) daje duška svoji narodni zavesti, čeprav v okorni obliki, pa vendar z ognjevito navdušenostjo. Ta mož je podnetil svojega redovnega tovariša D. Zakotnika, da je jel nabirati med ljudstvom narodno blago, zlasti pesmi; nagovoril je Damaščana Deva, da je začel pisati in dajati na svetlo prvi slovenski časnik »Pisanice« (l. 1779.). Slavni naš pesniški Kolumb Valentin Vodnik pa sam priznava, da mu je Pohlin »luč prižgal«, da je po njegovem bodrilu začel pesmi zlagati.

Pohlin in Vodnik sta hote ali nehote vzbudila lepo vrsto posnemovalcev, zlasti jezikoslovcev. Med njimi nam je imenovati Jurija Japlja, ki je s sotrudniki poslovenil celo sv. pismo, Frančiška Metelka, O. Gutsmana, Danjka in dr. Škof Matevž Ravnikar se imenuje po pravici »oče slovenske proze«. Odlični jezikoslovci med duhovniki so še: Blaž Potočnik, Ladislav Hrovat in Stanislav Škrabec, katerega mnogi imenujejo »najodličnejšega slovenskega jezikoslovca« v sedanji dobi.

Veliko zaslugo za prospeh književnosti si je pridobil škof Anton Alojzij Wolf, ker je založil veliki nemško-slovenski (l. 1860.) in slovensko-nemški slovar (l. 1894.).

Val. Vodniku, pesniku-duhovniku, so sledili duhovniki, n. pr. škof Slomšek, Fr. Svetličič, Anton Žakelj (»Rodoljub Ledinski«), »Čbeličarji«, Anton Oliban, zlasti pa »ljubljenec slovenskega naroda«, Simon Gregorčič, in razni mlajši nadarjeni pesniki.

Zanimanje za modroslovje sta vzbudila v zadnji dobi zlasti profesorja dr. Fr. Lampe in dr. A. Mahnič.

Domačo zgodovino slovensko so proučavali in jo proučujejo: Schoenleben, Hicinger, Ravnikar-Poženčan, Dav. Trstenjak, Parapat, Ign. Orožen, A. Koblar, M. Slekovec itd.

[illegible]
že marsikaj iz te stroke.

[illegible]

[illegible] talnic in raznih gospodarskih društev.

[illegible] število svojih članov.

[illegible] vršil svojo nalogo narodu v blagor, in da si je z dlanjo in umom postavil »monumentum aere perennius«!

[illegible]

Jožef Benkovič.

ANGELJ VARUH.

IVAN ZAJC

MIŠE ĆU TI IZAGNAT IZ KUĆE!

Crtica iz Like.

Tà tko nije u našem okolišu čuo za Kruščicu, zaselak u zaledju Velebita, tamo iza pustog pazarištanskog polja, Klancu na zapadu! Veli se: na kraj svijeta!

S ceste udarismo glibovitim putem, pa jedvice preko mostića, kuda se otače kišnica, doprijesmo do glavice u Vagancu. Tu je valjalo ostaviti kola baš pred nekakvom potrpanicom, koja stajaše sama o sebi; rekô bi, ljudski je domak. Od ovuda stadosmo se verati pješke kozjim putem preko glavica, pa niz ponikve, kroz divlju šikaru. Poviš granja strše visoke klisi, rovom nepogodnih vremena isprugane, bijele, bujnim mahom išarane.

Na nekom sedlašcu dočeka nas srednji čovjek, mrka obličja, crnih, nemirnih očica. Rado žmirka, kao da ga sveudilj nešto pači. Čeka nas, veli, da nam kaže put.

— Vidite, preko onoga tamo brijega, pa preko benta, i onda iza one visoke glavice dolom, pa nas eto!

Onda zamukne. A ja sam pomišljao na tužitelja, pravdaša na glasu, staroga Adama Baričića. Od nedavna ga ovdje prvi put vidjeh pred nekoliko dana.

Bilo to poslije podne, skoro na domak uredovanju, kad li teška ruka, tobož plaho, na okratke stanke grune na vrata. I ne čekajući odziva, pomolio se čovuljak od kojih šezdeset godina, gojan, uredan, u kićenu kožunu. Glava mu se uleknula medju zgrbljena ramena, a čudna li je, da od Boga nadješ! Okrugla, van reda debela; salo

[illegible]
pojava u zornom ličkome svijetu!

[illegible]
da se rdjava pila zareziva u suho, žilavo drvo.

[illegible]
glavu sjekirom kô piletu!... Gonio sam se ja i s njegovim ocem, [illegible]

I ne da odušiti, van s mjesta komisija!

Baš sam čudan znati, o što li se popravdaše ti tvrdi gorštaci!

[illegible]
domova.

— Evo vidite! — ozove se najednom pratnik, kad smo već [illegible]
je rat, onda presuši.

— A zašto onda presuši?

— E a tako, presuši . . . Kad god je rat! A da vam baš [illegible]
Reći je pravo po duši; a i sami ćete vidjeti.

Da ne budem nikada vidio!

[illegible]

Dolinjak neki, na pola krš! Nešto trave i bujadi, dva tri naviljka. Okupilo se naroda, da motri, u dvije hrpe. Pozdraviše nijemo, smijerno. Ali istom što se tužba pročitala, puče zaglušna pravda.

— Nije istina! — viče visoka žena, mršava, oštrih, plamenih očiju, snaha Adamova.

— Jest, istina! — sikne Adam. — Al nije mi ni do te vlati nastora, nego javno nasilje, što mi ga činite! Javno nasilje, slavni sude! Snaha moja eto zakipila, skupa sa sinom, pa da će me živa na roglje nabosti. A moje evo pravo! — Evo od ovuda, slavni sude, — i stupne petom — tvrd kamen, nego ga iskopaše! Tu smo se ja i moj brat dijelili! — pa sve dovde, — evo! — s ovu stran parcele moje, s onu njegovo!

I starac pognutih ledja živo trčka po »parceli«, mota rukama i zaglušno viče.

— Pa se sve malo po malo primicali, i sad eto ti, Bože! sve je njihovo!

— A tko je lane tude kosio? — vikne onisko, plećato momče, garava i oštra lica, tvrdo zatrknutih brčića. Bio to onaj isti sinovac, što da je htio Adamu odsjeći glavu sjekirom, kô piletu.

— Što ti znaš? Bio si pod puškom.

— A pred četiri godine, gle, kosio sam ja!

— E, ne ćeš tako, sinovče! Nisam ja za badava zvao slavni sud za javno nasilje!

— A lane je kosio Mile! — vikne snaha.

Momčić od kojih šestnaest godina skoči na srijedu, pa će zvonkim glasom, grunuv tvrdo šakom u prsa:

— Jest, ja sam kosio!

— Da, taj tvoj sin, što veli, da će me zaklat, kô kozlića!

— Lažeš, striče! — skoči mali. — A pa baš, mala šteta i za te!

Vidilo se, da se momčić dobro uči pravdaškoj vještini.

— Eto vidite, slavni sude! — sikne Adam. — Porušili mi i sažegli plot, groze se ubojstvom, potvaraju me, da sam im ukrao tri jasenka! A kći joj viče, da će mi miše izagnat iz kuće!

— Što si dobar, odavna ti ne bi bilo traga na ognjištu, van pusto bucalište! — oglasi se iz hrpe mlada ženska, prekrštenih na grudima ruku. — Što nam otimlješ naše?

— Ne otimljem ja. Sud mi već jednom dosudio, slavni sud!

— Po krivom svjedoku! — skoči snaha. — Na smrtnom krevetu kazao ti brat: — Marko Radošević krivo se prisegao za našu

[illegible]

— A tko mu je kriv, van vjetar s vaše strane!

— [illegible] udaraca. Godinu dana pljuvao je krv s vaše ruke!

[illegible]

[illegible] sinovac Pilip.

— Pa neka nosi, bezdušnik, i tu polovicu!

[illegible] se oštar klik:

— [illegible] medju nama svršilo!

[illegible]

— [illegible]

— Pa i neka je muški, al muški ne zbori. A ja sam starija; znam, što ni on ne zna!

— [illegible]

— Ova vam, slavni sude, odbila vec tri prosca, viljenica!

— Briga te za to! Udat ću se, kad mi oca otkupiš, što si ga skončao, krvniče!

— A kako to on tebi oca skončao?

— Nebozi! Pijani poklepušali se! — ozove se stara ženčica [illegible] on bio zdrav i živ, pa sad to ona tobož tjera!

[illegible] dlanom preko lica i pogleda na stranu.

— E nije to tako, strino! — Skončao ga, pa će tako i dalje. Vidjet ćete!

— A zašto ga skončao? — upitam.

— [illegible] Eto, zašto!

Ovaj put omjeri me djevojka punim pogledom ravno u lice. Na cijelom njenom obličju odrazivao se izraz teške trpnje. Iskrave oči uokvirile se u dubok, taman kolut; izmedju bujnih obrva prepliće se jaka crta u dubok rez, pa se naglo gubi u namrštenu čelu. Krupne, rumenkaste usne ovijaju jednako oštre, žalobite crte. Jak, ravan nos podrhtava strastveno, nasilno. Časkom pogleda [illegible] ponikne očima, zadrhta i trgne se. Onda se protura kroz lupu, [illegible] prste u kose, uzvine glavom, zarida i zamakne u guštaru.

— Viljenica! — zagunda Adam.

— Ti si joj to kriv, krvoloče! — usplamti snaha... Njoj i svima nama!

— Ti, ti, vukodlače stari! — zanese se i Pilip.

I opet zaglušna buka. O nagodbi više ni govora. — U toj nemirnoj raboti jedva se dalo ustanoviti čin, pa se odgodilo ročište za preslušanje mnogobrojnih svjedoka.

. .

Na kolima kočijaš, »brkonja Mile«, drijema. Poslen je on, pa ga omajila duga dokolica... Uzesmo nešto zalagati, mirno, osamno, pod vedrim nebom, pa da onda na brzo krenemo... U to se najednom pod strehom kućice pojavi žena kojih četrdeset i nekoliko godina, veoma mršava, puti crnomanjaste, žutkasto-blijeda prisaja, u same dronjke odjevena. Prosijedi čuperci kose spuzli joj se niz čelo; crne oči sjaju joj živo, nekuda bolesnički. Prekrstila ruke na prsima, pa motri svijet čudno spokojnim, dobroćudnim licem. S obje strane priklonile joj se uz skute dvije djevojčice, od kojih deset, pa sedam godina. Zakvačile čvrsto suhim prstićima iskrpljenu joj suknju. Nevidno, nečujno pojavilo se to društvo iz žalosna doma slamena krova, odavno prognjila. Dvorište bez ograde, pusta tratina obrasla ga sve do kuće; od vratiju tek uzahan utrenik vodi do ceste.

Mladja djevojčica u samoj košuljici, do crna zamusanoj, a na starijoj neki modni, preprostran haljinčić narančaste boje, — isprošen. Sve troje najednom upililo u me svoje izvjedljive, mirne poglede. Samo starija djevojčica zamahuje predugačkim rukavom, hoteći ga uskladiti, pa spokojno, zadovoljno sliježe ručicu na uleknut želudac.

Smelo me to nijemo društvo. Ne uživa se slatko, kad te dohvaća gladan pogled... Već se naklanjalo predvečerje; red bi bio, da se u domu vari večera. A unutra mračno!

— A šta ti, planinko, stojiš prekrštenih ruku? Kuda ti večera?

[illegible]

— [illegible]

— Pa kako to prespavate?

— [illegible]

— Ni užine?

— Ni ručka ni užine! Kad tko što udijeli, jede se, — rastumači žena i nekako žestoko zavrati rukavom preko lica.

— Pa tako vi onda redom gladujete.

— Kako Bog hoće!

[illegible] eto nigdje ni kojeg drugog orudja ni posudja.

[illegible] zagušiti.

— Koliko djece u tebe?

— Evo, što vidite, dvije sirote, i još jedna od četrnaest godina. [illegible]

— A imaš li što zemlje?

— Evo to do one ograde.

[illegible] pedeset širine.

— I ništa više?

— Aja!

— Pa kako to? Bila si u zadruzi.

— Bila.

— Pa kuda zemlja? Zadruga ne smije preko mjere ništiti.

— Eh, to su sve oni dobro upravili . . . s nekakovim kontratom. [illegible] Evo, to ostalo.

— Pa obradjuješ?

— Rugate se, gospodine! [illegible] — Uzmem svake godine od komšije dva malića ječma, pa to ti je sve!

— Kad ti umr'o muž?

— Ima već, — e bome! — četiri godine. Smrznuo se kraj ceste, baš o Božiću.

Šta da i pitam dalje?

— A vi ste, veseli, — sad će ona, — bili tamo kod staroga, Kudre, advokata!

— Adama?

A da!

Zena se sagne, kao da bi mi rada u uho prišapnuti, pa će potihanim glasom, tobože da je kočijaš i pisar ne čuju.

— To vam je onaj kamatlija, što mi muža opijao i komad po komad zemlje sebi pribrao. A sad ni da bi mi dobacio koricu kruha! Pa još se kao neki rodjaci zovemo.

Lice joj se namršti, oči zasijevnu. Stupi korak bliže, pa će glasnije, podmuklo:

— Nego i na njega će pravda božja. Još i prije Božića, pazite, što vam kažem! [illegible]

Njene riječi zaječile iznenada i utihnule poput kamena, što se s vlastite težine odvali sa strme brine i sunovrati u vodu. Zapljusne mirnom razinom podmukli sudar, i sve utihne, samo što se još pučina nečujno valjuška.

Zena se opet mirno prisloni pod strehu, i opet sve troje spokojno upiru svoj odani pogled na mene, na naša kola.

Pokupim živež, te dodam ženi zamotuljak i ostatak vina. Ona sve pribere na njedra i nepomično pridrži. Tek dječica drugom, slobodnom ručicom plaho vuckaju majku za rukave.

Po okrajku polja već živo zaplamtile večernje luči: doba večere, pa počitka. »Brkonja« sporo, važno priprema oko konja . . . Vedro jesensko predvečerje naglo zagaslo. Zrakom se prolilo zablještivo svjetlo sa zapada, te se živo odraziva s ruba tmurna oblaka, što se iznenada stvorio posred neba. S istoka se nebište zamutilo maglenom koprenom; gotovo ne razpoznaješ na njem reza sive gore. — Dalekim poljem tamo prema Žitniku zjanula tamna, bajnovita pustoš; tek nekoliko istosmijernih pruga vode po jarcima čarobno se, tajanstveno svijetli ocjelnim sjajem. Pogdjegdje crta se o nje ponosna krošnja osamna hrasta, vlasovito, vižlasto granje po koje breze . . . Nekoliko zakašnjelih vrana preprhava sporo na odalje ležište. Iza troma maška crnih im krila pričinja se, kao da je najednom i prije reda zavladao posvemašnji sumrak. I svijetle pruge na polju zapažahu se sada istom kao lagani pramovi prve noćne magle.

Selom muklo [illegible]
pa po koji oštri zvižduk i ziv čobančeta:

— Iva!

[illegible]

— O, — o, — Iva!

— O, — o, — o! — [illegible]

[illegible] ovnujska klepka.

[illegible] ruke pod pazuhe, da se grije vlastitom toplinom.

— S Bogom [illegible] i do dva srebrna glasića ozovnu:

— Bog!

— Bog! Bog!

[illegible] slike u zaledju!

* * *

[illegible] u vatri i kuća planula.

— Pa jesi li?

[illegible] nim, nehajnim:

— Nisam! Evo me pravu gone!

— Pa baš nisi?

— A da i jesam, ne bi mi ni žao bilo!

Sjetih se one njene kletve pred kućom. I t[illegible] priznaje, — pomislim.

U to će vodja ophodje:

— Šta hasni tajiti, kad joj u kući nadjosmo kudelje i petroleja. Al taji ortake . . . Stari Adam sumnja i na sinovku; sve će se to malo po malo složiti.

— Na Katu? — vikne žena. — Ne će, ne će, psina stara! Ja sam zapalila, ja sama, i imala sam zašto! A ovaj put ne će mu ta svijeća upaliti, ne će mu, ne, sinovka u vučije ralje! Tragajte slobodno, ne ćete ništa natragati!

I opet planula žena, kao ono pred kućom, naviještajući Kudri crn Božić. Iz očiju plamtila joj neobuzdiva mržnja i odvažnost.

— A dječica ti?

— Širok je svijet, a jedan obrok manje!

— A Bog?

— Dobar je Bog! Sve je po njegovoj volji. On ljubi nejake bolje, nego li jake!

Dakle im je ipak dogrustilo tamo u Kruščici, [illegible] bore protiv bijesa seoskoga silnika! Nit popušta on, nit se pokučuju oni. Teško je zaista tamo, gdje se lomi bijes o tupoću, gdje no ima dom, u kom se svu godinu ni jednog dana ne pali večer[illegible] . .

Tužno mi bilo pri srcu, gledajući, kako ju pognaše dalje, te bosonoga, gladna, — tapka po blatnoj cesti do pod krov krutog popravilišta. Izrazito se utiskivale u blato stope jadne sirote, što ju pokrenula mržnja iz bijednog domka.

Al na domu ipak ljube ju sirote, — plaču, i plakat će još dugo i dugo. Za to sam se i ja [illegible] napuštenu [illegible] njene!

Perušić.

Josip Draženović.

GLAZBA U DJAKOVAČKOJ BISKUPIJI.

Za [illegible] najznamenitiji je dio [illegible] djakovačka biskupija u [illegible] svom opsegu, jer je [illegible] ne samo [illegible] mnogobrojnih lijepih pučkih pjesama, nego su se ovdje i najčistije sačuvale i usavršile osobine hrvatske narodne glazbe. Tradicionalna pravila, kojih se drži hrvatski puk stvarajući melodije, sačuvala su se upravo u tom kraju Slavonije. Zato ga i možemo nazvati [illegible] zakloništem hrvatske narodne glazbe.

To zaklonište siže po prilici od potoka Orljave uzduž Save do Zemuna, a od Orljave [illegible] do Drave, uzduž Drave i Dunava do Slankamena, [illegible] Drave, koje spadaju [illegible] biskupiji. U [illegible] tom četverokutu nalaze se [illegible] pučki pjevači, guslači, tamburaši i gajdaši. [illegible] taj narod veselo [illegible] jer mu je bila [illegible] od naravi bogato obdarena. Imajući uz to i pjesničkog i glazbenog [illegible] gotovo je od vajkada pjevanju i instrumentalnoj glazbi [illegible] u tom kraju [illegible].

Ali ne samo da je prosti puk [illegible] pjesama i [illegible] melodija lijepoga kraja; nego ga je u tom [illegible] i gospodska klasa, a to ne samo gospoda hrvatskog porijetla, nego i doseljenici. Oni [illegible] melodije naših pjesama tako, da su ih stali pjevati već onda, kada još nisu ni pravo razumjeli teksta ili pjesama, jer nisu [illegible] hrvatskomu jeziku.

Kada su morali Turci na izmaku XVII. vijeka [illegible] i ostaviti Slavoniju, [illegible]

glazbeno naobražena čovjeka, koji bi bio i [illegible] koju pjesmu. No ako i valja inače žaliti, kada [illegible] stručno naobraženih glazbenika, to je ipak bilo tadašnje pomanjkanje takovih umjetnika za našu narodnu glazbu gotova sreća; jer da je iza oslobodjenja Slavonije [illegible] naobraženih komponista, oni bi bez dvojbe širili nazore i tendencije tudje škole, te svoje pjesme uglazbili u tudjem duhu i po tudjem ukusu. Izim toga ne bi imala naša neglazbena gospoda tolike srčanosti, da bi se usudila bila pred autoritetom stručnog komponiste ishitriti melodije onako, kako su se pojavile u hrvatskoj duši improvizatora. Ne imajući tada u Slavoniji takvih autoriteta, osokoliše se gospoda, doduše neglazbena, te su spjevala i melodizovala pjesme u duhu i po glazbenom ukusu prostoga hrvatskoga puka. Pa tako su nastale liepe naše [illegible] ugladjenije i savršenije od pučkih, ali zato ipak hrvatske.

Bilo je dakako i takvih gospodskih improvizatora, koji su katkada zanosili u svojim melodijama na njemačku, kao što je opet bilo u puku pjevača, koji su natezali svoje melodije na tursku žicu. U gospodskoj klasi bilo je naime ljudi, što domaćih, što stranih, kojim se je i nehotice priliepila tudja glazbena tradicija, kada su u inozemstvu učili razne nauke. Puk Slavonije pako, koji je dosta dugo stenjao pod turskim jarmom, primio je milom ili silom turske rieči u svoj jezik i arapsko-turskog elementa u svoju glazbu. Ali poslije odlaska Turaka otresao se puk sve više i više turcizma, te povratio hrvatskomu izvoru. Ono glazbeno, što je ostalo od Turaka, i što su donieli ili stvorili njemački doseljenici, prekrojio je hrvatski puk tako, da je u tim tudjim melodijama jedva poznati tudje im porietlo. Pa i u tom poslu pomagala je puku gospodska klasa hrvatska.

Mnoge i mnoge melodije naših varoških popievaka (a ove potječu sve od neglazbene gospode) tako su čisto hrvatske, te imadu često puta u jednoj jeditoj melodiji tolikih osebina hrvatske glazbe, da bi čovjek mislio, e je dotični improvizator stručno proučavao osebine naše glazbe. Nije tu mjesto, da nabrajam mnogo takvih popievaka, ali primjeru za volju spomenut ću bar ove iz novijega vremena i poznatije: »Tanburica sitnim glasom udaraše«, »Na lievoj strani kraj srca«, »Neveselo srce moje«, »Od sad više draga«, »Sjećaš li se onog sata«, »Kud pogledam, svud je tama«, »Sva se gora listom sasta«, »Da znaš pravo, srce moje«, »Radi tebe ja na kocku stavio sam« i sto drugih.

Radeći tako na narodno-glazbenom polju puk i kaputaši Sla-

[illegible] u jednom stoljeću [illegible] po [illegible] i po [illegible], te su se tako razišle po [illegible] s [illegible]. Dođeš li u Dalmaciju, u Istru, u gornju Hrvatsku, ili u Kranjsku, Štajersku, Ugarsku, Srbiju, svagdje ćeš čuti pjevati slavonske popijevke što pučke, što narodne. Sve ih [illegible] i drugi [illegible], koji su neko vrijeme živjeli u Slavoniji, [illegible] u spomenute krajeve ili zemlje.

[illegible] popijevaka — koje po svijetu kolaju pod tim imenom — i onih koje potekoše od [illegible], premda ih [illegible] popijevaka narodnih pučkih [illegible] — [illegible] inteligenciju kako su one, što potječu od [illegible].

[illegible] pod Đakovačke [illegible] pjesme i [illegible] hrvatskog [illegible], [illegible] u gospodsku klasu, te je [illegible] popijevke koje potječu od [illegible]. [illegible] puk Slavonije [illegible] »[illegible] Hrvatska nije propala«, »Mi smo [illegible]«, »[illegible]«, »[illegible]«, »[illegible]«, »Ti veš [illegible]«, »[illegible] Velebita«, »Glasna jasna« ... i druge.

[illegible]. Ali [illegible] popijevke [illegible] — [illegible] Zagreba — [illegible] — [illegible] od puka. Popijevke, koje [illegible] — [illegible] — [illegible]! Kako ti meni, tako ja tebi. Šilo za ognjilo!

[illegible] od puka i gospodske klase Slavonije [illegible] da se [illegible] pučke popijevke [illegible], [illegible], te da [illegible] popijevke drugih krajeva [illegible] ne dišu duhom pučkih melodija.

[illegible] ne samo svjetovne popijevke, nego i one crkvene, koje pjeva puk [illegible] u crkvi, na procesijama ili kod kuće u [illegible] blagdana. Veliki dio tih [illegible] po-

pievaka, naročito božićnih, potiče od samoga puka [illegible] orguljaša, za koje se nije moglo reći u prijašnje doba, da su bili glazbeno naobraženi. Ali to se može tvrditi, da su i ti orguljaši ćutili hrvatski, i to samo hrvatski, jer nisu uplivisani ni od ma koje tudje glazbe. S toga imade i ta vrst crkvenih popievaka djakovačke biskupije skroz hrvatski karakter. Pa tako je uobičajio hrvatski narod i u crkvi hrvatske melodije, ne bi li ih crkva autorizovala, posvetila.

Središta glazbenoga rada Slavonije bila su tada: Djakovo, Brod na Savi, Požega, Osiek i Vinkovci.

Što i tko je radio u Djakovu na glazbeno-narodnom polju, pravo ne znamo, jer nam nije nitko bilježio imena onih improvizatora varoških pjesama, koji su tu živjeli. Ali da ih je i u Djakovu bilo, svjedoči nam usmena predaja, koja tvrdi, da su popievke »Tanburica sitnim glasom«, »Na lievoj strani« i neke druge nikle baš u Djakovu.

I o glazbenom radu u crkvi nema obilnih podataka, te ću zato evo sve ono iznieti, do čega sam doći mogao. Neka kasniji koji pisac nadopuni, što je ovdje manjkavo.

U vrieme Turaka nije bilo u Djakovu kršćanskoga hrama, a niti su imali po sv. Ocu papi imenovani djakovački biskupi stalna prebivališta, nego su stanovali sad ovdje, sad ondje, učeći i tješeći hrvatski kršćanski narod. Istom kada su bili Turci izagnani iz Slavonije, nastaniše se biskupi u Djakovu.

Biskup Juraj Patačić (biskup od god. 1703. do 1716.) uzdigao je malu katedralu i to na istom onom mjestu, gdje je stajao prije turske invazije hram sv. Petra, koji su hram Turci porušili. Tu je katedralu povećao i poljepšao biskup Petar Bakić (biskup od godine 1716.—1749.), te obratio tursku džamiju u Djakovu u kršćansku crkvu, koja je sada župna crkva. Nema sumnje, da je biskup Bakić nabavio za svoju stolnu crkvu i orgulje te namjestio i organista; a nema sumnje ni o tom, da su klerici djakovačkog sjemeništa učili pjevati po kajdama liturgične pjesme.

Od svih djakovačkih biskupa prošlih vremena najviše je mario za glazbu biskup Antun Mandić (biskup od godine 1806.—1815.), rodom Požežanin. Jer kako je postao biskupom, osnovao je za katedralu crkveni glazbeni zbor, sastojeći se od pjevača (koralista), pjevačica i glazbara, te je imenovao Mozartova šurjaka Jakoba Heibel-a regentom-chori i kapelnikom crkvenoga glazbenoga zbora.
Da je bilo i pjevačica i glazbara u tom zboru, svjedoče nam

[illegible] glazbenu misu, koju je Haibel u Djakovu komponovao za [illegible], uz pratnju orkestra i orgulja. Haibel bio je regens-chori od god. 1806 do god. 1826, te je u Djakovu i umro i tamo pokopan. Komponovao je mnogo glazbenih misa i drugih crkvenih glazbotvorina, od kojih nam je u rukopisu sačuvano [illegible] komada. Uz to [illegible] je i mnogih naših melodija, jer su se njemu osobito svidjale. Za njegovu [illegible] znademo, da je [illegible] ili je negdje [illegible]. Na svojim kompozicijama potpisivao se on kao Heibel, kao Heubel ili Haybl. Poslije njegove smrti (god. 1826) otišla je supruga mu Sofija, najmladja sestra Mozartove [illegible], u Salzburg k svojoj starijoj sestri Konstanci. U Salzburgu prisustvovala je Sofija godine 1842 otkriću Mozartova spomenika, a umrla je godine 1846 u osamdeset i trećoj godini svoga života.

U drugom središtu narodne nam glazbe: u Brodu na Savi puno se pjevalo, a bilo je tu što puckih, što gospodskih vrsnih pjevača i [illegible]. Narodne se [illegible] onoga kraja brodski trgovac Andrija Antun Brlić. On je sabrao [illegible] pjesama [illegible] godine 1780 [illegible]. Sin mu Ignjat Vjekoslav Brlić (rodio se godine 1795) nastavio je to sabiranje, [illegible] pjesme [illegible] brodskih momaka i djevojaka, pa i takve, koje su pisali inteligentni ljudi. Ignjat Vjekoslav bio je literarno naobražen čovjek, svršio je latinske škole, te je u mladosti svojoj [illegible]. On se bio [illegible] ali je [illegible] svoga [illegible]. Ignjat [illegible] ipak se bavio i literaturom: napisao je hrvatsko-njemačku gramatiku koju je štampao [illegible], a osim toga sastavio je i [illegible] kalendare i drugo šta, te je bio i gradskim [illegible]. Onom pjesmaricom, koju je stari Brlić sabrao, i koja se i sada nalazi u Brlićevoj obiteljskoj knjižnici, okoristio se i Vuk Karadžić, samo što je originalne pučke pjesme [illegible] po svom [illegible] preradio. Ignjat Vjekoslav Brlić [illegible] pjesmarici, naime za takovu, u kojoj [illegible] pjesama [illegible].

Da li je Ignjat te melodije sam sabrao ili tko drugi, ne znamo izvjesno. Ja sa svoje strane mislim, da je onih 65 melodija te zbirke [illegible] kapelnik Josip Štazinger, a Brlić da ih je samo prepisao, ako je istina to njegov rukopis, ali u obitelji Brlićevoj misle, da ih je [illegible] po živom glasu sam Ignjat.

Brodjanina Ivana Velikanovića, fra[illegible] [illegible]dine 1723.), više je zanimala crkvena, nego li svjetovna glazba, te je napisao u svom djelu »Upućenja katoličanska« (štampano [illegible] u Osieku) dvije raspravice, prvu: »O pivanju i civnikah« (orguljama), t. j. kako valja u crkvi pjevati i orguljati, a drugu »O velikih ili pivanih misa«. Sudeći po prvoj razpravi bile su tada u crkvi franjevaca u Brodu orgulje.

Za crkvenu glazbu bio je veoma zaslužan otac Marijan Jaić (rodio se u Brodu godine 1795.). On je sabirao pučke crkvene popievke, što u brodskoj, što u vukovarskoj okolici, kada je tamo bio stranom gimn. profesorom, stranom gvardijanom franjevačkog samostana. Nabožne te pučke popievke preradio je Jaić ponešto, da budu prikladne za crkvenu porabu, te ih je i za orgulje udesio, a tada uvrstio u svoj kantual »Napivi bogoljubnih crkvenih pisama«, štampan god. 1850. u Budimu. No prije nego je svoj kantual objelodanio, povjerio je konačnu redakciju glazbenoga diela toga pievnika budimskomu gradskomu nadučitelju Josipu Drliku. — Marijan Jaić bijaše dva puta državnik svoga reda, ravnatelj osječke gimnazije i t. d. Umro je god. 1858. u Budimu, a sahranjen je u samostanskoj raki tamošnjih franjevaca.

U Požegi ustrojili su Isusovci god. 1709. gimnaziju, koju su iza nekoliko godina tako raširili, da je od gimnazije postalo malo sveučilište sa bogoslovnim i mudroslovnim fakultetom. U tom učilištu — koje Taube zove u svom djelu »Beschreibung des Königreichs Slavonien (III. str. 27. štamp. god. 1777.): »Universität« — podučavali su Isusovci mladež i u glazbi, i to ne malim uspjehom. Jedan od njihovih učenika, koji je izašao na glas i kao glazbenik, bio je barun Franjo Trenk (rodio se 1. januara god. 1711. u Kalabriji, vodja slavonskih pandura). Trenk je bio prvi, koji je ustrojio vojničku kapelu, te je komponovao za svoju bandu razne komade, a ove sa svojim bandistima i sam uvježbao. Vjerojatno je, da je Trenk upotrebio u svojim kompozicijama i tadašnje melodije slavonskih pučkih i varoških pjesama. Njegov biograf Theodor Wehrmann tvrdi u svom djelu »Leben und Thaten des Freiherrn von der Trenk« (Leipzig 1837., str. 36.), da je Trenk bio takav izvrstan umjetnički pjevač, te imao tako ugodno grlo, da bi mogao kao operni pjevač svoj kruh zaslužiti. Svu tu glazbenu naobrazbu i umjetničku vještinu stekao je Trenk u učilištu Isusovaca u Požegi. Trenk je umro tragičkom smrću god. 1749. u Brnu u Moravskoj.

Za razvitak naše narodne glazbe bio je važan faktor Mijo

[illegible]

Požežanin o. Grgur Čevapović (rodio se godine 1776., a [illegible]

[illegible]

[illegible] Pfeifferova u Osieku god. 1880. štampom objelodanila.

Mato Topalović (rodio se god. 1812. u Zdencima) bio je [illegible]

je pučke pjesme onoga kraja, te ih je god. 1842. štampom izdao u Osieku pod naslovom »Tamburaši ilirski«. U tom svojem djelu, od kojega je žalibože izašla samo jedna sveska, napisao je liep uvod, pun patriotičkih misli, te je spomenuo i važnost narodne glazbe i važnost narodnog pjevanja. Umro je god. 18[illegible] u [illegible], bivši župnik i rimski kanonik.

Iz svega toga, što sam do sada iznio o glazbenom radu u djakovačkoj biskupiji razabrati je, da je gospodska klasa toga k[illegible] naše domovine prionula još prije ilirske dobe uz pučku našu poeziju i pučku nam glazbu, te da su stvarali i novo u hrvatskom duhu, i to bez ikakve pobude kojega autoriteta ili kojega vodje naroda. Njihova briga, da se sakupljaju pučke umotvorine i očuvaju od propasti, postala je u onom kraju upravo navadom, a da se svaki pjesnik i svaki glazbeni improvizator drži glazbe[illegible] osebina [illegible] melodije, postalo je gotovo zakonom.

Kada su se kašnje pojavili i glazbeni stručnjaci u tom dielu naše domovine, nisu se ni oni mogli oteti toj struji, te su više ili manje uz nju prionuli. Novo komponovati u hrvatskom duhu nisu se istinabog jošte ufali, jer su unapried znali, da ne će moći pogoditi onako hrvatski ton, kako su ga pogodili naši neglazbeni [illegible] naturaliste, ali da ipak posvjedoče dobru svoju volju, upotrebili su u svojim kompozicijama pučke i varoške melodije. Tako je postupao kapelnik u Vukovaru Ivanšić (Iwanschitz) oko god. 1780., kapelnik u Bieloj crkvi Stipanović oko god. 1790., kapelnik u Brodu Dragutin Stić oko god. 1800. i drugi.

Amo možemo ubrojiti i Osječanina Dragutina pl. Turanija (rodio se god. 1806.), jer je i on ukajdio i za orkestar udesio nekoliko hrvatskih melodija, kada je bio god. 1832. ravnateljem kazalištnog orkestra u Zagrebu.

Najviše moram pako istaknuti stručno naobraženoga glazbenika umjetnika Karla baruna Prandau-a (rodio se god. 1793. u Valpovu), koji se takodjer priključio narodnoj glazbenoj struji, premda istom u vrieme ilirskog pokreta. Prandau komponovao je izim mnežine nehrvatskih komada i nekoliko hrvatskih, i to dva, tri kola i nekoliko koračnica od pučkih melodija. Od ovih je jednu koračnicu za glasovir posvetio banu Jelačiću, te ju i štampom objelodanio. Znamenit je Prandau još s toga, što je obreo god. 1825. novo glazbalo: fisharmoniku. Taj novi instrumenat gradio je po Prandauovom nacrtu i po njegovoj uputi bečki glazbalar Antun Haeckl, što je Prandau-a puno novaca stajalo. Karlo barun Prandau,

[illegible] hrvatski patriota, umro je god. 18[illegible]. u Beču. [illegible] nje-
gova [illegible] gospodin [illegible] Stjepan [illegible], koji [illegible] u Beču.

Jedan od najvažnijih hrvatskih naturalističkih glazbenih [illegible] bio je Pajo Kolarić. On se rodio god. 1821. u Osieku, te je kasnije bio gradskim vijećnikom u rodnom svom mjestu. Bivši Kolarić [illegible] osnovao je god. 1847. tamburaško društvo od šest lica. Bio je vodja, prvi tamburaš i glavni pjevač toga društva. Gdje god je bio kakov [illegible] ili kakva zabava, [illegible] družinom, te [illegible] za ilirstvo i budi simpatiju za narodni hrvatski pokret. Kolarić nije samo umio [illegible] slavonske [illegible] i mnoštvo pučkih popievaka pjevati i tamburicom pratiti, nego je i sam nekoliko takovih spjevao i uglazbio, ili je za tudje pjesme melodije [illegible]. Popievke njegove pjevaju se po cieloj Slavoniji pa i drugdje, [illegible] Kolarić [illegible] (god. 1871. i god. 1872.). Umro je god. 1876. u Osieku.

Svaki, koji je [illegible] Slavonije ili [illegible], [illegible] glazbenom [illegible]. Tako je [illegible] Mirko Bogović [illegible] god. 1841. [illegible] kolo s figurama [illegible] za [illegible] sve figure. [illegible] za svaku figuru posebnu glazbu.

[illegible] Josip Runjanin (rodio se god. 1821.) [illegible] kadetom u Glini, [illegible] melodije za dvije [illegible] pjesme. Prva od njih jest Trnskova pjesma »Ljubimo te, naša dika«, spjevana god. 1840. u [illegible] Josipa Jelačića [illegible], a druga je pjesma Mihanovićeva »Liepa naša domovina«. Jedna i druga popievka postala je u nas popularna, te se obje pjevaju još i danas; dapače »Liepa naša domovina« proglašena je god. 18[illegible]. [illegible] voljom naroda hrvatskom narodnom himnom.

[illegible] u Požegi Karlo Kraljević-Obradović [illegible] je god. 1847. dvadeset i pet pučkih i [illegible] popievaka [illegible], te ih je god. 1849. uz glasovirsku pratnju [illegible] pod naslovom »Južnoslavjanske pučke pjesme«.

Ilija Okrugić (rodio se god. 1827. u Srienu Karlovcima) [illegible] je nekoliko melodija za pjesme, koje je sam spjevao. Umro je god. 1897. bivši opat i župnik petrovaradinski.

I pisac ovoga članka (rodio se u Osieku god. 1834.) držao se pravca, kojim su udarili prijašnji iprovizatori i stručni [illegible] djakovačke biskupije. I on je sabirao i kajdama bilježio pučke i varoške popievke, pa i instrumentalne plesovne melodije, a to s prvine samo one u Slavoniji, kašnje pako i u drugim krajevima naše otačbine. Na opsežniji takav rad potaknuo ga medju ostalim patriotima i djakovački kanonik Juraj Tordinac, najviše pako biskup Jos. J. Strossmayer, opomenuv ga, da provede taj svoj rad sistematički. U tu svrhu proputovao je cieli slavenski jug, te je izim sabiranja raznog glazbenog gradiva marljivo proučavao i osebine hrvatske glazbe, a ponešto i komponovao u hrvatskom duhu. Polovica od onih narodnih i crkvenih popievaka, plesova i drugih instrumentalnih komada, koje je sabrao, ugledala je sviet u četiri omašne knjige god. 1878.—1882. pod naslovom: »Južnoslovjenske narodne popievke«; druga polovica nalazi se u njega još u rukopisu, jer nije imao više sredstava, da nastavi izdavanje. Plod svojega istraživanja na praktičnom i na historijskom polju narodne nam glazbe iznio je u knjigama »Lisinski i njegova doba« (god. 1887.), »Ilirski glazbenici« (štampano god. 1893.) i u mnogim raspravama i člancima: n. pr. u raspravama »Opis i poviest narodnih glazbala Jugoslavena«, »Josip Haydn i hrv. narodne popievke«, »Turski živalj u našoj glazbi« i u drugim.

Dobivši tako narodna nam glazba sve čvršći stručnjački temelj, ugledao se i mladji naš glazbeni naraštaj u taj rad, te je kušao — a uz njih još i neki stariji glazbenici — svoju sreću na tom polju.

Tako je Ivan Nep. Hummel (rodio se god. 1820. u Kaloči u Ugarskoj) kušao komponovati nekoliko hrvatskih komada. Hummel bio je u Osieku gradskim učiteljem i ravnateljem pjevačkoga društva »Liedertafel«, u kojem su družtvu doduše najviše pjevali njemačke popievke, ali tu i tamo ipak i po koju hrvatsku i slovensku. Hummel je bio vrstan glasovirač i virtuoz na fisharmonici, a za osječki glazbeni život zaista zaslužan muž. Umro je god. 1896. u Budimpešti.

Hinko Hladaček (rodio se god 1837. u Zemunu) bio je profesor u djakovačkom sjemeništu i dosta vješt glazbeni diletant. Komponovao je nekoliko muških zborova, jednu uverturu za glasovir u četiri ruke i misu božićnu. Za uverturu upotrebio je pučke i varoške melodije, a za misu pučke nabožne. U originalnim svojim kompozicijama pogodio je jako dobro hrvatski ton. Umro je kao umirovljeni župnik, jer je posvema ogluhnuo, god 1891. u Vukovaru.

Ne mogu da ovdje mimoidjem stručno naobraženoga glazbo-

gutina koji se doduše rodio (god. 1803.) u Frankfurtu na Odri u Prusiji, ali koji je došao još godine 1831. u Požegu te je tu živio sve do svoje smrti, to jest do god. 1885., a tu je bio mjernik. [illegible] Just. Kada je god. 18[illegible] [illegible] u nas njemačkim [illegible], koji su pod apsolutizmom [illegible] nastojali su njegovi njemački drugovi, da budu premješteni u Austriju. Samo jedan Just nije to učinio, [illegible] je, kako mi je sam pisao, Slavoniju ne samo zavolio, nego ju smatrao pravom svojim domovinom. Još mi je pisao: »Slušajući krasne hrvatske narodne popievke težio sam se, da uglazbim hrvatske pjesme u narodnom duhu. A uz to sam nastojao, da što bolje naučim hrvatski jezik.« Just je uglazbio puno pjesama hrvatskih pjesnika, sve za jedno grlo uz pratnju glasovira. [illegible] glas, a može se reći, da je s nekim [illegible] [illegible] hrvatskih [illegible]. On je utemeljio u Požegi hrvatsko pjevačko družtvo »Vienac« i podupirao družtvo [illegible]. Radi ovih zasluga, što ih je stekao za grad Požegu, bijaše imenovan začasnim gradjaninom i pokroviteljem družtva »Vienca«.

Dragutin [illegible] rodio se u Djakovu god. 18[illegible], [illegible] djakovačke stolne crkve, plodan je komponista. On je uglazbio [illegible] korale i druge crkvene popievke i mise i mnogo hrvatskih zborova i popievaka za jedno grlo, pa i nekoliko instrumentalnih komada. [illegible], kako u svojoj struci u kompoziciji, te je [illegible] zbirku popievaka za pučke škole, koju je sastavio djakovacki učitelj Dragutin Galovac.

Franjo Krežma rodio se godine 18[illegible] u Osieku, violinski virtuoz europejskoga glasa i komponista. On je komponovao [illegible] hrvatskih glazbenih komada, u kojima se [illegible], da pogodi hrvatski ton. Kada je Franjo sa svojom sestrom Ankom [illegible] glasovira na [illegible] narodi glazbenom zavodu u Zagrebu konzervatorij po Italiji, otišao je god. 18[illegible] u Rim na [illegible]. Opasna mu [illegible], da se nije za njega [illegible] biskup Strossmayer, koji je tada u Rimu boravio. Krežma umre je god. 18[illegible] u Frankfurtu na Majni, gdje je bio koncertni majstor u [illegible] kapeli. Mrtvi mu ostanci prenešeni su god. 188[illegible] iz Frankfurta u Zagreb na trošak odbora, koji je u tu svrhu sabrao dobrovoljne prinose. Osječka mladež [illegible] je [illegible] i [illegible] umjetniku Franji god. 1895. spomen-ploču [illegible] na kući gdje se je Franjo rodio.

Znamenit je glazbeni [illegible] talenat Bela pl. Adamović rodio se god. 18[illegible] u Čepinu nedaleko od Osieka. Stručno glaz-

beno naobražen komponovao je nekoliko orkestralnih komada i balet »J e l u«. Njegove kompozicije svjedoče, da stoji na visini stečevina moderne glazbe. Sada radi na hrvatskoj operi, te svojski nastoji, da ova bude što više u hrvatskom glazbenom duhu. U tu svrhu proučava našu pučku glazbu velikim marom, dà gotovo gorljivošću, a kad mu vrieme dozvoli putuje sad u ovaj sad u onaj kraj naše otačbine, te prisluškuje pučkom pievu, ne bi li taj piev navratio njegovu fantaziju na hrvatsku.

Iz najnovije dobe spomenut mi je Srećka A l b i n i - a (rodio se god. 1869 u Županju), sada prvog kapelnika zagrebačke opere. Albini komponovao je više hrvatskih komada, što orkestralnih, što vokalnih, te nastoji ozbiljno, da pogodi osebine narodne nam glazbe.

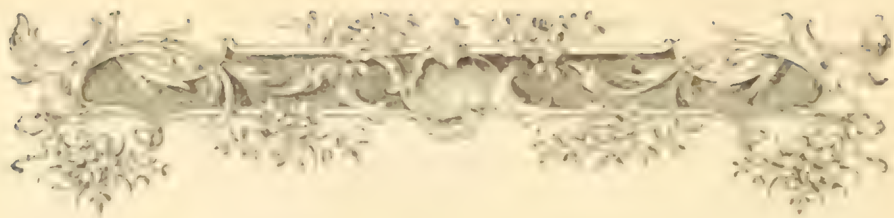
Što se je radilo poslije ilirske dobe na narodnom glazbenom polju u Slavoniji, najviše je zahvaliti posredno ili neposredno biskupu Josipu Juraju S t r o s s m a y e r u. On ne samo da je glazbenike poticao na rad, nego je i vazda pazio na razvitak narodne nam glazbe, te se dao o napredku potanko obaviestiti. Kad je vidio, kada su mu domaći glazbotvorci podastrli svoje tvorevine, te ih je obično i nagradio. Podupirao je novčano mlade ljude, koji su se posvetili umjetničkom pjevanju ili umjetničkoj glazbi, te učili na vanjskim zavodima. Izim toga često je priskočio u pomoć našim pjevačkim društvima, za koje je držao, da vrše patriotsku i kulturnu misiju, šaljući im prinose za osnivanje ili za uzdržavanje društva. Katkada bi kupio glazbenu ostavštinu kojega domaćega komponiste, te ovu poklonio kojemu zavodu ili društvu; primjerice onaj dio Lisinskove glazbene ostavštine, koja se nalazila u pokojnoga Alberta pl. Štrige, koju je naš mecena kupio i poklonio arkivu pjev. društva »Kola« i t. d. Još je biskup Strossmayer dao graditi za novu djakovačku katedralu skupocjene orgulje. Te su orgulje remek-djelo, kojima nema premca u cieloj našoj otačbini . . .

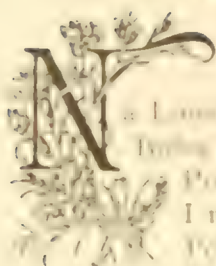
Orisav tako u kratko glazbeni život i glazbeni rad u djakovačkoj biskupiji, moramo priznati, da su se tamošnji rodoljubi svojski brinuli kroz d v j e s t a g o d i n a za razvitak i napredak hrvatske n a r o d n e glazbe.

Zagreb.

Franjo S. Kuhač.

SEOBA HRVATA.

Na Lomnici najvišoj sred Hrvatske Bele,
[illegible]
[illegible]
I mladjanom Listonosu zelen vienac svile:
[illegible]
[illegible]
Vesele se šarnom Svibnju, koj se već pomalja,
Tankim glasom ljubav sladku svoj prirodi javlja.

Jednog jutra, prije nego zlatovlasa Zora
Mladom Suncu lice umi svježom rosom s gora,
— Da joj bratac nad zemljicom sjajnije zasine,
Kad zajaši Jabučila i nebom se vine, —
Pod Lomnicu na ravnicu, kô oblaci tmasti,
Sa svih strana vojske silne nenadno će pasti.
Stoji topot i hrzanje i oružja zveka
I blejanje tovnih krda i prodolja jeka:
Rekao bi: množtvo silno Poprad će presušit
I Lomnicu, ako nagne, na ravnicu srušit.
Uz Lomnicu, kojoj vrh se Vidovica zove,
Stadoše se sada penjat silne čete ove.
Prikriše ju sve do vrha; sva oružjem bljeska,
Kô u noći sjajnim zviezdam poljana nebeska.

Vidovica najviše je svetište Hrvata,
Jer se Sunca prva zraka njenog čela hvata.

Tu bogočin ogradiše praotci pradavni,
S kog se vide sve hrvatske gore, rieke, ravni.
Tu, kad Svevid po nebesim u oblaku ide,
Ustavi se, opočine i na zemlju side.
Otale se dobre duše put nebesa vinu,
Na zraci ih jutra vabi Vid u Rajevinu.
S toga vrha, tko je dobar, svetom Vidu mio,
Tko bi jutrom, kad je vedro, rano uranio,
Vidio bi na iztočju, kada Zora grane,
Kroz bosilje njenih kosa Dafinove grane,
S čijeg cvieća zlatolista medna rosa pada
I bogovom kupe puni sred nebeskog grada;
Vidio bi, gdje na čelu Zori cvate ruža,
Ustne rujne gdje na cjelov bratu Suncu pruža.

Bogočin je opasao sav vrhunac gore,
A pod njime u bezkrajnost puca svjetla more.
Po sredini žrtvenik se od mramora diže,
Miomirni dim sa kojeg plavo nebo liže.
Svud okolo bogočina cvatu lipe davne,
U njihovu lišću stoje predja duše slavne;
Dok im dugu Vid ne pruži ili svjetla ždraku,
Po tom mostu da se vinu k čistom raja zraku.
Kada vjetrić laki dune, tad kroz žamor grana
Prorokuju dogadjaje budućnosti dana.

Bogočin je velik, prostran, ali toga jutra
Pusti narod ne može se smjestiti unutra;
Već pritisnu dol i goru: unidjoše amo
Poglavice, sveti žreci s tovnim žrtvam samo.
Vrhovni je vodja Hrvat, junak divan, krasni,
Kano viti bor je krepak mladić gorostasni.
Kô Pojezda plamni zlatnom u oružju gori:
Stid milinja, videći ga, probi lice Zori.
Na kalpaku čelenka mu trepti bujna, biela,
Kô Perunu perunika vrh božanskog čela;
A o bedri mač mu bljeska, kô kad Munja nosi
Striele bratu, kojim biesan čete Čertu kosi.
Četiri su do njeg brata, kô četiri hrasta:
Muklo mrki i Lovilac, Kluko, kršna rasta,
I Kosioc bojni: do njih krasne sestre Buga

I Vidova svećenica, proročanska Tuga.
Sva u bielu odjevena, kano gorska vila,
[illegible]
[illegible]
Od ljepote razpaljena krv u srcu preda.
U Bizantu te divote on vidio nije;
[illegible]
Ali zaman srca gore, mame se junaci,
Jer djevicu mogu ljubit samo Vida traci.

Tada Hrvat gromkim glasom progovori puku,
Ozivlju se prodolice njeg'va glasa zvuku:
»Čuj, narode plemeniti, nepobjedni, slavni,
Miroljubni, na obrani kano gora stavni:
Na obalam sinjeg mora, na dalekom jugu,
Narod rimski davno trpi nevolju i tugu
Od nasilja divljačkoga okrutnih Avara;
[illegible]
I sam cesar u Bizantu strepi s pusta straha,
[illegible]
On je čuo za junačtvo nepobjedno tvoje;
Pomoć tražeć, k nama posla poklisare svoje;
Od avarskih divljih četa da ga izbavimo,
[illegible]
[illegible]
Jesi l' voljan mačem kaznit biesnih Obra zloću.
Zadaća je plemenita, dostojna je tebe,
Da se mirni ljudi brane, razbojni iztriebe.
Nagrada te divna čeka: nove zemlje, rode,
Kraj sinjega modrog mora, kojim ladje brode:
Panonije plodne ravni, riekam protečene,
Dalmacije žali slavni i gore zelene.
Takve zemlje na daleko na tom svietu nije,
Obiljem se svakim na nju Vid s nebesa smije.«

Gromoviti tada poklik strese dol i goru:
»Na pobjedu ti nas vodi pram sinjemu moru!«

Hrvat volju puka sluša, od radosti bljeska;
Al još valja znat, što volja dosudi nebeska.

S toga Tugu sestru šalje u gaj lipa [illegible],
Neka čuje, što će s granja predji [illegible]
Tuga ode u gaj skrovni; nastane tišina,
Sa iztoka lahor pirnu iz tajnih daljina,
Ko s Datine [illegible], kuda Svevid [illegible],
Tajinstvenim šumom grane lipa [illegible],
I vidjenjem proročanskim duše predjâ budi,
Da proreku, što će pozni doživjeti ljudi.

Šušti granje . . . srca hvata strahopočitanje!
Tuga sluša u skrovištu budućnosti znanje;
Pa kad volju Vida čula šaptanjem otaca,
Nadahnuta, uzrujana iz gaja koraca.
Božanstvom joj lice gori, oči svjetlom sjaju,
Kao da se na njim zrake Vida odsievaju.

»Vidim,« reče, »gdje se dižu sa planina vile,
Predvodnice puka moga pram jugu se krile:
Putokazne bit će nama one pratilice,
U borbama i patnjâma nježne tješilice.
Vodit će nas od pobjede do pobjede slavne,
Do spasenja naobrazbe i uljudbe davne.
Vidim bojna polja, s kih se od vaših mačeva
Krv Avara, kano rieka, u pučinu slieva.
Vidim plodne zelen-ravni, šumovite gore,
Mirne rieke, ostrvima nakićeno more.
Vidim blago svakovrstno u zemlji sakrito;
Vidim cvasti naše pleme hrabro, uzorito,
Gdje kô kula na ograšju svih naroda stoji,
Al za pravdu boreći se, svih se njih ne boji.
Vidim ov čas gdje se diže hršum ljuta rata:
Jug na Sjever, a na Iztok Zapad sablju hvata:
Kano vjetar iz pustare, što prćinu vije,
Satre život, satre cvieće i sve pieskom skrije:
Takav hršum s Iztok-juga k Zapadu se mota;
Krvav mjesec u njem bljeska, urliče grozota.
Kuda prodje sve će satrt narode i vjere,
Al providnost višnjeg Vida već poprima mjere.
Te Hrvate istodobno u susret mu šalje,
Sa hršumom da se skobe, Zmaju skrše ralje:

[illegible]
Vojske mu se na te survat moje oko vidi:
[illegible]
[illegible]
I u snu ćeš sablju držat, uljudbi na straži.
[illegible]
[illegible]
Jer junački ti pobiedi divljačtvo i tminu.«

Gromoviti tada poklik strese dol i goru:
»Na pobjedu žurno hajmo pram sinjemu moru!«

[illegible]
Sveti žreci bike vode vitoroge, jake.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Vidio je, gdje se jutro nasmiešilo bielo;
[illegible]
Sa četiri mudre glave i četiri vida.
Tri put se je pomolio, dišuć miris milo,
Tri put sjevnu po svemiru s lica mu vidilo.

Tad na konju plemenitom izleti Pojezda,
A kó zraka sunca žarkog do njega Prijezda,
Utirući mračne pute pobjednome Suncu,
Na djogatu, koj' sad djisnu gori na vrhuncu.
Prosu slavu svojih zraka gorom i dolinom;
Smieše mu se rieke bistre gladkom površinom,
Od milja se na iztoku topi ruda magla,
Prestrašene bježe tmine od skoka mu nagla.
Zaori mu himna divna iz prirode ciele,
Jer je griju, grle, ljube zrake tople, biele.
Sove, cuci u Čertove bježe mračne spile,
Orlovi se i sokoli klikćuc zrakom krile.
Ljubavnim se blagim šumom bude rosni gaji,
A ptičicâ zaromone ljuven-uzdisaji:
Jasika se iz studeni, iz skrovišta svoga,
Drhćuć pruža pram cjelovû traka sunčanoga;
Svaka travka lišće diže, cvieće vience širi,
Lahor pjeva i igra se s šareni lepiri;

Pčele zuje, rosica se bistrim kriesom smije,
Od užitka, što ju cjelov Sunca s ruže pije;
A on divan svud prodire milom, toplom zrakom,
Život budi iz zemljice i puni [illegible]

Na žrtvenik djevojčice jabuke mu nose,
Seji Zori sa bosiljem ruže doprinose;
A Jarilu mlade raži, a Velesu brava,
Radogostu kruha, soli: Vesni cvjetnih trava.
A Davoru i Perunu žrtvuju se hati,
Košuticu svetoj Vidi na čast valja klati.
Za Danicu mlieko liju, Munji mačic pale,
Djedovima dušna brava, djeci ptice male.

Kada obred izvršiše po zakonu sveti,
Tad će Tuga skupa s pukom ovu molbu rieti:

Molitva Tuge.

Tuga:

O Dušo duša, o prečisti kriesu,
Iz kojeg iskre k zemskom blatu lete
I upute se u ljudskome mesu,
Što zloćom tvoju dobrotu oplete:
Ogrij nas svjetlom s lica Sunca tvoga
I umij griehe s tiela zemljanoga.

Narod:

Ogrij nas svjetlom s lica Sunca tvoga
I umij griehe s tiela zemljanoga.

Tuga:

O Sviesti sviesti, o mudrosti viru
Što sama iz sebe teče, te se širi
Po bezkrajnosti svojoj po svemiru,

U kojem vječnost san pojava piri:
[illegible]
[illegible]

Narod:

[illegible]
[illegible]

Tuga:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Narod:

Ti ljubav svetu u nama razgori,
Plemenitosti žedjom duh nam mori.

Tuga:

[illegible]
[illegible]
Ti naše duše, koje strasti more,
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Narod:

[illegible]
[illegible]

Tuga:

[illegible]
Ti krepošću nabrekni desne naše,
Da satru divljih Obrá rulju kletu,
Što mirne puke zatiru i plaše:
Peruna ti nam pošalji u boju,
[illegible]

Narod:

Peruna ti nam pošalji u boju,
Da po[illegible]

Tuga:

Ti pute [illegible]
I ne da[illegible]
I od zla oka ti nam djecu straži,
Vukodlaci da krvcu im ne sišu:
Od vjedogonja, mora, crnih biesa
O[illegible]

Narod:

Od [illegible]
Očuvaj nas, o Gospode nebesa!

Tuga:

Ti, koji dahom dišuć, oblak sbijaš
I nagoniš ga vrhu naše sjetve,
I blagu rosu muzeš i izlijaš,
Daj, da obilne budu naše žetve:
Ne puštaj k nebu sile hada gnjusne,
Da rosa ti se u tuču ne sgusne.

Narod:

Ne puštaj k nebu sile hada gnjusne,
Da rosa ti se u tuču ne sgusne.

Tuga:

Već, kô što blag u ovoj zemlji b'jaše,
U novoj tako blagodaran budi;
Da ljetinu nam, stoku, ovce naše
Ne sprži oganj suhe Ale hudi:
U zemlji od leda čuvaj nam sjemenje,
Nek uzkrisi ga lica ti plamenje.

Narod:

U zemlji od leda čuvaj nam sjemenje,
Nek uzkrisi ga lica ti plamenje.

Tuga:

Hrvatom, Vide, zemlju krasnu predaj,
Što divlje čete pustoše i pale,
[illegible]
[illegible]
Kô zviezde neba iskrom tvojom svetom
Umnoži rod Hrvata cielim svietom.

Narod:

Kô zviezde neba iskrom tvojom svetom
Umnoži rod Hrvata cielim svietom.

Tuga:

U boju hrabro koji od nas pane
Za mir i pravdu, za slobodu svieta,
Na novi život nek u tebi svane,
Da ogrije ga tvoja vatra sveta:
Nek Rajevine uživa obilja,
I raztapa se od svetoga milja.

Narod:

Nek Rajevine uživa obilja,
I zaztapa se od svetoga milja.

Gromoviti tada poklik strese dol i goru:
»Na pobjedu smjelo, braćo, pram sinjemu moru!«

Zašumiše cvjetne lipe otajstveno vele,
Kô da duše praotaca nekamo se sele.
Povio se sa planine vijor žute magle,
Svijaju se vite jele od hujave nagle.
Iz vijora biele vile kadkad kažu lice,
Milo poju, k jugu lete vjerne predhodnice.
Za vijorom povila se vojske duga zmija,
Pred njom Hrvat na djogatu kano sunce sija.

Zagreb.

Dr. A. Tresić Pavičić.

OB KOLPI.

Svojo mladost preživel sem ob reki Kolpi.

Srečna, lepa leta. Kolikokrat sem upiral svoje oko v one bistre, hitre valove, kateri so se drvili mimo mene, in zrl v bistro dno ponosne reke. Male ribice švigale so sem ter tje, vodene rastline majale so se s svojimi glavicami in razni kamenčki spreminjali so se ob rumenem solncu v raznih barvah. Ob bregu pa je rasla zelena travica, šepetale so krhke jelše in starikave vrbe naklanjale so k vodi svoje dolge veje. Tu pa tam vzdigala se je v zrak ponosna topola, njena pepelkasta peresca so trepetala, trepetanje bilo je sicer tiho, a vendar sem ga dobro slišal in prilegalo se je k šumenju Kolpinih valov. Lahkokrila pastaričica preletela je ob bregu, nad reko je švignil zelenkasti povodni kos, škrjanček je žvrgolel nekje v polju in v prosu petpedikala je skromna prepelica. Solnčece je sijalo na jasnem modrem nebu in zlatilo se svojimi žarki vodene valčeke, a v zraku razprostrinjal se je neki čuden, opojen duh, katerega človek čuti v bližavi reke, a katerega ne morem opisati. Za mene je ta duh nekaj čudnega, nekaj mamljivega in nehote me spominja na bajke o povodnih možeh, o zakletih deklicah v steklenih gradovih na dnu reke . . .

Mnogokdaj stal sem, ali sedel na Kolpinem obrežju, gledal in sanjal.

Tam na drugem bregu pa se je prostirala lepa, plodna ravnina tja do lipničke gore. Tam so bili sočnati, pisani travniki, ravne njive, kjer se je zibalo zlato klasje, a v daljavi prostirale so se prijazne vasice z malimi hišicami. Hišice so se komaj vidile izmed sadnega drevja. Le bele cerkvice so se belile, kot beli golobi.

In ona ravnina ni bila prazna. Tu so se premikali brdki kosci, tam so hitele marljive ženjice v beli obleki, a ta se je tako podala

[illegible] mojemu srcu. Zdi se mi, kakor da so peli:

[illegible]

Da, da, tako so peli, saj jih nisem jedenkrat poslušal! . . .

[illegible] oni pevci tako sorodni, čutil sem, da so mi bratje.

[illegible] mali, strinjali v jedno in hiteli dalje, dalje . . .

[illegible] si pripovedovala bajke o davnih turških časih.

[illegible] njeni s krvjo in solzami . . .

Minuli so oni časi, a ni jih še pozabil narod ob Kolpi.

[illegible]

V NEDELJO ZJUTRAJ.

Zapustil sem Kolpo, ali pozabil nisem onih srečnih dni, kar se sem ob njej preživel.

Prišel sem v gimnazijo. Moje obzorje se je širilo, a v mojem srcu je vsplamtela ljubezen k onemu koščeku zemlje, kjer sem zagledal luč sveta. Prebiral sem razne slovenske knjige, a kasneje sem zaželel tudi hrvaškega berila; saj mi je bil ta jezik še iz rane mladosti tako dobro znan, tako soroden. In iskal sem knjige in našel v naši knjižnici nekoliko letnikov Danice svetojeronimskega družtva in pa Deželičevo pesmarico. Malo je bilo to, malo, pa vendar tudi tega sem bil vesel. Prepisoval sem razne pesmi in bil srečen, da sem vsaj nekaj našel, kar me je preneslo zopet v sanjarske dni mojih otročjih let tja k bistri Kolpi.

Čas beži. Preteklo je leto, dva, . . . preteklo je tudi deset in še več let. Kolpa še ravno tako teče, kakor je tekla popreje, pa vendar se je marsikaj spremenilo. Danes med Slovenci ne bi moral več tako iskati kako hrvaško knjigo, danes čitajo Slovenci hrvaške knjige in časopise, a Hrvati slovenske. O bratskem jedinstvu se je marsikaj govorilo, a zdi se mi, da ni daleč doba, ko tega ne bode potreba, ko bode vsaki zaveden Slovenec in Hrvat čital oboje. Poznali se bodemo vedno bolje in iskreno ljubili. To bode najtrdnejši most čez Kolpo, katerega ne podere nobena sila.

A Kolpa, mila moja Kolpa, ob kateri se zbirajo sanje moje mladosti, tekla bode veselo dalje, valčeki bodejo se igrali po čistih peščenih tleh in šumeli dalje proti vzhodu, a v zraku gostolel bode veseli škrjanček najlepšo pesem o bratski slogi in jedinstvu! . .

Zagreb.

Janko Barlè.

PO RUŠEVINAMA STAROGA SOLINA.

[illegible]

I

Istak kroz-željeznice od Spljeta do Knina, koji nas svojom razd-
dražnom sviešću da smo ipak u Evropi, projuriv lijepo obradjenim spljetskim poljem i ostaviv na lievo sela pomoli Kaštela i uliva Vranjic — selo u moru svoju ljepotu ogleda kô djevojka krasna u zrcalu — a na desnu veličanstvene razvaline Dioklecijanovog vodovoda, u trinaest časa izvadi našu družtvancu na malu solinsku postaju. Dva koraka odavle do ceste, pa četiri dalje prema iztoku i eto nas kod zidina gradskih staroga Solina, upravo ondje, gdje je tramonzka cesta od Solina do Trogira prosiekla kod zapadnih vrata (porta occidentalis) bedeme staroga grada.

Solin-Salona! koje li je to čarobno ime!

Ležala je stara Salona pod najvišim vrhuncem Kozjaka, sv. Jurjem, ondje, gdje ona se ravnim obronci pomalo gube u malu dolinu, posred koje teče Solin-rieka (Jadro). Gole stenih klisura na vrh Kozjaka, gubnja gradine Mosora na iztoku, u živoj su opreci sa zelenim livadama sadašnjega Solina, na kojima se uz visoke jablane dižu k nebu vitki platani, a jadikuju vrbe jadikovke. Bujni vinogradi, što se razprostiru po gomilama staroga Solina i po iznositoj vrleti na okolo, protkani zagasito zelenim maslinama i smokvama, daju ovomu kraju osobito lice, puno opreka, kakva je i ćud sadašnjih Dalmatinaca i kakva je bila u staro doba pogumnastih Ilira.

Dok Kozjak kano visoki bedem brani od sjevera, gordi Mosor zatvara ovaj kraj sa iztočne strane. Prema jugu i zapadu vas je

pogled otvoren: onamo se preko solinske dolinice prostire valovito spljetsko polje, u dnu kojega nadiže se brdašce Marjan i tvrdjava Gripi, ta spljetska akropola, dok medju ovima visoko diže glavu zvonik sv. Dujma, a malo podalje gube se u zraku orisi povećih otoka: Brača, Šolte, Hvara i Visa. Sa zapadne strane proteže se kaštelanski zaliv, gotovo sa svih strana zatvoren. Sjevernim njegovim krajem reda se uz more sedam kaštelanskih sela — koja no sa prilika Mis'ra — kano sedam bielih labudova na obali gorskoga jezera, a u zapadnom se kutu digao vitki zvonik bimaris Trogira, dok se s juga u more spuštaju obronci Marjana i Čiova, na kojima je razsijano grmlje mrčike i brnistre. I tako Solin leži na sjevernoiztočnomu obronku velikog amfiteatra, ograničena brdima i brežuljcima, kojemu sredinu zahvaća eliptična površina kaštelanskog zaliva. A baš ondje, gdje je prosjek medju Kozjakom i Mosorom, kroz koji se vijuga put, što spaja Zagorje sa Primorjem, ponosito se na goloj klisuri diže tvrdi Klis, pod kojim se kroz tolike viekove mnoga krv prolila.

Nekoliko koračaja od ovih **zapadnih vrata** (Jezerine) prema zapadu do jedno 230 metara, prešavši razkršće, s kojega kreće put na željezničku stanicu, u mjestu, zvanu Doca, eto malo pogansko groblje (**Necropolis in horto Metrodori, ad viam munitam**) sa deset sarkofaga, već davno odkrivenih, koji daju naslućivati, da je to dio prostrana grobišta, koje se prostiraše uz oba kraja današnje ceste i koje se u jednom nadpisu zove hortus Metrodori. Bilo je po svoj prilici ovo grobište za Solin, što Via Appia za stari Rim.

Pokraj njega duž sjevernoga kraja ceste protegle se tako zvane **Kiklopske zidine** (Dôca), sazidane od ogromnih kamena, pravilno učetvorenih, izdjelanih i dobro sljubljenih, koje dandanas zapanjen putnik, kako naš Kukuljević pjeva, u čudu motri. Ovi zidovi nisu drugo nego li via munita, t. j. utvrdjena cesta, sagradjena po svoj prilici god. 50. pr. Kr., kad bi Solin podignut na oppidum civium Romanorum. Protežu se one uzporedno sa cestom prema Kaštelima gotovo za koja 3 klm., a svršavaju na južnoj strani ceste u sgrade, prilične utvrdama, na mjestu danas zvanu Štacun, koje ime sjeća valjda na Statio I. viae munitae.

Ako odavle — biva s Jezerina, kod zapadnih gradskih vrata (porta occidentalis), — bacimo prema [illegible] oko za koja 650 met. do mjesta, zvana Glavičine, opazit [illegible] ruševine tea[illegible] koje jedva da vire izpod obrasle loze. Dan[illegible] cesta pres[illegible]

istom sagradio upravo medju pozornicom (pulpitum) i orkestrom. Pozornica se nalazi s desne strane puta, kad od Trogira u Solin, a po mnogim ostatcima kapitela, stupova, urezanih komada, bi međjuti, osobito pako jednog liepog torsa »Athene Promachos«, sada u spljetskom muzeju, razabire se, da je bila bogato i liepo uresena. Okolo polukrugne orkestre bio je hodnik, kao u amfiteatru, te se oko nje dizahu u koncentričnim, polukružnim redovima mjesta za gledaoce (cavea), svako mjesto izvisitije nešto od predjašnjega, tako da su gledaoci sjedili u istom redu, kao i u amfiteatru. Promjer orkestre bijaše 10 m., a cielog teatra 25 m.

Na teatar, kao i mnoge druge javne zgrade u Solinu, čeka, da se porušene i zasute bolje prokopa i pročisti. Tom prigodom ustanovili će se, kako je tekla obala rieke Jader, i gdje je bilo glavno pristanište. Nije bo bez temelja mnenje, da je upravo ovo ona točka grada, koja je predstavljena na Columna Trajana, gdje se je car Trajan na putovanju put Dacije, krenuvši na more iz Ancona, preko Zadra (Jader) i Skradina (Scardona) god. 105 iskrcao, da pozdravi pokrajinski grad Salona, te da krene kopnom preko Bosne dalje u Daciju. Sve je ovo liepo uklesano na onoj glasovitoj Columni, koja dandanas resi jedan od glavnijih trgova u Rimu, Piazza Colonna.

Dalje od teatra prema istoku za jedno 150 m. gdjeno su livade Jankovićeve, bijaše unutrasnja luka i pristaniste (portus) Salona. Takovu ... bi ova luka najbolje zaštita. Zemljište s desne strane puta i danas je blatno, te se očito razabire, da je dotle jednom dopiralo more.

Krenuvši lievo, mi ćemo sada moći bez prekida hodati po samim gradskim zidinama (moenia urbis), koje pasahu grad. A vire gdje više gdje manje izmedj zemlje, i stoje ovdje i ondje do 6 m. visine; gdjegod liepim učetvorenim balvanima, a gdjegod sitnim kamenjem, prema tomu jesu li iz starije republikanske dobe, ili iz Markaurelove, ili čak iz poznije. Na desno od zapadnih vrata, pa malne sve do ušća rieke Jadere i do mora protežu se zidovi iz svih doba. Vidi se, kako su ih gradili liepim kamenom, kako u kasnije doba, za vrieme ratova, krpali u nestašici dobra tesana kamena kojekakvim sitnežom. Naći ćemo na putu još mnogo četverokutnih kula, ne zidom svezanih, nego uza nj naslonjenih liepim kamenjem, gradjenim u razno doba. Našlo ih se nazad godina do 88, a i sada ih se vidi što ogolenih, što dielomice zasutih do 40. Nazad dvadeset godina, upravo ovdje kod zapadnih vrata, bila porušena jedna od ovih kula, iz koje

virilo radjeno kamenje, pa se tom prilikom izvadilo ništa manje od 18 nadpisa na kamenu iz prvih viekova po Kr., koji su kao prosti materijal bili uzidani u četvrtom i petom stoljeću.

Baš kod zapadnih gradskih vrata s desne ruke, vidi se takodjer, da je zid bio okopljen velikim kamenima, pravilno učetvorenim; dapače jedan takav kamen visi još osamljen, držeći se jedino gornjom svojom plohom cementa. Živi je on svjedok, kako su po razorenju staroga Solina stanovnici sadašnjega pa i oni okolnih sela raznosili na sve strane staro kamenje kao gradjevni materijal za nove sgrade. Čita se u starim poveljama, da je već god 1000 po Kr. neki Pincij, rodom Bugarin, primio na dar od hrvatskoga kralja Držislava kamenje blizoga amfiteatra da sagradi ovdje blizu crkvu sv. Mihovilu, sv. Petru apoštolu i sv. Martinu biskupu. Crkvi nestalo traga, jer je porušena za doba Turaka, ali položaj na sjeveru željezničke postaje zove se i dandanas sv. Mihovil.

Pri rušenju gornjih spratova liepog romanskog zvonika stolne crkve u Spljetu g. 1896. bijaše izvadjena iz njega sila rimskih nadpisa, arhitektonskih ulomaka, uzidanih XIV.–XVII. vieka kao prosti gradjevni materijal, a sve to iz solinskih ruševina. Nema starije kuće u selu Solinu, u kojoj ne bi bio još uzidan po koji stari nadpis uz silu ostalih predmeta. God 1898. bila je porušena neka stara kućica pokraj amfiteatra. U njoj bilo uzidano do 12 nadpisa, glava, arhitektonskih ulomaka. Spljetski muzej pogodio sve starinskoga, što se vidi i ne vidi, pa iza kako bi kuća porušena, izskočila 32 starinska predmeta. Što li sve ne bilo u Mletke odnešeno? Mletačka vlada trgovala je sa solinskim ruševinama; donapokon davala ih mjesto plaće svojim neplaćenim činovnicima! God. 1678. providur Petar Valier nagradio je sa preko 4000 komada starog kamena fiškalnog odvjetnika G. Kavanjina, koji je bezplatno služio, i to još u znak javnoga priznanja! Providur Leonardo Foscolo god. 1647. dade, da razore Solinjani i Kaštelani veći dio utvrda solinskih, jer da su se u njima bili Turci ugniezdili. G. 1656. providur Bernardo izvadi u Solinu za spljetske utvrde »dobar dio velikog kamenja«. Godine 1711. providur Vendramin dozvoli nadbiskupu Cupilli gradjevnog materijala iz Solina za njegove sgrade u Spljetu. God. 1702. providur Angjeo Diedo zahvaljivaše Jurju Politeu, Spljećaninu, za poslane mu sanduke kamenja i mramorja, moleći ga, da mu pošalje i još obilatije!

Nego za ovako pljačkanje i rušenje starinskih spomenika dao loš primjer i sam car Dioklecijan, rodom Solinjanin! Sve stupovlje od granita i inog mramora, što resi njegovu palaču u Spljetu

je on prenio iz ruševina egipatskih. I dvie sfinge, što no jednom čuvahu ulaz u njegov mauzolej — sada stolna crkva — odnio on izpred kakva hrama iz Misira.

Čuvar starinskih spomenika u Spljetu ni dan današnji uza sve paragrafe zakona, uza sve razvijeno čuvstvo, da se štede stari spomenici, ne može da očuva ruševina solinskih od pljačkanja i rušenja sa strane radišnih i prometnih Solinjana, ne može da očuva Dioklecijanovu palaču od nagrdjivanja i rušenja sa strane nekojih Spljećana, nekmoli da se mogaše očuvati tekom vjekova Solin od takova rušenja i pljačkanja! I s toga je rieč: *Quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini, quod non fecerunt Barberini, fecerunt Spalatini!*

Sunce već odskočilo, pa i mi krenusmo dalje.

Dva koraka od ovih zidina prema sjeveru, pa četiri prema iztoku i evo nas kod **amfiteatra** (sl. 13) — Paraćeve kuće. — Ležao je on na skrajnoj sjevero-zapadnoj točki drugoga diela grada te bi po veličini i po položaju rekao, da je samo za ovaj dio grada bio i sagradjen. Promjer u dužini iznosi mu 65 m., a u širini 47 m. Manji je negoli su amfiteatri u Puli, Veroni i Carnuntum-u (Deutsch-Altenburg blizu Beča), a veći od onoga u Aquincum-u (stari Budim) pokraj Budimpešte, veći od onoga u Pompejima, kojemu je os dužine 67 m., a os širine 35 m. Na ulazu ima četiri ogromna pilona od biela kamena, vrlo liepo izradjena. Ovi stupovi podržavahu svodove od kamena, izdjelane na vanj u pravcu osi dužine. Tlo na ulazu bijaše popločeno nepravilnim pločama od kamena, i one ili još dosta na mjestu. Popločeni hodnik obkoljivao je cielu arenu, na kojoj ono razpucale se kamene loze, kao da još osjeća vlagu prolivene krvi gladiatora i Kristovih mučenika, na njoj prolivene! Svodovi su okolo još sa južno-zapadne strane djelomice dobro sačuvani, a uz taj svod na kojem lako da su vrata — *porta pompae*, kroz koja su gladiatori ulazili u amfiteatar, dok su vrata *porta triumphalis* za dobitnike na sjevernoj strani djelomice zatrpana, a djelomice porušena. Sva je prilika, da se je *arena* mogla vodom poplaviti, da se u njoj priredi *naumachija*, t. j. pomorska bitka. S desna i s lieva glavnomu ulazu, gdje se plaćala ulaznica — *tessera amphitheatralis* — redaju se u okrug mjesta za gledanje, *cavea, gradus spectaculorum*. Izpod ovih mjesta bijahu na nižemu drugu niza sjedala, *subsellia*, zaštićena ogradom za obranu od divljih zvieri. Izpod gledališta bijaše raznih vrata — *vomitoria*, — kuda su zvieri ulazile u arenu. Izmedju *subsellia* i *cavea*

Sl. 1. Amfiteatar.

vijaše u okrug eliptičan hodnik praecinctio, diazoma, od koga nam se jedan dio sačuvao; iz ovoga se je moglo doći k sjedalima prvoga reda, pa uz nekoliko stepenica — gradus, gradationes — k onim drugoga reda. Gradationes podizahu se u raznim redovima jedna povrh druge i jedna iza druge, te tako sačinjavahu redove sjedala za gledaoce, koji se postupice penjahu jedni nad druge u koncentričnim krugovima. U najnižem redu sjedjaše magistrati, u ostalim gradjani, a žene u najvišem, pod jednim trijemom na stupove, dok je drugi dio istog trijema bio ostavljen za mali puk. Za zaštitu od sunca i od kiše mogaše se cieli prostor prekriti platnom — velarium, učvršćenim na koncima, zabivenim u zid kod zadnje periferije sjedala.

Koliko je nevine krvi u ovoj areni prolivено za nasladu krvoločnih Rimljana i pod krvoločnimi Rimljanima! Koliko li je mučenika ovdje zaglavilo, da svojom krvlju zasvjedoče vjeru Kristovu!

U okolici amfiteatra nadjoše se nekoliko gladiatorskih nadpisa. Jedan nadpis hvali Amabilis-a t. j. miljenika, secutor-a (gladiator ovako zvan, oboružan bodežom i štitom, jer je sliedio, progonio svoga takmaca, zvana retiarius, oboružana samo mrežom) rodom iz Dacie, koji da se za trideset okršaja održao u amfiteatru, i da je od navarske smrti, a ne od čovječje ruke poginuo (fato deceptus non ab homine). O Constantu, t. j. Stalnomu, također secutoru, rodom iz Afrike, ubijenu u 20. godini života u drugom okršaju u amfiteatru, pripovieda drugi solinski nadpis, da mu je Aurelia žena postavila mali sarkofag od svoga maloga imutka (de suo ..... posuit). O Maksimijanu, također secutor-u, komu bi nadjeveno ime aureus, t. j. zlatni gladiator, kaže treći nadpis, da je od 22 godine, iza kako se bijaše u areni održao za pet okršaja, na prevaru bio ubijen od razbojnika (deceptus a latronibus). O Kapadu, t. j. Batunnu, retiarius-u (oboružanu samo mrežom, kojom je nastojao uloviti svoga takmaca secutor-a), iz škole gladiatorske u Akvileji, a rodom iz Beiruta, kaže jedan nadpis, da je u šestoj bitci bio ranjen, da je umro od rana zadobivenih, iza kako mu se ni nakratilo liekovima (in medicina decessit).

No dignimo se iz ove nevolje ljudske, gdje se ljudi za nasladu ljudima kao živine klali, u vedri zrak, te koraknimo dalje! Put, koji od amfiteatra vodi prema iztoku, idući uviek po perimetralnim zidinama, ostavljajući na desnu stari grad, a na lievu predgradja na obronku Kozjaka, te više kula, dospieva iza desetak časa puta, gdje se opet opaža dio zida s velikim balvanima, do

zida, u debljini kojega se vidi jarak, kojim je valjda tekla voda. Krene li se s ove točke na lievo, eto nam pred očima u jami malo groblje, nekropola kršćanska (Kapljuč), od šestnaest sarkofaga (**necropolis ad portam suburbanam**; sl. 2.). Leže oni poredani izvan gradskih zidina, u jami dugoj 40 m. po prilici, a duboko do 2 metra i pó izpod površine. Ovdje se može najbolje opaziti, kolik je debeo naplav, koji je tekom viekova zasuo Solin. On je popriečno visok 2·50 m. do 3 m., a mjestimice i više.

Svi su ovi sarkofazi bili u staro doba, koji više koji manje razbijeni i pretraženi, tako da u njima izim kostiju ne bi nadjen niti cigli predmet od vriednosti. Samo ih je pet s nadpisom, a dva sa krstovim monogramom. Jedan je od ovih nadpisa poganski; a četiri kršćanska. Što se nalazi jedan poganski sarkofag medju ovim kršćanskim, ima se tim tumačiti, što su kršćani u petom i šestom stoljeću, ne imajući sarkofaga ili sredstava za nabavu, običavali kadikad uzimati i poganske sarkofage za svoje zadnje boravište. Liep je primjer tomu krasno sačuvani sarkofag Hipolita i Fedre u spljetskom muzeju, nadjen u groblju pokraj bazilike mučenika u Manastirinama. U trećemu sarkofagu od zapada bijaše pokopan neki Leontij, bivši pobočnik gjenerala pješačtva i konjaničtva, sa svojom suprugom. Inostranac bijaše on ovoj zemlji, kaže nadpis, a pridodaje onu dosta običnu formulu, po kojoj ne bijaše nikomu dopušteno pokopati se u ovaj sarkofag. Ako bi tko želio, imao je platiti crkvi globu od dvije librice zlata.*

Sva je prilika, da je ovuda prolazio nekoć put, koji izlazaše na Porta suburbia ili suburbana, te da su uzduž ovog puta bili poredani spomenuti sarkofazi.

II.

Vrativši se odavle na put, pa nakon malo koračaja prevalivši potok Kapljuč, obično suh, jedno 50 met. po prilici, uviek prema iztoku, dodje naše družtvance na mjesto, gdje je perimetralni zid zapadnoga novoga diela grada spojen sa starijim, iztočnim dielom. Prije nego krene dalje, popostade časak ovdje, da baci pogled — jer je odavle najljepši — na cio stari grad. Ondje, gdje [illegible]

* (M. br. 2902.) Hic in pace iacet Leontius ex optione [in] officio magistri eq(uitum) et peditum, quem terra extera duxit, qui vixit annus XL vitam. A[l]terna Romanae, quae servivit annus XVI. [illegible] In si quis cum suis [et] Altenam Romanam dederit corpus, de(t) hecclesiae paenam auri pondo duo. Depositum in di VII. Idus Iunias

Sl. 2. Groblje kršćansko (Kapljuč).

se prema podnevu vide najveće gomile, ondje su bile velike [illegible] kupelji (thermae). Nedaleko bila gradska viecnica (curia). [illegible] prema iztoku ostanci su liepa hrama, valjda matris [illegible] Cybelae. Negdje onuda pod gomilom leži glavni trg grada [illegible] uzduž glavne gradske ulice.

Sve su ove sgrade i mnoge druge bile konstatovane nadpisima i ondje nadjenim arhitektonskim ulomcima, koji se vidjaju po raznim odsjecima arheolozkog muzeja u Spljetu. Ni slika staroga Solina ne može jasna biti, ako se ne posjete ovi odsjeci, u kojima imade do 3000 nadpisa iz svih viekova od prvoga po Kr. do polovice sedmoga, malo prije razorenja Solina: raznih bogova, careva, carskih namjestnika, svakojakih činovnika, vojnickih oblasti, pa krasnih kršćanskih nadpisa, raznih zanimanja i zanata, iz kojih se doznaje i unutrnja povjest i družtveni život ovoga grada. Ovu sliku popunjuju ulomci kiparske umjetnosti na stotine, na hiljade manji predmeti od kovine, od zemlje za domaću porabu, za nakit, pa stotine komada dragog kamenja, hiljada novaca. Sve ono, što je natrpano po odsjecima muzejalnim, sve je — izim posve malog broja — nadjeno u starom Solinu i u okolici, do Klisa i daleko prema Kaštelima.

Malo koracaja od ovoga razkršća, krenuvši prema jugu, eto nas do mjesta, zvana **Ilinac**, gdje su liepa gradska vrata, zvana **Porta Caesarea.** Ploċnik ovih vrata sastavljen je kao i u Pompejima [illegible] velikih nepravilnih balvana, u kojima se liepo razabiru izdubeni [illegible] tečine za kola. Vrata su široka blizu 6 met., a diele ih na tri diela četiri pilona od učetvorenih kamena, koji su dva i dva poredani u pravcu, kojim put ide. Srednji, širi, služio je za kola, a dva uža, pobočna, za pješake. Sa obje strane ovih vrata zid je neobično debeo, a na njemu unutra vidi se sloj vapnene i sadrene naslage od vodovoda, koji tecijaše kroz debljinu zida nad vratima. S jedne i s druge strane vrata vide se dva sahraništa vode (castellum), u obliku osmokutnih kula, naslonjenih uza zid, u promjeru od 5·40 m.

Vrativši se odavle i prosliedivši put sjevera, na razkršću, gdje se sastaju zidine dvaju dielova grada, iznova se u njima vidi **konao** vodovoda (aquaeductus), pa malo dalje na lievo mjesto, gdje su bila gradska vrata (porta suburbana) izpod sv. Duje, a dva koraka dalje prema sjeveru na kutu [illegible] iztoku, razvodje vodovoda.

Odavle malo na desno, eto i ruševine **stare kršćanske gradske bazilike** (basilica urbana, episcopalis [illegible] na [illegible]

gomilama i pod vinogradima na posjedu i kući. Da se uzmogne sve to prokopati, trebalo bi mnogih godina ovdje više vinograda nabaviti. Ma i makar bio uspješan izkopima, jer je ovdje zemljište bilo već preorano, pa se kaže, da su odavle i mnogi stupovi, koji rese pročelje crkve sv. Marka u Mletcima, ipak će biti od velike važnosti za mnoga još neriešena pitanja crkvene povjesti Solina. A da baš pod ovim gomilama leži gradska bazilika, dokazom je, što je još god. 1842 ondje tadašnji ravnatelj dr. Fr. Carrara odkrio **krstionicu** (baptisterium) i **krizmaonicu** (consignatorium). Krstionice se gradile pokraj gradskih bazilika.

Ova je krstionica (sl. 54) ne samo jedan od najznamenitijih spomenika starinskih u Solinu, nego je još vrlo znamenita, što je do nje sačuvana i krizmaonica. U krstionicu ulazilo se je iz grada južnim vratima kroz četvrtasti vestibul, koji se još dobro vidi. Četiri ulomka stupova od crnoga afrikanskog mramora i sad su na mjestu. Uzašav nekoliko stepena, te prošav vrata, dolazilo se u pravu krstionicu, osmokutnu sgradu sa osam nišaka, od kojih pet polukružnih, a u trima su probijena vrata. U okolo osmerokutnoga zida, obliepljena mramornim pločama, kojima se još tragovi vide, bila su četiri velika stupa od mramora cipolinskoga, s liepim kapitelima nalik košu, poput onih ravenskih kapitela iz šestoga stoljeća, sa prikazanim volute i tragovima crvenog bojadisanja, koji se sada čuvaju u spljetskom muzeju (sl. 57). Ovi su stupovi nosili kubu, obliepljenu po svoj prilici krasnim mozaikom, komu se pojedine kocke našlo ondje razasute. U sredini ove sgrade stajaše pravokutna mramornata kamenica za krstenje. S strana se vide malene prostorije po svoj prilici za svlačenje katekumena i neofita, koji se imadu krstiti, a malo dalje bijaše velika prostorija, koja se ima tek prokopati — valjda za poučavanje katekumena. Na zapadu osmokutne sgrade bijaše hodnik, kroz koji prolazaše kanal u kamenu, koji od glavnog vodovoda udvajaše vodu u kamenicu; na zapadu od vestibula. Iz ovoga hodnika, uzašavši dvie mramorne stepenice i prošavši kroz vrata, postavljena na mramornim stupovima, dolazaše se u prostranu dvoranu. To bijaše krizmaonica (consignatorium). U ovu se dvoranu ulazaše i kroz druga vrata, okrenuta prema jugu, koja su bila neposredno vezana sa prostorijama okolo bazilike, a suprot njima prema sjeveru bijaše polukružna apsida. Cieli pod ove dvorane bijaše pokriven mozaikom sa veoma liepim narisima, a upravo prema vratima, koja vode u hodnik, bijahu na mozaiku prikazana dva jelena, gdje piju vodu iz posude, a nad njima nadpis iz početka psalma 41.:

Sl. 8. Stara kršćanska krstionica.

„Kako jelen žudi vrela vode tako duša moja k tebi, Bože!“* Bio je ovaj mozaik više manje čitav do nazad triestak godina. Neki inostranac, nastanjen u Spljetu, za nekoliko godina zalazio često na čašu dobra vina u Solin, svaki put kupovao tajno od težaka po komad ovog mozaika, te ga u torbici kući nosio. Ne zna se, kamo su ovi komadi dospjeli. Ne bilo tada čuvara starina u Spljetu, a Solinjani — ljudi ko ljudi — lakomi za novim novcem! Ovo dakako sada — budi im rečeno na čast — ne bi se moglo više zbiti. Uvidjeli i oni, da su im starine na diku, a bome i na korist!

Odmah na sjeveru krstionice gradski zid i put, što po njemu vodi, kreće na iztok, pa iza malo koračaja eto nas pred ulazom u starokršćansko groblje u Manastirinama. Ovaj je ulaz uresen raznim arhitektonskim ulomcima, pokupljenim po solinskim gomilama. Medju ovima je u staninskom zidu uzidan nadpis, da svrati pozornost posjetitelja: Coemeterium legis sanctae christianae, **starokršćansko groblje** u Manastirinama.

Odavle se ulazi na put, zasadjen na krajevima bujnim ruzmarinom, koji vodi k tomu znamenitomu groblju.

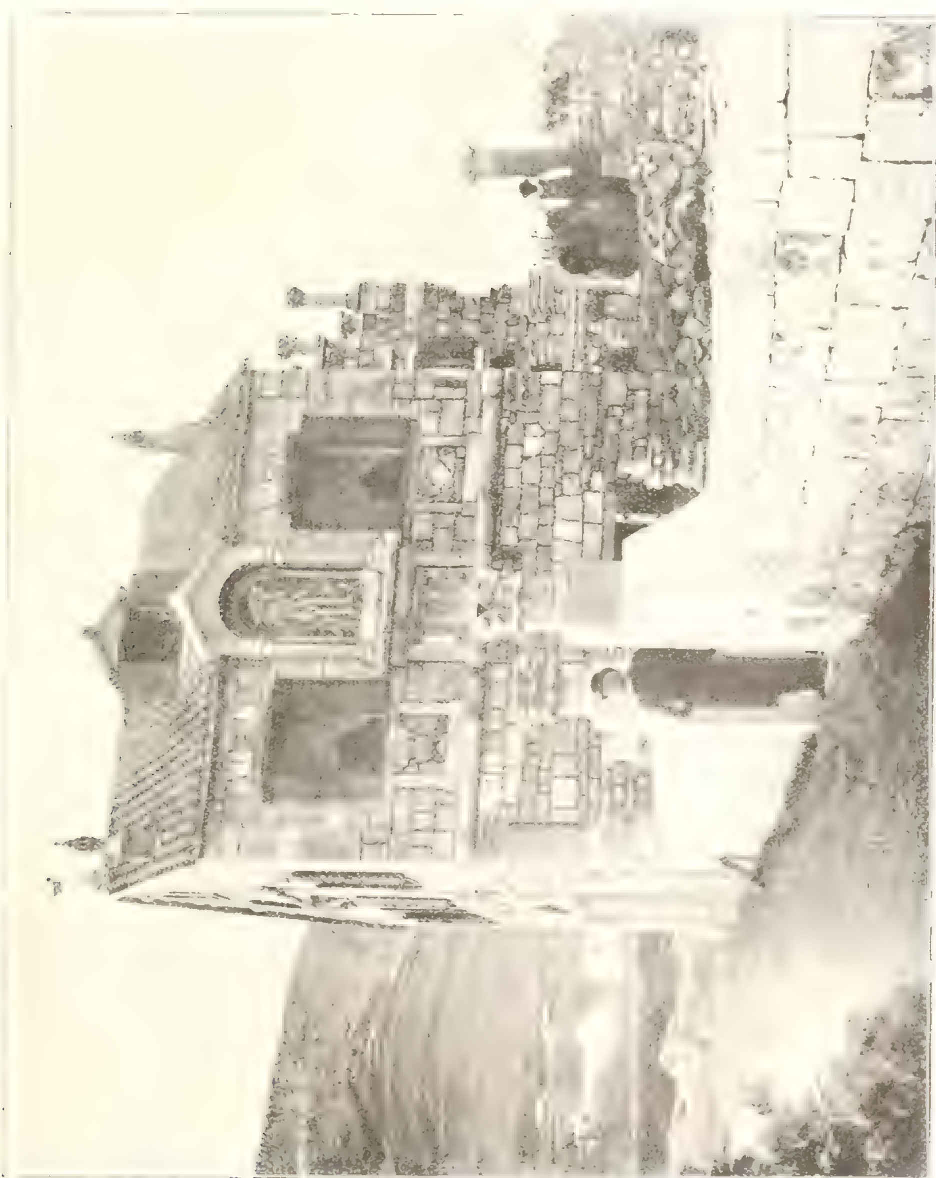
Sunce medjuto već odskočilo na obzorju i stalo dobro pripicati.

Posjetitelji, stariji po godinama i već umorni, krenuli putem ruzmarina, u Tusculum, da se odmore, dok četica mladjih, kojima sunce ne škodi, i dobre im noge, zakrenula odavle na lievo, prema zapadu, poljskim putem do potoka Kapljuča. Pregazila zatim potok prema sjeveru ostavila na lievo Podrugove i Mužićeve kuće, te prošavši kroz obor Milišićevih kuća, — kroz koji se sjetio neko one latinske cave canem — nakon petnaest dobrih časa strmenita puta stigla četica na Coemeterium S. Anastasii u Marusincu na groblje sv. Anastasija ili sv. Staša.

Dok ta četica mladjih hrlila k Marusincu, stariji odmarali se u debelu hladu Tusculum-a. Čudnog je stila ova kućica, sagradjena istom godine 1898. za stan: ravnatelja izkopina, čuvara i za ostale potrebe (sl. 4). Uzidalo se u nju starinskih arhitektonskih i ornamentalnih ulomaka, nadjenih po solinskim ruševinama, pa iz kasnije, srednje dobe, dovežènih iz Spljeta od porušenih katova zvonika stolne crkve. I tako se donekle Solin osvetio Spljetu: ovaj u srednjem vieku digao mu iz ruševina na hiljade arhitektonskih i ornamentalnih komada, a Solin prigodom gradjenja kućice što više mogao odnio mu sredovječnih, te se tim starinarskim ruhom Tusculum zaodjenuo. Na ka-

* Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus!

menu je sagradjen, podrum mu je u živcu kamenu, a i on sav od kamena. U podrumu čuva se dobra i hladna solinska kapljica. Na

Sl. 4. Tusculum ravnatelja solinskih izkopina

odličnu mjestu postavljen je »Dobri Pastir«, čuvar ove kućice. U vrtu, u kojem je pri kraju malo šumice, pa plemenitih voćaka i

razpuštne Dinarske gore, ali one krasote — nutae generi- sitatis — naslagom su mnogi starinskih stupova, kapitela. Nadpis na pročelju stare Kaše posvetitelju, da s dobri Bog podielio ravnatelju zborjnu ovo uživanje: Deus mihi et meis successoribus haec otia fecit! A kojoj blagoslov nad ovim mirnim obitavalištem prosi starokršćanski solinski nadpis urezan nad vratima ulaza: † Isuse Kriste, Kralju kraljeva, gospodare gospodara, neka budu tvoje oči danju i noću milostive otvorene nad ovom kućom!* Kažeš prag da ti dobrodošlicu, Salve! I netom si glavu na vrata pomolio, po starinski skrojen nadpis pozivlje te, da uljeseš u kuću: Ako si trudan putniče, daj, ne budi ti teško, posjeti ovu kuću.** Je li kasno doba dana, je li mračno, starokršćanska svjetiljka svietli ti na ulazu. A imaš što da i pogledaš u ovoj kućici!

Na lievo soba za goste, sva izmalana u starokršćanskim ku- pama i stilu. U sredini stropa »Dobri Pastir«, a okolo njega staro- kršćanski simboli: grozdje, golubica, riba, palm itd. Po stienama u više okvira slike solinskih razvalina; a kao na izmjenu medju dva [illegible] pjesnik Horacijeve kitice: Iste terrarum mihi praeter omnes | angulus ridet, ubi non Hymetto | mella decedunt, viridique certat | bacca Venafro | Ver ubi longum | tepidasque praebet | Juppiter brumas, et amicus Te- bron | fertili Baccho minimum Falernis | invidet uvis. Kako liepo pristali ovi [illegible] zakutku svieta! Tebron je Kozjak, brdo nad Solinom. U sredini je ove sobe stol od kamena, podržavan kapitelima od kamena; na stranama dva naslonjača od kamena, pretvorljeno dno sarkofaga, na starinskim stupovima, koji i okolo sobe služe za sjedalice. Medju ovima poredalo se unaokolo nekoliko [illegible] pepelnjaka (urnae cinerariae). Pokućstvo je sve od kamena, samo što su sjedalice okolo stola od drveta, izdjelala ih ruka našega Zagorca. Prema ovoj sobi pri tlehu je kuhinja, i ona u kamenu, a u njoj ognjište u živom kamenu.

Uzadjimo, kad je ovako liepo, i na prvi kat.

Stube su izradjene po starinsku. U vrhu je Kristov monogram medju dva palma sa nadpisom: in hoc signo vinces! Na desno je veća soba: strop joj uresen kao u katakombama: u sredini Isukrst u spodobi Orfeja, a naokolo sve starokršćanske

* C. I. L. III. 2071: † Iesu Christe rex regum, domine dominantium, sint oculi tui aperti die ac nocte super domum istam, clementer. — ** Quamvis lasse viator, rogo, ne graveris et domum contempla hanc.

slike: Mojsija, David itd. Veliki ormar, pun biranih knjiga, nad kojim se čita: bibliotheca patria, pokazuje, čemu služi ova soba. A na stieni prema iztoku Horacijevi stihovi: O rus quando ego te aspiciam, quandoque licebit | nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis, | ducere sollicitae iucunda oblivia vitae, očevidno kažu, kako za svojim Tusculum-om čezne njegov gospodar, kad ga kojekakvi posli i poslici progone po tiesnim, zdušenim spljetskim ulicama, ili kad u Rogatačkoj Slatini srče, sirota, mlaku vodicu, da okriepi zdravlje, te u družtvu zagrebačkih prijatelja obigrava brda i doline. S druge strane dvije sobice za počivanje popunjuju ove seoske udobnosti. U ovoj kućici bivaju kadikad i zanimljive disputationes Tusculanae o izkopinama u znamenitim dvama grobištima solinskih mučenika. Posjetitelja, kad izlazi iz kućice, ona ovako pozdravlja: Exeuntibus pax!

Pokraj Tuskula ima i stan za čuvara, custos effossionum Salonitanarum, pa i za konjića, komu je namienjena plemenita zadaća, da odvaža materijal izkopina. I on nad svojom stajicom ima svoju citulju. Malen je, ali srčan ovaj konjićak bosanske pasmine. »Miš« zove ga gospodar, »parvulus« Evropejci, što je isto, samo što se prvomu imenu radje odazivlje. Osobito je ponosit, kad on, starinskim sedlom osedlan, nosi kano vila gospodara po solinskim ruševinama.

A kad skoro Tusculum bude imao i hladnu pitku vodu, tada će njegov gospodar moći uzkliknuti s Horacijem: Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus | Hortus ubi et tecto vicinus iugis aquae fons | Et paulum silvae super his foret. Auctius atque Deus melius fecit!

Pobrinuo se Don Frane ne samo za ugodno zemaljsko boravište u ovoj samotnoj kućici, nego sjećajući se onog starokršćanskog grčkog nadpisa, nadjena ovdje u okolici: Osokoli se, Avgusta, nije nitko bezsmrtan (2149 A), priredio on na vrieme sebi i zadnje počivalište: rimski sarkofag. I već mu početak nadpisa gotov: Hic iacet Franciscus peccator et indignus presbyter. Expleto annorum circulo quinto (50 [illegible]) života hoc sibi sepulcrum Franciscus condere iussit prema onomu svećenika Ivana u Marusincu. Bilo mu taman 50 godina, kada ga početkom oktobra god. 1896. [illegible] kao [illegible]skog ravnatelja. Brže bolje daj spravi sebi grobnicu, i to u Solinu, baš na polju njegova mnogogodišnjega rada u Manastirinama, [illegible]

[illegible]

kod svetih solinskih mučenika. Ali sjećajući se pape Damaza, koji se iz strahopočitanja ustručavao pokopati se blizu svetih mučenika, »Hic fateor Damasus volui mea condere membra, sed cineres timui sanctos vexare piorum«, udaljio on pokolinjo svoj sarkofag od confessio martyrum u Manastirinama, pa dalje i od narthex-a, gdje su stali grješnici i pokornici. Tu on [illegible] Don Frane vječni sanak snivati. Sveti mučenici solinski, za slavu kojih on se je na ovoj zemlji toliko trudio, bili njegovi introductores [illegible] pred lice Božje, pred njim se molili za svoga peccator et indignus presbyter, da njegova duša »boni Pastoris humeris reportata Sanctorum consortio perfrui mereatur!«

U hladu ovoga [illegible] da se mladež [illegible] s Manastirina, [illegible] a da im vrieme [illegible] u glavnim crtama povjest svojega staroga Solina.

Postanak Solina gubi se u tami vjekova. Prvi put spominje se u povijesti god. 119 pr. Kr., kada već bijaše znamenit grad dalmatski, u komu se [illegible] sklonila čitava vojska konzula L. Cecilija Metela [illegible] Solin [illegible] sa [illegible] Heraklom, da bi [illegible] Hilos, sin Heraklov, bio sa [illegible] u argonautskoj i [illegible] sačuvava valjda [illegible] Solina u IV. vieku po [illegible] pučka mašta kao da je pretvorila u mitičko ime Hila, sina Heraklova.

[illegible] Solina [illegible] grčkim naseljenicima [illegible] da su njegovi stanovnici bili u većini plemena [illegible], t. j. puk dalmatski, jer pri prvom pojavu u povjesti Solin [illegible] kao dalmatski grad [illegible] Salona, [illegible] ima isti dočetak kao i druga mjesta čisto ilirska (Narona, Scardona, Promona, Albona, Flanona, Ortoplinia, Ancona itd.), koja u doba hrvatsko dobiše dočetak na -in (Nonin, Skradin, Promin-a, Labin, Plomin, Kornin, Jakini [illegible] i kod [illegible] i na nadpisima [illegible] Salonae u kasnije doba poslije Cesara, [illegible] bi se tim protumačiti, što je grad bio od dva dijela: starijeg grčko-ilirskoga i kasnijeg rimskoga.

Kada god. 155. pr. Kr. Delminium (Duvno, Dumno, Duvno u Hercegovini), glavni grad Dalmata, bi razoren od Rimljana, koji

zatim, upravo god. 129., bijahu podvrgli svojoj vlasti i cielo dalmatsko Zagorje od Narone (Vid na Neretvi) do Siscie (Sisak u Hrvatskoj), odzvonilo je bilo i slobodi Dalmata u primorju. Prije ili kasnije i obala imala je pasti u pančе orla rimskih legija. To je trajalo malne viek i pô, te je stalo mnogo krvi Rimljane, a i ljutih okršaja ratoborne Dalmate. God 110. pr. Kr. krene konsul L. Cecilij Metel s vojskom iz Panonije, i Dalmati mu primiše vojsku prijateljski, koja i prezimi u Solinu. Iza ovoga dogadjaja Solin postade točka strategična, okolo koje se vrtijaše cielo djelovanje Rimljana do konačnog pokorenja ove obale. God. 70. pr. Kr. pokušaše Dalmati da sbace rimski jaram, i utvrdiše Solin, koji, iza pada Delminija, bijaše im postao glavnim gradom. Prokonsul G. Koskonij upokori cielo primorje dalmatsko od Neretve do Krke i osvoji god. 78. Solin, koji bi opet od Dalmata oslobodjen, dok ga kasnije nakon dvojega obsiedanja ne osvoji posvema god. 39. Asinij Polio.

Od god. 78. Solin bijaše postao conventus civium Romanorum, t. j. sastajalište gradjana rimskih, raztrkanih po cieloj srednjoj Dalmaciji, koji su sačinjavali jednu zadrugu, pod vlastitim zakonima i uz vlastitu upravu, imajući dva magistra i dva kvestora, koji upravljahu javnim poslima. Kada bi god. 50. Ilirik, koji dosele bijaše zemlja na po podložena, na po saveznička, pretvoren u rimsku pokrajinu s redovitom upravom, a C. Julij Cesar prvi joj prokonsul, Solin postade glavnim gradom ciele pokrajine, pošto bijaše tada oppidum civium Romanorum. Za ponovnog svog boravka u Solinu god. 57. i 54. pr. Kr. C. Julij Cesar steče na osobit način ljubav gradjana rimskih, nastanjenih u Dalmaciji, koju mu oni i izkazaše malo godina kasnije u gradjanskom ratu, izmedju njega i Pompeja god. 49. pr. Kr.

Za ovoga rata sbilo se u Solinu raznih veoma zanimljivih dogadjaja. Kako sva obala Dalmacije, tako i Solin pristajaše uz Cesara. Pompejeva vojska, osvojivši Krk (Curicta), privabivši na svoju stranu Vis (Issa), stiže pod Solin. M. Oktavij, Pompejev morovodja, nemogavši na svoju stranu predobiti ovaj conventus, stade ga obsjedati. Solin, pripovieda sam Cesar (u pogl. 9. knj. III. de bello civili), bijaše jak i po samom položaju i radi toga, što bijaše na brežuljku. Bio opasan prostim zidom bez utvrda, a malo bijaše gradjana, da bi mogli odoljeti Oktavijevoj vojsci. Pri[illegible]še s toga oni zidu drvenih kula, digoše na oružje i robove, a žene odrezaše svoje kose za konoplje vojničkih sprava. Zaludu Ok[illegible]j opasa grad peterostrukom obsadom, zaludu [illegible] onanoza navali

rise; Solinjani, premda gladom izmoreni, održaše se junački, te napokon provalivši protjeraše u bieg Oktavija sa znatnim gubitkom. Kao negda kartažke žene, tako su u ovoj zgodi Solinke veoma živo pomagale u obrani svoga rodnoga grada. Jedne noći provališe one kao bjesomučne furije, u crnim odielima, sa gorućim zubljama u rukama u neprijateljski tabor, te pomogoše potući i razbiti vojsku.

Medjutim Dalmati, koji pristajahu uz Pompeja, čim stade Cesar, nakon poraza kod Farsala, okupljati u Dalmaciji ostanke vojske, pobuniše se proti njegovu namjestniku Kv. Kornificiju, kojemu Cesar bijaše poslao u pomoć Gabinija s jakom vojskom. Pa kad ovaj posljednji, nakon mnogih poraza, htjede pobjeći u Solin, bude na putu nedaleko od Muća (Andetrium) od Dalmata tako potučen, da je osim mnogih vojnika i vojničkih stjegova izgubio 38 centuriona i 4 tribuna. Gabinij malo zatim umre u Solinu od dobivenih rana. Sam car August u svojoj političkoj oporuci monumentum Ancyranum hvali se, da je oprao ovu sramotu i da je preoteo vojničke stjegove, što no Gabiniju bjehu oteli Dalmati. Dalmatinima ipak podje za rukom, da god. 42 osvoje Solin, ali im ga god. 39 opet ote Asinij Polio. Ako ne J. Cesar, a to sigurno August utemelji u Solinu koloniju, medju god. 33 i 31 pr. Kr. istodobno kad Jader i Naronu, te ju prozva *Colonia Martia Julia Salonae*. Kao što bijaše svaka rimska kolonija u malenu slika Rima, tako i Salona imadiaše ustav i upravu sasvim nalik onoj u Rimu. U Solinu imadjahu svoje žrtvenike sva božanstva rimskog Olimpa; tu razni svećenički kolegiji, tu na glasu carski žrtvenik — *ara Salonitana* —, središte javnog bogoštovlja za svu Dalmaciju.

Nakon što bijaše Ilirik konačno uredjen kao pokrajina rimska, Solin postade sielo — *conventus iuridicus* — diela Dalmacije od Krke do Neretve. U solinski sabor — *conventus* — šalju svoje zastupnike 342 *decuriae* Dalmata, 25 Deura, 238 Ditiona, 267 Mazeja, 52 Sardeata, sve plemena iz današnje sieverne Dalmacije, Bosne i bosanske Hrvatske (Krajine), pa s otoka, jer lukavi Rimljanin bijaše ostavio unutrnju upravu zemlje onako, kako ju bieše našao pod starim Ilirima. U Solinu stanovaše namjestnik Dalmacije, prije pod naslovom *prokonsul*, zatim *legatus Augusti pro praetore*, kao gradjanski, politički i vojnički poglavica, a nakon reforme pod Septimijem Severom kao *praeses*, t. j. gradjanski namjestnik, dok bijaše *dux Illyriciani limitis* vojnički namjestnik, ponajviše sa sielom na Dunavu; naravski svaki od ovih imadijaše uza se množtvo svakojakih činovnika i vojničkih oblasti.

I poslije nego je Dioklecijan god. 297. razdielio Dalmaciju u **Dalmatia Salonitana i Praevalitana**, Solin ostade sielo vrhovnih magistrata prve. Sbog svog sgodnog geografskog položaja, i kao središte političkog i administrativnog života u Dalmaciji, postade Solin i središtem trgovačkim na zapadnoj strani balkanskoga poluotoka. Tomu je u velike pomogla razgranjena mreža cesta, sagradjenih osobito za cara Tiberija od njegova namjestnika P. Kornelija Dolabele. Četiri glavne ceste odvodnice spajale su Solin sa granicama pokrajine. Zapadni ogranak, stara via munita, vodjaše iz Solina u Tragurion, te dotičući se svih primorskih mjesta, svršavaše u glasovitu Akvileju, gdje se spajaše s italskom i germanskom mrežom puteva. Drugi sjeverni ogranak, via Gabiniana, pokraj Klisa, idjaše na Andetrium (Muć), te prešavši kroz gorski dio pokrajine dopiraše do sjeverne granice. Treći, iztočni, idjaše prema Aequum (Čitluk pokraj Sinja) preko Bosne u savsku dolinu, i tu se sjedinjivaše sa panonskom mrežom. Četvrti ogranak razilazeći se na Pons Tiluri (Trilj) dieljaše se opet u ogranak iztočni, koji jednim trakom prodiraše do sredine Balkana, drugim svršavaše u Naroni, a južnim trakom sjedinjivaše južni Ilirik. Šesti ogranak uz južno primorje, spajaše Epetion (Stobreč) i ostala mjesta uz more: Pituntium (Podstrana), Nareste (Krug Jesenica), Oneum (Zeljevice Jesenica) itd.; jedan ogranak ovoga idjaše u Aspalathos, mjesto, gdje se početkom četvrtoga vieka podiže Dioklecijanova palača.

Malo imade starinskih gradova, kojima se ime jošte čuva, a vidjet je toliko malo tragova njihova nekadašnjeg sjaja i veličine, kao što upravo u Solinu. Još su prilično sačuvani zidovi oko grada, koji se dobrim dielom razabiru u cielom obsegu od preko 4 klm. Oblik je grada nepravilan; u najvišoj dužini ima blizu 1800 m. od Porta Andetria do Porta Occidentalis, a u širini do 700 m; površina mu iznosi 72 hektara. Dugoljasti ovaj oblik pjeva i pjesnik Lucanus: »Qua maris adriaci longas ferit unda Salonas et tepidum in molles Zephyros excurrit Jader.« Do polovice drugoga vieka Solin ne bijaše još zauzeo velik obseg, koji je imao kasnije, te još u to doba ne bijaše promienio oblika i veličine staroga grčko-dalmatskoga gradića. Strah pred varvarima, koji god. 167 bijahu provalili u sjeverni Ilirik sve do Akvileje, navede cara M. Aurelija, da utvrdi grad god. 17[illegible], a to su mu radili većinom razni vojnički odjeli. Stariji dielovi grada bijahu ovom prigodom što popravljeni, što porušeni i upotrebljeni kao gradjevni materijal. Obzidom M. Aurelija utvrde [illegible] proširen[illegible] točne i južne strane, dok zapadna sa Porta C[illegible] ostajaše i[illegible]

Najbolje procvate i do najviše povjestničke znamenitosti dodje Solin, kada mu car Dioklecijan, po svoj prilici rodjen u ovom gradu ili u najbližoj okolici, sagradi okolo 300. po Kr. ogromnu palaču za svoje mirno boravište na mjestu Aspalathus, gdje se danas podiže grad Spljet. Dioklecijanova ljubav za Solin i blizina njegova iznesoše još više na glas taj grad. Carski dvor privuče u Solin i u njegovu krasnu okolicu mnoge bogate Rimljane. I u trgovačkom pogledu podiže se grad, budući da je bio zadnja točka najznamenitije i najkraće ceste medju Panonijom, Istokom i Jadranskim morem. Trgovina i pomorstvo spievaše se u Solinu, koji postade jedan od najznamenitijih i najnaprednijih gradova na Zapadu. Proizvodi bogatih rudnika u Bosni, drvlje iz prašuma ove pokrajine, obilna i izvrsna vuna i krzna u velikom broju uvažahu se u Solin, tako da su u četvrtom stoljeću bile u njemu mnoge javne tvornice, navlastito oružja i strojarnica kože, te mastionice i tkaonice. Od ovih tkaonica još danas imade uspomena u svećeničkoj našoj odjeći »dalmatica«, koju je kršćanska crkva primila.

U petom stoljeću Solin dodje na glas kao zaklonište velikih rimskih prognanika. U razdiobi rimskog carstva oko god. 400. zapadni Ilirik, upravljan po jednomu vicarius-u, sačinjavaše dvie italske prefekture; Dalmacija, dio zapadnog Ilirika, bijaše upravljana od praeses-a, koji stolovaše u Solinu. Kada se je zapadno rimsko carstvo primicalo raspadu, Solin je imao još toliko snage, da se još po sebi uzdrži, te odoli provalama Huna i Gota god. 449., 457., 458., i ako dosta pretrpi od tesnoća, a okolica mu bijaše više puta opljačkana.

U strašnome i dugome ratu medju Ostrogotima i carom Justinijanom (god. 535—555.) Solin bijaše odlučna točka. Zaraćene stranke znale su, da za vlast na balkanskomu poluotoku bijaše odlučan posjed Dalmacije, pa se s toga najviše otimahu o glavni joj grad Solin. God. 535. Justinijan posla vojvodu Munda, da ga osvoji, pošto ga već Goti jakom vojskom bijahu obsjeli bez uspjeha, jer grad bijaše dobro utvrdjen i obskrbljen, a gradjani privrženi caru. Vojvoda bizantinski, Konstancijan, medjutim pojača god. 536. još bolje utvrde oko grada, na koji nastupne godine iznova navališe Goti, nakon što su bili porazili Munda, koji pade u bitci. Rat, koji se je uviek vodio oko Solina, nastavi se nestalnom srećom nastupnih godina. God. 537. Goti stadoše na novo obsjedati Solin; god. 545. prezimi u njemu glasoviti vojvoda Belisarij; god. 551. vojvoda Ivan izabra Solin za središte svojih vojničkih podhvata proti Gotima, koji ga god. 552. pod Ilaufom na novo stadoše napastovati. Napokon Narses, bora-

veći u Solinu, pripravi svoju treću vojnu proti Gotima (god. 552 do 555.), i to učini kraj vlasti Gota i osigura Dalmaciju i Solin iztočnome carstvu.

No ovo mirno stanje ne potraja dugo, jer česte provale Avara god. 582., 597. i 604. stadoše iznova dodijavati Solinu. Ob ovomu žalostnomu stanju jadikuje i papa Grgur Veliki u pismu upravljenu god. 600. Maksimu, nadbiskupu solinskomu. Tada stolovaše u Solinu bizantinski upravitelj Dalmacije, pod naslovom prokonsul, i zadnji, što nam je poznat iz listova pape sv. Grgura Velikoga (godine 598.) i iz jednog znamenitoga nadpisa (god. 603.) bijaše Marcelin, sin svećenika Ivana, čuvara bazilike sv. Anastazije u Marusincu. Od god. 626. do god. 639. začestaše udarci sa strane Avara, a god. 639. bijaše Solin već u ruševinama.

Zemlja, koja se tekom viekova odronjivala od obronka Kozjaka, osobito iza kako bi ovaj ogoljen od šuma u srednjem vieku, pokrila je Solin za tri metra visine po prilici. Od toga vremena leži on u ruševinama. Radišni solinski težak od viekova, a osobito tekom zadnjih decenija razčišćenje ruševine, nabacuje sitno kamenje na gomile, zasadjuje na razčistima vinograde, koji daju glasovitu solinsku kapljicu; pomljivo i nasporno zabada mašklin u zemlju, u nadi, da će blago naći. I nalazi uviek poštogod; izvaljuje on iz utrobe zemlje nadpisa i svakojakih gradjevnih i arhitektonskih komada, koje za skupi novac prodaje arheoložkomu muzeju, dok mu djeca okolo njega žurnim okom kupe po površju zemlje drage kamenčiće, stare novce, kojekakve kovne predmetiće, da ponude na prodaju Don Frani i izbiju koji novčić za kapicu i opančiće.

Dok su ovako stariji u debelu hladu pozorno slušali pričanje o sudbini ovoga klasičnoga grada, malena ali hrabra četica, pregledavši onako na brzu ruku groblje u Marusincu i naživavši se odavle krasnog pogleda na okolicu od romantičnog Trogira preko Kaštela do gordog Klisa i pitomih Poljica, uz morsko povjetarce, koje stalo ublaživati ljetnu sparinu, istim putem, kojim amo dodje, kroz Milišićev obor, sašla na potok Kapljuč. Skrativši ovdje put, preko potoka popela se prema iztoku, pa poklonivši se kapelici sv. Dujma i Staša, stigla vrcem na Manastirine, da se pridruži za dalji posjet ovih izkopina četi starijih. I ako umorni, ne mogli da se dosta nahvale Marusinca i šta su sve onamo vidjeli.

Na ovoj želji razpleo se razgovor, kako je i ono groblje postanulo. Ali zato trebalo bi daljega poći i dotaknuti se progonstva kršćana silnog cara Dioklecijana.

*

Jednog dana pri koncu trećega vieka probudi se grad Solin ovjenčan slavom. Što se u njemu bijaše rodio jedan od najvećih careva, što [illegible] bijaše zasio na prijestolje najvećeg i najmogućnijega carstva jedan od njegovih sinova, i to od najnižeg roda. Caius Aurelius Valerius Diocletianus bi u dalekom Istoku proglašen od legija rimskim carem. Od niska roda, stao se on od mladih godina penjati postepeno u rimskoj vojsci od časti do časti, ali nitko ne bi bio mogao predvidjeti, da će ovaj sin male rimske pokrajine, sin oslobodjenika, uzeti jednom u svoje ruke kormilo ogromnog rimskog carstva. A kad ga se vidilo na prijestolju, kada se promatralo njegovim okom, snažnom voljom, okretnim radom rimsko carstvo, uzdrmano već tada u svojim temeljima, [illegible] i nadu novog maha, Solin ponosit pozdravi uzvišenje svoga stanovnika. I dvije legije ilirske, Joviana i Herculiana, dodoše tjelesnu stražu svomu caru. A i car s druge strane ne zaboravi svog rodnog mjesta. Dosta razumni, a da slavlje, pohlepa i sjaj carskog dvora nije ga [illegible] uslied svog carstva [illegible] prostodušnu [illegible] i [illegible] vojničku osobito [illegible] — kao i svakomu Dalmatincu i potonjih vjekova — , bijaše [illegible] sprovesti zadnje dane svog života pokraj onog grada, u kojem bijaše ugledao svjetlo ovog svieta. Na vratima samoga Solina, na obali mora, koje zatvoreno otocima, nalikuje mirnomu jezeru, na mjestu zvanom Aspalathos podiže on u kojih desetak godina sjajnu palaču. Spremajući se da je za dvadeset godina bio gospodar svieta, htjede da njegovo zadnje prebivalište bude veličanstveno, sjajno. Palača, koja je jedva bila dostatna za jednog čovjeka početkom četvrtog vieka po Kr., eno je prostrane početkom dvadesetog vieka za 3000 duša: cieli stari grad Spljet u nju se udobno smjestio!

Ova gradnja bijaše velik dogadjaj za Solin i okolicu. Arhitekti s obale Male Azije, gdje je dotada Dioklecijan boravio, pohrlili amo: bieli otok Brač dao kamenje, bogati Egipat mramore, a grad Solin [illegible] radnika, zanatlija, [illegible], poizbor kršćana. A i sam car Dioklecijan dvaput glavom došao amo, da pregleda radnje, da se nauživa već unaprieda slasti počitka na ovoj divnoj obali Jadranskog mora.

Ali i kršćani u Solinu, već u znatnom broju, pomnjivo pratili

ove carske posjete. Vikli od nekoliko godina nekoj snošljivosti svoje vjere, gledali oni nekom bojazni, što će in. svaki posjet njihova otačbenika donieti: blago postupanje ili progonstvo!

No i Dioklecijan, od dana na dan uvjereniji, da vjera njegovih otaca jedina može uzkrisiti sjaj propadajućeg rimskog carstva, snovaše kako da ovu novu vjeru utamani. Ne bijaše to lak posao. U samu njegovu obitelj bila ona tajno prodrla: žena mu Priska, kći liepota Valerija, bile kršćanke; častnici, vojnici njegove tjelesne straže priznavali se sljedbenicima Nazarena. Trebalo ovu neman izkorjeniti. Zet Dioklecijanov, Galerius, zapovjednik Ilirika, podpirivao sumnje i predsude praznovjernoga cara, da kršćani snuju donapokon, kako da se dovinu vrhovne vlasti. Car ne bijaše još slavio svoje slavlje, ne bijaše još u Aspalathu dovršio svoju sjajnu palaču, kad već tri odluke, od njega jedna za drugom podpisane, zabranjivale kršćanima sastanke, nalagale, da im se spale svete knjige, osudjivale im na smrt biskupe, svakoga silile, da žrtvuje krivim bogovima. Bijaše to zadnji okršaj nove vjere, ove stultitiae crucis, sa vjerom, pokoriteljicom cielog starog svieta, — ali i najljući okršaj.

I Solin, pod očima samoga cara, pod zapovjedi Galerija, imaše se odlikovati u ovomu progonstvu. Biskupi, vojnički častnici, municipalni viećnici, pa zanatlije, vojnici, zasvjedočili u Solinu svojom krvlju novu vjeru. Niti se ganuo na ove okrutne prizore, na svakojake muke kršćana, njihov otačbenik Dioklecijan. Ta i njega su mučile druge muke, i to paklene muke.

God. 303. bijaše on proslavio dvadesetgodišnjicu svoga vladanja u Rimu. Na povratku u svoju priestolnicu Nikomediju bijaše tako težko obolio, da se je bio prosuo glas, da je već umro; no kap, koja ga udarila, bijaše mu samo oslabila moždane. Ali on već sam bijaše razumio, da su uzaludu svi njegovi napori, da se ogromni stroj rimskoga carstva, koji on svojom pametnom organizacijom bijaše na okupu držao, može i dalje održati. Energija volje, kojom je drmao cielim svietom za dvadeset godina uz veoma težke okolnosti, ne zapusti ga niti u zadnjem času, kad god. 305. odluči da se svečano odrekne priestolja.

Na brežuljku koje tri milje podalje od Nikomedije, dizaše se stup sa Jupitrovim kipom. Podno kipa stajaše carski priestol, obkoljen dvorjanicima i predstavnicima vojske. Dioklecijan, uspevši se na govornicu, suznim očima saobći cieloj vojsci svoju odluku: budući oslabio, hoće se odmoriti od velikoga truda, zato da povraća Jupitru vlast, koju mu on bijaše dao i polaže ju u ruke jačih ljudi. Baci sa sebe carski plašt i zaogrne njim svog nasljednika; pro-

car zatim u kolima nosiljama Nikomedije, okrenu se na obalu, te se povrati u svoju domovinu, u svoju palaču pokraj Solina. Bijaše to 1. svibnja god. 305. po Krstu.

Neredi, nastali u rimskoj državi po njegovom odreknuću, otimanje o prestol njegovih doglavnika, smutiše njegovu dušu. Ali ni to ga ne skloni, da prihvati želju, koju mu naročito odaslanstvo iz Rima [illegible] u njegovoj palači ponudi. »Da bi vi mogli vidjeti u Solinu kupus koji sam ja svojom rukom nasadio, ne bi me svjetovali, da preuzmem opet carstvo,« reče on ovomu odaslanstvu. [illegible] se međuto dielo [illegible] i srdca Dioklecijanova. [illegible] u njegovu samoću, da je car Konstantin [illegible] progonstvo [illegible] kršćana, a zatim pobjedom krsta nad rimskim orlom. [illegible] Dioklecijanovi u Rimu [illegible], jednu od najdražih njegovih [illegible] zatočiše u sirske pustare. Ali pomnjivije misle, da se njegovo djelo [illegible] i od svega progonjenim kršćana, napunio do vrha gorku čašu njegovih muka. Takove muke ne mogaše dalje podnositi — on skrati u šestdesetosmoj godini život. Jedan od najvećih careva na rimskom prestolju taj Augustus skonča sam sebi život: strovali se u more niz južne zidove svoje palače u Spljetu.

Pogrebna povorka [illegible] krasne stube njegova mauzoleja; tamo se za kratko vrieme [illegible] pod veličanstvenim svodom na njegov sarkofag [illegible] grimiznu plašt i otvorena vrata mauzoleja zatvoriše se nad carstvom mrtvim. Iza vieka kasnije zasja u ovomu mauzoleju pobjedonosni krst a stanovnici Spljeta, nasljednika Solina, [illegible] u ovaj božji hram, da pred krstom, pobjediteljem svieta, ničice padnu!

Na viest, da Dioklecijanovo progonstvo bijaše uzelo maha, osobito u Solinu, da i sam biskup Domnio ili Domnius (Dujam) bijaše pao, pošalji [illegible] iz Akvileje neki Anastazij, tangar zanatom, da svojom krvlju vjeru Kristovu zasvjedoči. Uhvaćen kao kršćanin, bi stavljen na žestoke muke, i napokon bačen u rieku Jader sa žrvnjem o vratu.

Življaše tada u Solinu bogata i pobožna rimska matrona po imenu Asklepija, odlična rodom i tajna kršćanka. Na viest mučeništva

* »Utinam Salonae possetis visere olera nostris manibus instituta! Profecto nunquam istud tentandum judicaretis.« (Aurelius Victor.)

Anastazijeva pobozna Asklepija dade potaino izvaditi iz rieke od svojih robova mucenikovo tielo. Dok trajaše progonstvo, sakri ga ona u svojoj kući,* no netom prestade, pokopa ga na svomu posjedu u solinskom polju i tu mu sagradi baziliku. Ovo je bazilika u Marusincu (sl. 5.) na 600 m. na sjeveru od perimetralnih zidova gradskih, sagradjena od pobožne matrone Asklepije, a kasnijih viekova popravljena i proširena od solinskih kršćana

Još god. 1852. bilo se ovdje ušlo u trag kršćanskim starinama. To ostalo zapušteno i zatrpano. Godine 1890. bi nadjen nadpis svecenika Ivana, otca Marcellina, prokonsula Dalmacije iz god. 603. Ovaj je Ivan bio čuvar bazilike sv. Anastazija: Anastasii servans reverenda limina sancti. Shvatila se odmah znamenitost ovoga iznašašća. Godine 1891. pošlo za rukom nabaviti vinograd, gdje bi nadpis nadjen, te bi ovaj ove i naredne godine pretražen. God. 1892. bi uzeta u najam bliža oveća oranica, koja bi i prokopana, a god. 1898. kupljen je ovdje treci komad zemlje, i do god. 1899. bi iztrazeno ovdje prostrano starokrsćansko groblje uz baziliku sv. Anastazija.

Pred ulazom u baziliku Ivan, grješnik i nedostojni svećenik, kako o sebi ponizno govori u nadpisu,*** — dade g. 603. po Kr. sagraditi za se i za svoju obitelj tri grobnice. Skupina sarkofaga, što je uza nj blizu, većinom bez nadpisa, bila sve odličnih ljudi: neki Anianius (4 C) pokopan je tu god. 459. Odmah do ovoga je sarkofag (3 C) po svoj prilici solinskoga biskupa Ivana V. (od god. 426.—450.), svete uspomene — sanc(tae) m(emoriae) — čovjeka. Na sjeveru vidi se mozaik, valjda još ostanak zaselka na imanju pobožne Asklepije. U prostranom groblju na sjeveru razsijano je nekoliko sarkofaga, a medju ovima grčki nekoga Eustahija, ili iz Alouanis u Mezopotamiji ili iz Albanopolis u Macedoniji. Nego ovdje naplavljena zemlja pokrila stare ruševine samo za malo centimetara, pa tekom vremena

* Asclepia matrona Christi corpus [illegible] Aliquanto tempore occultavit, donec persecutionis conquiesceret furor, deinde basilicam fecit et beatum martyrem in Salonitano territorio collocavit [illegible] Zamenit je ovaj nadpis [illegible] 1573 [illegible] stihovima:

† Hic iacet Johannes peccator et indignus presbyter.

Expleto annorum circulo quinto [illegible] Marcellino suo proconsule fratre germano [illegible] nepotes || ornavit tumulum mente fideli defunctus || accessit obses una cum coniuge natis || Anastasii servans reverenda limina s(ancti) || tertio post decimum Augusti numero mensis [illegible] indictione VI [illegible]

Solinjani odnieli većinu sarkofaga i upotrebili za kamenice ulja, kojih se još vidi i dandanas mnogo po njihovim pivnicama. Izdaleko od nekoliko godina ulje, pa oni sada redom predavaju sarkofage i nadpise spljetskomu muzeju.

Na zapadu ovog prebliza našlo se lepo sabranište vode, nad kojim bi sagradjena kasnije kapelica.

Bazilika u Marusincu zaslužuje osobitu pažnju. Duga je 45 m., a široka 23 m. Na tri je broda, odieljena sa šest stupova, od kojih još eno nekoliko velikih komada leži povaljeno. Atrij nije bio još prokopan; leži pod seoskim putem na zapadu i pod prvim bližnim vinogradom. U dvjema prostorijama na desnoj i levoj od ulaza u baziliku našlo se više sarkofaga pod samim pločnikom. Na jednomu je nadpis (30 C.) diakona Kresconcija dobre uspomene i žene mu Ursacije.* Pod je cijele bazilike od krasnog mozaika, koji je još na nekim mjestima dobro sačuvan. U srednjoj ladji, sačuvane je [illegible] krasni svakojaki motivi u četiri linije, koji se izmjenjuju na četverokutnim i oblim poljima. Lepo se razabire i solea i cantorum (pjevalište) s podom od mozaika, dobro sačuvanim. Dvije prostorije, na lievo od presbiterija diaconicon, a na desnu prothesis, a u ovoj opet liep mozaik sa novim motivima, služile su, prva za čuvanje misnog odiela, liturgičkih knjiga itd., a druga za prinose i darove, koji i vino što vjernici donašahu za posvetu. Dobro je sačuvan i presbyterium, okolo kojega bijaše pregrada mramorna raznih boja. Razabire se lepo i confessio mučenika Anastazija tuguria (tulloi), t. j. sarkofag ispod oltara pokriven debelom pločom. Na prednjoj strani vidi se podugačka četverokutna rupica (fenestella), kroz koju su vjernici mogli gledati telo svetačko i tiesti ga za pobožnost svilenim i inim ubrusčićima (brandea). Nad njim se podizao oltar na ciborij na četiri mramorna stupa, lepo okićena vitnim lišćem, od kojih još se pojedini komadi u ruševinama našli. Nedaleko se odavle našao i nadpis na pamet: svete uspomene Justina, biskupa solinskoga,** pa sv. Mene,*** glasovitoga mučenika aleksandrinskoga i pokrovitelja putnika po egipatskim pustarama.

* Br. 30 C. Depositio bonae memoriae Diaconi Crescentiani die VIII Kalendas Decembres, [illegible] V. Depositio bonae memoriae Ursaciae coniugis eius sub die VIIII Kalendas Apriles [illegible] — ** Br. 33 C. Depositio sanctae memoriae Iustini episcopi die II Nonas Septembres. — *** Br. 28 i 29 C. [illegible] Μηνᾶ.

Sl. 5. Bazilika sv. Anastazija u Marusincu

Izpitaj narodnu misli čudne mogu i zanosa za starine, da se posjete solinske razvaline. Ali zanos za starine, komu bi ga nedostajalo, nadoknaditi će uživanje prirode, koja je liepa u Solinu i u okolici u svako doba godine. Liep je Solin u proljeću i ljetu, kada bujna priroda svojim zelenilom pokrije golotinju gomila i brda naokolo; ali tko se želi nauživati ljepota prirodnih, neka posjeti Solin za vedrog jesenskog ili zimskog dana, da se nauživa boja, koje se izlievaju i prelievaju u svim mnogobrojnim usjeklinama na moru, na golim gomilama solinskim, na surom Kozjaku i na gordomu Mosoru.

Nojom se i druga vrst posjetitelja solinskih ruševina pregledala Tusculum, te se tamo okriepila dobrim solinskim kapljicom, koju latinski nazvao, što junak pomnu pruža. Ovo stoji u tom Salonitanum optimum quod non corrupit malitia humana, krenimo sad da posjetimo groblje na Manastirinama, **coemeterium legis sanctae christianae.**

Stere se ovo groblje na samih 120 m. od sjever. perimetralnih zidina staroga Solina. Sve do nazad nekoliko godina samo malo sitnijih ulomaka opazilo se povaljenih stupova, koji izvire tokom vjekova svu silu sarkofaga i arhitektonskih komada. Nazad mnogo godina pokušalo se kopati tu, i s uspjehom; ali sve ostalo napušteno. Htjela sreća, da se god. 1873. našao u blizini natpis (br. 108 A) Flavia Theodota, curator-a reipublicae (Salonitanorum), koji Peregrinum tumulum in lege sancta christiana collocavit god. 382 po Kr. Peregrinus u ovomu natpisu zvao se također i Domnio. Prvo mu ime bilo zakonito, obiteljsko, drugo krstjansko, tj. pokrstno prema svetomu Domnio ili Domnius, biskupu i mučeniku solinskomu, koji je bio blizu pokopan. Htjela sreća, da se iste godine u samomu groblju našla dva krasna umjetnička sarkofaga, Dobrog Pastira (18 D) i Hipolita i Fedre (20 D), koji rese danas splietski muzej. Ova iznašašća potakoše na se pozornost evropejskih učenjaka i kompetentnih vlasti. Počele se tada godine kasnije godišnje redovite izkopine pod tadašnjim ravnateljem Mihovilom Glavinićem i nastaviše se do god. 1883., a od ove godine unaprieda radi se pod upravom Don Frane Bulića, malenim s početka, ali zadnjih godina nešto povećanim sredstvima. Uzeli se s prva u najam, a nedavno odkupili sasviem od težaka svi oni liepi vinogradi s bujnim maslinama, pod kojima je ležalo ovo znamenito groblje. I tu se ovo godina prokopalo površje od 6000 □²,

a u dubinu od 3 m., pa i do 6 m. I nakon punih dvanaest viekova raztvorila ovdje zemlja svoju utrobu, da povrati na božje svjetlo znamenito groblje solinskih mučenika.

Strahopočitanjem stupa sumoran putnik na ovo sveto mjesto — sveta je zemlja, po kojoj gazi. Strahopočitanjem stupismo i mi u ovo sveto groblje (sl. 6.), gdje su vječni sanak počivali toliki mučenici solinski, toliki dobri kršćani, gdje su se pokapali kroz više viekova solinski vjernici: Locus sanctus fratrum, cunctae fraternitatis, ecclesiae.

Razilaze se mnienja učenjaka o dobi postanka ovoga groblja. Bilo kako bilo, ovdje je kolievka kršćanske vjere ciele Dalmacije i posestrima joj zemalja. Pokapali se ovdje solinski mučenici — area martyrum — a okolo se na sve strane razvilo ogromno grobište. Za burno doba provala varvarskih naroda petoga vieka, kao sva Dalmacija, tako i Solin mnogo pretrpio. Malne svi sarkofazi, svi grobovi ovoga grobišta bijahu varvarski oskvrnjeni i opljačkani. Pa kako se to u više navrataka sbilo, vidjaju se u ovomu groblju spomenici naslagani u više naslaga, jedan nad drugim. Kako su Izraeličani povrativši se na garište svojih gradova, stali ih popravljati, tako i kršćani, kada mir nastade, na ruševinama toga porušenog grobišta, ostavivši pod temeljima sve sarkofage i grobove, sagradiše u V. vieku baziliku, donekle i samim materijalom svog porušenog groblja i inim sakupljenim po gradskim ruševinama. Ne trajala dugo niti ova bazilika; jer za razorenja Solina god. 639. i ona bila sasviem porušena, te do nazad malo godina ležala pod zemljom.

I naše hodočašće počne sa zadnjom u redu vremena sagradjenom sgradom, sa bazilikom (sl. 7.). Za ovu svrhu stupismo na zapadni kraj izkopina, na mjesto, gdje je imao ležati atrij. Odavle se jednim pogledom može najbolje zahvatiti ciela bazilika.

Bazilika je jednostavne osnove.

S polja se stupalo odmah u narteks, jer nije imala pravoga atrija, t. j. prostora za sastajalište prije ulaza u crkvu. Narteks služio donekle kao atrium, a donekle teglata, t. j. poveća streha na podnevu bazilike, odakle bijaše ovoj glavni pristup iz grada. Za vodu kišnicu, potrebitu za crkvenu porabu, bio napravljen studenac na podnevno-zapadnomu kutu bazilike, koji nam se i do danas sačuvao. Okolo narteksa, koji je bio pokriven krovom na jednu vodu, a bio opredieljen za katehumene, javne grješnike i plačnike (paenitentes, flentes), kojima nije bilo pristupa u crkvu sa ostalim vjernicima, sačuvana su liepa sjedala. Tri liepa nadpisa nadjoše se ovdje u

plochniku. Jedan leži još na mjestu, a taj je grčki (185 B): Ovdje počiva Fotina, blažene uspomene, umrla dne 20. oktobra, šeste indikcije. Drugi je dvojezičan, grčki i latinski (186 B), prvi ovake vrsti u Solinu, a glasi: Ovdje počiva Theodorakis, sin vodje Eufrazija, koji umrie dne 30. mjeseca kolovoza, jedanaeste indikcije. Veoma je krasan treći, sav mozaikom sastavljen na debeloj ploči u heksametrima. Sada je u spljetskom muzeju (1075 A), a stihovi, što manjkaju s početka, biše popunjeni. Glasi ovako: Iza kako po volji Svevišnjeg ti ugleda ovaj svieti i pošto ti se u mladjanim godinama napuni svakog znanja, vajmeh, smrt te nemila ugrabi! Živo veselje i liepe nade tvojih roditelja ti ponese sobom u hladni grob! Svemožni Bog, koji te stvori, iz ovog te svieta diže, milostiv te u svoje krilo primio i rajskog veselja dionikom učinio!* Prava grehota, da se ne zna za ime ovog mladića, puna liepih nada tužnih njegovih roditelja!

Natpis na arhitravu glavnih, srednjih vrata iz narteksa u baziliku glasi (128 B):** Bože nas budi milostiv rimskoj državi!

Troja su vrata vodila iz narteksa u baziliku na tri broda ili ladje, odieljene sa osam stupova. Bazilika je duga 48 m, a široka 21 m. Pri vrhu poprečni brod svršava na velikoj polukružnoj absidu. Septum, t. j. zid, što odieljuje hram, tj. ladje od presbiterija i abside, ima troja vrata, koja odgovaraju trima brodovima i trima vratima ulaza, a nosraše slavoluk (arcus triumphalis) na dva stupa, koji su nadjeni povaljeni a biše opet podignuti prigodom izkapanja. Podignuti su u vis i stupovi brodova bazilike, da se može dublje kopati. Kroz srednja vrata septuma vjernici su mogli vidjeti oltar, kada bi se zastor (velum) digao, kao što danas kroz ikonostas u grčko-iztočnim crkvama. U absidi pako vidi se još miesto za sjedalicu (cathedra) biskupovu, a još su sve naokolo sačuvane sjedalice za svećenike (subsellia).

Pred srednjim vratima septuma leži schola cantorum t. j. pjevalište, s temeljima ograde još dobro sačuvanim, u kojem se do

* M. 1075 A. [illegible] postquam [illegible] doctrina replevit. [illegible] tuos, flere [illegible] larga parentum | spes [illegible] tecum [illegible] sub [illegible]. [illegible] Deus, qui te formavit et [illegible], [illegible] excipiat [illegible] ad gaudia membra. — ** Br. 128 B † Deus noster propitius † esto reipublicae romanae †.

Sl. 6. Groblje mucenika solinskih u Manastirinama.

napunjen vode i rupice, u koje su stupići od kamena ili kovine (cancelli) olovom bili zaliveni. Do zidova ovog pjevališta bila dva ambones, t. j. podignuta mjesta za čitanje poslanica i evangjelja. Pod podnicom ovog pjevališta i pod zidom ograde (novim od opeka, jer stari se nedavno srušio radi dubljega kopanja) leži mnogo sarkofaga; svi produbljeni i opljačkani. Dva su s nadpisom. U jednom (10 B) počiva Benigna, čestita žena Fl. Marciana Memorialis-a,* a kako se zna iz drugoga nadpisa (13 A),** nadjena u otvoru, muž joj Marcianus Memorialis za njezinu dušu dade uzidati ovu spomen-ploču nad samim sarkofagom. Važan je glede položaja pod zidom pjevališta nadpis (2 B)*** na grobnici Vikturila advokata iz god. 431. po Kr. Zaključuje se po ovome nadpisu da bazilika nije bila sagradjena prije godine 431., a to na razvalinama prvašnjeg groblja, što se slaže i sa njezinom arhitekturom, koja je kasnije dobe. A pošto je bila razorena najkasnije god. 639, za konačna razorenja Solina, kratka je života bila: stala je po prilici jedan viek.

Nu najvažnije se našla u bazilici confessio, t. j. prostorija ispod velikog oltara na stibornim, u kojoj bijahu pokopani poglaviti solinski mučenici. Od ove confessio ostalo tragova u zidu, koji se u presbiteriju nad površinom zemlje podiže; ostali i prozorčići (fenestellae), kroz koje se grobovi mučenika vidjahu. Leži ovdje do 20 sarkofaga sve mučenika, biskupa i velikaša. Ovdje se našli nadpisi najglasovitijih solinskih mučenika, čija tjelesa iza razorenja Solina bjehu u Rim prenešena.

Znamenito je ovo odgovaljaju vienom čestom za našu crkvu i za našu zemlju. Čita se naime u Liber pontificalis (zbirka iz V. vieka biografičkih podataka o rimskim papama, sa kasnijim dodatcima sve do IX. vieka),† da je na viest o razorenju Solina god. 639 tadašnji

* Hic [illegible] Benigna [illegible] coniux [illegible] Fl. Marciani Memorialis. — ** [illegible] Fl. Marcianus Memorialis [illegible] quae fuit [illegible] — *** [illegible] 2 B Depositus Victurii advocati [illegible] Bassi et Antiochi [illegible] qui vixit annis XXX [illegible] — † [illegible] Iohannes IV., natione Dalmata, ex patre Venantio scholastico. — Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum, qui depraedati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatiis et Histria adduci praecepit, et recondidit eas in ecclesia supra scripta iuxta fontem Lateranensem, iuxta oratorium beati Iohannis Evangelistae, quam ornavit et diversa dona optulit.

Sl. 7. Bazilika mučenika solinskih u Manastirinama.

papa Ivan IV. (god. 640.—642.), porijeklom Dalmatinac, poslao opata Martina, da otkupi i sakupi moći mučenika; da ih je ovaj u Rim donio, da im je papa kapelicu sagradio u krstionici Lateranskoj i u apsidi njihove slike postavio u mozaiku. Ovaj krasni mozaik i sada stoji, i svjedokom je ovog prenosa. U mozaiku vide se naši sveti mučenici. Uz Spasitelja, okruženog angjelima, stoji malo niže sveti Rim, koji raširenih ruku prima naše mučenike. Desno i lijevo stoje sv. apostoli Petar i Pavao, sv. Ivan Krstitelj, sv. Ivan Evangjelista, pa desno sv. Venancij biskup i mučenik, a do njega papa Ivan IV., koji prikazuje kapelu od njega početu. Na lijevo pako S. Domnio (Dujam) biskup i mučenik, a do njega papa Teodor, koji je svršio ovu kapelu. Na drugom redu desno S. Anastasius u gradjanskom odijelu, Asterius svećenik, Telius i Paulinianus, ova dva zadnja vojnika; na lijevo S. Maurus (biskup), Septimius đakon, Antiochianus, Gaianus, i ova dva zadnja u vojničkoj odjeći. Evo nadpis, kojim papa Ivan IV. posvećuje ovu kapelicu:*

I uspjesi dvadesetgodišnjega izkapanja u ovom groblju potvrdili su i popunili povjestničku ovu vijest i mozaik lateranski. Našli se nadpisi više manje svih ovih mučenika, pa još i drugih, za koje znamo po djelima mučenika, da su naši bili. Ovuda je nadjen ulomak nadpisa (691 A): Ant[iochianu]s, [Gaia]nus, Telliu[s], [Paulinia]nus, Aste[riu]s; ulomak nadpisa (1143 B) valjda svetoga Venancija [Venanti]us; Septimija (693 A i 524 A), mučenika sa Viktorinom i Hermogenom: natale S(e)ptimi Victurie(!) Hermogeni[s] die XIIII Kal(endas) ma(i)as; Domnija ili Domniona (Dujma) biskupa i mučenika iz doba progonstva Dioklecijanova god. 299., pokrovitelja grada i biskupije splitske (307 A): Deposit(io) Domn[ionis] [e]piscopi d[i]e III Id[us Aprile]s. O sv. Dujmu znamo ovo sigurno iz djela mučenika pa i iz drugoga veoma staroga znamenitoga izvora, iz Chronicon Paschale god. 395.**

Ovuda i nedaleko odavle imadu nadjeni i nadpisi još nekojih biskupa solinskih. Eno veliki sarkofag (303 B) biskupa Primus-a.***

* Martyribus Christi Domini pia vota Iohannes reddidit antistes sanctificante deo | ac sacri fontis simili fulgente metallo | providus instanter hoc copulavit opus | quo quisquis gradiens et Christum pronus adorans, effusasque preces mittit ad astra suas. — ** Diocletiano septies et Maximiano sexies consulibus (t. j. god. 299.) Christiani persecutionem sextam passi sunt. In ea persecutione passi sunt Petrus et Marcellinus Romae, et Domnus et Felix martyres passi sunt in Salona. — *** Br. 303 B. Depositio Primus episcopus die XII. Kalendas Februarias nepos Domnion(i)s mart(y)r(i)s.

sinovca biskupa Domniona, valjda prvoga nasljednika svoga strica na solinskoj biskupskoj stolici. Nedaleko sarkofag 115 B) Gajana, mucenika i vojnika tjelesne straže Dioklecijana. Ovdje je nadjen i nadpis glasovitoga Hesihija.** Sva je prilika, da je ovo Hesihij, biskup solinski od god. 406.—426., koji je bio veoma ucen, a prijatelj sv. Augustina i našeg domorodca sv. Jerolima, koga Augustin zove beatae memoriae vir Hesychius, Salonitanae urbis episcopus. Njemu je pisao papa Zosim god. 418. vazno pismo u crkovnim solinskim poslovima. I nadpis jednoga od prvih nasljednika na biskupskoj stolici sv. Dujma, biskupa Simerija ili Simferija (206 B i 12 B)*** bi nedaleko odavle nadjen; pa Eugrafa (br. 22 B),† biskupa iz okolice, koji i ako ne bio solinski biskup, bio u ovomu svetomu mjestu pokopan. Okolo imena ovoga biskupa i još dvaju svetaca solinskih, Mene i Hermogena, razvila se već u VI. vieku u bajnomu Iztoku čudnovata legenda.

Pa da nije sveta zemlja, po kojoj gazimo! Terra, ubi stas, sancta est! Nego krenimo odavle dalje, da pregledamo još najznamenitije stvari po ovomu groblju.

III.

Na sjeveru bazilike ide hodnik u cieloj njezinoj dužini, koji ju je spajao sa dvijema liepim kapelicama — memoriae, basiliculae. I u ovom hodniku ima nagomilanih sarkofaga. Jedan veoma velik i najdublji, neoštećen, sadržavao je dva kostura odraslih osoba, valjda muža i žene. Malo podalje sarkofag razbijen nosi nadpis iz g. 360. u heksametrima, s vrha manjkav.†† O velikomu se čovjeku ovdje govori, koji je bio socius regis, valjda comes Augusti in expeditione, ako ne još germanski neki kralj, koji služijaše u rimskoj vojsci. A preko zida, van hodnika, na zapadu leži sarkofag dobre uspomene dječaka Tome.†††

* Br. 115 B. Depositio Gajani [illegible] — ** Br. 255 B. i 535 A. [illegible] XIII. Kal. [illegible] — *** Br. 206 i 12 B. Depositio [illegible] Symferii [illegible] † Br. 22 B. Depositio [illegible] chorepiscopi [illegible] — †† 47 B. [illegible] Augustus, Constantio Augusto X et Iuliano [illegible] consulibus. ††† 43 B. Depositio [illegible] VIIII.

U ovom hodniku bio je nadjen liep mramorni sarkofag (18 D) u muzeju Dobrog Pastira, koji je bio povodom ovim izkopinama. U središtu uokvirena u [illegible] u obliku pseudotegurija, sa dva akroterija po kutovima i dva pauna, koji drže u kljunu [illegible], stoji Dobri Pastir, hodajući medju stablima i ovcama, noseći na ramenima izgubljenu ovcu. Sa strane su dvije osobe, muž i žena, sa velikim brojem osoba raznog spola i dobe. Po svoj prilici to su dva katehete, ili djakon i djakonisa, okruženi od svojih učenika.

Nedaleko od ovoga na sjeveru bi nadjen drugi krasan mramorni sarkofag Hipolita i Fedre (29 D) u muzeju, koji i ako poganske predstave, bio je u V vieku upotrebljen od kršćana za njihove svrhe.

Na sjeverozapadu bazilike leži ogromna sila polupanih sarkofaga s nadpisom ili bez nadpisa, te više grobova od proste opeke, na oblik krova, za siromašnu čeljad; pa mnoge grobnice na svod pozidane za više osoba, u koje se spuštahu mrtvaci kroz četverokutan otvor sprieda, koji se zatvaraše pomičnim kamenom; na kojemu je još iz stare dobe željezna [illegible] za dizanje i spuštanje vratašca. U jednoj od ovih grobnica, tek bi netaknuta od varvarske ruke, pronadjena još na [illegible] od tla mramornim pločama tri tiela, [illegible] dobro sačuvana, dva odraslih osoba, a treće djeteta. Bili ovo bez sumnje roditelji s jedinom im djecom, koje uz bok majke vječni sanak sniva.

Prodjimo sada kroz kapelice sa absidom — memoriae — u eliptičnom obliku, sa tri strane bazilike — [illegible] je sa podnožja — na kojoj [illegible] kako [illegible] od varvara porušene, u kasnije doba kršćani su podigli baziliku. Prva na lievo prama sjeveru, u kojoj bi nadjen nadpis nekog Di... *, tekliča carskog kabineta i pokrajinog [illegible], osobite je važnosti. Do jedanaest sarkofaga i više podzemnih grobova opaža se u njoj. Četiri su sa nadpisom. S lieva leži sarkofag postavljen sestri Flaviji Kresenciji od brata i sestre **. I brat i sestra uz ime nose i nadimak; sestru Augustu zovu se takodjer Verula, t. j. [illegible], valjda mjesto poganskih ime. Na desnu je malen, samo na pokrovu razbijen sarkofag (23 B) djevojčice Flaviae, koja je punom sviesti, na spasonosni dan slavnoga Uskrsnuća

* [illegible] A 552 A [illegible] D...

** 23 B) Fl(aviae) Cresce(n)tiae [illegible] Valerius Crescentius [illegible] Valentinus vixit annos IIII, menses XI, dies XI. Depositae X Kalendas Iulias. ** Augusta quae et Verula vixit annos XI. dies VIII. Depos(ita) I Kal(endas) Augustas.

Gospodinova, primila milost krštenja, a iza toga živjela je pet mjeseci, ukupno pako tri godine, deset mjeseci, sedam dana. Roditelji Flavijan i Arhelais postaviše veoma pobožnoj kćerci.* Na akroterijima — ušima sarkofaga — urezan je Krstov monogram. Liep je primjer ovaj nadpis onoga običaja, po kojemu mnogi kršćani, neofiti, primali bi krštenje kasnije, dapače kadikad i u veoma odrasloj dobi. I naša mala Flavija od tri godine i po bila je krštena, i to u podpunoj sviesti, a iza krštenja živjela je još pet mjeseci i nekoliko dana.

Velik sarkofag do ovoga priteže na se, i nehotice, pozornost posjetitelja (29 B). Pokrovac mu je urešen u obliku kućnog krova, a na pobočnim stranama sa lozom u posudi. Na akroterijima sarkofaga poprsje je dviju djevojčica Petronije i Sofronije, uz dan smrti, a u sredini dan smrti otca Nereja. Majka preživjela muža i dvije kćeri, ovako sirota nariče:** Vajmeh! ovaj nadpis govori o tebi, Petronija. Već u devetoj godini života nemila te smrt ugrabi, tebe, koja si bila zalog duge i nježne ljubavi. Kratak bi tvoj život, a s toga dugotrajne rane tvojih roditelja. Otac Nerej i ja majka orosismo suzama i ako za kratko vrieme i grob kćeri Sofronije. A pošto si ti bila pobožna u ovomu životu, nadaj se vječnoj slavi na drugomu!

Još je važniji sarkofag (30 B) bez pokrivala, koji do ovoga leži. U njemu bi pokopan uz ženu i dietešce Konstancij, bivši namjestnik Afrike, poznat inače u povjesti po nekom reskriptu iz godine 375. careva Valentinijana, Valenta i Gracijana, koji je bio upravljen njemu, dok je još bio u službi.*** Honorija, žena Konstancijeva, majka drage dječice, u tridesetoj godini umrla, bi sbog nje-

* (23 B) Flaviae infanti dulcissimae, quae sana mente salutifero die Paschae gloriosi fontis gratiam consecuta est. Supervixitque post baptismum sanctum mensibus quinque. Vixit annos tres, menses X, dies VII. Flavianus et Archelais parentes filiae piissimae. Depositio XV Kalendas Septembres. — ** (29 B) Pro nefas! iste tuum loquitur Petronia nomen | iam titulus nono vixdum lacrimabilis anno | nata diu dulcis et longi pignus amoris. | Vita brevis, sed nunc istic iam longa parentum vulnera. Nereus genitor genetrixque maesti [illegible] vibus tumuli flevere querellis |. Tu tamen hinc spera caelum pia mente fidelis.
*** (30 B) Depositus Constantius v(ir) c(larissimus) [illegible] prid(ie) Non(as) Jul(ias) post cons(ulatum) d(omini) n(ostri) Gratiani Aug(usti) III et Equitii v(iri) c(larissimi). — Na tlu je drugi nadpis [illegible] stanti(i) coniux parvorum mater Honoria, | dulcibus eximie carissima semper et una | complexes ter denos qua vitam vixerat annos [illegible]

zinih krieposti dostojna, da bude pokopana pokraj mučenika. — martyribus adsociata, a s toga bit će u povjesti na glasu [illegible]; dok draga joj kćerka, prije od majke od smrti ugrabljena, počiva s njom u milom društvu u grobnici. I pobožna Honorija, kao i svatko drugi, nastojala je, da bude pokopana što bliže konfesiji, gdje su počivali sveti mučenici, da ispod njihovim okriljem nađe vječni pokoj,« kako se u nekomu starokršćanskomu nadpisu čita. »Glavna [illegible] je dostojniji Božjeg pomilovanja,« kaže sv. Ambrozije na smrt nekog vojnika, »koli biti počivati pokraj kostiju posvećena tiela.«

Ovdje bi nadjen takodjer spomenuti nadpis (520 A) u muzeju nas raskomadan, ali sastavljen, mučenice Domnione, koja bi dovedena iz Syrmia u Solin.[?] I više pogorodile kršćanskih tradicija spominju Sirmij i Solin. Bila su ova dva grada u odnošaju osobito trgovačkom: Spajala ih cesta iz Salone preko Livna, pa preko Sarajeva, gdje su sva prilika bila plemena Daesitiates, pa dalje Ditiones prema Sirmiumu (Mitrovici na Savi), kako nam sve to lepo kaže veliki miljarni nadpis iz godine 17. po Kr. (do god. 1808. u trećem katu zvonika stolne crkve, a sada u muzeju spljetskomu). Sagradio je ovu cestu uz mnoge druge tadašnji namjestnik Dalmacije pod carom Tiberijem P. Cornelius Dolabella.

Izlazeći iz ove kapelice i zaokrećući na lievo, ulazi se u drugu. Na lievo u ulazu ima se podnožje, na kojem stoji glavni sarkofag, kojemu nekoliko stoljeća bio na mjestu a koji bješe pokriven oltarom na sliemu, nalazi se sarkofag (25 i 26 B) Virgilijana i žene mu Ursillae, znamenit svog srednje latinštine piše pogriješkama ili bolje rečenu idiotizmima, koji se već u IV. stoljeću stali uvlačiti u latinski jezik po pokrajinama rimskim, iz kojih se kasnije razvili novi romanski jezici. Primjera ovoj latinštini ima izobilja u cielom ovom groblju, a u obće na kršćanskim nadpisima u Solinu. Na pokrovu Virgilijanova sarkofaga imade Kristov monogram sa A i Ω, koji se tako često ovdje vidi. Isus Krist je početak i svršetak svega: ego sum principium et finis, kaže o sebi u sv. Pismu, što se izražava prvim i zadnjim slovom grčkog alfabeta.[?] U ovomu

[illegible] patris [illegible] quae [illegible] Depositis VII Kalendas Apriles [illegible] Depositio infantis [illegible] VIII Kalendas Octobres [illegible] Virgilianus qui fecit [illegible] annis [illegible] XXX et Aurelia Ursilla [illegible] qui se vivi sibi [illegible] sarcofagum [illegible] Si quis [illegible] corpora ponere (deponere) infere (=inferet) ecclesiae argenti libras quinquem.

se nadpisu spominje globa, što se je morala platiti crkvi solinskoj za onoga, koji bi se htio pokopati u tudji grob. Veliku su brigu ulagali kršćani, da zaštite svoj grob proti svakomu oskvrnuću ili oštećenju. I tako svuda, ali osobito u ovakim grobištima pod vedrim nebom, pokojnici mole, zaklinju, priete, da im se u grobu dade mira, da se ne pokapa na nje drugo, tudje tielo. Ako ovaj ili onaj dozvoljava, da se i drugi pokopa, to je uz uvjet, da plati crkvi, crkvi solinskoj, crkvi katoličkoj solinskoj globu. Kadikad pako mjesto crkvi imala se platiti ova globa fiscus-u, državnoj blagajni. »Zaklinjem vas Bogom«, kaže u jednom solinskom nadpisu neka Duiona, »i kršćanskim zakonima, da ako bi koji tudjinac htio pokopati drugo tielo, neka plati crkvi katoličkoj solinskoj tri librice zlata.«*

Još je važniji glede pogrješnog urezanja slova nadpis (44 B), koji prema već opisanomu stoji, nekoga Epagatijana, a iz godine je 407. po Krstu. Tako je varvarski urezan, da je mukom bio pročitan.** Urezavac nadpisa, zvan latinski lapicida ili quadratarius, malne sva slova urezao naopako. Nije znao valjda niti čitati, pa iz tablice, na kojoj je nadpis, prenašao na kamen, pa okrećì tablicu sad gore sad dolje, cieneći, da ju ne drži, kako ide. Tako onomu slovu trbuh gore, ovomu dolje, onomu na desno, ovomu na lievo.

Uzlazeći odavle uza stube prema sjeveru, dodje se do liepog tiska za vino (torcular). Vidi se četverokutan podgradak, na kojemu okrugla ploča, a na ovoj u četvorinu izduben konao iznutrašnji i okrugao vanjski. Poviše ove ploče dvije su četverokutne izdubine za grede, koje podržavahu srednju gredu, a ova pak privezana konopom bijaše potezana strojem, koji se malo niže vidi u dvama kamenima, u kojima je izdubljen okrug. Iz masta, bačena u spiru na okruglu ploču i tištena, ciedilo se vino, koje kroz kanalić teklo u okruglu posudu, koja se ondje blizu vidi. Ova iztesana od samoga jednoga komada bieloga kamena, bijaše izvana uresena basreliefom koji oponaša mast, opasan debelim konopom. S iztočne strane podgradka stoji još na svojem mjestu i dandanas toc za ulje, ili bolje za masline (trapetum). Sastoji ovaj od velike okrugle posude, izdjelane konkavno. U sredini ove podizala se je os, a

* (M. 1707 A) ... Adiuro per D[ominu]m et per leges Ch[ristianas] [illegible] extraneus voluerit alterum corpus ponere (voluerit), det eclisiae cat(h)olic(a)e Sa-l(o)nitanae), aur(i) libellas tres. — ** (44 B) Hi[c] quies[c]it [in] pace Epaga[t]ianus ... qui vixit mens(es) V. deposit(u)s ... idus [O]c[t]ob[ris] [illegible] Theo[d]osio iter(um).

okolo ove vrtilo se kolo, turano gredom, pričvršćeno u sredini te osi. Mašine ili tijeske nalazili se u posudu, a kolo bi ih kretanjem tištilo. Iz ovoga tiesta od mašina pravilo se ulje. I vino i ulje služilo ovdje za potrebu crkve i svećenika, a okolica ovdje bila, kako i sada tako i tada, zasadjena lozom i maslinom. I ovaj tisak za vino i tiesak za ulje nalik je sasvim onim, koji se i dandanas upotrebljuju kod težaka u Solinu. Ima ovakovih u obronu Paraćevih kuća pokraj amfiteatra. Pa i u okolici solinskoj i inače u cieloj Dalmaciji rabe još dandanas ovaki strojevi. Stare tradicije ne dadu se lako iztrpati.

Dalje prema iztoku stoji veliki dobro sačuvani sarkofag Thalassija iz god. 414 s nadpisom (45 Bl.).* Vojnik bio ovaj Thalassius, po putu ordinarius, pobočnik kojeg višeg oficira. Važan je nadpis, kako je u ovomu nadpisu naznačena smrt Fl. Thalassija god. 414. God. 413. bili su konsuli Lucius na Iztoku a Heraclianus na Zapadu; ali ovomu zadnjemu pošto se pobunio proti caru Honoriju, bijaše izbrisani i konsulat i ime iz javnih spomenika, bijaše on u vjek proklete uspomene (vir damnatae memoriae). Tako se na pr. dogodilo i namjestniku Dalmacije pod carem Klaudijem (god. 42 po Kr.), koji se zvao Furius Camillus Scribonianus, a iznevjerio se svomu caru. Ne imajući konsula na zapadu, konsulom god. 413. bi i ovdje proglašen konsulom Lucius, pa i za cielu god. 414., u kojoj bijahu izabrani opet konsuli Fl. Constantius i Fl. Constans. Nego s bog političkih i ratnih neprilika ne bješe ova dva konsula poznata god. 414 u Solinu, tako, da se računala ova godina, u kojoj je Fl. Thalassius umro, kako je na potrebu ceri u nadpisu: prve godine iza konsulata Lucija, t. j. post consulatum Lucii v. c.

I dalje prema iztoku bijaše sila nerabljenih velikih sarkofaga, od kojih nekoji ne s pobočnim, nego s prevaljenim pokrovcem. Kandit su varvari, koji su ove grobnice opljačkali, htjeli ovdje pokazati potomstvu svoju snagu. Ne razbijali su sarkofage, nego se muzli, te im pokrovce prevaljivali. Ciev je medju ovim nadpis,** što ga »Flavij

* 45 Bl. Depositio Flavi Thalassi [illegible] die X Kalendas Ianuarias post consulatum Luci [illegible] — ** 46 Bl. Flavius [illegible] Flavianus [illegible] VI [illegible] quae a parentibus ipsius [illegible] annos XVIII, qui [illegible] annos XXXII. Tradita sepultura die [illegible] Septembres dominis nostris Valente VI et Valentiniano [illegible] Augustis consulibus. Si quis post [illegible] alium corpus [illegible] dabit fisci viribus argenti pondo quindecim.

Terencij postavi svojoj veoma miloj ženi Fl. Talasiji za njezine zasluge, za njezinu vjernost, za svu njezinu svetost, — kaže nadpis — koju on uze od njezinih roditelja, kada je imala osamnaest godina, a s njim je živjela takodjer u čistoći trideset i dvije godine. Bi povjerena ovoj grobnici dne 5. septembra, za konsulovanja naših gospodara Valenta za šesti put, a Valentinijana za drugi put (godine 378.). Ako bi tko pako htio vrhu naša dva tiela postaviti drugo tielo, ima platiti državnoj blagajni petnaest librica srebra.

Važan je takodjer nadpis na blizom velikom sarkofagu prema iztoku, nekoga Ursa.* Silno je izprepleten i u lošoj latinštini i još lošijim heksametrima. Sastavitelj nadpisa upleo donapokon poganskih pojmova, na pr. da Parcae svima predu nit života, nit se ikomu prašta. Veli još, i ako je smrt neizbjeziva, da ipak na drugom svietu pomažu zasluge i dobra djela. Pa kaže putniku, koga u cielom nadpisu apostrofuje, ako hoće da uživa vječno blaženstvo, neka živi kao i on.

Zakrenuvši odavle prema Tuskulu, nalazi se više razbijenih i razsipanih ulomaka sarkofaga, a na jednom (31 B) uz poganske sigle D(is) M(anibus), t. j. Manima, podzemnim bogovima, dva monogramâ Krstova. Jamačno je klesar urezao ove sigle, kojim počinju malne svi poganski nadgrobni nadpisi od II. vieka unaprieda, ne znajući im značenje. Počinjao svaki nadgrobni poganski nadpis ovim slovima, pa zašto ne bi i ovaj kršćanski; a izpod ovih sigla metnuo Krstov monogram, te nastavio nadpis.

I ova dva zadnja slučaja poganštine izpremiešane u kršćanskom životu liep su primjer, kako kršćanstvo malo po malo osvajalo sviet, prodiralo u sve slojeve i u običaje poganskog življa, dok ga konačno ne osvojilo. Trudno je s toga svagdje i jednako metati granice, dokle dopire poganstvo, a odakle počimlje kršćanstvo.

Veoma je čuvstven nadpis na malome sarkofagu (53 B) u četvrtoj, najzadnjoj kapelici prema sjeveru. Jedini je ovaj sarkofag na površju, koji ne bio oskvrnjen od varvarske ruke. Malen, bio po-

* (20 B) Depositio Ursi die XI Kalendas Novembres [illegible] tum(u)lum cernis quicumq(ue) viator [illegible], quem [i]uve[n]em rapuit sors u[l]tima, [p]erlege [illegible] decepta marito, qui est p[o]tita dulcem coniugem viginti et sex annos. Et nemo [illegible] citur ullis. [illegible] [illegible] libertum dominis fecere probatum? [illegible] defendunt se[m]per sociant [illegible]

stavljen medju mnogo velikih sarkofaga, i valjda s toga ne bi viđjen. Kada ga se nazad nekoliko godina otvorilo, počivalo u njemu, a i sada počiva, tielo djevojčice Eusebije od tri godine. U ustima bile dvije tanke srebrne pločice. Nadpis u krasnim grčkim distisima kaže: »putniče, ti vidiš ovdje sarkofag mrtve djevojčice Eusebije, koja je u drugoj godini života bila savršena u vjeri, a u trećoj je godini ostavila ovaj život, a ne okusila zlobe ljudske; sada ima svoje tielo medju dušama svetim.« Svatko ne znao čitati ovaj grčki nadpis, pa od početka niže na dnu sarkofaga bi zapisano: Depositio [illegible] Eusebiae VIII Kalendas Septembres. Na desnom okrajku ovoga sarkofaga udubena je rupica, jamačno za svietiljku na ulje, koja u stanovitim danima, na pr. izhodnji, ovdje gorila.

I ovdje na iztoku bazilike našli su sarkofaze na divlji način polupane i opljačkane. Leže ih veliko mnoštvo sa poklopcem i bez njega, probijenih ili oprtelih ili u boku ili na poklopcu razdrobljenih na svaki način. Ima ih dosta i s nadpisom. Prosti vojnički vodnik Saturninus ima ovdje svoj veliki sarkofag na kojem: Arca Saturnini [illegible] Salonitani. Znamenit je i ako manjkav, nadpis u kojem se kaže, da je ovdje bila pokopana Marcella* prema svetijim mučenicima, t. j. pokopanim u sredini, u glavnoj absidi, koju smo gore vidjeli. Iza ovoga nadpisa Marcellae vidi se vrata podzemni grob s kupolom. Liepa je ova podzemna soba, pokrita dobro sazidanim svodom. Pred njom je četverokutan otvor, kako već opazismo, samo što je ovdje imao dvokrilna vratašca. Iznutra je ova soba mogoče(?) tamna, pod joj bio popločen tankim mramornim pločama sa okruglim lukanjama(?) i zidovi i svod obloženi štukom sa slikarijama na cvieće.

Idući dalje viđjen je sarkofag pokojne opatice Ivanice iz Sirmija.** Kaže se u nadpisu o njoj, da je njezina duša u petak, u dan smrti Gospodnje, izašla iz svoga tiela. Ne stoji godina smrti, ali petnaesta indikcija i petak daju temelja, da se proračuna godina smrti ove opatice Ivanice, t. j. godine 612 po Kr. Jedan je od zadnjih datiranih ovoj nadpis u Solinu, malo godina prije razorenja grada. A samostanski život bio se je za rana, već u IV. vieku razvio u Dalmaciji. O mnoštvu samostana govori nam sv. Jerolim: »kao što egipatske pustare, tako su i samoće dalma-

* [illegible] Marcellae [illegible] B. [illegible]

** [illegible] Ioannis [illegible] [illegible]

tinskih otoka pune sborova pobožnih ljudi, koji pjevahu na slavu Boga pobožne pjesme. A u jednomu pismu svojemu [illegible] i [illegible]morodcu piše: Ti gradiš samostane i uzdržavaš veliko mnoštvo svetih ljudi na dalmatinskim otocima.«

Ovuda našao se ulomak liepog metričkog nadpisa, u kojem se narice čuvstvenim riečima smrt biedne žene, koja je od rodjenja ujedno sa čedom umrla; gorkim ju suzama muž, djeca i zet plaču.* Pa i ovdje naokolo množtvo i porazbijanih i prilično cielih sarkofaga, važnih za datiranje ovoga znamenitoga grobišta. Na sarkofagu — 4 B — nadpis je Aurelija Aleksandra, beneficiarija VII. legije, t. j. od onih vojnika, koji bijahu promaknuti na korist kojeg višeg oficira, a koji okolo svoga starješine sačinjavahu neku privilegiranu klientelu. Tu je blizu sarkofag Desidiene Profuture, naušima pokrovca kojega bi urezano, valjda kasnije, Agape ili pita, da se pokaže, da je kršćanka bila ona, dočim cio nadpis ne bi toga odavao.*** Nedaleko bila pokopana Valerija Hermogenija čestita žena,† koja je dala sebi od svoga imutka napraviti sarkofag. Liep je i nadpis (43 B) Quintiae, kćeri Germana, vojničkog častnika, koja dušu Bogu povrati.††

Ovuda medju ruševinama našli se i ulomci uprav klasičnog kršćanskog sloga i ukusa: Evasij počivaj u miru! — Paladii mirno počivaj! ††† A tik uz absidu bazilike, na desno, leži veliki sarkofag Antonija Taura, vojničkog dostojanstvenika, komu Aelia Saturnina, veoma čestita žena, postavi spomenik.†††† I u ovomu malo

* (121 B) . . . cui placidam requiem tri]buat Deus omni[pote]ns rex | . . . sit bene post obitum . [Illa tulit multa adversi]s incomoda rebus . . atque infelici es]t fine perempta quoq(ue) . . . an]nos postquam trans[egit] . . . fu]nesto gravis heu triste puerperio | nequivit miserum partu depromere fetum | hausta qui nondum luce [p]eremptus abiit | adque ita tum geminas gemino cum corpore praeceps | letum ferali [trans[tu]lit hora ani[mas] . At nos maerentes coniux natique generque | carmen cum l[a]chrimis hoc tibi [condidimus]. — ** (4 B) Aureli]us Alexander b(e)n(e)[f(iciarius) legio]nis XI Claudiae v(i)vus sibi suo iu(s)sit testamento arcam (p)oni. — *** (16 B) Desidiene Profuture co[n]iugi incomparabili Suellius Septiminus maritus benemerenti posuit et Suellio Septimino filio dulcissimo. — † (15 B) Val[eria] H[ermo]gen[ia] honesta femina [illegible] quinquagesimo octavo anno finita est. Viva se arcam de suo poni iussit. — †† (43 B) Quin[tiae] . . . stolat(ae) feminae, Quint(i) Germani primipilar(is) filiae, quae redd(idit) annorum XXX. Flavius Valens b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis Pan-n(oniae super(ioris) coniugi karissimae. — ††† (3 B) Evassu in pace! — (37 i 180 B i 99 B) Pa[illegible] — †††† (5 B) [illegible] c]u[r(ia)] a(gentium [in] r[ebus] c(entenario), ducenario post facto, qui vixit an(n)is LV. Aelia Saturnina c(larissima) f(emina), marito benignissimo.

oštećenoma sarkofagu, i u još dvama bolje sačuvanima u ovomu groblju čuvaju se kosti, koje se našle razbacane po cielom ovomu grobištu. Jamačno ima tu i kosti mučenika, izbačenih od varvara iz polupanih sarkofaga. Ovaj pako prostor prema iztoku pun je grobova na svod i od opeka. Sve što je moglo, bilo bogatije nastojalo se pokopati što bliže grobovima mučenika.

Pa i dalje od granica državnog poseda ovdje u svim vinogradima posebnika naokolo, naiazi se još uviek prigodom poljskih radnja grobova, nadpisa. Na iztoku bazilici nazad malo godina našao se sarkofag Jukunda, poslužnika svete solinske crkve (1811 A u muzeju: Iucundus puer sanctae ecclesiae Salonitanae). Na jugozapadu, uz više grobova svakojake vrsti, našao se liep grob na svod sa pticama simboličnim u bojama i raznim cviećem. Na jugoiztoku, gdje je sada vrt i vinograd tuskulanski, našla se dva sarkofaga, jedan ogromno velik (312 A u muzeju: Iuliae Aureliae Hilarae sa dobrim Pastirom na akroterijima pokrivala i 1832 A u muzeju: Bachidiae Salvianes, djevojčice od 8 godina i nekoliko meseci), pa pokrovac sarkofaga, koji leži još na mjestu, s nadpisom: Aurelij Sextilij ostavi od svog imetka ovaj sarkofag. Žena Ciriaka u Isusu Krstu napisa ovo.*

I na podnevu bazilike, tik uz zdenac za vodu daždenjaču, našle se dvije bazilice ili memoriae, a okolo ovih našlo se grobova na svod i na krov. I ovuda je nadjeno dosta ulomaka dvaju liepih mramornih sarkofaga (15 D i 170 D u muzeju) sa lovačkim prizorima iz drugog vieka, od kojih se jedan dio, i to najmanji, čuva u spljetskomu muzeju, a veći dio bi nazad četrdeset godina po prilici kupljen u Solinu od bivšega tržkog načelnika Giotte, pa nazad malo godina prodan sa vilom na Rieci, u kojoj su bili uzidani ovi ulomci, nadvojvodi palatinskomu Josipu, koji ih pokloni muzeju arheolozkomu u Budimpešti, gdje se sada nalaze. Jedan pako ulomak jednoga od ovih sarkofaga uzidan je nad vratima ulaza u vrt pokraj kuće bivšega župnika vranjičko-solinskoga D. A. Katića na putu Poljuda u Spljetu, a dva komada dospjela su u vrt pokojne braće dra. A. i J. Radmana u Visećú na rieci Cetini više Omiša. I ovi su sarkofazi poganski bili kasnije od kršćana upotrebljeni. Ovako su putovali do nazad malo godina kudkamo naši spomenici, ne samo cieli, nego

* 257 B Aurelius Sextilius [illegible] Quriace (= Cyriaci no(mine?) mei (i. e. mariti) perscribsi in Christo.

i ulomci njihovi, da rese kojekakve kuće i perivoje na očitu štetu znanosti i naše povjesti!

Silno se doimlje duše posjetitelja prizor ovoga groblja, kad ga iza posjeta u potankostima obuhvati okom svega sa kojega višeg položaja, na primjer sa još neprokopanoga vinograda prema zapadu, ili od pčelinjaka prema sjeverozapadu, ili sa samoga iztoka. A kako i ne bi! Izim liepe bazilike, sagradjene na groblju, ima tu svakojakih arhitektonskih i ornamentalnih ulomaka: izbilo na površinu dosada do preko 100 sarkofaga od kojih do 70 što zdravih što malo razbijenih, 25 razbijenih, do 60 silno razkomadanih. Nadpisa se našlo do preko 370 što cielih, što u ulomcima.

Veoma je čudan i kano pomućen prvi pogled na groblje u Manastirinama. Zidovi u raznoj visini strše prema nebu, nejednaki, izglodjani, kano zubovi pile: izprekrstani neki u pravom pravcu, a neki u eliptičnomu. Medju njima ima stupova razne visine, raznog mramora, raznih boja, sa kapitelima i bez njih. Sve je pako puno sarkofaga cielih, probijenih, razkomadanih, nagomilanih jedan nad drugim: nekoji s težkim pokrovcem, cielim, kanda će pritisnuti i podušiti grobnicu, nekoji s pokrivalom probijenim, nekoji bez pokrivala, koji kratkim, koji dugim nadpisom. Nadpisa ima na ulomcima svuda razsijano, a sarkofazi leže u svakom pravcu. Pod njima pako grobova na svod, cielih, probijenih, porušenih, kanda zievaju svojim otvorom prema nebu.

A na nadpisima, bili oni biskupa, državnih uglednika, vojničkih dostojanstvenika, pobožnih žena i nevinih djevojčica, dječaka dobre uspomene, na svima je uz ostale sgode života, svakako zabilježen dan pokopanja, ili kako se tada reklo depositio. To se velikom pomnjom na ploči urezavalo, da se može na izhodnji dan njihove smrti, po riečima sv. Ciprijana: »svetkovati pobožno njihova uspomena — memoria«. Na ove dane hrlilo sve na groblje; tu se vruće molitve molile za njihovu dušu, kitili cviećem grobovi, gorile u velikim kamenim posudama svieće na ulje, ili male svjetiljke u rupicama na akroterijima sarkofaga, kako na onomu nevine djevojčice Evsebije. »Kite i cvieće« — napisa u liepim stihovima neki pjesnik one dobe — »mi ćemo sipati na grobove i počastiti kosti pokojnika, i na nadpise i na hladni kamen izlievati [illegible]

Oko se gubi medju stotinama ovih sarkofaga i grobova, medju ovim sgradama raznog oblika i dobe. Ali po[illegible] ovdje veliku baziliku na tri broda, a izpod njezinih zidova eno sarkofaga, grobova, stupova arhitektonskih ulomaka, a okolo nje na sve

strane polukružnih absida. Pri pogledu i po posjetu osjećaš već, da se privlačna snaga malo po malo razmiče, da ti pred očima uzkrsava velika bazilika, sagrađena na ogromnomu groblju, porušena, opljačkana, da je ova bazilika središte svega, da je pod svoje okrilje sve zaokupila. Vidiš, da pred sobom imaš kršćanstvo u koljevci, odraslo, vođeno u smućnji, mučeničkoj dobi, koje se bori, koje pati, ali napokon i slavlje slavi. Mrtvi te se iz grobova dižu, te ti pripoviedaju svoje muke svoje patnje. Pa i pobjedonosno diže glavu kršćanstvo u svojim zgradama, da ga prikloni opet pod valovima divljih naroda, da se zakopa za mnogo viekova. Dok milosrdna ruka došla, da ga na božje sunce povrati. Tko nije pristupan duševnim gorućima, komu kamen u svojem rječitom muku ne govori, tko njegova rieč ne shvaća, taj neka ne ide u Solin. Ali i ako nisi ovoj rieči vikao, prošeći se samo dobre volje po ovomu svetomu mjestu, propitkivaj tihim glasom hladno, niemo kamenje, a ovo će u svojem zanosnom rieku jasno, glasno odgovarati, ovo će te potresti, ovo će te u tvojim mukama i patnjama tešiti, ovo će te svladati, pa ćeš izaći iz ovoga groblja potresen, svladan, utješen i preobražen!

Groblje u Manastirinama jedno je od najvažnijih od svih dosele odkrivenih starokršćanskih grobišta pod vedrim nebom, bilo radi neprekinutoga niza spomenika za više viekova, bilo radi važnih arhitektonskih oblika, bilo radi mnoštva sarkofaga i mnogih nadpisa, važnih sa povjestnog i pravnog gledišta, ali poglavito s toga, što je ovo groblje povjestničkih solinskih mučenika. No groblje legis sanctae christianae može se ponositi još nečim; ima jednu prednost, s koje se može natjecati sa grobištima Vječnoga Grada. Povjest njegovih mučenika, koji bieše preneseni u lateransku krstionicu od jednoga pape Dalmatinca, uzko je vezana sa lateranskom bazilikom sa ovom materom crkava: omnium urbis et orbis Ecclesiarum mater et caput!

Pa se nije čuditi, da je ovo grobište priteglo na se ovo zadnjih godina pozornost učenih ljudi, da su njegova iznašašća predmetom učenih rasprava u Evropi, da k njemu hodočaste ljudi svake ruke i narodnosti. Trebalo je jedino vezati na vidljivi način sadašnjost sa prošlosti u ovomu groblju, te ovaj vez pred oči staviti. Trebalo je probuditi iz viečnoga sna one mučenike, one kršćane, koje smo eto mi u ovom posjetu svojim imenom zvali, sakupiti ih u ovu baziliku, povraćenu na božje svjetlo nakon toliko viekova, s njima se Bogu klanjati i metnuti na ogled jasno ovu neprekidnost crkve, za koju su viekovi ništa. Je li bio san takova

šta zamisliti? Bio malne san, ali ovaj se san ostvario: on je činom postao!

Na 20. kolovoza g. 1894. sakupi se na ruševinama ovoga groblja prvi medjunarodni kongres kršćanskih arheologa. Učenjaci raznih narodnosti, kršćani raznih vjeroizpoviesti amo pohrlili. Kršćanski Pompeji (ta ovo ime zaslužuje ovo groblje) bili su veoma prikladni, da ih u velikom broju privabe. I prije nego li u Spljetu počela učena razlaganja, članovi kongresa sakupili se na ovomu groblju, da ovdje nad svojim radom božji blagoslov izprose. Pod vedrim nebom, u confessio martyrum bazilike, nad sarkofazima svetih solinskih mučenika, podigao se oltar. Članovi kongresa, uz silan narod u njegovoj slikovitoj nošnji, razsijani medju sarkofazima, prisustvovali pobožno svetomu činu. Nad glavom sabranih kongresista svod se nebeski raztvorio, a stupovi bazilike, strseći prema neizmjernoj nebeskoj pučini, kan da su ga podržavali. Sunce na jedan mah u punom svojem sjaju zasjalo nad ovim dosad nevidjenim prizorom. Angjeli božji doletjeli s neba, te razastrtih krila prisustvovali ovomu ganutljivomu činu. Dim tamjana, dižući se prema nebu, obavio molitve prisutnika, te ih pred priestolje božje podigao. Biskup spljetski, jednom solinski, nasljednik Domnija, Primusa, Hesihija, Justina, nakon trinaest punih viekova prikazao opet ovdje neoskvrnjenu žrtvu, digao ruke k nebu, da s ovog miesta blagoslovi kongresiste. Mnoga suza radostnica orosila lice prisutnika. Nije bila ovo više bazilika, nije ovo bila više crkva; bila je, dà, Crkva, ali Crkva, koja slavlje slavi nad ljudskim nevoljama; Crkva, koja sjedinjuje sve viekove, Crkva, koja spaja u jednom vezu vjere i ljubavi sve one, koji se krstom krste, da ih u nebo uvede, da ih Bogu prikaže. A niemo kamenje grobova pridružilo svoj glas uz onaj pobožnog naroda, te na molitve svećenika odgovaralo:

SLAVA · TEBI · ISUSE · KRSTE!

IV.

Solin ležao pod gomilama svojih ruševina. Još dim s njegovih garišta ne bio izsukao, kada Hrvati, ponukani od bizantinskoga cara Heraklija, strešav težki jaram divljih Obara, pod [illegible] vremena stenjali, protjeraše ove iz svih prediela rimske Dalmacije, te je sami većinom zaposjednuše. Ono malo Rimljana — Romani —, što je u zemlji ostalo, pribjeglo u nekoliko utvrdjenih [illegible]

[illegible]

Pokrštenjem u sedmom vieku dodjoše Hrvati do tiesnih sveza sa ovim Romanima. Hrvati se stadoše baviti poljodjelstvom, a to mirnomu i stalnomu življenju bi povodom ranomu prometu izmedju Spljećana, potomaka prilinuvših Solinjana u Dioklecijanovu palaču, i okolišnih Hrvata. Do malo počeše Hrvati zalaziti i u grad, da na trgu izmienjuju svoje plodine sa tkaninom i nakitima, te se tako zavedoše stalni sajmeni dnevi, koji još i danas traju. I gradski trgovci stadoše zalaziti u okolicu, te se i u Solinu zavedoše već za ono doba sajmovi, osobito s marvom, od kojih je još na glasu onaj Male Gospe na 8. rujna. Ovim ukrštenjem za kratko vrieme dodje do još tiesnijih sveza. Tekom vremena Hrvati zadjoše medju Romane i ovi se medju njima izgubiše, s njima se uedno stopiše.

U vrieme hrvatskoga gospodstva solinsko polje sačinjavaše primorsku župu, grčki zvanu Parathalassia, te po običajima ratnih zakona, kano osvojeno zemljište, postade vlastničtvom hrvatskoga vladara, koji je navadno stanovao u svojem dvoru Bijaću (Biaču ili Stenli) u kaštelanskom polju, pokraj crkve sv. Marte - Stombrate, pa u tvrdji Klis (Clissa, Clisium, Cassam), a i u samom Solinu. Nakon konačnoga pokrštenja Hrvata solinsko polje, osim Spljeta, spadaše u crkvenom obziru pod jurisdikciju narodnoga hrvatskoga biskupa, koji bijaše kraljevskim biljeznikom, bez stalne stolice, jer pratio vladara bijaše na njegov dvor. Spljet oblastimi na se metropolitanska prava solinske stolice. Za jedanaestog vieka Klis, koji bijaše vrlo zgodno položen i po naravi utvrdjen, postade hrvatskim sielom i dade svoje ime cieloj župi Kliškoj, koja postojaše sve do pod konac srednjega vieka.

Solin, kao ne utvrdjeni grad, bijaše u razvalinama. Služilo kamenje njegovih zgrada kao gradivo novim zgradama u cieloj okolici. Ali sve naokolo staroga grada Hrvati stali vršiti svoje kulturno djelo. A drugačije nije niti moglo da bude. Kulturno središte doseljenih Hrvata moglo se nastaniti samo na središtu latinske kulture, koja bijaše u propadanju. Salona rimska sa svojom krasnom okolicom morala je postati kulturnim i političkim središtem Hrvata. Po primjeru ostalih naroda stali i Hrvati zidati crkve i samostane, te osnivati zadužbine. Brojne izprave te davne naše prošlosti jasnim nam slovima bilježe, da kraj od Trogira do Spljeta, od Solina do tvrdog Klisa i romantičkog Omiša, upravo ovo primorje, bijaše posuto tim spomenicima iz prvog početka kulturnog našega života.

Po praksi srednjovječnoj u tim crkvama, kod tih zadužbina bile i grobnice njihovih utemeljitelja.

Na glasu je u povjesti benediktinska opatija sv. Stjepana de Pinis (pod borovima), jedan klm. na rtu na jugozapadu grada Spljeta, gdje je od godine 1821. gradsko groblište. Prvi spomen ovoga samostana je iz godine 1020., ali rek bi, da je još prve polovice devetoga vieka bio utemeljen. Tekom jedanaestoga vieka pokapali se u bazilici ovog samostana hrvatski vladari. Stjepan II., sinovac Petra Krešimira, zadnji hrvatski kralj, prije nego je uzasao na priestolje, bio se je povukao u ovaj samostan, gdje je odabrao svoju grobnicu, preporučivši se molitvama samostanaca«.

Cielo kaštelansko polje bilo je za ovo doba puno samostana i crkava. Okolo glavice, na kojoj se i dandanas bjelasa crkvica sv. Jurja u Sućurcu, vide se ruševine starije crkve. Okolo ove razvi se selo Putalj, koje se spominje još god. 830. Crkvu sv. Jurja sagradi ban Mislav iste godine. Izpod nje, nešto niže, druga je crkva sv. Marije na Hladih, sagradjena takodjer u isto doba, kako to dokazuju arhitektonski i ornamentalni ulomci iz devetog i desetog vieka, u njoj uzidani. Ban Trpimir darova godine 852. u kmetstvo cielo selo Putalj spljetskomu nadbiskupu, a to sačinjava i dandanas imanje (mensa) spljetskog biskupa. Na zapadu Sućurca u Sustjepanu bila je na glasu crkva sv. Stjepana, često u poveljama spominjana: S. Stephanus ad Salonam. I okolo crkve grobišta sv. Kuzme i Damjana, pokraj Kaštel Gomilice, vide se ostanci starije crkve iz dobe hrvatske narodne dinastije. Sv. Kuzmu i Damjana često puta spominju naše listine. Pa u ovo doba po prilici padaju i crkve sv. Jurja i sv. Nikole poviše Kaštela Staroga; u zadnjoj uzidan je nadpis Ljubomira Tepčije iz jedanaestog vieka. Nad Kaštelnovim pako, u položaju, zvanu na Miril., ruševine su glasovitog samostana sv. Petra od Klobuka (sl. 8.). Hrvatsko družtvo »Bihać«, utemeljeno god. 1894. za iztraživanje domaće povjesti u ovim predjelima, iztražilo je ovaj položaj, te izniel na vidjelo ostanke vladarskoga dvora (curtis, villa regalis), koji je bio središtem posjeda hrvatskih vladara od Solina do Bihaća. Naskoro će se iztraziti i sam Bihać izpod brda sv. Nofra (S. Onefrius) i sv. Marte u ovomu polju. Ova zadnja crkva spominje se u našim narodnim poveljama još god. 852. Ante fores ecclesiae S. Martae naši bani izdavali su svoje povelje. Široko je polje radu mladoga družtva »Bihaća«, ali i plodno i uharno!

Ovako je u velikim potezima crtao našim putnicima vodja po ruševinama solinskim o kulturnom radu Hrvata doseljenih na solinske ruševine, kad su oni, ostavivši groblje solinskih mučenika

u Manastirinama umorni, puni svetih osjećaja, koračali dalje prema iztoku laganim korakom po gradskim bedemima. Pripovjedanje svoje podkriepljivao je vodja pokazivanjem dotičnih položaja na većoj arheologičkoj karti solinske okolice. Žalili oni što nisu mogli sve ove položaje glavom posjetiti. Ali im se srce od veselja razigralo, kad im vodja ponudi, da posjete dva nedaleka mjesta hrvatskih starina u solinskom polju, naime u Rižinicama na medji medju Solinom i Klisom i onaj kod Gospe od Otoka u samom Solinu.

Stara bud junački prispjela, a oduševljena četa nastavi stopala

Sl. 8. Ruševine samostana sv. Petra od Klobuka.

U malo časa prevalila ona do preko 300 m. puta do **iztočnih gradskih vrata** (Porta Andetria) staroga Solina. Tu posegnulo oko na lievo, na rimsku ..., koja je branila grad od sjevera; pa na desno na **gradske bedeme** (moenia urbis), ovdje dobro sačuvane i utvrdjene četverokutnim kulama (turres), na koje su kasnije prislonjeni masivni trokutni branjaci na protivnoj strani (sl. 9.).

I za stanje posjetitelja i umornije otkela su na cesti, koja od Solina u Klis vodi, kola, da ih odvezu u Rižinice, dok mladji put od mogu, pa su cestom, što na prečac ne izostajali kolima, koja la-

Sl. 9. Gradski bedemi staroga Solina prema Klisu.

ganim kasom vozila se uzbrdnim putem Klisa. Zapašio vodja Don Frane svoga konjička, koji ponosit stupio na čelo ovoj povorci.

Kretala kola i hrabra četa pješaka putem [illegible] Kupotine, upirući oči prema gradinom Klisu, koji, kako cesta uz Kupotinu vijuga i zakreće, sad se pokazuje s ove, sada s one strane, ne znaš s koje ljepše i romantičnije.

I Klis (sl. 10.) ima svoju povjest, i znamenitu povjest, nadoveza vodja, kad se na jednom četa našla na okupu na jednoj okuci puta, jer konji u prenatrpanim kolima laganim korakom hodili, a mladji putnici na prečac kola stizali, dapače kadikad i prestizali, te svi ovako polagano naprjed stupali. Još za starije rimsko doba bila je po svoj prilici utvrda na Klisu, kao predstraža Solina. Svakako za cara Justinijana bio je Klis u broju onih utvrda, kojim je sva sjeverna Dalmacija bila utvrdjena. Mnogobrojni su natpisi i ostali rimski spomenici, koji danomice izbijaju na površinu u kliškom polju (ager Salonitanus). U srednjem vieku prvi put se spominje Klis pod imenom Clusan u povelji bana Trpimira godine 852. Konstantin Porfirogenet (god. 950.) zove ga Klisa, valjda pogrješno ime Klis, ili od κλεῖς, t. j. ključ, jer je bio po svojem položaju Klis ključem medju Primorjem i zagorskom Dalmacijom. God. [illegible] spominje se prvim kliškim načelnikom Florinus princeps. Zatim se često spominje Klis i kliška župa od jedanaestoga vieka sve do pod konac srednjega vieka.

Znatnu je ulogu imao i Klis u ratovih dvanaestog vieka izmedju ugarsko-hrvatskih kraljeva i bizantinskih careva. God. 1242. odoli Klis junački obsadi divljih Tatara. U Klis se naime zakloni kraljica Marija, žena Bele IV., sa dvjema kćerima Katarinom i Margaritom, kada joj muž bježaše izpred onih divljih čopora. Ovdje one i umriješe i bijahu pokopane, a kasnije prenešene u Spljet, te položene u malom sarkofagu nad glavnim vratima stolne crkve. Klis je bio leno slavnih hrvatskih porodica Kačića i Šubića; zatim predje u vlast bosanskoga kralja Tvrdka I. i knezova Nelepića. U narodnoj junačkoj piesmi najslavniji je kliški kapetan Petar Kružić (g. 1513.), koji ga je sa senjskim Uskocima za kakovih četrdeset godina junački branio. Uza sve njegovo junačtvo Turci ga osvojiše god. 1537. i postaviše u njemu sielo istoimenog sandžakata, koji je obuhvaćao i čest Hrvatske. God. 1596. Ivan Alberti, spljetski plemić, pomoću Uskoka i Poljičana, vodjenih od kneza Pavla Pavića, zamjernom hrabrošću osvoji Klis, ali samo za vrlo kratko vrieme, jer iste godine pade opet u turske ruke, dok ga god. 1648. ne osvojiše Mletčići pod vod-

Sl. 10. Klis.

stvom [illegible]. God. 18[illegible] [illegible] od francuzke posade. Bi obsjednut od austrijske vojske, koja ga konačno zaposjednu g. 1813. Od tada do god. 18[illegible] [illegible] do zaposjednuća Bosne i Hercegovine sa strane austrijske vojske, zadržaše neku strategičnu važnost, ali ju od ove godine izgubi svu. Koncem godine 18[illegible] prestade sasvim biti tvrdjavom. Od dvadeset vjekova Klis je slovio kano utvrdjeno mjesto, da ni sada unaprijeda bude povjestnička uspomena. Bilo, pa se spominjalo!

I na [illegible] stigla četa k [illegible] kućama u Kupotini. Od ovih do [illegible] [illegible] put je [illegible] na desnoj ceste. Leži ovo mjesto na [illegible] medju Solinom i Klisom, u Kupotini, ondje, gdje se [illegible] Kozjaka sasvim spuštaju u polje klisko [illegible]. Po sredi [illegible] potok Kupotina, pitka voda, koja zima i [illegible]. [illegible] je i plodan ovaj kraj. Ovdje bio kneževski dvorac bana Trpimira, koji je okolo g. 8[illegible] utemeljio ovdje i samostan Benediktinaca. Društvo «Bihać» vodilo ovdje godine 18[illegible] po 18[illegible] iskopine, koje će se i nastaviti. Bi odkriven dvorac kneževski uz malu crkvu, [illegible] na sjever, sa ulomcima lijepo ukrašenoga septuma, [illegible] pregrade medju absidom i ladjom crkvice, na kojem je latinski nadpis [illegible] PRO DVCE TREPIME [illegible]. Najstariji je ovo nadpis iz naše hrvatske narodne dinastije. Bi još izvadjeno iz ruševina više arhitektonskih i uresnih komada, pa bi odkriveno više grobova u predvorju ove crkvice. U više grobova našlo se novaca i naušnica i drugih nakita.

Na zapadu crkvice protežu se zgrade, koje su sudeći po nadjenim predmetima bile obitovalište samostanaca. Stube prema zapadu vodile su u druge prostorije, koje se tek iskapaju, a leže pod [illegible] zemlje do [illegible]. Veoma je pobožan bio ban Trpimir, kako nam to naše povelje pripovjedaju, i stajaše u tiesnim odnošajima sa tadašnjim spljetskim nadbiskupom Petrom, koga on zove svojim duhovnim otcem. Daljnje iskopine, skopčane dakako s velikim trudom i troškom, iznijet će [illegible] na vidjelo još mnogo ostanaka iz naše davne prošlosti.

I vrieme [illegible] četa na se, da prevali opet put do Porta Andetria. Ostavivši [illegible] dalje na lievo Gradinu, utvrdu sagradjenu god. 13[illegible] od spljetskog nadbiskupa Ugolina de Branca na obranu svojih težaka i zemalja, stiže do Dioklecijanove kotane. Prema ovoj je «Gospin most», koji vodi u podžupsku solinsku crkvu blažene Gospe ili Gospe od Otoka.

Tik pokraj ove ležala je starinska crkva istog imena, u atriju

Sl. 11. Rizinice.

koje bi god. 1898. odkriven nadpis hrvatske kraljice Jelene. Pobožno stupila četa preko Gospina mjesta na mjesto izkopina. Okupi se ona oko svoga vodje. Niti daha nije bilo čuti.

Crkva Gospe od Otoka. Sancta Maria de Otok ili de Salona (sl. 13) dolazi više puta pod ovim imenima u starim izpravama. Zvala se ovako, jer je ležala na ostrvicu, što sačinjavaju dva rukava rieke Jader ili Solin-rieke. A niti dandanas ne izgubi ona svog imena. Narod zove sadašnju podžupsku crkvu, tik uz staru, istim imenom: Gospa od Otoka. Splietski kroničar Toma Arcidjakon († 1268.) pripovieda, da je crkve sv. Stjepana i Sanctae Mariae in Salona sagradila neka kraljica

Sl. 12. Ulomak septum-a sa natpisom: Pro duce Trepimero.

Jelena, te da su ove crkve obzirom na kraljevske grobnice, što su se u njima nalazile, bile izručene nekojim redovnicima, koji su u njima obavljali službu božju. Iz drugih povelja pako proizlazi, da je uz ovu crkvu obstojao i samostan. Uz samostan bio i dvor kraljev (villa regalis). U dvoru boravio je kralj Zvonimir god. 1078., jer u jednoj listini izdanoj na blagdan posvećenja crkve sv. Marije iz ove godine pisano je: „u kraljevskom dvoru, gdje se nalazi već spomenuta crkva sv. Marije". Uz dvorac spominju se kasnije četiri mlina, dvije kuće i jedna stupa. A nekoje mlinice u okolici i jedna kuća za stupu, koje se vide dandanas na ovim rukavima rieke u ruševinama, jamačno su iz one najstarije dobe. Na ninskomu pako saboru, držanu ove iste godine, kralj

Zvonimir povratio je prvostolnoj crkvi sv. Dujma u Spljetu ovu crkvu, ujedno sa crkvom sv. Stjepana, a ovu darovštinu god. 1103. potvrdio kralj Koloman. I kralj Gejza god. 1143. potvrdio je spljet-

Sl. 13. Crkva Gospe od Otoka i ruševine starohrvatske istoimene crkve.

skomu nadbiskupu Gaudiju posjed sv. Marije od Otoka »uz rieku Solinskoga grada sa svim pripadcima, slugami i mlinovima«. [illegible] temelju ovih pisanih dokumenata, i nekoliko [illegible] u arhit[illegible] ulomaka, koji su virili u zidu pokraj ove crkve, pa i položaja, koji

dandanas sasvim odgovara starome, društvo »Bihać« god. 1898. prokopalo ovdje ovu starinsku crkvu na skup sgrada.

I eto — ovdje ti se pokazivaše … Jer kad dovršenih iskapanja trebalo sve ovo zatrpati … sadašnje pulžupske crkve — izpod glavnog oltara u crkvi sila izpreplesenih zidova iz drugih raznih doba, koji idu dalje izpod sadašnje pulžupske crkve, te do njih dug vodovod, koji je spajao dva rukava rieke. Ostanci su ovo samostana i dvorca kraljeva, a taj vodovod služio je po svoj prilici, da tjera mline, koji su ovdje bili.

Prvima iznaša je crkva. Bila je na tri broda razdieljena stupovima, a … popriečnim … Ovakih crkvi imamo još nekoliko iz onog doba u Dalmaciji, kao n. pr. sv. Barbara u Trogiru, sv. Nikole u Velom Varošu u Splitu, sv. … godine 877 u Splitu i t. d. Imala je dva atria, od kojih prvi služio je kao narteks a drugi kao atrij. I u narteksu ih … u podu … I stara pulžupska crkva solinska, izgorjela god. 1875, koja je … bila sagrađena … pri navali Turaka u XVI. vieku, imala je vrstu narteksa, … jednu … koja je … tako da je putnik mimo prolazeći mogao vidjeti, što je u njoj. Tako je bivalo i u staro. Potom prolazeći … od mosta k mostu na rieci Jadru, okrenuvši se na desno, vidiš crkvu i narteks, a u ovomu grobnicu kraljice Jelene.

Prigodom iskopina našlo se nekoliko arhitektonskih i ornamentalnih ulomaka, većinom malenih, jer temelji crkve ležali su samo za malo centimetara izpod površine zemlje, … ovdje i ondje za koji centimetar i više, što je takodjer dalo povoda iskopinama. Ali najznamenitije je našašće u ovoj crkvi jest sarkofag s latinskim nadpisom kraljice Jelene (sl. 14.), nadjen u prvomu predvorju ili narteksu. Sastoji on samo od prednje strane sarkofaga, i to nepodpune. Dug je 1·25 m., a visok 0·76 m. Nadjen je u 90 ulomaka, od kojih je pošlo za rukom sastaviti do 76, a još 14 što većih, što manjih, t. j. od tri slova do pet i četvrt slova ne mogli se još uvrstiti u praznine. Manjka po prilici četvrti dio nadpisa. Ovi ulomci nadpisa bijahu nadjeni raztrkani većim dielom u jednom četvornom metru prostora, izpremiješani zemljom, i nose neke tragove, da je sarkofag postradao od ognja. Na mjestu je bilo moguće sakupiti samo šačicu pepela, a nikakve preostale kosti. Nadpis sastavljen i dopunjen po prilici glasi: In hoc tumulo quiescit Helena fa[mos]a [quae fui]t uxor Mi-

Sl. 14. Nadpis kraljice Jelene.

haeli regi materque Stefani regis, quae deliciis reliquit regni VIII Idus mensis Octobris . . . anno ab incarnatione Dni DCCCCLXXVI [indictione IV], ciclo V, luno V [epacta] XVII . . lunari V [concurrente VI Istaque vivens fuit regn[i] mater fuit pupillorum tutorque viduarum. Hicque aspiciens viator animae dic miserere Deus. — To u hrvatskom prievodu glasi: U ovoj grobnici počiva Jelena, slavna, koja bijaše žena kralja Mihajla, a majka kralja Stjepana. Ona se odreče sjaja priestolja 8. mieseca Oktobra . . . godine od utjelovljenja Gospodinova DCCCCLXXVI . . . u četvrtoj indikciji, u ciklu V., u luni V., u epakti XVII, dana petoga, koji pada sa šestim (petak). Ona živeći za vrieme kraljevstva majkom, postade majkom sirota i obranom udovica. Ti, čovječe, amo pogledavši, reci: njoj duši Bog ju pomiluj!

Neizmjerne je važnosti za hrvatsku poviest ovaj nadpis! Spomenik je to prvoga reda i uzprkos prazninama od svih nam dosad poznatih spomenika na kamenu iz doba hrvatske narodne dinastije najpodpuniji.

Kako je poznato, Tomislav je bio prvi hrvatski kralj, okrunjen negdje između godine 914—925. Nalazimo ga na prvomu (god. 925.) i na drugomu spljetskomu saboru (god. 928.) još kraljem. Poslije njegove smrti nemamo u dokumentima spomena o našim kraljevima sve do god. 969., kada je bio kraljem Držislav. On se spominje još godine 1000. Ovu prazninu od kojih 70 godina popunjava nam donekle carski pisac Konstantin Porfirogeneta. On spominje za ovo doba na hrvatskome prestolju dva kralja: Krešimira i sina mu Miroslava. Za ovoga zadnjega veli, da ga je ubio ban Pribina god. 949. Nadpis kraljice Jelene popunjuje i razjasnjuje ove vijesti. On kaže, da je Jelena bila supruga Mihajla kralja, a majka Stjepana kralja. Umetnimo u ovu prazninu od 70 godina ova dva kralja, pozovimo u pomoć ostale dokumente, obazrimo se i na kronologiju, te smo na čistu glede ovog nadpisa i redoslovlja naših kraljeva u desetom vieku do 949. godine.

Prema tomu prvi hrvatski kralj Tomislav († 930. po prilici) nije imao mužkoga potomka, nego jedinicu kćer Jelenu. Ova se uda za Krešimira, koji naslieди svoga tasta na priestolju, te uz narodno ime primi i kršćansko, evropejsko Mihalj, kako je to bio običaj i kod drugih naših vladara. Supruga mu Jelena utemelji

više bazilika u polju solinskomu, a medju ovim onu sv. Marije od Otoka. Poslije smrti Krešimira-Mihalja (g. 945.) došao je na priestolje sin mu Miroslav, koji je uz narodno nosio i kršćansko, evropejsko ime Stjepan. Bio ovaj, rek bi, oženjen sa rimskom plemkinjom Margaritom, te je sa svojom suprugom pohodio jednom Dubrovnik, darovao republici mnoga zemljišta i ostavio zaklada. Njega god. 949. pogubi ban Pribina. Udova kraljica Margarita zakloni se u Dubrovnik i svrši ondje svoje dane kano koludrica. Njezina svekrva kraljica Jelena, ako ne prije, naime odmah iza smrti muža joj Krešimira-Mihalja, a to sada, povuče se u samostan, od nje u Solinu sagradjen, te živeći za kraljestvo božje, postavši majkom sirota i udovica, proživi u svetosti svoju visoku starost uz crkvu sv. Marije od Otoka, gdje je bila godine 976. sahranjena.

Po smrti Miroslava-Stjepana nastadoše, kako nam okrunjeni pisac pripovieda, nemiri u hrvatskom kraljestvu, koji uzdrmaše cielom državom, dok ju u dvanaestom vieku i ne upropastiše.

Mnoga suza orosila lice prisutnikâ na ovaj ganutljivi prizor. U grobnoj tišini, koja je vladala, začu se bolni uzdah: Bismo i prodjosmo! — Redom se izredali svi, da poljube žaru pepelnicu, u kojoj se čuva ono malo mrtvih ostanaka hrvatske kraljice Jelene.

Zvona sadašnje crkve Gospe od Otoka zabrecala medjuto na mrtvačku. Ceta, odkrivene glave, plačućim glasom odpjeva.

Izъ glubinь vъzъvahь kь tebê, Gospodi,
Gospodi, usliši glasь moi!

Svećenik, božji ugodnik, završi:

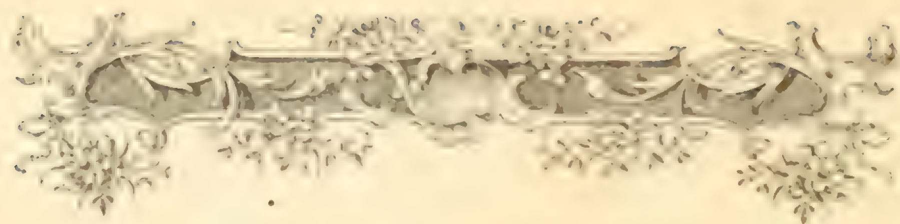
Pokoi vêčьni darui imь, Gospodi,
I svêtь vêčьni da svêtitь imь!

Tužna povorka, poniknute glave, suzama orošena lica, krenula natrag put Spljeta.

Spljet-Solin.

Don Frane Bulić.

IZ „USPOMENA“.

I.

T[illegible]
[illegible]
[illegible]
U bistrome moru nam zrcali . . .

[illegible]
Mirisavo bademovo cvieće,
[illegible]
A uz vječno, blago pramaljece...

[illegible]
Toplo sunce sve čeliči, jača:
Tam' je raj mi prvom ugledani,
Tamo krasi rodnoga mi Brača.

Mili dome, vodila me sudba
Diljem svieta na sve četir' strane.
Mnoge čarne motrio sam kraje,
Od davnine slavne opjevane...

Divio se obilju krasota
Tudjih mjesta, zemlja udaljenih,
Ali tebe još mi nigdje ne bi,
Sladki dome, dome premileni!

Gajeva ti čednome slavulju
Nigdje tako slobodnoga daha,
Nigdje mojoj posestrimi vili
Tako smjela poleta i maha.

Liepe li su, Dalmacijo moja,
Tvoje gore sure i zelène,
Kad se ono pri zapadu sunca
Kô djevojke s cjelova rumene.

Divno li je primorje ti plodno,
Luke, rti, otoci ti, — kano
Gorostasi bajni utopljeni,
Kô biserje krupno nanizano.

Krasno l' more, hitre l' na njem splavi,
Hrabri l' momci, čarobne li mome!
Zdravo da si, moj zemaljski raju,
Zdravo, sladki moj premili dome!

II.

Malo moje ubavo seoce,
Djetinjstva mi živo spominjanje!
Zeljno li te oblaze i grle
Misli moje česte, svakidanje.

Sve mi živu davne uspomene,
Sve mi srcu sladkim glasom zbore:
Znam ti pjesme, znam ti šapat tihi,
Na kraj luga granati moj bore!

Zajedno smo, mili druže, rasli,
Prkoseći buri i oluji,
Kadno talas za talasom bjesni,
Te po žalu, pjeneći se, struji.

Jarkog sunca jednako su traci
Grijali nas cielog božjeg danka,
Dok u gustom tvojem zelen-granju
Pjevale su ptice od uranka.

Zviždao je, neven-bore, vjetar,
[illegible]
[illegible]
K nebu vršak dižući oholi.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
Srce moje kucati će življe . . .

[illegible]
K plemenitom koracajuć cielju:
[illegible]
Ne plašim se, druze, ucitelju!...

III.

Zimska noć je. Hladna mrka krila
[illegible]
A kroz tminu sa nebesa sjajne
Sitne zviezde spokojno trepere.

[illegible]
[illegible]
Fijuk vjetra kroz konope tanke
I kroz krošnje povitih stabala.

Al gle crkve na proplanku: sva je
Puna svjetla i tamjana dima;
Počuj pjesmu uz orgulja pratnju:
Spas se rodi nocas narodima!

Sabrao se puk pobožni, vjerskim
Zanosom se blaženo opaja,
»Veseli se i raduj se!« pjeva,
Tu molitvu toplih osjećaja.

Hrist se rodi! šapću svi i kliču,
Sve životom sada diše novim,

Sve se mladi, plemèni i kriepi
Porodjenjem slavnim Isusovim.

Divno li je pogledati! Redom
Svi se bratski rukuju i ljube,
Jedan drugom ganuto oprašta
Stare krivde i uvrede grube...

Veseli se i raduj se, puče,
Pjevaj Višnjem pjesme zahvalnice..
Mili moji, kô da slušam, gledam
Božićne vam čarne polnoćnice . . .

IV.

Zapalo je za brežuljak sunce,
Stišali se zapadnjaka vali;
Suton pada, kriesovi su eto
Krajem mora divno zaplamsali.

Šeta momčad krepka, pjesme pjeva,
I s vrh sela sva k obali sadje;
Malom lukom, kô jezerom gladkim,
Poplivale nakićene ladje . . .

Liep taj prizor sa doksata pratim,
Slušam pjesme, zvon ›Zdrave Marije‹
San je, reć bi, iztočna je priča,
Čar ti neki u srce se lije.

Vedro nebo: vedar li će krasan
Željkovani sutra svanut danak:
Mladjeg svieta ročište i sielo,
Prijateljâ veseli sastanak . . .

Ivanj-dane, sladko spominjanje,
Ivanj-dane mojih mladih ljeta,
Kako l' tebi, k ostrvu mi, k moru
Mašta moja lakim krilim' lieta!

Eno vrvi narod sa svih strana,
[illegible]
[illegible]
Zagoraca eno kršnih kita

Plove barke, zastave vijore,
Piev se ori, a kolo se vije;
[illegible]
Kao da se od radosti smije! . .

[illegible]

Ivan K. Ostojić.

POŠTENJAK.

Letos teče dvajseto leto, odkar sem stopil vprvič na raztrgano kaldrmo (tlak) sarajevsko. Lahko se ponašam z zavestjo, da mene ni gnala nevolja niti pohlepnost po mastni službi v Bosno, ker bi bil našel tudi doma skromno službo, sicer z manjšimi dohodki, pa tudi z manjšimi troski. Mene je gnala želja seznaniti se z bratskim narodom in s svojimi skromnimi silami pripomoči, da se zgradi temelj kulturnemu napredku darovitega, čeprav zanemarjenega ljudstva. Saj posel učiteljev je pač izključivo namenjen plemeniti svrhi.

Ko sem se izmotal iz poštnega voza, ki ni bil ničemur manj nego udobni kočiji podoben, me je vže čakal moj predstojnik, ravnatelj nove gimnazije, ter me z izredno ljubeznivostjo spremil v prenočišče v gostilnico k »Orijentu«. Kar sem videl tedaj na potu, pač ni bilo vabljivo za kulturnega človeka, in prav nič se nisem čudil, da so mnogi ljudje drugi ali tretji dan po svojem prihodu pobrali šila in kopita ter se hitro vrnili preko bosenske granice k svojim penatom.

Ker je isti dan precej močno deževalo, napolnjevale so luže one široke rupe med raztrganimi kameni vratolomnega tlaka; kjer pa ni bilo kaldrme, tam se je razprostiralo morje blata, tako da je bilo treba posebne veščine, da si se srečno dokopal zopet trdih tal. Ob obeh straneh ulic so bile siromašne koče, večinoma iz črpiča (na solncu posušene gline) zgrajene; po največkrat [illegible] in gornji leseni del se je bil na stran pomaknil, da se je bilo bati, sedaj sedaj se zrušijo na mimoidoče ljudi. Prodajalnice prav beraške; iz gostilnic je prihajal sumljiv duh. Ljudje [illegible] ni sicer [illegible]-

lika pravega je bilo videti razcapanih in zanemarjenih. Vmes pa so se podili gladni psi, tako da se se bal, da te vsak čas kak stekel pes pograbi. Ko mi je navzočni povedal, da nam je za me najeto tudi vže sobico z [illegible], sem mu bil zelo hvaležen. Ali ko sem to sobo pogledal, sem [illegible]. Vsa namestitev je bila postelja na kobilah, mizica, en stolec, [illegible] zato [illegible] za dulap [illegible] v zidu. Ko sem javil [illegible] svoje presenečenje, da mi je preskrbel tako stanovanje, mi je [illegible], da bi zastonj [illegible]. Ako si [illegible] sem mu svoje [illegible] [illegible]. Ako je bila v glavnem mestu taka primitivnost, kakšna je morala biti še le na kmetih.

Materijalna kultura torej v Bosni ni imela intenzivne podlage. Ali temu ni bil narod kriv, ampak stoletno suženjstvo, in ob novih prilikah se je morala še kmalu povzdigniti. Tudi duševna kultura je bila zaostala, ali bistroumnost narodova je jamčila, da bode tudi z [illegible] korakom napredovala, čim se ji odpro prilike.

Ali nekaj je imel narod, česar v nekih kulturnih deželah zastonj iščeš. Narod je imel [illegible] kreposti, ki so [illegible] nadomeščale nedostatnost materijalne in — [illegible] — tudi duševne kulture. Da je mogel narod ohraniti navzlic krutemu robstvu, v katerem je živel, neoskrunjene svoje moralne kreposti, temu se mnogo [illegible] moralna svojstva njegovih gospodarjev — Turkov. Poštenje je [illegible], zato tudi staroselci [illegible] s svojim [illegible] niso izgubili svoje [illegible] poštenosti. Za vzgled navajam tale dogodljaj.

Pritisnila je zima. Treba je bilo misliti na kurjavo peči. Od svojega gospodarja, [illegible] Žida, nisem mogel izposlovati, da bi mi preskrbel ta posel. Zato sem šel sam na trg, da si kupim drv. Stalo je tam mnogo seljakov, in vsak je imel po [illegible] konj zvezanih jednega za drugim, in vsak je imel na samaru na desni in levi po nekaj debelih polen. Pogodil sem se takoj s prvim, da mi je prodal po petnajst grošev tovor. Pognal je za menoj svoje konje, odložil v dvorišču drva, jaz pa sem pripravil denar. Vprašal sem ga, koliko mu gre. Njegov odgovor je bil: »Saj veš, koliko mi gre!« »Seveda vem,« sem dejal, »ali jaz bi rad, da mi tudi ti poveš!« Torej, groš je osem krajcarjev, koliko [illegible]? »Ho, se tako: Torej 15 krat 8 je en goldinar in dvajset krajcarjev, in trikrat toliko za tri tovore tri goldinarje in šestdeset krajcarjev.« »Ti vže veš, koliko je!« »Ali je torej prav toliko?« »Če ti praviš, bo vže prav, saj znaš bolje računati od mene, ki niti vašega denarja ne poznam!«

Ta zaupnost v tujega človeka poštenje mi je imponirala. Kako pošten je moral biti on sam! Hotel sem mu roko stisniti in mu glasno čestitati na tej kreposti. Ali pri tej priči sem se premislil; prišlo mi je namreč na um, da ga bode morda v kratkem času kak Švaba prevaril koristeč se z naivno zaupnostjo Bošnjakovo. Morebiti bi potem mislil, da sem se hotel jaz ž njim pošaliti s svojo čestitko.

Dandanes se je v Bosni materijalna in duševna kultura orjaško povzdignila. Ali je pa narod še tako kreposten, kakor takrat, ko ga še ni bila kultura obliznila? Bojim se, da je narod v občenju s svojimi silnimi kulturonosci mnogo britkih izkušenj doživel, ki so ga naučile braniti se z istimi malo poštenimi sredstvi, s kakršnimi je videl Švabe pridobivati si sjajnih uspehov.

Da so seljaki skoro opazili, kake roke ljudi je novo gospodstvo s seboj privelo, priča ta-le dogodek. Nedavno potem, ko je zavladala Avstrija v Bosni, šel je jeden mojih drugov, Srbin pravoslavne vere iz Banata, na trg ter je hotel kupiti par piličev. Kmet je zahteval dvanajst grošev, moj drug mu je ponudil deset grošev. Na to se mu je odrezal kmet: »Toliko mi je vže Turčin ponujal.« Mojega druga je užalilo, da zapostavlja kmet njega, ki je bil ž njim iste vere in istega jezika, zato mu je dejal: »Ali sem jaz morebiti gorji od Turčina?« Tedaj pa se kmet okosi na mojega druga ter mu reče: »He, znaj, da nam je bilo lepše, dokler ni bilo Švabe.«

Uverjen sem, da je bil moža kak prekanjeni Švaba opeharil in mu tako obudil slabo mnenje o kulturnoscih.

Ljubljana.

Rajko Perušek.

USREĆENI.

[illegible]

U [illegible] spreme za zimnicu. Matan nije imao od srca poroda i [illegible] ćana nije zanovetao.

Matan [illegible] se pozivu odazvao.

MARTIN KRPÀN Z VRHA

Večer bijaše topla i liepa. Matanova [illegible] i kućom pod visokom lipom sjedaše Matan s kumom Markom [illegible] Janja pristavila džezvu k vatri, a njih dva povadili duhankese i kamiše, pa zapalili

Hvala Bogu, kume Matane, [illegible] reći će Šimić, — ti se ne boj ove godine zime, doniela ti je ljetina izobila!

Jest, jest, hvala Bogu, — zamišljeno će Matan, — [illegible] znaš, kako mi je u duši. Janja mi danomice vene, jer nema od srca evlada, a bome i meni je potežko; a Ivša zaglavinjao, pa ni tamo, ni amo.

— Jà, težko je to, težko! — potvrdi Marko. — Ama, bolan, i ne zna se, što je bolje: imati ih, ili ne imati; vidiš, kakav je sviet.

— Kako komu, — uzdahnu Matan, — a vjeruj mi, da se bar Ivša okući . . . e . . . tko zna, možda bi nas naša Gospa* obradovala njegovim porodom, pa bi mi lakše bilo; a ovako: radi danas, radi sutra, tegli ovamo, poteži onamo, a za koga i kome, ma reci, vjere ti!

Što je od Boga, [illegible] Marko. A bolan ne bio, pa još niesi ni četerestu prevalio, a tko zna božije pute, à?

— Daj Bože! — uzdahnu Matan i oba ušutiše. Stopanica doniela kahvu, čučnula uz njih i podkučila im fildžane. Iz daljine dopirali zvuci dvojnica i razliegala se pjesma čobanicâ. Matan mislio sve o jednoj: kako li bi se obradovao, da ga Bog obraduje od srca porodom; a Marko smišljaše, kako će skucati koju dvaeskicu,** da izplati desetinu; a Janja upiljila bezsvjestno u njih oči, ne misleći gotovo ništa. Njoj je u srcu, da joj Matan bude sretan i zadovoljan.

Sunce je podavno sjelo za goru, a mjesec obasjao bliedim zrakama i brda i doline, a njih dvojica još nepomično sjedjahu pod lipom, izčekujući momke i djevojke na komušanje. I sad s jedne, a sad s druge strane primicale se pjesme djevojačke, a to je bio znak, da dolaze na komušanje. Matan s Markom izišao do na vratnice, da pogleda, tko ide, kad već prispje jedna hrpa ženskih, a za njima momci, pjevajući i podcikujući. Momci u svom bjesnilu preskočiše preko plota i posjedaše po vrhu hrpe kukuruza, a djevojke posjedaše jedna uz drugu naokolo i počeše tiho pjevajući komušati. Matan oblazio sad jednu, sad drugu čeljad i sokolio djevojke, da pjevaju,

* [illegible]

** [illegible] deset para.

[illegible]

nego ijujuknu:

— Iju . . . findžan, findžan! — a zamahnu crvencem. Svi da [illegible]

kodžobaši* momačkom.

[illegible]

[illegible]

Tuzlanke djevojke.

[illegible]

[illegible] su svi ušutili, ne bi li očuli, tko to još dolazi.

[illegible]

* [illegible]

[illegible] A Manda [illegible] kao gak, a dvije guste pletenice spustila preko ćurdije do tkanice, liepa, da je se nagledati ne možeš od milina.

Taman Janja skinula bakrač s vatre pun varenih klasova, kad [illegible] desetak, a svaki prebacio preko ramena nadžak.* Nazvaše po adetu Boga i upitaše domaćina za testir** i posjedaše uz hrpu.

Lipničani ostaše kao okamenjeni, a osobito Ivša Matanov, jer čim bi vidio Doknjane, odmah bi mu krv u glavu udarila; ali ga nekako umiri jaran mu Iljko, a dosta je bilo, da ga je Manda samo pogledala, pa se je umirio.

Mali Škvrco [illegible] uz karaduz i zapjevao:

[illegible]
Tko ne može, nek ne ide.
[illegible]

A tko ne [illegible] ledinom kolo i uz njega liepa Manda. Sva se zemlja tresla od igranja, a noć odliegala od glasne pjesme, sve se razveselilo.

Doknjani stajahu po strani i ne smjedoše uljeći u kolo, jer su se bojali kavge; ali malom Škvrci ne dao djavo mira, pa je iz kola bockao kojekakvim šalama Doknjane i to ih razžesti, pa se neki i od njih umiešaše u kolo. Za tili čas nasta metež i mrmor medju Lipničanima, a ostariji su postrance stajali i strepili, da ne bude kavge.

I neki Doknjanin uhvati se do Mande Šimićeve. Ivša je stajao postrance, nije se htio da hvata u kolo; ali kad vidje Doknjanina do Mande, uzavrije mu krv i brže bolje odtrča po nadžak, zadjenu ga za vrat izpod gunjca i prekinu Doknjanina, pa se uhvati do Mande. Lipničani počeše podcikivati i zviždati, a Doknjani da pocrkaju od jeda.

— Haj, haj, došli vrabci na tudje proso, ijuju! — podcikivaše Škvrco, a s druge strane odgovarao mu Iljko:

— Zeleno je za lisicu grožđje! — A djavolkasta Janja Lukićeva zapjeva:

* Nadžak — [illegible]
** Testir — dozvola.

[illegible]

[illegible]

Naši smiju, pa* se smiju! Ijuju!

I Doknjani uzavreše, gdje im i djevojke [illegible] pjesme: Jedan odmah [illegible], da prekine Ivšu s Mandom, ali ga Ivša [illegible] za prsa i njim tresnu o ledinu, dok i drugi ne navališe. Ivša potegnuo nadžak, te nekog po glavi, a nekog po leđima [illegible], dok se i drugi Lipnićani ne umiješaše. Skočiše do plota, počupaše kolje, a neki s cjepališta pograbiše cjeplje i udri na Doknjane.

Kolo se [illegible], cure su sakupile sve u jednu hrpu pred kućom i od straha ne maknuti, a ostariji se umiješali među mladjariju, mirili ih i razvađali, ali sve zaludu; kad uzavre momačka krv, teško ju je umiriti. Kolje se lomilo u bitki, a mnogi su [illegible] razbijene glave; Ivša je bio sav u krvi, neki ga je od Doknjana [illegible] malo nožem izpod ramena u ruku, ali je i opet čvrsto [illegible] i mahao, nije ni čuo, da je ranjen.

Jedva jednom odbiše ranjeni Doknjani [illegible] iz sela, a Lipnićani posjedaše po travi i [illegible] rane, da se odmore.

— [illegible], djeco, ovo nije nikako [illegible]? — klimnuo glavom [illegible] Ilić, [illegible] preko leđa. — Koljemo se, kô da niesmo braća!

— Eto baš tako! — potvrdiše i drugi ostariji, a [illegible] se Škvorc uzvrtio kao medvjed [illegible], ko bilo bi nešto reći, a opet ga stid pred starijim govoriti, a baš bi [illegible] Škvorcu. [illegible] da bi mu [illegible] na glavu, kad ga je neki od Doknjana [illegible], a on [illegible] o glavu karaduz. [illegible] karaduza ne bi našao ni usred Travnika, gdje vele, da su najbolji majstori.

Dok su se ostariji razgovarali o kavzi i o osveti Doknjana, ter su rekli, da oni ne će tužiti nego se osvetiti, Matan je [illegible] redom [illegible], a cure su čupkale [illegible] klasove i zbijale šale, jer im je strah izašao iz kostiju.

Po strani stajahu dvoje mladih i jedno uz drugo oniemilo, taman ni probieliti niesu umjeli.

Bijaše Ivša s Mandom Simićevom.

Srce im bijaše prepuno, a gdje je srce puno, tamo su usta niema. Svilenom maramom povezivala Manda Ivšinu ruku i kra-

* Dobro.

domice pogledala izpod oka na nj, a Ivša bi ju očima pojeo od dragosti.

— E, Mando, — na posljedku će Ivša, dragajući joj ruku, — meni se je svatko čudio, kakav izgledam, a da je itko zavirio u moju dušu, našao bi u njoj uspomenu na Lucu . . . Mando, ti si u svemu slika i prilika Lucina, pa bi li ti bila moja, à?

Djevojka oborila stidne oči, lice joj se kao krv zarumenilo, pa će posve tiho:

— Ivša . . . ti znaš . . . ako tvoji pristaju . . .

U to su sieldžije pošli pjevajući kućama, pa i Manda odtrča medju drugarice, a Ivša ih veseo izprati do na vratnice.

Još dugo je stajao na vratnicama i onda se polagano uvukao u udžeru, da prospava jedan put noć mirno i sladko, odkako mu Doknjani ukradoše prvu ljubav, milu Lucu.

I Matan je i kraj kavge, što se je desila pri komušanju, mirno spavao, smirio se, da će se Ivša povratiti k sebi i okućiti se, — a na kavgu ni mislio nije; znao je, da komušanje ne može proći bez kavge, takav je adet od starina u tuzlanskoj okolici.

U Lipnici vrvilo svieta po svim šljivicima, kô kad je Gospojina, pa sa svih strana dotrčao narod, da se pokloni lipničkoj Gospi. Tuzlaci i Tuzlanke u svilenim i u atlasli-šeherskim haljinama šepirile se kao paunice izmedju čistih, bielih seoskih košulja sa šarolikim tkanicama. U svakom šljiviku bilo puno svieta, a najviše u Matanovoj avliji, jer je bila ponajšira u selu, a bome je Matan i prvi gazda u selu, pa ga je stoga mutesarif[1] izabrao i knezom. Po zelenoj travi prostrli bošče, povadili pogače i što je još Bog dao, pa u miru božijem blagovali i šljivom zalievali. Na Matanovu guvnu zasvirali tuzlanski čemanedžije[2] domaće kolo, a vesela mladež poigrala veselo i oholo. Uz tanahnu varošanku uhvatio se gojni seoski momak, a uz jedru, punu seljanku kočio se varoški gizdelin, i to sve bilo bez zamjerke, jer je Gospojina, dan seoske slave. Kadkad bi se iz budžaka očuo prasak iz kubure, a lica bi staraca sinula vatrom: sjetili bi se starog vremena, kad su pri ovakim slavama puške [illegible] kao krupa, a danas druga vremena, pa drugčiji i običaji . . .

Momci i djevojke u kolu, snaše nešto čavrljale pod trešnjom, a ostariji ljudi posjedali u hrpe, razgovarali se uz plosku ljute, a najviše o ljetini i o trgovini.

[1] Mutesarif = okružnik. [2] Čemanedžije = [illegible]

[illegible] bude tu noć kakve štete.

[illegible] pripeke i pretio batak pečene tučevine.

[illegible]

— [illegible] odebljala, à?

— E, [illegible] o svetoj će Kati [illegible]!

— E, [illegible]

— Pravo si i rekò, kume! Naša me je Gospa obradovala, [illegible] da je lanjski.

— [illegible] samo mu još fali kršcanka.**

-- E, — veselo će Matan, — pa i to je izabrao, kume!

[illegible]

— [illegible] pristaješ!

Marko se malo zamisli, gucnu malo iz ploske, [illegible]

— A tko ne bi imao takog prijatelja*** i onakog [illegible]!

— E pa nek bude o svetoj Kati dvostruka slava!

— [illegible] — Bilo beričetno i na uhar svima nama!

[illegible]

Mostar.

Ante Jukic.

VERSTVO IN NARODNE ŠEGE — ZLASTI SLOVENCEV.

Kulturna črtica o Slovencih.

Umni pisatelji so se zanimali v vseh časih za narodne šege. Herodot, Cezar, Tacit, Prokop, Helmold i dr. so nam podali slike narodnih šeg. A lahko rečemo, da se je še le novejša doba jela temeljito in znanstveno pečati s šegami narodov; šege narodne so velevažen del one znanosti, kateri pravimo folkloristika. V šegah se nam razodeva narodno mišljenje, narodno srce.

Šege ali običaji izhajajo iz raznih virov. Kar deluje na mišljenje ali na srce, to deluje tudi na šege. Poleg tega delujejo tudi zunanje razmere in zgodovinski dogodki. Na šege deluje priroda s svojimi izpremembami in letnimi časi; deluje kraj ali okolica, deluje podnebje, delujejo žalostne in vesele, domače in tuje dogodbe. Zlasti pa deluje na šege verstvo narodovo, in o tem predmetu bodo nekoliko povedale te vrstice

Da smo trdili resnico, priča nam bistvo vsakega verstva. Verstvo kaže, kaj misli narod o najvišjem bitju in kako ga časti. Potemtakem pač deluje verstvo na narodne šege, deluje krepko in živo. Nobena druga moč ne sega tako globoko narodu v um in v srce, kakor verstvo. Saj mu verstvo razkriva, kako vlada najvišje bitje nad njim; razkriva mu, kaj je človek, odkod je in kam je namenjen; pojasnjuje mu, katero je najboljše delovanje ali ravnanje, da je všeč najvišjemu bitju, in po kateri poti si pridobi srečo. Pa tudi veleva mu, častiti najvišje bitje z obredi in lepimi [illegible]

[illegible] verstvo narodove šege

[illegible] verstvo veliko; a ne morejo se imenovati narodne šege.

Verstvo ne ustvarja le verskih obredov, kateri živé samo v [illegible] življenja.

[illegible] našnjega dne.

[illegible]

[illegible] Pokojni J. Navratil je v več letnikih »Letopisa Slov. Matice« opisoval [illegible] venskega.

božični večer denejo na glavno mizo nekaj velikih hlebov in jih s prtom pogrnejo: to so podprtniki. Okoli mize pa denejo v posodah raznega žita. V tem je izvestno pomen ta, da je bil Kristus rojen v »Hiši kruha« (Betlehemu), pa tudi ta, da si kmet želi blagoslova na žitnem polju. Tudi utegnejo biti tukaj poganski spomini: kakor je Slovan nekdaj daroval svojih pridelkov bogovom (n. pr. Svantovitu), tako jih daruje nekako tudi Izveličarju. — Jednako se miza pripravi pred novim letom in pred Sv. tremi kralji. Na ta dan se naposled hlebi razrežejo in razdelé domačim, od žita pa dobi nekoliko tudi živina. — Na novo leto in v začetku leta hodijo »Koledniki« od hiše do hiše, kar je starodavna ostalina. — Na pustni torek je dan, ob katerem se nič ne dela; pač pa mora biti ta dan vedno pripravljena »potica«, da si je domači in tujci sami urežejo in vzamejo, kolikor hočejo. To je spomin poganskih časov in izraža lepo idejo, da je vsaj jeden dan posel ali služabnik prost in jednak gospodarju. — Sredpostno sredo je pri Slovencih spomin ali rek, da se »baba žaga«, t. j. spomin nekdanje »Babe« Morane, ali spomin odhajajoče zime in prihajajoče pomladi.* — Še lepši verski spomin in spomin prihajajoče pomladi je Cvetna nedelja, ko nesó mladeniči prvo cvetje v cerkev blagoslovit; nesó pa »butaro« ali »vejnik«, t. j. dolg povezek leskovih in drugih tankih vej, ki je ves ozaljšan s pisanimi trakovi, cvetjem, mačicami in tudi kako pomarančo. Mladeniči se poskušajo, kateri bi prej donesel domov svoje breme, in zato ž njim tekó iz cerkve. Palice rabi pastir, ko žene živino past; kar je drobnejšega, to se razseka v kosce, in kadar je poleti nevihta, se dene blagoslov Cvetne nedelje na žerjavico, da prežene hudo uro. — Na Veliko nedeljo nesó dekleta blagoslovit jestvila v cerkev. Ko so blagoslovljena, hité z lepo opravljenimi jerbasi domov; katera prej pride, velja za pridnejšo in ima upanje, da se poprej omoži. Marsikatera si pa ob tem nakoplje bolezen. Od blagoslovljenih jestvin, kakor piruhov, kolačev i. dr., mora dobiti vsakdo pri hiši; celo živini dadó ostankov. Da je pri piruhih, ki so v navadi ne samo v Slovanih, temveč tudi v Nemcih, verska podlaga, je znano. — Binkošti so za Slovenca praznik verski, pa tudi praznik cvetoče pomladi. Deklica naj se umije na binkoštno nedeljo z roso, da bo lepa in njena koža bela. — O Kresu se zažigajo grmade, okoli ognja pleše mladina, hišna okna se prepletajo s kresnicami (cveticami) in z drugim cvetjem. Solnčni in nebeski svetlobi velja to

* [illegible]

[illegible] veselje. — O Vseh svetih se postavlja [illegible], katoličan pa se tudi spominja svojih pokojnikov in moli za verne duše. Nekod so menda [illegible], za kar se spomin vernih duš imenuje tudi »vahti« (t. j. vigilia), in pa nekod delé po hišah otrokom in ubogim male kolačke, imenovane »vahtice« (vahce) ali »preštice« (prešce).

[illegible] daje Slovenec [illegible] od velikih slovesnostih, zlasti ob Velikej noči. Tako tudi prepeva [illegible] iz veselja, iz ljubezni, iz pobožnosti. Ob praznikih in predpraznikih na večer čuješ po slovenskih hišah mnogo petja. Tudi pri [illegible], kadar na večer [illegible], radi pojo ali si pripovedujejo starodavne pripovedke.

To so le nekatere ob kratkem omenjene verske navade. Kot se [illegible] v slovenskem narodu, da prešinja vera vse njegovo življenje. Vsaj tako je bilo do novejšega časa. Iz tega umevamo, zakaj je katoliška vera v slovenskem narodu tako ukoreninjena, umevamo pa tudi jedno izmed glavnih svojstev slovenskega naroda. Koliko tihe sreče in prave zadovoljnosti to daje narodu, ve le tisti, ki ž njim živi in ga opazuje natančno.

Moderni tok hoče tudi slovenski narod odtrgati od tega stališča. Ne ve pa, kaj bi mu dal za namestilo. Želeli bi, da bi ljubitelji narodovi dobro in temeljito preiskovali in premišljevali versko podlago narodnemu, njegove verske navade in [illegible], da je pač resnična trditev: Vera je slovenskemu narodu v vsakem oziru najboljša opora.

Ljubljana.

Dr. Fr. Lampe.

JOSIP VOLTIĆ.

I.

Iako poznavaše Istra od pamtivijeka samo tudje gospodare, Talijane i Nijemce — izuzevši donekle kvarnerske otoke i Istru s ove strane Učke — opet nam je ona sačuvala mnogo i vrlo dragocjenih hrvatskih književnih spomenika, pisanih glagolicom i latinicom: zakonika, napisa, urbara, crkvenih i svjetovnih djela. Uzprkos tvrdnji Talijanâ, da je prosvjeta talijanska Istru učinila talijanskom zemljom, ona je ostala do danas pretežno hrvatska.

Prema kraju XVIII. vijeka, kada vladaše po svim hrvatskim zemljama veće ili manje narodno mrtvilo — ta ni književni jezik ne imadijaše jednoga imena! — mrtva bijaše i Istra. Tudjin i biskupi iskorijeniše iz većine župa staru našu svetinju, narodnu liturgiju, te je već glagolicu malo tko čitao. Talijanski jezik postade jezikom svih ugladjenih ljudi, provaljujući i u hrvatska sela.

Dolazak Francuza razbi koliko toliko i narodni san istarskih Hrvata. God. 1797. dobila je Austrija Istru, Dalmaciju i Mletke; god. 1805. morade odstupiti Dalmaciju i Mletke Napoleonovoj talijanskoj kraljevini, a god. 1809. predade Francuzima Kranjsku, Istru, Goričku i Hrvatsku do Save, te je Napoleon od tih zemalja stvorio kraljevinu Iliriju. God. 1813. zaposjela je Austrija opet ove zemlje.

Francuzi uvažavahu hrvatski živalj. Vladine naredbe i proglasi izlažahu i na hrvatskom jeziku. Službeni listovi u Zadru (»Kraljski Dalmatin« od god. 1806.) i u Ljubljani (»Télégraphe Officiel« od god. 1810.) bijahu pisani djelomično hrvatski. Francuzi i ne sanjahu o tome, da isključe hrvatski jezik iz [illegible]. Oni [illegible]

Kopitar u Ljubljani stolice hrvatskog jezika, [illegible] profesoru popu [illegible], Dubrovčaninu, što se bijaše [illegible] Kopitaru [illegible] samostalnosti svakog pojedinog južno-slovjenskog plemena.

U ovo doba, [illegible] se i u Beču za hrvatski jezik. Poznato je, da je austrijska vlada namjeravala izdavati hrvatske novine. I mnogi austrijski dostojanstvenici [illegible] hrvatski jezik, a po tome i [illegible] poslanik po Istri, Dalmaciji i Albaniji, a bijaše mu [illegible] Istranin Josip Voltić.

[illegible] Francuza [illegible] g. 1815 [illegible] talijanskog jezika po Istri i Dalmaciji. Austrijska birokracija držaše Dalmaciju i Istru za posve talijanske zemlje.*) U [illegible] rodio se Josip Voltić u [illegible] (Antignana), u pazinskom kotaru, gdje je ugledao svjetlo dana i slavni biskup Dobrila. [illegible] Voltića [illegible] Dobrovskoga [illegible] da je god. 1804. [illegible] rječnik [illegible] A Voltić je [illegible] Istranin [illegible] pojava, [illegible]

O životu Voltićevu [illegible] malo. [illegible] kanonik Petar Stanković Istranin, u djelu: «Biografia degli uomini distinti dell' Istria» (Trieste 1829.) te u II. svesku na str. 411 piše o njemu [illegible] rječnik: «Koliko mi znamo, rodio se u [illegible], a [illegible] Voltić, koje se on [illegible] u Voltiggi. [illegible] sugrađaninu, [illegible] Poznato nam je, da je god. 1810. [illegible] u Beču [illegible] Ni [illegible] ni Ljubić [illegible] Stankovića. Samo Ljubić [illegible] god. 1827. Dobrovský (god. 1752—1829.) i Kopitar (g. 1780—1844.) [illegible] u svojim [illegible], izdanim trudom V. Jagića [illegible] akademije (Petrograd god. 1885. i 1897.), njegov rječnik, o njegovom životu ipak šute, a Kopitar ga poznavaše lično.

*) [illegible] bijahu otkinuti od Dalmacije i pripojeni Istri istom god. 1815.

God. 1887. obratih se iz Rijeke na tinjanskog župnika Antuna Giacomina s molbom, da pregleda matice krštenih i da ispita, nije li se sačuvala u Tinjanu kakova predaja o našem Voltiću. Giacomin (umro pred nekoliko godina) odazvao se mojoj želji, priopćivši mi ljubazno sve, što mogaše doznati. Mnogi se starci — javljaše on — u Tinjanu sjećaju, da neki Voltić življaše u Beču, da je napisao nekaku knjigu, a netko dapače zna, da je sastavio rječnik, koji se nalazi u Šimuna Defara, a ovomu ga bješe poklonio pokojni biskup Dobrila.

Župnik Giacomin je prolistao »status animarum« župe tinjanske, sastavljen g. 1805., ali u njemu ne bješe Josipa Voltića, jer bijahu ispuštene sve odsutne osobe. Da pronadje dan njegova rodjenja, pročitao je sve matice krštenih od god 1703.—1802., ispisavši sve Voltiće, rodjene u to vrijeme. Tako je otkrio dvije obitelji Voltića: Dinka i Ivana, od kojih potekoše svi ostali. Dinko Voltić imadijaše i sina Antuna, svećenika, rodjena 21. srpnja god. 1710. Još se čuva oporuka toga popa, napisana 4. lipnja god. 1788. Stari Tinjanci pričaju, da je bila seljačka obitelj Voltićâ mnogobrojna i imućna, a glave njezine nazivahu u selu: zudiki, giudici (suci), župani ili domini (dominus Dominicus, dominus Joannes Voltich) kako se nalazi zabilježeno u raznim maticama. Čini se, da obitelji Dinka i Ivana Voltića življahu medjusobno skladno i patrijarhalno. Od Ivana i Kate Voltić potekoše Josip (rodjen 27. siječnja god. 1750.), Ivan (rodjen 26. siječnja god. 1767.) i Antun (rodjen 2. travnja g. 1759.); od ovoga Mate (rodjen 19. veljače god. 1804.) i Antun (rodjen 23. siječnja godine 1797.), napokon od ovoga Geminijan (rodjen 25. veljače god. 1822.), Matija (rodjen 21. rujna god. 1833.) i Antun (rodjen 15. svibnja god. 1836.).

Nijedan starac ne mogaše odrediti, je li bio naš Josip sin Dinkov ili Ivanov. Župnik Giacomin stekao je uvjerenje, da je bio sin Ivanov te se dakle rodio 27. siječnja god. 1750. Živio je doduše još jedan Josip Voltić, ali je dan i njegova rodjenja i smrti unesen, dok dan smrti Josipa, rodjena god. 1750., nije zabilježen. Prestavio se dakle izvan Tinjana.

God. 1887. bijaše u Tinjanu šest obitelji sa prezimenom Voltić; glavna obitelj bijaše Mata Voltića, komu bijaše djed i otac Antun. Ovaj je Mate kazivao župniku Giacominu, da je čitao neke spise Josipove; nego ih rodjaci uništiše, misleći, da su bez vrijednosti. On se sjećaše, da je čitao Josipov list, pisan iz Beča bratu (?) na hrvatskom jeziku, a glasio je od prilike ovako: »Dragi moj brate!

Giacomin je meni pisao talijansk[illegible]

Radi sveta (nieslavnika?) ja sam zatvoren u tamnici. Prosim te, pošalji mi tri sto dukata ali dojdi me pohoditi.« Isti Mate veli, da je propovijedati čuo svoga oca, da je Frat (?) došao krenuo u Beč, ali Josu nije zatekao živa. Govorilo se, da ga otrovaše. — Medju starim knjigama Mata Voltića zapisano je na jednoj knjizi (koncizmeno propovijedi): »Josephus Voltich, parochiae Antoniananensis, die 12 Maii 1768«, a na drugoj (Institutiones Logicae): »Ex libris Josephi Voltich, Goritiae, primo anno [illegible] 1770« opet: »Josephus Voltich, Istrianus, Antonianensis«.

Ovo zapisano od god. 1768. upućuje nas, da je naš Joso nešto ove godine ponešto, a iz bilješke od god. 1770. razabiramo, da je god. 1770. polazio prvi tečaj filozofije u Gorici (Görz), dakle je bio u 7. gimnazijskom razredu. Bilo mu je 20 godina. To se ne kosi uprosto s godinom rodjenja, jer seljačka djeca i danas redovno stupaju u gimnaziju nešto kasnije nego gradska.

Zašto je Voltić izmijenio svoje prezime? Predaja se sačuvala, kako je čuo Glavinić, da je onda bio u Beču slavljenim krvnikom neki Voltić te je naš Joso mnogo radi promijenio ime svojih djedova, prometnuvši se u Voltiggi-a. Kanonik je župnik Glavinić čuo od Antuna Sestana, da je Voltiggi umro u bečkoj bolnici, i da je Josip Glavanić, rodom iz Klinče, župnik u Tinjanu od g. 1825—1830., nakon odlaska u Poreč, postavši onđe kanonikom, razdijelio Voltićeve spise, koje mu bijaše izručio pok. Antun Voltić.

To je eto sve, što bijaše doznao o našem Voltiću pok. župnik Glavinić. Ono, što sam ja ispitao, da je bio Voltić otrovan i [illegible] svoje prezime [illegible] pred seljačke fantazije, dok priča, kako je Joso tražio u Beču novaca, može odgovarati istini i vjerojatno, da je u Beču [illegible] kubarno. Godine 1825 [illegible] kaže [illegible] pri kraju letnjskog [illegible] svoga rječnika, da ga [illegible] nimalo ne vidi. Da se ustavio [illegible] njegovi rodjaci u Tinjanu ne bi toga ni do danas zaboravili.

Posredovanjem gosp. dra Dinka Vitezića, bivšeg zastupnika na carevinskom vijeću, dobih službeni odgovor od predsjedništva policije u Beču, izdan dne 20. lipnja godine 1887., da se nakon potankog ispitivanja nije moglo pronaći, da je bio Josip Voltiggi namješten kod bečkog redarstva. Stanković bijaše dakle krivo obavješten. Kopitar javlja 12. siječnja g. 1826. Dubrovčaninu posve lakonički: »Voltiggi je umro ovdje u bolnici god. 1825.« a 12. veljače god. 1826. [illegible] »Isti Voltiggi-a u Wiener Zeitungu mjeseca kolovoza god. 1825.« Dobrotom dvorskog savjetnika prof. Jagića doznadoh,

da je u br. 210. »Wiener Zeitunga« od 26. rujna g. 1825., na strani 926., tiskano u čituli mrtvih dne 21. rujna »Josip Voltić, neoženjen, privatni učitelj, u 68. godini, umro od slabosti«.

Ako je Giacomin pravo odredio godinu rodjenja Voltićeva, onda je imao god. 1825. kada je izdahnuo u bečkoj bolnici, 75 godina. Mi nemamo razloga ne vjerovati Giacominu, jer se oko toga mnogo trudio, te mogaše doći do istine. Čini se dakle, da je u »W. Zeitungu« krivo naveden broj Voltićevih godina, što je razumljivo, ako se uvazi, da je bio neženja te njegova okolina ne moradijaše točno znati, kada se rodio.

Je li Voltić obnašao kada kakovu javnu službu, pouzdano se ne da tvrditi. Lako, da je proživio veći dio svoga života u Beču kano privatni učitelj, valjda živih jezika. U predgovoru svoga rječnika sam priča g. 1802., da je bio njegov učenik barun Carnea Steffaneo, koga učaše hrvatski jezik. Njegov rječnik pokazuje, da bijaše vješt jeziku hrvatskom, talijanskom, njemačkom i latinskom, a sva je prilika, još i kojemu drugom. Je li polazio i sveučilište u Beču, ne možemo ni tvrditi ni nijekati.

Voltić je imao, čini se, širokih poznanstva. Općaše i sa gdjekojim uglednim Slovjenima izvan naše monarkije. Iz Kopitarova pisma, što ga pisa 10. veljače god. 1812. Zupanu u Ljubljanu, doznajemo, da je dopisivao s Rusom grofom Novosilcovim, koji se je sada obratio na Kopitara, ostavivši Voltića. Mislimo, ako pravo shvaćamo jedno mjesto u listu Kopitarovu od 13. svibnja god. 1811., da je općio i s uglednom magjarskom obitelji grofova Szechenyi-a.

II.

Naslov Voltićeva rječnika glasi: »Jos. Voltiggi's illirisch-italienisch- und deutsches Wörterbuch und Grammatik«, a na drugom listu: »Ricsoslovnik (Vocabolario, Wörterbuch) Illiricskoga, Italianskoga i Nimacskoga Jezika s jednom pridpostavljenom grammatikom ili pismenstvom: sve ovo sabrano i sloxeno od Jose Voltiggi Istrianina. U Becu (Vienna). U pritiscteniei Kurtzbecka [illegible] ima se kod Rudolpha Sommer.« U VIII⁰. Rječnik je [illegible] valjda g. 1803., jer je latinski predgovor datovan u Beču »mense octobri 1802«. Ima tri nepaginovana predgovora: na dva lista talijanski i njemački, latinski na dva lista, po tom na tri lista članak o izgovoru hrv. slova (njem. i talij.), hrvatska gramatika, pisana talijanski i njemački (I—LIX str.), napokon rječnik (1—610 strana).

U talijanskom i njemačkom predgovoru kaže Voltić, da je latinski predgovor napisao opširno, da ga razumiju domaći sviju naroda. Da vidimo, što nam priča Voltić u latinskom predgovoru.

Ugledni [illegible] Stullianom, koga je Voltić naše slovenski, a velike volje [illegible] ilirskoga naroda, nastoji, da ilirskoga mnoga Della Bella, Habdelića i Jambrešića i takve ljude, koji bi [illegible] tumačima, a bio bi posao novim pravopisom i latinskim slovima. Pošto takova rječnika [illegible] (Vramčića), Mikalju i Habdeliću [illegible], pozva Voltića, da ga složi, i kako je djelo [illegible] naroda, izdade ga vlastitom svom trošku, da se i drugi njime okoriste.

Voltić govori dalje o Iliriji i o ilirskom jeziku, koji da je raširen kao nijedan drugi. Kada postade [illegible] Ilirima [illegible], jedan se dio naroda, prijeđe Karpate i nastani se po pustim zemljama. Ovi se Iliri [illegible] se po [illegible], [illegible] i [illegible]. Kada su kasnije opet prešli, [illegible] opet u dodir sa svojim [illegible]. Sav taj ogromni narod nosi ime glasovito ime Ilirsko, a imenom pojedinci: Dalmatinci, Bosanci, Hrvati, Bokelji, Slavonci, Srbi, Bugari, Rašani, Slavi(?), Moravci, Česi, Poljaci i Rusi. Čini se samo kao spominjanje [illegible], da su [illegible] ti krivi [illegible] na bolje. Da su takovi pogrješni nazori istrijebe, ne bi bilo, nikla [illegible], nego da se [illegible] Muratori ili Tiraboschi ili više učenih Ilira, pa da napišu povijest svoga Ilirika od najstarijih vremena do naših dana. A kao uzelo na takovo djelo mogu se upotrebiti najprije, navod. [illegible] stari grčki i latinski pisci [illegible] (tradicije), a pored njih i noviji pisci. Za prvo i četiri [illegible] ne bi bilo [illegible] od takova posla. Pratio nas od početka Ilirika sve do našeg [illegible], opet će nas reseriti, kada kažemo [illegible] slavna djela ilirskih kraljeva i knezova, kada budemo čuli o pomoći, koju Iliri pružiše grčkim kraljevima i [illegible] protiv Trojanaca, Epirota, Perzijanaca i Rimljana. Zadivit će nas [illegible] ratova [illegible] s Rimljanima do Julija Cezara, i drugi ratovi za Oktavijana Augusta, Marka Aurelija, Trajana i drugih careva. A ne bi bilo manje [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] starih Ilira. Tko bi sabrao sve, što se nalazi u starih piscima, mogao bi baš pokazati djela. Da li ima kakova opća povijest Ilirika ovakova smjera, Voltić [illegible], da ne zna. Noviji pisci bave se samo oko Dalmacije, Panonije, Srbije, oko Slavonije, oko Poljske, Rusije, a zaboravljaju na Ilirik. Trebalo bi, da se tamo preresetaju

djela ovih pisaca, pa da se zabaci ono, što je krivo. Zar će narod, koji je poznat svijetu istom od sedmoga vijeka, dati ime prastarom plemenu i jeziku? Ili se možda »Slavi« srame, da priznadu prastaro slavno ime (t. j. ilirsko)? »Kakva bi to bila ludost!« kliče Voltić u svetom zanosu svoga uvjerenja.

Pored svih razlika — piše Voltić — Iliri još imadu i danas sličan jezik i običaje. Taj se je jezik seoban a mijenjao u oblicima, primao je nove riječi, a neke je stare kvario te tako nastadoše različita narječja; no, kakogod što puci jednog podrijetla nose zajedničko ime ilirsko, tako bi trebalo, da se iz tih narječja načini jedan općeniti učeni jezik. Da se to izvede, trebalo bi, da se sastanu učeni muževi iz svakog kraja, pa da prouče svako narječje, da odrede, koje će narječje biti osnov, da ustanove najbolji pravopis, napokon da propišu, neka se piše i štampa latinskim slovima, jer ona imadu najljepši oblik, jer dostaju za sve glasove, ispuste li se opori i barbarski, jer su zajednička svim narodima, i jer bijahu u porabi odavna u Iliriku, mnogo prije od Cirila i Metoda, kao što je dokazao veleučeni Katančić na osnovu srijemskih i drugih spomenika. Slova, što ih ta dva slovjenska apostola zbubaše, ne smiju smetati našem boljemu ukusu: »ma što protiv toga iz predsuda brbljali neki popovi i redovnici«. Tako bi se stvorio od riječi sviju narječja jedan učeni jezik poput grčkoga, a sabran u rječniku bio bi pristupan općoj porabi, odakle bi proizašao sjaj i veličina svega ilirskog plemena. Svaka zemlja služila bi se u svakidašnjoj porabi svojim narječjem; dok bi učeni ljudi pisali jezikom, stvorenim onako, kako je prije predloženo. Samo će se ovako zapriječiti poniženje, možda i propast ovoga prastarog i prekrasnog jezika. Što su drugi obrazovani narodi već davno učinili, treba da još učini Ilirik. Ovako složiše talijanski književnici od prilike pred tri vijeka velik rječnik Della Crusca, a Francuzi, ugledavši se na Talijane, sastaviše kasnije rječnik francuske akademije. I Njemačka je dobila sada takav rječnik trudom neumrloga Adelunga. I Magjari nastoje, da dodju do takova rječnika.

Dalje navadja Voltić gramatičare i leksikografe ruske, poljske, češke (ovdje spominje rječnik glasovitoga Dobrovskoga, onda skoro gotov poljski rječnik od Lindea), napokon hrvatske rječnike Ivana Belostenca, Jambrešića, Della Belle, Stulli [illegible] a S. Antonio Patavino«.

U Rusiji se, nastavlja Voltić, mnogo nastoji oko izučavanja narodnog jezika i znanosti te se već petro[illegible] akadem[illegible]

takmiti s drugim glasovitim akademijama. Poradi pretrgnutih književnih veza pod poljskom vladom nijesu mu poznati mogli biti ruski književnici. Znade Voltiggi za poljsko književno družtvo u Varšavi i za glavnije zastupnike slavjanske poljske znanosti. Ne zaboravlja on ni na češku akademiju, koje da je članom Josip Dobrovský, uprav prepundi češke književnosti. Među ruskim književnicima spominje i ukrasni prievod Homerove Ilijade, koji da je izašao u [illegible] Nagyidi [illegible], odakle se vidi da nije znao [illegible] da je to izpio iz njemačkih vrela. Ta i »Dobrovsky« pisao najviše njemački!

I u Rieci, Slavoniji, Hrvatskoj, Kranjskoj, Bosni, Dalmaciji i Dubrovniku ima učenih glava, pa se mogu pomisliti ni jednim književnim družtvom. Našteo će pisac, koje sam poznam. Maksimilijan Vrhovac, biskup zagrebački, glavna hrva [illegible] da unaprijedi ilirski jezik. On je podupro [illegible] svoju ogromnu knjižnicu otvorio općinstvu [illegible] znanosti i umjetnosti, a veliku pažnju posvećivao je [illegible] o bogoslovnom i [illegible] sve svoje [illegible] najveću [illegible] ostavljajući [illegible] za sobom svoju [illegible]. Antun Mandić, veliki prepošt zagrebački, prvi je poznavalac ilirskoga [illegible] te je pod njegovim predsjedanjem dvorsko povjerenstvo odredilo ovaj novi ilirski pravopis, a [illegible] se i u [illegible] poslu. Izvrstan je poznavalac ilirskoga, latinskoga, talijanskoga, njemačkoga i francuzkoga jezika. Ugledan je križevački biskup Silvestar Bubanović, koji sve svoje [illegible] na [illegible]. Učeni su ljudi Gjurgjanović i Stanić, kanonici križevački, zatim Čolić, kanonik zagrebački; Adam Baričević, župnik u Zagrebu, s kojim već Voltić dugo prijateljski općí, izdat će skoro prievod Ciceronovih djela: de officiis, de senectute, de amicitia. M. Vrhovac, kanonik zagrebački, izdao je školske knjige na [illegible]. A. Vranić (Vranchius) Robinsona, J. Matijević propovijedi, a F. Korotić [illegible] psalama. Voltić se divi učenosti i revnosti Katančićevoj oko [illegible] ilirske povjesti i jezika. Šimšić je glasovit ilirski pjesnik, a Pasković je poznat po Evropi kao pisac i profesor matematike.

Na glasu su još: Stjepan Stratimirović, arhibiskup karlovački; S. Avakumović, biskup temišvarski; D. Popović, budimski biskup (na glasu radi mnogih djela); arhimandrit Lastrina izdao talijansko-slovinski [illegible]. Raić poznat kao povjesnik etc. A. Stojković ima glasu osobito radi djela iz fizike i poslanica. U Sriemu pored toga čuva se o. Velikanović, pjesnik i govornik, pisac »komedija«, Turković, osječki župnik.

izvrstan pjesnik; o. Marijan Lanosović; o. Parišević, pjesnik i govornik, koji je izdao nekoliko ukusnih »tragedija« [illegible] pisac.

Voltić ne pozna, sâm priznaje, suvremenih dubrovačkih učenjaka, te spominje samo pjesnika Gj. Ferića, S. Rajčevića (pisca [illegible] ilirske povjesti«); dok u Dalmaciji ističe ove: u Šibeniku kneza V. Draga i Castellania, u Spljetu kneza Bajamontia, kanonika Jurjevića, doktora Beninia, Grisogona, u Zadru kneza Stratika, dra A. Fratia [illegible], u Trogiru kanonika Škakoca. O o. Joakimu Stulliu kaže Voltić, da je više nego 40 godina posvetio svome rječniku, kojega je prvi dio već izašao 1801. u Budimu). Jednoć će povjest pričati, kako je mnogo pretrpio s pravom i bez svoje krivnje. Knez Ajala, čovjek uman i znamenit radi izdanih knjiga, dubrovački zastupnik kod cara Franje II., cijelih pet godina pomagaše svaki dan Stullia te je latinski i talijanski dio njegova rječnika muka gotovo samoga Ajale.

Nabrojivši sve ove, kako Voltić mišljaše, dike slovjenske književnosti, zaključuje ponosito: Eto muževa, koji mogu ujedinjenim duhovima i silama pronijeti ilirsku slavu i čast.« Voltić bijaše romantik svoga vremena!

Voltić se boji, ne razumijemo zašto, da će se naći zavidnika i protivnika njegovu djelu; on se medjutim ne boji pravedna stručnjačkog suda. Priznaje, da ono nije savršeno, ali poraba ilirskog jezika nije odredjena, a značenje je riječi nestalno. Ilirska narječja još nemaju književnosti, koja bi se mogla isporediti sa književnostima drugih obrazovanih naroda te prikazuju stanje, kakovo bijaše u Italiji prije Danta, Petrarke i Boccaccia, u Francuskoj prije Corneilla, Molièra i Raçina, a u Njemačkoj prije Gottscheda, Gessnera, Hallera, Gellerta, Hagedorna, Lessinga. Neka dakle prionu učenjaci, mecenati i viša vlast, pa neka usavrše i raširе ovaj jezik, potreban trgovcima, putnicima, vojnicima i činovnicima. Kao primjer navodi Voltić baruna Carneu Steffanea*, Friulanca, dvorskog savjetnika, carskog poslanika sa najvišom vlašću po Istri, Dalmaciji i Albaniji, koji je došao do uvjerenja, da je pored talijanskoga jezika nuždan i hrvatski.

Voltić mnogo drži do toga, što su u njegovu rječniku prvput obradjena tri jezika. Ako ga budu kakovi zlobni Aristarsi napali: »ut

* Barun S. Carneu Steffaneo [illegible] Ferdinanda, nasljednika prijestolja. Kao carskom povjereniku izdadose mu u Zadru g. 1802. dvospjev na talijanskom [illegible] kako nalazimo u Valentinellijevoj bibliografiji. [illegible] pokloni g. 1801. caru Franji II. [illegible]

[illegible] ne će se s njima [illegible] dati, jer ga svaki dan [illegible] mnoge brige. Ono, što je tvrdio o [illegible], može dokazati s pomoću grčkih i latinskih [illegible]. [illegible] li ga [illegible] napali [illegible] odgovorit će mu u [illegible] djelu de Illyrico Illustrando.

[illegible] Vojnović misli, da se vidi, kako je [illegible] pogleda, dosta [illegible] i [illegible] narodnog [illegible]. [illegible] Voinu, rodomu u [illegible] i [illegible] u tuđem [illegible] ljubav k hrvatskom narodu i jeziku? Je li [illegible] i on [illegible] godine na [illegible] u Hrvatskoj [illegible] svoga [illegible] zemljaka, slavnog biskupa [illegible]? U Hrvatskoj [illegible] mladosti malo, [illegible] narodne svijesti. [illegible] duha Josipa II. i [illegible] se [illegible] i njegove [illegible]. Volnd [illegible] kazuju, da je prijateljski općio sa Adamom [illegible], županom u Zagrebu. Kako se [illegible] [illegible], [illegible] knjiženih [illegible] u Hrvatskoj i Slavoniji [illegible] na njegove veze s [illegible] krugovima u Hrvatskoj.

[illegible] u [illegible] ne [illegible] se [illegible] od tradicije [illegible]. On [illegible], da svi Slovjeni [illegible] jedan narod, samo je [illegible] na [illegible], koja treba da se sliju u jedan književni jezik.

[illegible] u [illegible] jeziku javlja se već u XIV. [illegible] o [illegible] pisaca, koji [illegible], da im je [illegible] hrvatska. [illegible] je i u Hrvatsku. [illegible] ipak, da [illegible] Slovjenstva, dok hrvatski [illegible] prvenstvo [illegible], [illegible] je jezik najljepši i [illegible]. [illegible] Vrančić [illegible], da je [illegible] krasno kano florentinsko u Italiji.

[illegible] i [illegible] o [illegible] slovinskom jeziku, koji da se [illegible] od Jadranskoga do [illegible] mora. Njihov učitelj [illegible] Mavro Orbini, koji je sa svojim [illegible] Il regno degli Slavi (Pesaro g. 1601), [illegible] se na [illegible] poljske i češke, najviše [illegible] kod nas [illegible] o jedinstvu slovjenskih naroda.

nivši na njemu mletačkog lava austrijskim orlom, i to posredovanjem baruna [illegible] [illegible] osobito zanimaše oko slovjenskog jezika, kada Kopitar javlja god. 1826. Dobrovskomu, da je [illegible] »Slovanke«.

I Kačić je pozajmio u njega mnogo krivih nazora, pjevajuće veselo o ljudima i dogadjajima, koji se nikako [illegible] Slovjena. Hrvatski pisci s ove strane Velebita ponavljaju u XVII. i XVIII. vijeku svejedno, što [illegible] književnici dubrovačko-dalmatinski. Isusovac Jambrešić, rodoljubni kajkavac, uzimlje, istina, poput Kačića Ilirik (južnoslovjenske zemlje) kano jednu cjelinu; njemu je ilirski = slovjenski. Taj mu jezik potječe iz Skandinavije, odakle se raširio na sve strane, a najčištiji se sačuvao u pravom Iliriku. Jambrešić priča s nekom pobožnošću, da se u Krapini rodiše Čeh, Leh i Mosko. On znade i to, da je ilirsko ime tako omiljelo te svi Slovjeni hoće, da im bude zajedničko. I Jambrešić je crpao iz Orbinia, samo on voli ime ilirsko, a Orbini slovjensko, koje dolazi od slava u značenju »gloria«.

Odakle je crpao naš Voltić? I ako ne cituje Orbinia, jasan je savez izmedju njihove nauke. Jambrešića slijedi Voltić dosta vjerno; obojica vole ilirsko ime nego slovjensko. Voltić je pravi učenik starohrvatske povjesno-jezikoslovne škole, koja idealno shvataše sve Slovjenstvo kano cjelinu, poznavajući vrlo slabo faktično stanje Slovjenstva i jezike pojedinih Slovjena. Voltić ne bijaše u povjesti kritičniji od Appendinia, Stullia itd. Ne udaljivaše se on od njih ni time, što ne razlikovaše velike ljude od malih, hvaleći jednako jedne i druge. Koje čudo, ako učeni i trijezni slaviste Dobrovsky i Kopitar ironično govore i o Voltićevim Ilirima i o njegovu prijedlogu, kako da se skrpa učeni jezik slovjenski. Kosi se s povješću, mišljaše Kopitar, ako se upotrebljava ime Ilir za Srbe itd.; a Dobrovsky (g. 1811.) niječe, da bi Poljaci, Česi i Rusi mogli ikada primiti ime ilirsko, koje im nikako ne pripada. I Kopitar i Dobrovsky zabacuju misao o jednom književnom jeziku za sve Slovjene. Dobrovsky se gotovo ruga (1810.) Voltićevu prijedlogu: »Vidi se, da Voltić potječe iz zemlje misionara. Talijani, Nijemci i Židovi uvijek davahu svijetu misionara, blaženih i spasitelja svake ruke. Tko će propisivati zakone starijoj češkoj, onda mladoj, ali dosta znatnoj ruskoj literaturi? Svaka od ovih literatura ima svoje prednosti, kojih druga nema.« Kopitarov ideal bijahu stari Grci, jer svako pleme pisaše u svojem narječju, a jedni Grci čitahu spise drugih Kopitar željaše, da bude tako i u Slovjena, samo im je potreban jedan pravopis i alfabet. Ni Leibnitz ne odobravaše rada akademije della Crusca. A što bijaše moguće u malenoj Italiji, ne mora biti izvedivo u slovjenskom svijetu. Voltić se varaše, završuje Kopitar, kada vjerovaše, da je Crusca učinila a ne florentinski klasici te je zagospodovalo [illegible] florentinsko [illegible]

[illegible] Kopitar g. [illegible] »Slovinsko-[illegible]« [illegible], spominje Appendinijevu raspravu [illegible] linguae illyricae (god. 1806.) i primjećuje, da u »Iliru« na jadranskom moru [illegible] Slovjena. [illegible] u Njemačkoj je [illegible] za [illegible] 50 godina.« Ovaj sud Kopitarov na [illegible], bijaše [illegible] Kopitar [illegible] da našemu jeziku pripada samo ime hrvatsko ili srpsko. Voltiću pak bijaše tudj ni njemački jezik ni njemačka književnost pa [illegible]. Ova se škola nastavlja u Hrvatskoj za [illegible] iz [illegible] Pavla Šafařika, [illegible] u jednom književnom jeziku [illegible] Slovjena [illegible] od v. XVII. [illegible] Križanića, mnogo Čeha, Slovaka i Slovenaca. [illegible] književnik koji još i pred [illegible] godina [illegible] u takovu [illegible] Križanić-Voltićevu, bijaše Slovenac Matija Majer (god. 1800.—1892.).

III.

[illegible] Voltićevu [illegible] i [illegible] hrvatskoga pravopisa [illegible] Grammatika [illegible] I—LV. [illegible], kaže Voltić, 25 slova. [illegible] ruski alfabet, koji [illegible] slova [illegible] ruskoj gramatici [illegible] u Rigi g. 17[illegible] [illegible] latinska slova. [illegible] sve glasove ilirskoga jezika [illegible] slova [illegible] pokazati [illegible] 15 [illegible] slova [illegible] nepotrebna, a neka su [illegible] ozna[illegible] glasa. [illegible] u [illegible] ni jedna [illegible] takovih slova te je morao odustati od toga nauma.

Odavle se vidi, da je bio Voltić naprednij[illegible] od [illegible] slaveno-srpskih pisaca, koji [illegible] da upotrebljavaju mnogo zaliha slova; [illegible] na drugu ruku [illegible] tvrdjaše, da je latinica [illegible] za pisanje našega jezika nego ćirilica. Ni Reljković ni [illegible] ni Dobretić ne bijahu toga mnijenja, izjavljujući, da je teško pisati naš jezik tudjim latinskim slovima. Ako se uzme u obzir samo estetika oka, onda ima Voltić potpuno pravo.

Pravopis je Voltićev u opće [illegible] bolji nego u ma kojega hrvatskoga pisca njegova vremena. To priznaju i Kopitar i Do-

brovsky. On upotrebljava medju ostalim ova slova: c (car), s (suditi), cs (č), ch (ć), dj (sadjem), lj, nj, sc (š), [illegible] z (zazviti), k (kroiti), g (grmiti); a za í kaže, da katkada služi za oznaku duljina: vrimenah (vrimena). Slova [illegible] i y Voltić izbacuje iz hrv. alfabeta; no nepotrebno udvajanje suglasnika zadržava i on: dillo kollo itd. Glas *r* bilježi Voltić slovima *er* ili *ar*: dervo, derzalo, argja, art itd. Voltićev pravopis jest usavršeni »slavonski« pravopis; on ga ni sam ne zove svojim.

U gramatici Voltićevoj ne nalazimo osobita napretka prema starijim hrv. gramatikama. Della Bella (njegov je rječnik sa slovnicom izašao prvi put g. 1728. u Mlecima) pozna tri sklonidbe hrv. imenicâ, a toliko ih ima i naš Voltić; Della Bella nalazi u jednini 7, a u množini 8 padeža — tako i Voltić. Evo jednoga primjera sklonidbe iz Voltića: junak, junaka, junaku, junaka, od junaka, s' junakom — junaci, junakâ (junakah), junakom, junake, o junaci!, od junakā (junakah), s' junacima, u junacih; a iz Della Belle: vjetar, vjetra, vjetru, vjetra (!) ili vjetar, o vjetre, od vjetra, s vjetrom — vjetri, vjetaraa, vjetrom ili vjetrim, vjetre, o vjetri, od vjetaraa, s' vjetrima i s' vjetrimi. Della Bella pozna tri sprege: na *am*, *em* i *im*. Tako i Voltić. Oba jednako sprežu, zadržavajući neke zastarjele oblike, koji se još čuju sporadično u Čakavaca, n. p. u imperfektu: imah, imaše, imahomo, imahote, imahu. Della Bella razlikuje u glagola načine: indikativ, imperativ, optativ i conjunctiv, dok je Voltić izbacio optativ. Obojica miješaju štokavske i čakavske oblike, arhaističke i novije. Sintaksa je takodjer u obojice slična, no dosta mršava. Voltić je samo jezgrovitiji, ali njegovo gramatičko znanje u opće ne prelazi znanja Della Bellina. Kopitar, premda rodjen Slovenac, mogaše zabavljati g. 1812. Voltiću i Lanosoviću, da upotrebljavaju nehrvatske konstrukcije, n. pr. mene samoga krivim mj. sebe samoga.

Voltićev je rječnik sastavljen u duhu slovjenske uzajamnosti. Osnov je njegovu rječniku narječje štokavsko-čakavsko, no on se ne kloni ni kajkavskih riječi. Pisac miješa i riječi i oblike i izgovor sviju naših narječja, koristeći se dotadašnjim rječnicima štokavsko-čakavskim i kajkavskim. U svaku je ruku vrlo nedosljedan. Tako nalazimo u njega: did, ded i djed; dete, dite i djete; grih, greh i grjeh; katkada ipak samo jedan izgovor, najobičnije ikavski. Pored daska, bazg, ćutiti, doći, istući, piše on i kajkavski: deska, bezg, čutiti, doči, istuči. Mjesto *đ* upotrebljava redovno *dj*; katkada mu ipak izbjegne čakavsko-kajkavsko *j*: breja, varmeja. Voltić je pošao

[illegible]

biti »Wassereimer«, no nije »secchia«.

[illegible]

da mu je barun Zois poklonio jednog »Voltiggi-a«.

Voltić bijaše obećao godine 1802., da će napisati i povjesničko djelo o Iliriku. Izdao ga nije, već ako je ostalo u rukopisu poput Gajeva. Sva je prilika, da je dobro radio, što ga nije tiskao. Možda se Voltić plašio kritike Dobrovskoga i Kopitara, učenjaka prvoga reda, kojih znanju ne bijaše dorastao te je bacio u kut svoje povjesničko pero.

Varaždin.

Ivan Milčetić.

KOD RUŠEVINA DREVNIH DVORA.

Ja vas gledam, drevni dvori,
Kako vrieme baca sjenu
Na zidine posivjele
I na slavu potamnjelu.

Suro stienje poisplela
Mahovina, znak starine,
A iz rupa kamenih se
Sa svog gniezda sokô vine.

U znalična prolaznika,
Mrko bulje u me stiene;
Bude mi u duši slike,
Maštam prošle uspomene:

Nježne gospe o ljubavi
Čavrljale po odajam'
Uz svijetle gospodare
Život bio vječni sajam.

Ispred dvorâ u poljani
Na podnevnom žarkom suncu
Kmet se trudan znoji, prži
Dvori stoje na vrhuncu.

I sve minu poput sanje,
Vrieme drevne dvore shara,
U nepovrat sjaj im ode,
Nesta gordih gospodara.

Samo unuk davnog kmeta
Blizu dvorâ mirno ore;
Njemu dvori o djedova
Patnjam' ništa i ne zbore.

Al tek zurni u to stienje,
Kô da čuješ, šapću gosti,
Što tu nekad stanovali:
»Kmete, prosti! Kmete, prosti!«

Starigrad u Dalmaciji.

Ante Petravić.

IZVIR SAVE-DOLINKE.

Izmed treh glavnih delov kranjske dežele slovi [illegible] prirodne lepote najbolj gorenjska stran. [illegible] velikani. Ob [illegible] Julijske Alpe svojo ponosno glavo visoko [illegible] Karavanke in kamniške (savinjske) planine.

Pojdi z menoj, drago čitatelj, v [illegible]. Tu se odpira svet, ki tekmuje z najlepšimi [illegible] Tirolov. Pri Javorniku [illegible] m postaja [illegible] Vedno ožja, ker se približujejo gore druga k drugi. Tu se [illegible] (Dolina), ki je raztegnjena od [illegible] Više se dviga proti Jesenicam (585 m), Dovjemu (653 m), Kranjski Gori (810 m) in se konča na razvodju savsko-dravskega porečja v Ratečah ([illegible] m). Tudi prebivalce teh krajev imenujejo »Dolince«. [illegible] potok, ki [illegible] Pojdiva ga iskat, saj je vreden, da najdeva sled, zakaj to je Sava-Dolinka.

Kakor znano, ima Sava dva glavna izvira: enega v Bohinju, odtod ime Sava-Bohinjka, drugega pa na koncu gorenjske Doline z imenom Sava-Dolinka. Nad Radovljico se združujeta v enoto. Voda postaja vedno močnejša, sprejemajoč v svoje naročje ob desni in levi razne dotoke. Z njimi teče na Hrvaško, [illegible] kot mogočna reka slavonsko-bosansko-srbsko [illegible], se združuje pri Belem gradu z Donavo in drvi z njo [illegible] svoje valove v [illegible] Črnega morja. A vrnimo se k njeni zibelki nazaj v bele pečine!

Nekdaj so mislili, da ima Sava svoj pričetek v jezeru pod Korenom (Wurzen, Wurzener Save), ker se iz njega izliva. To jezero

je med Rátečami in Kranjsko Goro, pa podobno je bolj velikemu močvirju, porastlo z gostim bičjem, med katerim imajo mnogoštevilne divje race varno skrivališče. Sem ter tje se nahajajo precejšnje globočine, katere imenuje ljudstvo zaradi temno-zelene barve »Zelénce«. A ti tolmuni niso prvotni, ker dobivajo vodo od drugod; oni so le nabiralniki, ki se polnijo iz podzemeljskih vrelcev, te pa obskrbuje močni glavni studenec, ki ima svoj vir 5 km od tukaj proč v veleromantiški »Planici«. Ondi prišumi dokaj krepak iz pečevja, se prekucuje čez skalovje in izgine slednjič v skritih votlinah, da pride pri korenskem jezeru zopet na dan.

Planica je z visokimi gorami obdana dolina in pri vhodu precej široka. Ko smo prestopili železniško progo, imamo na obeh straneh ráteško polje, zavarovano z gosto leseno ograjo. Pot se polagoma napenja, pa le toliko, da komaj poznamo; rdeče zaznamovane skale pa nam kažejo, kje moramo hoditi. Ko smo izven njiv in travnikov, prestopimo velik prod, posut s snežnobelim kamenjem in peskom. Navadno je suh, le ob velikih nalivih začne naraščati, a takrat razsaja silovito. Ta deroči hudournik je — Sava, ki se sicer pretaka v neznanih rovih pod zemljo in le ob dolgotrajnem deževju izstopi na površje ter teče takrat navadno cel mesec. Ljudstvo jej pravi Nadiža ali Nediža.

Dolina se stiskuje bolj in bolj. Iz peščene zemlje ne poganja druzega kakor redko, pritlikavo ruševje. Na obeh straneh nas zajme strmo, razklano skalovje. Od daleč slišiš ukanje pastirjev, žvenketanje živine ali piskanje planinskega tiča. Ako daš s krepkim klicem tudi ti duška svojim čustvom, tedaj ti odzdravi malik z dvojnim ali trojnim odmevom. Sedaj sva prišla po klancu na malo višino, in tu stojé pred nama kakor v amfiteatru ponosni orjaki v vsem svojem veličastju. Glej tam pri sklepu doline siloviti vogelni kamen s pošev odsekano piramido! To je opasni Jálovec (2655 m), za Triglavom in Mangartom tretja najvišja gora v naših planinah. Nanj se naslanja okroglasti Strug (2291 m), ob Strugu pa steguje Ponca svoj trojni vrh v ozračje (2280 m). Na jugu se vleče podolgovat grebén z vertikalno razčesanimi skladi, ki se končujejo v najvišji vrh Mojstrovko (2367 m). Sosed Mojstrovki je veliko Sleme (1910 m), pod katerim pelje skozi ozko sotesko »Grlo« strma pot v malo Peščenico in v Kranjsko Goro. Tu omenjamo še Ciprnik, ki ima sicer le 1763 m, pa je zanimiv radi svoje osti, katero molí rilcu enako v višave. Na okrog in okrog nas torej obdaja veličastno gorovje, da smo vklenjeni med njim. [illegible]

čudovita razvrstitev, da se postavljene gore v krogu druga poleg druge, je jako redka naravna prikazen. Zatorej smemo imenovati to gorsko zatišje nek »unicum« v naših planinah.

Čuj daljno šumenje! Onam pod srednjo Ponco ugleda človeško oko belo nit, vijočo se čez pečine. To je slap — izvir Save. Kakor bi se nam hoteli muditi, pospešujemo korake in kmalu smo na veliki trati. Poprej smo tolkli po trdi poti, sedaj stopamo po mehki podlagi, in škoda se nam skoro zdi, da tlačimo z nogami bele marjetice, katerih je vse polno posejanih na zeleno-baržunasti odeji. Kuštrave ovce nas gledajo tako zvedavo, kakor bi premišljevale, odkod so prišli ti ljudje; tu zalaja nad nas črni, ščekasti Švic, in vsa čreda zbeži proti gošči, mi pa hitimo navkreber k slapu. Ko smo stopili čez preprost mostiček, pod katerim žubori hladna studenčnica, je pot nekoliko težavnejša, a brez nevarnosti. Le pri vrhu je treba korakati previdno in prijemati se železnih klinov, ki so vdelani v skalovje. Tu smo sedaj v višini 1015 m pri izviru matere Save! Voda udira se iz razpoklin in se izteka tako počasi, da komaj vidiš. Skoro bi trdili, da mora biti zadaj kako jezero. Brez skrbi zaliva padec v globino, kar pogleda počasi zopet nazaj. Lakoj, ko pride voda iz vrtine, razliva se po strmem prodovju in prši v več odtokih od skale do skale. Globoko pod seboj gledamo zelene livade, nad nami pa se vzpenjajo vse višje in višje navpične stene, da obhaja človeka misel: Kaj, ako bi se odtrgalo in zvalilo na nas? Pogumnejši pa plezajo še nekoliko višje, česar seveda ni svetovati, ker se lahko spodrsne in zgodi velika nesreča. Sedaj smo se toliko ohladili, da pijemo brez skrbi en kozarec ali dva te žlahtne tekočine, ki je tako mrzla, da se roke ni mogoče dolgo časa držati v njej, pa tudi zdrava tako, da ti diši po njej vsaka jed.

Nazaj grede se oglasimo in odpočijemo v koči slovenskega planinskega društva. Tu se izvrstno prileže malo pokrepčilo, poleg tega nam je v zabavo spominska knjiga, v kateri pregledujemo in kritikujemo beležke turistov in dostavimo tudi sami kako opazko. Ne daleč proč stoji z debelimi hlodi stesano domovanje rateških pastirjev. Obdano je s stoletnimi smrekami, ki so se borile že z neštetimi viharji a neupognjene kljubujejo vsaki nevihti. Pri velikem bakrenem kotlu najdemo pastirja »spravčika«, ki doklada polena k ognju, da čimprej zavre mleko, iz katerega dela okusen sir. Njegovih tovarišev ni doma, ker morajo biti pri živini; šele zvečer pride vsa družina skupaj. Živalco poženo v zunanji ograjeni prostor, sami pa polezejo ob okajenih stenah ter so drugi dan zgodaj zopet na nogah.

Slišal sem, da pravi Hrvat Hrvatu, če mu želi kaj slabega, naj bi bil ondi, kjer Sava izvira. Tega jaz ne želim, pač bi pa želel naj bi prihajali naši vrli hrvaški bratje pogostoma na naše planine, naj bi prihajali tudi na izvir Save-Dolinke in Save-Bohinjke. Eden in drugi izvir ima svoje krasote, eden in drugi te očara, tu in tam vidiš, da je mila naša Sava, katera napaja s svojo vodo slovensko in hrvaško zemljo, res bistra hčerka planin. Ob njeni zibelki stoje ponosni gorski velikani, katerih sive stene se odrazujejo v njeni kristalni vodi, zelene smreke in vitke jelke skrivajo jo pred žarki pekočega solnca. Na dolnjem svojem toku pozdravlja ta hitra planinska hčerka bele vasice, vije se mimo ravnega polja, pisanih travnikov, njena struga se širi, njena voda izgublja zelenkasto bojo in drevi se dalje vedno hitreje, hitreje, kakor da se jej mudi tja na prostrane hrvaške planjave, obrobljene od prijaznih vinskih goric. Iz bistrega gorskega potoka postaje mogočna reka, zbira potoke in rečice, a nje sila v slogi raste. Bodi nam ona vzornik in učitelj, nam enokrvnim bratom, kateri stanujemo ob njenih bregovih! Sami za se smo majhni, neznatni, v bratski slogi združeni bodemo veliki, močni, a ta naša moč bode nam oznanjevalka bolje bodočnosti! . . .

Rateče.

Josip Lavtižar.

STARAC LUKA.

[illegible]

I.

D[illegible]

[illegible] uživate, a to je čuvstvo: sloboda ... sloboda od raznih briga i [illegible]

Mi ribareći s dobrom srećom ostavismo oko četvrte ure po [illegible]

[illegible] javi s jednom samo, ali osudnom riječi:

— Bura! ...

[illegible]

bijaše ovremenilo, svi ljudi, koji su se razumijevali u proricanje vremena, navješćali u [illegible]tinsko lieto, pa zato sam se [illegible] i dao nagovoriti, da poduzmem sam [illegible] s Ivom taj put u [illegible].
A sad eto! . . . Bilo mi je iza Ivinih riječi kao igraču, koji je na dobru kartu postavio veliku svotu, pa su mu naglo presjekli nadu otkrivši mu drugu kartu: Izgubio si!

No iza toga se u meni probudi ona neslomljiva sila ljudskoga duha, koja često na očigled gotove činjenice još znade boditi: možda ipak nije tako! — Pa obadjem i ja brzim pogledom jasnu vedrinu i sjajnu pučinu i ne našavši ništa sumnjiva, dignem oči k nebotičnim visima gordoga Velebita. Tamo se vrh najviše jedne glavice sabralo na divnoj nebeskoj modrini dražesno društvance malih mekanih, poput srebra bijelih oblačića. I poput bolesnika, koji nepromišljeno zataji liječniku važan koji simptom svoje bolesti, ja bez ikakova uvjerenja rečem Ivi:

— Mislite li one oblačiće? . . . Od njih nema opasnosti . . .

— A ja ju već čujem, — reče on uvjerljivo; — prije četvrt ure evo je dolje . . . Zamotajte povraz.

Prosvjedovati nije se dalo. Ja naime napnem uši i zamjetim jasno u visinama nad kopnom nejasan šum. Oblačići bijahu se već zbili u dugačak, po sredini skroz taman oblak. U tišini mora stao se osjećati neki nemir, uzduh se još nije gibao, ali postao je naglo hladniji. Mi još motamo povraze, a prvi vihor zazuji vrh kamena i namreška tik samoga kopna more. A onda sune hrlo k otvorenom moru, pišući po glatkoj pučini široke, tamne i rašljaste pruge.

Iva je dotle namjestio vesla i upro snažno veslati k obali. Zamasi vjetra bivahu sve češći i jači i, dok smo mi ulovili kraj, crnjelo se već more od jake bure do polovice kanala. — Izadjemo na pijesak male neke dražice, pod golemim i pustim kamenitim krajem, a u svoj nevolji ne zaboravismo ipak na špag, što smo ga nedaleko namjestili u neku pećinu, gdje je Iva sudio, da će biti grug.

U to je bura već razvila svoju punu snagu, a mi s kamena na kamen, s rta na rt dodjemo do mjesta, gdje je Iva oko kamene glavice omotao kraj špaga. Ja se zaklonim od bure ispod crvenkaste litice, a Iva poskoči vješto na oštru »puntu« i čućne na nju ne mareći, što ga more zapljuskava do pojasa. Najednom se on okrene k meni:

— Gospodine, ulovljena je velika riba.

I on stane vući, a nas zaokupi od te lovine tolika radost, te od toga časa nije već za nas duvala bura vrh mrtve pustoši, niti [illegible] pitanje, gdje ćemo probaviti noć. [illegible]

[illegible] u more. A onda istisne drhćućim, napetim glasom:

— Pregrizao špagu . . . i pobjegao . . .

[illegible] sebi glavne biljege svakoga od tih čustava.

[illegible] muče jedan drugoga.

[illegible] vala crvenim i zlatnim bojama.

[illegible] jedan dušak:

— Kakva riba! Jeste li vidjeli, kakva riba! . . .

[illegible] Čini se, kad se dugo zagledaš u taj život, kao da ogromna rijeka izvire ispod naših nogu i teče šumnim tokom u neznane daljine za otocima, kamo naše oko ne može doprijeti. Meni dođu na um riječi velikoga hrvatskoga pjesnika: Ljudski život nije drugo, nego smućeno jedno snive — i ta slika, što sam ju što puta čitao, citirao, bude mi ovaj čas jasnija nego ikada. — Sunce je međutim takoreći vršak otoka, a nebo oko njega plamti divnim vatrenim bojama, kao žarki zračni svijet. Bijeli pahuljasti oblačići sa zlatnim i rumenim rubovima plovili su nestasno po tom zračnom predjelu, po kojemu su se rastakale najdivnije nu-

mene svakovrsnih boja i koji se hvatao s jednim kr[illegible] sim[illegible], a s drugim daleke plavkaste i srebrenaste pučine. Tamo, gdje je bila ta neopisiva čarna ljepota, koje nijesu dostojne ni najsmjelije slike ljudske fantazije, tamo, gdje su u veličanstvenoj vlasti svjetla plovili sjajnim bojama izvezeni oblačići — tamo je kao od čeznuća hr-lilo burno valovlje, da se razlije u beskrajnu pučinu, u kojoj je vladao apsolutni mir. Ovako burnom borbom shrvan hrli i ljudski život u carstvo vječne ljepote i mira.

— Što vi velite ovoj buri? — upita naglo Iva, a ja se prenem iz svoga maštanja.

— Ja se bojim, da ne će popustiti.

— To velim i ja . . .

— Pa što ćemo, Iva?

— Da vi baš hoćete, ja bih se usudio s našom barčicom sve polako uz obalu natrag u Lukovo, pa biste vi prenoćili kod župnika.

— A kako ćemo, Iva, preko dragâ?

— Istina . . .

On se zamisli časak.

— Čujete li ju, kako buči u uzduhu? — upita me onda.

— Čujem.

— Ovdje ne možemo ostati svu noć. Morat ćemo gore, pokaže on u kameno brdo, što se svojom golemom tjelesinom ustobočilo ravno nad nama. — Vi ćete se uprijeti o mene, pa ćemo sve polako . . . sve polako . . . A usta ćete začepiti rupcem.

Po moru se bijahu prosuli posljednji rumeni traci sa zapada, jesenski sumrak stao se vući po dragi; s njim se u toj pustoj samoći uvlačilo u dušu vrlo neprijatno čuvstvo.

Iva izvuče barčicu daleko u obalu na pijesak, složi u nju vesalca i onda reče odlučno:

— Idemo.

— A kamo ćemo doći?

— Samo idite, jer će nas stići noć.

I mi podjemo.

Bura je grmjela oko nas i nad nama, slažući strahovitu simfoniju s morem, što je šumjelo po svem kanalu. Mi stupamo s [illegible] na kamen i uspinjemo se sporo i teško izmedju [illegible] i crnih grmečaka trna, na koji se gdjegdje zabilježio [illegible]: harač, što ga je ostavila ovca ili koza, da dosegne busen trave, što se zaklonio ispod trna. Sav je kraj oko nas kamenita, grdna pustoš, golemo mrtvo groblje, što svojom [illegible]

[illegible] bučno more.

[illegible]

[illegible] same ceste naći ćete gostionicu, nemate je, duše mi, sred grada bolje. Dobit ćete, što vas je god volja — i krevet, mogao bi na njem spavati kralj.

II.

[illegible] pruge svjetla. Okolo na okolo sterala se u tami pustoš, a ta kuća [illegible] i pozove me, da udjem.

[illegible] stropa.

— Čija je to kuća, Iva?

— Staroga Luke, — odvrati on, i dok sam ja otirao suzne oči, otvori on s lijeva vrata. Iznutra udari topao zrak, pun ugodnoga mirisa po tamjanu.

Iva pozdravi nekoga i odmah nastavi:

— Ulovila nas na moru bura, pa ćemo se s vašom voljom zakloniti ovdje, dok ne popusti.

[illegible]

— [illegible] mene.

[illegible]

Gospodin će dobiti [illegible] [illegible] krivo, udjem kraj nje unutra.

Ta je soba bila vrlo prostrana i razdijeljena zasjenjenom svjetiljkom u svijetlu i tamnu polovicu. Svjetiljka je [illegible] zadku sobe, kod stola je sjedio dvanaest-godišnji dječačić, a pred njim je bio arak pisaćega papira. Kad sam ja ušao, griskao je taj dječačić jedan kraj olovke i upro u me svoje mirne, plave oči. Čisto pobijeljeni zidovi bili su krcati slika u crnim i pozlaćenim okvirima, oko sobe do zidova sjedilo je još pet, šest ljudi tiho i ozbiljno, kao da su se sastali na neko važno vijećanje. U jednom kraju zabavljalo se igrom dvoje bjeloglave djece od tri i pet godina; djeca su se smijala i očevidno mukom gušila u sebi želju, da se jave punim glasom. U prvi sam čas pomislio, da se tu obavlja zajednička večernja molitva u obitelji, pa htjedoh da se komu ispričam, što sam ih u tom svojim [illegible] pobunio. A u to pristupi k meni na prstima četrdeset-godišnji kršan čovjek, prinese mi slamnati stolac i šapne:

— Jeste li vi novi gospodin bilježnik?

— Nijesam . . . Ja sam putnik, a vi molite, pa sam vas nehotice zbunio.

— Stari nam se djed dijeli s dušom, — reče on jednako šapcućim glasom.

Netom je on to rekao, javi se iz tamnog kuta sobe starački, ali dosta jaki glas:

— Napiši: Po pet desetica neka se razdijeli Mandi pokojnoga Jure Tomljenovića, Ivki pokojnoga Nikole Miškulina i Bari pokojnoga Filipa Lukačića, da se mole gospodinu Bogu, neka mi oprosti one grijehe, koje sam u neznanju počinio.

Dječak, koji je griskao olovku, nagne se nad papir, pruži iz usta jezik i stane pisati neravnim centimetar dugim pismenima, što je bolesni starac govorio, prateći pri tom pomicanje olovke vjerno svojim jezikom.

Napisao sam, — [illegible] kako povlači olovkom po papiru.

Dotle sam ja razabrao u tamnom kutu sobe [illegible] stara čovjeka gola tjemena i bijelih brkova. Oko njega lebdio je svečani mir, a na njegovu licu dostojanstvo; u ruci držao je čislo i spustio na nj pogled poluzatvorenih očiju. Pokraj kreveta gorjelo je u čaši maslinovo ulje malim, žućkastim i nemirnim plamečkom,

a do uzglavlja stojala je opet starica u crnoj nošnji i držala u ruci upaljenu svijeću. Njezino žuto i naborano lice pod crnim rupcem bilo je nepomično, oči je držala zaklopljene, te se vidjelo, kako se sva zanijela u molitvu. Što bi je prebirala usnama, u sebi govorila.

Do postelje izvasila se iz polumraka kopreni puno lice osamnaest-godišnje djevojke. Bila je sva ježna, crvena, što ih je preplela na prsima kao da će pojmenti i pogasiti talasanje čvrstih grudi. Ali velike crne oči s dugačkim trepavicama gledale su drsko tupom mirnoćom, gotovo začudivši se prodala se. Ona je držala sklopljene ruke naslonjene o donji kraj kreveta. — Iza djevojke sjedile su četiri žene srednje dobi. One bi katkad maknule usnama i prekrate pogledom oko sebe, a zatim bi, susrećući se očima, kimnule jedna drugoj glavom sporazumijevajući se tiho znak u čemu. Tri muškarca u dobi izmedju trideset i četrdeset godina, bosi, nekrupni, ali žilavih mišica, stajali su s druge strane sobe, da vide jedan drugoga.

Svečanu tišinu prekidalo je kratko, ponešto hropljivo disanje starca. Prozak s ukočenim u zrak ispravljao je pred svoje zapiske u kojima sam mogao pročitati medju inim:

— Oprostam tri i po forinte dugu Mati pokojnoga Marka Tretića, da se moli za moju dušu... Opraštam sav dug djeci pokojne Mare Vukodlakove . . .

Medjutim jedna manje mlada žena nije više podnosila tu ozbiljnu tišinu, što ih je okruživala. Njih se dvoje stalo glasno smijati a jedna od žena ustane i izvede ih iz sobe. A kad se povratila, prigne druga žena iz svoga krila čislo i počne moliti jakim glasom, izgovarajući lagano i s osobitim naglaskom jednu po jednu riječ:

— Zdravo Marijo, milosti si puna, Gospodin je s tobom, blagoslovljena si medju ženama i blagoslovljen plod utrobe Tvoje Isus koji je slavno iz groba uskrsnuo.

A ostali nastave molitvu do kraja jasnim glasom, ozbiljno, te naglašavali i oni takim akcentima pojedine riječi u molitvi. — Iza desete zdrave Marije javi se opet starac:

— Jeste li, djeco, govorili »blaženstva nebeska«?

Njegov je glas bio krepak, nego prvi put, i bude mi gotovo nevjerojatno, da bi se taj starac dijelio s dušom. Medjutim se ona starica primaknula k njegovom uzglavlju i potvrdila mu jakim, debelim i neugodnim glasom, koji je zvučio, kao da se otresa:

— Jesmo.

Starac prometne u rukama čislo i zaklopi opet lagano oči

Ja se primaknem k najbližem mušku na pastima i reknem mu u uho:

— Čini mi se, da nije vašemu starcu tako zlo?

— Star je, gospodine: fali mu samo šest godina do stotine. To nam je djed, nas dva smo mu unuci, a ono su nam žene i susjede.

— Boluje li dugo?

— Danas je treći dan u postelji, ali ne ćuti se dobro, od kako je nazebao na prvoj kiši po Miholju.

— Otet će se on.

— U božjoj je ruci, gospodine . . . Znate, naš svijet drži do toga: lijevao je tri dana olovo u vodu i svaki mu put izašla škrinja . . . Onda je poslao po župnika i, kad se pomirio s Bogom, legao u postelju.

Dok se mi tako šapćući razgovaramo, najednom se žene stanu kupiti oko bolesnika, a starica, što je molila iznad njegova uzglavlja, pripali voštanu svijeću o plamečak uljenice. Onda potisne od sebe najbližu ženu, klekne pred krevet i podignuvši u vis voštanicu uzme govoriti recitujucim pjevuckanjem „Jedinstvo“, osobitu molitvu, što ju katolički dio našega naroda moli kraj umirućih.

— Došao je njegov čas . . . umire, reče onaj čovjek i podje k podnožju kreveta.

I ja se primaknem bliže i zagledam se u starca. Njegovo je blijedo lice bilo mirno, nijesam pojimao, da bi se takovim mirom mogao čovjek rastajati sa životom. Cutio sam u tom času neku neobičnu svečanost, što je vladala u toj tišini, a ni iz daleka onoga studenoga ćuvstva ili straha, što ga u nama radja umiranje čovjeka. U toj srčanosti očitovala se sila, koja je jača od smrti, u licu umirućega i sviju, što su ga okruživali, živjela je vjera, osvijetljena osobito velebnim časom, koji se prikazivao kao rub izmedju prolaznosti i vječnosti, kao posljednji dodir tijela i duha, njihov mirni rastanak bez boli i bez žalosti. Kao da se osjećala izjava duha, koji se iz uza tjelesnosti širi, kolik je svemir i bude razumu ljudskomu sjajan, velik i nedohvatan poput sunca, u koje bi htio posvijetliti plamečkom one voštanice. Lice starčevo s ozbiljnim i [illegible] crtama pod srebrenim sjedinama i s poluzatvorenim očima otimalo se skroz vlasti anatomskoga opisivanja, u trenutku ulaza u vječnost kao da je bilo obasjano zrakama iz onoga svijeta, u kom nema [illegible].

Dok sam ja pod dojmom toga svečanoga časa tako uznesen stajao, reče jedna žena:

— Gotovo je . . .

[illegible]
kojoj najveći duhovi jedva naslućuju razvoj.

III.

[illegible]
ono, što stoji iznad običnoga seljackoga shvaćanja. Iz toga se [illegible]

[illegible]
pristoji, te bi ona smjela slobodno gledati meni u lice.

Za toga je rasao u kući žamor. U kuhinji se sakupljalo sve [illegible]

— Pusti ti, da ja to kažem, koji sam stariji . . .

Iza kratkih povika nastavi taj glas govoriti:

— Ja sam bio evo ovolišni dječačić, kad je pokojni sagradio [illegible]

vi znate, poglavita gospodo! — Mi [illegible] [illegible] stisnuo u onom kutu, da čujem, što će se gospoda razgovarati. Onda će zapitati jedan od gospode pokojnoga:

— Nu, Luka, kako živiš?

— Hvala na pitanju, gospodine, nije baš loše.

— A pripovijedaj nam, Luka, kako se ti ono dosjeti, da gradiš ovdje na osami kuću?

— Kazivao sam već to ja vama, — kaže pokojni.

— Nu, da i ova gospoda čuju, kako si ti bio mudar čovjek.

— A tako, poglavita gospodo, — nasmija se pokojni. — Nijesam baš bio praznoruk. Ali vi znate, gospodo, kako se živi u našim krajevima. Kad rodi u planini, eto, možeš se protući, a kad udari nerodica, nema narod kud kamo, nego u svijet — u prosjačiju, gospodo, da oprosti vaš čestiti obraz. Kad je došlo, da će se graditi ova cesta, uzmu mjernici nas nekoliko ljudi u službu. Oni tako mjere, a ja sve pamtim, kuda će ići cesta. Onda mi dodje misao: S ovoga mjesta, vidiš, nije daleko ni u planinu ni k moru, a ovaj je kraj od starine osobito pogodan za ribu. Što bude cestom prolazilo putnika, nikamo im se zgodnije svratiti, nego da tko načini ovdje gostionicu, jer na oba se kraja cesta uspinje sve dalje od mora, a ovdje je sredina izmedju najdaljih sela. Što Bog da, velim ja, gospodo, u sebi i zamolim mjernika, da mi načini po svom znanju za kuću plan. Eto, tako je to bilo, gospodo, kad ste željeli znati. A jedan od gospode upita:

— I pogodio si?

— A jesam, Bogu hvala; dok bude pameti u mojih sinova i njihove djece, ne treba im se, ako Bog da, ogledati za tudjim svijetom.

— Eto vidiš, — vikne jače čovjek, što je pripovijedao, — to sam ja slušao od samoga pokojnoga Luke.

— A kako sam ja jedanput s pokojnim! — vikne netko još bučnijim glasom, kakvi se razvije samo u gorštakâ. — Nijesam se, braćo, baš ponio — nu vidiš! Dodje od oblasti, da će se ogradjivati plantaže poradi blaga i da se narodu pomogne kakovom privredom, jer je bila vrlo zločesta godina: ljeti sve sažegla suša, a pod jesen navalile preobilne kiše. Pokojni Luka, kad to čuje za plantažu, sabere nas ljude, pa nam veli: složite se svi skupa, pa se pogodite s oblašću, pošto ćete graditi zid. Jer ako budete vukli svak na svoju stranu, ne će vam od svega posla biti nikakve koristi, nego će se naći tko mudriji od vas, pa ćete se mučiti za nj, kako to već biva

u našega naroda. — Malo zatim pozove nas nekoliko taj trgovac, da sadjemo po nekom važnom poslu k njemu u selo. Prve nedjelje ne ćemo saći k njemu sve u misli, što to on po nas poručuje? Kod njega nadjemo pokojnoga Petra Vukušića i strica mu Jurja, pokojnoga Matu Marčića i još nekoliko ljudi. Stanemo se tako razgovarati, pije se, koliko te grlo vuče, trgovac časti. Onda sjedne k nama i trgovac.

— No, ljudi, veli on nama, jeste se već dogovorili, po što ćete graditi za nj plantažu?

— Nismo, gospodine.

— Hoćete li na svoju ruku, kako li?

— A tko to zna, gospodaru!

— Čuo sam, da vas nešto nagovara stari Luka Luketić?

— A tako, velimo mi njemu, on misli, da bi bilo bolje za nas, kad bi se mi svi skupa u tom složili.

— Nije to za vas, veli na to trgovac, a mi:

— I nije, gospodaru, pravo vi kažete: Dašto da nije!

— Jeste li razmislili, koliko će biti rada? Koliko je erar naumio potrošiti? Tko će upravljati za vas s erarom? Tko će vam voditi račune!...

Sve on tako pita, a mi sve vrtimo glavom:

— Dà! Kako bi mi to! — i pijemo njegovo vino.

— Jedan radi brže, veli trgovac, a drugi sporije; jedan bolje drugi gore... pa kako ćete vi to?

— A nikako, gospodaru! — i pijemo.

— Jedan će raditi, kako je propis, a drugi ne će, pa će erar jednom komad zla primiti, a drugi ne će... Kako ćete onda?

— Nikako, gospodaru, nikako.

— Vidiš, da se ni složiti, a bi se ja za vas pogodio s erarom, vi bi zaradili, pošto sam ja pogodio i dok traje radnja, ja bih vam [illegible]. Tako ćete vi, veli nama trgovac, biti bez ikakve brige.

A mi prihvatismo svi kao jedan: Pogadjajte vi, gospodaru, za nas! Kad mi kod kuće našoj dodjemo na dogovor, kako ćemo se nagoditi s erarom, razbijemo se u dvije strane. Jedni su uz pokojnoga Luku, da se sami pogadjamo s erarom, a drugi, da se ne natimljamo kod kancelije, nego da pustimo trgovcu, neka se on za nas pogodi. Riječ po riječ, [illegible] moja, mi se raspalimo, a najviše ja. Skočim na srijedu i pokažem pred svima na pokojnoga Luku prstom:

— Nije tebi, nebore, do nas sirotinje! Znat ćeš ti, zašto nas odgovaraš od trgovca i navijaš k sebi. Stara je riječ, gdje se magare valja, da ostane i dlake...

SV. MARTIN.

[illegible] [illegible]

— D[illegible] brate, d[illegible]! — veli na to pok[illegible] — Vidjet ćemo, hoćeš li i poslije ovako lijepo sa mnom govoriti . . . I okrene kući, a mi nadvikemo i dademo trgovcu križ [illegible] ugovor.

— Prevarit će vas trgovac, javi se nečiji glas iz tišine.

— Samo ti slušaj (nastavi prvo stentorsko grlo), kako sam se ja obrukao. Trgovac pogodio s erarom forint i pol po metru, a nami napisao u ugovor sedamdeset novčića . . .

— Prevari vas!

— Prevari, brate! — Svaki će čovjek — mi računamo — uzidati metar na dan, a ono drugo neka mu je prokleto! — Ali kad mi na posao, a ono ne mogu u gdjekojoj strani ni dvojica uzidati metra od jutra do mraka. Uza to nam šalje trgovac pokvareno brašno i staru hranu, — stali se ljudi buniti. Ne može gdjekoji da izgradi, što je danas pojeo, pa kud će tako? Iskidat će svoje tijelo poslom i još ostati dužan. Osmi dan saberem ja ljude i mi se dogovorimo, da pod tu cijenu i onakovu hranu ne ćemo dalje raditi. Tri dana ne miče se nitko živ na posao, a četvrti dan dodju žandari i dotjeraju nas k sudu.

Vičem ja, vičemo mi svi: Evo, poglaviti gospodine, neka se pita sav narod, kako je on nas prevario . . . Kidamo se za žuku palentu i stari grah, a kad dodje do računa, izaći će na kraju, da smo mi još njemu dužni. Gdje je tu pravica?

A trgovac, vidiš, ne pobija, što se mi tužimo, no samo upire prstom na ugovor:

— Jesi li svojom rukom napisao križ? Pak što sada vičeš?

— Zašto nisi promislio, što podpisuješ? — upita i sudac.

— On je s nama, poglaviti gospodine, pogodio, da će nam plaćati, po što se god s erarom pogodi, samo da se mi u njega služimo hranom. A on nam, gle, ne daje ni polovicu. Je li to pošteno, da oprosti vaš obraz!

— Svega toga nema u ugovoru. Vi ćete, veli on ljudima, sjutra na posao, a ti, kaže meni, koji si pobunio narod, tri dana u zatvor.

Meni se, braćo, smuti na očigled tolike nepravice i ja viknem na suca:

— Tražit ću ja dalje pravice, jer si se ti dogovorio s ovim lopovom, koji pije našu krv!

(Nastane stanka pred mojom sobom na tu smjelu riječ.)

— A sudac? — upita neko iz tišine.

[illegible] pred suca. On me gleda mrk:

— [illegible]

— I gore, nego pijan, vaša poglavitosti!

— [illegible]

[illegible] janje i odnesem ga pokojnomu:

— [illegible] jeda, da mi oprostite

A pokojni:

— Neka ti Bog prosti . . . a janje odnesi svojoj kući. Drugi [illegible] kriv, ako ugrize vuk.

[illegible]

[illegible] ponizna i ponikud žalostiva prizvuka:

— [illegible] Poginut će [illegible] im ne date kući sina. — A [illegible] Po Trim Kraljima pridigne se stari, pa će sam glavom u Otočac. Obrasla ga [illegible] bijela brada, kosti na licu [illegible] — kao da je došao iz groba — Kad me vide, [illegible] će, veli on, i onako slab sve od kuće do kuće dođe do Otočca. Tri se dana tamo branio od

sinovlje menaze i išao k predstojniku, kapitanu [illegible] bez koristi

Propis je, vele oni, da tri godine služi cara. — Kamo god dodje, oni ga tako otpreme, a on, kako je bio nagao čovjek, reče nekomu:

— Ali nije propis, da mu izginu bez pomoći otac i mati, koji su ga digli na noge, da može u carevu vojsku.

A za to malo što ga ne metnuše u zatvor.

Kad se vratio kući, nije se više ni on junačio. Red je, veli on meni, da poginemo.

— Je li pravo, da poginemo, kažem ja, a eno nam sina, prehranio bi nas, da nas je osmero?

— Nije on naš, nego carev, veli stari.

A ja jadna mislim, da se meni moj Martin na pragu ukaže, ukazalo bi se sunce, sva bi se kuća napunila od njega veseljem.

Jednom u podne dodje k nama kum Jakov Mikovčić:

— Pomoz Bog! veli on s vrata. Eno vam u strica Luke gospodina predstojnika i neke gospode od militara. Nikada zgodnijega časa, da uprosite za Martina, a Luka će vam biti na ruku. On zna s gospodom kô vještac kakvi.

A moj se Juraj opro:

— Ne idem, veli, nikomu, jer znam, da bi bez koristi išao. Kao da već nijesam bio s tom gospodom!

Bio je već takvi — Bog mu prostio! Jednom je rekao bilježniku u oči: Kad prosim milostinju, onda je red, da se ponizim; ali kad tražim od službenika svoju pravicu, onda ćemo se pokloniti zakonu obadvojica.

Ne ide, dakle, on, a i mene nagovara, da ne idem.

— Ne će te, veli, pustiti preda se. A ako te i puste, reći će ti samo štogod, pa kad otidješ, kao da te nikada ni vidjeli nijesu. Baš je njih briga za te!

A mene nagovara srce, da idem. Luka će mene dovesti pred gospodu, mislim ja u sebi, pa će mi se smilovati, kad ja njima kažem, kakvo nas zlo tare u kući. Pa odem.

Pokojni Luka sluša mene časak, pa onda veli:

— Idem vidjeti, može li se govoriti s gospodom, a ti dotle otari suze.

Ja dakle čekam i sve na prekid sad se preporučam svetim zaštitnicima, a sad smišljam, kako ću izkazati sve, što patimo, da ganem u gospode srce.

Pokojni se Luka vrati:

— Ne možeš do gospode. [illegible] igrati karte, [illegible] Gospoda [illegible] kojih ti ne razumiješ, kao što ne razumiju ni oni tvoje. Vrati se kući, a ja ću gledati da govorim za te.

Ja sam znala, da nema u svem našem kraju [illegible] koji će govoriti s gospodom kao pokojni, ali opet [illegible] kući, gdje će on govoriti gospodi [illegible] i svojih posala!

— I kako je govorio? javi se [illegible] glasom [illegible] muško grlo.

— Ta ti mu reci, bio si u kući, pa si mogao čuti, što je govorio, — reče ona žena.

— Nu, kako je govorio? — upita nekoliko izvjedljivaca.

— Eto tako: [illegible] gospoda [illegible] kad je pokojna [illegible] Luka, još nijesi govorio gospodi za Mašinoga Martina?

— Nijesam, ženo, još.

— Da kad ćeš, Luka?

— Kad bude čas. Koga [illegible] da ti je neprijatelj, [illegible] Zato mu ne idi [illegible] kad je tebi volja, nego čekaj, da mu dodje slabi čas, pa će biti tvoj . . .

Oko desete ure nosi [illegible] djed [illegible] gospodi stara drenovca* od devet godina. Bilo je [illegible] kao mlijeko [illegible] ali to se od [illegible] nijesu gospoda od tog vina popila ni dvije boce, pa da se vidjeti tako, kako su se ugrijala! Pjevaju [illegible] zdravice, predsjednik se [illegible] pa plešu okolo stola, a mladi [illegible] sred sobe i rita se, duše mi, nogama kao ždrijepčić.

(Pred mojom sobom zvučan, srdačan smijeh.)

Pokojni djed sjedi kod stola, smiješka se i [illegible] Oni ga nazdravljaju, a sam predsjednik dodje k njemu, metne mu na rame ruke i poljubi ga u usta.

— Što ti misliš, Luka, [illegible] da ću se ja stidjeti toga, što sam tebe poljubio?

A njemu djed:

— Ne daj Bože, poglaviti! Jer ako bi se morali kada stidjeti bio bih tome samo ja kriv.

— Po što ćeš nam, Luka, prodati ovo vino?

— Ni po što, gospodo, jer ga nema. To sam ja spravio bio pedeset boca jedne godine, kad je naše vino bilo kao cipar. Davao

* Podgorsko vino.

sam ga na stol samo pred takovu gospodu; sad će ga biti još deset boca.

— Još nam moraš dati dvije boce, pa da je po dukat.

— Dat ću bez dukata, kako ne bi takovoj gospodi dao!

— Da kako ćemo mi to tebi platiti?

— Lako, gospodo. Eno držite u kasarni u Otočcu momka Martina Stipaničića, a stari mu otac i mati pogiboše od gladi i svake nevolje. Nema ih tko zagovoriti, pisalo se već o njihovoj nevolji, ali znate, kako je: napisat se — misli onaj, tko čita — dade svašta. A ja vam velim, gospodo, da vi ne bi široko i daleko našli nevolju, koliku bi vidjeli, da vaš svijetli obraz sadje u kolibu, gdje dvoje staraca umire, a umrijeti ne može . . .

— Kako se zove, Luka, taj tvoj momak? upita predstojnik.

— Martin Stipaničić, kuće broj 8, *** općine.

— Zabilježite, veli major mladomu oficiru i doda nešta njemački, a ja sam samo razumio: Beurlauben* . . .

Kad su drugi dan posjedala gospoda u kola, donese djed tri boce onoga vina i utisne pod sjedalo:

— Evo, gospodo, da ne zebete putem . . . a prazne mi boce pošaljite po momku Martinu Stipaničiću.

Gospoda se nasmiju:

— I bit će tako, Luka! . . .

Za tri je dana stigao Martin kući.

Žena potvrdi svakojakim poklicajima svoga žalostivoga grla, dok se nijesu njezini glasovi utopili u sve to glasnijemu žamoru, što se opet dizao u kuhinji pred mojom sobom. Iz tog žamora povikne opet snažno muško grlo, koje bi se moglo natjecati sa šumom valovlja:

— Samo ga je jedanput nadmudrio Talijan.

— Nije nadmudrio, prevario ga! — reče drugi čovjek.

— Nu! — ponuka nekoliko njih.

— Pristao tu dolje u drägi talijanski brod, — uzme kazivati onaj prvi čovjek svom snagom svoga grla, koje bi nadvikalo šum najjače bure. — Onda dodju gore dva Talijana k pokojnomu Luki: Prodaj nam — vele — dvije dobre ovce. Djed im izabere dvije dobre ovce, oni se pogode, a Talijan dâ nešto kapare i uzme sobom Peru Piškora i Matu Dragićevića, da odnesu ovce k moru. Kad je Talijan ukrcao u brod ovce, veli onoj dvojici, što su mu snesli k moru ovce: kažite vašemu gospodaru, da mi pod istu ci-

* Poslati na dopust.

[illegible] još dvije [illegible] — Njih dvojica, ne slušeći [illegible] vrate se s tom porukom kući. [illegible] a kad [illegible] dečko, [illegible] na sva jedra u kanal.

Još je [illegible] o pokojnome [illegible] nastavljao. Svi, koji su imali što pripovijedati, hvalili pod jakim dojmom pokojnikova djela, djela [illegible] poštenja i mudrosti, [illegible] samoprijegaranjem i [illegible]. Kad govoriše tako, kolikom se snagom [illegible] taj duh u život svoj, koji si ga [illegible] i s njime [illegible] mu [illegible] i vidi u njem [illegible] naroda, o kom [illegible] da je [illegible] i pravi [illegible] a oni mu se dobrovoljno pokoravaju. — Vidiš, da je to [illegible] od onakih [illegible] ljudi, koji je [illegible] svoga [illegible] po visini svoga uma i po snazi svoje volje [illegible] da bude u ovom [illegible] od [illegible] ono, što je [illegible] knez. [illegible] svoga puka, jer [illegible] njegovim [illegible] i [illegible] divljenjem. [illegible] da ga bolje pojmiš, kad [illegible] zapušteni narod [illegible] upitaš: što bi od tog naroda bilo, da [illegible] ovakvoga vođe, [illegible] plemenitih [illegible] i [illegible] koji se ne gubi ni u tom [illegible] blagostanja? . . .

[illegible] opet [illegible] i jako muško grlo: — Braćo!

Žamor se utaloži, a to grlo nastavi govoriti [illegible] recitujucim načinom:

— Pomolimo se za dušu pokojnoga. [illegible] glas. [illegible] Bog [illegible] Vašu [illegible] i [illegible] djece u [illegible] i [illegible] žalosti, [illegible] i pravednosti [illegible] gospodin Bog. Neka vam je [illegible] na moru i na kraju! A pokojnomu [illegible] Milošu [illegible] u duhu [illegible] po [illegible] i njegovoj čestitosti, da je [illegible] — amen!

Amen! — [illegible] A [illegible] starih [illegible] pokojnoga [illegible] stila, [illegible] sa [illegible] zdravice i [illegible] hrvatskog [illegible] uzklik [illegible] zdravicu [illegible] tere, jer iza proglašene pomoćjemosti, a gdjekada i prije, [illegible]

nježne rodbinske veze i raspline se zlatna poezija, što veje oko domaćega ognjišta.

Dok nas bude, bit će u našoj kući kao da je i on s nama, rekao je starčev unuk; — jer on je učinio za nas sve, što vidite, i da nije bilo njega, mi bi i naša djeca obilazili tudje pragove...

Ljudi se zatim stali razilaziti. Na vratima moje sobe netko pokuca, a onda pruži unutra glavu Iva, da upita, u koje ćemo doba odputovati. A zatim doda: — Uredili su staroga, leži kao da spava... Dodjite, da ga i mi poškropimo blagoslovljenom vodom.

Ja podjem za njim. Mrtvac je ležao sred sobe, oko njega gorjele su četiri voštanice, a nedaleko odra molile su dvije stare žene svoje molitve. Samo vonj voštanih svijeća sjećao te, da tu leži mrtvac. Njegove mirne, ozbiljne crte na licu i misaonom čelu bile su iste, što sam ih još pred dva sata za života mu gledao. U ruci je držao propelo i činilo se, kao da mu oči ispod spuštenih vedja upiru u nj svoj pouzdani pogled. – Nimalo me nije obarao taj pogled smrti; naprotiv, nešta me je uznosilo na pogled tog posljednjeg hladnog dodira s ovim svijetom, dodira materije, dočim je duh, ostavivši u njoj sliku svog posljednjeg osjećaja, konačno ušao slavno u zasluženi bolji svijet. — Njegovo je tijelo počivalo, smrt mu se približila u slici svijetla angjela s maslinovom grančicom mira u ruci. Jer on je ovdje svoje poslanstvo ispunio: »On je za nas učinio sve, što vidite... Da nije bilo njega, mi bi i naša djeca morali obilaziti tudje pragove...«

Senj.

Vjenceslav Novak.

SLOVENSKEMU SLOVSTVU MECENI.

Kadar sadi vrtnar drevesca, pazi da trdno opore, da se ne omajejo, ko pride zima. Primož Trubar je bil tak vrtnar, ki je l. 1550 posadil prvo slovensko slovstveno drevesce. Skrbel je tudi obilnejši in popolnejši slovstveno delovanje; toliko truda mu je prizadejal in prenesel je veliko trudov, a končno je pridobil podporo; prijatelj njegov Vergerij mu je naklonil pokrovitelja virtemberškega vojvodo Krištofa. Za tistim časom se je ustanovila druga knjiga Trubarjeva, prevod sv. Mateja. Z vojvodo Krištofom se pričenja posebna vrsta slovenskega slovstva mecenov, katerih spominu so namenjene tele črtice.

Slovenski protestantski knjigi je bil jako naklonjen češki kralj, pozneje nemški cesar Maksimilijan II. Najiskrenejši mecen pa ji je bil baron Ivan Ungnad Sonečki, poglavar notranjeavstrijskim, slovenskim in hrvatskim deželam. Ko se je bil poluteranil, je odložil visoka dostojanstva in se l. 1554 odselil na Nemško v Wittenberg. Odondod se je l. 1558 preselil na Wirtemberško. Vergerij pa je bil pridobil vojvodo Krištofa. Na njegovem dvoru je našel Ungnad varno zavetje. Oba sta si zvesto prizadevala pospeševati razvoj slovenske in hrvaške protestantske knjige. Vojvoda Krištof je nastanil Ungnada v Mönchshofu v Urachu. Tu je takoj drugo leto ustanovil Ungnad tiskarno, ki je tiskala jugoslovanske knjige izprva z latinskimi in pozneje tudi z glagolskimi in cirilskimi črkami. V Urachu se je pod vodstvom Ungnadovim osnovalo živahno slovstveno društvo, ki je stremelo za vzvišenimi nameni in negovalo jugoslovansko književnost. Tu sem je privabil Primož Trubar z juga Mato Popoviča in Lovra Maleševca, ki naj bi prevela novi zakon na hr-

vaski jezik s cirilskim pravopisom. V Urachu [illegible] Vergerij, Stepan Consul, Anton Dalmata in drugi Jugoslovani. Pisatelje in tiskarje je živil in podpiral Ungnad. V knjižne namene je sam žrtvoval svoje imetje in vplival, da so nemški knezi in mesta prispevali z obilnimi darovi za natiskovanje slovenskih in hrvaških knjig. Koliko je storil Ungnad za razvoj jugoslovanske protestantske književnosti, nam pričajo njegovi računi. Iz njih razvidimo, da se je med l. 1561. in 1564. natisnilo v Urachu 25.300 knjižnih izvodov. Ungnad je tako ljubil jugoslovansko knjigo, da je ni pozabil celo na smrtni postelji. Umirajoč je naročal soprogi, naj ne opušča natiskovanja slovenskih in hrvaških knjig, kajti one so njegov zaklad. Po njegovi smrti se je kmalu razkropila slovstvena družba iz Uracha.

Zakaj so podpirali protestantski meceni naše slovstvo? S slovensko in hrvaško knjigo so hoteli pridobiti preprosto ljudstvo za reformacijo, kar se jim pa ni posrečilo.

Protireformacija ni dala Slovenstvu nobenega slovstvenega mecena. V slovenski književnosti je nastala pusta doba. Redki tedanji pisatelji so sicer proslavljali v predgovorih svojim knjigam posamezne velikaše, kakor n. pr. kanonik Matija Kastelec v posveti »Navuku Christianskemu« sitiškega opata Antona de Gallenfels, o. Janez Krst. od sv. Križa Frančiška Alberta Pelzhoverja barona de Schönau, o. Rogerij Codellija de Fahnenfeld, Frančišek Ksav. Gorjup goriškega višjega škofa grofa Karola Mihaela Attemsa itd., — ali ti veliaki so bili najbrže osebni prijatelji in [illegible] pisateljev, težko pa, da bi jim bila kaj pri srcu slovenska knjiga.

Pravim mecenom slovenskega slovstva smemo prištevati grofa Ivana Antona Goessa, sredi 18. stoletja poglavarja koroški deželi (Supremus Carinthiae Capitaneus). On je l. 1744. pomogel Megiserjevemu slovarju — Dictionarium Quatuor Linguarum — v Celovcu drugič na svetlo, l. 1758. pa je omogočil ponatisek Bohorič-Hipolitove slovnice: »Grammatica oder windisches Sprachbuch«. Obe knjigi sta izšli »opera et studio societatis Jesu collegii Clagenfurtensis«. Goess je menda podpiral tudi slovničarja razjezuvita Ožbalta Gutsmanna, ki piše v predgovoru k »Deutsch-windisches Wörterbuch« l. 1789: »Den vördersten Betrieb und Vorschub bekam das Werk von der thätigsten Mitwirkung und Freygebigkeit eines hochgräflichen Gönners und gründlichen Kenners der windischen Sprache.«

Nova doba, ki je zasvitala slovenskemu slovstvu koncem 18. stoletja, je nerazdružno sklenjena z imenom barona Žige Zoisa. Malokateri mecen je tako [illegible]

obogatil s polji svojega naroda, kakor milijonar Žiga Zois. Po njemu si je pridobil naš jezik častni prostor na gledališkem odru. Zois je podpiral slovenskega dramatika in zgodovinarja Antona Linharta, vzgojil je našega prvega pesnika Valentina Vodnika, katerega je osvobodil Pohlinovih kraških spon, ter mu pokazal, kako naj poje in piše za ljudstvo. V Zoisovi hiši se je sprva zasnovala slovnica Jerneja Kopitarja, ki je bil Zoisu osem let tajnik, knjižničar in nadzornik rudninski zbirki ter si je baš tedaj postavil podlago svoji poznejši učenosti svetovnoznanstveni. Krog Žige Zoisa se je zbiralo pred sto leti vse, kar je ljubilo slovensko. Poleg imenovanih pisateljev so občevali z njim Japelj, Ravnikar, Debevec, pesnik Makarovec. Zois jim je bil voditelj, mentor, mecen. Z Ravnikarjem in Kopitarjem vred si je prizadeval Zois, da se je ustanovila l. 1817. stolica slovenskega jezika v Ljubljani.

Slovenskim slovstvenim mecenom prištevamo še omenjenega tržaško-koperskega škofa Mateja Ravnikarja, ki je v kleriki prezi spravil mnogo slovenskih knjig. Šesta točka njegove dne 28. velikega travna l. 1844. v Trstu spisane oporoke se glasi: Da se med ljudstvom odpravi vsakojako praznoverstvo in razuzdanstvo, ustanavljam v ta namen sveto glavnico, da dobro, v verskem duhu pisane knjige za prosto ljudstvo. Obresti od tega denarja se lahko uporabljajo za natisek »knjig za ljudstvo v slovanskem jeziku.«

Naši narodni buditelji so se posluževali zlasti knjig in časopisov, da vzbudimo svoje rojake. Mnogi so žrtvovali v knjižne namene velike svote. Preobsežno bi postal moj spis ako bi hotel natanko našteti vse te požrtvovalne podpornike slovenskega slovstva. Omenim naj samo nekaterih.

Na Kranjskem je našla slovenska knjiga krepko zaslombo pri osrčnem prijatelju Prešernovem Andreju Smoletu, ki je poleg devet drugih knjižic izdal Vodnikove pesmi.

Koroški Slovenci so se ponašali z iskrenim ljubiteljem svojega materinega jezika, s profesorjem Matijem Ahaceljem. On je bil radodaren do skrajnosti. Ko je jel spodbujal Slomšek l. 1822. prakticirati slovenščino s bogoslovci, je nedostajalo ukaželjnim bogoslovcem slovenskih knjig. A našel se je mož, ki jim jih je kupoval. Bil je to profesor Ahacelj. On je delil med slovenskim kmetom koristne knjige.

Pozneje je zalagal koroške dijake in kmete s slovenskimi knjigami profesor Anton Janežič, katerega zove slovenska slovstvena zgodovina očeta slovenskega leposlovja in utemeljitelja sedanje slovenske pisave. Janežič si je pritrgoval od svoje pičle plače, da je

mogel izdajati leposlovne časnike in podpirati nadepolne mlade pisatelje, stradajoče na dunajskih visokih šolah. Kako nesebičen je bil ta mecen slovenskega [illegible] Josip Stritar. [illegible] nik«. Poslednjemu je pisal, da ostane, ako jima je drago, v zvezi z njima zato, da, če bo pri listu kaj dobička, bode njijin, če bi bila pa izguba, naj zadene njega.

Med koroškimi in štajerskimi Slovenci je blagovito deloval mecen Anton Martin Slomšek. On je hotel že l. 1845. osnovati društvo, ki bi izdajalo knjige za prosti narod, toda ilirski deželni gubernij v Ljubljani mu je zavrnil prošnjo. Slomšekova ideja se je obistinila l. 1851., ko se je vstanovilo v Celovcu »društvo sv. Mohorja«. Slomšek mu je postavil z darom 500 gld. »sklepni in temeljni kamen«, kakor veli društveni prvomestnik šolski svetnik Rudmaš v zahvali. Podpiral je mlado društvo z besedo in v dejanju. Oskrbel je zanj izdajo svetopisemskih zgodb starega in novega zakona, katerim je izposloval pri naučnem ministerstvu medorezne podobe iz c. kr. zaloge šolskih knjig. Več let je poklanjal društvu sv. Mohorja ves dobiček, kar so mu ga prinašale »Drobtince«. V svojih pastirskih listih je škof Slomšek priporočal dobre, ljudstvu primerne knjige. Pod njegovim pokroviteljstvom se je osnovala v Mariboru prva slovenska čitalnica, ki je bila izprva res prava narodna visoka šola, kjer so se redno vršila učena in zabavna predavanja. Slomšek sam je večkrat govoril v čitalnici in poročal o kaki zanimivi stvari.

Na Malem Štajerju se blestita med ondotnimi rodoljubi odlična podpornika slovenskega slovstva: Štefan Kočevar, zavetnik Stanka Vraza, in Božidar Raič, ki je razpisaval darila za najboljše igre rodoljubne vsebine.

Imena naših mecenov so zvezana zlasti z nekaterimi slovstvenimi podjetji. Sv. pismo se v slovenskem prevodu doslej ni moglo natisniti brez izrednih podpor. »Biblia, tu je vse svetu Pismu Stariga inu Noviga Testamenta, Slovenski tolmazhena skusi Juria Dalmatina« je prišla na svetlo l. 1584. z denarno pomočjo kranjskih, koroških in štajerskih deželnih stanov. V brezmecenskem 17. stoletju ni moglo na dan sv. pismo, ki ga je bil poslovenil marljivi pisatelj Matija Kastelec, in katoliški duhovniki so si morali pomagati s protestantsko Dalmatinovo »Biblio«, dokler jim nista konec 18. stoletja Japelj in Kumerdej s tovariši ob podpori ljubljanskega knezoškofa grofa Karola Herbersteina in naslednika mu višjega škofa Mihaela B[illegible]

[illegible] sv. pisma — [illegible] posle-
venil Jurij Volc in tovariši — [illegible] med l. 1856 in 1859 [illegible]
ljubljanskega [illegible] Antona Alojzija Wolfa. Te slavne [illegible]
[illegible] je Slovencem [illegible]
[illegible] — pisma [illegible], ki jo je naložil v ta namen,
je sedaj narastla že na blizu 38.000 kron.

Poleg sv. pisma je [illegible] Wolf [illegible] slovar (I. nemško-slovenski del uredil M. Cigale 1860, II. slovensko-nemški del uredil M. Pleteršnik 1894 in 1895, vsak del obsega po dva zvezka [illegible] slovarske [illegible]). To ogromno delo je [illegible] slovenskega jezika [illegible] Antona Alojzija Wolfa. [illegible] Dne 28. grudna l. 1893 [illegible] l. 1864 [illegible] Tedaj se je spomnil Wolf [illegible] slovarja, ki je [illegible] l. 1859, pa se ga [illegible] Na [illegible] Wolf [illegible] slovar. V svoji oporoki je [illegible] Alojzije-[illegible] na te delo. [illegible] Wolfove [illegible] Janez Zlatoust Pogačar, ki se je neumorno trudil, da bi dobili Slovenci že pred davno zaželjeni slovar.

Ko se je o prvi tisočletnici sv. Cirila in Metoda porodila »Slovenska Matica«, so ji [illegible] Jožef Kos [illegible], baron Anton Zois, Fidelis Terpinc, [illegible] Vilhar, Jožef Vlakovič [illegible] in mnogi drugi so bili [illegible] »Slovenski Matici« so [illegible] dr. Lovro Toman [illegible] gld. [illegible], prof. Matija Debelak [illegible] gld. [illegible] se je spomnil [illegible] sv. Mohorja, Matice Dalmatinske in [illegible], [illegible] Valentin [illegible] 1200 gld., prof. Anton [illegible] 400 gld. Peter [illegible] je podaril Matici [illegible] slovenskih [illegible] in 370 [illegible]. [illegible] je prejela Matica [illegible] od grofa Harracha in od Jana [illegible]. »Slovenska Matica« je [illegible] svojemu [illegible] l. 1872 umrli [illegible] Anton Knez. Zapustil je [illegible] ustanove [illegible] gld. [illegible], se porabljajo za izdajanje »zabavne« in »poučne knjižnice«.

Nekateri slovenski pisatelji so našli posamezne mecene, ki so jih izdatno podpirali, tako dr. [illegible] pokojnega pesnika trpina Josipa Cimpermana, milijonar Josip Gorup Simona Gregorčiča, občinski svet [illegible] mesta Antona Aškerca.

Veledušnemu podporniku slovenskih slovstvenih naprav biskupu djakovskemu Josipu Jurju Strossmayerju se klanjao njegovi petdesetletnici hkrati s hrvatskim tudi slovenski narod. On je ustanovil »jugoslavensko akademijo«, katere je delovanje namenjeno celokupnemu jugoslavenskemu narodu. »Slovensko Matico« je obdaril o njenem rojstvu, in kdo bi mogel prešteti druge darove njegove, ki so se [illegible] vsipali na Slovensko? On je vreden tovariš naših velikih mecenov: Ungnada, Zoisa in Wolfa. Slava mu!

Ljubljana.

Ivan Vrhovnik.

RUKOVET UZGOJNE POUKE.

[illegible]

[illegible]
[illegible]

U[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] rosom na sunčanim tracima.

Pred svakom kolijevkom [illegible] ili u trošnoj kolibi [illegible] [illegible] napunit će jednom uzvišena čuvstva.

Dijete dolazi na svijet [illegible] okoline [illegible] [illegible]

tudje brige i pomoći. I u duševnom pogledu nije s djetetom bolje. Na što će dijete u životu naginjati, kakove će biti njegove sposobnosti i težnje, što će ga u životu čekati i snaći, sve se to ne može da nagadja, dok je još u kolijevci. Što će od djeteta biti, stajat će do razvoja. S toga valja nastojati oko njegova tjelesnoga i duševnoga odgoja.

Prva je odgojiteljica djetetu majka. Njezina je zadaća uzvišena, ne samo s toga, što odgaja svoje čedo, put od svoje puti, krv svoje krvi, već i s toga, što odgaja čovjeka i budućega člana ljudskoga društva. Za vršenje ove dužnosti treba znanja i vještine; ali žalibože za tu uzvišenu i znamenitu zadaću slabo su spremljene upravo gdjekoje majke. Majčina se zadaća započinje, čim osjeća plod pod svojim srcem; ona treba da sebe čuva, da tako porodi zdravo i krepko dijete. Uzgoju je početak s porodom djeteta. Ovaj se uzgoj s početka tiče samo tijela; ali kako je tijelo organ duše, valja nastojati, da taj organ, to orudje duše, bude što krepče i zdravije prema onoj: »Zdrav duh u zdravom tijelu«.

Samo zdrav čovjek može sebi, porodici svojoj, državi i cijelome čovječanstvu na korist živjeti, dok je bolestan čovjek sebi i drugima na teret. Što se danas slabo pazi na zdravlje, uzrokom je lijenost, neznanje, praznovjerje i zastarjeli običaji. Zgodna je ona: »Polovica djece nije umrla, već je ubijena s neznanja i nehajstva majka.«

Gledom na tjelesni odgoj treba paziti: na disanje, hranu, čistoću, odijelo, na gibanje i odmor, na njegu osjetila, na njegu živaca i moždana. S prvim dahom počinje život, s posljednjim svršuje, zato bez zraka nema života. Do dobroga zraka stoji i povoljno razvijanje i uzdržavanje tijela.

Sunce i zrak prva su naša potreba.

Sobe, osobito one, u kojima ljudi spavaju, valja zračiti; zrak se najbolje izmjenjuje promajom, ali treba da se djeca i odrasli čuvaju promaje. U sobi se ne smije sušiti odijelo vlažno od znoja i kiše, rubenina djece, pelenice, posteljina i zamrljano rublje. Zimi neka se odviše ne griju peći. Boravak je u pretoploj sobi štetan, jer tijelo omlitavi i lako se nahladi.

Jedemo, da živimo, a ne živimo, da jedemo. Čovječje se tijelo neprestance mijenja, troši, pa da se ne popravlja, istrošilo bi se sasvim i poginulo. Čovjek treba da nadoknadi, što je [illegible], a to biva hranom. Najzgodnija je hrana za malo dij[illegible] mlijeko, a može se za nuždu upotrebiti i kravlje mlijeko, ali mu se mora dodati nešto vode i šećera.

Kad dijete prestane sisati, treba mu mekom krpicom očistiti usta. [illegible] bijele ljuštice.

[illegible] koja odgovaraju ustroju tijela.

Dijete treba priučiti na red i pravu mjeru u primanju hrane. [illegible] čitavo tijelo.

Od svih ćutila najviše treba njegovati oko; valja ga čuvati od prašine, [illegible] Oku škodi i prevelik napor.

Koža je [illegible] srčane bolesti.

[illegible]

Žena, koja [illegible] na obrazu. [illegible] veli: »Sve za obraz, a obraz ni za što«.

Često ljudi misle, da se duševni odgoj počinje tek onda, kad dijete pođe u školu; no to je sasvim krivo mišljenje. Istina, u prvom

djetinjstvu valja veću brigu posvetiti tjelesnom odgoju, ali u školi bit će i duša djetinja u toliko razvita, da se može i duševnim odgojem započeti. Dijete neka posmatra svoju najbližu okolinu, sobu, kuću, vrt, polje, šumu potok itd., neka upoznaje stvari po imenu, po tvari, obliku, boji; neka znade uporabu stvari, neka o njima misli i sudi. Tako se djeca vježbaju u mišljenju. Dobro sredstvo za to jesu i pripovijetke, priče, basne, pjesmice i šaljive igre.

Dok dijete ne doraste za školu, ne smije se od njega zahtijevati trajan duševan rad, jer bi to moglo imati veoma pogubnih posljedica za njegov tjelesni i duševni razvitak.

Umni razvoj potpomaže osobito govor, pa ga s toga treba pomno obrazivati. Govor se razvija polagano. Najprije dijete očituje svoje želje raznim kretnjama, a glasovi znače tek usklike. Ovaj je govor dakako razumljiv samo oku i uhu majčinu. Kad dijete započinje govoriti, tada je valjan primjer najbolje uzgojno sredstvo. Dijete rado sluša, za to valja govoriti valjanim i pravilnim jezikom, jer kako čuje, onako i govori. Tepanja se valja čuvati, da mu se ne nauči. Majke to uzimaju obično na laku ruku, govore kojekako a ne misle, da je nauka jedna muka, a oduka sto muka.

Vrlo je važan odgoj čuvstava, jer se čuvstva znatno doimaju ljudskih čina, a u djetinje doba čuvstva sasvijem ravnaju voljom. Čovjek se u svojim djelima rado povodi za glasom srca svoga i pristaje uz ono, što mu je ugodno. Tu naravnu sklonost čovjeka valja u odgoju upotrebiti tako, da se u djetetu razvija čuvstva za ono, što je sveto i plemenito, — što je istinito, dobro i lijepo. Valja nastojati, da se kod djeteta razvije vesela ćud, jer nikomu tako ne dolikuje vesela ćud kao mladeži, a ona je i u prilog odgoju. Veselo je srce sklono na svako dobro, ono je izvor zadovoljstvu. Veselost je podneblje, pod kojim uspijeva sve osim otrova. Samo treba pazit, da se djeca sačuvaju od prevelike ćutljivosti. Djeca su mekana srca, pa ih svaka stvarca može da gane.

Djeca neka se čuvaju od prenavljanja. Ne treba dopustiti, da bez potrebe otkrivaju svoja čuvstva ili da ih očituju na neprikladnom mjestu ili pred nepozvanim ljudima. Još manje treba dopustiti, da djeca spoljaštinom iskazuju čuvstva, kojih i nema u njihovoj duši. Takovo je prenavljanje laž — najgora djetinja pogreška. Valja za rana zapriječit[1] tu pogrešku, a to će se postići briznim njegovanjem čuvstva istine. Djeca ljube istinu od naravi, dapače svojom iskrenošću dovedu često roditelje i okolinu u nepriliku. Koliko puta upravo roditelji upućuju dijete na laž, [illegible]

[1] [illegible]

za što dijete zna, da nije istina. Valja djetetu predočiti, kako je sramota, ako ga tko zatekne u laži, a to je prije ili kasnije neizbježivo sigurno. Neka dobro upamte ovo: »U laži je plitko dno«, »U laži su kratke noge«, »Istinu traži, pravicu važi«.

Sućut je u društvenom životu veoma potrebna i blagotvorna. Njom se umanjuje žalost, bol, [illegible] i krči put k ljubavi bližnjega, bez koje ne bi mogla biti zajedništva ni među rođenom braćom, a kamo li među ljudima različite vjere i narodnosti. Sućut se može u najranijoj [illegible] usaditi u dječja srca. Dijete valja poučiti [illegible], treba ga [illegible], da bude milostivo, [illegible] i [illegible] spram svakoga, a osobito spram [illegible], da ne muči životinje, da ne [illegible]. Treba mu [illegible] usaditi ljubav spram ljudi, ljubav spram životinja i [illegible]. Neka [illegible] i njeguje životinje, neka gaji cvijeće.

Važno je [illegible] u odgoju [illegible] za ljepotu, jer [illegible] djeteta mnogo [illegible] na način [illegible], te [illegible] dušu i privodi ga krijeposti. Ako ljubimo, što je lijepo, tad se odvraćamo od ružnoga, jer nas vrijeđa ono. Valja djecu za rana privikavati na [illegible] vladanje i [illegible] se [illegible] u [illegible], u hodu, govoru i u [illegible].

Glavni je [illegible] ljepote istina i red; [illegible] Sv. Augustin veli, da je [illegible] krijepost. [illegible] samo zlo, a [illegible]. Djeci treba pokazati lijepe slike, [illegible] treba im pripovijedati lijepe priče i [illegible] ili pjevati lijepe naše narodne pjesme, ali treba paziti i na sklad i [illegible]. Treba ih za rana priučiti, da [illegible] lijepote kao što je večernje [illegible], [illegible] lijepe boje i krasno cvijeće.

Ne samo stvari i vanjski pojavi pobuđuju u nama ugodna ili neugodna čuvstva, već i ljudski čini. Čine, koji nam se i [illegible] mile, zovemo dobrima, [illegible], a čine, koji nam se ne mile, zlima, [illegible]. Valja [illegible] nastojati, da djeca [illegible] ono, što je zlo, a zavole, što je dobro. Čuvstvo, koje se u nama [illegible] rađa, kad sami opazimo dobar ili zao čin, zove se savjest. Ona se pojavlja u duši prije i poslije čina. Prije čina ili [illegible] odobrava ili ga od čina odvraća, poslije čina ili ga [illegible] ili [illegible]. Budna i istinska savjest najbolji je [illegible], jer ga [illegible] na dobro, a čuva od zla. Nema zaista gore muke od grižnje savjesti. Savjest čini svojim [illegible], da [illegible] jače trpi, nego [illegible] ljudska kazan. Djecu treba za rana tako odgojiti, da vazda sluša glas svoje savjesti, jer je ona vjeran i budan vodič.

strog i pravedan sudac; nitko i ništa ne će [illegible] eni glas savjesti.

Slika ljubezne majke i ozbiljna oca prva je savjest djeteta, jer se ono, kad se zakanjuje na neki čin, ili kad učini u duši pita, šta bi na to rekli ili šta će reći roditelji? Primjer je najmoćnije uzgojno sredstvo. Valja nastojati, da se djeca [illegible] govima, da ne čitaju zlih knjiga, da ne gledaju nećudorednih slika i prizora, da ne slušaju nećudorednih razgovora. Nije za djecu, da polaze na prela, u kolo i u krčmu. Kolo u Slavoniji nije danas više ni iz daleka, što je nekoć bilo. Nekada bi se mladež sastala poslije objeda nedjeljom i blagdanom usred sela, uhvatila se u kolo, te na izmjenu pjevala narodne pjesme ili bi uz tamburicu zaigrala na narodnu. Roditelji bi stajali kod kola i gledali svoju djecu, gdje se vesele i zabavljaju. To bi potrajalo do pozdrava Gospe, a onda bi djeca pošla s roditeljima kući. No danas više nije tako. U subotu već na večer ili prije blagdana skupe se momci kod seoske krčme, te prolaze selom tuleći i urlicući, pjevajući ružne i sramotne pjesme, njima se pridružuju i djevojke, i skupa podju na mjesto, gdje se obično sastaje i započne kolo, koje potraje do kasno u noć.

Ne treba ni spominjati zlih posljedica ovakova odgoja, jer znamo, da zlo dosljedno radja zlim.

Što je biljci svjetlo, to je narodu ćudoredje. Biljka, koju sunčani traci ne rasvjetljuju, ne može napredovati, nego zakržljavi, a s vremenom uvene i pogine. Tako i narod bez morala slabi na tijelu i duši i mora prije ili kasnije propasti. Noćno kolo treba ukinuti ili bar svesti u pravu kolotečinu, da ne bude izvor narodnoga truleža.

Vjerska su čuvstva moćna potpora ćudorednosti i to s razloga, što nam ćudoredne zakone predočuju ne kao zahtjeve uma, nego kao zapovijedi najvišega uma, uma, koji ne može da pogriješi.

Vjera — to je sveti vez, što čovjeka spaja s Bogom, zemlju s nebom, vrijeme s vječnošću. Vjera je silna moć, koja djecu na putovima života, što su često hrapavi i strmi, podupire i tješi starost, koja predusreće pad naš, ili nas, ako se zbio, opet podiže; vjeri pripada vazda u odgoju prvo mjesto; ona je u odgoju, što je sunce u prirodi. »Vjera je svjetlo uma našega, žar je srca našega, zalog je spasa i neumrlosti naše«, veli biskup Strossmayer. Za rana treba nastojati oko uzgoja vjerskih čuvstava. Prvi su naime utisci najmoćniji i što se u prvo doba djetinjstva uvriježi u čovječju dušu, to se ne može tako lako iz nje izbrisati, pa prati čovjeka za cijeloga života [illegible]

[illegible] izvrga-
vaju ruglu svete stvari ili istine vjerske.

[illegible]

[illegible]
ali se može položiti prikladan temelj tomu.

[illegible]

[illegible]

Mladež valja [illegible] svoje dužnosti. Dužnost [illegible] Dužnost je [illegible] vez, koji uzdržava [illegible] Mladež valja se rano priučiti k radu, jer je rad [illegible] U radu je život, u radu je spas.
Rad caruje, — veli narodna poslovica.

Na dnu egoizma [illegible]
Komu se cijeli život kreće oko samoga sebe, taj će upotrebiti sve i

sva i najpodlija sredstva, da svoj cilj postigne. [illegible] u tom učini svoje. Značaj sačinjavaju kreposti. Učimo [illegible] Boga i bližnjega, priučajmo je na pravednost, savjesnost i [illegible].

Za uzgoj značaja treba uzora.

Hrvatska majko, nastoj, da u burno more života izašalješ značajeve: [illegible] nama ih treba! Zadaća je hrvatske majke napokon odgojiti narodu kćerke i sinove, prožete svetom ljubavi za domovinu. Domoljublje ne samo da je jedna od najvećih, nego je po čovječanstvo jedna od najblagotvornijih kreposti. Domoljublje treba da bude djelotvorno; svaki pojedinac treba da je spreman posebnu svoju korist podrediti općemu dobru, pa i isti život žrtvovati za domovinu.

Narodni se uzgoj promiče u prvom redu narodnim jezikom, koji je najvjerniji tumač narodnoga duha, jer se njim očituju sve misli, čuvstva i težnje naroda. Jezik je duša svakoga naroda, dok je jezika u narodu, dotle i on živi, dotle mu ostaje čista i neoskvrnjena samosvijest. Lijepo li reče biskup Strossmayer: »Ah slatki moj materinjski glase! Ti si mi tako lijep, da je samo Bog ljepši, koji te je stvorio, samo narod krasniji, koji te izumio i sačuvao.

Materinjski jezik — ma da i sve jezike svijeta znali, ima nam biti najsvetiji i najmiliji prema Preradovićevoj:

> [illegible]
> Tudji poštuj, a svojim se diči.

Njegovati valja glazbu i narodnu igru, jer će se njom djeca priljubiti narodnom čuvstvovanju. Roditeljska kuća neka bude hram, gdje se štuju i njeguju narodne svetinje, osobito narodni običaji, narodni jezik i narodna knjiga.

Domovina treba poštene, korisne i radine sinove i kćeri — hrvatska majko, nastoj, da ih odgojiš! Majke!

> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]
> [illegible]

Hrvatska majko! Provela sam te letimice kroz najglavnija načela uzgoja. [illegible] Budeš li uvažila ove savjete [illegible] uzgoja svoje djece. Ali prije svega [illegible] djeci uzorom, da im prednjačiš dobrim primjerom. Djeca vazda više paze na ono, što roditelji čine, nego li na ono, što im kažu,

jer i djela imaju svoj jezik i to rječitiji, nego li su usta. Djela su [illegible]

[illegible] šenstva.

[illegible]

Strossmayera:

[illegible] svih zala, koja ga toliko dandanas tište!«

[illegible]

Marija Jambrišak.

IZ „KRALJA STJEPANA".

(Drugoga dijela trilogije „Petar Svačić".)

ČIN DRUGI.

PRIZOR DRUGI.

Petar ban i Pavao župan

Pavao [illegible]

Da si zdravo, bane.

Petar:

Što je dobra, župane?

Pavao:

Slabo dobro, kad se ljudi, koji bi ga mogli sijati, sakrivaju kao jazavci u jazbine svoje.

Petar:

A s kakvim ti pravom [illegible] vrijeđ[illegible], župane?

Pavao:

S pr[illegible] [illegible] svoju [illegible]

[illegible] pomoći, kad bi htio pregnuti svojim silama.

Petar:

[illegible]

Parao:

[illegible] da ga i svi pripoznamo za kralja.

Petar:

[illegible]

Parao:

[illegible] hirom kršiti pravo slobodnoga izbora.

Petar:

[illegible]

Parao:

[illegible] i tako kraljestvu ni od nas ni od tebe koristi.

Petar:

[illegible] tmuši, da se razaberu čisti i šareni.

Pavao:

Bane, ti znaš samo govoriti i osnove zamišljati, ali [illegible]ravljaš izvoditi. Dodji na dvor i preuzmi upravu države, pa radi jednom. Mi Hrvati samo govorimo i bučimo, te već [illegible]. Ne priznavajući Stjepana za kralja, daješ se i nehotice u službu tudjina Vladislava ugarskoga, koji se slično tebi izjavio o Stjepanu, zakidajući pravo našega izbora.

Petar:

Još i tu osvadu na me bacaš, još ću ja za vaše grijehe biti kriv! Što se ne branite, kad imate čast i vlast i moć u rukama? Što radi biskup hrvatski Anastazij, što radiš ti na dvoru, što vaš miroljubivi Jakov brodovodja? Pa eto vas na dvoru kraljskom u vlasti i lasti nesmetanih, pa radite malo bez mene.

Pavao:

Anastazij radi, što može i zna, ali nije dorastao prepredenosti Lovrinoj, kao ni ja drzovitosti Pribimirovoj, a Jakov je morski dobar čovjek, ali je Latin. Lovro ga straši, da će mu admiralsko mjesto preoteti Hrvat, satnik Dobrovid — i on mora Lovri služiti. Da nije Anastazija, ti bi već bio proklet od pape po Lovrinim prijavama, koje sve Anastazij, pozvan od pape Urbana na izvještaj o tebi, pobija . . . Teže se nama boriti na dvoru proti raznim spletkama i potvorama, nego tebi tu junačiti se medju svojima. Malo nas je i nemoćni smo proti premoći Lovrinoj. Kralja je sve novajlijama sebi odanima okružio.

Petar:

Da, da, stara taktika! Novajlijama podjeljuje časti, koji nemaju svijesti ni o svom ni o narodnom dostojanstvu, kojima je lična korist preča, nego opće dobro domovine.

Pavao:

Ima doduše medju njima i valjanih, ali većinom su mladi ljudi, odrasli za ovih meteža i nestalnih vremena naših, te lutaju u tim olujama, ne videći nikakav sjajni svjetionik, komu bi doveslali. To su ljudi bez načela stalnih i bez poštivanja starijih, bez auktoriteta ikakva, drzoviti. Neki bi se dali sedlati i postali bi valjani vozači i

[illegible]

Petar [illegible]

[illegible]

Parao:

[illegible] na nerad izvan dvora.

Petar:

Ja da radim i bdijem!

Parao:

[illegible] izdaju naša prava.

Petar:

[illegible]

Parao:

[illegible] srećom zajedničke nam majke domovine!

Petar [illegible]

A [illegible] Lovru vi [illegible] niste pomogli [illegible] s dvora Zvonimirova?

Pavao:

Ono je drugo doba bilo — onda smo se još [illegible] od njega nadali.

Petar [illegible]

A tko mi jamči, da sada iskreno mislite, vi prijatelji i zagovornici Latinâ? Tko zna, ne zovete li me iz sebičnih svrha, da vam budem orudje — kliješta za žeravku Lovru, pa da me se onda opet otresete i sami se [illegible] ste [illegible]?

Pavao:

Ja ti praštam to sumnjičenje mojih najsvetijih osjećaja, ali i sad otvoreno kažem, da sam još prijatelj sloge izmed Latina i Hrvata, no im nikad svoga ponosa ni narodne časti ne prodah. A ti radi, kako hoćeš, ali ćeš krivac biti narodnje nesreće, kojoj idemo neminovno u susret uz opći nehaj i uz tvoju neslogu. (Odlazi.)

P[illegible] [illegible]

[illegible] dvojici [illegible] gospodara ne mogu služiti. Pozdravi mi svoje drugove na dvoru. Skoro ću vas doći pročistiti s novim gazdom. [illegible]

PRIZOR TREĆI.

Petar i Lepa.

Lepa:

Rad bi [illegible]

Petar [illegible]

Valjda opet ljubav očitovat. (Glasno.)
Na službu sam, gospo!

Lepa:

[illegible]
[illegible]

Petar:

[illegible]

Lepa:

[illegible] Morala bih
[illegible]

Petar:

[illegible]
[illegible]

Lepa:

Kući!
[illegible]
[illegible]
A sina mi unesreći grozno!
[illegible]
[illegible]

Petar:

Nemoj — kraljice!

Lepa:

Da, jošte
Rugaj mi se, kraljicom me zovuć.
»Kraljice«, a lišio me krune!

Petar [illegible]:

Umiri se, gospo, ja kriv nisam
Svemu tomu, vjeruj.

Lepa [illegible]:

[illegible]
I ban Petar to učini meni.

Učini me udovicom sirotom,
Bolnom majkom i robinjom svojom.

Petar [illegible]

Nemoj, gospo! — Ta u dvoru tvome
Slobodna si . . .

Lepa.

Kakva j' to sloboda,
Kad mi k bratu ne daš u Ugarsku:
Pa što će mi takova sloboda,
Dok ljubljene duše nigdje nemam:
Odsvud u me leden vjetar duva,
Sve j' spram mene hladno, neiskreno,
Odbija me, il se žaca mene,
Ti prezireš, jer mi j' srce ludo,
S kojim ja ne mogu gospodarit,
Poželilo za ljubavlju tvojom —
Bane Petre . . . !

Petar [illegible]

Nemoguće, gospo! . . .

Lepa [illegible]

Nemoguće? Sad je [illegible] Krasan čovjek
A prije si znao me zavodit,
Kano pčelu bezazlenu na med
Ljubaznosti i nježnosti svoje.
Mamio si na ljubav me onda,
Kad — kô tudju ženu — nisi smio;
A sad, kad sam slobodna, sirota,
Sad odbijaš me okrutniče!

Petar [illegible]

Gospo . . .

Lepa

Il okrutnik, ili onda [illegible]
Himben, grješni zavodnik!

Petar [illegible]

[illegible]

Beznadno tad ljubljah tudju ženu,
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Povoda ti ne dah.

Lepa [illegible]

Dade, dade!
[illegible]
Iskre bjehu upaljivoj gradji!
[illegible]
Bjehu slatki jaritelji vatri,
Što me b'jednu još razgara . . .

Petar:

Zalud — [illegible]

Lepa [illegible]

[illegible]
Lomaču tu, što potpalio si
U mom srcu, i ugasit moraš!
Bane Petre! — To j' jedini oganj,
Koj ne ništi, već povisi ljude,
[illegible]
To j' jedini oganj, što ne hara,
Već je sv'jetu roditelj i hrana.
Slatka sveza najraznijih ćudi,
Most prikladan za stališke jaze . . .
— Klicu dobra ne gazi u meni!
De raspredaj u svom srcu pepel,
[illegible]

Petar

U mom srcu nema već odziva —
[illegible]
[illegible]

To j' jedina [illegible] i briga.
A i na svoj ponos gledat [illegible]
Valjda ne ću ljubavnik bit smiešan
U toj dobi [illegible] okolici.
I pred mladom [illegible] crvenim
Sa slaboće [illegible]

Lepa [illegible]

Bane . . .!

Bane, ti me unesreći ljuto!
Petre, ti ćeš popraviti grieh
Oba grieha, što [illegible]
S tobom bit ću sretna i bez krune . . .! [illegible]
Ispuni mi davnu želju [illegible]
Budi barem nježan, kano nekad —
Sjećaš li se onih dana, bane?
Sjajni dani, tugo moja crna!
— Nekadanja kraljica ti, Petre,
I hrvatske krune baštinica,
Zena sjaju i vladanju vična,
Ništ' ne želi, već tebe junaka [illegible]
Uslišaj me!

Petar [illegible]

To nije moguće!

Međ nama je strašan ponor pukô,
Preko njega slab je most od strasti,
Kad nij' [illegible] tvrdje grudje,
Od narodnje sreće. [illegible]

Lepa [illegible]

Bane! Petre! [illegible]

Neka, neka. [illegible]
I Hrvati i ti! Sve vas mrzim!
Još će danas [illegible]

[illegible]

PRIZOR ČETVRTI

Prijašnji. Radovan i Mara.

Radovan [illegible]

[illegible]

Mara [illegible]

[illegible]

Petar:

Radovane!

Lepa:

I to je tvoja žrtva, bezdušniče!

Radovan [illegible]

[illegible]

Mara (njezno oko njega):

Nije ništa, kraljevicu, miruj samo.

Radovan

[illegible] ubiti kao oca moga!

Petar

[illegible] rukom tobože), koji bi htio moga Radovana.

Radovan

Hahaha! Udri, udri!

Petar:

Ne će nitko moga kraljevica.

Radoran [illegible]

Kraljevica? Hahaha! Pekao sam [illegible] sam govorio, neka [illegible] venu u zahvalnim srcima i prnjave sirotinje, nego istaknutu u sjajnim listinama kraljevskim, — na smješkavim usnama ugladjenih dvoranika... Tako mi je nekako Petar šaptao, dok bijah kraljević. — — Sad sam kralj [illegible]

Petar:

Inat [illegible]

Radoran

Uh, [illegible] Ne, ne, garavče, nisam ja kralj! Ne ubijaj me! Evo vam krune —! Ja volim samo Maru . . . Oh kako mi je nekada srce krvarilo radi nje. — A sad? Sad nemam srca, ona mi ga uze. Ali su ga i njoj oteli, razderali. — Gle, ban Petar premeće krpice moga srca – rad bi ih sastaviti — Mara drži iglu, da ih sašije. (Naglo se okrene k Petru, s promijenjenim glasom.) Bane, daj mi Maru

Mara [illegible]

Tvoja sam ja, tvoja, kraljeviću.

Radoran [illegible]

Aha! Ja se sjećam tebe; ti sličiš kipu, što sam ga isklesao nekad negdje . . . Ali gdje je to bilo? (Dodje do majke Lepe.)

Lepa:

Radovane, sinko!

Radoran [illegible]

Ne, ne ću krune! Ta puna je crvi od očeve glave mrtve! Na dragulje joj zmije vire! Gle, kako sikću šiljatim jezičcima, kako se oblizavaju pakosno, bââ (s gnjušanjem)! Gledajte, jedna ima Kolomanovo lice, jedna Lovrino. — (Upre oči u nešto.) Koja je ono? Požudna usta Pribimirova. — Što? očevo srce premeću iz usta u usta. — I moje hoćete — Nä (baca rukom), ta i onako ga ne treba meni kao kralju. Hahaha! Otac tolikoga naroda, pak da srca ne treba? Što još hoćete? — Marino? To srce ne dam, ne dam. (Hoće da bjezi.)

Mara [illegible]

[illegible]

Radovan [illegible]

[illegible] (Iznenada.) A tko si ti?

Mara:

[illegible]

Radovan [illegible]

[illegible] k njemu, zatvori mi ga školjka i otme vidiku.

Mara:

[illegible]

Radovan:

[illegible] za glavu.) Ajme, boli glava, ajme, majko!

Lepa [illegible]

Rade! Sinko!

Radovan [illegible]

Aj, aj, nemam gdje nasloniti vruću glavu. Idem ju [illegible]

Senj.

Krsto Pavletić.

BILA JE POMLAD.

I.

Josip Resnik je obiskal črez dolgo spet svoj rojstni kraj. Neka skrivna moč ga je vlekla tja črez hribe in doline v tiho, skromno vas, kjer je preživel otroška leta. Polastila se ga je neodoljiva želja, da bi vnovič videl ono nizko, na zelenem holmu se belečo cerkev, one borne, okoli in okoli holma raztresene koče, ono trato, kjer se je bosonog in razoglav prekucaval ter igral s svojimi tedanjimi sovrstniki.

Resnik je bil sedaj sodni svètnik, občespoštovan in priljubljen mož. Toda Resnik je bil še samec. Bog ve, kakšne izkušnje je mož imel, da si ni hotel naprtiti zakonskega jarma. Morda je odprl oči ter je videl, koliko je v resnici srečnih zakonov, morda ga je od tega odvračala že kakšna nesrečna ljubezen, morda se je njegovi idealni duši protivila proza navadnega zakonskega življenja. Ali res je bilo, da Resnik ni čutil nikake potrebe, da bi si poiskal družice . . .

Danes torej, na veliko soboto l. 1899., je stal zopet v domači cerkvi. Postavil se je za vrata, tja blizu kropilnika ter se zamislil. Pred priprostim, s pomladnimi cveticami okrašenim oltarjem, je daroval župnik sveto daritev. To ni bil več oni stari častitljivi mož, ki je pred tolikimi leti maševal pred tem oltarjem ter z angeljskim izrazom na svojem obličju poveličaval svetost tega kraja in tudi uplival na srce dovzetnega dijaka, da je bilo tam tako skrivnostno mirno in svečano. Ta blagi mož je že počival pod hladno rušo. A sedaj je zavzemal njegovo mesto mlad duhovnik z vsakdanjim ob-

razen. Malo svetega ni tajinstvenega, zdelo se je Resniku, ni vejalo iz njegove osebe in celo ta vonj po kadilu in svečah, ki se plul po vzduhu, ni mogel zazibati Resnika v one nadzemske sfere kakor nekdaj. Morda pa je to nasprotje med otroškimi impresijami in navadnimi, morda temni oblaček, ki me nadvladuje v tem hipu, nista kriva niti župnik niti jaz; morda je vsemu temu kriv samo čas, ki je tako hitro bežal nad mojo glavo, premišljal je Resnik. In v tej misli ga je potrdilo tudi nekaj drugega. Silovito se je trudil otresti vse posvetnosti, hotel je zopet kakor dolgo časa moliti, moliti z vso dušo, z vsako žilico svojega srca. Napel je vse moči, a ni šlo. Samo brezpak vzdihljaj mu je kanil iz prsi. Da, da, čas je storil vse to, dejal si je Resnik natò . . .

Ni več se pomudil moliti, prevzele so ga zopet posvetne misli. Začel je opazovati ljudi, ki so še posamezno prihajali v cerkev. Pri kropilniku so postajali, desnico pomakali v vodo ter se prekrižavali, a kolena si komaj vidno upogibali. Na črnem kropilniku so se svetile kaplje, ki so pri prekriževanju padale od prstov ter se počasi cedile nizdoli, puščajoč za seboj posebne nenavadne črte. Četverokotni kamni pod kropilnikom so bili neuporabni ter umazani od prahu, ki so ga dohajajoči zanašali na svojih črevljih.

Resnik je motril prihajajoče, a nobenega ni poznal. Na tem in onem obrazu so se čitali sicer znaki te in one družine, ali ta okorna in okorela telesa so bila ali tako izločena in postarana, da jih ni bilo mogoče uvrstiti med znance, ali pa so bila še premlada in na obrazih poteze še nejasne in nedoločne.

Tedaj se je pa na vratih pojavil star mož. Bil je visokega stasa in se vedno pavrega hrbta. Na njegovo oko je bilo videti motno in njegove noge slabe, kajti opiral se je ob dve palici ter počasi lezel dalje. Njegov obraz je bil dolg in koža na njem nagubančena. Posebno okoli ustnic je bila ohlapna in visela, da je bilo videti, kakor bi visela nizdoli prilepljena krpa.

Ko je starec počasi drsal mimo Resnika, je hipoma obstal. Njegovo oko se je uprlo v Resnika ter ga motreče pazilo. In neka osuplost se je izrazila na njegovem obrazu. Videti je bilo, da je spoznal Resnika. Pokimal je z glavo, kakor v pozdrav, ter lezel dalje v klop.

Tudi Resnik ga je spoznal.

— Moj Bog, stari Molek! In še živ! Čez osemdeset jih mora imeti, govoril je sam s seboj. Obiskati ga moram! .

Resnik je vrgel še pogled po cerkvi ter takoj nato stopal na plano.

Zunaj je bil krasen dan. Po drevju se je prikazalo prvo sočno zelenje in pisano cvetje, po zraku so frfotali prvi rumeni metulji. Resnik pa je stopal zamišljen nizdoli po vasi. Tam je bilo vse tiho in mirno. Nemo so ga zrle nekdaj tako dobro znane koče, a nikogar ni bilo na pragu, da bi ga bil pozdravil. Semtertja se je znotraj čulo šumenje, odmevala hoja, zahreščal kak ropot — ženske so bile večinoma same doma ter pospravljale in pripravljale za praznike.

In svetnik je stopal ven iz vasi ter zavil po ozki poti na nasprotni griček. Tam gori je črnelo okrušeno zidovje, oklepajoč zapuščeno vaško pokopališče. Črez njegov rob se je dvigal tu in tam od deževja izpran križ in od časa oglodan kamen. A v kotu ob mrtvašnici je rastla stara, svoje veje globoko pripogibajoča breza. Grobovi so bili zarastli s temnozeleno travo, ki je tukaj prva poganjala že v zgodnji pomladi. Le na malokaterem grobu se je belil posamezen cvet.

Resnik je prestopil prag pokopališča ter nameril svoj korak prav v zadnji nasprotni kot. Tam je stal nizek kamen, iz kraškega mramorja izklesana piramida, katero je bil dal on sam postaviti pred nekaterimi leti. Na sredi je bilo napisano z zlatimi črkami samo ime: Gregor Resnik.

Bil je to grob očeta svètnikovega.

Tu je Resnik postal ter strmel nemo v že upadlo gomilo. Prav ob kamnu je ležala pozabljena mrtvaška kost, dolga, rujava in že luknjičasta nadlahtnica, na katero so se usipali zlati solnčni žarki, a na zidu je čepela taščica ter z bistrim očesom opazovala resnega, dolgobradega moža, ki je bil videti na tak lep dan tako silno otožen.

Dobro četrtinko ure se je svètnik pomudil tukaj. A ko se je obrnil, potegnil je s prsti preko oči. Ozrl se je nató okoli sebe po ostalih grobovih ter počasi odšel . . .

II.

Vrlo davno je že od tega, kar je Resnik sanjal v tem skrivnem kotiču lepe slovenske domovine krasne mladeniške sanje. Žal, da so bile le sanje! In ko se je prebudil iz teh sanj, tedaj je prvikrat občutil bridki predokus resnega življenja, v katero je imel stopiti.

Resnik je bil tedaj abiturijent. Bil je na počitnicah pri svojem starem očetu, ki je bil kočar v vasi. Stari ni imel drugih otrok, a

[illegible] V svojih mladih letih je opravljal [illegible] tajnika in [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

— [illegible] študiral. In tak fajmošter bo, da bode veselje

In tudi Josip je bil [illegible] in želje so hrepenele po popolnosti.

[illegible] jatelistvo posebne vrste.

Josip je imel posebno veselje nad prirodnimi krasotami. [illegible] je zapazilo in ogledovalo njegovo oko.

In tako je nekega lepega popoldneva zopet ležal v gozdu Visok, svetlozelen [illegible] nad glavo, a mehka trava [illegible] ga je pestovala v svojem [illegible] Po gostem [illegible] so se preletavale ptice, a solnčni žarki so plesali po njegovi lahki, poletni obleki.

Tedaj pa je nekaj zašumelo za njim. [illegible] se mu začule, a še predno se je utegnil Josip zravnati, že je stala pred njim deklica, napol gosposki oblečena. Stara je bila kakih osemnajst let, a izpod širokega, lahkega slamnika [illegible] nasproti najlepši obrazek, katerega si je mogel misliti. [illegible] so okvirjali gosti, zlati, vlažno se svetlikajoči lasje, [illegible] črez tilnik. Izpod kratkega, vijoličastega krila so se svetlikali [illegible] čreveljčki, odevajoči drobno, skoro otroško nogo. Vsa dekličina prikazen je nosila na sebi pečat nežnosti in milobe, pečat onega »ženskega«, kar človeka blaži in povzdiguje.

Josip je bil omamljen. V mestu je sicer videval dan na dan neštevilno mladih in tudi lepih ženskih obrazov, videval obilo cvetočih lic, drobnih nožic in vitkih, elegantnih životov, a dozdaj ga še ni bil zanimal nobeden. Stopal je mimo njih brezbrižno in apatično, nekako tako, kakor je stopal mimo izložbenih oken, v katerih so se svetile in košatile svilnate robe za damske obleke. Čutil se je varnega pred vsemi in nikdar mu ni srce se zatrepetalo v očigled kake deklice in nikdar se mu ni še na nobeni pomudilo oko tako, da bi jo bilo ogledovalo drugače, kakor vsako drugo lepo božjo stvar.

A danes se je hipoma vse izpremenilo. Ta lepota ga je očarala naglo in nenadoma, da si niti sam ni bil v svesti, kaj se je zgodilo z njim. Obstal je, kakor bi bilo treščilo zraven njega. In njegove oči so slastno pile in srkale ta kras raz njeno lice ter strmele v njo, kakor v kako nadnaravno prikazen. In sam ni vedel, da mu je temna rdečica zalila obraz in vrat. Ko pa je začutil, da se mu je začelo burneje gibati srce v prsih, ko je zapazil hitrejše njegove udarce, tedaj ga je hipoma obšlo spoznanje. Kakor svetel žarek mu je šinilo v dušo, zavedel se je, da bode moral to bitje pred seboj odzdaj ljubiti, ljubiti z vsemi silami svoje duše. A ta zavest je tudi učinila, da se mu je povesilo oko in da je postal hipoma neokreten in zmeden.

Ona pa je stala pred njim ter šegavo upirala svoje velike, modre, zelenkasto se spreminjajoče oči v njega. In ko je zapazila njegovo zmedenost, tedaj se je razveselila in okoli njenih ozkih črešnjevordečih ustnic se je zazibal čaroben nasmeh.

— Ah da, Resnikov študent, kaj ne da? — je vskliknila ter stopila korak proti njemu. Vi me sicer več ne poznate, ali nekdaj sva pa vendarle skupaj letala po vaški trati. In zbirala sva »zlate barvice« in igrala ono, kako se že zove, ah da, »ali je kaj trden

[illegible]

[illegible]

[illegible] ravnost vanj.

— Ali me res še ne poznate?

— Za Boga ne, jecal je ter nehoté odstopil za korak.

[illegible]

Udaril se je na čelo ter dejal:

— [illegible]

— Vendar si me spoznal, ne, hočem reči ste me spoznali, — je [illegible] vseh njegovih žilah.

— Kaj? Le ne vikaj me več! To se pač ne spodobi starim znancem. Le brez skrbi mi reci ti!

— No, pa bom, je dejala ona . . .

[illegible] stara znanca.

[illegible] ničesar ni pripovedoval o njej.

Tudi on jej je povedal svojo povest . . .

Ko sta si tako pripovedovala, prigodilo se je večkrat, da sta se njuni glavi sumljivo približali, da sta se njuni senci skoro dotikali. In tedaj so se semtertja dotaknili njegovega čela njeni kodri in ta rahel poljub vlažnih las je učinil, da mu je pod njim vztrepetavalo celo telo.

Nehoté, nevedé, mehanski mu je objela desnica njen vitki pas in stisnil se je k njej, da je bila za hipec preplašena in hotela vstati. Toda takoj se je pomirila, ko je pogledala v njegove oči ter videla tam izraz brezpogojne udanosti, izraz hipoma vzplamtele ljubezni . . .

Dolgo, dolgo sta sedela tako. Ali solnce na nebu se je nižalo in drevje je metalo dolge, temne sence. Tam nekje v gošči se je oglašala mala sova z zateglim svojim piskom in semtertja je zafrfotal med vejevjem kak netopir. Trebalo se je ločiti.

Do tam, kjer se od gozda zagleda vas, sta hodila skupaj, roko v roki. Ko pa so se zabliščale pred njima prve hiše, tedaj sta krenila vsak na svojo stran. Krepko sta si stisnila roki, zašepetala si »na svidenje« ter se razšla. Predno sta izginila za ovinki, sta se še ozrla ter z rokama pomigala v slovo . . .

Josip je stopal počasi proti rojstni svoji hiši. Čutil je, kaka izpremememba se je danes zvršila v njem. V svesti si je bil tega prevrata in vedel je, da je en sam današnji hip zadoščal, da je podrl naklepe in načrte njegove, ki jih je nosil v svojih prsih toliko let. In marsikdo drugi bi se bil čutil tesnega, nezadovoljnega sam s saboj, bi razmišljal, kaj mu je storiti. A Josip je takoj vedel, katero pot ima zdaj nastopiti. Videl je vse težave, ki so mu v različnih podobah pretile, a vse to ga ni moglo ozlovoljiti. Tako veselo in praznično mu je bilo pri srcu, kakor še nikdar v življenju in na obrazu, ki je bil že nekaj dni bledikast in upadel, so zopet vzcvetle rdeče rože.

Odzdaj je posečal Josip župnika vedno bolj poredkoma in še ti poseti so bili navadno le kratki in redkobesedni. Stari gospod je to seveda zapazil, toda rekel ni ničesar. Zadovoljil se je s tem, da je svojega mladega prijatelja opazoval kjer in kakor je mogel ter da mu je včasi namignil kak dober svet. V podrobnosti pa se ni spuščal.

Josip pa je postajal čim dalje bolj živahen, njegovo življenje je zadobilo zanj hipoma ves drugačen pomen in namen, bodočnost je bila njegova. Sleharni popoldan je odzdaj bila Josipova pot v gozd. In tja je vedno prihajala i ona in tam jima je cvetla prva osrečujoča ljubezen. In ta ljubez[illegible]

[illegible] se mu je videlo vrlo lahko vse, kar ga je še čakalo . . .

[illegible] na mizo ter pogleda sina.

— [illegible]

[illegible] rdečica v glavo, a očesa ni povesil.

— [illegible] kako stoje stvari.

[illegible]

— Dobro me poznaš, sin moj, dejal je čez nekoliko časa. —

Zató ti tudi ni treba praviti, da bi te jaz silil v katerikoli stan. Sam si dovolj pameten, da bodeš vedel ukreniti pravo. Ali meni se zdi, da vzrok, kateri te je privedel do tega sklepa, ni bil dovolj tehten. Moj Bog, ljubezen, in celo prva ljubezen, koliko časa pa traja? Nekoliko tednov, morda par mesecev in potem se jej smeješ. Ostane ti morda prijeten spominček nanjo, ali drugega nič. A če si vsled take mlečne ljubezni zgrešil svoj stan, tedaj ti ostane kes in pokora. Zató je treba stvar pretehtati od vseh strani. Ako se ti ljubi poslušati, pa začniva in oglejva si to zadevo vsestranski.

Josip je očeta poslušal molče, a pri vsaki besedi, ki jo je stari izgovoril, je šele čutil, kako dobrega in pametnega očeta da ima. Večkrat je sicer že imel priliko, da je opazil, kako korenito zna oče vsako reč presoditi, a da je zraven naravne nadarjenosti tudi toliko izobražen, do danes še ni vedel. In čutil je, da ima v svojem očetu tudi pravega prijatelja, katerega je pa šele danes dobro spoznal. Milo se mu je storilo pri tem spoznanju. Poltiho je izpregovoril:

— Govorite, oče!

Stari pa se je nagnil bliže sina ter začel:

— Kakor že rečeno, braniti ali siliti nočem. Vendar premisli najprej to, da visoke šole stanejo mnogo, več, kakor si morda zdajle misliš. Jaz pa, veš, da ti ne morem pomagati. Toda to bi še bilo. Morda bi se kako dokopal do zvršetka, saj se jih je na enak način izučilo že mnogo pred taboj in se jih bode za taboj. Ali recimo, da tudi dovršiš vse izpite. Kaj pa si potem? Ali nisi šele prav na razpotju in hujšem razpotju, nego si to danes? Pojdi in praktikuj, kamor in kjer hočeš, povsod stvar mnogo stane in treba je zopet denarja in denarja, predno dobiš kako mesečno novčno podporo. In koliko časa preide, da te imenujejo pravim uradnikom v kakovem činovnem razredu? Najmanj dve, a tudi več let. Ako tedaj vzamemo, da dovršiš študije v štirih letih, a predno prideš v službo pretečeta dve leti, tedaj je to celih dolgih šest let. In pomisli, kaj se v teh dolgih letih zgodi lahko s tvojo sedanjo ljubico! Tisoč proti eni stavim, da tedaj ne bode med vama več niti sence katerekoli ljubezni. I ako bi tudi bila, recimo bila, da te ne žalim, ali bi se v tem času tvoja ljubica ne postarala za šest let? In kdo bode jemal priletno devico, ko je na ponudbo toliko mladih! Zraven pa ona tudi ničesar nima, a za zakon treba priprav, ki mnogo stanejo. Ako bi jo hotel tedaj vzeti, moral bi se zadolžiti, a dolg je hudo, hudo breme. In ne motim se mnogo, ako rečem, da bi te ravno to breme sčasom tako težilo in ozlovoljilo, da bi si začel očitati, čemu si

[illegible] tako sodil!

— Oče, nikdar, nikdar! Vi me že ne poznate. In tudi, ako bi [illegible] minila!

Resnik se je zasmejal tej sinovi gorečnosti ter nadaljeval:

— No, mogoče. Toda preišči va stvar še nekoliko dalje. Glej, [illegible] enemu, a ne nasprotuje drugemu!

[illegible] pred njim ter reče:

[illegible] dobro preudariš!

Toda Josip je vstal, vzel klobuk ter odhajajoč dejal:

[illegible]

In odšel je . . .

[illegible] zagrnile viškov nižjih holmov, pozneje visokih gora.

[illegible] svetle zvezde . . .

Takoj drugi dan je Josip tudi župniku razodel svoje srce. Stari, blagi mož ni bil kar nič osupel. Vedel je že vse.

Kar ukrenete, dobro premislite! V takih [illegible] svetovati nikomur. Pri vas sem popolnoma prepričan, da ne krenete s prave poti, bodisi v tem ali onem stanu. Želim vam povsod najboljših uspehov!

Josip mu je bil hvaležen na teh besedah. Molče mu je podal roko ter se ginjen poslovil.

Bil je zadnji dan Josipovih počitnic.

Zjutraj se je že bil poslovil od nekaterih bolj znanih vaških družin ter od župnika, a popoldne od nje, svoje Mánice. Seveda je bilo slovo najtežje od nje, ki je postala v tako kratkem času luč njegovega žitja.

Ko sta s stricem povečerjala ter se nekoliko posedela v živahnem razgovoru, sta se odpravila spat. V celi hiši sta bili samo dve sobi, prva spredaj, a druga zadaj, z oknom na majhen vrtič. V zadnji je spal Josip. Še nikdar mu ni prišlo na um, da bi bil ponoči zapustil svojo celico. Vselej, ko je prišel v njo, je v njej tudi pričakal jutra. Zgodilo se je sicer večkrat, da je pozno še postaval pri oknu, zroč v tiho, bajno noč, a nikdar mu ni prišlo na um, da bi bil še kam odšel.

Toda nocoj mu ni dalo srce miru. Neka silna, neodoljiva moč ga je silila iz te samotne izbice tja ven. Mogočno hrepenenje, da bi še enkrat videl njo, ga je prevzelo ter mu napolnilo dušo. Neki glas mu je pravil, da jo vidi morda zadnjič. In to ga je privzdignilo, da je brez pomisleka skočil skozi nizko okno. Da, moral jo je nocoj še videti, moral jo je še enkrat pritisniti na svoje srce!...

Zunaj je bila temna noč. Le nejasno in nedoločno se je črtala rujava steza pred Josipovimi očmi. Njegove, ponočne hoje nevajene noge, so se semtertja spotaknile in le s težavo je lezel dalje. Toda s časoma so se te teme navadile oči, noge so postale sigurnejše in Josip je imel le še malo korakov do Molkove hiše.

Vsak hipec je postajal ter jemal klobuk raz glavo, da bi si hladil vroče čelo. Njegovi prsti so rili mehanski med potnimi lasmi, a srce mu je vtripalo burno, da ga je bilo slišati.

— Kako se me bode razveselila, ko jej bodem potrkal na oknice, mislil si je Josip. In to toliko bolj, ker me ne pričakuje! Revica, kako jej je gotovo hudo pri srcu, morda še huje nego meni! — In

[illegible]
ničesar in tako se je neopažen priplazil do hiše.

[illegible]

[illegible]
potem rahlo potrkati.

[illegible]
časa skozi to razo tja notri.

[illegible]
zašumelo, luč je ugasnila in tiho se je odprlo okno.

[illegible]
okno se zopet tiho, brezšumno zaprlo . .

[illegible]

[illegible]
mogel, mu je dal na pot, a veliko ni bilo.

[illegible]

da bi se tako hitro skesal, ali ni hotel tega veselja narediti njej, ki ga je izdala, o tem si niti sam ni bil na čistem. Zavedal se je edino le tega, da [illegible] toliko časa namenjen, in to mu je zadoščalo in to ga je gnalo dalje, dalje, v tuje veliko mesto . . ,

In stopal je dalje resnega lica, črez noč dozorel v razmišljajočega moža. Obcestno drevje je že trepetalo v prvih mrzlih jesenskih vetrovih, semtertja je že cepnil kak list v jarek, ob potoku se je že upogibala marsikaka opaljena cvetica, a Josip je stopal dalje . . . dalje . . .

Črez dobro uro je bil na železniški postaji. Lokomotiva je zaprhala, dim je bruhnil iz [illegible] kolesa so zaštropotala . . . Z Bogom! . . .

III.

Od pokopališča se je svètnik Josip Resnik počasi vračal proti vasi. Ob poti se je razcvitalo grmovje, po prahu so se valjali vrabci, a po prvih cvetovih so brenčale čebele.

Svètniku je bilo mehko okoli srca. Spomnil se je onih počitnic, predno je bil odšel na vseučilišče. Tistikrat je bil zadnjič v tej vasi, zadnjič doma. Sprva se mu je na Dunaju godilo slabo, zelo slabo. Stradal je, a zraven se učil noč in dan. A še tisto leto mu je bil umrl oče. Zadela ga je bila kap. In videl ga ni nikdar več . . .

Odzdaj je bil sam na svetu. Toda koncem prvega polletja se mu je posrečilo, da je dobil službo domačega učitelja pri neki prav dobri obitelji na Dunaju. To mu je omogočilo, da je dokončal svoje študije. Tu si je tudi toliko prihranil, da je pozneje zamogel vstopiti kot praktikant k sodišču. Imel je srečo, kmalu je postal adjunkt in sodnik. A letošnje leto so ga imenovali svètnikom . . .

In sedaj se je tudi spomnil svoje ljubezni, katere ni mogel nikdar prav pozabiti. Mnogokrat mu je stala [illegible] očmi, jasna in svetla. Toda samo nekoliko časa. To jasnost in svetlost je navadno hipoma počrnil temen madež, spomin na oni večer. Od tistikrat ni vedel nič več o njej.

Danes pa, ko se je bližal prvim hišam, so ga z vso silo obsuli spomini nanjo. Privzdignil je oko in glej tam gori med drevjem se mu je zdelo da se svetlika njeno krilo, kakor v nekdanjih časih, da se žari njen obrazek, da mu [illegible]

kako čudno mu je hipoma postalo okoli srca. Čutil se je zopet mladega in kri mu je začela burneje plati po [illegible] žilah. In [illegible] je [illegible] po [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]. [illegible] Ali je [illegible], da je [illegible] [illegible] [illegible]! Tuda, ali ni [illegible] kak njen [illegible], ki je [illegible] pri njej? [illegible] Ali pa ni [illegible] [illegible], ki je bila njegova, [illegible]? Da, tudi to je bilo res! [illegible], da je [illegible], da se je [illegible] Ako bi [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ta [illegible] In [illegible] se [illegible] ko je je videl, da stoji na planjavici ter zre za njim.

[illegible] je [illegible], da je [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] ni bilo [illegible], [illegible]! Saj je [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ga je [illegible] s tako ljubeznijo, kakor [illegible]! Pa [illegible] bila!

Rešnik ni mogel več misliti, vse mu je plavalo pred [illegible] [illegible]. [illegible] ga je [illegible], [illegible] se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Rešnik [illegible] [illegible] [illegible] sentimentalnosti [illegible] [illegible] Vedno [illegible] ga je [illegible] [illegible], da bi [illegible] [illegible], da bi jo morda še videl . . . Oh, to bode scena!

Res, ni si mogel pomagati in pospešil je svoje korake. Njegovo srce si ni dalo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: Moj Bog, kakšen človek si! Kako si smešen! Ali je kdo drugi še tak tepec na svetu? Oj, ubogi idealist!

Sam sebi ni mogel verovati, da je sam mislil te besede. Stresel je z glavo, pogladil si dolgo brado ter hitel dalje . . .

V.

Pri Molku so bila vrata odprta na stežaj.

Rešnik je takoj stopil čez prag v kuhinjo. Na ognjišču ni bilo ognja, a po kotlih so ležale [illegible] smeti, ki so bile vlažne in na pol [illegible]. Nekak neprijeten vonj po plesnobi je polnil ta prostor. Na tleh je stal raztrgan [illegible] krompirja. Nekoliko drobnih krompirčkov je bilo že olupljenih, a zraven njih je ležal [illegible] pipec.

BOGOSLOVJE

Resniku so takoj izginile vse iluzije. Srce se mu je stisnilo in nek glas ga je svaril, naj se vrne.

V istem hipu je [illegible]

— Ah, ah, gospod, dobro da ste prišli, jecal je starec. Videl sem vas v cerkvi in hotel sem vas ravno zdaj obiskati. Glejte, nikjer nič, od vseh [illegible]

Mehanski je segel Resnik v žep [illegible]

— Kje pa je vaša [illegible]

Toda ni bilo treba dolgo vpraševati. Na sobinem pragu se je prikazala ženska podoba. Oblečena je bila v stare, skoro raztrgane krpe in njen obraz je bil črnikast in zamazan. Njeni zmršeni lasje so jej silili po čelu. Z rujavo desnico jih je skušala spraviti v red. Za njo je stal nekako osemleten fantek, umazan in podolgastega, bledega lica, na katerem se je že poznala sušica.

— Jej, gospod, vi ste? Stopite, stopite tu notri v sobo, je izpregovorila ženska s hripavim, ubitim glasom.

Resnik ni vedel, kaj [illegible].

— Joj, ali nočete? Saj sva se vendar nekdaj ljubila. Ali nočete nič več k svoji stari ljubici, sikala je glasneje in vedno hitreje . . . Pa seveda nočete, saj ste postali tako imeniten gospod, a jaz sem samo navadna vlačuga. Vla . . ., slišite, in tukaj je plod mojega življenja!

Pokazala je dečka ter se hripavo nasmejala.

— No morda bi bila postala takšna tudi pri vas. A omožena ženska ni več vlačuga, ona je lahko imenitna in spoštovana gospa. In tako ne bi nosila na sebi znamenja, katero nosim zdaj, in ljudje bi mi ne bežali s pota, kaj ne da, ljubček moj?

In zopet se je ostudno nasmejala . . .

Resnik je stisnil staremu v roko nekaj denarja ter planil iz hiše.

Za saboj je še slišal njen grozni smeh. In ta smeh je odmeval po njegovih ušesih še dolgo, dolgo potem in odmeva še dandanašnji . .

Takoj potem je svètnik zopet odšel iz tega kraja. In ko se je vozil do bližnje postaje, prepevali so mu [illegible]

Litija.

[illegible]

[illegible]

RELIGIJA I ZNANOST.

[illegible]

[illegible]

goga biti.«

Što je dakle religija, što znanost?

I.

[illegible]

uzajmicu ovisnosti umom svojim spoznaje, voljom je svojom priznaje, pa onda i čuvstva svoja i spoljašnje djelovanje svoje službi božjoj posvećuje: to je [illegible] u subjektivnom [illegible].

Religija dakle obuhvata čitava čovjeka. Prvo mjesto u religiji pripada svakako spoznaji, te nema i ne može biti religiozna života, a da ne obuhvata dajbudi nekih religioznih istina. Za to je u svakoj religiji odlučan momenat vjerovanje. Ali se opet religija ne smije stegnuti na samu spoznaju, kako bi to htio jednostrani intelektualizam i racionalizam, već u religiji pripada i htijenju odlučno znamenovanje. Ta već za samo vjerovanje tako je potrebno htijenje, da bez njega i nema vjerovanja. Ne smije se dakle iz religije izlučiti ćudoredje. Cudoredan je život dapače najočitija biljega prave religioznosti. Nije ipak sva bit religije ni u samom ćudoredju. Cudoredje ne može opstojati samo o sebi, bez odredjenih vjerskih istina.

Mišljenje dakle i htijenje, ova oba čisto duševna djelovanja naše svijesti, stječu se u religiji, dà, u njoj i postizavaju vrhunac svoga savršenstva. Ali kako čovjek nije samo duša, već je od tijela i duše sastavljeno jedno živo biće, utječe religija i na niža, od tjelesnoga organizma ovisna djelovanja duše; utječe naime na čuvstvovanje i spoljašnje djelovanje. Ovako se religija, sasvim prema naravi ljudskoj, uvijek javljala i očitovala i u čuvstvovanju ljudskom i u spoljašnjim bogoštovnim činima.

Da religija najznatnije utječe na čuvstvo, tako je očita činjenica, da neki, osobito poslije I. N. Tetensa i I. Kanta, koji čuvstva pripisuju posebnoj moći, u religiji čuvstvu dosudjuju prvo i poglavito znamenovanje (H. Ulrici), a drugi u čuvstvo stavljaju svu bit religije. Ovi potonji, ako i ne priznavaju religiji nikakove objektivne vrijednosti, ipak joj priznavaju neku subjektivnu vrijednost za čuvstvovanje. Religija bi imala biti puko pobožno čuvstvo (pietizam), ili neko neodredjeno čuvstvo apsolutne ovisnosti (F. D. E. Schleiermacher, D. F. Strauss) ili čuvstvo tajanstvene sile, koja se očituje u svemiru (H. Spencer) itd. Ali čuvstvo, premda je toliko znamenito u religioznom životu, samo je za sebe previše neodredjeno i bez cilja, a da bi moglo zadovoljavati potrebama duše i srca čovjeka i upravljati životom njegovim. Slijepi fanatizam i neobuzdana strast lako prevladaju ondje, gdje ne gospoduje sigurna spoznaja razuma, pa su zato počinili upravo i na polju religije mnogo zlo. Za to je potrebno, da spoznaja razuma, koja je osnov svega specifično čovječjega djelovanja, i u religiji imade prvenstvo

i vedstvo: religiozno spoznanje treba da gibje volju i upravlja njome, ali ono treba da vrućim živo uđe u čuvstvovanje i djelovanje čovjeka. Ovako postaje religija u srcu čovjeka onaj tihi plamen, koji sva čuvstva njegova, i najljuću bol i najveću radost, oplemenjuje i posvećuje; najveći motor, koji nas diže uvijek na herojska djela, na mučeništvo, kao i što ...

Religija dakle niti je samo spoznanje, niti je samo čuvstvovanje, niti je samo htijenje, već je sve ovo zajedno, pa za to ona sadržaje objavljena i dogme, ona je istine vjerske i zakone ćudoredne i čine bogoštovne. A kako divno obuhvaća svaku mnogostranost, obuhvata sva ova pitanja ona religija, koju nam je Sin božji dao na križu!

* *
*

A znanost? Ne opstoji li nepremostiva opreka između znanosti i religije, poimence vjerovanja? Ne ubija li znanost kršćanske dogme? Nije li vjerovanje zapreka napretku znanosti?

* *
*

Kad je Bog stvorio ovaj veličanstveni svemir i u njemu stavio čovjeka, otvorio mu je beskrajno polje istraživanja, a kad mu je u narav usadio žudnju za znanjem, kao da ga je potisnuo na razne putove, koji vode znanju i znanosti. Čovjek gonjen ovim naravnim nagonom za znanjem, što mu ga je Bog usadio u dušu, stao je istraživati sve pojave velike prirode, sve pojave duševnoga života, a išao je i za tim, da im spozna i uzroke. Napredovale su se tako redom znanosti, a i danas nastaju nove, te još ni danas nije prestala struja svjetlih zraka, što se imadu poput tračaka vječne božanske istine odrazivati u umu čovječjem.

Da znanosti mogu uspjeti u svom svom nastojanju, da nas mogu voditi sve bliže vječnoj i beskonačnoj istini, potrebna im je prije svega sloboda; samo je sloboda istraživanja njihovo neotuđivo pravo. Svaka znanost imade svoje određeno područje i u svom području imade pravo, da slijedi svoje zakone, koji izviru iz same naravi stvari, da se služi metodom, koji najbolje odgovara njezinom istraživanju i svrsi. I ovoga nije nikada katolička nikad poricala. Već sv. Toma Akvinski veli: »U svim tvrdnjama treba da slijedimo naravi stvari, osim onih tvrdnja, što nam ih daje božja objava, te jesu svrhunaravne.« A sabor Vatikanski (De fide c. 4.) veli: »Niti crkva krati, da se pojedine znanosti, svaka u svom

području, služe vlastitim načelima i vlastitim metodom«, te ovu slobodu znanosti zove »opravdanom slobodom« [illegible]

I zaista, ako svaka znanost imade u svojem području da poluči svoju odredjenu svrhu, kako će je polučiti, ako nema svojih sredstava, kojima se može slobodno služiti, ako nema svojih putova, na kojima se može slobodno kretati, da dodje do cilja? Ili, zar bi tko drugi imao da obavi njezin posao? Zar je možda objava božja već obavila taj posao?

Ali objava nam ništa ne pripovijeda n. pr. o sastavu tvari, o svojstvima tjelesa, o naravi i djelovanju prirodnih sila, kao što nas ne poučava ni o organskom ustroju živih bića; ni o fiziološkom djelovanju organa, ili o veličini, razmaku i gibanju svemirskih tjelesa. Nema objavljene ni fizike, ni kemije, ni fiziologije, ni medicine, ni astronomije; a nije objavljen ni metod, kojim treba da se služe ove znanosti u svom istraživanju. U ovom dakle obziru nemaju znanosti što da se uče od objave ili teologije. »Sv. pismo«, veli kardinal Baronij, »hoće da nas uči, kako se u nebo ide, a ne kako nebo ide.« — Svrha dakle religije druga je, uzvišenija je!

Istina je doduše, da objava govori i o mnogim pitanjima, za koja se zanimaju i moraju se zanimati i znanosti, kao što su n. pr. ova: otkle je čovjek, kamo ide, koje je znamenovanje života njegova, smrti njegove? Nijesu li ovo upravo životna pitanja, pred kojima su svi drugi znanstveni problemi kao dječje sigračke! A ne znače li ova pitanja zapravo: kako stojimo prema božanstvu. Pa ako je znanost lutala i očajala, kad joj je trebalo odgovoriti na ova pitanja, te je i jedan božanski Platon žudio da dodje neko božansko slovo — λόγος τις θεῖος — da nas pouči, sada imademo na ova pitanja jasan i točan odgovor, jer nas je poučilo utjelovljeno slovo božije.

Istina je nadalje, da objava govori i o takovim pitanjima, koja su zapravo čisto znanstvena pitanja, te pripadaju u geologiju, lingvistiku, etnografiju, antropologiju itd. Ali objava u ovim pitanjima samo udara temelje i rasvijetljuje vrške na zgradi znanosti, a samu zgradu ostavlja u sjeni: ostavlja dakle znanostima široko polje, na kojem se mogu slobodno kretati.

Istina je napokon, da se je milostivi Bog udostojao objavom nas poučiti i o tajnama, koje koliko nadmašuju dohvat našega uma, toliko svrhunaravnim svjetlom raširuju vidik duši našoj i otkrivaju nam tajanstveno biće njegovo i ljubav njegovu k nama.

Kako dakle dolazi do opreke izmedju vjere i znanosti? »Ako

oprske kaštele i londe«. Ljepo veli slavni naš biskup, nije je naravstvo [illegible] stvari ponudila, nego stvar, zloćost i bezumnost ljudska.

Događalo se i događa se, da koji bogoslovac, krivo shvaćajući čitavu oblast, svoje subjektivno mnijenje o kojem pitanju znanosti zakuje na mnoge vijeke. Ovakav postupak sputava znanstvenim podrhća slobodu i postavlja joj među onde, gdje ih nije postavio ni Bog ni crkva. Ipak je posve i više pogibeljno, kad tko hoće da odgovori crkvi takova pitanja koja ima da riješi tek znanstvenim istraživanjem uma ljudskoga. Isto tako ne čuje se [illegible] od puka [illegible], gdje se radi o pitanjima koja se mogu riješiti tek iskustvom, opažanjem i istraživanjem.

Ovo je jedan izvor opreka: zloba, slabost i samovolja ljudska, a ne vjera, nauka opravdana slobodu — postaje libertinom — samovoljom. Drugi je izvor opreka na drugoj strani.

[illegible] upravo na [illegible], da ne smiju se zanesti ni [illegible] prava slobode, a da ne [illegible] ima i druga strana: dužnosti, zakona. »Legum omnes servi sumus, reče Ciceron, ut liberi esse possimus«. Ne može biti prave slobode ni na kojem području, ako se ne podvrgnemo zakonu, dakako prirodnom zakonu, [illegible] Ciceron razbojništvo — latrocinium. Ovo vrijedi i za znanosti.

Istina pak [illegible] koje počivaju na nepomičnoj bazi vjere, [illegible] mišljenja ljudskoga i života ljudskoga. Bez kojih nema ni govora ljudskoga, ni zakona, ni moralnoga reda ni javne svijesti ni civilizacije.

Medju ovakove istine pripadaju u prvom redu religiozne istine koje jednodušnim glasom navješćuju svi narodi kroz sve vijekove, jer bez njih nijesu mogli ni biti ni napredovati. I [illegible] u tom [illegible] i samo [illegible] istinitosti. Ljepo veli glasoviti učenjak i [illegible] G. Th. Fechner (Drei Motive und Gründe des Glaubens): »Nama ne bi trebalo religiozno vjerovanje, kad ne bi bilo predmeta njegovih. Jer, ako je [illegible] stvorila vjerovanje u ove predmete, budući da nam je ovo trebalo, to nije [illegible] opstanak, i prema tomu je [illegible] stvoriti ga. Što je [illegible] čovjek stvorio religiju, mora da je [illegible] narav stvari, koja je stvorila i čovjeka [illegible] njegovim. Značilo bi pak i naravi stvari pripisati apsurdnost, i bilo bi protiv svega iskustva, da je narav čovjeka tako udesila, da može [illegible] samo s vjerovanjem u nešto, čega nema.«

Za to kad [illegible] tobože u ime [illegible] društva ljudskoga; kad uz [illegible] kao moralno biće, a bez slobodne volje; kad [illegible] bez osobne odgovornosti, ćudoredne zakone bez zakonodavca; kad dakle protiv općenite svijesti roda ljudskoga poriču Boga, besmrtnu dušu, slobodnu volju, moralnu odgovornost, ne [illegible] danom slobodom«, već se teško ogrešuju protiv dužnosti, protiv zakona same razumne naravi svoje, ne poštujući dostojanstva njezina. Ili, zar ne znači duboko poniziti dostojanstvo razumne naravi ljudske, kad ljudi tobože u ime slobode znanosti hoće da zarobe um ljudski u tijesne ograde osjetne spoznaje; kad spoznaji svojoj poriču svaku sposobnost segnuti iza pojava i dovinuti se njihovim uzrocima; kad poriču svaku mogućnost metafizike, a kad tamo ne mogu ni govoriti, nego govorom metafizike, — kako lijepo veli znameniti francuski fiziolog i biolog Cl. Bernard. Ne ponizuje li zaista čovjek sama sebe, ne krnji li sam snagu svoga razuma, kad ne će da znade za Boga, a ne može ni na kojem polju da dovrši tijek mišljenja svoga, a da ne nadje Boga, osnov svega i svjetlo, koje sve rasvjetljuje i objašnjuje. I s takovim se mišljenjem još hvastaju protivnici vjere, kao s novom slobodnom znanošću, a kad tamo to nije ni kriva znanost, jer nije nikakova znanost.

Isto tako nije djelo ni plod znanosti, kad se tobože u ime znanosti zabacuju tajne, t. j. one objavljene kršćanske nauke, koje nam otkrivaju štogod od tajanstvenoga bića božjega ili svrhunaravno odredjenje naše i sredstva, koja nas ovomu cilju vode. Red je stvari takav, da je Bog nad čovjekom, pa od tuda moralna obveza za čovjeka, da s poštovanjem i zahvalnošću primi naučavanje božje. Ova obveza ne ponizuje čovjeka, jer ga ne može poniziti, ako Boga, beskonačnu i neprevarljivu istinu, primi za učitelja svoga. Kad se dakle u ime znanosti zabacuju ovakove religiozne istine, onda se prekoračuje područje znanosti i opravdana sloboda njezina, opreke dakle nije sama narav stvari porodila, nego strast, slabost i zanesenost ljudska.

Ne sprečava li ipak objava slobodu znanosti, kad ona govori i o takovim pitanjima, koja nesumnjivo pripadaju u područje znanosti? Nijesu li rezultati znanstvenoga istraživanja već oborili mnoge ovakove tobože objavljene nauke?

Kao što nepromjenljivi i evidentni logički aksiomi i zakoni mišljenja i ontološki zakoni bitka ne sprečavaju slobode znanstvenoga istraživanja, premda im se znanosti moraju pokoravati na svakom

[illegible]

vječite vrijednosti i koristi.«

[illegible] historičara, koji brižno skuplja i u crnu sliku sastavlja sve, što je ovdje ili ondje svetinji primiješala strast ljudska, a i ne obazire se na neprecjenive usluge, što ih crkva učinila ljudstvu i uljudbi.

Koliko su već puta ovakovi nadriučenjaci bili poniženi [illegible]

Zagreb.

Dr. Ante Bauer.

SLOBODI!

U kaosu tamnom ispred božjeg trona
Ti si mjesto sunca od vajkada sjala;
Odatle si čarna, kad je svijet posto,
Ko najljepši ures na tu zemlju pala.

Ti si vazda bila ponos svih viekova,
Lijek svake boli, melem sviju rana,
Nada, zanos, sreća nad svim srećam' inim,
Iz nebeske bašče ruža odabrana.

Ti si vazda sjala i sveudilj sjaješ,
Nit' ti sunce koje, nit' ti tama udi;
Tebi konca nema; samo gordi mogu
Katkada te časkom potamniti ljudi.

Poznamo te i mi, uzvišena željo,
Grijala si grudi junačkih nam predja,
Kroz stoljeća mnoga nisi nikom dala,
Da nas kada tlači, da nas kada vriedja.

Poznamo te i mi, mukotrpna djeca,
Al iz priče samo, kô iz sanka živa;
Sad je sud'ja novac, na [illegible]
Nepravice ljudske oblak te sakriva.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Zaklinjem te jekom prošlosti nam slavne.
[illegible]
Krvlju prolivenom na bojištim' svieta,
[illegible]

[illegible]
Molitvama majke, tajnam' ljubavnika,
[illegible]
Smrću i životom tolikih nam dika:

Nemoj tako dugo pogleda nam kratit,
Ne zapuštaj tako vjernoga Hrvata!
Kad li ćeš razpršit tamu naše biede,
[illegible]

[illegible]

Nikola Ostojić

STANA.

[illegible]

I.

C[illegible] mi se gora, zelene se polja, [illegible] se bijeli i [illegible] i napunjaju tamni zrak [illegible] mirisom; oko [illegible] ne može da se nagleda božje ljepote [illegible]. Sve gledaš i gledaš, a grudi ti se nadimlju, kao da [illegible] svu tu ljepotu i nekako se začaran potapaš [illegible] kova, što struje zrakom tihi, umilni i daleki . . .

I zaustavlja ti se oko na seocu, malom i bijelom, što je poleglo usred te ljepote kao bijeli golub, i što se čini kao da sniva, uspavano pjesmom bujnih cvjetova. Pa kad ga ovako gledaš, pričinja ti se kao mali, posebni svijet, u kom je sve tiho i mirno, u kom se živi bezglasni život velike, nepomućene sreće . . .

Tek se trgneš i sjetiš, da u selu živu ljudi, da su dobri i pošteni, da su radini i zadovoljni, al kako je u njih srca, tako je i boli.

2.

Petar Panić u svem je selu najbolji gospodar. Sijed je i pošten i sav ga narod u velike cijeni. U njega je lijepa kuća, krasno obradjena polja, puni štaglji i tusti volovi. Al najljepše, što je u gazde Petra, to mu je jedinica kći Stana. U sedam sela nema je takove. Jedra i visoka s velikim, sjajnim očima i dvim divotnim pletenicama ruse kose. Milota od djevojke, s vječnim posmjehom na rumenim, sočnim usnicama. A kad ju onako razgovoriš il kad joj koju prišapneš o njenoj ljepoti [illegible]

[illegible] pokazuje, da joj treba zaviđjati.

[illegible]

[illegible] pomišlja, da valja poći za muža.

[illegible] o ljubavi . . .

[illegible] onda čekaju i šute.

[illegible]

[illegible] poskakuju, da sve zemlja ječi.

[illegible] se smješka, a nožice poskakuju kao u mlade srne.

[illegible] narodom.

[illegible] im je ljubav bez kraja.

[illegible] ključio Ivo. I mučke išli su prema njezinom stanu.

[illegible] Ivi onako od običaja ruku.

— Laku noć, Ivo!

Ivo zadrži časak njezinu ruku u svojoj:

— Tvrda si, Stano, tvrda si kao kamen.

Stana je po njegovoj ruci osjetila, da sav drhće. Onda se je naglo okrenuo i otišao. Stana je ostala još [illegible] dala za Ivom.

Što mu je samo, pomisli i [illegible]

*

Kod večere bila je Stana zamišljena i mučaljiva. Stari Petar pogledavao ju ispod oka i nije se mogao da načudi, kako se to najednoč promijenila. Ta u kolu sjala je sva od zadovoljstva.

— A, što je to tebi, Stano?

— A, što bi bilo, oče?

— Ta eto, umukla si i kao da ti nešto nije po volji.

— Nije ništa, ćako, umorna sam.

— E, čuj, golubice, ne će biti tako. I dulje si već plesala, pa se nisi izmorila.

— Kad vam velim . . .

I Stana se zarumenila kao makov cvijet.

A starac sve pomišlja, da joj nije tko šta na žao učinio.

5.

Išla Stana na bunar po vodu, al lagano koraca sva zamišljena i kao da joj se licem tuga razlila Gledaju je cure sa bunara i snebivaju se, kako to Stana ne brza po običaju i kako joj se ne razliježe zvonki glas selom. Ta Stana je pol dana pjevala, a pol se ljupko smiješila.

A onamo s puta pridje k njoj Dako.

— Ej, Stano, koja te žalost ubila?

— Idi, ludo, što bi meni žalost?

Al pri tom ju nešto zaboli u srcu. I podje dalje. A Dako sve za njom.

— Čuj, Stano, ljepota si, pa volim da te slijedim.

— Pusti to, Dako.

— Nisam zao, Stano, vjere mi, nisam.

— Pa ne velim ja, da si zao, al nije mi sada od volje, pa me pusti . . .

— Zelja ti, Stano, a ja slušam.

[illegible]

I tješi ga, što ni Ivo nije bolje sreće.

[illegible]

[illegible] predomisli, skuci se kraj drveta i zaustavi dah.

[illegible]

— Ivo!

Nije mogla da prešuti. Ivo se prestraši i stane kao ukopan.

— Ivo, što tražiš ovdje?

Sva se je tresla, kao trstika na vodi.

— [illegible]

— [illegible]

— Došao sam . . .

Časak je šutio.

— Stano, tako te obilazim svaku noć.

Stana osjeti, kako ju prolaze srsi, al nekuda slatki, topli.

— Stano!

— Idi, Ivo, molim te . . .

— Ne tjeraj me, Stano, kad mi je život biti uza te.

— Ne, Ivo, nije pravo, sad je noć.

— A dan kad svane, Stano, pa da te zaprosim u oca?

Stana je šutjela i sva drhtala.

— Rad toga, što te volim, Stano, kao sunce te volim.

— Idi, Ivo! — prošapne, a ni sama već nije znala, što govori.

— Ići ću, samo dopusti, da opet dodjem.

[illegible]

Stano [illegible]
Pa jesam, Ivo [illegible]
I dopusti [illegible]
kao svoju bijelu golubicu.

A Stani se zalile oči suzama i oslonila svoju glavu na njegova prsa. A on ju dragao po bujnim vlasima i cjelivao ju toplim dahom svoje ljubavi:

Stano, cvijete moj mirisavi, srećo moja . . . nebo moje isplakano . . .!

7

Dogovorili se, da će Ivo sa svojim [illegible]

— Valja da ćaku pripravim, — rekla je Stana — nije u redu ovako iznenada.

A Ivo je na sve veseo pristao . . . ta sad mu je ipak granulo zlaćano sunce.

Stana je tri dana od zore do mraka pjevala i sva se žarila u velikoj sreći. Stari Petar ne može da se načudi i sve naslućuje, da joj je netko u srcu drag kao zora. I rad bi da ju pita, al se suzdržaje i čeka, da mu jedinica golubica sama kaže. A Stana sto puta na dan započima: »Oče . . . oče . . . dragi . . .« al dalje ne dolazi, rumen ju oblije i stidna obori oči.

Čim povečeraju, a Stana smuk u šljivik. Tamo ju već čeka Ivo. I samo si govore: »Golubice moja, golube moj . . .«

— A jel li, Stano, što veli ćako?

— Nisam mu još rekla.

— E, čuj, zoro moja, sutra treba da dolazimo . . .

Pa reći ću mu, Ivo, u jutro [illegible]

8.

Zašla Stana u kuću a Ivo pošao kraj ograde napram svome domu. Sreća ga svega omamila i samo tiho zviždi preda se i tucka rukom po srcu, kao da ga želi umiriti. A noć je topla kao djevojačke grudi i sve nekako drhturi u posmjehu sjajnih zvijezdica. Od nekud laju psi, al daleko, vrlo daleko, da jedva i razabireš. Prolazi Ivo kraj seljačkih kuća, a sve su tamne i tihe i mirne i sve kao da su uronile u proljetni san . . . Iz grabika ozvanja tijano pijev slavulja i razlijega se daljinom kao šapat ljubećih usana . . .

Zastane Ivo. Kraj ograde oslonio se čovjek kao sjena i poslao pogled u zvjezdano nebo.

— [illegible]

— [illegible]

— [illegible]

— [illegible]

— [illegible]

— [illegible]

— Da oprostiš, ravno sa sunca.

Dako kao da je naslutio, nešto se lecne.

— [illegible] rodjena brata ... Pa nije za zlo, da mi sve kažeš.

— [illegible]

— [illegible]

— Sutra, baja, sve ćeš znati ..

Daku zazebe u srcu, kao da je mraz pao po njemu ...

— [illegible]

— [illegible] a i ja sam njoj drag ...

— Da me samo ne obmanjuješ, Ivo?

— [illegible]

Ivo zazviždi i odmakne.

[illegible] sve bi bilo drugačije ...

[illegible] prošapće:

— Ne ću ... rad nje ne ću ... i rad Boga ...

[illegible] moja, željo nikad ispunjena!«

9.

[illegible] zadovoljno; vidi se: marno selo, sretno i veselo.

[illegible]

— Ivo, sinko, idem, i dao Bog, bilo za dobro.

— Dao Bog! — odvrati Ivo i isprati oca na dvorište.

A stari lagano odmaknuo prema Panićevom domu.

Gleda Ivo za njim, a licem mu se razlije blažen i sretan posmjeh . . .

Prošla kraj kuće Mara Andrijina. Nosila škaf na bunar.

— Sretan, Ivo, zar te vile poljubiše u čelo, kad se tako smješkaš?

— Volja me tako, ni briga te.

— Gle, kao da ne znam . . . zna sve selo. Bit će svatova.

A Ivo ne može na taj dan da bude osoran, već prijazno odvraća:

— Bit će, Maro, ako bude Bogu volja.

— A što ne bi? Ljepota je, pa nije za nikog, kao za te.

— Hvala ti, Maro, od dobrote što mi tako govoriš.

— Na malom, Ivo; dobrota je u te, pa ne će nikom biti krivo.

— Samom mi je taka želja, Maro.

— I pravo je. Bog te pomogao!

— S Bogom, Maro! Pozdravi na domu.

— Hoću.

Medjutim približio se Ivin otac Panićevom dvorištu. Na pragu stajala Stana i već ga s daleka opazila. Tamna ju rumen oblije, srce joj zastane, a u grlu nešto ju stegne, kao da je Ivin zagrljaj. Svrati se u kuću, pa će ocu:

— Oče moj rodjeni, ono bi nešto da ti kažem.

— Pa ded, milo moje.

— A opet mi je, kao da ne mogu.

— E, gle, a kako ne bi mogla? Pa otac sam ti.

— Ono nam dolazi u goste Luka Svetnić.

I djevojka porumeni preko ušiju.

— Pa što je na tom takova? Dobro nam došao.

— Ti kao da i ne znaš, oče?

Petar pogleda svoju jedinicu. Stajala je pred njim, mila i rumena kao ružin pupoljak u času, kad će da se rascvate. I nasluti starac. Osmjehne se, a oči kao da mu se orosiše.

Stano, dijete moje rodjeno!

I zagrle se njih dvoje u velikoj sreći.

U to eto ti preko praga Luke Svetnića.

— Hvaljen Isus!

— U vijeke hvaljen!

I isprosi Stanu za svog sina.

II.

[illegible] domu i onda nema šaputanju kraja ni konca.

[illegible] Obećali sve učiniti, al tko zna, kako će biti.

[illegible] a od općine nikakova glasa.

[illegible]

[illegible] ni glasa.

[illegible] slutnje. Pokucao i ušao, a tamo mu vele:

[illegible]

Možda!

[illegible]

[illegible] pitanjima:

— A što je, ćako? A je l šta došlo?

— Nije još, djeco, al doći će skoro.

I glas mu je tužan i pogled beznadan.

[illegible] promuca:

— Cako, ako mi ga ne puste?

[illegible] srce puca.

13.

Ogranuo vedar danak, ogranulo zlatno sunce. Al u selu kao da ga ni ne vide, svud je tužno, svud se prolijevaju suze. Oci mrki, matere kukaju, a cure kao da će se utopiti u suzama.

Spremaju se na put novaci.

Za Ivu nije ništa došlo, pa mora i on. Pred svima mrk je i zlovoljan, samo u potaji briše suze i teško uzdiše. A Stana već tri dana nit jede, nit pije, samo sjedi nepomično, kao da si joj dušu ispio, a niz lice toče joj se gorke suze.

A kad je Ivo zorom došao k njima, da se oprosti, onda ga je pogledala tako beskrajno bijednim pogledom i tako se očajno privinula na njegove grudi, da su se i starom Petru orosile oči.

— Ivo! . . . Ivo! . . . Ne idi!

A on ju je obasuo cjelovima i pio je s očiju njezinih suze i šaptao joj riječe utjehe, zamiruć i sam od boli.

— Muči, golubice, moja, vratit ću se . . . Dat će Bog, pa će me pustiti, a onda će nam biti sreće dosta . . . Ne tuguj, roso moja . . . sunašce zlaćano . . .

— Oj, Ivo, Ivo, što ću, kad ne mogu bez tebe?!

— Ma doći će on naskoro, — tješi ju i starac.

U to stala pred kućom kola, na kojima je valjalo poći u grad. Na kolima bilo već nekoliko momaka novaka. Nekoji su tužni i neveseli, nekoji pjevaju i ijuču, kao da krikom i vikom žele ugušiti svoju nevolju.

Zagrlio Ivo još jednom Stanu, izljubio se sa starim Petrom i skočio na kola. Konji potegli i odmakli.

Ivo svrne pogled zadnji put prema Petrovoj kući. A na pragu stoji Stana i drži se rukama za grudi . . .

— O, Bože moj, — prošapće momak — kako je to teško.

14.

Osta selo pusto, pobrali im sve najljepše momke. Idu cure na vodu, al ne pjevaju, već samo uzdišu i šuteć se vraćaju.

Stani kao da je nastala vječna noć. Ne može da podnese, već sve blijedne i propada, a pod večer izgubi se u šljiviku i prolijeva suze. Zabrinuo se stari Petar za svoju jedinicu, ne može da ju ovaku gleda; bijeda njezina potresa ga u dno srca. Bio je već i u grad[illegible] pitao i raspitivao se, ali [illegible]

[illegible]
[illegible]
utjehe. Već su prošla i tri mjeseca, otkako je otišao Ivo.

[illegible] krave. U to se kraj ograde pokaže Dako.

— Hvaljen Isus, Stano!

— Uvijeke hvaljen! — odvrati Stana, a da i ne podigne očiju. Bilo je prvi puta, da su se sastali, otkako je otišao Ivo.

— [illegible]

— [illegible]

[illegible]

— A teško ti je samoj, kad ljubiš?

Stana ne odgovori ništa, samo više pogne glavu.

— E, znam i ja, da nije dobro, kad srce boli.

[illegible] za njom

— [illegible] nama . . .

[illegible]

— A što bi njemu lijepo bilo? Zar u soldačiji?

— Nije to najgore, kad se priuči . . . a momak je, da ga i ne [illegible] gradu.

— [illegible] oblije ju smrtno bljedilo.

— Ne zamjeri, Stano, nije bilo radi zle namjere.

I ode momak tužno, zamišljeno.

A Stani se čini, da će ju zemlja progutati.

[illegible]

Ušla Stana u kuću, postavila se pred oca, pa će čvrstim, odlučnim glasom:

— Oče, ja ću sutra u grad.

— [illegible]

— Idem k Ivi, hoću da vidim, što radi.

— [illegible]

— Naći ću ga, oče.

— Nemoj, dijete, nije ni za što; on će se skoro vratiti.

— Oče, ja moram, [illegible] je [illegible]

Stari ju pogleda. Nik[illegible] nije [illegible] obražena. Uvidi, da bi otpor bio uzaludan, pa pristane.

— Ali i ja ću s tobom.

— Nemojte, oče, [illegible]

— Kćeri draga . . .

— Volim sama, oče, pa me pustite.

A starac uzdahnuo, pa zašutio.

Još prije dana zapregla Stana volove pod lojtre i odvezla se u grad.

10.

Bože mili! Nikad je nije bil[illegible] gradu, pa se sv[illegible] od tolikih kuća i sva se smutila i nije znala ni kud ni kamo. U maloj jednoj uličici spazi borić nad vratima, i tako je saznala, da je to krčma, jer su i kod njih u selu imali borić nad vratima krčme. Zatjera volove u dvorište, saspe pred njih sijena i onda najprije sjedne da založi, jer je putem ogladnila. Kad se je najela, izadje na ulicu i sve gleda na sve strane, u nadi, da će se otkud ukazati Ivo. A onamo ne dolazi nikakov soldat, već sve nekakovi ljudi, što puno naliče trgovcu Mojsiji iz njihovog sela. Kad se je uzalud nagledala, odluči da koga zapita. I zaustavi prvog, koji je prolazio, pa ga lijepo pozdravi i nazove mu »Hvaljen Isus!«

— A, molim vas, gospodine, znate li vi mog Ivu Svetnića?

— Zar si luda? Odkud bi ga ja znao? — odvrati prolaznik dosta surovo.

— Pa on je ovdje soldat.

— Onda ga traži u kasarni.

I čovjek odmakne.

Stana je časak stajala neodlučna, onda sažme ramenima i podje da traži kasarnu. Dodje u veću, prostraniju ulicu sa visokim kućama i sve misli, koja bi to mogla biti kasarna. U to speti nedaleko jednog vojnika. Srce joj zastane, a krv joj udari u glavu.

— Bože, da nije Ivo!

I pojuri mu u susret. Ali s bliza opazi, da tog soldata ne pozna, da nije ni iz njihovog sela. Svejedno se usudi da ga nagovori.

— Molim vas, gospodine soldate, a gdje je tu kasarna?

— Eno ona kuća na čošku, — odvrati prijazno vojnik, jer je odmah opazio, kako je Stana lijepa djevojka.

— Bog vam platio, a hoću li tamo naći svog Ivu?

— A tko je taj tvoj Ivo?

— Ivo Svetnić, iz našega sela.

— [illegible] je kod sedme kumpanije.

— A je li u kasarni?

— [illegible]

A Stana pozdravi i kao vjetar odmagli prema kasarni

[illegible] stopiti.

— O, Ivo, moj Ivo!

[illegible]

— Ma, Ivo, to sam ti ja došla.

— [illegible]

— Jao, Ivo, kako mi to govoriš?

— Ne zamjeri, nije kod soldačije kao u civilu. Pusti, da se mirno razgovorimo . . .

— Pa dobro, Ivo, kad ti hoceš.

[illegible]

Kad se već podulje razgovoriše, reći će Ivo:

— [illegible] dugo biti.

Stana ga pogleda sva preneražena.

— Takav je befel, Stano!

— A zar ti ne ćeš sa mnom? Danas je nedjelja, pa možeš.

— Žao mi je, Stano, al ne mogu. Imam službu.

— Ali kad je nedjelja?

— [illegible]

— Pa što ću ja, Ivo, do večera sama?

— A što se ne vraćaš već danas u selo?

— [illegible] krenuti.

— E, žao mi je, Stano, al nema druge. [illegible]

Stani se zalile oči suzama. Ivo ustane.

— S Bogom, Stano!

— Ivo, još malo!

— Ne mogu, Stano!

— Pa ni vidjeti te više ne ću?

— Doći ću ja o božiću na urlab.

Rastaše se. Stana, bjednija no ikad, izadje iz kasarne, a u glavi joj sve šumi i bruji.

— O Bože moj, što sam ti skrivila?

I zaplače nasred ulice.

17

Razmišlja Stana, što bi učinila. Bi li se odmah vratila u selo, kad joj je tako tužno u srcu. Pa i što će u tom velikom, neznanom gradu bez svog Ive? A da ga ipak još jednom vidi? Kojim čudnim slučajem ... Možda će se pokazati na vratima kasarne. Stana zastane časak. Možda će se ipak ukazati gdjegod na prozoru velike kasarne ... Ali kad ga nikako nije mogla dočekati, uzdahne, zakrene u novu jednu ulicu, što je bila široka kao pijaca. S jedne i druge strane nizali se ogromni kestenovi, a gotovo pod svakim stajala lijepo izdjelana klupa.

U prvi mah nije se Stana ufala sjesti na te klupe, premda je bila silno umorna. Ali kad je vidjela, kako i drugi prolaznici sjedaju, približi se jednoj i nekako bojazljivo sjedne.

S prvine znatiželjno je promatrala lijepo odjevene gospodje i svu silu dječice, što se je igrala po nasadima. Onda se zamisli, a misli bile joj čudne i daleke. Sjetila se presretne dobe svoje ljubavi, svih onih bajnih večeri u šljiviku, kadno je bila uz Ivu, slušajući biljisanje slavulja i pjev seoskih momaka u daljini. Sjetila se i svih onih mekih, toplih riječi, kojima ju je Ivo opsipavao, i nešto ju gorko zaboli pri pomisli, kako je danas s njom govorio ...

Zar se je promijenio? Zar mu ona nije više draga kao nekoč, kad je govorio, da bi za nju mogao skočiti u mlinski potok i tamo naći smrt?

Stanu zazebe strah i zla slutnja u dno duše.

Onda se počne tješiti i počne žaliti Ivu, koji ima toliko muke u soldačiji, pa radi toga ne može da bude veseo. Ali nju — svoju Stanu — nju sigurno još uvijek voli.

I ustane [illegible]

[illegible]
na nju, a licem ju oblije smrtno bljedilo.

[illegible]

Na drugoj strani kraj kuca išao Ivo, a kraj njega nekaka dje- [illegible]

[illegible] je besvjesno buljila u ono dvoje na drugoj strani.

[illegible] nije ništa bilo . . .

[illegible] dan zapala u vrucicu i svašta je bulaznila

[illegible]

[illegible] i po dvorištu.

Nikome, pa ni samom ocu nije rekla, što se je dogodilo u [illegible] žiću na urlab.

[illegible] ikada; nježna i tiha sa onim bolnim izrazom oko usana.

Takovu je sreo jednoga dana Dako.

— Stano, ljepoto najljepša, što mi patiš tako?

[illegible]

— Vjere mi, patiš. Vidim ja to i znam, otkuda ta patnja.

— A otkuda bi bila?

Stana ga čudno pogleda svojim velikim, bolnim očima.

— Od nevjere . . . Ive.

— A što ti to govoriš, Dako?

[illegible] u gradu, ali samo tajiš.

— Pa vidit ćeš, doći će o božiću.

[illegible] dolaska.

Hm . . . misli, što te volja.

— Nemoj tako, Stano. Govorim ti, jer mi je teško za te, jer i ja patim, kad si ti blijeda i tužna. Nisam ja kao drugi; volim te i volit ću te, dok budem živ. Podji ti za drugoga, ako te je volja, ali mi ne možeš braniti, da te gledam i da rad tebe plačem.

Stana je šutila, samo je poniknula.

— A teške su suze, Stano, što ih plače pogaženo srce.

— Prosti, Dako, nisam htjela da te ražaljujem . . . Ali i meni je tako teško . . . tako teško, kao da ću umrijeti.

Na njezinim usnicama pojavi se gorak, beznadan osmjeh, a oči joj se preliju suzama.

19.

Došao božić, došao i Ivo. Stana je znala, da će doći, pa je ipak sva protrnula, kad je čula, da je jutros došao. Zatvorila se taj dan u svoju komoricu i nije nikud izlazila. Stari je Petar mislio, da će mu se kći razveseliti, da će oživjeti, kad sazna tu vijest, a ovamo postala ona još bljedja, još porušenija. I čudilo ga to, u velike ga čudilo, kao što ga je čudilo i to, da je već podne, a Ivo ne dolazi. Počne stari naslućivati i sav se smrkne. Poslije podne odluči poći do Ivine kuće, da vidi što je. Stani nije ništa rekao, samo je izginuo.

Ostala Stana sama, ali ne uzdiše ni ne plače, već se samo Bogu moli. U grudima joj je nešto prazno i pusto, kao da zamire.

U to se otvore vrata, a u sobu udje — Ivo. Nazove »Hvaljen Isus!« i onda stane, pa gleda u Stanu. A ona je pred njim mirna i kao mrtva.

— Ono sam došao, da te vidim . . .

— Hvala ti.

— A ti kao da se i ne veseliš?

— Volila bi, da te nisam nikad više vidjela.

— Zar tako?

— Idi k njoj.

— A kojoj to?

— Onoj, koja ti je bolja od mene.

— Ne znam je.

— Sad [illegible] znaš, [illegible] si [illegible] da možeš s njom biti.

— Baš si luda!

— Nije ludost, kad se vidi svojim očima.

— [illegible]
— Kad [illegible]
— Pa [illegible]
— Ne [illegible]
— Ali [illegible]
[illegible]
— Ne.
A [illegible]
— [illegible]
I [illegible]
[illegible]

Čas [illegible] Petar [illegible] Ivu.
— [illegible]
— [illegible]

[illegible] Ivu i [illegible]

[illegible]

Srgjan Tucić.

[illegible]
krajnost svemira.

[illegible]
čvrsto s narodnim životom, bogato ih razvili i vjerno sačuvali.
[illegible]

»Gdje se kolo naše vrti, naše vile žive tamo«, pravom pjeva
[illegible]

[illegible]

[illegible]

piesnistvom, koje u po[illegible] razvitku [illegible] slijedi iza mitoloskoga [illegible] pri[illegible]

Kako se **junak**, pojedinac, diže iz mnoštva snagom svojom, te ga nadmašuje, na čelo mu staje, tako i **kolovodja** nadmašuje druge maštom, jakošću i okretnošću. Vjerno ga slijede slabiji i hvalom ga nagradjuju. U nekim krajevima, gdje muškarci još nose oružje, mladići plešuci trgaju [illegible] i kresu njima [illegible] vis. Izv[illegible], koji predočuju ratne i junačke čine. Ovo nas sjeća ratnih i mimickih plesova drugih naroda. [illegible] kada se vojnici sakupe u čete, da podju u rat.«

Kad vlad[illegible] u zemlji, [illegible] se razl[illegible] Prošten[illegible], krsno ime, svadbe, moba, žetva i berba seoske su svečanosti, koje se slave plesom i pjesmom. Kod takvih se zgoda igra **žensko kolo**. Dok se kod junačkog kola narod sjeća prošlosti i slavi uspomenu svojih junaka, pjevaju se kod ženskoga kola ponajviše **lirske pjesme**. Ovo je kolo najdotjeranije, najbogatije likovima, najslobodnije izvedbom svojom. Vodi ga momak ili djevojka. Tu se u kolu mladež zagleda i zavoli, ljubav njena zabrine i zanima roditelje.

> [illegible]
> [illegible]
> Od proljeća doba blaga
> [illegible]

Tako Gundulić slatkim svojim narječjem. Ni danas mladi svijet ne misli drukčije.

Kao što se kod muškoga kola prikazuju kadšto ratne igre, tako opet u ženskom kolu oponašaju prizore iz poljskoga rada. U tim se mimetičkim igrama može vidjeti nagon za **dramatskim** prikazivanjem. Ovaj je nagon bio vanredno jak kod grčkoga puka; čini se, kao da je slab ili nerazvit kod južnih Slavena. Ali i kod njih se nalazi svježa klica na kraju bogato razlistalih grana epske i lirske poezije. Da se ta klica pučke dramatike kod njih nije mogla razviti do nekoga savršenstva, tomu je glavni razlog kobna njihova politička sudbina. Gdje je sunce sreće i slobode zastrto takovim oblacima, tamo drama ne može da procvate. Ali krepki narodni duh, koji se ne da nikad posvema ugušiti, traži i nalazi oduška u **pučkoj satiri**.

Tu satiričku žicu njeguje **šaljivo kolo** ili poskočnica, četvrta i najmladja vrst kola. Pjesmice, koje se pri tom pjevaju, dotiču se najčešće pril[illegible] i nepril[illegible]

[illegible] bio davno izgubio u tužnoj zbilji.

Kao sve, što je ljudstvo stvorilo, tako su se i na- [illegible] sove. Makar se mjestimice i izopačilo -- kolo, — kako ga je narod prvobitno namislio, i kako ga [illegible] to ipak, što je bilo, izraz neobično krepkoga na- [illegible]

Zagreb.

Kamila Lucerna.

ODLOMEK IZ OGRSKOSLOVENSKE KNJIŽEVNOSTI.

Na zapadni strani Ogrskega, med Rabo in Mejumurjem, prebiva še danes črez 70.000 Slovencev. Ker ti Slovenci prebivajo preko Mure, nazivajo jih zato štajarski Slovenci »Prekmurce«, dočim se oni sami zovejo Slovene. Beseda »Slovenec« čuje se v njih le redkokdaj. Za nje se Slovenci dolgo niso zanimali. Odtrgani so od ostalih Slovencev, kakor n. pr. beneški Slovenci, živé za se in občujejo največ z Mažari. Šele ko je Miklošič uvel v svoje znanstvene preiskave jezik ogrskih Slovencev, ki so ostanek starodavnih panonskih Slovencev, začeli so se Slovenci bolj zanimati za svoje brate preko Mure. Nekaj knjig družbe sv. Mohorja romá sicer vsako leto tja, ali tesno občevanje z njimi je pretrgano in odtrgano kakor vejica od velikega debla.

Ogrski Slovenci se sami dolgo časa niso zavedali svoje slovanske krvi in niso vedeli, da so Slovani, dasi so govorili slovenski. Ukoreninila se je namreč v njih misel, katero je osobito zagovarjal njih zgodovinar in neutrajeni pisatelj Jožef Košič, da so ogrski Slovenci vandalskega rodú! Šafařik jim je to pojasnil in danes ne zagovarja te misli nihče. Vsakdo vsaj ve, da je slovenskega rodú. Te Slovane so imeli tudi za pristne Mažare, zlasti Mažari so to radi trdili, samo da bi utajili narodno sorodstvo Prekmurcev z ostalimi Slovenci. Še do leta 1830. se je imenovala njih krajina »Vandalia« ali »Točak«.

Ogrski Slovenci živé v 22 župnijah, izmed katerih je 18 župnij katoliških, a 4 so protestantske. Vseh slovenskih protestantov je 17.000 duš, dočim so ostali katoličani. Po vaseh so tudi pomešani in

noč v ljubezni in prijateljstvu med seboj. Protestantje lahko mirno v katoliške cerkve, ako imajo v svoje predaleč.

Ogrski Slovenci nimajo svoje posvetne gospode ali inteligence, to pomeni, njih narod nima svojih inteligentnih voditeljev, jedino duhovnik se še čuti Slovenca, ali tudi število slovenskih in slovensko mislečih in čutečih duhovnikov se vedno bolj krči in manjša. Vse učiteljstvo je mažarskega mišljenja in pomažarčuje tudi pokolenja, in tako smemo po pravici reči, da ogrski Slovenci nimajo nikogar, kdor bi zastopal njih narodne koristi. In kaj to pomenja v državi, kjer imamo narodnostni boj, to ve vsakdo. Uradni jezik sta mažarska, uradnik je Mažar, šolam narodnim je le tam mesto, kjer ima narod svojo besedo. Nadejajmo se, da bo ves ta del Slovenstva tudi prišel pod ugodnejše okolje, katera nam je razmerno še milijone Slovanov v Avstriji in Nemčiji. V onih časih, ko se je razsajal in divjal mažarizem, bo, pomagali so rodoljubni duhovniki malo književnost, katera pa budi se pri potomcih rodoljubnih hvaležen spomin.

Ker sem prehodil vse kraje ogrskih Slovencev, sem naletel samo v vaseh, našel sem knjige in podatke o življenju in delovanju pisateljev. Kar je bilo mogoče, to sem zbral, in tako sem mnogo rešil. Tu naj podam le nekatera življenja nekaterih pisateljev, da se razvidi njih književni svet o ogrskih Slovencih.

Slovenska književnost na Ogrskem je nabožne vsebine. Pisatelji so bili duhovniki, a ti so skrbeli za svoje potrebe. S časom se je to premenilo, in književnost se je razširila na razne stroke. Jožef Košič je še pisal zgodovinske in okrajne knjige, a Imre Agustič je bil prvi in takorekoč tudi zadnji žurnalist preko Mure. Začel je leta 1875 izdajati v Budimpešti list »Prijatel«, s početka v mažarskem pisanju, pozneje v slovenskem pravopisu, ker se je uveril, da se ogrski Slovenci morajo v knjigi združiti z ostalimi Slovenci. Umrl je leta 1879., a slovenska stvar na Ogrskem je danes še na slabšem.

Protestantski duhovniki so pisali za svoje vernike; ustanovili so si torej svojo književnost, a katoliški duhovniki so pisali knjige za svoje župljane: ustanovili so si tudi svojo posebno književnost. Vendar radi tega ne delimo naše književnosti na dvoje, ker književnosti ne ločimo po veri, nego po jeziku.

Najstarejši pisemski spomenik v prekmurskem narečju je neka kupna pogodba iz 16. stoletja, katero sem našel v župnem arhivu v Martjancih. Martjanski župnik mi jo je podaril. To kupno pismo je jezikovno jako zanimivo, in jaz je svoječasno priobčim.

ZAGREB U SNIEGU

Književno delovanje Slovencev na Ogrskem se pričenja leta 1715, torej s početkom 18. stoletja, ne pa, kakor se navadno trdi in piše, v početku 17. stoletja. Leta 1715. je prišel na svetlo prvi katekizem za Slovence, in sicer v Halli, torej na Nemškem, kjer so se tiskale i prve slovenske knjige. Kakor pri nas stanovi, tako so bili ogrski plemenitaši goreči pristaši protestantovstva. V župnih knjigah v Gornji Lendavi čita se še danes, kako je grof Szécsy bil unet protestant in kako je neusmiljeno preganjal katoliške duhovnike. Vsi njegovi podložniki na »Goričkom« so postali protestantje. Protestantovska doba na Kranjskem se pričenja z letom 1550.; torej za 165 let pozneje so se uzbudili in oglasili ogrski Slovenci. Trubar torej ni mogel vedeti za Števana Küzmicsa, a da je Küzmics bil dobro poučen o književnem delovanju Trubarjevem, to bodem dokazal in tako dognal stvar, katera dosihdob ni bila jasna in znana. Küzmics je vendar krenil svojo pot; ni se naslanjal na Trubarja. A da je to storil, na to so ga prisilile tesne okolnosti, v katerih se je on nahajal z majhnim številom svojih vernih ovčic.

Oglejmo si nekatere ogrskoslovenske književnike.

I. Franc Temlin je prvi izmed slovenskih pisateljev na Ogrskem. O njem vemo malo. Šafarik piše, da je Franc Temlin doma »z Krajne z Le'zenya, was ich wegen der unsicheren Schreibart nicht zu bestimmen weiss.« Mi si to lahko razjasnimo. Krajina je vas blizu Cankove v tišinski župniji, a beseda »z Le'zenya« pomenja »rodom«. O njem ne vemo nič več. Znan nam je samo naslov njegovega katekizma, izdanega v Halli leta 1715.

Števan Küzmics omenja Temlina v predgovoru svoje knjige: »Vöre krsztsánszke krátki navuk . . . v Halli 1754.« ter navaja uzrok, zakaj je sam spisal novo knjižico. In sicer je spisal novo knjižico zato, ker so že pošle prejšnje knjige, katere sta spisala »Ferencz Temlin i Vanecsaj Miháo«. V opomnji pod črto navaja namreč Števan Küzmics, da je bil Fran Temlin »Zkrájne zle'zenya. Od toga je vö dáni zvogrszkoga gyorszki Katekizmus stámpani v Halli 1715. vido kåksiva szem jasz li dva moje dní.« Števan Küzmics je torej videl dva primerka Temlinovega katekizma. Iz tega pa, kar nam poroča Küzmics, sklepamo, da je bil Franc Temlin protestanski Slovenec in da je prvi prekmurski pisatelj bil protestant.

II. Mihao Sever z Vaneča. Tudi o tem pisatelju vemo toliko, kar nam je zapisal Števan Küzmics v svoji knjigi »Vöre krsz-

tsanszke krátki návuk«. V predgovoru tega katekizma piše Küzmics: »Negovori ino »Vanecsaj Mihaly« nosil Szever Mihaly Zvanecsaj. Je je znamenitoga preobrne Knid Zvelicsánsztva i pesne tákai vcas zmisleni molitvami i pesznami, med sterimi sto vnouge nasse, v Halli 1747.«

Iz teh besed Küzmičevih se vidi, da se je zval Mihael Sever, ali kakor se je pisal sam po madžarski Vanecsai Mihály, v Vanecu občini županije železne v železni stolici in da je za Temlinom drugi slovenski pisatelj, kateri je prevel katekizem iz nemškega jezika. Iz opombe Küzmičeve izvemo nadalje, da je Sever spisal nekatere molitve in pesmi, a ker pravi Küzmics »med sterimi sto vnouge nasse« namreč molitve in pesmi, smemo izvajati iz tega, da je bil Mihael Sever katoliški duhovnik, kateri je med svoje molitve in pesmi uvrstil tudi tiste, katere so imeli protestantje, sicer bi ne Števan Küzmics mogel poudarjati, da je Sever »naše« molitve in pesmi med svoje uvrstil. Pavel Šafarik poroča, da je videl tudi Severove knjige kod profesor Kopitar v Ljubljani. Evo naslova, kakor ga je napisal Šafarik: »Knid Zveličánsztva, poleg vdrugoga znamenitívanja toga nepoglébenoga resenja vadloszvetoga piszma, vu sterom szo vöre najvékse Artikulusi gruntani teszo, tákai i tak nistere kratke Molitve i Pesznni etc. Stampano v Halli Saxonszkoj v leti 1747. 12°. str. 96.«

III. Sever Števan. Tudi o njegovem življenju ne vemo ničesar. Vemo namreč samo to, da je bil dopnik v Šurdu, v somodski stolici, torej v čisto madžarski pokrajini. V Šurdu se je namreč naselilo nekaj tudi slovenskih rodovin protestantskih, katere so ostale zvesto in si prosile slovenskega duhovnika. Prvi slovenski propovednik je bil v Šurdu Števan Küzmics, za njim je prišel Szabó okoli leta 1820. Ali Szabó je že bil tudi Madžar in čeravno ni znal slovenski, vendar je šurdskim Slovencem moral moliti slovenske formule. Naravno je, da so se ti Slovenci morali pomadžariti. Ta proces se je tako vršil. Moški so se hitreje pomadžarili nego ženske. Nedavno je še kak starček govoril slovenski, tako da danes tam ne potrebujejo slovenskega duhovnika, ker so ti Slovenci izginili. Da je Szabó moral v cerkvi čitati slovenske molitve, katerih ni umel, to so zahtevale samo ženske, katere so v obče bolj zveste ali recimo konservativne.

Prva knjiga, katero je dal Küzmics svojim ovčicam, je bila ta le: »Vöre krsztsanszke krátki návuk összte rejesi bože vozebrani

i na nyou Vszejm vernim vu vszákom szkusavanji na podpiranje, vu nevouli na pomáganye, vu szmrti na troust, ino potemtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg nisteri szem szpodobni Molítev ino Pejszen, Nazaj gori poczimprani. V Halli MDCCLIV. (1754.) 8°. Predgovor ima XX strani, ostala knjiga pa še 275 strani. Jeden iztis imam sam. Predgovora ni pisal sam Števan Küzmics, ampak neki V. J., torej nekdo drugi, ker je bila taka navada.

Drugo delo mu je prevod Novega zakona na slovenski jezik. Evo popoln naslov: »Nouvi zákon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z greskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Küzmicsi Surdánszkom F. (ta F. pomenja Farar) v Halli Saxonszkoj MDCCLXXI. (1771.) 8°. Predgovor ima XIV strani, drugo 854 strani. Od str. 818—854. so: »Molitvi na vszako nedelo i szvetek zrendelüvanoga Evangyelioma.« Predgovor je spisal M. Torkos Jo'zef prednyeisi Farar Sopronszki, trd Mažar, v mažarskem jeziku, ki ga je potem bržkone prevel sam Küzmics in še temu nekaj pridodal. Simonič prišteva Torkoša slovenskim pisateljem, kar pa on ni, ker še slovenski znal ni. Drugo izdajo novega zakona je oskrbelo biblijsko društvo za evangeličanske Slovence na Ogrskem v Požunu leta 1818. Tretjo izdajo je popravil in preskrbel Aleksander Terplan v Kőszegu leta 1848 pri Karolu Reichardu. A četrto in zdaj najnovejšo izdajo je natisnilo angleško biblijsko društvo na Dunaju, a popravil jo je Ivan Berke.

Raičev Božidar misli, da je »ta knjiga najstarša med doslej znanimi tiskopisi prekmurskimi.« On trdi: »zlog ovaja, da Kuzmič ni vedel za Dalmatinovo prestavo.« To je treba popraviti, ker Küzmics je bil à jour o Trubarjevem delovanju.

V predgovoru k Novemu zakonu, §. 13., piše Torkoš, da je gospod Bog imel in še ima vsigdar, kakor na ves človeški, tako tudi na ves slovenski narod svojo božansko skrb i da, kakor je od Srednjega morja tja do Beloga vso Dalmacijo, Istrijo, Slavonijo, Bosnijo i Bolgarijo, Hrvaški, Kranjski, Štajarski, ogrski, moravski, češki, poljski i »moškovitanski orszá g« z njimi »napuno«, tako je tudi »v vsakšem toga naroda razločkom jeziki níke nadigno, ki so na svojo materno rejč, v šteroj so se porodili, sv. pismo obrnoli.« Küzmics je torej vedel za vse Slovane. Dalje čitamo: »Te drüge zdaj ta nihavši, zadosta nam bode: či se spomenemo s Kranjcov i zdolnji Štajercov, ki so, kak štimamo z našimi Vógrskimi v Železnoj, Sala i Šomockoj stolici bodoučimi Sloveni vrét ostánki ovi Vandalusov; koteri so po Kristusovom rojstvi na pet sto

[illegible] V., zete kraljevine Vlaške i potom Španjerske orsag, odnut pa preko morja v' Ameriko odplavala. Med tistimi je že v leti narodjenoga Kristuša 1562. Primuš Trubar Božo reč v Aurachi ... vö dao.« Omenja nadalje glagolske in cirilske knjige in njih pisatelje in nam pripoveduje, da ima sam te knjige.

»Pred eti leti Dalmatin Jurij z imenom Bibliju« tako nadaljuje v predgovoru, »tou je, Staroga i Novoga zakona svo pismo, obrnu na Štajerski jezik zvekšega, kak pravi, trüdom, i dao vö štampati v Wittembergi v 1584. leti ... [illegible] latinskimi pismi na Tolmo.« To je res Jurija Dalmatina »Biblia, tu je vse svetu Pismo Staroga inu Noviga Testamenta«, katero je prišlo na svetlo l. 1584. in katero je stalo okoli 8000 goldinarjev. Ni pa bilo pisano v štajerskem jeziku, nego v kranjskem narečju, vendar teh narečij ni Küzmics razlikoval. Znano mu je torej bilo sveto pismo Dalmatinovo, kakor je tudi vedel, da je Frencel Mihal in drugi lužiškim Slovanom preložil sveto pismo.

Vendar se Küzmics ni držal slovenskega prevoda Dalmatinovega, nego je sam prevajal iz grškega izvirnika. Zakaj je to storil pripovedujejo in utemeljuje natanko v predgovoru. Tu piše namreč, v § 14.: »Što de tak krčiti našim med Müram i Rabom prebivajoučim slovenom té se Bože knige na svoj jezik, po šteroj samom li vu svoji Proroukov i Apostolov piszmaj živoučega Boga razmiti, ... [illegible] Gospodin Boug ... da je ... na zveličanje po veri vu Jezuša Kristuša; tou pa ni Trubarovoga, ni Dalmatinovoga, ni Frenczelovoga, niti ednakšega drügoga obrnjenja zvüsnici čakati nemorejo. Ar toj naši Vogrski slovenski jezik od vseh drügij dosta težega i velki tuhinskoga ma. Kakti i vu njegovoj gramatiki se velki razlouček nahája. Zato je potrejbno bilou takšemi človeki najti stoupiti, kiti ... Bougi na diko, ... na zveličanje. Liki je i Gospodin Boug na tou nagibno Števan Küzmicsa Šurdanskoga Farara: ki je ... pomoucsi i pomagancsa Dühá svetoga z velikom gvüšnostiom na eto, kaksega stes i ... jezik celi Nouvi Zákon obrnyeni ... vö zo-štampani.«

IV. Imre Agustič (Augustich). Imre se je porodil v Murskih Petrovcih v železni stolici dne 29. septembra leta 1837. Izučil je šest gimnazijskih razredov v Sombotelu. Ker mu šolske klopi niso bile posebno po godu, opustil je nauke in je šel k grofu Antonu Sza-

paryju za gospodarskega pristava. V tej službi je bil samo poldrugo leto. Odtod je prišel k udovici grofa Josipa Batthyányja v Oroszlamos pri Szegetu, kjer je ostal tri leta. Potem je služil na Dolenjem Seniku pri isti gospodi tri ali četiri leta. Tu se je samouk naučil stenografije in je odšel v Pešto, kjer je preživel sedem mesecev ter naredil stenografski izpit. Potem je bil za stenografa v državnem zboru celih petnajst let.

Zadnji čas svojega življenja leta 1875. in 1878. je nastopil kot kandidat za državni zbor v okrožju Murske Sobote proti odvetniku Josipu Berku dvakrat in je obakrat propal. Bil je unet pristaš leve, to je Tiszove stranke. Umrl je v Budimpešti dne 17. julija l. 1879.

Sprva je pisal mažarski, zlasti v novine »Egyetértés« (Jedinost). Pisal je tudi romane in povesti v mažarskem jeziku. Mišljenja je bil mažarskega, seveda s početka svojega delovanja, in bilo bi mu najljubše, ako bi mogel kar vse »Vende« pomažariti; zategadel je škof Josip Szabó, kateri je tudi bil velik Mažar, bil njegov mecen in velik podpornik izdaj njegovih knjig. Pozneje je izprevidel, da se njegove želje ne morejo uresničiti, in ker je svoje ljudstvo ljubil, začel je pisati slovenski in je postal unet narodnjak. Hotel se je prikupiti narodu in je začel izdajati list, to pa največ v to svrho, da bi si pridobil v narodu veljavo in da bi ga potem narod volil za poslanca.

Tako je Agustič zasnoval list »Prijátel — znanoszt razserjüvajoče meszečne novine«. Ta list je izhajal v Budimpešti. Prva številka je izšla dne 15. septembra l. 1875., vsak mesec po jedenkrat, pozneje pa, to je l. 1878. po dvakrat na mesec. Glavni sotrudnik mu je bil ves čas izmed ogrskih Slovencev Fran Čaplovič, notar markuševski, ki je imel Agustičevo sestro za ženo. Dopisovali pa so mu tudi štajarski župani. V početku je urejeval list v mažarskem pravopisu, pozneje pa v našem slovenskem, ker je izprevidel, in to mu je glavna zasluga, da se ogrski Slovenci morajo v pravopisu združiti z ostalimi Slovenci. Agustič je tudi polagoma opuščal, kolikor je smel, mogel in znal, ogrsko narečje in je torej tudi pisni jezik svoj uravnaval po našem slovenskem, tako da njegov jezik ni več prekmurščina. Priznati [illegible] je, da mu je to delo bilo hvalevredno, in ravno radi tega sta imela on in njegov oče, ki je bil v M. Soboti selski sodnik, s Tiszovo vlado mnogo britkih ur.

Agustičeve novine je narod prav rad čital, le škoda, da je z urednikom tudi list umrl in da ni našel naslednika. Kak program

[illegible]

»O volitvah«, to je nauk, kako se morajo vršiti volitve. Naposled je sestavil šolsko knjigo: »Prirodopis s kepami (podobami) za národne šole. Budimpešta 1878.« Ta knjiga je pisana v slovenskem pravopisu.

*

Ostali pisatelji ogrskih Slovencev so: Mikloš Küzmics, Mihal Bakoš, Števan Szijjarto, Miháo Barla, Juri Cipott, Jožef Košič, Ivan Kardoš, Aleksander Terplan, Števan Slamar, Števan Lülik, Franc Žbüll, Jakob Sabar, Marko Žižek, Jožef Borovnjak, Ivan Berke, Števan Žemljič in Jožef Bagari.

[illegible]

Anton Trstenjak

GJURO II. PALIŽNA, BISKUP DJAKOVAČKI.

I.

Djakovačkim ulicama
Sjetno sije mjesečina;
Ti bi rekô, sve je mrtvo
Takova je svud tišina.
Povjetarcu niti daha,
Da ponjiše granjem tamnim;
Čuješ samo štropot straže,
Što no korak za korakom slaže
Pred vratima grada kâmnim.

Na sred pustog, tihog trga
Biskupski se dižu dvori;
Poput skrbne, hitre misli
Dršćuć tamo svjetlo gori,
Sam još biskup u noć bdije.
Kakva li ga briga mori?

Na sred stola, gle, propelo,
A pred njime biskup sjedi, -
Pijest mu se grči, trza,
Smrknulo se njeg'vo čelo.
Snijeg mu je vlas sijeda,
Starost pognu već tijelo.

[illegible]
U žarke se oči svelo.
Gledaj, kako plamom gore,
S njih i luči sjaj da strada. —
A usnice grozničavo
U noć tihu šapću sada:

»Sulejman već silnu vojsku vodi,
U daljini duša mi ju zrije, —
Za njom plamen, dim se k nebu diže,
Tragom svojim smrt, sramotu sije.
Pa da i ta draga gruda zemlje
Djece svoje nevinu krv pije?
[illegible]
Polumjesec da se nad nju svije,
Pa se muci djece njene smije?«

Hrlo biskup glavu diže,
Iz oka mu suza kane:
Kroz suzu mu pogled s krsta
[illegible]
Krvlju nekad rujila cijela,
Sad na zidu prašna traje dane:
Zakopani snivaju već oci,
Koji njome zadavahu rane . . .
S uspomena
Mrk kô sjena
Starac skoči,
K zidu kroči,
Žurno skida posjeklicu,
Nabrekle mu žile snagom,
A ruka mu drhtat presta
Pod oštricom nágom.

[illegible]
Ime silnih bojovnih junaka;
Al će ime pustom ostat jekom,
Dok nadà mnom zaklopi se raka. —
Pa nek raka zaklopi se bučno!
Zdravo, sabljo dienih pradjedova!

Još jedàred bojištem ćeš sinut,
Vodit će te stara ruka ova, —
Nek se stide slabe, podle duše,
Neka uče po biskupu starom:
Da na oltar vjere i svog doma
Isti život sitnim tek je darom!«

Teško dahne,
Sabljom mahne,
Gvoždje sine,
Zrak zvižduka, —
Starac šapne od miline:
»Dosta još je jaka ruka!«

II.

Na ravnici pred Mohačem
Bitku biju vojske dvije,
Pa se gone, pa se viju
Kao dvije ljute zmije.

Sulejmanov svilni čador
Na brežuljku zlatom sije;
Tu s dušeka mekanoga
Silni sultan pokolj zrije.

Uza nj sjedi Ali-paša,
Mostarskoga gosô kraja, —
Na sve pute cara prati,
S njim će sjedjet u sred raja.

Do uha im ratnu buku
Lahor nosi iz nizine.
Crnu bradu sultan gladi,
Pa se smije od miline.
Kako ne bi? S polja bojnog
»Alah, Alah!« urla, ori, —
A kršćanski »Pomoz Bože!«
Zaludu se s njime bori.
Oštrim okom sokolovim

[illegible]
[illegible]
Alahova sad se vrši volja!«
Pa on gleda, kako silan
[illegible]
U kaurskim redovima
K mrtvacu se mrtvac niže . . .
Kliče sultan: »Gle, već bježe!
Krst se više ne susteze
Prorokovu poklonit se znaku! . .
[illegible]
[illegible]
Kriknu, skoči,
[illegible]
U daljinu zrije
Čini mu se, kô da snije . . .

Krvavijem razbojištem
Čudna jezdi četa mala:
Svi dok bježe — ona tekar
Kao da se borit stala.
Pred njom jaši divni starac
S krstom zlatnim na sred grudi:
Na ramenu plašt bijeli
Prši zrakom — da bi mnio:
Angjel božji lebdi tudi.
Oči njeg've vatrom gore,
Kô da iz njih munja sije,
[illegible]
Janjičarsku krvcu lije.
Kô lavovi svi se bore, —
Al i zadnji pada veće,
Samo jošte starom vodji
Kô da ruka drjemnut ne će.
Ali eto teškog jada!
Vranac pod njim mrtav pada.
Navaljuju janjičari
Sa svih strana kao vuci, —
Ali zalud, dokle sablja
Blista se u jakoj ruci!

Oko starca mrtvi leže
Naslagani preko pâsa.
Turci vičuć udaraju,
On ih smiče bez ikakvog glasa.
Siplju na njeg silnu vatru,
Nu kô Bog da sâm ga brani:
Svako zrno Turčina tek svali,
Ali starca ni da rani.
Janjičari vičuć s jada
Pere na njeg koplja gusta, —
Sada tekar junak susta
I od rana mrtav pada . . .

A sultan se iznenada
Trgnu eto ko oda sna:
Minu li mu ispred oka
Sad zvijezda možda jasna?

Mahne rukom, paši zbori:
»Čauše šalji! Rad bih znati,
Koji ovo knez je bio,
Koja li ga rodi mati?«

»»Gospodaru, ja ga znadem,
Ližna mu ime bjaše:
Ne bje knez to, nego biskup, —
Djakovo ga svojim zvaše.««

Uzdahnuo sultan sjetno . . .
Kuda misli? Što li snuje?
Čini mu se, kô da mrtvog
S bojnog polja šaptat čuje:

»Nek se stide slabe, podle duše,
Neka uče po biskupu starom:
Da na oltar vjere i svog doma
Isti život sitnim tek je darom . . .«

Zagreb.

Milivoj Podravski.

LJUBINKOVAČKI KLUB.

[illegible]

Kad je za mladjih mojih godina u Zagrebu po više dana boravio slavni djakovački biskup, preuzv. gosp. Josip Juraj Strossmayer, običavao bi posjetiti gradskoga načelnika, koji je tada bio, a gradski načelnik bi odmah gradske vijećnike sazvao u svoju pisarnu na pozdrav i razgovor. Mnogo nam je ugodna od onda ostalo u pameti. Nismo se doista ni jedanput razgovarali o domaćih političkih prilikah, ali su oni naši razgovori bili ipak začinjeni i srčani. U prirodi je takav zakon ponavljanja: Čim se javi pramaljeće, sva se zemlja pomladjuje i pomladjena, čitava priroda uzkisne, da sve živi živi. Tako je bivalo i s nami. Kadgod nas je slavni biskup posjetio u magistratu, te on bi svaki put izrikom naglasio, da je dobro sve nas vidjeti, — i kad drugdje je on i umolio načelnika, da nas sazove; u nas svakoga se je tada doista biskupovim posjetom i razgovorom duh ponovio i ojačao.

Poznavajuć preuzv. g. biskupa pobliže i od tih magistratskih posjeta, poslije više godina dodjoh 26. travnja g. 1889. iz Osieka do njega u Djakovo, a on u rodoljubnom svom zanosu i nehinjenom veselju s moga pripoviedanja o našem zagrebačkom životu i prilikah, zagrli mene opetovano kao staroga znanca u svojoj djakovačkoj biskupskoj palači. Meni su po tom ostali doista nezaboravni časovi onoga dana, pa i po čitavom skoro dvosatnom razgovoru o nadah za narodnu budućnost. Taj razgovor, kad bi fonografom ili pak brzopisom izdan bio na svjetlo, znam za cielo, da bi i danas oduševio svako ma i klonulo, ali domovini ne još

sasvim otudjeno hrvatsko srce. Velika je moć biskupove rječitosti. Svaki čovjek gleda sviet na svoje oči, pa kakove oči, kakova duša, takav mu se ukazuje i sviet. Onaj dan biskup gledaše sve na svoje blage, dobrostive oči i svojom dobrom dušom, zato je o svemu sudio kano ozbiljni ali blagi otac, savjetnik i narodni zaštitnik. Divno li govoraše o narodnom uzkrsnuću i naglaseno mi reče: »Nema toga pod suncem, što ne može da bude . . .« a Psalmista nam ostavi onu: »Jer ne će odbaciti Gospod naroda svojega . . . i jer će se sud vratiti na pravdu.« Već prije razdragaše biskupa moje viesti i odgovori na mnoga pitanja o zagrebačkom životu, ali kano živa vatra planu i privine me k sebi, kada sam svršavao pripoviedati na pitanje o Ljubinkovačkom klubu, koji se već kroz više godina javljao u novinah stalnimi prinosi za hrvatski medicinski fakultet. Onaj uzhit i zagrljaj glasni su bili svjedoci prave mladjahne oduševljenosti srca i duše u biskupa, starca tada od sedamdeset i četiri godine, kojega se, hvala Bogu, netom slavila i osamdeset i peta godišnjica. To je bila radost, koja mi pokaza, što imademo u našem biskupu; kakovo li zlatno srce kuca za narod i za sve, što se naroda tiče, u ovom mužu, ako mu se to napisano na visokom čelu i ne može vazda čitati, jer i njemu ga kadikad naoblače ne materijalne, nego rodoljubne brige i tuga.

I bijaše »Ljubinkovački klub« u Zagrebu, o kojem je biskup toli rado slušao, drugačiji od sličnih udruga; škola je on bio za život. U njem se je zasijalo mnogo zrnce za dobar plod. Svi smo mi »pravi članovi« već od prije bili ljudi pravdoljubivi i u tom ravni, što smo hranili sebe i svoje u znoju lica svoga, ali u klubu ovom postadosmo »braća«, pa nam je bilo u slozi i ljubavi kao braći po otcu i majci, po istoj krvi i naravi:

U slozi je ljudska sila,
U ljubavi božja [illegible],
U sdružanju obijeh pako
Svakom družtvu svaka sreća.

Svi bez razlike, junaci i mučenici na peru, trgovci i rukotvorci, pravnici i nepravnici, strogi Katoni i lahkopoletni »Sokolaši«, svi smo se mi, kadgod i po gnjecavom blatu, žurili u odredjeno [illegible] na sielo u dosta udaljeni »Ljubinkovac«. To je svakomu od nas bio dovoljan, ali mio i ugodan prošet, jer se nije nitko do sustalosti umorio. I kako nam je to bilo drago, kad smo se sav bogoviti dan nasjedili i naradili! Tekar ovdje ostavi nas zvanična ukočenost i

pregnatljivost, ovdje istom ostavi i posljednu brigu svakoga, na svaku zdravicu, u [illegible] šalama i razgovornim [illegible] je-li u stanju ili predavanju, mnogo prijateljskim razgovorom i pjesmom uz koju su večeri i časi hrvatskoga roda. Svakoga se je četvrtka na našem stolu [illegible] u pjesmi [illegible] kluba i u zgodi [illegible] svijest o dužnosti i [illegible] svojem narodu; svijest o pravih potrebah za rod i dom, o trajnoj [illegible] i [illegible] [illegible] za narodne ideale i potrebe; sve je bilo tako [illegible], da se [illegible] na pravi put [illegible], a [illegible] dok se [illegible] [illegible]. U tom smo se [illegible] medjusobno [illegible] i složnoj [illegible] za [illegible] sloga u [illegible] [illegible] ljubav u svemu. Nas je u klub od prvoga časa [illegible] i do konca uzdržala [illegible] prijateljska [illegible]. Svaki nas se je [illegible] tako, da u prijateljstvu se [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] smo bili pri [illegible]. Za-[illegible] su nam [illegible] zgode, [illegible] koje [illegible] u [illegible], pa nas je, [illegible] djelovanja, blagoslivao i put [illegible] tu put [illegible] i [illegible] ga po visokoj starosti. Bog [illegible] nad biskup na stolicu sv. apostola Metoda.

* * *

Sto nas je bilo pozvanih — [illegible] 16. srpnja g. 1882 na [illegible] domaćoj u Novojvesi k. br. 86. i 88., a bilo nas je [illegible] iz gradjanskoga, svećeničkoga i činovničkoga staleža, mi svi smo se rado odazvali pozivu čestite gradjanske kuće da joj budemo na taj dan gosti. Bijaše to pravi hrvatski rodoljubni i gostoljubni gradjanski dom, u koji se je rado zalazilo, a privlačio je svakoga u onaj dom i poznati prekrasni kućni perivoj, [illegible] Ne će biti [illegible] Zagrepčana, koji ne bi znao za vrt Franjo Josipa u Novoj vesi. Ovaj je [illegible] pri [illegible] posljedak [illegible] kraja, koje se [illegible] uspomenu njegova prvoga dolaska u Zagreb god. 1852. i [illegible] na [illegible] stupi u onom dielu vrta, što graniči s domaćinovom kućom br. 88., u kojoj je poste i danas sa zdrave i dobre kapljice na glasu stara krčma. Na tom dielu vrta one krčme gosti blaguju, kadgod je ugodno vrieme.

I stari i mladi domaćina ovoga doma bijahu politički [illegible]-prvaci u gradjanstvu trećega izbornoga kotara u Zagrebu, ali se na moje čudo onaj dan ovdje nije politizovalo. Ja sam bio već i u zastupničko

menazi na objedu, pa su se ondje ne samo pričale vojničke anekdote i basne, pripoviedalo se o bitkah i raznih predielih, napijale se domoljubne i privatne zdravice, nego se je čulo i o politici. Kako dakle da dan prodje bez politike u ovom rodoljubnom hrvatskom domu? Pod večer stariji mi domaćina na samu kaza: da »kod ovakovih sgoda ne voli politike zato, što zna, da može brzo doći do svadje ili da se barem koga ozlovolji, što obično pomuti zabavu i zasjenjuje hrvatsko gostoljublje. Težko se je«, nadoveza još, »otresti staroga uvjerenja, još teže otvoreno priznati, da smo svoje uvjerenje promjenili.« To je istina, koju je bilo vriedno zabilježiti.

Već prije objeda razgledavajući razizemnu t. zv. »palaču«, u kojoj je bio prostrt i obilno nakrcan velik stol u obliku podkove, opazismo, da ovaj dom ima svoju neobičnu prošlost. Ovakova dvorana u površini od 38 četvornih metara, a sa svodnim oblukom visoka do 5 metara, jedva se koja nadje i u aristokratskih kućah zagrebačkoga gornjega grada iz osamnaestoga stoljeća; isto tako jedina je ovo u cielom gradu svoje vrsti dvorana, te spada u gradske znamenitosti i starom svojom do danas uzdržanom slikarijom. Mramorni stupovi drže grbove pokrajina s naznakom dobe, odkada je tobože koja poznata. Prikazane su ove pokrajine prije Isusa: Ilirija (god. 1303.), Panonija (g. 1200.), Istra (g. 640.) i Sriem (g. 320.); — poslije Isusa: Dubrovnik (g. 446.), Slavonija (g. 600.), Koruška (g. 620.), Česka (g. 624.), Hrvatska (g. 640.), Poljska (g. 650.), Dalmacija (g. 827.), Srbija (g. 827.), nadvojvodina Austrija (g. 1018.), Kranjska (g. 1156.), Štajerska (g. 1180.), Herceegovina (g. 1326.), Bosna (g. 1340.) i Moravska (ali bez godine, jer ju je zub vremena iztrosio, te je nečitljiva). Sgodno je primietiti, da na ovih grbovih nije bilo naslage praha; svi su bili čisti i dobro sačuvani. To je dokaz, da se na njih pazilo dostojnim poštovanjem baštinjene starine. Ne zna se, ni tko je slikao ni tko je dao slikati ove grbove, ali svakako ta grbovna kitica pokazuje, da slikarija spada u ono vrieme, kada se je kod Hrvata već bio prenuo »Genius patriae«, ter ostanice ogledavao se za svojim je Inokrvnim slavenskim rodom.

Na naša pitanja rado nam udovolji domaćina, da saznamo što više o tome domu. Vlastnikom postade mu g. 1850. starac domaćina Janko Gorenac. Njegova neposredna predšastnica [illegible] premešna već gospodja, bivša njemačka glumica, Rosa von Thallheim, za mladosti ljepotica na glasu. Ona ga je kupila u bezcienu od zagrebačkoga kanonika Hochreitera, pa je onda ovdje stanovala, dok je svojom razsipnošću sav svoj imutak potrošila i napokon

otišla svojoj ruci u Koprivnici. Prije spomenutoga kanonika Hochreitera bijaše ovome posjedu vlasnik senjski biskup Aleksandar Alagović. Kad je ovaj god. 1822 od ostrogonskoga kanonika postao velikim predstojnikom kaptola zagrebačkoga, nabavio je ovu kuću s okružnim zemljištem. Sgrada je svakako već od prije postojala; jer se je našao u velikom podrumu kamen s urezanim latinskim natpisom i god. 1744. Predaja priča, da je ovo nekad bilo vlastničtvo glasovite plemićke obitelji Patačić. Ne zna se, što je Alagović na sgradi preinačio, ali se tim pouzdanije zna, da je on tu sam uredio i uresio perivoj, da mu je bilo milo ljetnikovati, kao što je već prije njega zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac u šumi po njemu nazvanoj Maksimiru. Gospodski običaj je onda bio, da su vlastelini, velikaši i vlastela oko svojih dvorova nasadivali perivoje, pa se sa liepim uredjenjem istih medjusobno natjecali. Tako su radili i gradski bogataši, naročito dostojanstvenici, gdje je to moguće bilo. A nije teško pogoditi, zašto se to činilo. Zagrebačke »Novine« iz god. pišu, da su biskup Alagović dne 11., a glavni zapovjednik — general barun Radošević — dne 18 junia g. 1827 sjajnom zabavom svojih perivoja i večernom zabavom u svojih domovih počastili bana grofa Gyulaja, kad se je poslije dugo vremena vratio u Zagreb. Radoševićev dom i perivoj bio je, kako ćemo razabrati, naprama Alagovićevoj [illegible] vili preko [illegible] ceste i potoka Medvešćaka u Liepojvesi, dakle u prvom susjedstvu. U ovome domu Liepe Vesi je [illegible] vlastnik, general i nekoč vjerni pobočnik bana Jellačića barun Neustädter francuski napisao svoju knjigu memoara o narodnom našem pokretu god. 1848, a sada taj dom pripada »sliepačkomu zavodu sv. Vida«.

Kad opažamo mnogu promjenu, koja je bila do danas još vremena, povela je nas [illegible] da razgledamo i sav ostali Alagovićev dom i vrt. Dom je [illegible] starinska, ukusna i zanimljiva gradjevina na jedan sprat, dok su dvije prizemnice uz ulicu bile prije gospodarske sgrade, a sada su nastanjene. Mnoge se historijske uspomene vežu na to mjesto kako iz doba, dok je to sve bilo u gospodskom posjedu, tako i iz onoga doba, odkako je zagrebački gradjanin Gorenac ovaj posjed kupio i otvorio ovdje gostionu. Bilo je ovdje i koncerata i predstava i mnogo veselih zabava, a i mnogi važni politički sastanci i dogovori. Od vanjskih vrata kuglane prekrasan je pogled po cielom perivoju, koji je zapremao površinu od dvie i pô rali. Gdje su se nekoć lelijale zasijane njive, tu je Alagović gdje

odkapanjem gdje nasipavanjem zemlje, podzidanjem te sa i uresnimi verandami od klesana sa pavlinskih remetskih bregova dopremljena kamena uredio i nasadio perivoj sa stazami za šetnju. Bila tu i šarovitim cviećem ukrašena bočina stienjaka i naprama njoj još dobro sačuvana umjetno iz sige načinjena špilja; ovu je zasjenjivala ogromna platana, koja je g. 1868., kad je gradska obćina odkupila ovaj dio perivoja za uredjenje potoka Medveščaka, dala preko četiri hvata ciepanica. Na sred perivoja stajala su dva ribnjaka u površini od 200 četvor. metara, oba spojena mostom; u jednom bio otočić sa kipom Živane, boginje ploda, a u drugom otok s umjetnim vodometom, dobivajućim vodu iz zdenca na brežuljku vinogradskom. Brižni domaćina povede nas malne po čitavom perivoju i pokazivaše nam pojedince prekrasne grupe svakakvog domaćeg i inozemnog bilja, rasća, drveća i liepoga voća, tako da smo ostali upravo zapanjeni s velikog obilja i gospodske razkoši, kojom bješe ukrasio Alagović ovaj svoj perivoj, a sadanji vlastnici pomno sve uzdržali, sačuvali i njegovali.

Dok je ovaj perivoj bio još Alagovićev, šetalo je u njem redovito dva dana u tjednu, četvrtkom i nedjeljom, zagrebačko obćinstvo i slušalo promenadne koncerte. Alagović prodao je po svoj prilici (u spisih biskupije nema o tom spomena) ovaj svoj posjed onda, kad si je god. 1829., postavši zagrebačkim biskupom, uredio novi perivoj, t. zv. »biskupski vrt«. Tada ogradi biskup Alagović na sadašnjem Ribnjaku i nadbiskupskom trgu, gdje je bila samo kaljava mlaka, obraštena trnjem i korovom, zloglasno leglo zmija i žaba i zaklonište zlikovaca, sav prostor zidom, te na njem uredi perivoj, da ukrasi vidik sa biskupskoga dvora uz prvostolnu crkvu i poljepša biskupsku varoš (vlašku ulicu). Biskupski vrt uredio je Alagović po uzoru novoveškom. Podigla se i podzidala »gomila«, otvorila se umjetna špilja, izkopao i nadkrio zdenac, iz koga je voda tekla u nizki vodoskok a odatle u ribnjak, u kojem je bilo ne samo riba, nego i labuda i postnih crnonogih »popeka«. Uredjene su zavojne staze i umjetni oblučni mostovi, krasne ptičnice i golubinjak, uresni daždnici i kinezki paviljon. Na ulazu bile su stražarnice, u kojih su biskupski slobodnjaci danju i noći stražili stražu. U ovaj perivoj su vodila troja vrata, mala sa Ribnjaka-ulice, druga spram njih južna od konjušnice, i srednja velika iz biskupskoga grada, pred kojima su bila dva velika topa. Od god. 1836. biskup je Alagović dopuštao i u »biskupskom vrtu« šetati, ali samo onim, koji su od njega izhodili ulaznicu. Njegov nasljednik stožernik [illegible] Haulik raz-

Spomen cvieće [illegible]

pusti poslije god. 1838. svoje slobodnjake i otvori biskupski vrt za šetnju općinstvu bez iznimke. Na njemu je svakoga tjedna, kao i pred Palainovom kavanom na Kipnom trgu u gornjem gradu, svirala glasba. Stožernik-nadbiskup Mihalović ustupi god. 1872 od biskupskoga vrta jedan dio gradskoj obćini za nadbiskupski trg, a znatan dio sa sjevera dozvoli urediti za šetnje sjemenišnoj mladeži. U to doba odaze mi općinstvo pravu šetnje u preostalom još biskupskom vrtu — ali se tada ne osjeti osobito ta građanstvo, pošto se već uredila gradska šetališta u Tuškancu i na Zrinskom trgu.

* * *

I sunce se je već skrenulo prema Okiću, a mi se gosti poste se lijepo počeli razilaziti. Svi smo bili od ljubeznivosti i susretljivosti domaćine i vrijedne domaćice upravo zaneseni. Za objeda u [illegible] uz domaćinove zdravice, pjesme i šale osobito dvojice naših drugova, bijasmo pre-veseli. Vrijeme našega uživanja bilo je u vrtnoj hladovini kod [illegible], gdje smo se divili sitnom [illegible] zelenilu grmlja i drveća i upijali mirisom [illegible] cvijeća i veselili se onoj brojnoj četici djece, koja se igraše oko nas po travi i po pijesku i na svojim njihaljkah. U svih nas je to uzbudilo pravu životnu radost, kano da smo novim životom oživjeli: na svakom nas pojedincu se je vidjelo veselje i užitak. Mi smo varošani sve ovo nekim čudnim gledali, za nas je ovo bio nov svijet — svaki kutić njega odsijevaše je sad u nas ugodnošću i zadovoljstvom.

Domaćica naša bijaše sva blažena. Nježno se izpod svijetloplave kose alabastersko čelo sjalo, oči joj se modre očiblistale kano da jih potisnula suza radosti, gledala nas tatasnim pogledom, kano što [illegible] svoga mljećka. U tom je mezimom gledanju bilo nešto srdačna. Pred malo dana nastupila je tek bila tridesetu godinu. Nije više bila djevojački stasita, nego krupna i puna, ali svježa i živa kao u najljepšem cvijetu, u punoj snazi i zdravlju. Na rumenom joj licu odsijevahu najljepše ruže života, to lice bijaše blago a čisto zrcalo dobrote srca i krieposti, koje nam je u istinu odavalo ženu vrlo čuvstvenu.

U ponovljenom razgovoru o krasotu ovoga građanskoga vrta u ovom času, gdje zapadajuće sunce polieva stabla toplom ljubičastom bojom, pozva ona nas bliže oko sebe, pa neki odmah i ustadosmo i podjosmo s njom k ribnjaku, da još vidimo i mnogobrojne ribice srebrne, crvene i zlatne, pri čemu se dakako sjetismo glasno

Preradovićevih ribica ludih. Mjereći okom visinu [illegible] iz vodometa, kako se pomamno razpljuskuje, izjavismo: da voda mora da pritiče iz visoka vrela. Na to će domaćica: Teče podzemnom cievi iz nedaleka zdenca na briegu pod vinogradom. Kad smo rekli, da bi željeli još i to vrelo ili zdenac vidjeti, prije nego odemo kući, ljubezno nas ona zavojnimi a nabijenimi za dvojicu stazami povede prama jednoj sjenici na brežuljku izpred vinograda. Na ovoj nas strani prije objeda nije bilo, jer smo se bili iza vinograda južno spustili kraj pinjola i čempresa u voćnjak.

A kada smo se sada popeli na visočinu i pokošenim travnikom idući stupili pred sjenicu i u samu sjenicu zavapismo kao iz jednoga grla: Ah, kako je tu krasno i ugodno! To je hladovik. To je najbolje zaklonište i od podnevne sunčane žege. Ravna okrugla izdubina za sigurnost od briega živcem je kamenom obzidana, a baš je prava sjenica, koju naokolo po briegu zaklanjaju hvojke dosta guste i listnate grabrovine. Nema vrelu ni zdencu traga. A ipak je on čas tù bio zdenac dubok dvadeset metara. U istom još i sada ima vode do osamnaest metara, premda je polag njega do 10 metara dublje od njega izkopano novo korito potoka Medveščaka. Okrugli onaj zdenac nalazio se nasred sjenice dvostrukim brvenjem dobro pokriven, a ciela sjenica debelo našljunčena; okolo na okolo je uza stienu klupa od debele daske, na sjevernoj strani kamen stolić, a na južnoj drven poduguljast povlačni stol za dvadeset i pet ljudi. Bez ičijega ponukanja sjedosmo svi, pa i domaćica na klupu, da se malko ohladimo. U istinu onaj hladak i do nas dopirući miris trave i cvieta svakojaka umiliše nam u prvi čas ovu sjenicu. Ne bi što nabrojio, već smo se složili, da ćemo se ovdje svakoga tjedna jedan dan sastati na kugljani, ako nam domaćina dopusti, o našem trošku blagovati u ovoj sjenici, koju sam ja onaj čas začaran divotom na čast domaćici, onoga dana svečarici, prozvao »Ljubinkovcem«.

Vratismo se veseli k stolu. Tu su još stariji sjedili u razgovoru, a mladji su se u bližnjih skupinah stojeći zabavljali. Na našu prošnju i uputu sama domaćica imadjaše izviestiti, što smo u Ljubinkovcu zaključili. Reče: to i to, »dakako uz vaše odobrenje ili kako mi se reklo da vam kažem »salva guardia«, ali ja dijački ne razumijem, za to rekoh hrvatski.« Bijasmo joj rekli, da kaže »salva ratihabitione«, ali je ona to putem zaboravila. Njezin [illegible] prihvaćeni su bez i najmanjega znaka [illegible]. Za prvi sastanak urekosmo prvi idući četvrtak. Malo za tim oprostismo se običnom tada pjesmom »laku noć!«

Kad smo se poslije toga [illegible] prvi put sastali i oko stola posjeli u [illegible] pod debelim orahom, pomar-ljivo izvikaše mene svojim predsjednikom u našem [illegible] klubu. Još nas ima [illegible] i gostova našlo, za to ne spo-minjem nego ime. Taj prvi put utanačismo družtvena pravila. Imali smo se sastajati svakoga četvrtka u večer, da se na kugljani i uza [illegible] večeru, koju smo po redu plaćali zanavamo; svaki, koji je [illegible], imao ih je platiti i goste. Političke pre-pirke bile su zabranjene. Uredilo se je za svaki četvrtak određivati predmet razgovora [illegible] se je svako [illegible]. Tko ne bi [illegible] u [illegible] — pravila [illegible], držao se [illegible] šteta, što je u pravilih sve tako potanko naredjeno, [illegible] ima u svakom pojedinom slučaju kazan od deset novčića, — i to [illegible] u korist [illegible] se hrvatsko [illegible] [illegible] kojega je [illegible], a koji se [illegible] i [illegible] naših narodnih [illegible] potrebam. Samo na [illegible] domovini [illegible] je [illegible] — [illegible] stoli mnogo dana — 20 a svaki [illegible] član [illegible] novčića. [illegible] klubu [illegible] tada i mnogo drugo [illegible] i vesela družtva širom domovine da doprinose u istu svrhu.

Koliko [illegible] sjela, toliko je bilo i predmeta za razgovor. [illegible] bratski o [illegible] našoj narodnoj potrebi i [illegible], sjećam se, da se je već na jednom od prvih sjela povela riječ o ljepoti našega hrvat-skoga jezika, o [illegible] naših narodnih pjesama i zagonetaka, a jer smo se [illegible] nami [illegible] na [illegible] narodni govor i od-[illegible] od [illegible], to smo u daljem toku razgovora [illegible] i o [illegible], koje [illegible] našemu [illegible] te [illegible], da nam je sveta dužnost u svojoj kući [illegible] svakoga tudjega neogra-ničeno braniti i samo se služiti svojim jezikom. A prema tomu i onu [illegible], da hrvatske [illegible] moraju dati [illegible] samo onim [illegible] i kupovati u dućanih onih trgovaca, koji se javno prizna-vaju hrvatskimi rodoljubi, [illegible] i [illegible] da ne [illegible] u one gostione i kavane, gdje nije hrvatska podvorba. — Drug nas, učitelj umjetnosti, [illegible] nas [illegible] za umjetnost i kako bi naše domaće umjetnine trebalo [illegible] od [illegible] tudjinskih gra-bežljivaca. — Član nas učitelj je razvijao onim, kakov čovjek treba da bude kroz sav svoj život, takav da mu treba odmah davati oblik, kada mu se počmu razvijati duša i tielo. — Poslije smo razpravljali i [illegible] treba svakomu povjerenje u narodu, tko hoće da u narodu

apoštolski djeluje. Jedan progovori o unutrašnjoj slobodi čovjeka i znamenovanju individualnosti, a na sliedećem sielu razvila se razprava na rieči: ima ljudi bogatih na umu, naobraženih duhom, pravih majstora na peru, ali šteta, što ne će, da se, kako bi trebalo, tim okoriste, te ne će, da svoje od Boga obilato stečene darove uložе na probit, već ih vole zakopati, da ne budu ni njim ni drugim na korist.

Na jednom sielu razpravljalo se o valjanoj kućanici u prisutnosti naše domaćice Ljubice, koju je jedan naš šaljivdžija oponašao, kako nosi svoje ključeve i reda svoju družinu; njedno je nadovezao, kako je poglavita dužnost žena, ljubiti muža, slušati ga i šutjeti mu ter da se žene nemaju pačati u ono što na njih ne spada. Govorilo se i o nekoj ekselencijaškoj gospodji, koju su sve gospodje u gradu oponašale, držeć da je samo ono liepo i krasno, što ona učini. — Mladji domaćina i pravi naš član znao bi oponašati razgovor i kretnje poznatog starog bogatog plemića, kojega je nesretna pravda spravila na prosjački štap. Iz male parnice narasla je orijaška, razpala se u kategorije i raztegla se na mnogo godina tako, da joj nesretni klient nije ni doživio svršetka.

Predmetâ razpravam nikad nam nije uzmanjkalo, tako nam nijedno sielo ne prodje bez ugodna i poučna razgovora u Ljubinkovcu, i nad zdencem i na kugljani. Bijasmo kao bezbrižna djeca zadovoljni. Sadašnjost je bila naša, pak mišljasmo, da će i onaj miris cvieća, koji nas je okruživao, i naša radost vječita biti.

I naši, a prema duhu našega kluba birani gosti, začiniše nam mnogu zabavu duhovitim pričanjem ili dotle nepoznatom pjesmom. Da spomenem samo onoga, koji umije oponašati glasom svojim sve životinje, a fićukanjem sve ptice; on nas je naučio onu zagorsku napjevom svojim prekrasnu pjesmu: Gospoda su cigani, Cigani su gospoda. Spomenut ću samo još i onoga milog profesora glasbe i skladatelja mnogih hrvatskih pjesama pa i one moje: Tebe zlato ja milujem, koju smo poslije četvrt stoljeća opet prvi put od njega čuli i š njim ju pjevali. Siromah! kako je bio veseo onog dana! Tada bijaše prvi i posljednji put medju nami, a tako mu se svidje, te je opetovano izjavio: da želi više puta u ljetu biti u našem [illegible]. Već tri tjedna iza toga mila sastanka uzdahnusmo [illegible] 3. travnja g. 1891. na njegovu grobu: Jučer mlad i zdrav ko srna, zemljica si danas crna! Na mojoj večeri bile su u našem klubu za njim karmine, na kojih se je skladno i dostojno više puta opetovala pjesma: »Vječnaja pamjat!« Tako smo i drugda pjevali: n. pr. kada smo izgu-

bili ðdom medju nas [illegible] pravoga člana, starega domaćina [illegible] g. 1890.), i kad god bi se slučajno četvrtkom vratili sa sprovoda kojemu zaslužnomu [illegible], ili se poslije takova sprovoda prvi put sastali na sielo i spominjali njegova djela.

Čula se je dakako često i po koja [illegible], kojom je prekoreno [illegible], čulo se je po sto puta i ono: [illegible], ali sve to nije naše sielo pokvarilo, — medju nami nije nikada bilo stvarne ozbiljnosti, a zna se, strasti su kao plamen, koji dodušu razsvjetljuje jače nego li obična vatra na ognjištu, ali se zato i brzo utrne. Vazda su prijateljski nastavili razgovora i pjesma [illegible] — Svatko je nastojao da pogodi najbolju žicu, te ona medjusobna odanost i ljubav [illegible] slatka kaplica u moru gorčine, kojom smo i mi u svakdašnjem životu bili napajani.

* * *

Početkom g. 1895. opazismo na [illegible] našoj domaćici, da je tužna, [illegible]. Njezin glas postade [illegible] i mi njezino [illegible] se, [illegible] one [illegible] puni tuge, puno [illegible] stanja, [illegible] suza. Od sada se je svaki put na sielu tužila na groznicu. U četvrtak dne 2[illegible], [illegible] zadnjega [illegible], a na večeri pravoga člana, njezinoga [illegible] prijatelja i kuma, [illegible] medju nami [illegible], koji [illegible] domovini. [illegible], ali prije svršetka [illegible] dvie krupne suze. Na to ju, [illegible], njezin suprug odvede u jednokatnicu na počinak, ali se više one večeri ni on ne vrati medju nas. Pod težkim dojmom toga žalostnoga prizora, zaključismo jednoglasno: da se više u Ljubinkovcu, a pod tim razumievasmo i [illegible], ne ćemo sastajati, dok se domaćica sasvim ne oporavi, i dok nas ona, [illegible] u svoju oporavu, sama ne sazove na sielo.

Žalostne su bile viesti, što su nam poslije toga dojavljane. Naša sielanica ginula je kano cviet, što raste u tamnom prostoru; ona je hirala i kunjala, dok je napokon sasma ostala na bolestničkoj postelji.

Ja sam ju posljednji put s dva prava člana našega kluba posjetio po podne na [illegible] Nadjosmo ju na bielom [illegible] svoga krevetu u sjevernoj [illegible] pobočnoj sobi, gdje je prije bio glasovir. Meni se na prvi pogled pričini, kao da je pod

mrtvačkim velom polumrtvo ono nekoć rumeno, zadovoljno i veselo lice. Modrina nebeskih visina doista ne bijaše ljepša od modrine njezinih očiju, a sada se zaklapahu kano ljubice, kadno na njih prvi traci sunca padnu; sada su bile bez zraka i bez sjaja. Na moj pozdrav pogleda me onim svojim blagim očima; gledaše me u čudu niema. Ipak mi pruži ruku — mršavu, suhu, samu kost i kožu, a ta ruka bila je još pred koji mjesec okrugla i puna. Progovori tiho. Zvuci zamirućega glasa osobito diraju u srce . . . Svi smo se od tuge okamenili. Kad sam ju ovakovu gledao, osjetih neko tamno osjećanje neizmierne boli, koja mi je u jedan mah ubila svaku duševnu snagu.

Svaki dan očekivani glas stiže napokon dne 26. svibnja god. 1895., da je ona razborita gospodja, sa sto vanrednih krieposti Bogom nadarena žena, Ljubinkovačka vlastnica, u cik zore toga dana svoju dobru dušu predala Bogu. Bijaše to žena puna srca i ljubavi spram roda i domovine, i ostat će joj medju nami trajna uspomena za mnogi rodoljubni čin, komu je ona u svoje vrieme pripomogla! Pokopom vriedne domaćice nestalo je i »Ljubinkovačkoga kluba«, — a od onda je prodajom raztrgan i sam toliko nam omiljeli »Ljubinkovac«.

Zagreb.

Gjuro Stj. Deželić.

IZ ZAJEDNIČKE KNJIŽEVNE PROŠLOSTI BOSNE I SLAVONIJE.

K[illegible] je bio za hrvatsku povijest [illegible] novo doba. [illegible] do hrvatskih [illegible] oslobodi se turskoga gospodstva. Hrvatski su [illegible] njenu poslije toga dana morali težiti, da je [illegible] [illegible] [illegible], jer je [illegible] nestalo i samoga [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], i jer je u tom času [illegible] hrvatskoga kraljevstva [illegible] [illegible], koji je morao [illegible] ili prije ili poslije da takva [illegible] da se pred svijetom pokaže i Hrvatska, [illegible] [illegible] [illegible] i samosvjesnosti, ma da je morala dugo i dugo [illegible] i [illegible] stajati na braniku kršćanskome svijetu

Živa je istina, da je Hrvatska gotovo [illegible] stoljeća poslije [illegible] [illegible] [illegible], koja je bila [illegible] Turcima i [illegible] [illegible], ali je i to istina, da su oslobođeni krajevi u osamnaestom stoljeću bili tako teško da pokažu kulturnoga života. Nije ni bilo lako, [illegible] [illegible] [illegible]. Gospodarstvo nije bilo [illegible] [illegible], da bi moglo [illegible] tolikom, te se ljudi u [illegible] životu [illegible] [illegible] pomišljati na kakve druge potrebe [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Škole i prosvjetne prilike bile su gotovo [illegible], trebalo je, da se gradi i [illegible], kako da se [illegible] kuće, polja i druge imovine, ali i kako da se podigne [illegible] [illegible] na [illegible] moralni stepen, koji nije bio osobito visok dok su Turci kao gospodari o svemu odlučivali. Čini se, da su inteligentniji [illegible] dobro shvatili svoj zadatak kad su u prvom redu mislili, da im valja podići moralnu stranu u narodu,

jer su može biti i nehotice u tome vidjeli [illegible] proti eventualnih novih protivničkih i neprijateljskih [illegible] više škoditi nego samo tursko gospodstvo.

Povjest nam pripovijeda grdnih jada, što ih je imala Bosna ponosna sa svojom plačidrúgôm Slavonijom podnositi svoja dva vijeka od kršćena i nekršćena neprijatelja. Slavonija se oslobodi od turskoga gospodstva; drúga njezina Bosna ostade još malo ne dva vijeka u potpunoj vlasti staroga gospodara. Skučena je »srebrna« Bosna davala onoj sirotinji u Slavoniji za osmanlijskoga gospodovanja utjehe, davala joj je kakve takve duševne okrepe. Bosanski su franjevci radili ponajprije za sebe i za svoju najbližu kršćansku braću, da je tješe i jače u borbi i u onim veoma teškim danima života. Ali su i braća franjevci u Slavoniji nalazili i dobivali iz ruku svojih redovničkih drugova Bosne ponosne knjiga i duševne hrane u tolikoj mjeri, u kolikoj im nije stizalo pomoći ni od koje druge strane. Dok je Slavonija došla do slobode, dok je Slavonija pregnula da radi i oko knjige, bilo joj je veoma mnogo pomoći od rada, koji se započeo u Bosni onamo negdje krajem XVI. stoljeća. Ipak, što je podjarmljena Bosna davala svojoj posestrimi u golemoj nevolji, toga nije mogla Slavonija da joj vrati, kad je bila oslobodjena!

Već sama ova pojava je zamamljiva, da nas dovede do pitanja: za što je Bosna pomagala Slavoniji u književnosti, a za što nije primala od Slavonije uzdarja? Drugo je opet zanimljivo razmatranje utjecanja književnosti iz Bosne na knjigu slavonsku, dok se nije Slavonija sasvim naslonila na užu Hrvatsku u devetnaestom stoljeću. S tim su u svezi dakako i prilike životne jednoga naroda, koji je dugo vremena bio pod jednim nominalnim gospodarom, a poslije oslobodjenja Slavonije pod dvije sasvim različne uprave.

I.

Do godine 1659. živjeli su bosanski franjevci s franjevcima u Slavoniji u bratskoj ljubavi i slozi. Mala se nesloga javljala već kod imenovanja biskupa bosanskoga ili djakovačkoga god. 1630. Spomenute 1659. god. nastao je očit razdor medju ovom braćom poradi izbora provincijala. Oni franjevci u Slavoniji (a to je bio jedini elemenat, koji je imao neke naobrazbe) hoće, da se izbor provincijala obavi u Velikoj. Bosanski su franjevci našli izgovora protiv toga mjesta u tome, što je tamo na lijevoj strani Save »bila voiska i

[illegible] ili na onoj strani Nikola Zrinović, mogao je biti suspet ali sumnja«, ako bi oni birali sebi provincijala u Slavoniji.

Za turskoga se gospodstva dolazili fratri iz Bosne u Slavoniju i opet se vraćali kući. U XVII vijeku ima dosta svjedočanstva, da su bosanski franjevci dolazili na glavare samostana u Slavoniji. A imaše običaj, da se mnogo narodnim sakupljala milostinja, koju su onda fratri nanosili u Bosnu. Držala je [illegible] duge [illegible] u Bosni, i kad su se slavonske kuće odijelile od Bosne, priznavale su, da su bosanski franjevci bili vazda po časti od njih. — Što bi se iz sačuvanih vijesti moglo zaključivati i reći, koji su podržavali svoju [illegible] naroda i gospodara, koji su svagda nastojali, da u narodu kršćanstvo [illegible], uzdržali su najviše moralne potpore u Bosni — jer je bilo bosanskih franjevaca znamenitih od druge polovine XVI vijeka, a još više u XVII stoljeću počevši od Matije Divkovića svojim knjigama i svojim [illegible] u crkvi katoličkoj [illegible] toliko [illegible] u vjeri, koliko su oskudne prilike mogle samo da dopuste.

I unutar franjevaca je bilo velike siromaštine, budući da su se i oni svojim [illegible] ljudi, a za to za nagradu [illegible]. K tomu su se s Turcima udružili pravoslavni vladike, da fratrima ne samo [illegible] kod Turaka gospodara, već da i sami [illegible] kako bi [illegible] po volji Turcima što više puka preveli u pravoslavlje. Da se fratri mogli svemu tomu odolijevati i da su narodu čuvali vjeru otaca, samo se [illegible] može razumjeti, ako se spomene, da su stvorili [illegible] sloge i ljubavi [illegible] puka, kojemu su bili [illegible] upravljatelji i pravi prijatelji. Oni su sa svojim narodom dijelili — kako veli Zlatović — radosti i žalosti.« Oni su s narodom i igrali u kolu, jer su bili iz puka i još su ostali pravi pučki prijatelji. Franjevci su na ime sami sebi stvorili podmladak, kako u Bosni tako i u Slavoniji. Čitava je franjevačka provincija imala običaj, kako knjige pišu, da uzdržaju u svakom samostanu dosta mladića, svaki samostan po svojoj mogućnosti. Mladići služe u crkvi kao klerici izvan zbora kao poslužitelji, a osim toga to su samostanski đaci. Na veće ih uče obrede, podučavaju u latinskom jeziku, osobito u gramatici, uče ih uz to da na pamet upamte neke stvari u latinskom. Kad se zarede, onda ih pošlju u Italiju, gdje im valja izučiti više nauke. Redovno ih veoma lijepo izuče. Ova je provincija puna vrsnih i sposobnih fratara koji svaki dan raspravljaju o kakvu pitanju. Mladež su sakupljali franjevci za svoj podmladak najviše medju svojim rodjacima, to su

najvećim dijelom nećaci ili rodjaci fratara. [illegible] redovita učitelja za sve učenike podučava i [illegible]. [illegible] čast, koju je mogao dobiti pučanin, bila je kod katolika, da su mogli ovako u samostanima uzgajani postati [illegible]. Kad u Slavoniji nije bilo sve do u XVIII. stoljeće ljudi, koji bi se isticali iznad fratara, nije čudo, da se i u ono doba radilo najviše u samostanskom duhu oko naobrazbe naroda, pošto se našao i po koji svjetovnjak, da poradi oko prosvjete medju hrvatskim narodom. Budući opet da je Slavonija s Bosnom bila u neprekidnoj svezi, zanimljivo je pregledati smjer, što se javlja u dva vijeka u Bosni.

II.

Nekako mi se čini, da je stepen obrazovanosti, a uz to i interesa bio medju bosanskom braćom franjevcima takav, te bi u društvenim i političkim povoljnijim prilikama bilo drukčijih uspjeha: sigurno ne takvih, kakvih je mogla u XVI. vijeku pokazati n. pr. hrvatska Dalmacija. Istina je, da je prvi radnik na književnom polju u Bosni fra Matija Divković iz Jelasaka pisao knjige koje su bile namijenjene u prvom redu pouci kršćana u njihovoj vjeri. Pored upute u vjerske istine on je htio i u stihovima da narodu pokaže ono, što mu je potrebno za učvršćivanje u vjeri, na koju su sigurno udarali očiti i sakriveni neprijatelji. Nikako mu nije bilo moguće, da stvori kakvo kolo književničko oko sebe, koje bi ma i u posve religioznom smjeru pomicalo prosvjetu medju pukom. Onako što, kako je bilo u XVI. već stoljeću n. pr. u Dubrovniku, da se sastave kakve družine, koje bi radile oko prikazivanja kojega religioznog djela, nije se moglo poradi nepovoljnih prilika nikako dovesti do života -- ta za takav se rad hoće onakih životnih prilika, kakvima se mogao najbolje da podiči stari hrvatski republikanski grad Dubrovnik.

Meni se čini, da je Divković poznavao bar u glavnome dubrovački rad oko književnosti, jer nas Divkovićeve religiozne pjesmice sjećaju sličnih radova u dalmatinskih pisaca. Može biti, da je sam Divković bio prijatelj kojemu Dubrovčaninu i s njime dopisivao; samo tako iz dopisivanja moglo je doći do toga, da je bosanski franjevac medju svoje verse mogao uzeti Posvetilište Abrahamovo, što ga je složio Marin Držić po svoj prilici god. 1540. Nije moguće, da bi na koji drugi način mogao bosanski franjevac doći do rukopisnoga djela dubrovačkoga pisca, nego po svezi i poznanstvu s republikanskim književnim krugom XVI. stoljeća.

Ova nam je pojava veoma karakteristična za čitavo stvaranje u Bosni. Zna se, da se i u Dalmaciji radilo oko religioznih spisa, jer nije toga tada bilo toliko u hrvatskom jeziku. Glavna sijelišta za višu naobrazbu bila su za Dalmatince u Italiji, a već je spomenuto, da su i franjevci iz Bosne i Slavonije slali svoje đakove na više nauke u Italiju. I tako mi donekle vidimo, kako je u onim Slave-nima, koji su u knjizi podili glavnu riječ, bilo jedinstvo u duševnom radu samo što su dinarske prilike bile u jednom kraju toliko po-voljne, da se moglo s uspjehom raditi u savremenom pravcu lite-rarnom, a u drugom je kraju održavana samo kršćanska književnost od one opće naobrazbe. Mnogom religioznom stvari pisali su: bosanski franjevci, oni su morali pozadi čuvati svojega kraja i pomoći stanja narodnoga moralo podići toliko gradju, koja nije bila samo za zabave čitatelja, nego ga je mogla okrijepiti u teškim danima. Dosta je spomenuti »Sto čudesa«, što ih je bosanski narod rado slušao, jer mu se tu iznašlo one stvari, koje je živa vjera mogla da nadje u razgovoru o Bogorodici. U »Nauku krstjanskom« se našlo često po-treba iz legende i priče, koju je bogoljubni otac pripovijedao narodu, a narod je mnogo puti dalje nastavio i stvarao po svojoj fanta-ziji svoju posebnu priču, te je sačuvao s takvim književnim po-drijetlom do današnjega dana kao lijepu narodnu pripovijetku. Bogoljubni otac Matija sigurno nije znao ni toga, da takovi dokazi sličnosti ni s Dantevim verama Antonievim, jer u Bosni nije bilo onoga duha, koji bi se iz čoholice bavio knjigom, već je on kao i drugi vrsno spisao htio, da u prostim slikama prikaže pokornost spram Boga. Narodu je to trebalo, ere je primao sve kao nar-avlinju stvar, kako nam to pokazuju narodne pjesme, koje pje-vaju o pokornosti pojedinog čovjeka spram Boga. Dok se bogati Dubrovčanin sam sa svojim prijateljima naslađivao čitanjem svoju pjesan, dok je ćud i poezija i pjesme dubrovačke XVI. i XVII. stoljeća bio namijenjen samo odabranom krugu prijatelja, dotle je rad bogoljubnoga bosanskog franjevca imao zalaziti u dušu puka. I premda nam svjete, kako ih spomenuh, po naobrazbi i po radu između do sad poznatih pisaca Posilovića i Divkovića pokazuju prilično sigurno u jednom smjeru istu struju, ipak vidimo golemu razliku u utjecanju jednoga i drugoga rada na puk. Same prilike, čini se, da su najsigurnije udarale pravce svemu jednome i drugom piscu hrvatskom. I po obliku i po sadržini znali su franjevci, od-rasli medju pukom, svoju naobrazbu obrnuti na korist puku, a gra-djanin i vlastelin pisac hrvatski u Dalmaciji nije se mogao da otrese

tudjinskoga taljanskog mišljenja, već je nastojao, da svoju doma krojenu kabanicu sastavi i modernizira onako, kako je naučio i vidio, da se radi u najbližoj susjednoj prosvijetljenoj Italiji. Dok je tek gdje koji pisac dalmatinski pisao za puk, i to samo neznatnije stvarce — jer su to tražile osobite zgode — dotle je svakome pojedinom bosanskom piscu bilo na pameti u prvom redu da puku koristi, da puk u njegovoj knjizi nadje ono, što je svagdje usko svezano i s njegovim životom i s moralnom naukom.

Kakvo je kolo poveo Matija Divković (rodjen g. 1563, umro g. 1631.), takovo su nastavljala njegova braća franjevci u Bosni sve onamo do hrvatskih ilirskih vremena, dakako ovdje s više ondje s manje uspjeha, ali služeći se svagda čistim narodnim govorom i pišući spise korisne puku.

Spomenuo sam književnu zajednicu, koliko su je dopuštala vremena, izmedju Bosne i Dubrovnika. Ne mogu kazati, da je bilo u XVII i XVIII. stoljeću poznato što rada dubrovačkih pisaca u Bosni, jer se tomu ne nalazi tragova onako očitih, kako je to kod Divkovića. No ako nije bila svaka sveza prekinuta, ipak Bosnjaci poznajući preče potrebe narodne ne htjedoše da podju istim smjerom sa svojom braćom Dubrovčanima. Kad oni ne bi znali za rad u Dalmaciji, ne bi bilo nikakva čuda, jer mi danas uza sve u svijetu poznate komunikacijne spojeve više puta ne znamo, što nam se dogadja u jednome kraju, a što u drugome. U prijašnjim je stoljećima bilo to još kud i kamo teže, a osobito izmedju tako heterogenih političkih elemenata, kako je bila Herceg-Bosna i Dalmacija. Nema sumnje, da su bili mnogo rjedji oni putovi, koji su vodili dubrovačke i ostale dalmatinske trgovce po Bosni u prijašnjim vijekovima. Ako je taj most za trgovinu bio porušen, teško je bilo dolaziti do poznanstva, a to je sprečavalo i književno upoznavanje.

III.

U mnogom su pogledu bili plačidruzi hrvatski glagolaši bosanskim i slavonskim franjevcima. Oni su imali da čuvaju u narodu vjeru otaca, a glagolaši su morali da brane ne toliko vjeru, koliko samu narodnu svetinju — slovensko bogoslužje i hrvatski jezik. Samo je popovima glagolašima bila jedna velika nevolja na putu, te nijesu mogli gotovo ni onoliko raditi, koliko su radili franjevci. Za glagolaše se nije nitko brinuo, kako bi podmirili najpreče

svoje potrebe, koje ni njesu imali bez štampanih knjiga. I sa takovim sredstvima, ali se ipak sačuva, utvrdi se duh ovih branitelja hrvatske svetinje u crkvi kao na istom stepenu obrazovanosti u XVII. vijeku, kao i u prijašnjim stoljećima. A ipak su sačuvani i u njihovoj službi bili zaista nego prije. Kad bijaše bez glagoljskih knjiga, koje bi pomagale svrsishodno, da mogu što bolje ispunjavati svoje dužnosti, glagoljaši su posezali za knjigama bosanskih fratara i njima se služili. Bosanski čest Divkovićev, osobito »Sto besjeda« i druga slična djela mnogo bi bilo znala pripovijedati, kad bi mogla govoriti, kako je siromašni glagoljaš posezao za knjigom i kako je iz njih vadio upute za svoj rad oko spasavanja pravovjernih duša. Ovi primjerci starih knjiga bosanskih franjevaca, što se nalaze u Jugoslavenskoj Akademiji među knjižnicom Biliškaka od popova glagoljaša. To su bilješke, pisane glagoljskim pismom, ne doduše znatne, ali kad se misli samo glagoljašu, pa se nadje ovakovih zapisa u knjigama tiskanim ćirilskim pismom, tad nam puca pred očima ova zajednica, koja je u knjizi bila između siromašnoga popa glagoljaša i između onakog, koji se po svojim silama trudio, da nadje i stvari [illegible] se i za svoju braću fratre i pučane. Hrvatski su glagoljaši prepisivali iz knjiga bosanskih franjevaca nesebične mnoge propovijedi, i u XVII. i XVIII. vijeku mnogi glagoljaški cvjeta rukopisna literatura upravo onako, kako je nekad bilo u svim krajevima, dok se još svijet nije mogao služiti udobnosti tiska. Najveći dio toga rukopisnoga knjiženoga rada glagoljaškoga podudara se gotovo u svemu s radom bosanskih fratara, a to samo je dokaz, kako je hrvatski narod u Bosni i u Hrvatskoj trebao iste hrane i kako su glagoljaši bili u vezi s Bošnjacima. Držim, da će za ovaj uzajamni rad bosanskih franjevaca i hrvatskih glagoljaša biti dosta svjedočanstva i u narodnim umotvorinama. Koliko mi je samo iz tenmena bilježnica poznato, našao se mnogo više sličnosti onih motiva, koje nastaju [illegible] u krajevima, gdje je bila samilenost između svećenstva jednoga i drugoga, nego li u onim pjesmama, gdje toga nije bilo.

Ne ću da navodim pojedine primjere za ovaj jednaki duševni stepen između najbližih, ali politički razdijeljenih susjeda, već ih za sad samo ovako spominjem; ali moram istaknuti superiornitetu bosanske tiskane knjige pred glagoljaškim rukopisima. Hrvatski su glagoljaši imali svoj pravopis i tečaju narodnome prilično dotjerani pravopis sve [illegible] do u XVI. stoljeće. Kad je bosanski franjevac sa svojim knjigama došao glagoljašu u ruke, tad je priprosti glagoljaš

vidio u tiskanoj knjizi nešto drugo, nego li je [illegible] u svojoj crkvenoj knjizi. Baš u doba ovoga upoznavanja ćirilskih knjiga kod glagolaša, crkvena je glagolska knjiga [illegible] u jezičnom pogledu nešto naopakim putem. Koji se [illegible], što su medju pukom odrasli, nije mogao svidjati. Bosans[illegible] knjiga u tom pogledu bila čista, a to je samo moglo da privlači popa glagolaša, koji je odrastao pod utjecanjem narodnim i kojemu je život pučki već po njegovoj odgoji srcu prirastao. Primajući crkvenopoučnu knjigu, pisanu čistim narodnim govorom, primao je i sve one pogrješke, što su se javljale. Tako je i u glagolaški pravopis nadošla po koja promjena, koje prijašnja stoljeća nijesu poznavala. Daleko bi nas odvelo, kad bi se utjecanje književno iz Bosne, što se pojavilo u Hrvatskoj, crtalo onako, kako se ono odražavalo u narodnom tradicionalnom stvaranju; ali se može mirne duše reći, da su glagolaši ono isto u narod donosili, što su franjevci u Bosni s velikim uspjehom širili. S jedne nam je strane knjiga vezana na potrebe vjerske, ali je s druge strane bila s toga jaka veza, koja je spajala književne slojeve s priprostim pukom, pa ako i nemamo u toj bosanskoj i glagolaskoj književnosti savremenih pretenzija, ipak nam s te strane mora biti mio taj rad, koji je u puku ostavio mnogo dubljih tragova, nego li n. pr. savremeni rad, što se razvijao u prosvjetljenijim dalmatinskim gradovima. Ovakvi nam je rad i s tim miliji, što je pored vjere otaca čuvao i njetio svijest narodnu. Zna se naime, da su se i papinski ljudi morali — osobito u Bosni — preoblačiti po običaju zemlje »alla Croata«, što je moglo ostati pod turskom upravom u živoj pameti samo po nastojanju zaštitnika naroda i branitelja vjere. Kako su radila braća na bojnome polje ruku o ruku za kakvu takvu slobodu, tako su im pomagala braća, brinući se opet za ono malo duševne okrepe, što su je držali potrebnom kršćanskomu narodu.

IV.

Vele mnogo nemamo knjiga, što su nam ostavili pisci iz Bosne. Uzrok je tomu lako naći. Službeni izvjestitelj o stanju kršćanstva u Bosni i Slavoniji piše ovako: »Nije manji progon ovdje u Slavoniji nego što je bio u prvo doba kršćanstva. God. 1635. napisao je otac Simon pismo u Rim, da propagandi ocrta, što je sve on imao da podnese. »Mnokrat otio sam pisati vašemu gospodstvu, ali nijesam mogao od velika progona i napasti, kojima nas muče i gone,

koju patimo od Ćirila patrijarke grčkoga. Kako bude ova persekutio durati jošte do [illegible] godišta, molite vaša gospostva, da se [illegible] katolik u Bosni i u Slavonskoj i Ugarskoj obrani, Sultanij [illegible], koji porodi Ćirila patrijarke [illegible] nas tri sacerdota i drža nas od [illegible] [illegible] [illegible] do nam se [illegible] [illegible] od [illegible] [illegible] na glav, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] na [illegible] [illegible], a druge pod [illegible] [illegible], a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], i [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ali ne [illegible] nas [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] po [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] od Dunava do Kaniže, [illegible] ti [illegible] i biskup od [illegible]. [illegible] Simuna nijesu [illegible], [illegible] su ga [illegible] na [illegible] [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible] za nj i za njegova [illegible] [illegible]. »I sada u Sarajevu — veli Simun — od Turaka uzimamo na [illegible] i [illegible] [illegible] i [illegible], a [illegible] i [illegible] iz [illegible] [illegible]«. Dakle da se [illegible] od smrti, treba da plati [illegible] za svoga brata veliku ucjenu. [illegible] su [illegible] [illegible] [illegible], da se [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] smrt pojedinca!

Nije lako bilo pisati pod ovakim prilikama. [illegible] su se u [illegible] [illegible] javljali dugo i dugo od turskoga gospodstva. Biskup je zagrebački [illegible] [illegible] [illegible], da [illegible], kako [illegible] [illegible] žive pod turskim gospodstvom. Takov je [illegible] [illegible] [illegible] Vilov, koji nam [illegible] [illegible], što je on [illegible]: »Sigetski [illegible] [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible], da sam ja u Vašku sv. Marte [illegible] i da su se [illegible] [illegible] [illegible]. I [illegible] [illegible] [illegible] moj [illegible] na [illegible] [illegible] i velikim [illegible] mene [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] i [illegible] turskoga [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ter [illegible], [illegible] je u Sigetu najveći poglavica, na [illegible], [illegible] je mnom s [illegible] [illegible] Turke posla; a svi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], kad sam [illegible] malo dobra imel, to mi sve [illegible] knjige su [illegible], a listove [illegible] i [illegible] [illegible] [illegible] u Siget [illegible] i [illegible] u ruke daše.«

Eto tu se dogodilo [illegible], koji je dosta da pregleda, kako žive katolici. Kako je tek morala biti onome, koji su uvijek živeli medju ovakim harambašama? Sigurno je bilo [illegible], da su i fratri izgubili svoje knjige, da su ih [illegible] uništili. U nesigurnosti, što će dan a što noć donijeti, nije čudo, da u Slavoniji prije oslobodjenja nije bilo nikakova književnoga rada. Povijest franjevaca u

OPRAVLJANJE NEVESTE.

ANTON [illegible] ŽELJ

[illegible]
[illegible] potpune sloge u radu. Radeći opet oko zajedničkih interesa vjere i crkve i svojega reda, ne može biti nikakve sumnje, da je Slavonija svu svoju duševnu potrebu u ranije doba, prije oslobodjenja, podmirivala u prvom redu bosanskom knjigom. Fratri nijesu htjeli da napuste interese za svoje osobitosti narodne ni onda, kad su učili u stranim učilištima. Bosanski su franjevci čuvali kao osobitu svoju svetinju staru bosansko-hrvatsku azbuku, upotrebljavajući je gotovo svagda u svojim knjigama i spisima. »Bosna Argentina« je obuhvatala i slavonske franjevce; što su jedni dakle imali, dobro je bilo i za druge.

U XVIII vijeku ima mnogo [illegible] dokazuju, da je bosanska knjiga znatno utjecala na pisanje u Slavoniji. Dok u drugim krajevima hrvatskim pisci pišu gdje više gdje manje ne obazirući se na sam narod, u Slavoniji se može reći, da u ponajglavnijim književnim radovima vidimo ovakovu tendenciju, kakvu je moći susresti na svakom koraku kod susjeda Bošnjaka. Slavonija je svojim oslobodjenjem došla u sasvim drugu sferu od one sfere, u kojoj je ostala Bosna još dobar vijek i pò dulje, ali za narodni kulturni i moralni stepen jedva da je u čitavom osamnaestom vijeku bilo moguće što drugo raditi, osim upućivati narod na ono, što mu je korisno, i odvraćati ga od pogrješaka, u koje je zapao u doba zatiranja od svake ruke neprijatelja. — Slavonija ide svojim novim putem i ne brine se za Bosnu.

Isporedimo li smjer bosanske knjige XVII. i XVIII. stoljeća s onim radom Hrvata iz Slavonije do ilirskoga preporoda u XIX. vijeku, naći ćemo u glavnom, da su pisci najvećom većinom svećenici. Tim je značaj njihova rada u neku ruku odredjen. Pisci su izašli iz prostoga puka, pa se služe čistim pučkim govorom onako, kako su to nalazili i kod starijih bosanskih pisaca. Bosanski franjevci pisahu upravo dijalektom, što su ga naučili od matere: jedan put pišu ikavskim narječjem, drugi put u istom djelu ima i jekavskoga govora. Ni medju spisima hrvatskim iz Slavonije ne ćete nigdje naći onakva na priliku dotjerana jezika u dijalektičnom pogledu, kako se to čita kod Kačića. Ne samo da je narodni govor kod toga bio odlučan, već je bez sumnje utjecala i stara knjiga, koju je mogao osobito poznavati član stare Bosnae Argentinae.

Književnici su u Slavoniji u XVIII. stoljeću pisali više pjesama nego oni u Bosni, ali je pjesma samo imala da zamijeni prozu bo-

sanskoga franjevca. Hrvatska je knjiga dugo zaostajala — izuzevši Dalmaciju — za savremenom knjigom drugih naroda. U nas su bile i prilike takove, da je mišljenje srednjega vijeka godilo samomu životu i narodu i piscima. Za to se ne treba čuditi, ako se u bosanskih franjevaca nalaze opisi muka od pakla, a u slavonskih pisaca ima sedmoglavih aždaja, čim se hoće u pjesmi prikazati puku sedam aždaja — sedam glavnih grijeha. Za vojnika M. A. Reljkovića (1732.—1798.) znamo, da je u svojem najglavnijem djelu (Satiru) htio popraviti one zagrebe i poroke, što su se u stoljećima uvukli u naš narod. Može biti da su i bosanski franjevci kad sa svojim učenicima mislili na prikazivanje onakih drama, kakvi su oni Držić-Divkovićevi versi Arrianovi. Za Slavoniju se zna, da je u početku devetnaestoga stoljeća prikazivan »Josip, sin Jakoba patrijarke« u narodnoj igri, a prikazivali su ga đaci vukovarski u slavu biskupa đakovačkoga Emerika Raffaya. Do duše to je bilo u XIX. vijeku, kad je u Slavoniji moglo biti poznato prikazivanje zagrebačkih klerika, no može biti ne bi bilo smiono reći, da bi se već i prije možda moglo naći gdje kakovih tragova takova posla, kad se zna već do sad, koliko je bilo dosta mladića ilirskih biskupija, koji su učili u različna vremena u tuđem svijetu, gdje su mogli doznati i za dramatski rad. Religiozna prikazivanja nijesu bila obična samo u Dalmaciji; ona su godila svagdje religioznom duhu, pa će biti valjda da je što došlo i u naše strane razmjerno dosta rano.

Isusovac Kanižlić sa svojom »Svetom Rozalijom« pokazao je, da su mu bili poznati dubrovački pisci. Po vremenu se on odnosi prema Dubrovčaninu Gjorgjiću kao Divković Bošnjak prema Držiću. No ako je po predmetu Gjorgjić († 1737.) bio uzgled Kanižliću († 1777.), to u ovoga djela ima i takovih primjera, kakvih se nađe u Divkovića, u rukopisima glagoljaša, a i u kajkavskoga pisca, krapinskoga župnika S. Fučka, kojega je djelo izašlo prije, nego li je mogao nastati spis Kanižlićev. Sigurno je utvrđeno, da je dubrovačka knjiga bila poznata nekim slavonskim piscima; neki su se za njom gdjegdje u obliku povodili, ali svakako je prije onaj stih prema narodnoj pjesmi uveden preko bosanskih pisaca nego uzet od Dubrovčana, koji se nijesu mogli da otresu zavedenih običaja od starijih pisaca. Da se jedan pisac, a u istinu uvijek »priprostiji«, u svojem radu držao drugoga, ne treba osobito spominjati.

Samoj je državi bilo stalo, da bude u zapuštenoj lijepoj Slavoniji škola. Za to i jesu Slavonci u nekim stvarima više od svojih učitelja Bošnjaka. No mislim, da su uza svu nauku, što su je ljudi

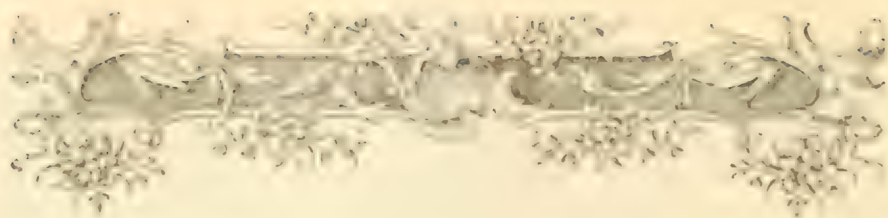
donosili kuci s tudjih učilišta, nastojali preudesiti sto vise prema narodnome shvacanju svoj rad i nastavljati ono, sto se od prije poznavalo. Tako, ako se i vidja u Slavoniji tudjinskoga duha, ipak mu se nastoji podati odora, koja nam je bila u kojem hrvatskom književnom kraju poznata. I sam je pravopis, koji se osobito isti e kod M. A. Reljkovića oznacivanjem duljine slogova, imao dosta iz gleda u prijašnjem radu hrvatskih, osobito bosanskih pisaca od prvih pocetaka. Taj gramatik slavonski dakako da je što sta naucio od Nijemaca, ali se ne smije sve uzeti samo kao tudjinsko utjecanje, već je pozajmio što i u domaćih pisaca.

Bacivši oko ovako u ono doba, kad su nam u književnom pogledu bili dijalekti za svoje krajeve knjizevni govor, nadjosmo i letimice sveza, koje su spajale Bosnu s Dalmacijom, Slavoniju s Bosnom i Dalmacijom, a Hrvatska je i onako već po svojem političkom položaju gledala na te krajeve, pa nije nikako cudo, što su se Slavonci upoznali s Kacićem, Hrvati kajkavci u pocetku XIX. vijeka povodili gdješto za ovim narodnim pisnikom, pjevajući ono svojih prigodnica. Duševna sveza nije bila doista odviše jaka u svim ovim krajevima, ali je bila svakako jača od političke zajednice. Ono doba, koje je i u nas nastojalo da prikupi sve poraskidane dijelove jednoga naroda u jednu cjelinu, imalo je već u ovim književnim, ma i slabim oslonima zaledja, i onda nije za razumna posmatrača nikakvo čudo, što su se baš Slavonija i Bosna našle već u prvi osvit zore zajedno s hrvatskim Ilirima na okupu, da porade oko svojega jedinstva — oko knjige hrvatske.

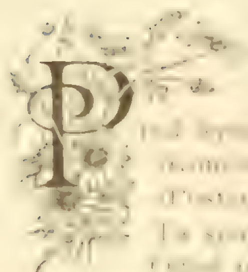

Zagreb.

Dr. Gjuro Surmin

KONČAN JE SÈN . . .

P[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Nebrojno vencev in trakóv.
[illegible]
Sadijo ženice priletne
[illegible]
Vsem tem neznan je danes smeh
Solzi se danes starček siv
[illegible]
[illegible]
Povsodi nema žalost moli! . . .
Pred mnogim grobom sem postal,
Napisov mnogo sem prebral.
[illegible]
Da lepi sèn končan je, pravi.
Kateri sèn? — al sèn življenja?
Saj to življenje sanja ni!
Resnica bridka, čas trpljenja
V dolini solz je to vse dni . . .
Kateri sèn? — [illegible]

Ko rosa jutranja blesteči:
Ta sèn, ki hip ga spremeni
V resnico grenko: »Sreče ni!
Oj bridko srcu dé spoznanje,
Da svet nebrojnih zmot je dom,
Kjer nam srce razdvaja dvom
In muči ga, skeli kesanje.
Zivljenja med — oslajen strup!
Prevare nas drvé v obup . . .
A kdor junak si, trdno stoj!
Zivljenja viher se ne boj!
Ni sèn življenje, ti ne sanjaj,
In z delom sanje si preganjaj!
Za brate delaj in za dom
Kaj mar ti zmote in kaj dvom!

Celovec.

Fran Neubauer.

IZLET IZ GOSPIĆA NA SVETO BRDO.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Ti vilo Velebita,
[illegible]
[illegible]
Ti vilo Velebita!

([illegible])

Godine 1887. početkom [illegible] [illegible] se dogovarala nas dvojica gospićkih učitelja — pokojni profesor Ivan Kos i ja, kako ćemo zajedno putovati iz Gospića u Zagreb. Školska se godina bijaše dovršila — meni prva kao učitelju — ispit zrelosti prošao, pa [illegible] [illegible] izvesti svoj naum, da školske praznike — onda još [illegible] [illegible] — sprovedemo kod svojih u Zagrebu. Na šetnji poslije večera ugovorismo, da ćemo prekosutra zorom udariti na Senj. U tu nas sastane i pridruži se k nama naš drug, pokojni profesor i pjesnik Janko Kamenar.

— Upravo sam vas tražio, reče, da vam nešto predložim. Mi smo se često razgovarali, kako bi bilo lijepo, da izletimo na Sveto brdo. Evo sada zgode: učinimo to sutra! Vrijeme je stalno, iza onomadnje kiše nije [illegible] više [illegible], pa je tako za izlete u Velebit najzgodnije . . .

Ivan i ja pogledamo jedan drugoga, pa onda obadva Janka. Časak stanemo šuteći.

— Što ti veliš na to? upitat će me Ivan.

— Brate, reci prije ti, što misliš, ti si stariji, odvratim mu ja

— Pa hajdemo! sjekne Ivan odlučno i zamane glavom. Sramota bi bila, biti godinu dana u Gospiću, a ne uspeti se na Sveto brdo. Što bi nam rekli u Zagrebu?

Na to sva tri pospješimo šetnju i uglavimo u živom razgovoru, da ćemo sutra poslije podne u dva sata krenuti kolima na Mali Halan, ondje prenociti, a prekosutra u cik zore gorom i planinom poći na Sveto brdo. Put u Zagreb odgodismo za dva dana, a kola za Halan naručismo još istu večer.

Tome sam se izletu veoma radovao; sav sam bio sretan, što smo se tako lijepo dogovorili i jedva sam isčekao čas, kad je trebalo krenuti. Tako sam bio uzbudjen, kao da će se nešto vanredna dogoditi. Od prvoga časa, kad sam ga vidio, Velebit je moju dušu osvojio i napunio za vijeka moga nekom osebitom ljubavi i svetim počitanjem. Ja se divim Velebitu i ljubim ga kao kakova velika narodnog junaka. Za moga boravka u Gospiću ja sam često sâm izlazio tamo iza jasikovačke šume na polje široko, sio na kamen-živac i gledao sate i sate u gordi Velebit pred sobom. U svako je on doba godine: i zimi svojom bjelinom, i ljeti svojim surim plavilom pobudjivao u velike moje zanimanje. Ali me je opet najviše zanimao s proljeća: gornji su slojevi još bili bijeli, sredina tamna, da ne kažem crna, a donji dijelovi već su se zazelenjeli mladim lišćem. Ovo sam zelenilo dan na dan promatrao, kako se penje sve to više. Tako je privlačio i uzdizao i moju dušu Velebit u visinu. Da, uzdizao i čistio i srce i misli. Za takova posmatranja Velebita ja sam kao boravio u nekim višim sferama vječne istine, ljepote i dobrote. Ma što da je tištalo moju dušu, ja sam se iza toga pomiren i umiren vraćao u ljudsko društvo. Sada više nisam ljudima ništa zamjerao, ako mi se i jest mnogo što u malogradskim prilikama još tričavijim činilo. I kad mi je bilo svisnuti radi pakosti ljudske ja sam samo pogledao Velebit i smirio bih se odmah do dna srca. Nije čudo dakle, da sam se tome svom prvom izletu na jedan od najvećih vrhunaca Velebita toliko radovao. Moja se je radost uvećavala time, što ću taj izlet učiniti sa dva tako vrla i mila prijatelja.

Kratko iza dva sata po podne sjedosmo u lagana kolica, iza kako je naš kirijaš Rade dobro smjestio [illegible]. Rade bijaše visok momak od kojih dvadesetak godina, [illegible]

[illegible] svojih zvonaca i praporaca.

[illegible] strižene kose i isto takove potstrižene brade, obukao se u sivu [illegible] pripravni ogrtači i pledovi.

[illegible] se upopreči ravnicom. Desno i lijevo od ceste vidiš, gdje se iz- [illegible] Amo tamo poljem razasula se lička sela sa svojim daleko raštrkanim kucicama. Tamo dalje (desno od smjera vožnje) ispeo se Velebit kao orijaški bedem, a na njegovu području zabjelasa se ovdje ondje kao kakova ptica po koja seoska crkvica sa svojim crvenim ili sivim zvonikom. Dalje tamo lijevo ponad sela Vrepca [illegible] Liku od Krbave.

[illegible] radosnije zagreboše.

[illegible]

vode u svom dubokom, kamenitom koritu. [illegible] naime u područje proljetnih i jesenskih kiša. Ljetne su kiše ovdje rijetke i kratkotrajne, pa tako je i rijeka Lika [illegible] njeni pritoci presuše onda sasvim. Od Novosela dalje ide cesta uz rijeku Liku, a čim se bliže prikučujemo Metku, to smo sve bliže izvoru Like, koji sred polja ispod Velebita ključa živo iz zemlje i nikada ne presuši. U Metku smo se ujedno već sasvim blizu prikučili Velebitu, od koga se cesta, što vodi preko Sv. Roka u Dalmaciju, više ne odaljuje, nego već pače izmedju Metka i Raduča prolazi preko velebitskih ogranaka, a iza Sv. Roka počinje se uzvijati uza sâm Velebit. Ni u Metku ni u Raduču nismo se htjeli zadržavati, nego projurismo kroz ta sela, sve to jasnije razabirući cilj našeg izleta: veličanstveno Sveto brdo, koje se u južnom dijelu Velebita nedaleko medje dalmatinsko-hrvatske ispinje do 1753 metra visine nad morskom razinom. To nije najviši vrh u Velebitu; ima ih više, koji ga za nekoliko metara nadvisuju, ali je vidik sa njega slavan sa svoje ljepote, a uspon lakši, nego li na druge glavice.

Kraj stare pošte iza sela Raduča dijeli se cesta naša na dva traka: jedan ide preko Ričice i Štikade na Gračac pa dalje zrmanjskom dolinom kraj Zvonigrada u Dalmaciju, a drugi preko Sv. Roka i velebitskog sljemena u dalmatinsko Primorje. Ovim je potonjim trakom bilo nama krenuti.

Kad dodjosmo u selo Sv. Rok, stade naš Rade pred krčmom, da nahrani konje, a i nama je bilo nužno, da se malo okrijepimo i protegnemo. Uz to nam je valjalo naći u Sv. Roku vodića na Sv. brdo, koji će nam ujedno i zairu od Halana dalje nositi, jer odanle će nam trebati pješačiti do na vrhunac. Mi tek sadjosmo s kola, kad ali pristupi k nama umirovljeni kapetan i vlastelin u Sv. Roku A. B. i pozdravi nas. Mi smo se znali s njime iz Gospića, kamo je on često dolazio — osobito zimi na zabave — sa svojom gospodjom i dvima lijepim kćerkama. Kad saznade od nas, koja nas je sreća nanijela, ne dade nam mira, van da idemo s njime u njegov nedaleki dom. Zaludu se mi izvinjavasmo, da ćemo odmah dalje, čim se konji nahrane, da nemamo vremena, da ne ćemo smetati u kući itd., on je bio tako ljubezan, da smo mu se morali pokoriti.

Naš je kapetan bio pravi Ličanin: visok, plećat, s izbočenim, orlovskim nosom sred osmagla, obrijana lica, kome i jaki, prosjedjeli brci podavahu junačan izgled. Ali je zato u tamnom njegovu oku bilo nešto tako mila, što te je odmah osvajalo. S njegovom gospodjom i kćerkama takodjer se od prije, od zabava u Gospiću,

pozdravismo. Gospodja je kapetanova bila još snažna, punana crnka, srednjeg rasta, a veoma pristala, kćerke — Anka i Milka — bijahu na materi: lijepe crnke rumena lica, živih očiju i vitka, srednjeg rasta. One su bile poznate u Lici sa svoje ljepote. Bijaše to mala i veoma ugodna obitelj, u koju udjosmo, uvedeni kapetanom. Stanovali su u razizemnoj, niskoj kući, ali prostranoj i urednoj. Lijepo nas, baš srdačno primiše majka i kćerke. Tek se je razgovor rasplео, kad eto se stvori pred nama na stolu maslaca i sira i svinjske šunke i vina. Izvrsno dalmatinsko vino, tečno i nadjeno onako krasnim razlogom, još je veću čar tome svemu podavalo. Mi smo se tu osjećali, kao da smo došli k svojim rodjacima ili starim znancima. Tako nam je to prijatno i toplo bilo u tom hrvatskom domu s jednostavnim, ali ukusnim pokućstvom, sa slikama Jelačića-bana, Strossmayera, Preradovića i Mažuranića na zidu.

U to poslaše po poznatoga dobrog vodiča u selo, starca Peru, koji odmah dodje i ugovori s nama, da će nas voditi na Sv. brdo i stvari nam nositi. Bio to malen, ali krepak starčić prosijede više kose, čvrste brade i brkova, a nemirnih, crnih očica. Dogovorismo se, da ćemo sutra u jutro, kada mi krenemo na Sv. brdo, poslati s Halana prazna kola natrag u Sv. Rok, gdje će nas čekati, a nas će pješkim putem dovesti sa Sv. brda u selo sutra po podne Pero. Morasmo i to obreći, da ćemo sutra doći opet kapetanu na večeru, koje da će se za nas samo spremiti.

U ugodnom razgovoru, šali i pjesmi prodje nam vrijeme brzo. Živo se začudismo, kad vidjesmo, da se stao hvatati sumrak. Rade je doduše već dugo pucketao pred kućom svojim bičem, a žeravi nestrpljivo zvekećahu praporcima, ali nama se ne pade na um, da se dijelimo, dok ne dodje Rade u sobu, pa nas sjeti:

— Eto noć, gospodo, a Halan je daleko na vrh planine!

Evo, Rade, evo. Samo će gospoda nešto još topla popiti, pa onda u ime božje! — oglasi se kapetan.

Mi ustasmo i stadosmo zahvaljivati, ali već donesoše pred nas crne kave i čaja, pa sada hitamo. Na to se srdačno zahvalismo i oprostismo od gostoljubive obitelji, posjedosmo u kola kao i prije, samo je sad uz Radu sjeo i Pero, naš vodič. Gospodja nas prisili, da sada obučemo ogrtače, jer sa planine propuhava hladan povjetarac, a onda naši žeravi potrkoše natječući se s povjetarcem. Na vedrom se nebu pomaljahu prve zvijezde, kad krenusmo iz Svetog Roka. Spustila se svježa lička večer, navjesnica skore hladne noći, jer u Lici su noći i sred ljeta hladne.

U živom razgovoru i ne opazismo, da su nas konji stali lagano vući uz planinu. Rade i Pero skočiše sa svojih sjedala, pa se sa strane uz kola pješice. Na to se povedosmo i mi za njihovim primjerom, pa podjosmo pješice iza kola.

Unoćalo sasvim. Bijaše prekrasna ljetna noć s milijunima sjajnih zvjezdica, što su nas svojim treperenjem tako milo pozdravljale s onih tamnomodrih visina. S jedne i druge strane ceste, koja se zmijoliko penjala uz goru, crnjela se duboka šuma velebitska u veličajnoj, tajanstvenoj tišini. Povjetarac prestao duvati, pa je tako tišina bila još veća. Samo ovdje ondje čuo se po koji cvrčak, ili bi strelovito proletjela koja noćna ptica, valjda legani, a katkad i šišmiš ispred nas. Na jednom smo mjestu pače čuli sovu-ušaru, a onda bolni, piskutljivi cvrkut neke ptice — i opet mir: valjda ju je ščepala ušara.

Nas trojica idjasmo uporedo nijemi sred nijeme gorske noći. Samo zvonca i praporci žerava ozvanjahu jednoličnim jekom, u koji se miješao glasan razgovor naših ljudi. Pero je pripovijedao Radi o svom sinu, koji mu služi kod pionira u Klosterneuburgu. Sretosmo i nekolika kola, što su išla iz Dalmacije, natovarena kožama i vinom: putuju radi vrućine više po noći, nego po danu.

Kad se nešto umorismo, sjedosmo opet u kola, a Janko uze deklamovati Preradovićeve »Noćne pjesmice«, čime nam je veoma ugodio. Na to nadovezasmo razgovor o Preradoviću i njegovoj poeziji, pa o drugim pjesnicima i hrvatskim i tudjim, dok ne dodjosmo na sami Mali Halan. Ovaj je velebitski prijesrt visok 1045 m. nad morem, a stoji tik medje dalmatinsko-hrvatske. Cesta, kojom se dovezosmo i koja preko ovoga prijesrta vodi u Dalmaciju, izgradjena je god. 1832. Tu su same dvije zgrade: jedna je pošta, a druga je lugarija. U pošti ne bijaše više mjesta, jer je poštar imao mnogo gostiju tu večer, pa moradosmo buditi lugara i moliti ga za konak. Bilo nam to doduše neugodno, jer je već bilo blizu ponoći; no lugar je — mlad još, ali ogroman čovjek — bio dobričina, pa nas rado primio i odveo kroz veliku sobu, u kojoj su spavali njegova žena i djeca, u drugu sobu srednje veličine, u kojoj bijaše jedan krevet i dugačka velika škrinja, zatim velik stol, [illegible]. Umolismo lugara, da nas u tri sata probudi, [illegible] nuti dalje. Naš nam domaćin obeća učiniti [illegible] škrinju nešto jastuka, rekavši, neka se uredimo, kako znamo, nazove nam »laku noć« i ode. Janko izjavi, da se on ne će svlačiti, nego da će za stolom na stolcu obučen koji sat prespavati. Ja sebi priredih ležaj na škrinji i legoh na pola obučen, a isto tako Ivan

[illegible] i mogli, a onda izadjosmo na cestu.

[illegible] hotice prošaptaše Preradove stihove

[illegible]
[illegible]
Tudja radost, nasa škoda
Da imala bude kraj.
Kad smo jednog oca sini
[illegible]

[illegible]

lili malo konjaka, dobro nas je ugrijala. Namirivši svoj dug kod lugara, sjednemo u kola, pa hajde krasnom šumskom cestom sjeverozapadnim smjerom od Maloga Halana; a kad cesta presta, uprti naš Pero torbake i bisage sa zairom na se, kola krenu natrag u Sv. Rok, a mi planinskim nogostupom naprijed. Pero pred nama, a mi za njim.

Još dok smo se u kolima vozili, stalo se sve većma daniti, a novi su dan pozdravljale pjevice sa grančica svojim glasnim milopojem. Najranije se oglasila crnoglavka, nešto kasnije crvendać i stjenjak. Kad smo dalje u planinu zamakli, čuli smo svaki čas kliktanje orlova, kojih imade sva sila u Velebitu, i to raznih vrsti, ali najveći je suri orao. Uz to ima ovdje i sokolova, mnogo raznih jastrebova, planinskih onih plavkastih jarebica-grivnja s crvenim kljunom i alpinskih čavka sa žutim kljunom. Od korisnih ptica osobito su zanimljivi tetrebi (Tetrao urogallus), te veoma plašljive i lijepe životinje, koje Ličani nazivlju planinskim pijevcima.

Kad smo s kola sašli, pozlatilo je sunce vrhunce gorske. Bijaše prekrasno jutro: nebo jasno modro i vedro, samo ovdje ondje razasuli se mali, pahuljasti, bijeli oblačići, a lak povjetarac potitravaše se tihano sa lišćem veličanstvene one velebitske šume, u koju smo mi sada sve dalje prodirali. Šuma, kojom smo prolazili, sastojaše najvećim dijelom od bukve, a vidjeli smo mnogo i veoma velikih javorova, dok tise — sa crvenom bojom — ima manje i to više kao grmlja. Ovdje ondje nailazili smo i na jele i smreke, ali nam Pero reče, da su tamo dolje na desno i lijevo čitave velike šume same crnogorice. Često smo nailazili na stabla podsječena, a mnoga i na zemlju oborena. Pero reče, da su to Dalmatinci učinili, jer ih je valjda lugar ili tko drugi zatekao, a oni pobjegli.

— Možda su to [illegible]

— Nisu, gospodine, — odlučno odvrati Pero. — Amo je nama daleko, a Dalmacija je blizu. Ovuda je sva sila Dalmatinaca sa svojim blagom; vidjet ćete ih kod ovaca na Svetom brdu.

Na malim šumskim čistinama nailazili smo na velike, lijepo složene hrpe sijena. Pero nam rastumači, da su to Dalmatinci sanijeli na mazgama sa planinskih livada, a kad budu u jesen salazili s blagom dolje u Dalmaciju, [illegible] se čudili, kako se može toliko sijeno na mazgama tako daleko odnijeti po uzanim planinskim stazicama

— Eh, [illegible] maju šuma ni pašnjaka na svojoj strani, pa dolaze amo k nama. A blaga imadu dosta, ali blago treba hraniti.

Put naš nije bio naporan, jer smo neprestano išli krasnom šumskom bukovinom, a nismo se mnogo trebali ni uspinjati, dok nismo došli do pod samo Sv. brdo. Pero nam je točno kazivao za svaki vrhunac, što ga vidjesmo, kako se zove, za svaku je dulibu, svaki klanac, svako vrelo on znao točno, gdje se nalazi, koliko po prilici ima do njega i kako se zove. Mi smo dakako sve to potražili na našoj specijalnoj karti, i tako smo se veoma dobro orientirali. Kod dva smo vrela počinuli, posjeli i pili vode, prekrasne one, bistre i pitke gorske vode, koja nam je tako ugodno razgonila vrućinu. Kratko vrijeme iza našega pješačenja šumom mi smo morali naći vrećice svoje ogrtače, koje je htio Pero da će nositi, pa mi smo ih nismo dali, jer je i onako imao dosta hrane i vina na sebi vući, nego je svaki od nas svoj ogrtač o ruci nosio. Gdjegdje bi malo pripostali, da se nauživamo vidika na koji bliži vrhunac, osobito na Veliki Golić (1372 m. nad morem), koji smo dugo obilazili, ili da slušamo pojev ptica i čudne one razne glasove velikih i malih grabilica. Za svaki je glas Pero znao, od koje je ptice, i kako ta ptica izgleda i kako živi, a znao je za svaku vrst i po više imena. Kakva to divna pamet u našega prostoga svijeta, i kakvo to veliko bogatstvo našega hrvatskoga jezika!

Kad smo došli pod Sveto brdo, prestade šuma, a mi se stadosmo uspinjati preko planinskih pašnjaka prema vrhuncu, koji smo sada istom jasno mogli vidjeti, jer nam je prije kao i vidik na more bio zaslonjen. Vidik smo na more pozdravili glasnim klicanjem i dulje se vremena naslađivali gledajući mnoge one barčice, jedrenjače i parnjače. Kopnena udaljina crta, što nas je dijelila od mora, nije doduše bila velika, ali bi opet još dugo trebali, kad bi htjeli prispjeti do njega, pa bilo to i prečacima.

Sunce je već bilo visoko na nebu odskočilo: bijaše blizu 10. sat. Sad nam je još vruće bilo, jer smo bili sasvim izvrženi toplim sunčanim zrakama. Često smo nailazili na zakržljalo planinsko grmlje klekovine, male azaleje i na osobite vrste bora, koji je polegnuo sasvim k zemlji (Pinus prostrata), a koji je baš za Sveto brdo karakterističan, jer se inače ni u Alpama ni na Krasu više ne nalazi, nego samo još na grčkim brdinama. Uspinjući se mi smo udisali u sebe onaj divni miris planinskih trava, kojima su pristranci Svetoga brda obilno obrasli; mi smo ih pun rukovet nabrali. No nigdje ne nadjosmo ni crvene alpinske ruže ni baršunastoga bijeloga runolista, jer ih u tom dijelu Velebita ni nema. Uz put smo našli i nekoliko karakterističnih kukaca (od roda Carabus).

Ovdje ondje bijaše više stabala na okupu, gdje bi u hladu ovce plandovale. Vidjeli smo na tisuće ovaca, gdje pasu sa strane Svetoga brda, a medju njima dalmatinski pastiri sa [illegible]. Eh, mogao bi vuk ili medvjed, pa treba! Kad smo se na jednom ovčijem plandištu više od vrućine, nego li od umora odmarali, stvore se na jedared pred nama tri dalmatinska pastira. Bijahu to ljudi srednje veličine, ali lijepi, jedri, zdravi. Najstarijemu je moglo biti oko 50 godina, srednjemu oko 30, a najmladjemu oko 20. Odjeveni bijahu u modre, široke dimlije i kratak, modar haljetak, za kožnim pojasom kubura i nož, na nogama laki opanci, a na glavi crvena, mala, dalmatinska kapa. Bijahu to uredni, čisti ljudi; njihov izgled bijaše ozbiljan i kao nešto zabrinut, no nimalo neprijatan.

— Pomozi Bože, gospodo! pozdrave nas.

— Bog pomagao i vas, planinski pastiri! odvratimo im.

— Hoće Bog, gospodo, slava mu! samo da ljudi ne odmognu, — reče najstariji pastir sa gustim plavim brkom i glatko obrijanom bradom.

— Ee, što kome ne pripada po pravu, lako će i izgubiti! dovikne im naš Pero, na što mu najstariji mrko zapovjedi, neka muči, o tom da će gospoda odlučiti. Mi se samo zgledasmo, jer nismo znali, o čem se to radi. Ali kad najstariji pastir uze dokazivati, da su to njihovi pašnjaci od starine, razabrasmo, da nas ti ljudi drže za komisiju, koja je doista u one dane imala izaći u planinu, razvidjeti preporne pašnjake i odrediti, koji će biti Dalmatincima, a koji Ličanima. Mi ih uvjeravasmo, da mi nismo ta komisija, ali oni nam pravo ne vjerovahu.

— Pa zašto su dakle gospoda došla amo? upita nas najstariji, a kad smo mi sve jasno rastumačili, uze pomalo nestajati njihove zabrinutosti.

— Bih li gospodo, da vam ispečem janje? — ponudi najstariji.

— Hvala, rekosmo, imamo dosta jela uza se.

— A što bi stajalo, da nam ispečeš janje? upita ipak Janko.

— Ništa, ništa, gospodo, imamo ih mi dosta! — odvratiše i odmah potekoše, da će klati, a mi ih jedva zaustavismo.

Iz razgovora, koji se je na to raspreo, razabrasmo, da je srednji pastir, koji je bio nalik najstarijemu, njegov sin, a najmladji sinovac.

— Ej da mi je vode! — zaželi Ivan.

— Odmah će je biti, gospodine! reče najstariji pastir, pa će najmladjemu, koji još ne imadjaše ni brk[illegible] Dede, brže pote[illegible]

[illegible] minuta donese tikvicu vode iz dosta daleka vrela.

[illegible] da smo jedva razabrali, što viču, dok njih ni ne vidjesmo.

[illegible]

Okrenuvši se opet k moru, uzesmo promatrati brodice i par- [illegible] za vedrine u zoru pred sunčev izlaz ili u veče odmah poslije [illegible]

obrasao bujnom i gustom šumom, a prema moru pokazuje pusta i gola svoja rebra — sivi kamen-vapnenac, od koga se najvećim dijelom ova gora kao i sav Krš sastoji.

Dojam vidika sa ovako visoka planinskoga vrhunca ostaje neizbrisiv u duši. Tu tek pravo osjetiš, kako je maleno sve, što je ljudsko, a kako je velika i krasna priroda, naša sveopća majka i kako je silan Bog, naš sveopći otac, koji u prirodi neprestano gradi i razgradjuje. Mi smo ljudi kao crvi zemaljski maleni i neznatni, ili kao jednodnevne muhe, koje na svijetlom suncu polijeću u visine, a u tamnoj ih noći nestaje zauvijek. Da se žalostimo radi toga? To ne bi koristilo. Ljubimo se radje svi ljudi medju sobom, jer je ljubav ono, što ljude najviše približuje božanstvu. Prije svega ljubimo svoj dobri narod i svoju lijepu domovinu, i poradimo o njihovoj sreći. To je bio i tema našega razgovora za promatranja lijepoga vidika, pa onda zapjevasmo »Lijepa naša domovina!« Pero i dalmatinski pastiri udariše s nama u slogu, i tako zaori naša himna sa vrhunca Svetog brda kao naš pozdrav domovini miloj i svetoj, kao izraz naše ljubavi i udivljenja radi ljepote naše zemlje radi miline našeg mora i radi svijetle vedrine našeg neba.

Sada istom, — baš je podne bilo, — spremismo se, da jedemo. Za čudo prije nismo osjećali glada, samo smo žedni bili, — valjda radi vrućine i umora. Ali sada, kad se odmorismo i ohladnismo, otvori nam se na ovom čistom gorskom zraku silan glad, kome ljudski udovoljismo. Bilo je dosta toga, pa smo mogli ponuditi i Peru i Dalmatince, koji iza nekoga nećkanja bratski prihvatiše. Kako nam je tek svima iskričavo dalmatinsko vino sladilo!

Kad založismo, diže se Janko s punom čašom u ruci i nazdravi uz poklik: »Živjela Hrvatska!« prvu zdravicu biskupu Strossmayeru, spram koga bi pokojnik veliko svoje štovanje rado svakom zgodom isticao. On reče, da mu godi na ovoj ponajvišoj glavici velebitskoj sjetiti se, kako je biskup Strossmayer jedan od najvećih Hrvata XIX. stoljeća, baš s toga, što je tako mnogo uradio oko prosvjete našega naroda. Kako je vidik sa Svetoga brda velik i jasan i krasan, takav da je i duševni vidik našega biskupa. Hrvatski učitelji treba prije svega da budu pioniri prosvjete svoga naroda. Našem velikom prosvjetitelju hrvatskom, treba da pošljemo [illegible] pozdrav sa ovoga Svetoga brda mi učitelji hrvatski, okruženi zastupnicima dobroga našega puka s jedne i druge strane Velebita. Janko završi svoju zdravicu s poklikom: »Živio biskup Strossmayer!« što mi svi oduševljeno prihvatismo skočivši na noge i kucnuvši se sa Jankom.

Kad opet posjedosmo, reče Pero:

— Ja sam mislio, gospodo, da ste vi profesori, a sad rekoste, da ste učitelji?

Mi se nasmiješismo, a Janko mu razjasni:

— Mi smo i jedno i drugo, ali mi se ponosimo imenom učitelja, jer je to ponajdičnije ime na svijetu.

Te riječi potaknule Ivana, te nazdravi učiteljstvu. On izrazi želju, da bi on, kao i svi hrvatski učitelji uvijek bili vrijedni svog dičnog imena i svetom proniknuti veličinom svoga poziva: da budu graditelji bolje budućnosti svoga naroda, da budu vjerni svećenici u službi hrvatskoga genija, da u nebučnom, ali ozbiljnom radu polažu temelj narodnoj zgradi. To da će postići samo onda, ako budu svom dušom ljubili svoj narod i njegov napredak, ako budu ljubili omladinu našu i ako se budu medjusobno svi ljubili kao braća — »kako se i mi evo ljubimo, braćo draga!«

Time je [illegible] pokojni Ivan svoju zdravicu, a izgovorio ju je tako milo i sa toliko prave ljubavi, da smo se svi trojica [illegible] i zagrlili. [illegible] Poslije smo se u razgovoru [illegible] da smo sve taj čas posve drukčije osjećali i mislili. Sve misli i sva čuvstva, što su nam toga razdraganom dušom strujala, sjedinjavala su se u jednoj živoj želji: da ozbiljnim i poštenim radom za svoga života [illegible] rodu svome. Ta je želja bila kao neki zavjet i žrtva, [illegible] Bogu na visini Svetoga brda.

Kad smo u razgovoru malo posjedili, reče Janko, a Ivan mu potvrdi: da je sada na meni red zdravicu, pošto su i oni to učinili. Ja na to ustadoh i rekoh po prilici ovo:

— Braćo! Nazdravljam našem novom milom zavičaju, Lici, domovini duha, zavičaju nerodjenom, ali dragu kao i rodjenom. Lika nije kulturom razvijena, ali je njena romantična gordost od neodoljiva čara. Želim vam, da bude naš učiteljski rad od koristi Lici kao i svemu rodu našemu. Želim tek, da iz junačke krvi, kojom je Lika obilno natopljena, nikne divni cvijetak ljubavi za slobodu duha, za prosvjetni rad, za djela mira. Neka vila Velebita bude angjeo rata, kad neprijatelji zaprijete domovini, ali u mirno doba neka bude navjestnica sloge i ljubavi svemu rodu našemu! Da živi Lika, da bude ponos i dika domovine hrvatske!

Prijatelji rado prihvate moju zdravicu, a na to nam se vine iz grudi pjesma vili Velebita. Kad se napjevasmo, polegosmo i uzesmo se razgovarati. Najviše nas je zabavljao najstariji od dalmatinskih pastira.

— Zna se, gospodo, reče on, da smo mi bili nekad jedno, ali nas je dušmanin rastavio.

— Kad smo to bili jedno, — htjedoh ga ja iskušati.

— Pa za kralja našega Zvonimira, — odvrati on ponosno.

— Otkud vi to znate? — upita ga Ivan.

— Naš plovan nam to reče, izjavi on prostodušno i odmah nastavi: Gospodo! Ovamo je od vajkada dolazilo mnogo gospode, pa i gospodja ali nikada nisu govorili hrvatski, a nas nisu ni gledali. Oni su iz Gospića govorili njemački, a ovi amo iz Zadra talijanski. Mislio sam već, valjda ni nema hrvatske gospode. Hvala Bogu, što sam to dočekao, e su se i naša hrvatska gospoda ovamo na Sveto brdo uspela!

Nas su ove priproste, ali tople riječi obradovale, no i ražalostile. Kad li će biti kraj tudjinstvu u našoj zemlji i zašto naš svijet još uvijek tako slabo mari za svoje?

Poslije ispitivasmo Dalmatince o njihovu životu na planini kod ovaca i o njihovim prilikama kod kuće. Oni nam rekoše, da prije jesenskih kiša silaze kući u Dalmaciju, a čim gora lista u proljeću, eto ih s blagom u planinu. Onda nam mnogo pripovijedahu o medvjedima, vukovima, divljim mačkama, risovima i drugim zvjerovima, te o svojim borbama s njima. Za divokoze izjaviše, da ih u onom dijelu Velebita nema, nego samo po čuvenju znadu, da ih u sjeverozapadnom Velebitu ima, ali i tamo rijetko. Mi ih pitasmo za bijelog alpinskog zeca, ali toga nisu poznavali. U opće nam tako bistro i jasno odgovarahu na sva naša pitanja, da nam je njihov život postao sasvim poznat. To je život mukotrpan, pun borbe i rada, ali ima u njem i poezije. Kad se razgovaraš s ovim ljudima, moraš ih zavoljeti i poštivati radi velike njihove moralne snage, što izbija iz svega njihova bića, i radi prirodne njihove i bistre pameti.

Ja sam slušajući pastire ležao na ledjima i zurio u nebo, pod kojim je u taj par veličanstveno i mirno plovilo nekoliko orlova. Osobito se je jedan krstaš-orao vio u krug u priličnoj blizini upravo nad nama, tako te ga mogasmo lijepo posmatrati. Pastiri nam pripovjediše, kako orao hoće i janje iz stada da odnese, a najveću će zmiju ščepati velikom lakoćom. Orao mi je simbol duha slobodna čovjeka, ali i slobodna, ponosna i jaka naroda. Ja bih želio, da i moj narod bude kao orao, pa da ščepa i usmrti zmiju nesloge i janje mlitavosti svoje.

Bio je blizu 4. sat, kad se digosmo, da ćemo natrag, no ne putem, kojim smo bili došli, nego drugim, poprečnim, ali veoma

strane, ravno prema Svetom Kuku. Mi smo morali radi strmine najprije s vrha saći prema morskoj strani, a tek kasnije okrenusmo prema Svetom Kuku. Dalmatinci su nas pratili sve do zaokreta, a onda se rastasmo kao prijatelji, mi im pružismo ruke, a oni nam mnogo zahvaljivahu za jelo i vino, dok se mi njima zahvalismo što su nas pratili i lijepo nam pripovijedali.

Kad smo već gotovo do podnožja Velebita došli bili, dovede nas Pero do jednog ponora, da ga pogledamo. To je bio silan jaz, ponor sred zemlje strane sa niz velikih ploča vapnenca, koji od [illegible] sasvim tamom. Mi bacasmo kamenčiće u taj ponor, pa smo još koji časak poslije čuli, kako se ti mali kamenčići odbijaju od stijena, dok napokon ne pljusnu u vodu. Ovakih kamenih provalija, podzemnih pećina i rezervoara za vodu ima u Velebitu kao u opće u Kršu vrlo mnogo, jer se vapnenac lako kruši i puca od uzduha i vode.

Dalje malo naidjosmo u dolini na dvije vode, od kojih je jedna izgledala kao malo jezero. Pero nam reče, da to sve ljeto obično presuši, ali sad je bilo vode još od zadnje kiše.

— Ovamo, — tako nam je pripovijedao naš Pero, — zabludi katkada i po koji lovac. Tu ih vidi, gospodo, kad se vile ovdje na dogovore i igranke sastaju.

— A, nema vila! — dobaci mu Ivan.

— Ima, gospodine! uskliknu će Pero, ja sam vidio.

— Što si vidio? upitamo ga.

— Vilu sam vidio, gospodo! — sasvim nam odlučno uzvrati Pero. Išao sam jednom noću o punoći tamo dolje niže cestom kraj Velebita, ali ona sjedi na kamenu uz cestu. Vidio sam točno, bila mjesečina kao dan. Sjedi ona, pa češlja svoju dugačku, crnu kosu zlatnim češljem, sve se prelijeva u mjesečini. A lijepa je kao i najljepša djevojka, samo su joj noge kao u koze, tek krila ima kao angjeo, a bijela kao i labud. Ja joj nazovem dobar večer, posestrimo! — a ona mi samo namigne, neka idem s mirom dalje.

Mi se nasmijasmo, pa krenusmo naprijed. Još je bio dan, kad dodjosmo u Sveti Kuk, premda smo išli polagano i često otpočivali, jer nas je spuštanje niz strmu Velebitinu veoma umaralo. Kapetan nas je čekao na cesti kod prvih kuća u selu i odmah nas uveo u svoj dom. Tu nas odvede u posebnu sobu, da se umijemo, i posla nam slugu, koji nam očisti odijelo i cipele. Kad smo se tako meduti bili, odvede nas kapetan u blagovaonicu, kamo naskoro dodjoše i gospodje s kćerkama. Dakako da smo sada i poslije za ve-

čere morali mnogo pripovijedati o svojim doživljajima toga dana i o utiscima našega izleta. Lijepo društvo, dobra večera, pa izvrsno vino tako su nas okrijepili, da nismo osjećali nikakova umora. Kapetan nazdravi nama izletnicima vrlo srdačno, a Janko mu odgovori u ime nas oduševljenim govorom.

Iza toga se još mnoge zdravice obredaše, popraćene pjesmom našom i oduševljenim klicanjem. Svi smo bili veseli, a prijatelj Ivan bijaše upravo sav razdragan.

Poslije je kapetan pripovijedao o svojim doživljajima u ratu od god. 1848., o banu Jelačiću i o pokojnom pjesniku Lavoslavu Vukeliću. On pače donese »Književno cvijeće« ovoga Ličanina, pa umoli Janka, da nam koju pjesmu njegovu izdeklamira, čemu se ovaj rado odazva. Osobito nas se sviju dojmio čuvstveni Vukelićev »S bogom Lici!« u Jankovoj čuvstvenoj deklamaciji. Pa kako i ne, kad je već početak tako lijep:

Srce mi [illegible]
Tako mi [illegible]
D'jelit se s tobom sudbina mi reče;
Al' ti se [illegible]
Što dalje [illegible]
Srce što gubi, sve više poznava.

Na to je kapetan pripovijedao jedan svoj doživljaj s Vukelićem.

— Bilo nas desetak, — reče on, — najviše časnika, u uglednoj porodici hrvatskoj, pa govorili, kako je to već bila naša slabost u pokojnoj granici, svi njemački. U to bane medju nas Vukelić, onda je bio i on časnik, pa zagrmi: »Sramota! Zar ćemo i u našim kućama i medju se, kad smo sâmi, švapčariti! Ta jesmo li Hrvati! I nitko više ne smjede u našem društvu da probesjedi ni riječ njemački!

Kasnije skrenuo naš razgovor na nekadanje ličke hajduke, a kapetan će reći:

— Gospodo, hajduke je u Lici rodila nepravda i nevolja. Tamo su u Bosni Turci, a ovamo vojnički časnici počinjali često mnogo zuluma, a narod ponosan, pa se ne da! I ne dao Bog, da bi nam ikad narod na to spao, te bi mogao od njega svak raditi, što bi htio. Ali kažem vam gospodo, u ličkih je hajduka bilo [illegible] viteštva i junaštva uza sva ona nedjelja, što ih katkada počiniše. Vukelić je ono po istini prikazao u svome »Hajduku Radi«.

Uzesmo se jadati, kako je Lika i danas na zlu glasu ni kriva ni dužna, a amo nema kraja u monarkiji, gdje bi putniku bila veća sigurnost, nego li je danas u Lici.

Kad se tako zabavismo i razgovorismo, skoči Janko na noge, a mi za njim, pa da se zahvalimo gostoljubivoj obitelji i od nje oprostimo. Bijaše već jedanaest sati. Na rastanku smo još ispjevali »Junak sam iz Like«, pa to popismo čaj, pa se spremismo u kola.

Zetavi se veselo jurili kroz tihu, ambrozijsku noć. Kao da ih tjesi nevidljivi genije, veselo su se i oni zaželjeli svoje kuće. Mi smo svaki čas uza svoj zvijezda pogledali na Velebit, a osobito na glavicu Svetog brda, šta nam se gotovo nije iz očiju izgubilo i raspredali uz to doživljaje prošloga dana. Iz daleka se čuo lavež pasa, a kad bi naša kola zagrmjela kroz koje zaspalo selo uz topot konjski i zveket lanaca i praporaca, pozdravljala bi nas lavežom čitava rulja pasa. Kad smo bili uz Bilaj, već se je prevelo u sav mah čudi, a nebo na istoku počelo se rumeniti navješćujući novi krasan dan. U Gospiću se pred Jankovom kućom rastadosmo.

Priličan je broj godinica prošao od toga izleta, ali meni je ostao u pameti kao mila uspomena na pokojne mi vrle prijatelje. Ima uspomena, koje mi dušu, kad hoće da klone pod teretom života u zemaljsko blato, uzdižu u svijetlu vedrinu. Medju takove uspomene spada i ova.

Zagreb.

Robert Pinter.

POČETEK GAJEVIH „NOVIN“ IN „DANICE“.

Po novih virih.

Doba preporoda jugoslovanskih plemen, posebno pa doba ilirizma, njegovega največega in najzanimivejšega pojava, predstavlja se nam še danes kot nekak čudež. Vendar tudi ta čarobni čas mladeniške navduševnosti in plodovite delavnosti je le rezultat velikih evropskih dogodkov in idej na začetku 19. stoletja. Primer sosedov, posebno Nemcev, in pa napredek severnih slovanskih bratov sta vzbujala poleg še drugih vzrokov tudi Slovence, Hrvate in Srbe k novemu življenju, in ni slučajno, da se je novo književno in narodnostno gibanje začelo okoli l. 1830. ob enem v Ljubljani, v Zagrebu in v Gradcu, odkoder je ilirizem dobil več moči, posebno pa svojega glavnega pesnika, Stanka Vraza.

Prvo periodično delce je začelo izhajati v Ljubljani že l. 1830., namreč almanah »Kranjska Čbelica«. Zagreb pa se ponaša s prvim časnikom in književnim časopisom. Z njih postankom v l. 1835. se veže začetek ilirizma vendar ne popolnoma pravilno, še bolj pa se precenjuje vpliv Lj. Gaja na početek nove dobe v življenju hrvaškega naroda.* Gaj je zares širil ideje pesnika »Slávy Dcere« po Hrvaškem, ali do l. 1835. je izdal samo svojo »Kratko osnovo« in v njej predložil nov »organičen« pravopis po češkem vzoru, katerega pa ni nikdo rabil in še on sam se je moral držati starega, ko je začel izdajati svoje »Novine« in »Danico«. Bolj temeljito in uspešno so nove ideje širila dela Šafaříkova in Kollárjeva**; marsikaj so

* Posebno [illegible] tiskat izdano brošuro: »Sollen wir Magyaren werden [illegible]

prinašali hrvatski dijaki naravnost iz Gradca, Dunaja in Pešte, kjer so se seznanjali z književnim napredkom Čehov, Poljakov in Rusov. Še bolj pa z nemško književnostjo, ki je pod vplivom romantizma že vzbudila [illegible] k materinskemu jeziku in k domači zgodovini (Vaterländisch) [illegible] Hrvate (in Slovence) je vzbujala tudi srbska književnost [illegible] »Letopis« Matice Srpske [illegible] tudi pa zbirke srbskih narodnih pesmi*** in vsa delavnost Vuka Karadžića, katero je vzbudil Kopitar na Dunaju, ter slavil sam in pa s pomočjo Jakoba Grimma in Goetheja, izmed političnih dogodkov moramo misliti na [illegible] antagonizem proti magjarskim težnjam, kot n. pr. Slovenci so se [illegible], morda tudi na osvobojenje Srbije in Grške, na rusko-turško vojsko l. 1829, na [illegible] po vsej Evropi, na poljsko revolucijo na Francoskem, na [illegible], na [illegible] »Mlade Italije«.

Brez Gaja in pred Gajem je nastopila v novem duhu tudi na Hrvatskem cela vrsta domačih pisateljev in navdušenih mož, posebno mladih, kakor P. Štoos, Rakovac, [illegible], Jos. Marić, Smodek(?), Der-

[illegible]

— ** Še I. letnik »Danice« br. 23—25. (kakor je gori rečeno) prinaša članek Kollárjev: »Nekoliko rečih o tom, kako se naša braća Slavenci u Vugerskoj [illegible] — *** [illegible] Vraz brez njih ni hodil niti spat.

kos, Vakanović. Bilic tom je dal Ilircem nemški pisano slovnico že l. 1833. pred Babukićem, ta pa je svojo že l. 1832 [illegible] in dr.
V krogu teh narodnjakov ali rodoljubov, da rabimo sedanji izraz, ki so staremu »domorodec« dali skoro popolnoma drug pomen, ne moremo dovolj visoko ceniti blagega grofa Janka Draškovića, ki je s svojim državniškim umom jasno izrazil ves ilirski književni in politični program že l. 1832. v svoji prekrasni »Disertaciji«. Da je ta starec z mladeniško dušo bil že takrat pravi vodja Ilircev, priznava Lj. Vukotinović, ki mu je posvetil svoje »Ruže i trnje« l. 1841. »na uspomenu godinah 1833... 1834«. Škoda, da grof Janko Drašković ni bil več bogat, kajti drugači bi hrvaški narod lahko že takrat dobil svojega Štefana Szechenya in prednika J. J. Strossmajerju.

Vrelo je torej takrat povsod med Hrvati v domovini* in na tujem; Babukić, Kurelac, oba Mažuranića, Vukotinović, Vraz in drugi mladeniči so se pripravljali za svoj poklic, tako da je imel Gaj, ko je nastopil, naenkrat veliko število izvrstnih sodelavcev, ki so, kakor natančno vemo, večinoma zanj pisali. Izvrstno pa je Gaj igral ulogo agitatorja in celo preroka ter navzlic vsem slabostim prvega hrvaškega žurnalista ostane njegova velika zasluga, da je stvaril novim idejam in mladim močem primerno pozorišče; po njem je zasijala »Danica« vsem Hrvatom in drugim južnim Slovanom.

Jeli Gaj sam sprožil misel hrvaških »Novin«, ne vemo; rodila se je lahko v krogu hrvaških rodoljubov, ki so l. 1832 stvarjali ilirski program, kajti potreba hrvaškega javnega glasila se je povsod čutila, ko se je bližal in še bolj ko je zboroval znameniti ogrski državni zbor od l. 1832. počemši, na katerem so Hrvati morali braniti svojo samostalnost in celokupnost ter se boriti proti širjenju magjarščine na Hrvaško. Gaj se je bil torej lahko lotil tudi dela, katero so mu drugi svetovali, vendar zdi se mi, da je on tudi iznašel »Kolumbovo jajce«, kakor prav dobro imenuje njegovo početje E. J. Tkalac.** Na vsaki način pa mu te misli niso vdahnili dunajski dvorni krogi, kakor so trdili Magjari,*** še manj pa je bilo k temu treba ruske »panslavistične« agitacije, o kakoršni se tudi Magjarom blodi.† Dosedanja poročila, se bolj [illegible]

* [illegible] Kollarjeva [illegible]

** [illegible]

† [illegible] Hrvat. [illegible]

iz arhiva dunajskega ministrstva za notranje reči* pripovedujejo nam [illegible], s kakimi težavami in po kakem potu je prišel Gaj k svojemu cilju.

Ko je Gaj končal pravniške študije v Pešti, je vstopil po takratni navadi kot »juratus« pri banski stolici v Zagrebu, t. j. moral je hoditi pri sejah banske stolice, da se seznani s pravniškim postopanjem, in praktikovati dve leti pri kakem advokatu, da se pripravi za kako javno službo.** V pravniških krogih si je pridobil Gaj dobro ime. Lani zagrebški advokat Mirko Delivuk [illegible] 28. maja l. 1834. na Dunaj predsedniku najvišjega policijskega urada, grofu Sedlnitzkemu, »dass er seinen Jurat als Tabulae Banalis Juratus beendet zu werden verdiente, und bei der bevorstehenden nächsten Banal-Tafel-Sitzung als Utriusque Censurum Advocatus zweifelsohne qualificiert werden wird«. Ta javni položaj Gajev, dobro ime njegovega pokojnega očeta, ki je zapustil svojo lekarno v Krapini starejšemu sinu, dediščina kakih 2000 gld. in pa prijetno vedenje, zaradi katerega je bil povsod priljubljen, vse to je Gaju lahko dalo pogum k njegovemu podjetju in mu je potem mnogo pomagalo, da mu je bilo dovoljeno.

Prošnjo za »privilegij«, da sme izdajati v hrvaškem jeziku »novine« (Zeitung) politične in slovstvene,*** pod naslovom »Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska«, je vložil Gaj pri kr. ogrskem namestniškem svetu (konzilijo) v Pešti l. 1832., kar nam je po zagrebških virih razjasnil Tade Smičiklas.† Na vprašanje konzilija so vse županije na Hrvaškem prošnjo priporočale, jako lepo jo

* [illegible] — ** [illegible] Präsidialakten Nr. [illegible] ex 1834. — *** [illegible] Zeitung [illegible] Gaj [illegible] Vienac [illegible] XVIII. [illegible]
† [illegible] tem posla z Gajevo prošnjo, so prenesli iz Dunaja v Pešto.

je podprla zagrebška z razlogi, ki so popolnoma [illegible] takratnih romantičnih patriotičnih teorij; samo Dane Josipović, komeš turopoljskega kmečkega plemstva, ki je po tem igralo tako žalostno ulogo v zgodovini hrvaškega naroda, se je že takrat branil proti naprednejšim željam svojih rojakov. Iz pisma, ki ga je pisal prof. Moyses grofu Sedlnitzkemu 27. maja l. 1834. pa še vemo dalje, »dass sich der bessere Theil der hiesigen Einwohnerschaft wirklich zu Gunsten einer in der kroatischen Sprache herauszugebenden Zeitung erklärt hat. Alle königl. Freistädte Kroatiens, alle Komitate dieses Landes, der Hh. Bischof sammt vielen Gliedern des Domkapitels, ja selbst die angesehensten Mitglieder der letzt abgehaltenen Regnicolar-Versammlung haben sich zu Gunsten einer solchen Unternehmung offen ausgesprochen«.

Vendar vsi ti glasovi merodajnega hrvaškega javnega mnenja niso prepričali ogrskega konzilija, ki na noben način ni hotel dopustiti »političnih novin«, zaradi literarnega časopisa pa je od Gaja zahteval, naj dokaže, da ima sposobnost za taki posel in dovolj kapitala, s katerim bi jamčil, da bodo naročniki dobivali list vsak teden ali mesec.* Tudi ti pogoji ne pričajo o dobri volji ogrskega konzilija, ki je potreboval za ta odgovor celo leto; vsebina zadnjih besed pa je bila za Gaja naravnost razžaljiva, kajti on je hotel svoje novine izdajati dvakrat na teden.** Vendar Gaj je gotovo dal take garancije, proti katerim konzilij ni mogel ugovarjati: ni namreč res, da je Gajevo prošnjo odbil, ampak dal mu je samo »die Bewilligung zur Herausgabe einer litterarischen Zeitschrift in kroatischer Sprache, jedoch mit Ausschluss politischer Tagsneuigkeiten«.

Ogrska vlada je torej dovolila tako »Danico«, kakoršna je pozneje izhajala enkrat na teden kot literarna priloga »Novin«. S tem pa Gaj in njegovi rojaki niso bili zadovoljni. V razburjeni politični dobi, ki je nastala, čutili so najbolj potrebo političnih novin. Na ogrskem državnem zboru se je razpravljalo o tak mnogih in tak važnih predmetih, da ni več zadoščevalo staro sredstvo političnih brošur, tem bolj ker se je sploh razširilo občno zanimanje za politične dogodbe po celem svetu. Gaj sam je tudi na to mislil,

* Smičiklas, Rad [illegible] — ** Grof Sedlnitzki [illegible] 1834., pisal [illegible] Dehvarku in prof. Moysesu [illegible] Zagrebu [illegible] Samoboru. [illegible] Sedlnitzky v omenjenem pismu [illegible]

če se bo njegov list s političnimi novicami bolj širil," in sam grof Sedlnitzky je potem priporočal cesarju Francu njegovo prošnjo s tem, da bo s političnimi novicami, katere lahko posname iz drugih časnikov, toliko pridobil, da bo mogel plačevati za druge prispevke in pa listu postaviti kolikor mogoče nizko ceno, da bo imel tem več naročnikov.

Gaj se je torej obrnil s prošnjo na dvor (Hofgesuch) naravnost do cesarja in kralja Franca I., pri katerem so hrvaški politiki z grofom Jankom Draškovićem je iskali zaslombe proti magjarskemu pritisku. O tej prošnji je ogrska dvorna kancelarija poročala cesarju še 29. avgusta l. 1843, težkone ugodno za Gaja, kajti s kabinetskim pismom z dne 12. novembra l. 1844 je dobil grof Sedlnitzky, predsednik c. kr. policijskega dvornega urada (Präsident der k. k. Polizei-Hofstelle) nalog: „Mir baldmöglichst** charakteristische Notizen über Ludwig Gaj vorzulegen, und sich unter einem gutächtlich zu äussern, ob es keinem Bedenken unterliege, dem Gesuche und dem hierauf gestützten Antrage zu willfahren, und im Bejahungsfalle, unter welchen Modalitäten es allenfalls zu geschehen hätte." Ako je ogrski dvorni kancelar grof Reviczky res cesarju priporočal naj ugodi Gajevi prošnji, moremo si to tako razlagati, da je kot pravi državnik hotel tudi Hrvatom privoščiti narodni razvitek, za kakoršnega se je v korist svojega naroda uspešno boril proti nemški dvorni stranki, še bolje pa tako, da je kot intimus cesarjev*** imel njegovo zaupanje. Da so cesarja — in morebiti tudi Reviczkega — pridobili za Gajevo prošnjo vplivni Hrvati in njih prijatelji na Dunaju, vidi se iz tega, da je Franc I. zahteval najprej poročila od svojega ministra za notranje reči (ta urad je imel [illegible] grof Sedlnitzky), ki je proti volji Magjarov bil najvišja policijska in cenzurna oblast za vso monarhijo.

Grof Sedlnitzky se pa s svojim poročilom nikakor ni požuril ter več nego šest mesecev ni ničesar storil, kar bi se dalo zasledovati po aktih. Vsegamogočni mož sploh ni bil hiter pri delu, in Gajeva prošnja mu gotovo ni bila tako na srcu kakor njegovemu

[illegible] — * Sedlnitzky pravi v omenjenem pismu, da Gaj [illegible] die politischen Tagesneuigkeiten [illegible] — ** Podčrtano v izvirniku. — *** Fr. M. [illegible]

gospodarju. Magjarska legenda, da so dunajski [illegible] državniki s posebno hitrostjo izigrali Hrvate proti veliko-magjarskim težnjam, po takem ni utemeljena. Na vsak način državni kancelar grof Metternich **uradno** nikakor ni vplival na rešitev Gajeve prošnje; v državni kancelariji (Staatskanzlei) ni o njej nikakega sledu.* Radi verujemo, da je Gaj imel pri njem dolgo avdijencijo in si pridobil tudi njegovo podporo, ali da je prebrisani diplomat razlagal komaj polnoletnemu juratušu** svoje načrte, o katerih je tudi nasproti svojim najboljšim znancem (seinen Intimsten) vselej molčal,*** nikakor ni verjetno.

Vpraša pa se, kedaj je bil Gaj na Dunaji ter imel ono imenitno avdijencijo pri cesarju Francu I., ki ga je vprašal, imajo li Magjari novine, ter po svoji prosti zdravi pameti razsodil: »Ako morejo Magjari pisati novine, zakaj ne bi mogli tudi Hrvati?«† Po vseh poročilih moramo soditi, da je bil na Dunaji samo enkrat. Misliti pa se more na jesen l. 1833. ali pa na spomlad l. 1834. Po pripovedovanju Tkalčevem†† bi se to bilo zgodilo l. 1833. Zdi se res verjetno, da je Gaj po svojem neuspehu v Pešti šel takoj na Dunaj, kamor je imel Kollárjevo priporočilo na grofa Jana Kolovrata, predsednika splošne dvorne kancelarije, ki je bil dober slovanski rodoljub, kolikor je to pri birokratu bilo mogoče.††† Ako k njegovim in Metternichovim priporočilom vzamemo še avdijencijo pri cesarju Francu I. in pa zanimanje vplivnega nadvojvode Franca Karla (očeta cesarja Franca Jožefa), ki se je takrat češki in hrvaški učil, za Gajevo podjetje, potem pač ne bi mogli razumeti, zakaj se Sedlnitzky celega pol leta za Gajevo prošnjo ni nič brigal. Brzkone so tukaj tudi pomešani razni vplivi ter vsi postavljeni že v ono dobo, ko so dosedaj neznani ljudje pridobili cesarja Franca in morebiti že tudi nadvojvodo Franca Karla na toliko za hrvaške novine, da je cesar od Sedlnitzkega zahteval poročilo o njih in Gaju.

Gaj sam je bil na Dunaji gotovo l. 1834., ker M. T(opalović) mu je pisal »iz Beča 24. prosinca 1835.« tako-le: »kada ste **prošaste godine** ovde bili, razgovarali smo se ustmeno o poprav-

* Konceptist c. in k. domačega, dvornega in državnega arhiva dr. I. St[illegible], kateremu izrekam svojo zahvalo, je na mojo prošnjo mnogo iskal [illegible].

** V listinah ni nikjer sledu, da bi Gaj bil že doktor. [illegible] na proglasu in potem v svojih novinah podpisuje. K[illegible] **doktorsko čast?** Morebiti je bil v Lipski promoviran [illegible] ni bil sam tam. *** Tkalac, Jugenderinnerungen [illegible]

† Smičiklas, Rad [illegible] †† Jugenderinnerungen [illegible] Tkalac, o. c.

hanju prevepisa našega.* Da je to bilo proti spomladi, sodim iz Smičiklasovega mnenja, da je Gaj dobil dovoljenje v aprilu l. 1834, in pa iz pisma, v katerem ta sam javlja 8. aprila iz Krapine St. Vrazu o novinah,** [illegible] vandrovanje moje tako negda od dvora bečkoga (kak čujem) s premilostivnim [illegible] dopitano jest.

Vendar o taki [illegible] se tudi sedaj ni bilo govora, pač pa so Gajevi osebni koraki imeli nasledek, da se je tudi grof Sedlnitzky hotel [illegible] njegove prošnje. 10. maja l. 1834 se je obrnil do treh [illegible], katerih je pa takratni zavod imel tudi na Hrvatskem, namreč do podpredsednika [illegible] Mirka Delivuka, do Jurija Zlatarovića v Samoboru in do St. Mojsesa, profesorja filozofije na zagrebški »akademiji« z enakim pismom. Ko je načrtal Gajevo namero, javlja, da bi mu »aus Anlass der über dieses Hofgesuch gepflogenen Verhandlungen« priliko ponuditi Nj. Veličanstvu o Gaju in njegovem podjetju, ter prosi za to potrebnih [illegible] poročil. Najbolj je seveda hotel vedeti, uživa li Gaj popolno zaupanje v političnem oziru in kaj se naj zgodi, da se novine ne bodo zlorabile, ako so res potrebne.

Pri takratnih [illegible] razmerah so vsi zaupniki neizmerno hitro odgovorili in vidi se pa, kako čast je bilo za nje zaupanje vsegamogočne dunajske Ekscelencije.

Mirko Delivuk poroča 28. maja l. 1834 jako ugodno o Gajevih osebnih razmerah, o njegovi veliki izobraženosti in njegovem jako dobrem glasu pri svojem selu (guten Ruf stehet). Zanimivo je, da pri tem pravi, kako je Gaj poleg nemškega in latinskega jezika popolnoma zmožen der Croatischen und Slavonischen Sprachen. Zlorabe novin ni [illegible], saj ima Zagreb svojega cenzorja. V korist prošnje pa se navaja dosedaj neznani moment, »dass schon vor 30 Jahren eine croatisch-slavonische Zeitung existirete«. Kako se je zval ta list in kje je izhajal? Ne moremo si misliti, da bi se bil Delivuk motil. Po takem ni bil prvi hrvaški list »Kraljski Dalmatin«, ki je izhajal pod francosko vlado v Zadru, marveč so Vodnikove »Ljubljanske Novice« imele istočasnega tovariša pri Hrvatih. Zopet lepa paralela, kako sta se slovenski in hrvaški narod v dnšem času enako razvijala!

Juri Zlatarović,*** načelnik tridesetnega urada (Dreissigamt-Vor-

* Danica I, str. 19. — ** Děla St. Vraza V, str. XVIII. — *** G. župniku Fr. [illegible] v Samoboru, ki je [illegible], se zahvaljujem za podatke o tem možu. Zlatarović, [illegible] (Goldschmied), je bil jako strog [illegible]

stando v Samoboru, je bil gotovo star gospod, kakor sodim po njegovi tresoči se pisavi in po njegovih — nazorih. O Gaju, katerega je osebno znal, pravi (30 maja), da je v nravstvenem in verskem oziru brez madeža, ali prave politične omike si ni mogel pridobiti, »weil er ausser Agram und Karlstadt die Welt nur vom Hörensagen (!) kennt«, takozvana »Bücherwelt« pa vodi samo na kriva pota. Sploh njegovo literarno znanje ne more biti veliko in z gradivom, katero bi ponujal svojim rojakom v pouk ali pa v zabavo, bi bil torej skoro pri kraju. V uradu ali zunaj urada se ni mogel odlikovati, vendar med svojimi tovariši, ki navadno zgrešijo svoj poklic, si je v javnosti pridobil dobro ime. Zlorabe novin se torej ni bilo bati, ali težek je odgovor na vprašanje: »was eine politische Zeitung in kroatischer Sprache bezwecken soll?« Vendar poslušajmo dalje izvirne besede tega konservativca: »Denn es versteht sich, und die Erfahrung bestättiget es, dass derjenige, der bloss der kroatischen und keiner anderen Sprache mächtig ist, sich wenig um die ihn umgebende politische Welt kümmert; ein besser Gebildeter hingegen findet aller Orten des Landes nur mehr als zu viel Zeitschriften, politisch- und unpolitischen Inhalts, um seine Neugierde zu befriedigen. Bisher schlummert noch der Nationalwunsch Kroatiens und Slavoniens in seiner eigenen Sprache, auf Kosten aller übrigen glänzen zu wollen, und es wäre unheilbringend aus blosser Geldgierde diesen Schlaf zu stören, in so lange man nicht eine strenge Zensur hinzustellen hat, die dem gewöhnlich erwachenden Nationalparoxysmus im Wege zu treten vermag.«

Ako bi obveljalo mnenje domačega nasprotnika naprednih idej, še Hrvati ne bi bili dobili svojega časnika! Zato pa je napisal najlepše poročilo tujec prof. St. Moyses, ki je Hrvatom v ilirski dobi toliko dobrega storil, kakor pozneje kot škof svojim slovaškim rojakom na Ogrskem. Branil je mnogokrat pravice hrvaškega jezika in hrvaške narodnosti javno in uradno, mnogo pa je pisal izvrstnih tajnih poročil grofu Sedlnitzkemu pod šifro V. W. V takratnem jako obširnem poročilu (z dne 27. maja l. 1834.) v nasprotju z Delvadkom in Zlatarovićem najprej razpravlja vprašanje, so li hrvaške novine potrebne. O tem je imel že dolgo svoje utemeljeno mnenje, da bi bile posebno koristne duhovništvu na Hrvaškem in v Slavoniji, ki nima prilike za izobrazbo v materinskem jeziku in vsled tega ne [illegible]

zaupnike Sedlnitzkega je prišel pač po svojih [illegible] v [illegible] uradnem položaju, ker poglavitni [illegible] spoznavati ljudi in razmere.

naroda tako postopati, kakor bi bilo treba. Veselilo ga je torej neizmerno, ko je od zagrebškega škofa Aleksandra Alagovića slišal na svoja ušesa, da bi on iz istega vzroka hrvaške novine s vsemi močmi podpiral.

In zares, najboljši učitelji zanemarjenemu hrvaškemu narodu so duhovniki, ki so sami nekoliko napredovali v svojem jeziku, kakor Mikloušić, Krizmanić in Kristianović. V tem zmislu bi bile torej hrvatske novine jako koristne. Pri tem so pa se duhovniki vzgajali sploh s korenom nemškim, kajti „gewöhnlich liest man in seiner Muttersprache am liebsten; ja viele der hiesigen Geistlichen können nicht einmal in einer anderen der lebenden Sprachen etwas lesen, weil sie solches nicht verstehen.“ Novine bi torej razširjale koristne znanje in preganjale pri duhovnikih lenobo, ki ima toliko slabih nasledkov.

Diplomatičnim potrdilom je grof Distrovszky podprl Mojses politično korist hrvaških novin s temi-le besedami: „In der nächstens auszuübenden Ansicht kann Unterzeichneter leicht irren; dies weiss er selbst, da seine Prämissen zu wenig positiv sind, doch fühlt derselbe die Pflicht, diese Ansicht Euer Excellenz treulich unterzubreiten, da er sie einmal hegt und hofft, dass sie ihm von Euer Excellenz auf jeden Fall zu Gute gehalten wird, da sie von der reinsten Ergebenheit gegen das A. h. Herrscherhaus motivirt wird. Der Magyarismus nämlich, wie er sich bei dem unbesonneneren, jedoch leider vielleicht dem zahlreicheren Theile der privilegirten Bevölkerung jenseits der Drau in den neuesten Zeiten offenbart, scheint überall in engster Verbindung mit einer Art von Radikalismus und Akatholicismus aufzutreten, und vielleicht würde man dieser Art von Propaganda — denn übrigens giebt es gewiss sehr viele besonnene Ungarn — nicht zu nahe treten, wenn man annähme, ihr letzter Zweck sei die Bande mit den kaiserlichen Erblanden möglichst locker zu machen. Nun ist aber bei dem jetzigen Schwung und Richtung der Dinge gar nicht unmöglich, dass wenigstens mit der Zeit dieser magyarische Ultraeifer sich auch auf Provinzialkroatien erstrecke. Diess kann man umso leichter annehmen, je gewisser es ist, dass oft ein Comitat eigentlich nur durch ein paar beherrschende Stimmen geleitet wird, — dass z. B. in der Honter und Liptauer Gespanschaften, wo doch die magyarische Sprache nicht mehr einheimisch ist als in Kroatien, dennoch jetzt für den Magyarismus wesentlich mitgewirkt wird, — dass das Veröczer und Poseganer Komitat in Slavonien schon ein Beispiel hiervon liefern — und

letztens, dass schon selbst in Provinzial-Kroatien die Keime des Magyarismus und Akatholicismus bei einigen Advokaten sich zu entwickeln anfangen. — Sollte nun die allgemeine Verbreitung des Magyarismus nicht in den A. h. Planen liegen, so wäre gewiss die Belebung der kroatischen Nationalsprache das natürlichste Mittel dagegen. — Dies Mittel wäre um so leichter anwendbar, je gewisser es ist, dass sich der bessere Theil der hiesigen Einwohnerschaft wirklich zu Gunsten einer in der kroatischen Sprache herauszugebenden Zeitung erklärt hat . . .«

S temi razlogi je zadel Moyses struno, ki je morala v oni dobi posebno simpatično zveneti dvoru in dunajskim državnikom. V dokaz nam bo poročilo grofa Sedlnitzkega, ki je cesarju navajal iste nazore in večkrat z besedami prof. Moysesa. Politične zlorabe se pa ta ni bal: za to so mu jamčile osebne lastnosti Gajeve, z ultraliberalnimi načeli sploh ne bi imel sreče pri Hrvatih, in cenzura ima tudi dovolj moči in volje, da brani njih razširjanje, naj postane kdorkoli cenzor po prof. Jos. Jurjeviću, ki je bil iz Zagreba prestavljen na vseučilišče v Pešto; za to jamči tudi višji ravnatelj zagrebškega šolskega okroga, grof Karl Peter Sermage, ki cenzuro nadzira.

Kratko ali jako ugodno poroča Moyses o Gajevih osebnih lastnostih in sklepa, da je Gaj »bei den vornehmsten, öffentliche Aemter verwaltenden Männern Kroatiens sehr gut aufgenommen«.

Koncept obširnega prezidijalnega poročila Sedlnitzkega je bil gotov že 8. junija. To je bilo vendar hitro, ali cesar in kralj Franc I. je že predolgo na nje čakal ter je v biljetu z dne 10. junija zahteval, da je »ohne weiteren Verzug sogleich zu erstatten, und die Ursachen der bisherigen Verzögerung statthaltig auszuweisen«. To je gotovo oster in ravno takrat nezaslužen opomin, ki pa jasno dokazuje, kako mogočni vplivi so podpirali Gajevo podjetje! Opravičeval se Sedlnitzky ni, datiral je samo na mnogih mestih lastnoročno popravljeno in dopolnjeno poročilo z dne 15. junija l. 1834.

Prezidijalno poročilo grofa Sedlnitzkega je imelo 14 prilog, izmed katerih je on dodal samo prepise omenjenih treh poročil svojih zaupnikov na Hrvaškem. Da ugodi Najvišemu povelju, se je pred vsem trudil dobiti od zaupnih dopisnikov natančna poročila »über die Persönlichkeit des Bittstellers, und vorzüglich über jene Eigenschaften und Verhältnisse desselben, welche bei der Würdigung der Zulässigkeit seines neuen, auf die Nationalbildung und die öffentliche Meinung unbezweifelt Einfluss gewinnenden Unternehmens beachtet werden müssen«. Nadalje se je hotel prepričati glede »des

in dem vorliegenden Gesuche und in den darüber gepflogenen Verhandlungen geltend gemachten wesentlichen Umstandes, dass durch die beabsichtigte Herausgabe eines eigenen politisch-literarischen Blattes einem wahrhaften Bedürfnisse oder doch wenigstens einem lebhaft gefühlten Wunsche der kroatischen Nation begegnet und entsprochen würde«. Priloga svoja poročila, »welche, wenngleich hinsichtlich des Bedürfnisses für die Erscheinung einer eigenen kroatischen Zeitung von verschiedenen Ansichten ausgehend, dennoch die Persönlichkeit des Unternehmers im Wesentlichen mit einer beruhigenden Uebereinstimmung schildern«.

Poizvedbe glede Gajeve osebe ima sklep, da ni nikakega pomisleka »hinsichtlich der persönlichen Eigenschaften, Qualification und Vertrauenswürdigkeit des Unternehmers«.

Najvažnejši odstavek govori seveda o potrebnosti Gajevega političnega in narodnega časopisa. ta dela čast grofu Sedlnitzkemu, ki je vsestransko presodil in se tudi utemeljil nazore proti Meysesa. Glasi se v izvirniku takole: »Wenn es nicht in Abrede gestellt werden kann, dass die kroatische Nation hinsichtlich ihrer intellektuellen Bildung den Bewohnern der übrigen, durch die weise Regierung Euerer Majestät beglückten Provinzen Allerhöchst ihres gesammten Kaiserstaates bisher noch zurücksteht, so dürfte es ebensowenig einem Zweifel unterliegen, dass wenigstens zum Theil die Ursache hievon in der Mangelhaftigkeit ihrer Kenntnisse und in der geringen Ausbildung ihrer Nationalsprache liege. Nicht nur dass der gemeine Mann in Kroatien, sobald er dem Schulunterricht entwachsen ist, zu wenig Mittel findet, durch Selbstbildung seine Kenntnisse zu erweitern, so haben selbst jene Klassen von Staatsbürgern, welche zunächst zur Ertheilung des Unterrichtes, zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse, zur Belebung des moralischen und religiösen Gefühles und zur Befestigung echter patriotischer Gesinnungen im Geiste der Regierung zu wirken berufen sind, daselbst schon dessungeachtet mit mancher Schwierigkeit zu kämpfen, weil sie auf die, ihrer Leitung zugewiesenen Individuen in einer Sprache wirken sollen, welche sie bei ihren Vorbereitungsstudien nicht kultiviren und wenn sie sich zu ihrem Berufe zu vervollkommnen, wegen des Mangels an erziehenden Hilfsmitteln ebenfalls nicht besonders aufgemuntert sind. Wird mit dieser, von sachverständigen Männern anerkannten Rücksicht noch die Betrachtung verbunden, dass es nicht in der Allerhöchsten Absicht Euerer Majestät liegen dürfte, die Nationalsprache der Kroaten durch jene der Magyaren

verdrängen zu lassen: so möchte die Herausgabe eines geeigneten periodischen Blattes in kroatischer Sprache wohl allerdings zeitgemäss erscheinen, besonders nachdem es sich durch die von mir veranlassten Erhebungen bestattiget hat, dass wirklich der Wunsch eines grossen Theils der Einwohnerschaft jener Komitate und Kommunitäten, wo die kroatische Sprache einheimisch ist, sich um die Existenz eines solchen Blattes ausgesprochen habe.

Po Gajevem programu naj bi prvotna »Danica« dvakrat na teden prinašala »Mittheilungen aus dem Gebiete der Land- und Hauswirthschaft, der Naturgeschichte, der Geographie, der Völker- und Staatengeschichte, der Literatur überhaupt und der Philologie insbesondere, dann philosophische Aufsätze, Gedichte, endlich einen Auszug aus den politischen Tagsneuigkeiten« in kot dodatek še »Intelligenzblatt« (tako ponosno ime je v takratnih nemških listih nosil — Oglasitelj!). Ker je za literarne predmete imel Gaj že dovoljenje od kr. ogrskega namestništva, šlo je samo za to, da sme »auch ein Compendium der politischen Tagsneuigkeiten aufnehmen, somit dasselbe (sc. Blatt) als eine politisch-literärische Zeitung ankündigen und herausgeben«. Sedlnitzky priporoča to, da bo Gaj mogel svoj list po kolikor mogoče nizki ceni prodajati in ga bolj razširiti. Pri tem pa mora seveda samo take članke sprejemati, »welche bereits in einem andern inländischen, somit nach den k. k. Zensurnormen zensurirten politischen Zeitungsblatte erschienen sind«, kakor se to godi pri dunajskem tudi politično-literarnem listu »Der Wanderer« in pri mnogih drugih v c. kr. deželah izhajajočih listih; nadalje pa mora biti cenzura lista natančna in stroga.

V smislu teh pogojev je stavil Sedlnitzky svoj predlog, naj se Gajevi prošnji ustreze, ali prosil je Nj. Veličanstvo še posebe, naj kr. ogrski dvorni kancelariji naroči, da se mora novi list popolnoma v smislu cenzurnih pravil presojevati, posebno pa ni dovoljeno, da se v čemkoli predloženi načrt in pa navedeni pogoji izpremené.

9. julija l. 1834. je Franc I. v Weinzierlu (pri Kremsu) predlog Sedlnitzkega v celem obsegu potrdil i ogrska dvorna kancelarija je dobila primerno latinsko resolucijo. Kako nenavadna je bila latinščina za pisarje dunajskega najvišega policijskega urada, kažejo mnogi pogreški v prepisu te resolucije, ki se je ohranil na Dunaju.

Črez Pešto je prišlo dovoljenje v Zagreb ne v novembru l. 1834., kakor poroča Smičiklas,* ampak vsaj že v oktobru, ako ne še prej.

* Poviest hrvatska II, 442.

Svoj imenitni »Oglas«, v katerem vabi Gaj na naročbo »Novin Horvatskih«, je namreč izdal 20. »listopada«, kar je po prvem letniku »Danice«, v katerem se rabijo kajkavska imena mesecev (prosinec = januar, sečen = februar, susec = marec) treba tolmačiti »20. oktobra«* ne pa novembra.**

Gaj se je takoj v »Oglasu« obračal do vseh južnih Slovanov (razen Bolgarov in še ostalih »Slovencev« t. j. Slovanov), vendar po svojem nadrtu in dovršenju je nasil v prvi vrsti na svoje »Horvate« in na ves narod trojedine kraljevine. Zanimivo je opazovati, da se že v »Oglasu« približuje poznejšim naslovom svojih listov. Oglasi namreč za l. 1835 »Narodne« na dve posebne strani razdelene Novine Horvatske pod napisom »Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska«. Tu se Gaj torej še drži od [illegible] izpremenjenega in dovršenega imena, vendar dalje pravi: »Prva strana, ali tak zvane „Novine Horvatske“ zadržavale bude vse najnovejše političke dogodjaje, — dvakrat na tjeden, vsaki put na pol arkuša; — druga pako strana, isto najmre „Danica Horvatska, Slavonska i Dalmatinska“ jedenput vu tjednu Novinam Horvatskem na pol arkuša zvezdu priklopljena — zadržavala bude ne samo vu Horvatskom, nego i vu drugeh Ilirskih narečjah vnogovrstne tak [illegible] vugodno, ter hasnovito podvučanje spadajuće stvari.«

Gaju so pri tej razdelitvi gradiva služili za vzor takratni nemški listi, v prvi vrsti pa »Agramer Zeitung« z svojo literarno prilogo »Luna«. Vendar že v prvem letniku je odstopil od dovoljenega mu imena, ker namesto političnega lista so izhajale »Novine Horvatzke«, prilogo pa »Danica Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinzka« [illegible] literarna priloga. Je li to [illegible] zagrebške [illegible] cenzure, ne vem. V že [illegible] izpremenjenem naslovu drugega letnika »Ilirske Narodne Novine« in »Danica ilirska« pa nahajamo iz prvotnega »Oglasa« izraz »narodne«. Vse te izpremembe naslova in nekoliko tudi vsebine obeh listov niso bile v zmislu niti prejšnjega Sedlnitzkega niti prošnje samega Gaja.

* V kajkavskem [illegible] Hrvatih, Slovencih, Čehih in Poljakih [illegible] Rusov, Srbov i Bolgarov, kateri so v tem [illegible] — ** Smičiklas, Rad 80, str. 25.

vendar pri dobri volji zagrebške cenzure so bile tem bolj mogoče, ker v latinski rezoluciji cesarja in kralja Franca I. se Gajevo podjetje imenuje vedno le »Ephemerides«, kar se je pa nahajalo tudi v odloku, ki ga je Gaj dobil.

Politične novice prvih letnikov »Novin« seveda nimajo posebne veljave, ker so se morale sprejemati iz že cenzuriranih drugih listov, ki pa tudi niso uživali velike svobode. Vendar tudi tukaj je bilo življenje bolj mogočno nego vse zapovedi in prepovedi. Novine so morale poročati o domačih hrvaških in sploh jugoslovanskih dogodkih ter so prinašale večkrat izvirne dopise s turške meje in dajale prostora celo polemičnim glasovom belgradskih strank. Zanimivo je, kako je Gaj v početku svoje rojake najprej seznanjal s historično-statističnimi poročili o evropskih državah, iz katerih je prinašal novice. Treba je tudi omeniti, da so »Novine« večkrat prinašale poročila o napredku slovanskih literatur. Važna so tudi njihova oznanila domačih književnih in glasbenih proizvodov, ker kritik takrat niti »Danica« ni prinašala. Kdor hoče književno gibanje pri Ilircih zasledovati, mora torej tudi v »Novine« pogledati, ki so danes drugače precej pozabljene, dasi so o svojem času delale največ šuma.

Stalno vrednost je pa ohranila »Danica«, ki je v vsakem oziru skoro presegala vse Gajeve načrte. Glavno zaslugo za to so imeli Gajevi navdušeni sodelavci, ki so se takoj zbrali okoli njegovega glasila, katero je bilo samo izraz novih idej in teženj: ako ga ne bi bil stvaril Gaj, storil bi bil to prej ili pozneje nekdo drugi, ki bi bil morebiti boljši literat nego Gaj, vendar to ne krati njegove zasluge, da je začel novo delo, katerega potreba se je obče čutila, prav dobro in uspešno.

Dunaj.

Dr. Matija Murko.

RUŽA POŽRTVOVNOSTI.

U [illegible] Gvozdu [illegible] dušu svoju Petar Svačić. Sva Hrvatska proplaka za njim. [illegible] mogla [illegible] nad njegovim trupom vjerni Hrvati; a kad bi mogli u pomoć, [illegible] sjaj. Zlatokosa vila se pojavi [illegible], a vrela joj suza pade na svježi grob. I gdje je njezina suza pala, — nikne bajna ruža.

Vila [illegible] i reče: »Ti ćeš se, ružo, zvati ružom požrtvovnosti, a jer si nikla iz moje suze, moći će samo rijetki da se tobom okite. Tek [illegible] vijeka procvast ćeš bujnim cvatom i [illegible], kad će se Hrvatskoj roditi muž, koji će sve žrtvovati za slobodu i sreću doma svoga. Ja ću te tada ubrati i tobom okititi grudi novorođenika, da mu tvoj miomiris prozme i srce i dušu.«

I nesta vile, — a ruža docvate.

Prolazila godina za godinom i vijek za vijekom — noseći u srcu [illegible] i patnje. Hrvatski se narod nije samo udilj morao boriti za rođenu grudu, nego je [illegible] štitom i bedemom cijele Evrope. Za [illegible] mu u svakome vijeku na Svačićevu grobu nikla ruža požrtvovnosti, kojom se redom zakitili Pavao Šubić, Stepan Tvrtko, Nikola i Petar Zrinjski i drugi velikani. Njihovu se junaštvu i žarkoj ljubavi za dom treba da zahvali, što nam narod u dugim i krvavim borbama za svoje i ljudske ideje nije podlegao.

U to svanu i devetnaesti vijek.

Mrtvilo širilo svuda svoja tamna krila. Sunce zlatne slobode kao da je za uvijek zašlo. Jad i tuga pritisli kao mora sav hrvatski

narod. Ali iznenada usred cice zime ogrija sunce sreće Hrvatsku i napuni sva srca divnom slutnjom . . .

To bi 4. veljače god. 1815. U cik zore vinu se sa Svačićeva groba vila s ružom požrtvovnosti put ravne Slavonije, i u skromni osječki dom. Tu se nadvi nad kolijevku, u kojoj je novorodjen[illegible] prvi san. Tihano ljubnu vila dijete. Mališ se prenu, ot[illegible] vila mu stavi miomirisnu ružu na grudi uz poklik: »Budi dika Hrvatstva i Slavenstva!

I vila iščeznu; a osječki je mališ rastao i postao mužem. Braneći neumorno svetu vjeru i radeći uporno oko boljka hrvatskoga naroda izvojštio je sebi jedno od prvih mjesta u nizu hrvatskih velikana, nadarenih ružom požrtvovnosti sa Svačićeva groba. Zato se danas doista ne ponosi njime samo Hrvatska, nego i čitavo Slavenstvo! . . .

Ivanec kraj Varaždina.

Božidar Kukuljević Sakcinski.

ASTRONOM D. M. BOGDANIĆ.

Već od vremena preporoda nauka i umjetnosti — od početka petnaestoga stoljeća ovamo — nalazila je astronomija, po koju nazivamo [illegible] kraljicom medju naukama, revnih prijatelja i zatočnika medju sinovima naroda hrvatskoga.

Oko polovine petnaestoga stoljeća nalazimo već u Dubrovniku, gdje su se matematičkim naukama osobito bavili, [illegible] matematičkih i astronomičkih instrumenata. U to se doba na [illegible] kojega ističe kao prijatelj astronomije još slavni pjesnik Ivan Česmički (g. 1434.—1472.), nazvan Janus Pannonius, koji g. 1466. piše pismo dubrovačkomu matematiku Gozzoliju, da mu načini o njegovu trošku armillarne sfere Ptolomejeve i druge instrumente, jer da ovdje u kraljevini Ugarskoj nema vještaka, koji bi umjeli graditi takove instrumente. [illegible] spominje pače u jednom pismu astronomu Boulliaudu, da su se već onda upotrebljavali u Dubrovniku [illegible] tubus od stakala, na koji da su se vidjeli 25—30 milja (morskih) daleki brodovi tako točno, kao da su u luci.

Na početku se je sedamnaestoga vijeka u Dubrovniku opet pojavio na polju astronomije ozbiljan radnik, jedan od najvećih muževa, što ih je ovaj slavni grad dao svijetu, Marin Getaldić (g. 1568. do 1626.). Baveći se oko konstrukcije sferičnih i paraboličkih zrcala u optičke svrhe i motreći nebo sa tek izumljenim teleskopom, boravio bi po čitave dane u svojoj (Betinoj) spilji na podnožju brda Bergata nasuprot Lokruma. Ovo mu je steklo ime zloglasnoga vraca „Bete“, kojega su se ribari u ono doba osobito bojali.*

* Isp. moju raspravu: „O Marinu Getaldiću“ (Rad jugosl. akademije, knjiga 117). Zagreb [illegible].

Stotinu gotovo godina poslije izišao je iz Dubrovnika slavni Rugjer Bošković (g. 1711.—1787.), utemeljitelj još danas glasovite zvjezdarnice u Milanu, kojoj je do konca god. 1900. bio na čelu poznati astronom Schiaparelli.

Godinu dana prije smrti Boškovićeve — g. 1786. — pojavio se je prvim svojim književnim radom i Dane Mirko Bogdanić na horizontu nauke, koji je nikao gotovo na protivnom kraju Kraljevine hrvatske — u Virovitici. I on je postao astronom, pa da bude bolje sreće u životu, sva je prilika, da bi se bio popeo medju tadašnje prvake u toj nauci. No i po onom, što je zaista uradio, zavrijedio je, da mu se ime otme zaboravi i uskrisi u uspomeni narodnoj.

Godine 1760. dne 5. studenoga rodio se je naš Dane Mirko od roditelja Nikole i Ane Bogdanić, rodjene Damjanić, kao drugo dijete po starosti. Obitelj je naglo rasla i roditelji su imali brigu oko desetero djece, medju kojom je bio naš Dane (ili po krsnoj knjizi Mirko) najstariji sin. Odrasao je u siromašnim prilikama, pa se čini, da je očeva želja bila, da se posveti svećeničkomu staležu, jer se je već u mladim godinama pokazivao njegov sjajni um, kojemu se je pridružila tiha skromnost srca i duše. No on se je odlučio posvetiti matematičkim naukama, koje je izučavao najprije u sveučilištu peštanskom pod znamenitim tadašnjim profesorom matematike i astronomije I. Paskvićem (g. 1759.—1820.). U 25. godini (g. 1785.) ga već nalazimo kao izvanrednoga profesora matematike u kr. akademiji u Velikom Varadinu, gdje se uz svoju struku s velikim uspjehom bavi i latinskom poezijom: pojav, koji se dosta često pokazuje, da su na ime astronomi i dobri pjesnici.

Kao profesor u Velikom Varadinu izdao je Bogdanić g. 1786. svoju prvu stručnu radnju: formule za dijeljenje ravnih likova (Formulae pro spatiis rectilineis, aut quae in haec resolvi possunt, per lineas parallelas dividendis. Pestini. 1786. 8°. 28 str. i 1 tabla). Izveo je u toj raspravici jednostavne formule, koje pokazuju stalan zakon, te su sasma općene i dozvoljavaju jednostavnim izvadjenjem drugoga korijena riješiti pitanje o dijeljenju likova na jednake dijelove ili na dijelove, koji su u zadanu omjeru, a crte dijeljenja da budu sve paralelne. Želja, da se usavrši u matematici i osobito u astronomiji, pripukala ga je, da ostavi mjesto u Vel. Varadinu i odlazi u Beč, gdje je svoje znanje u astronomiji rasnio i usavršio kod poznatoga astronoma Triesneckera. U Beču je bio Bogdanić [illegible]

Ispor. Život i [illegible] Rugjera [illegible] akademije. Knjiga 87.88.90. Zagreb 1887.—88.).

do god. 1792. Tu je izdao knjižicu pisanu hrvatskim jezikom: »Dogodjaji svieta. Dio I.«, u kojoj jednostavnim jezikom pripovijeda glavne dogodjaje iz historije svijeta. Kako je ovo jedina radnja Bogdanićeva pisana na hrvatskom jeziku, vriedno je, da o njoj zabilježimo nešto, makar da i ne ide u red njegovih stručnih radnja matematičkih i astronomičkih. Knjižica ova ima 142 strane u maloj osmini, te je samo prvi dio ovoga radnje, ma nastavak nije nikada izašao. Izašla je god. 1792. u Beču kod Jos. Baumeistera. Iz posvete »Nikoli Ilapšanu, presvietlomu ravnitelju systemu«, razabiramo pravac ovoga djela. Otac, »koji je svemdilj nastojao, da njegovo dieto bude ne samo njemu ugodno, veće i općenomu domorodstvu jednom pravilom postavlja svoj red i moli oproštenje, ako nije odlučenju i ufanju njegovomu odgovarao. »Samo volja i prignuće duše jesu vlastitost čovjeka, i ova su mi davno pokazana domorodstvu i mu Djelo njegovo nije na vrstu dostojanstvu domorodstva približeno, niti mnogo ga bude spodpun starosti očeve; ona tek drži za ostvarenje sina, koji ne traži čast svoju u uživanju stvarih, prid kojim nebliženo ... padaju na lice svoje, veće u krepkoj odlučnosti da je otac zadovoljan s ovim i pregnućem sina«. U predgovoru razlaže, za što se je dao na pisanje ovoga djela. Nisam je pamtija tek kakav dio svijeta stvorio, ne obuzima svieta u njima ..., ne niti zemlju svu, veće samo plemeniti jedan dio, to jest čoviečanstvo. Nakon se koristi od uvodja svoga duha, svaki jedan svoga lica ima opravdati, da družtvo može svoj ciezanje dokučiti, družtva, koje ne može drugo biti nego čest cieloga i ona čest koji su namjerenju i uvenom uživanju dobara, kao n. pr. blago, slobodnosti, slave. »Dogodjaji svieta treba da pokažu u oglednu, kako se uzdiže čast družtva s kriposti svakoga gradjana, pa da svaki pitomcu, koji ljubi napredak, bude spravan svemu tvoriti u napredku svoga družtva.« Na koncu se ispričava Bogdanić radi pogrješaka koje mu ne idu, kako bi sam htio, s razloga, što je već 20 godina izbivao od rodjene države i što je veći dio života sproveo u tuđoj ... Prvi je dio djela po sadržaju, štampanom ispred knjige, bio razdieljen na 20 poglavja od Adama do ... Egypta, no štampano je samo prvih 15 poglavja do kralja Cyrusa. Knjižica je ova za tadanje vrijeme svakako zanimljiv pojav u hrvatskoj knjizi, već i radi svoga doista širokoga pogleda u shvaćanju povijesti.

Godine 1796. pozvan je Bogdanić za drugoga pristava na zvjezdarnicu u Budimu s plaćom od 400 for. na godinu, a dvije godine

kasnije postao je prvi pristav sa 600 for. plaće [illegible] počinje njegov stručni astronomički rad. Resultate svoga motrenja i mjerenja priopćivao bi svake godine u bečkim »Ephemerides Vindobonenses« od Triesneckera i drugim stručnim časopisima njemačkim, [illegible]skim i engleskim. Tu je zasnovao i druge naučne radnje, [illegible] djelomice izdao u Zachovu časopisu »Monatliche Corres[illegible]«, djelomice su pako ostale nedovršene, kao n. pr. njegova »Mechanica coelestis«, koja je dospjela tek do desetoga arka, a za koju se kazivalo, da se u njoj javlja duh poput Laplacea.

Po nalogu cara Josipa pošao je Bogdanić, koji je već bio stekao glas vrsna astronoma, u društvu s kapetanom Lipszkyjem g. 1798. na dvogodišnji put po Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, da astronomički odredi geografski položaj raznih mjesta na granicama i u nutrinji ovih zemalja kao nužne predradnje za poznatu Lipszkyjevu kartu ovih zemalja, koja je g. 1806. zaista i izišla u Pešti. S jednostavnim instrumentima dao se je Bogdanić na taj teški put, koji je trajao sve do konca g. 1799. i svršio je svoju zadaću neobično točno kraj svojih slabih instrumenata. Na prijedlog Zachov nabaviše barun Josip Podmaniczky i grof Franjo Széchenyi izvrstan Hadley-jev sekstant (sa zrcalom) i točan engleski kronometar, kako bi Bogdanić s tim savršenijim pomagalima svoja astronomička mjerenja mogao nastaviti, raširiti i usavršiti. No do toga žalibože nije ni došlo, jer ga je prije zatekla smrt.

Na tom astronomičkom putu proputovao je Bogdanić cijelu Hrvatsku i Slavoniju od Karlobaga i Rijeke pa sve do Zemuna. Tako ga po njegovim pismima Schediusu nalazimo dne 18. siječnja g. 1799. na Rijeci, gdje odredjuje na osnovi svoga astronomičkoga mjerenja geografsku širinu i dužinu Rijeke. Dne 20. ožujka g. 1799. motri u Karlobagu izlaženje prvoga Jupiterovoga Mjeseca iz sjene Jupiterove. Dne 8. srpnja je već u Oršovi, a u prosincu je iste godine u Skalici na sjeveru Ugarske.

Resultati ovoga astronomičkoga putovanja imaju trajnu vrijednost i učvrstili su glas Bogdanićev u astronomičkim [illegible] još više; no to je putovanje poradi velikih poteškoća [illegible] smrti u tijelo mladoga još čovjeka. Tako n. pr. piše iz Skalice dne 17. prosinca g. 1799.: »Nestrpljivost me [illegible] u [illegible] nepovoljnoj se klimi nijesam nadao. Sva [illegible] Jupiterovih trabanta u ovom mjesecu [illegible]«

Već godine 1800. pokazaše se počeci sušice. U veljači g. 1801. bolest okrenula na gore a u ožujku ga iste godine uhvatio krvav

kašalj, koji ga je srušio u postelju. Poštanski ga je knjižar Killian primio u svoju kuću, jer bi na budimskoj zvjezdarnici samac i bez ičije pomoći morao bio skapati. Ponio ga je osam mjeseci besplatno njegovati, dok ga nije smrt riješila muka dne 18. siječnja g. 1802.

Posljednje Bogdanićevo djelo bio je epitaf povjestničaru opatu Prayu, prijatelju iz dana u Velikom Varadinu, koji je ispjevan nekoliko dana prije svoje smrti. Evo ga:

[illegible]
Paullum prisca anima secla revolve tuo;
Invenies quondam exstinctas nunc vivere gentes.
[illegible]

U nekrologu, što ga je napisao njegov suradnik kod spremanja karte i meteorološki pristav Schedius, daje ovu karakteristiku njegova značaja: »Njegov izvrsni genij, sastavljen s poštenim i dobrim srcem, koje nije moglo nikoga da uvrijedi, njegova beskrajna snaga duha, koju je pratila osobita delikatesa i skromnost, učinilo ga čovjekom, kojega su svi njegovi prijatelji štovali i kojega za stalno ne će zaboraviti.«

Koliko su ga cijenili suvremenici, neka pokažu i ove dvije tužaljke nad preranom smrću njegovom. Jedna glasi:

[illegible]
Vires et vitam ducere, mortuus est
[illegible]
[illegible]

Drugi opet prijatelj veli za njim ovako, nazivajući ga sinom zemlje Ugarske:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Und doch vermisst es ihn so leicht
[illegible]

Zagreb.

Dr. Oton Kucera.

VANDA.

Pomlad je trosila po drevju svoje prve cvetove, nad mestom se je plavilo nebo, po zraku pa je trepetala razkošna, oplodujoča gorkota. Iz gozda sèm se je čul klic kukavice, a na bohotno zelenem kostanju je popeval neutrudni ščinkovec svojo svatovsko pesem ter klical koketno nevestico. Mlada črešnja poleg okna je trepetala ob poljubih nagajivca vetra v deviškem svojem plaščku. Ljubezen, toplota, hrepenenje med nebom in zemljo.

Tam v skromni sobici pa sta gospodarili trpkost in malodušje.

— . . . Vidiš, in sedaj sem zopet na cesti! Nenadoma je prišlo . . . Glej, koliko vencev, koliko trakov visi po stenah, in onile kovčeg je poln samih svilenih manšet nekdanjih prekrasnih šopkov. In vendar! Danes sem na cesti — brez doma — sama sredi sveta.

— A če bi hotela, Vanda, — če bi bila taka kakor marsikatera . . . ah, kako podli so ljudje!

— Dà, samo če bi hotela! Tu je roka, steza se po meni . . ., »na, na! — primi, drži, in brezskrbno življenje se ti odpira na iztežaj . . .« Toda nočem! — nočem! — nikdar ne! — Ah, mati moja!

Mlada bleda igralka še malone otroškonežnih oblik je sedela na odrgnjenem divanu. Male, drobne, ozke ročice si je pritiskala na še nerazcvele prsi, njene velike, črne, z dolgimi [illegible] dane in vedno temno obrobljene oči pa so strmele [illegible].

Te oči! Kakor bi plaval črn biser v belem jezercu . . . In ta biser je včasih žarel in plamenel . . . ta drobni, ozki, bledi obrazek sredi venca bujnih kodrov je pokrila včasih [illegible].

Tedaj pa je bilo to šibko telesce živa posoda najkrepkejše umetnosti . . . Kakó je gorelo nje oko . . . kakó je igrala na njenem obrazu in na njenih rokah vsaka mišica . . . kakó je govorilo vse

tako — kakor je trepetal vsak živec! — In plakala je, da si plakal z njo, — [illegible] lahkoumstvo pa ti je postalo tako gorko v srce, kadar se je raztegnilo tisto bledo njeno lice v razkošen smehljaj.

Umetnica je bila Vanda, — a drugega nič.

Zatem pa si je poiskala tistega pomladnega dne male, drobne, ozke [illegible] na stopnjo [illegible] pest in uprle so se zdle njene velike, črne oči pred se.

— In ti praviš, da si poskusila že vse?

— Vse, prijatelj! Povsod prosjačim. Ne sprejmejo me ... Zdi se mi pa, da so ravnatelji v mejsebojnem kartelu.

— Povedijo ti, da se udaš ali pa se odpoveš gledališču!

Divje je planila pokonci, krčila pesti, oči so se ji bliskale kakor [illegible] tedaj, ko je siknila: »Nikdar, nikdar! Gledališče je moj svet, moj raj! Ah, kako bi se pač mogla odpovedati umetnosti, ki je pogoj mojega žitja, — kako odreči se razkošju, ki me navdaja, ko stojim razburjena na odru, predno se dvigne zastor! In tisti čut, ko se obrne name tisoč oči, — ko vidim, kako udarjajo vsak moj gibljaj, vsako kretnjo, vsako besedo, — ko se razliva luč z vseh strani name, da se zdi moja duša, sama vse tisto ogromno množico, ki se joka in smeje z menoj, pa mi ploska, me glasno pozdravlja, kliče ter obsipa s cvetjem in lovorjem! — Prijatelj, in tej sreči naj bi se odpovedala?! Kot blazna se bom borila za obstanek in zmagati moram... — moram!«

Omahnila je na divan in strastno ihtela. — Prijatelj pa je primaknil svoj stol k njej in ji položil roko na bujne črne kodre.

— Ne plakaj, Vanda! Saj svet je velik — mlada si, vztrajna, nadarjena! Poskusi! Tvoja umetnost predre vse kartele in vse ovire.

Pogladila si je kodre raz čelo, si obrisala vlažno lice ter se melanholski nasmehnila.

— Da, moti vse ovire premagati, je dejala. Saj sem jih že mnogo! — Še otrok sem bila, ko sem že igrala ... S tovariši in tovarišicami sem predstavljala na trati, po skednjih, ropotarnicah Sneguljčico, Rdečo kapico, Pepelko, Alenčico, kralja Matjaža nevestico, pa lepo Vido, pa Bredo. Zato smo to ljubili in še marsikaj. Zavijala sem se v stare cunje, prtove, ponošene materine obleke ter igrala kraljice, princesinje, svete in mačehe. O, maskirati sem se znala izvrstno in moj repertoar je bil velik že takrat! Preteknila sem vse očetove knjige ter se učila na pamet pesmi, pravljic in pripovedk. In krasnoslovila sem jih neštetokrat vsakomur, kdor me je le hotel poslušati.

— Poslušali pa so me radi vsi, samo oče ne ... Ta me je

natepel neusmiljeno, če me je zalotil našemljeno. Igrak[illegible] tepel, in kakor besen je klel, ako ga je kdo podražil, da mu uidem med komedijante, ki so hodili skozi našo vas . . . O, kolikokrat me je kaznoval radi tega mojega veselja do gledališča! Tepel pa me je kruto, neusmiljeno, kakor surov kmet, dasi je bil — učitelj! A tepel je tudi mojo mater, tiho, mirno, bledo ženo, ki ni [illegible] skoraj nikdar. Ah, tepel jo je, a ona ni zinila med tem niti besedice. In tudi oče je molčal. Nikdar nisem čula prepira med njima, ali vendar, koliko je pretrpela moja mati! Tega pa ne odpustim očetu nikdar . . . Nikdar ga nisem ljubila, ne ljubim ga niti danes! In če bi izvedela, da je umrl, ne mogla bi za njim potočiti solze. Oh, sovražim ga, — tako strašno sovražim!

— Ali, Vanda! Ti blago srce, — ti nežna dušica, kako li govoriš?!

— Vse ti razložim, prijatelj! — Ko sem imela sedemnajst let, sem pobegnila z doma. Surovosti očeta in mučeništva matere nisem mogla prenašati več. In srce me je gnalo k gledališču! Ko sem povedala materi, da grem v mesto, kjer postanem igralka, je v prvem hipu otrpnila, pobledela smrtno . . . a skoro se je pomirila in se vedla, kakor bi bila mojega sklepa že dolgo pričakovala. Pripravila mi je obleke, mi dala denarja in pismo ter me poslala k neki potujoči gledališki družbi. O, neutolažno je plakala, ko me je odpravila ponoči z doma, med tem ko je oče popival v gostilni! — Poljubila me je neštetokrat ter šepetala vedno in vedno: »Vanda, ostani poštena! — ostani poštena!« — —

— In prišedša k tisti družbi, sem izročila materino pismo ravnatelju . Kakó me je sprejel! Objel in poljubil me je ter plakal srečen, kakor bi našel izgubljeno hčer . . . Poslej sem stanovala pri njem in učil me je igranja neutrudno, vztrajno in natančno. Dve leti sem ostala ondi. Iz kraja v kraj, iz vasi do vasi, od trga do trga, mesteca do mesteca smo hodili kakor cigani, igrali po skednjih, na odrih, stoječih na sodih ter prebili mnogo bede, mraza, [illegible] lakote, skrbi in spletek. Srečna pa sem bila vendarle, če me ni žalostil spomin na mučeniško mojo mater.

— Nekega dne pa mi je dejal ravnatelj: »Vanda, tvoj čas je prišel. Iti moraš dalje na svoji poti k umetnosti. Pripravil sem ti brezplačno mesto pri najboljšem gledališkem [illegible] v P. [illegible] ostani, dokler ne dobiš engagementa pri kakem [illegible] gledališču. Moj prijatelj je in skrbel bo za te, kakor sem skrbel jaz. Z Bogom, Vanda, in ostani — poštena!« — In objel me je, poljubil in plakal . . .

[illegible] pozneje sem odšla — [illegible] — angažirala sem naglo in kmalu sem dobila engagement — na Moravsko.

— Takrat pa sem šla domov, k materi po slovo... Skoraj tri leta nisem videla matere in brata. Od radosti in hrepenenja mi je drhtelo srce, ko sem se bližala domači hiši. Jesen je bila. Po poljih je mrgolelo [illegible] s pisanimi robci na [illegible] glavah, ki so se glasno smejali in prepevali, da je odmevalo tja doli [illegible] kjer so [illegible] veseli [illegible] in z [illegible] Povsod radost in sreča! Drevesa so se priklanjala k tlom in [illegible] Vse se je [illegible] od [illegible] Po vasi so se podili otroci [illegible] ter vriskali: »Naša Anda se je vrnila! Naša Anda!« In [illegible] so mi [illegible] korak, se mi [illegible] ter me v triumfu spremili do domače hiše. Na pragu pa je pričakala moja mamica ter se mi od srca [illegible] zgrudila v naročje. Izpregovoriti ni mogla niti besede; samo stiskala me je in [illegible] — plakala. — Moj Bog, kako sem bila takrat srečna! Zdi se mi, da še nikdar tako.

— Tedaj pa je stopil oče [illegible] Vztrepetala je in [illegible] kri. Potem pa je [illegible] z [illegible] pest in me udaril, da sem omahnila.

— Vlačugarica! — je zahropel. — Vlačugarica! Kakor mati, tako hči. Vun — vun!

— In surovo me je zgrabil za rame ter me pahnil preko praga. [illegible] «Rudolf, Rudolf!» On pa je planil nanjo ter jo bil — bil — bil kakor divjak, kakor zver... Tiho, brez besede je [illegible] mati, ko je [illegible] Dvignila sem jo ter [illegible] na posteljo... To je bil moj sprejem v domači hiši... Tisti dan in skoraj vso noč sva z materjo preplakali. [illegible] Tedaj pa je [illegible] In zopet nama je [illegible] z najostudnejšimi psovki ter nama grozil, da naju ubije. Bežati sva morali...

Oče se je bil tiste leta, ko me ni bilo doma, udal popolnoma pijanstvu. Zapravil je [illegible] in posestvo [illegible] Mati moja pa je postala samo okostje. [illegible] žalost in tudi pomanjkanje jo je [illegible] Oh, [illegible] se mi je zdela mati!

Dnevi, ki so sledili prvemu, pa so bili še strašnejši. Kakor da bila [illegible] je [illegible] mater [illegible] jo je vsak hip! Mene pa ni [illegible] videti.

— Sklenila sem torej, da odidem na svoje mesto, dasi sem

OPLAKIVANJE ISUSA.

BELA CIKOŠ ZAGREB.

imela še par tednov časa. Tisto popoldne, predno sem se nameravala odpeljati, sva prebili z materjo skoraj ves čas molče. Mati je zrla zamišljeno skozi okno in le včasih je glasno vzdihnila. Bila pa je silno bleda. Tolažila sem jo, da jo pokličem takoj k sebi, ko mi ravnatelj vsaj nekoliko zviša gažo. Mati se je melanholski nasmehnila, a odgovorila ni ničesar.

- Zvečer pa se je oblekla v svoje najboljše oblačilo ter me povabila seboj. Šli sva v cerkev. In kleče pred sv. Bogorodico sva premolili celo uro. Ko pa sva stopili iz cerkve, mi je dejala: »Molila sem tudi za te, otrok moj!« In dotaknila se je mojega čela s prstom, ki je bil moker od blagoslovljene vode ter me prekrižala. »Srečna boš, ako boš poštena«, je dostavila. »Ne pozabi Boga in tudi on ne pozabi na te! Kadar pa boš v izkušnjavah, spomni se svoje matere! Stori le to, kar bi storila bez srama pred menoj!«

Zvečer sva še dolgo sedeli. Moj kovčeg je stal pripravljen, in naslednjega jutra bi se imela odpeljati na kolodvor . . . Mati je čitala iz molitvene knjižice, zame se ni brigala več. Vstala sem, poljubila mater ter šla počivat. Prav ko pa sem se hotela vleči, je vstopila v sobo mati. Obstala je pred menoj s povešenimi rokami, trudna, kakor da se hoče zgruditi na kolena. Ustne so ji trepetale, teško je sopla in oči, mrtve in brezizrazne, so se kopale v solzah. Komaj je prestavila noge, da je stopila k meni. In strastno me je objela, pritisnila na prsi ter ihtela krčevito, da se ji je stresalo vse telo. Potem pa me je gledala dolgo — dolgo — dahnila »Lahko noč« in odšla . . .

— Dolgo sem še plakala v svoji postelji, končno pa utrujena zaspala.

— Zbudil me je naslednjega jutra na vse zgodaj očetov hripavi glas. Klical je mater. A ni se mu oglasila. Togoten je tekal oče po vsej hiši, pretaknil vse kote, a ni je našel. Toda v hiši je morala biti, kajti vsa vrata so bila zaklenjena. Prestrašena sem se naglo oblekla in prišla trepetaje iz sobe. Stopila sem na dvorišče. Prav tedaj pa je dirjal oče pod streho. Spodaj stoječ sem začula njegov klic »Ana, Ana«, takoj nato pa mozeg in kosti pretresujoč, kri ledeneč vzkrik . . . v zraku nad menoj je nekaj zafrfotalo . . . in na tleh je ležala mati.

— Ležala je vznak . . . bleda kakor vosek . . . a mirnega obraza. Niti kapljice krvi ni bilo videti, toda bila je mrtva . . . —

Odtlej nisem videla več svojega rojstvenega kraja . . . Očeta pa sovražim ko ubijalca srca, ki me je edino ljubilo na svetu. Umetnost mi je bila poslej vzor, kateremu sem se posvetila z vso dušo, — gledališče je moj poklic, katerega se oklepam z vsemi nervi svojega bitja.

— Toda nameslo moje matere in mojega prvega ravnatelja mi ni doneslo kariere. Zaman je vsa moja umetnost, — poštenje me preganja kakor Ahasverja slaba vest iz kraja v kraj. Nikjer me ne trpe dolgo — povsod me izpodrine neka nevidna sila — neki tajni vpliv, ki — zdi se mi — prihaja iz prvih lož in prvih vrst v parterju. Na ulico me pomečejo iz vseh gledališč, in naj si ugovarja občinstvo in naj si protestuje kritika . . .

— Danes pa sem zopet brez kruha — toda celo brez nade, da najdem še kje kako mesto. — Kdo bi še jemal igralko, katere ne marajo nikjer — katero so odslovili povsod in ki je prav brez vsakega — življenskega humorja! Kateri ravnatelj naj bi bil tako nespameten, da bi angaževal umetnico, ki mu odganja iz gledališča najboljše mušterije — stebre podjetja! Kaj umetnost! — Ta je za najvnejše prismojene literate, otročje dijake in sestradane profesorje! — Subrete, kankan, triko, kuplé — tega želé običajni gledališki posetniki, a tudi večina intendantov. Gledališče bodi le zmes: kafé-šantan, tingl-tangl, orfej. — Da, da, mamica moja, slabe nauke si dala za življenje svoji hčerki!

Grenak ironski smehljaj se je svignil preko Vandinega obraza in molčala je.

Tudi prijatelj je molčal. Potem pa vstal, vzel klobuk ter ji ponudil roko.

— Ostani zdrava, Vanda! — je dejal. Ljudje tvojega značaja ne propadajo. Pogum, srečna se zopet vidiva.

— Hvala za tvoje prijateljstvo! — je odvrnila Vanda in tiho dostavila: Do svidenja!

Ko pa je odšel, se je zgrudila kakor uničena na ogoljeni divan in sredi kovčegov, zabojev, pripravljenih za vožnjo, je začutila Vanda toliko osamelost, da je plakala kakor osirotelo dete.

* * *

Vandina usoda se ni izpremenila — Povsod spoštovana — a pojana iz kraja v kraj, — saj je bila samo umetnica!

Prijatelja pri tem vendar le ni pozabila. Pošiljala mu je izrezke sijajnih ocen, mu sporočala svoje triumfe in naštevala dobljene vence, šopke in zlate darove.

Toda nakrat je umolknila, in črez nekaj časa je dobil obvestilo: »Zopet sem pod kapom. Baron X. me ni mogel trpeti: — stara pesem!« — Ali: »Danes sem dobila odpoved. Priložila sem predrznemu nadporočniku Y. zaušnico.« — Ali: »Intendant, ki me

je hotel imeti za domače predstave, mi je pokazal duri.« I t. d. — Včasih pa je dostavila: Moj Bog, kakó težko je maminkino naočilo! — Oj, mati moja, prosi zame!

Potem pa je zmanjkal vsak glas, vsak sled . . . In minila so leta. Zaman je poizvedoval Vandin prijatelj po njej, — izginila je kakor bi se bila vdrla v zemljo . . .

Lani v velikih počitnicah pa sva se peljala s prijateljem na Dunaj po opravkih. Pri tej priliki sva posetila nekdanjega tovariša, dr. G. v deželni blaznici.

Razkazoval nama je posamezne oddelke ter naju privedel tudi na vrt, kjer se mirni bolniki izprehajajo.

In tam, na klopici pod nizkim kostanjem je sedel par: bledo dekle drobnega, ozkega obrazka sredi venca bujnih črnih kodrov si je pritiskalo suhe, tanke ročice na svoje udrte prsi, njene velike, črne, z dolgimi resastimi vejicami obdane in temno obrobljene oči pa so strmele topo pred se. Poleg nje je zdel gospod gladkobritega obraza in kodravih, že precej sivomeliranih las.

— Vanda! — je vstrepetal prijatelj, ko je zagledal blaznico.

— Ti jo poznaš? — je strmel dr. G.

— Dà, prijatelj sem bil njen.

— Danes ne pozna nikogar več ko svojega očeta, ki jo hodi posečat vsak mesec.

— Njen oče — učitelj? — je strmel prijatelj.

— Ne, igralec je — ravnatelj potujoče gledališke družbe.

V tistem hipu je padla Vanda na kolena in stegnivši roteče svoje roke proti svojemu očetu, ga je jokaje prosila:

— Odpusti — odpusti! Siloma so mi ukradli poštenje, — oropali so me, dasi sem jih kleče prosila, naj mi ga pusté! — In moja maminka joka zategadelj neprestano, ker jo boli glava. Vrgli so jo s hiše, a jaz jim nisem branila. Oh, odpusti — odpusti, oče!

Starec je pritisnil njeno glavico k sebi, jo poljubil na čelo ter jo miril:

— Vanda, moja dobra Vanda, umíri se, saj te ljubim! — Čuješ, tvoj oče te ljubi, kakor je ljubil tvojo nesrečno maminko.

— Kakor sem te ljubil jaz! — je dejal prijatelj in si otrl solzo.

Ljubljana. Fran Govekar.

PAVIĆEVO „NADODANJE“ KAČIĆEVU „RAZGOVORU UGODNOM“.

Jedinstvo narodne duše najbolje se očituje u književnosti. Gdje sav narod s kraja na kraj diše jednom snažnom dušom idući svijestno za istom svrhom materijalnom i moralnom, ondje se prema gibanju u životu snažno podižu i talasi na moru književnosti narodne. Život narodni sa svojim gibanjem utječe na književnost, a ona opet zahvalno vraćajući, što je primila, ne ostaje bez znatnoga utjecaja na razvoj i smjer narodnih misli i nastojanja. Taka je organička sveza izmedju života narodnoga i književnosti. Odatle veliko značenje književnosti za sudbinu svakoga naroda. Tek onaj narod zaslužuje ime naroda u pravom, etičkom smislu, koji je sebi stvorio domovinu misli u književnosti, koja je jedna za sav narod, gdje ga god ima, jer narod je prije svega skup ljudi, što se drže narodom, duševno djelo onih, koji ga neprestano stvaraju; njegovo je biće u svijesti, kako lijepo veli Fouillée u svojoj psihologiji naroda francuskoga. Prema tome književnost taki je elemenat u životu narodnom, koji se ne može rušiti. Književnost diže život narodni nad slučajeve u povijesti, nad materijalne dogadjaje: ona ga produžuje stoljeća i stoljeća, kad se narodu otme sve ostalo, dapače i zemlja domovinska. Nije li biblija od dvije hiljade godina bila jedina prava domovina Židovima? A narodnost grčka bi li živjela bez Homera? Narodu je zajamčen život, ako je književnošću mogao dokazati jedinstvo srca i duše, istovetnost čuvstava i težnja.*

I narod hrvatski dokazao je svojom književnošću jedinstvo

* Paris Gaston, La poésie du moyen âge I.

srca i duše, ali tek u ovom vijeku. I za naš narod može se reći, da ga je upravo književnost stvorila, te je svijest narodna, gotovo posve mrtva, živareći samo u uskom krugu odabranih ljudi stala na punu snagu nastojanjem nekih književnika.

Književnost hrvatska stoljeća je i stoljeća starija od probudjene svijesti narodne u ovom vijeku. Ali za onu književnost ne može se reći, da je narodna književnost u pravom smislu, jer se ne diže na krilima jedne, jake narodne duše. Ta je književnost od najveće česti aristokratička zabava malenoga kola odabranih ljudi bez sveza sa širokom bujicom narodnoga života. I ako se javljaju gdjekoje zaisto svijetle pojave jedne narodne svijesti u različitim krajevima, ipak se općenito govoreći književnost naroda hrvatskoga razvijala osobito i bez svijesti o zajednici, kako i ne može drukčije biti, kad književnost nije odjek jedne narodne duše.

Najljepše stranice književne povjesti hrvatske ispisane su bez sumnje književnošću, što se kod zgodnih prilika lijepo razvila u Dalmaciji, osobito u Dubrovniku. U 18. vijeku javlja se u Dalmaciji jedan od najznatnijih književnika hrvatskih prije 19. vijeka Andrija Kačić Miošić sa svojom »pismaricom«. Malo je koji pjesnik tako ugodio narodu hrvatskomu u najširem smislu kao starac Milovan, jer je skitajući se s guslama od »Skadra do Zadra, od Mostara do Kotara« i ne misleći »zla ni ptičici u gorici« pjevao »siromasima težacima, koji izvan slovinski drugim jezikom govoriti ne znadu«. Kačić je ćuo bilo narodne duše, pa je za to tako i uspio; on je shvatio ideal narodne duše, istina tužni ideal, što je ispunjao sav život naroda našega vijekovima — da u boju velikom ili još više u »malenom« poodsijeca što više turskih glava.

Kad se Slavonija koncem 17. vijeka riješila Turaka, razvila se i ondje u 18. vijeku lijepo književnost nastojanjem vrijednih Franjevaca, koji su sve do g. 1757. zajedno s bosanskim i dalmatinskim Franjevcima bili članovi iste redovničke države »Bosnae argentinae«. To je i razlogom, što se opažaju neki tragovi utjecaja književnosti dalmatinske i bosanske na književnost hrvatsku u Slavoniji. Tako je Kanižlić poznavao i čitao Gjorgjića, dok ga spominje u »Kamenu smutnje velike«, a pjevajući sv. Rožaliju u dubrovačkom dvanaestercu s dvostrukom rimom (u sredini i na završetku) bez sumnje mu bješe izgledom Gjorgjićeva Mandaljena. I Relković pjevajući »Satira« možda se ugledao u Kačića, a gramatika njegova izradjena je u prvom dijelu (u oblicima) očevidno po Kašićevoj i Dellabellinoj. I Krmpotić poznavao je Dubrovčane.

Posljednji put štampa se za života Kačića potpunije izdanje svojega »Razgovora ugodnoga« g. 1759. u Mletcima. Već pet godina kasnije štampa je 1764. u Budimu Emerik Pavić (P. Emericus a Buda) svoj latinski prijevod nekolikih pjesama Kačićevih (»Descriptio soluta et rhythmica regum, banorum, ceterorumque heroum Slavicorum seu Illyricorum etc. a P. Andrea Cacich in vernacula lingua Illyrica proposita«), a g. 1768. izlazi u Pešti »Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga, ne izašasto na svitlost dosada; već skupa sabrana i u verse složena po jednomu [illegible] sv. Franc. države sv. Ivana od Kapistrana«. Ime se pisca ne spominje, ali je utvrđeno, da je isti pisac, koji je napisao onaj latinski prijevod, t. j. Emerik Pavić. On se sâm nije rodio u Slavoniji, ali je ondje mnogo djelovao, pa se s pravom broji među pisce iz Slavonije.[1] Pisao je više djela latinskih i hrvatskih, prozom i stihom. Najčuvenije mu je djelo »Jezgra« nauka krstjanskoga, iz koje su budući svećenici učili najnužnije, što im je trebalo za službu. Taki su se svećenici zvali »jezgraši«.

Literarno-historijski uzevši, je vrlo zanimljiva pojava, što se tako brzo našao čovjek na drugom kraju hrvatskoga naroda, koji je shvatio veliku vrijednost Kačićeva pjevanja i nastojao poći njegovim tragom. U tu svrhu pokušao je Pavić raditi u duhu Kačićevu: 1. opjevao je na način Kačićev neke događaje iz Slavonije; 2. obradio je u deseteru nešto Kačićeve proze o kraljevima slovinskim ili ilirskim; 3. preveo je na jezik latinski 12 pjesama Kačićevih i nešto proze.

»Nadodanje« ima dva dijela. U I. dijelu (str. 1—118) ima 28 pjesama (članaka), u kojima se opisuje većinom djelovanje reda franjevačkoga u Slavoniji, a drugi dio ima osobit naslov »Brojitba svijuh stari kraljah slovinski ili ilirski, iz Kačićevih historijah izvađena«. U ovom dijelu ima pet pjesama [illegible]. Svaki dio ima svoj [illegible] u stihovima. U prvom spominje Dalmaciju:

[illegible]	[illegible]
[illegible]	
[illegible]	
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
U njojzi su kralji i slobodni	I još druge nike glavne stvari
Od staroga slovinskog naroda	Ostavljene nam od naši stari

[1] [illegible]: Crtice iz hrvatske književnosti [illegible] u XVIII. [illegible]

U drugom pridgovoru zove Razgovor ugodni knjigom plemenitom:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Kačić pjeva o junacima i mejdanima, a Pavić o djelovanju Franjevaca u »Slovinskoj«, o čudesima itd. Već time gubi se ona epska živahnost Kačićeva. Gdje će biti epskoga života u pričanju o pokrštenju Slovinaca i o župnicima slovinskim (3), o prijenosu kućice, u kojoj je Marija rodjena, u državu slovinsku (4), o sv. Franji i nasljednicima njegovim u Slovinskoj (5), o Porciunkuli (6), o biskupima i misnicima sv. Franje u Slovinskoj (11), o trudu službe redovničke u Slovinskoj (12), o čudesima sv. Gospe u Radnoj (16, 17), u Brodu, Osijeku (18, 19), o čudu sv. Antuna u Budimu, Baji, Našicama (20, 21, 22), sv. Bone mučenika u Vukovaru (23) itd.

Kad pjeva o vojnama sv. Ivana Kapistrana (9), ni onda mu zgodan predmet ne može podati života, da zapjeva poput starca Milovana.

U nekim pjesmama istinito nam riše tužno stanje kršćana pod Turcima i velike patnje čestitih Franjevaca, koji su u ono jadno doba narodu jedini tješitelji. Tu kao da se i prozaički inače pisac nešto zagrijao, te mu nevolje narodne i slava reda, kojemu sam bijaše članom, izmamiše gdjekoji snažniji akcenat.

Kad se prosuše turske čete od istoka i njihove paše zauzeše naše države,

Još ni vila nije nigda snila,
Kakova je tad nevolja bila.
[illegible]
Mlogo hiljad tad sablja posiče.
Sablja reko slovinski junaka
Mlogo hiljad isiče Turaka.
. . . .
Tad osvoji Turčin svu Bosansku
Jošter [illegible] zemlju Servijansku.
Za tim malo osvoji Madžarsku,
Slavoniju jošter i Hrvatsku.
Sve su tad crkve [illegible],
Knjige jošter [illegible],

Uspomene biše satrvene
I po svitu štokud raznesene.
Vas naš narod pod [illegible] ostade
Kud bi bižao, on tada ne znade.
A ostali štokud izmakoše,
U slobodna mista pobigoše.
Ceta ljudska [illegible]
I medj Turke jesu udiljene.
[illegible]
Već u strahu život provodjaše.
Kod nji biše virni redovnici,
[illegible]
[illegible]

[illegible]

Kako je to istinito i vjerno prikazano, treba samo zagledati krasan nacrt prof. Smičiklasa o Slavoniji pod upravom turskom.** Naš pjesnik veli, da uspomene biše satrvene, a u historijskim spomenicima često čitamo, kako se ni najstariji ljudi koncem 17. vijeka ne mogu sjetiti, tko im je nekad bio kršćanski gospodar. Samo jednom na Dunavu spominje se nekoga Stjepana Bana, a u Valpovštini spominju [illegible] bane i palatina. Još jednom znamo, da je biskup zagrebački zadržao svoje podanike i pod Turskom u Vaški. Ali i to je sve — — —*** Tako je turska sila zatrla svaku uspomenu na predjašnja vremena.

Fratri bili su upravo apostolski revni u vršenju svoje službe. Evo kako naš pjesnik dramatički opisuje tu njihovu revnost:

[illegible]
»Moja, reče, mater zanimljuje
[illegible]
[illegible]
Koji moleć glas ovako diže:

[illegible]
Koji njega takodjer moliše,
Da se k njima on friško poteži,
[illegible]
Sasvim time niko ne ostade,
Svetotvorje da on ne imade (XII.).

Nije u to tužno doba bilo zvona, kad su se ljudi kupili na službu božju u priprostu kućicu.

[illegible]
Nit se od nji tad govorit smilo
Zvona isti domaćini biše,
Jer medj sobom oni se kupiše

[illegible]
U kućicu priprostu svitovnu.
Ondi jošter pričestiše duše,
Pak za time i prediku čuše (XIV).

* [illegible] — ** Smičiklas: Dvestagodišnjica oslobodjenja Slavonije. Zagreb 1891. 8° — *** Smičiklas o. c. str. 2

To se sve dobro znade, jer je još u piščevo vrijeme bilo ljudi, koji su poznavali fratre pod Turcima. Fratri nijesu niposto bili sigurni od bijesa turskoga. Tako je siloviti vezir janjičarski uhvatio poglavnoga manastira šaren-gradskoga, pa mu je sadr'o kožu »gdi iločka tad kapija biše«.

A vikara na kolac metnuše
I ostale fratre sve smaknuše.

Dva psetanca iz manastira javiše tu žalosnu novinu u Bosnu, u selo »Sutinsku«, gdje je bio poglavar od države.

Stvar nemilu njemu navistiše,
Oko njega žalosno lajeći,
Domaćine vlastite žaleći.
Rasuše se i ljudi svekuda
Utekavši u šume i brda.
Ondi dugo u strahu živi
I za time natrag se vratiše
Zafalivši Bogu privičnjemu
Na kućištu svojem prijašnjemu (XIII).

Janić Andre htjede da popravi crkvicu porusenu u Radnoj, kod Moriša tekuće vodice, u kojoj je bila slika Marije djevice. Za to ga begovi u falake postaviše i nemilo nagrdiše. Kad je prebolio boli i opet zdrav ustao na noge, ode u Carigrad, da mu dadu slobodu i knjigu, da smije popraviti crkvu. Isti taj siromah fratar već je kolac nosio, na koji ga je kadija osudio, ali ga izbavilo »pismo«, što ga je imao. Na njegovo mjesto došao je fra Ivo od Olova. On je bio srećniji, jer je umio turski.

Turski jezik dobro jest umio,
Za to Turkom jeste mio bio.
Kad i njega Turkom optužiše,
Opravdat se po turski znadiše (XV).

Poznato je, da je narod volio čudesa. I u našoj knjižici ima više pjesama o čudesima. Za primjer naivne vjere u ovakva čudesa da spomenemo koji opjevani slučaj. U pj. XVIII. veli se za nekoga varošanina iz Novoga Sada, da je svezao u maramu sto forinti i metnuo ih u svoju dolamu. Kad bijaše na Savi, pa pade mu novci u vodu. On se poče žalostiti, a bogomoljni mu ljudi rekoše, da ima u Brodu Gospa u crkvi novoj, koja će mu pomoći. I zaisto on se vruće pomoli Gospi, a ona mu u snu objavi, kako će vaditi svoje blago

[illegible]

[illegible] gubljene stvari.

[illegible]

[illegible] On plati misu i podje žalostan u polje tražiti konje.

Fratar prid njim u habitu stade,
Njem rekavši, da za konje znade.
[illegible]
Ondi, reče, pasu dva konjica (XXII).

To je bio sv. Antun.

[illegible] iznenada«.

Tri bo klinca u usti držaše,
[illegible]
[illegible]
Nji u usti sva tri priobrati.

Progutavši i doli spustivši,
[illegible]
[illegible]
Njeg pomoći niko ne mogaše.

A kad se [illegible],
Zatim [illegible] stegod [illegible],
Jednog iz seb' bise [illegible],
A drugi [illegible].

[illegible]
[illegible]
Kad [illegible],
[illegible] XXIII.

Fra Augustin Benković imao je od Boga milost, da goni nečiste duhove iz tijela čovječjega. Jednom dovedoše preda nj [illegible] siroticu, da bi je izbavio vraga.

[illegible]
I nečistog [illegible].
Prid otarom on Boga moljaše
I [illegible].
Duh nečisti uplašen od njega
[illegible]
Ode kano da vitrovi pušu
I [illegible] XXX.

U dvije pjesme ima i književnih bilježaka. U pjesmi (članku) XXIV. spominje književnika Lovru Bračuljevića, fratra. Pet je jezika dobro poznavao. Napisao je slovinskim jezikom knjigu »Uzao Serafinski«, u kojoj su lijepa tumačenja za bratinstvo »od uzlova sv. Pojaska«, koje je on digao, a sv. Pojaska znade »skoro varoš svaka«. Bio je jubilarac u redu. Kako je bio pobožan, sav svijet se htio kod njega ispovijedati. Umr'o je na Gospino blago prikazanje u Budimu, gdje se rodio i živio: tomu ima trideset godina, triest, reko, i k otom jedina (1708 [illegible] 31 [illegible] 1737). Kakav je to »uzao Serafinski« i »sv. Pojasko«, vidi se iz natpisa spomenute knjižice, koji po Šafaříku glasi: »Uzao Serafinske, naški goruće ljubavi triput svezan, to jest kratko ali temeljito popisanje početka, ukorenenja i raširenja davnašnjeg poglavitog ili arhibratinstva konopnoga pojasa patriarke sv. Franceska, uzdignutog odavna u crkvi i manastiru male braće redovničkog opslužnja, sinova istog patriarke, provincije srebrno-bosanske u kraljevskomu i slobodnomu gradu Budimu — — — 1730.«

U pj. XXVIII. »od slovosložja slovinskoga« složio je u stihove ortografička načela franjevca Stjepana Vilova.*

Iz primjera, što smo ih naveli, svak će odmah razabrati, da stihovi Pavićevi niposto nijesu onako ljupki [illegible] i Kačićevi. Dok Kačić svuda nema rime, jamačno i iz toga razloga, što mu tanko osjećanje njegovo za skladnost nije dopuštalo, da rimi za volju nanosi silu smislu i jeziku, Pavić uvijek rimuje prvi stih

* O tom Vilovu ispor. Forkač [illegible] III.

s drugim, ali za to je i nanio zid rumenim, da ima rimu za riječ meni:

[illegible]
Gdino onaj zid jeste rumeni (str. 67.).

Kačić veli [illegible] Milovana, da u njegovim pjesmama ne će naći [illegible] ni [illegible], nakićena ni napirlitana veza. To je istina. Ali opet — tko se toga ne sjeća već iz djetinjstva svoga? — stil i jezik teče kao [illegible] i lagko [illegible] gorskoga potočića, obogaćen [illegible] lijepih slika i poredaba. Pavićeva dikcija suha je i [illegible] gola proza u stihovima. Nigdje, ama upravo nigdje ne nailazi ni najmanje vaze kakve slikovite pjesničke prikaze na način Kačićev.

Kod njega piše grad bijel, [illegible] je sukno siv, zemlja crna, glava rusa, [illegible] rumena, puška svijetla; kod njega nijesu oči crne, ruke bijele, dvori bijeli, [illegible] bijele, livade zelene — — — Ovih lijepih cvijeta, tog krasnog cvijeća iz vrta naše narodne poezije, nema u Pavića ni za lijek! S kakvim je on osjećanjem i razumijevanjem čitao starca Milovana!

Nema niti lijepih poredaba Kačićevih. Junaci se ne isporedjuju sivim sokolovima i orlovima krstašima. Mi smo zabilježili tek dvije tri poredbe u Pavića i [illegible], da nam je koja izmakla. Premudre [illegible] Ivana Kapistrana isporedjuje čistim i medenim rijekama (str. 35.); dušice kršćanske, što su ih fratri izveli iz Bosne u kršćansku državu, pitomim ovčicama (str. 57.), a junake jakim lavetinama (str. 179.).

U Kačića kao i u narodnoj pjesmi često ćeš naći vilu, gdje dozivlje junake i odvraća pogibao od njegove glave. U Pavića tek sam jednom zabilježio, gdje spominje vilu veleć:

[illegible]
[illegible]

Kačića svagdje prati njegov idealni pobratim, kojemu kao pripovijeda junačka djela naroda slovinskoga. Ispor. Virnj, pobre, kako ti je drago! 167. Još ti kažem, pobratime dragi! 340. itd. To podaje njegovu pjevanju osobit neki intimitet i srdačnost, pa dramatički oživljuje pričanje. Od toga poetičnoga pobratima ostade u Pavića posve prozaičan čitatelj. Ispor. str. 48.: Virnj meni, pošteni štioče!

Osobito subjektivno dražesno obilježje podaju Milovanovu pričanju ovaki umeci, što ih obilno poznaje i narodna pjesma: Privari se, ujide ga zmija! 233. Ej neviro, nigdi te ne bilo! 236. Poštena

mu sablja i desnica! 266. Ter uteče, vesela mu ljuba! 327. Pak uteče, poštena mu majka! 340. Ter pobiže, žalosna mu majka! [illegible]. Pod Gabelom, ognjem izgorila! 342. itd. I tako što uzalud ćeš tražiti u Pavića.

Ne ćeš naći niti humora Kačićeva. Ispor. u Kačića: Istina je, živa moja brada 259. Gulec brade nazad pobigoše 207. [illegible] svu oguli bradu 351. Viruj brate, jer brade ne lažu 363.

Drugi dio s natpisom »Brojnica« još je suši od prvoga. Tu se jednostavno u deseteracima bez ikakoga nakita izbrajaju vladari i kraljevi »slovinski iliti ilirički« počevši od prvoga kralja ilirskoga »Ilirika«, kako to prozom pripovijeda Kačić u izd. [illegible] str. [illegible].

Kako u Pavića nije bilo baš nikake pjesničke snage, nijesu mu ni latinski prijevodi pjesama Kačićevih uspjeli. Prevodio je posve slobodno u mjerilu poznate crkvene pjesme:

Stabat mater dolorosa
Juxta crucem lacrimosa,
[illegible]

Ispor. n. pr. početak 1. pjesme »Rhytmica prolusio de gente slavina«:

Omnes gentes sunt [illegible]
Et a Deo exornatae
Variis virtutibus.

ili početak pjesme »de Caesare Basilio«:

[illegible]
[illegible]
[illegible] (str. [illegible]).

Velika šteta, što se posla Pavićeva nije prihvatio pjesnik kova Reljkovićeva! Ovako, koliko godj je nastojanje Pavićevo svake hvale vrijedno i literarno-historijski zanimljivo, gotovi smo reći, da nemamo baš mnogo razloga žaliti, što »papira ne kti čovik dati«, da on svoj posao nastavi . . .

Zagreb.

Dr. Stjepan Bosanac.

V HIŠI SLOVENSKEGA MECENA.

Na Bregu ob Ljubljanici v trinadstropni hiši, po kateri 17 sobah se je v osemnajstem stoletju sprehajal obrezuani baron Žiga Zois, je bilo koncem 18. in začetkom 19. stoletja središče slovenskega kulturnega delovanja, kakor je Kopitar vzkliknil v svoji »Slavus Rückerinnerungsschaft aus Krain«: »Baron Zois ist das Centrum der Cultur in Krain« (I, 9).*

Dočim so se domači plemenitaši izneverili in odtujili svojemu narodu ter gledali nanj in na njegov jezik z zaničevanjem in preziranjem, je usoda naklonila nesrečnemu slovenskemu narodu tujca po rodu, ki se je z ljubeznijo in navdušenjem oklenil svoje nove domovine ter postal pravi mecen slovenskega naroda. Ne iz častoljubnosti — saj je imel vsega, kar je poželel — temveč iz pravega zanimanja in ognjevite navdušenosti se je zavzel baron Zois za razvoj slovenske literature in kulture.

V hiši veljaka, kakršen je bil Zois, se je shajalo vse, kar se je prištevalo dostojanstvu, »alles was sich nach interessanter Ansprache sehnte, Gouverneur, Militär-Commandant, Fremde z. B. Lord Duckworth, selbst Fürst Metternich und Erzherzog Johann« pripoveduje Kopitar v svoji autobiografiji.** V njegovi hiši pa so se zbirali tudi slovenski veljaki Penzel, Japelj, Linhart, Kumerdej, Vodnik, Kopitar, Zupan, in tam se je ukrenilo marsikaj v korist slovenstvu.

* Citate, pri katerih ni bil drugega označenega vira, sem vzel iz Jagićevih Источники для исторіи славянской филологіи. I. Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar 1885. II. Новыя письма Добровскаго, Копитара и другихъ юго-западныхъ славянъ 1897. Arabske številke pomenijo stran. —

** Miklosich: »Kopitar's kleinere Schriften« str. 8.

Znano je, kako je skrbel Zois za slovensko gledališče s tem, da je prevajal italijanskim opernim pevcem priljubljenejše arije na slovenski jezik, katerega so celo Italijani imenovali »cantabilissimo«; viharno ploskanje je odmevalo vselej po parterju, kadar se je zapela taka pesem. Znano je, kaj je storil Zois za Vodnika, ko je služboval še v Koprivniku; najjasnije odseva to iz njegovih pisem, in po pravici piše Levec, da »se milo stori človeku, ako prebira ta najlepši spomenik slovstvene zgodovine naše ter vidi, kako je baron Zois, milijonar, velike trgovske hiše gospodar ter cvetoče obrtnosti voditelj, neozdravno bolan, po dovršenih trgovskih opravkih o pozni polnočni uri s čudovitim mladeniškim ognjem in gorečo domovinsko ljubeznijo Vodnika navduševal, tolažil, učil ter izpodbujal, kaj in kako naj piše, da bode koristil narodu slovenskemu«.*

In ko mu je smrt ugrabila Linharta — »ich werde dem unvergesslichen Freunde Thränen opfern und ihn bald im Grabe besuchen« — piše Vodniku (1794.)** — čutil se je Zois osamljenega; Vodnik mu je bil predaleč, hotel ga je imeti bliže, in na njegovo prizadevanje je prišel Vodnik za kaplana k sv. Jakobu v Ljubljani, »um Bücher und guten Rath etc. bei der Hand zu haben«, pravi Kopitar (II. 300). Vodnik je postal Zoisov »Hausslavist« ter Penzlov naslednik na gimnaziju. Kakor poprej Penzel, obedoval je tudi Vodnik za Zoisovo mizo. Penzla je odslovil, ker je bil, dasi sicer učen in pošten mož, vsak večer pijan. Zoisu samemu in posebno njegovi materi so se silno gnjusili pijanci, in v nadeji da vsaj ublažita to Penzlovo slabost, sta ga vabila za svojo mizo ter vselej postavila predenj buteljko dobrega »tržačana«, — a Penzel je ostal pijanec! Nekega dne ga je poslal Zois po Ljubljanici na Ig kopirat stare rimske napise. A v svojem klasičnem navdušenju se je dobri mož v gostoljubnem župnišču preveč nasrkal sladke kapljice, in ko je vrnivši se v Ljubljano kljub svoji pijanosti hotel svojemu mecenu pokazati uspehe tega pota, mu je na gladkih tleh spodrsnilo in telebnil je pred Zoisa. Od tistega časa ga Zois ni maral več, in Penzlovo mesto je zavzel Vodnik (1798. l.).

Za Zoisovo mizo se je Vodnik seznanil tudi s Kopitarjem, ki je prišel 1799. l. v hišo za domačega učitelja Zoisovega nečaka ter ostal tam potem za tajnika in knjižničarja. Sedaj je imel Zois, ki je bil vedno priklenjen na svoje sobe, vsaj zmerom družbo in zabavo; zakaj dovtipni Kopitar je rad podražil dobrodušnega Vodnika, in kadar sta se sporekla u slovničnih stvareh, poravnal Zois nastopivši

* »Ljublj. Zvon« 1879. l. str. 4. — ** Vodnikov spomenik, str. 51.

celo za svetnika. Kopitar pripoveduje v svoji autobiografiji: »Da kam er nun mit Vodnik an eine Tafel. V's Plattheiten und pedantische Kurzsichtigkeit ärgerten ihn, und gaben seiner grammatischen Logik reichliche Übung, aber doch waren sie gute Freunde, wiewohl einige Oppositionen« (II. str.).

Ko je leta 1808 kontesa Bellegarde na poseti pri Zoisu prosila, naj bi ji preskrbel dobrega učitelja za slovenščino, češ da znajo najboljše kuharice samo slovenski, in je guvernanta v veliko veselje Zoisovo pripomnila, da bi bila gospodična baje še ljubša, ako bi znala slovenski, pa je Zois odkazal Kopitarja. Pouk se je vršil uspešno, in kontesa je kmalu čitala Linhartovo »Županovo Micko«. Kopitar je pri tej priliki predelal slovensko slovnico »en detail, immer mehr verliebt sich Kopitar in seine Muttersprache«, pravi sam. Napisal je torej nekak pol slovenske slovnice v francoskem jeziku.

Nekega dne je Kopitar podražil Vodnika, ki je hotel napisati slovensko slovnico, češ: »Jaz bi sedaj lahko napisal slovnico, in če bodete še dalje mudili, Vas prehitim.« Vodnik se je smejal rokopisu 5—6 francoskih pol in je vračal Kopitarju s tem, da ga je vsak dan ironsko popraševal, ali je njegovo mojstersko delo že pri tiskarju. Kopitar mu je prvič odgovoril: Ne dražite me! Potem pa se je raztogotil, govoril s knjigarjem Kornom, ali bi vzel v tisk slovensko slovnico, in kmalu mu je izročil rokopis. Vodnik je skušal intrigirati pri Kornu, češ, da slovnica ni popolna, in zopet je moral posredovati Zois, ki je tiskarju priporočal Kopitarjevo slovnico. Od tega časa si Kopitar in Vodnik nista bila nikdar več prava prijatelja. Še večkrat je moral Zois miriti oba učena gramatika in nekoč je celo konfisciral ostro Kopitarjevo pismo, namenjeno Vodniku, samo da bi ublažil napetost med njima.

Kopitar sam priznava Zoisovo zaslugo, da je postal slavist, češ: »Daher dass er ein Slavist geworden, ist weniger sein als seiner Lage Verdienst.«* Zois torej nima samo zaslug za slovensko literaturo, temveč njegovo ime sega tudi globlje v zgodovino slovanske filologije. Zois je bil izobražen mož tudi na tem polju. Kopitar piše v že omenjeni »Slavins Rückbotschaft aus Krain«: »Er ist nicht nur Freund und Förderer, sondern auch im hohen Grade Kenner des Slavischen. Glagolitisch und cyrillisch lieset er fertiger als die Herren vom Métier selbst« (I, 9).

Ko je Kopitar odšel na Dunaj, ostal je vedno s Zoisom v najožji zvezi, saj je bila Zoisova knjižnica bogata zakladnica, iz katere

* Miklosich: »Kopitars kleinere Schriften« str. 8.

je rad zajemal še pozneje. Zoisova knjižnica igra sploh v zgodovini slovanske filologije važno ulogo. Kdor je hotel, jo je smel rabiti. »Bei B. Zois gehörte mir und jedem Slavisten die ganze Bibliothek (vom Kumerdej Z. B. hat er, der Baron, post mortem seine eigenen geliehenen Bücher in der Auction erstehen müssen)«, piše Kopitar dne 21. aprila 1810. l. Dobrovskemu (I, 136). Veselje je bilo Zoisu, da je razne slaviste obskrboval s knjigami; tako so imeli pri njem svojo zalogo Japelj, Linhart, Kumerdej, Vodnik in dr. Na Veliko soboto 1812. l. je pisal Kopitar Dobrovskemu: »Befehlen Sie was? B. Zois will so lange mit seinen Bestellungen warten. Von den Appendinischen und Stullischen Sachen lässt er 6 Exemplare kommen, um sich, Sie und Novosilzov, mich u. a. zu versehen. Aber langsam geht's mit ihm, weil er oft krank (podagrisch), immer gestört und die Communikation mit Ragusa doch noch nicht so bequem ist, wie die Zeitungen posaunen. Aber kommen wird's am Ende doch« (I, 252). In v januarju 1813. l. mu že poroča: »Diese Appendiniana und Stulli schickt Ihnen B. Zois (der nun sehr krank liegt am Podagra) zum Beweise seiner Verehrung und Dankbarkeit, utere felix!« (I, 320).

Z Dobrovskim si je Zois dopisoval večinoma po Kopitarju. Koj s početka je pisal Dobrovský Kopitarju: »Wenn Sie es schicklich finden, bitte ich mich Hrn Baron v. Zois als allgemein verehrten slavischen Mäcen zu empfehlen. Seine Bibliothek zieht mich sehr an« (I, 28). In že 6. marca 1810. l. predlaga, da bi se naredil zaznamek slavističnih knjig Zoisove knjižnice, češ: »Wäre es denn von Se. Excell. dem Baron v. Zois, dem ich meine ungeheuchelte Verehrung zu melden bitte, nicht zu erhalten, dass er seine Slavica kurz, aber vollständig verzeichnen liesse und mir ein solches Verzeichniss zuschickte. Wo ist leicht eine solche Sammlung zu finden und wie bequem ist es nicht, in solchen Verzeichnissen nachzusehen, wenn man über ein Datum einen Zweifel hegt. Ein Catalogus variorum Slavicorum ist ein desideratum« (I, 120).

Zois je spoznal pomen, veljavo in vpliv Dobrovskega ter ga je visoko cislal; pisal je Kopitarju: »Machen Sie dem verehrungswürdigsten Dobrovský das verbindlichste Kompliment auch in meinem Namen, und wenn er noch Lust hat zu reisen, laden Sie ihn gerade zu mir ein! Mein Haus, meine Bücher, und was ich vermag, steht ihm zu Gebothe und Dienst im ganzen Ernste« (I, 30). To vest je Dobrovský sprejel z velikim veseljem pisal Kopitarju: »Dies ist eine wahre Aufmunterung für einen slaw. Literator

der sonst nicht auf den Beyfall Vieler rechnen kann. Ich werde vielleicht doch von dem gütigen Antrag einst Gebrauch machen« (I. 48).

Zanimivi so citati iz pisem, katere je pisal Zois Kopitarju 11. in 19. februarja 1809. Tu ponudivši se za posredovalca med Kopitarjem in Dobrovskim ter Appendinijem v Dubrovniku: »Nachdem mein 30 jähriges Sammeln, welches eine ganze Generation von slawischen Prosaiern überlebt hat, endlich doch zu einem logisch-kritischen Gebrauch etc. gediehen ist, will ich gerne noch mein letztes Schreiben beitragen« (I. 58).

Kopitar je navadno pošiljal Dobrovskega pisma Zoisu, da jih je tudi on čital, in na eno tako je odgovoril Zois: »D's Brief, den ich nicht oft genug lesen konnte, lege hier de retour bei. Gott gebe bald Ruhe den slavischen Musen, und dem Meister Lust — auch den Sitz der Gorgus-Latinuten zu besuchen!« (I, 71).

Ko je bil Zois zbral toliko zakladov v svoji knjižnici, začelo ga je skrbeti, kam naj bi po smrti spravil svoje knjige, da ne bi zgrešile svojega namena. Kopitar piše Dobrovskemu: »Bar. Z. jammert, dass er nicht weiss, wohin seine Bücher zu stiften, dass sie nicht verschleudert werden.« (I, 244). In Dobrovsky je odgovoril: »B. Zois soll so lange leben, bis Illyrien wieder an die übrigen Slaven angeknüpft wird, und dann wird sich wohl ein Institut errichten lassen, bey welchem man seine und andere Sammlungen wird niederlegen können. Dass er zur neuen Bibel grossmüthig beytragen will, hat mich sehr gefreut ... Der vortreffliche Mann und Patriot« (I, 247).

Zois je mnogo žrtvoval za knjige; kupil je vse, kar mu je prišlo pod roke. V službi je imel dva kmeta, ki sta hodila po deželi ter kupovala stare slovenske knjige; ta dva sta sporočila, da je še 10 Dalmatinovih biblij, ki bi se dobile po 30 gld. (I, 35). Dne 2. avgusta 1812. l. je pisal Kopitar Dobrovskemu: »Quoad libellos glagoliticos Schnurreri, baro Zois non se velle omnes emere, tantum pretium dicito« (I, 277). Toda vsled raznih nezgod, katerih so bile krive žalostne politične razmere, je bil primoran pisati Kopitarju: »Ach! welchen Schmerz kostet es mir, gestehen zu müssen, dass ich Schnurrers Truberiana nicht mehr zu kaufen vermag und diesen Schatz der Hofbibliothek oder der Ossolinskischen überlassen muss« (I, 287). To je odkritosrčen izraz bolesti plemenitega moža!

Kako je čislal Dobrovsky Zoisa, katerega je imenoval »vere excellentissimum virum« (I, 216), kaže to, da mu je poslal prepis odlomka brizinskih spomenikov »Glagolite po naz redka zloveza

pisoč Kopitarju: »Ich glaube wohl Hrn Baron Zois ein Vergnügen zu machen, wenn ich ihm vom ersten kurzen Stück eine Abschritt zuschicke« (I, 282). Zois se je silno razveselil tega odlomka ter z Vodnikom vred trdil, da je jezik v njem slovenski; užaljen pa je bil radi ceremonijalnega tona, v katerem mu je pisal Dobrovsky, ki je bil vajen samo čeških aristokratov. Kopitar poroča o tem Dobrovskemu: »Baron Zois schreibt mir, dass er vor Ärger geweint hat, dass E. H. mit ihm einen solchen Ceremonienton angestimmt. Er habe die Excellenz etc. ausgekratzt. Er hatte gewünscht als Ihr Verehrer behandelt zu werden«, in v prihodnjem pismu: »dolor enim ipse testatur, quanti ducat in amicorum apud te numero esse, non in potentiorum, quorum tu limina spernis« (I, 295 in 297).

Znano je, kako je Kopitar silil Dobrovskega, da napiše starovensko slovnico; skoro v vsakem pismu ga je nadlegoval in opominjal. Nekoč mu je obetal, da spodbudi Zoisa, škofa Verhovca, Stratimirovića, Novosilcova in druge za subskribente, in čez nekaj časa je tudi Zoisa vpletel v svoje želje: »Addit Zois preces suo et omnium Slavorum nostrorum nomine, ut Gramm. slavica tua tandem prodeat!« (I, 377).

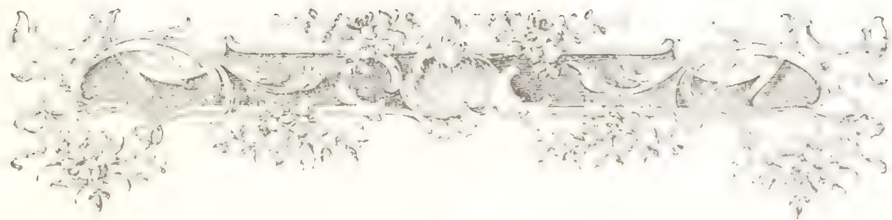
Občudovanja vredna je udanost, ljubezen in spoštovanje, katero je gojil trdi in po večini robati Kopitar do svojega mecena; kadar govori o Zoisu, je mehak in nežen, da ga je težko spoznati. »Nur gegen Baron Z. und gegen den slaw. Meister ist mein Vertrauen unbeschränkt« (I, 182.), je vskliknil nekoč v pismu Dobrovskemu. Ko je l. 1810. prisegel kakor cenzor, je pisal Županu: »Tandem b a r o n i s l i b e r a l i t a s eo me provexit, ut sim aliquid, sicut vos dicitis practici« (II, 200). V pismih do Župana, ki je oskrbel omenjeni zaznamek slavističnih knjig Zoisove knjižnice, in katerega je imenoval Kopitar »Slavina« barona Zoisa, naroča za Zoisa, »den unvergleichlichen velki ozha«, v vseh jezikih (II, 207): »osculare a me manus divini baronis«, »velkimu ozhetu roko kushnem« (II, 215) in »dem Hr Baron küsse ich die Hände« (II, 237). Skrbno pristavlja v pismu od dne 9. julija 1812. l.: »ne baro sine necessitate incommodetur« (II, 244). Kako je Kopitar cenil Zoisovo znanje [illegible] naslednji citat iz njegovega pisma Županu: »Übrigens [illegible] die Krainischen Schulbücher natürlich sehr [illegible] sie wohl in die Kritik bekommen; sonst wehe dem Krainischen dialecte« (II, 201). Ko je bil Župan na deželi, v Šmarju, ga je Kopitar ponovno spominjal, naj se trudi, da pride v Ljubljano »ut cum barone sis, apud illum discas et illi subservias, ut ego et Vodnik olim«.

Tako razumevanje globoko spoštovanje je Zois užival povsod: vsi slovenski literati so gledali nanj kakor na dobrodotnika ter ga obiskavali kakor očeta. In to je tudi po pravici zaslužil. Zoisova hiša je bila res središče kulture na Kranjskem, in Zois sam je bil [illegible], pa [illegible] le med domačimi plemenitaši [illegible] plemstvu spolu. Tako vsestransko izobraženih mož, pa tako požrtvovalnih in plemenitih, kakor je bil Zois, je bilo in jih je malo. Slovenci po Zoisu nismo imeli več takega moža. In težko, da ga kdaj še dobimo!

Dunaj.

Dr. Fr. Vidic.

NA SOLINSKIM RAZVALINAMA.

Kroz viekova tminu, obasjanu rujem
Mučeničke krvi hrvatskih junaka
Gledam u davnini veličajnu borbu
Osvita kršćanstva i poganskog mraka.
Imperiji rimskoj klonula su krila,
Poštrapana krvlju svetih mučenika,
Što kô lovor sjaje iz davnih viekova
Sa veličja strtih rimskih spomenika.

Vidim i tvoj priestol, Dukljanine silni,
Porfira je tvoja krvlju pokapana,
A sjaj ti i slava zagasnu u moru
Mučeničke krvi nevinih kršćana.
I vidim te, gdjeno kraj solinskog polja
Veličajne gradiš orijaške dvore,
Ne bi l tu bar mogo pokojišta naći
I sahranit brige, što ti dušu more.

Al silniku, care, nigdje mira nema,
Mučitelje vječne čekaju tek muke,
U raskošnom sjaju pokojišta svoga, —
Slušao si strašne iz daljine zvuke.

Kroz [illegible] tvoga.
[illegible] jeka
[illegible]
I budućnost grudi raskriva daleka.

[illegible] se na snu
Lomljavina strašna imperije tvoje,
Jesi l slušo kroz tu lomljavu rasula
[illegible] svete slavopoje?
[illegible] ti dušu,
[illegible]
[illegible] se crkve,
Da slavopoj krsta u njima se ori?

[illegible]
[illegible]
[illegible]
U more se bacit u teškom očaju;
I da ne će proći ni tri puna vieka,
A [illegible]
Velebna i divna i u svom rasulu
Kano i slomljena tvoja veličina;

A [illegible]
Hramovi hrvatskog kraljevskoga Spljeta,
I u [illegible] se pjesma
Djedova hrvatskih ostavina sveta;
Ostavina sveta, za koju i danas
Sa nepravde ljudske borit nam se treba,
I jer bez nje i nas ne bi više bilo,
Sve dušmanstvo na nju zavidno nam vreba.

Što [illegible]
U rasulo tvoje survalo se djelo,
Na grobnici tvojoj za olujne noći
Vjetar samo pjeva strašno mu opielo;
Bljesak munje na njoj plamnim piše slovi:
Svako ljudsko djelo nestaje i gine,
Ako li ga božja ne zaštiti ruka,
Ako l nije odsjev pravde i istine.

Na grobnici tvojoj, Dukljanine silni,
U prosvjete cvieću latinskoga svieta
Usadjen je korjen kraljevstvu hrvatskom
I povjest hrvatska počinje da cvjeta.
Posred uspomena rimske veličine
Grobnice nam leže hrvatskih kraljeva,
Milotužno svjetlo s njihovih grobova
Kroz patničku našu povjest se razlieva.

Od kamena Klisa, ubavog Solina,
Preko Velebita do Djakova ravna,
U hrvatskom srcu pohranjena leži
Uspomena sveta i povjest im slavna.
Čuvajući vjerno njihov poklad sveti,
Spojit će se opet udi rastrgani; —
Združenu pod geslom: »Sve za dom i vjeru«
Hrvatstvu će ljepši osvanuti dani.

Zagreb.

Jovan Hranilović.

PŠENIČNO ZRNO.

Slika.

Kar seješ, ne oživi, če ni umrlo.

— [illegible]

Šumničeva Minica je bolna . . .

Tam zadi [illegible] — kakih deset korakov nad Klo-[illegible]skim jezerom — stoji Šumničeva hišica. Majhna je, krita s slamo. In stara, silno stara je, da se že nekoliko na stran nagiba.

V sobi, zakajeni izbici leži Minica — bolna. Minila je jedva [illegible] petnajst let. Lice ji je upadlo in bledo — kakor prozorno. A vendar je lepo, ker je skladno. Veliko oko ji zre zamišljeno, nekako otožno. Diha enakomerno, a iztežka . . .

V sobi je tiho. Le zdaj in zdaj [illegible] kje ob oknu kaka muha, ko zadene v steklo, [illegible] napojeni papir, ki deloma nadomestuje steklo . . .

Tam ob peči [illegible]. V [illegible] kotu sedi stari Šumnik, ded Miničin. Sklonjen je [illegible], zre v tla. Zdaj in zdaj pa vzdihne — Kaj misli, čemu vzdihuje? Bog ve — Starček je preživel gotovo že devetdeset let. Sedaj pa je že zelo oslabel, in na pol slep je. Starost ga je popolnoma [illegible], in pamet ga zapusca . . .

Veliki petek je danes. In zunaj je vse tako nekako slovesno in resno. Tudi Minica čuti to. Dozdeva se ji, da smreke in bori ob hiši šume bolj veličastno, bolj skrivnostno kakor sicer. In spodaj pod brdom enakomerno pljuska jezero, a nekako žalobno, z bolnimi, jecajočimi vzdihi.

Sicer pa povsod mir, tišina. Zvonovi [illegible] n odmeva po gozdovih. Le kaka penica zapoje včasih zunaj pred oknom svojo kipečo pesmico, kakor bi hotela potolažiti mlado bolnico. In ta jo sluša tako rada. In tako hvaležna ji je za njen spev...

Veliki petek je ... Minica se spominja, kako zdrava je bila še lani v tem času. Še dobro ve, da je bila tega dne v Škocijanu pri božjem grobu. In na materinem grobu je bila. Okrasila ga je [illegible] licami — lani so cvetele na veliki petek že vsepovsodi: bilo je topleje.

In Minica misli na mamico — pet let je že mrtva. Da je morala umreti! Kako rada je imela svojo Minico! Kako lepo bi sedaj skrbela za njo v tej mučni bolezni... Da, če bi mamica še živela, morda niti ne bi bila tako bolna. A sama z dedom — toliko je morala trpeti in se mučiti!

In bolnici se orose lepe črne, le nekoliko preveč goreče oči... Semkaj iz kota pri peči pa zdaj in zdaj zazveni tenek vzdih ali pa jecljajoč glas, mrmrajoč nejasne besede...

Krog poldneva je prišla Povodnova Treza z nadučiteljevo Pavlinko... Pavlinka — drobno, enajstletno napol gosposko dekle — je prinesla Minici juhe.

Treza pa je prihajala vobče vsak dan — še povečkrat, zdaj ona, zdaj sestra Katra. Vsa ta leta, odkar je umrla Miničina mati Meta, najmlajša Sumničevih hčeri, sta sestri Povodnici pomagali Minici skrbeti za deda in za samo sebe.

Bili sta sicer tudi sami ubogi. Tam na severni strani gozda, na Selu sta imeli malo kolibico. In jajca sta kupovali in jih vozili v Celovec. S tem sta se živili.

S Sumničevimi so se računali še nekak rod. Koliko koleno — kdo bi vedel povedati! A pri naših ljudeh se sorodstvo dolgo ne pozabi.

Tudi Treza je že bila dokaj stara. Lica je bila suhega. Samozatajevanje, trpljenje in trud so mu vtisnili resen, malone rezek znak. A oči, ki so ji gledale tako milo in sočutno na bolnico, so to ostrost zelo ublažile...

Minica se je razveselila njunega prihoda. Posebno Pavlinko je imela tako rada. In vsakokrat jo je njen prihod vzradostil...

Pavlinka je pristopila k postelji. Božajoč drobno desnico bolničino, jo je tolažila:

Minica, nič ne hodi [illegible]! Kmalu ozdraviš! ... Zunaj postaje toplo ... pomlad prihaja ... ta te ozdravi!

Minica ni odgovorila. Le nasmehnila se je.

— In glej, Minica — toliko sem ti prinesla vijolic. Vem, da jih imaš tako rada — a sama jih ne moreš iti trgat ...

— Vijolic? Bog ti povrni, Pavlinka! Ti si tako dobra ...

Ljubeče in hvaležno jo je gledala z velikimi črnimi očmi.

— Ali se veš, Minica, kako sve lani o tem času nabirale vijolic?

— Vem! In materin grob sve okrasile ... Letos pa je zapuščen ...

Hip je molčala.

— Pavlinka, ali mi izpolniš eno prošnjo? — Da? — Daj, naberi vijolic ter okrasi grob moje mamice ... Ali boš, Pavlinka?

— Bodo! — ... Pa v maju pa skupaj naberevi šmarnic ter ga okrasive s šmarnicami ... Dotedaj gotovo okrevaš!

— Bog ve! — Težko!

Treza pa je mislila. Njen grob okrasimo v maju ... Vedela je, da se Minici dnevi štejejo. Ravno pred poldnevom je bila v Škocjanu — v župnišču, pri [illegible], pri gostilničarju. In povsod je pravila, važno in obžalovaje kimajoč z glavo:

— H koncu gre ... Kmalu ji bodo zvonili ...

Treza je bolnici prestiljavala posteljo. Vmes pa je zdaj in zdaj tiho šepetajoč — kakor bi na postelji ležal že mrlič — pripomnila kako besedo. Potem pa je spet umolknila. Premišljevala je, kako cvetoče da je bilo to dekletce še pred letom dni. Res, nežna je bila vedno. A videti je bila kakor mleko in kri. Nekaj gosposkega je tičalo v njej. Njen oča je bil baje imeniten mož. Mati Meta je namreč služila v mestu. Bila je mlada in zelo lepa — in nekdo jo je zapeljal. Kdo — tega Treza zagotovo ne ve. Meta o tem ni marala govoriti. Vedno je bila od tistega časa, odkar se je vrnila iz mesta, vedno zamišljeno in žalostno. Nekaj ji je težilo srce. Mir je našla še le v grobu — umrla je mlada, stara jedva trideset let ...

In mlada mora umreti tudi Minica.

— Zakaj da mora tako mlada umreti? — je pomišljala ženica. — Zakaj? Bog ve — On je gospod. On določa meje življenju človeškemu ...

No, saj so vse poskusili. Vse korenine in cvetje in druga skrivnostna zdravila, ki jih pozna sama, ali ki so jih drugi nasvetovali, je poskusila. Zaman! ... Hodila je tudi prek na Reberco, v gorovje.

po neko posebno proslulo starko. Ta je prišla in zagovarjala dekle, jo kadila in kropila . . .

— Sedaj pa mora biti bolje! — Ce ne bo, ji je naredil kdo, do katerega nimam moči — ali pa je dekle stopilo na »vražji koren«.

Tako je govorila, ko je svoj posel opravila . . . A bolje ni postalo. In Treza si je z dvomi in vprašanji trla glavo; ali je pač deklici kdo »naredil«, do katerega zagovarjalka nima moči, ali pa je stopila na »vražji koren«?

A zadnji torek so se ji vzbudili prav močni dvomi o besedah starke zagovarjalke.

Prišel je namreč škocijanski kaplan z Bogecem, da previdi mlado bolnico. In ta je trdil, da je bolezen podedovana, da je to že »v rodu, v krvi«.

In o besedah kaplanovih Treza vendar ni marala dvomiti. Treza je pobožna žena . . . In gospod so učeni — je pomišljala.

V teh raznovrstnih premišljevanjih je popravila Treza posteljo. Potem pa je privzdignila bolnici glavo. In z žlico ji je polagoma vlivala v usta juhe. A Minica je ni mogla dosti . . .

— Dajte to dedeku! — prosila je bolnica.

— Stric Peter — je poklicala Treza starčka. — Ali boste juhe? Gotovo ste lačni! . . .

— Kaj — ka-aj praviš? — starec je govoril z jecljajočim, nekako meketajočim glasom . . . — Ka-aj — da sem lačen . . .?

In umolknil je, kakor bi šele pomišljal, ali je res lačen ali ne.

— Tukaj je juha . . . malo topla še je . . .

— Aha — daj . . . sem daj!

Hlastno je segel po piskrčku. Naglo je zajemal in cmokaje je jedel . . .

Za kake pol ure je Pavlinka odšla . . .

Treza pa je ostala malone do petih. Tedaj je tudi ona odšla. Ob šestih je bila pri fari pridiga. In Trezi bi bilo do smrti žal, če bi je ne slišala — na veliki petek!

A ker je bilo nevarno, da Minici vsak hip postane še slabeje, je poslala Treza Jurjanovo Zefo. Ta je bila gluha kakor kamen na cesti. Tej pridiga ne bi kaj pomagala . . .

Za večerjo je skuhala Zefa malo mleka, ki ga je prinesla s seboj. Po večerji je spravila starega Sumniča spat. Sama pa si

je s tistimi starimi [illegible], ki si jih je tudi prinesla s seboj od doma, postlala na klopi pri peči. Legla je in [illegible] zaspala.

Bolnica pa ni spala. Bilo ji je vedno slabše. Nenadoma je klicala Zefo. A ta ni slišala. [illegible], a Zefa ni niti ne vedela za to . . .

*

Drugo jutro je prišla Trezina sestra Katra.

Bila je nekoliko mlajša kakor Treza, sicer pa ji zelo podobna. Govorila ni mnogo. Ustnice pa so se ji gibale [illegible]. Molila je . . .

Nekdaj — v mladosti — je [illegible]. A sedaj je [illegible]. Iz [illegible] je živela povsem drugače — spokorno, pobožno . . .

[illegible]. Katra se je [illegible] da [illegible] spet prišla Treza.

Ta je bila danes [illegible].

— O smrti Gospodovi so [illegible] in o [illegible] Njegovem. Kakor je naš Gospod in Zveličar umrl, tako moramo umreti tudi mi. Vsi moramo trpeti, nositi svoj križ, [illegible] z Gospodom tudi vstali . . .

Ženico so oblile solze. In glas ji je trepetal.

— Da, vsi — vsi moramo trpeti in umreti . . . a vsi bodemo tudi vstali . . . [illegible] Zrno se mora pokopati v zemljo, [illegible] — so rekli gospod. In [illegible] zemlje . . .

Bolnica je napeto poslušala. Ko je Treza utihnila, vpraša tiho, malone brezzvočno:

— Kako pravite, tetka — kako so rekli?

— Kako . . . ? Da se [illegible] v zemljo [illegible] — in potem šele [illegible] . . . Zrno smo mi! Tudi nas morajo zagrebsti . . . strohneti moramo, šele potem bodemo vstali . . .

— Zrna smo torej . . . ?

Bolnica se je zamislila . . .

*

[illegible] je prihajalo vedno slabše. Nekako dremala je že — pogrezala se je v nezavest.

Katra je tiho molila. Treza pa je pripravljala svečo in blagoslovljeno vodo.

Pri fari je ob štirih vabilo k vstajenju . . . Minico je zvonjenje prebudilo. Postala je pozornejša. Tiho je prisluškavala . . .

Veliki zvon je pel, kakor bi čutil pomen trenutka, ki se bliža. Zvoki so se trepetaje zibali nad gozdom . . . vrhovi smrek in borov so pošepetavali . . . pošumevali . . . Bilo je, kakor bi koprneče drhteli v neki veliki slutnji, kakor bi pričakovali nekaj izrednega, mogočnega . . . Spodaj od jezera pa je vdarjal jek. Odbijal se je nekje na nasprotnem hribu . . . Bilo je, kakor bi v globini vodà zvonilo pet, deset zvonov — počasi, veličastno, pojoče . . .

— [illegible] ali vabi k vstajenju

Govorila je težko.

— K vstajenju!

Bolnica se je spet zamislila. Ustnice so se ji gibale. Molila je . . .

Ob petih je vabilo drugič . . . Minici pa je tedaj že pohajala sapa. Dušilo jo je.

Treza je prižgala svečo. Glasno je molila. Molila je tudi Katra. Polagoma je tudi stari Peter tam za pečjo začel moliti — s slabim, pojemajočim glasom . . . počasi, v odmorih in vzdihoval. Morda niti vedel ni, zakaj da molijo . . . ali na čast vstajenju Gospodovemu, ali čemu . . .

Ob šestih pa so zapeli vsi zvonovi. In topiči so zagrmeli. To je Minico vzdramilo še enkrat.

Dozdevalo se ji je, da je kakor sladka godba završelo črez gozd, črez jezero . . . v vrhovih pa je zašumelo kakor mogočna pesem. To je bila pesem veselja, spev zmagoslavja — to je bila aleluja nebeskih sfer, himna korov angeljskih . . .

— Gospod je vstal! — je šepetala Treza. In trikrat se je pokrižala . . .

— Vstal! — je hipoma ponovila za njo Minica z jasnim, veselim glasom. In blažen nasmeh se ji je razlil po licu, ki je postajalo od hipa do hipa prozornejše, jasnejše, veselejše . .

Bolnica je slušala spev angeljev, himno zmagoslavja, alelujo vstajenja — in tudi sama je vstajala k boljšemu, lepšemu življenju . . . umirala je . . .

Ko so zvonovi pri fari utihnili, ko je nad gozdovi, na jezerom [illegible] razprostiral svoj [illegible] pajčolan, in so po hribih zablesteli kresovi — zdaj tu zdaj tam, ta naglo oni počasi — tedaj pa je bila Minica že mirna, tiha — mrtva.

Sveča je trepetaje brlela. Zunaj je glasno šumel gozd, in spodaj je pljuskalo jezero — veter je postajal močneji.

Ded Peter je plakal kakor otrok. Ko mu je Treza povedala, da Minica umira, je dolgo ni mogel umeti. Ko pa je slednjič spoznal in umel, kaj se godi, je ječal in plakal kakor malo dete.

— Ko bi jaz umrl, jaz! — O ti moj Jezus, moj Bog — mene vzemi, ne nje . . .'

In starček se ni dal potolažiti . . . Slednjič sta ga ženi pustili njegovi boli.

— Naj se izjoka — lažje mu bo!

Plamen mrtvaške sveče je trepetal, se zibal nemirno. Ob postelji je stala Treza. Zamišljena je zrla mrtvi Minici v lepi obraz, ki je še bil poln [illegible] ki se takoj po smrti pojavi na licu mrličevem. In kimajoč z glavo je šepetala:

— Zrno — pokopati se mora v zemljo, da strohni, šele potem vzklije! — In vzklilo bo! — Vstala boš krasna, ker si plemenito zrno, čisto, neomadeževano . . . pšenično zrno . . .

Klopinjsko jezero na Koroškem.

Fr. Ks. Meško.

IZVANREDNA POČAST LEONA XIII. BISKUPU J. J. STROSSMAYERU.

Kad je u veljači g. 1868. naš biskup J. J. Strossmayer slavio šezdesetgodišnjicu svoga misništva, obradovao je i njega i sav hrvatski narod slavno vladajući papa Leon XIII. davši mu povlasticu, da smije doživotno nositi pallij, t. j vanjski znak crkvene vlasti, koji po pravu smiju nositi osim pape samo patrijarhe, primasi i nadbiskupi, a koja se povlastica veoma rijetko daje biskupima, i to samo onima, koje hoće papa da na osobit način počasti. A zašto je papa odlikovao biskupa Strossmayera s tom povlasticom?

Na ovo nam odgovara kao nepristran sudija najljepše sam papa Leon XIII., kad piše: „Preodlična slava Tvoje učenosti i pobožnosti, divna briga za spas duša, Tvoj život, koji si sproveo dobro čineći, kao što i biskupska čast, koju obnašaš na najveću diku, — lako nas sklonuše, da čestitkama sviju prigodom šezdesetgodišnjice Tvoga misništva pridamo tako ljer zalog papinske blagohotnosti." Bi li ikoji Hrvat mogao ljepše govoriti o biskupu Strossmayeru, nego li govori papa Leon XIII.?

A što je to pallij?

Već smo spomenuli, da je to vanjski znak crkvene vlasti, a taj znak je tri prsta široka vunena tkanina s dva [illegible] s prijeda, a drugi otraga, na kojoj je uvezeno šest križeva, i koja se nosi na ramenima oko vrata. Pallij se pravi iz vune onih janjića, koji se na dan sv. Agneze u crkvi iste svetice [illegible]

naime donose apostolski podjakoni u crkvi sv. Agneze dva bijela janjeta. I dok se na dan pjeva »Agnus Dei«, metnu ih na žrtvenik, gdje ih blagoslove, potom je predadu dvojicom kanonicima lateranskim, koji ih opet vrate apostolskim podjakonima, da pase se njih, dok dođe vrijeme, da se mogu s vune onih janjaca pomiješati sa s drugom vunom. I odatle onda dovrše tkanjem, te koje se prave pallii. Prigotovljeni tim pallii donesu podjakoni u crkvu sv. Petra i ovdje se metnu u grobnicu blagoslova apostola sv. Petra i Pavla na grob apostolskih prvaka ostanu preko noći, a onda se spreme do potrebe.

Prve vijesti o porabi pallija nisu o kom duhu kršćanstva. Tako se spominje kao pradavni običaj, da je aleksandrijski biskup Aleksandrija, koji dijele svoga predšasnika, na sebe metnuo pokojnikov pallij. Isto tako predaja spominje nam i od evangjelista Marka, koji da je od sv. Petra dobio predan pallij i baštinik ostavio crkvi u Aleksandriji, koje je on prvi biskup bio. Svakako istina je to, da je uporaba pallija vrlo mnogo starija, nego li sada može pisanim spisi o tom.

Pallij je dio papinoga svetoga odijela, s toga ga on i svaki nosi kod svetih sveta kao znak svoje rukovne vlasti u crkvi. Akoprem je dakle isključivo pravo papino nositi pallij, počeše ipak pape dozvoljavati i nekim nadbiskupima, da ga mogu nositi, po svoj prilici s toga, što su bili apostolski namjesnici. Tako je n. pr. medju ostalima i solunski nadbiskup imao pravo nositi pallij. Tek poslije mnogo vijeka zavladalo je običaj dozvoljavati svim nadbiskupima, da mogu nositi pallij kao znak, da u ime papino izvršavaju neka primacijalna prava.

Svaki nadbiskup treba da se tri mjeseca od svoga zaredjenja za biskupa, ili ako je već bio biskup, poslije kako je bio potvrdjen za nadbiskupa, moli ili sam ili po svome zastupniku papu u tajnom konzistoriju za pallij. Poslije obećanja papi poslušnosti i vjernosti dobiva molitelj pallij. Ako nadbiskup umre po zadobivenom palliju, mora njegov nasljednik da ga sam prije predati nadbiskupu, i da mu ga ne pape priznati, nego samo jedan put, osim ako bi to bilo neoplatnim načinom, a kad bude umro, da se pallij preko treći pokopati u crkvi, i to, ako bude moguće, u prvostolnoj crkvi.

Nadbiskup ne smije prije nego li dobije pallij, izvršivati nikakove vlasti, koja mu pripada kao nadbiskupu. Pallij se daje nadbiskupovoj osobi, s toga ga ne smije drugomu uzamiti niti na samrti ostaviti, već ga treba s nadbiskupom pokopati. No pallij se daje i

za odredjenu samo nadbiskupiju, s toga treba da na novo moli pallij onaj nadbiskup, koji prijedje iz jedne nadbiskupije u drugu. Ako je jedan nadbiskup na čelu dvjema crkvenim pokrajinama, onda treba da za svaku na pose moli pallij, i oba se imadu s njime pokopati.

Ako nadbiskup umre, a ne može se u zemlji pokopati, ako n. pr. izgori ili se utopi, njegov se pallij imade na pose zakopati; ako nadbiskup, koji je već dobio pallij, umre prije, nego mu se pallij uruči, pallij se spali i pepeo baci u svetohranište.

Pallij smije se nositi samo u crkvi, kod svečane sv. mise ili kad se obavljaju drugi važniji biskupski obredi, dakle ne kod tihih sv. misa, kao što niti kod misa za pokojnike, niti kod ophoda. Izvan crkve smio bi se nositi samo u jednom slučaju, kada bi se u time sv. misa služila pod vedrim nebom, inače nikada.

Već i u ono vrijeme, kada su samo neki odličniji nadbiskupi, koji su obnašali čast apostolskoga namjesnika, imali pravo nositi pallij, nalazimo primjera, da su to pravo podjeljivali pape i jednostavnim biskupima. Spominje se, da je prvi podijelio to pravo papa Marko (g. 336.), suvremenik cara Konstantina, biskupu od Ostie. Taj naime biskup imade tu povlasticu, da izabranoga papu, koji nije još biskup, posveti za biskupa, i kod toga sv. čina imade pravo nositi pallij, kao što se to vidi iz riječi, s kojima mu se podjeljuje pallij i koje glase, da se s njime služiš kod posvete pape (ut eo utaris in consecratione summi Pontificis). Isto tako čitamo, da je papa Gregorij Veliki na molbu kraljice Brunehilde podijelo Syagriju, Augustodunskomu biskupu, i njegovim nasljednicima ne samo pravo nositi pallij, nego i pravo, da mu pripada mjesto umah iza nadbiskupa pred ostalima, starijim biskupima, koje pravo nije skopčano s pallijem, već treba da se naročito podijeli. S istom povlasticom nagradio je i papa Aleksandar II. nastojanje biskupa halberstadskoga o slozi izmedju Henrika III. i istoga pape.

Kada se jednostavnom biskupu daje pravo nositi pallij, može se to pravo podijeliti ili biskupiji ili biskupu. Biskupiji radi mjesta, biskupu radi osobnih vrlina i zasluga, kao što je učinjeno kod biskupa Strossmayera. U prvom slučaju prelazi to pravo na svakoga biskupa one biskupije, u drugom slučaju prestaje ta povlastica sa smrti biskupa, komu bješe podijeljena.

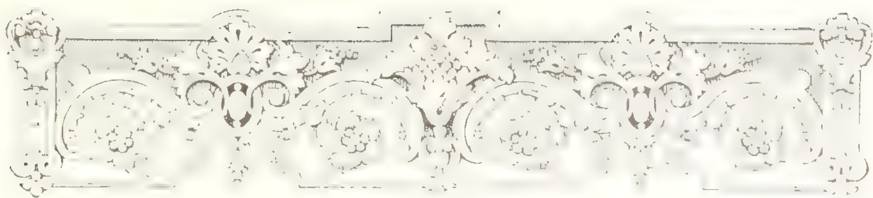
Mi Hrvati katolici imademo i u najnovije vrijeme mnogo uzroka, da budemo zahvalni sv. Stolici i da [illegible] ljubavlju [illegible]

na vrh. Ta papa Pijo IX. hoteći nagraditi zasluge hrvatskoga naroda, koje si je stekao u stoljetnoj borbi za katoličku vjeru i otačbinu, podigao je g. 1852. zagrebačku biskupiju na čast nadbiskupije i metropolije, a biskupije zagrebačku, djakovačku, senjsku i grčko-sjedinjenu križevačku izuzeo je ne samo od metropolitanske vlasti nadbiskupa kaločkoga i ostrogonskoga, nego i od svake druge prevlasti i sudske vlasti, i utemeljio novu, sasma odijeljenu i različitu hrvatsko-slavonsku crkvenu pokrajinu. Prva dva zagrebačka nadbiskupa zaodio je Rim grimizom, imenovavši ih kardinalima, a evo u najnovije vrijeme časti papa Leon XIII. našega biskupa Strossmayera častima kojom se samo rijetkima podjeljuje.

Zagreb.

Dr. Ferd. Belaj.

PATNIK.

I.

Obucena jednostavno, u priprostu haljetku smedje boje, koji ipak ne sakrivaše nježnosti njena struka, sa uskim tamnocrvenim šalom, što ga je, pokrivši njime crnu kosu i sakriv bjelinu svoga vrata, zabacila na rame, unišla je Vjera Barcic u ducan k Zlatnomu plugu . Duga je to, oniska i ne dosta svijetla prostorija. zapremljena po svim stijenama, pa i na istom stropu zeljeznom robom razne vrsti. Naučnici i pomocnici, kojima vec u kretnje ušla tezina njihova posla, bijahu zabavljeni dvorbom na razlicnim stranama, pa je pred Vjeru Barčić izašao sam gospodar, onizak gospodin, ugojen, dobroćudna lica. On poznavaše Vjeru Barcic. Nazad deset godina bio je on jedan od njenih tihih obozavatelja. Tada je ona znala doći u njegov ducan sa svojom tetom. Obje otmene: teta u skupocjenoj napravi, a ona mladjahna, sva ukusno odjevena. Njen pogled, njene kretnje, njeno drzanje odavaše, kako ona u svojoj neobicnoj ljepoti osjeća neku premoć i kao da isčekuje nešto veliko od zivota. Mladi gospodar tvrtke K zlatnomu plugu nije se onda ni usudio, da joj svoje nježne osjećaje oda, tako mu se cinila ona u svom društvenom položaju visoko. A sada dolazi redovito triput u tjednu u njegov dućan, da kupi za cetrdeset filira drvenog ugljena i sama ga nosi kuci. A gospodara tvrtke K zlatnomu plugu to u... budjuje. On je dobar čovjek, pa ga dira ta opreka: ona otmenost nazad deset godina, i ova sadašnja skromna pojava njena.

I danas opazivši je, gdje je opet unišla, uzbudi se i poćuti u duši saučešće, — no nije nicim odao svoga ganuća. Osjećao je, da bi time povrijedio Vjeru Barčić, i premda je znao, po što je došla, ipak je zapitao, što izvoli? — To je pitanje za gospodara tvrtke

»K zlatnomu plugu« bilo u ovom slučaju od neprocjenive vrijednosti, — on je ujmne sakrio svoju zabunu, — i pogledao je nekako slobodnije, trgovački u lice Vjere Barićke.

A u njenome licu ne bijaše ni traga kakovoj smetnji, ona nije bila ni potištena. Nešto zamosna bijaše u njenim lijepim crnim očima, u krasno izdjelanim, no nešto bolnim crtama lica. Bijaše vidjeti, kao da je nije stigla nesreća, nego kao da je u životu našla nešto veliko. I toga nije dobri trgovac razumio. Na njenom licu odavaše, da joj se žuri isplati svojih četrdeset filira za ugljen i sve njene riječi, njen pogled, njeno držanje, njezin hod odavaše, da se ona ne obazire na ljude, na okolinu, ona misli na nešto veliko i bolno. Kad je izašla, još je dugo gledao gospodar tvrtke »K zlatnomu plugu« u vrata, na koja je nje nestalo.

A ona izišavši i pokoračivši tek nekoliko koraka po asfaltnom pločniku, sretne mladog domobranskog kapetana. Činilo se, da ju prepoznao, — nečasno poznanstvo iz prošlih dana. No ona stisnuvši k sebi svoj zamot s ugljenom, ne obazirući se pođje dalje. Iza nekoliko koračaja dođje joj u susret još mlad odvjetnik sa cvikerom na nosu, važno koračajući, — i kako ju je iznenada zagledao, nehotice je pozdravio; zalazio je u njihovu kuću. I prolazeći dalje tom ulicom, kojom je nekoć kao djevojka šetala, puna nada, puna iščekivanja, prolazeći drugim i trećim sokakom, susretala je poznata lica, koja su ju mogla podsjetiti na prošle dane, na dane, koji su joj mnogo obećavali, — no ona prolazeći tim ulicama nije mislila na te dane. Tek kao daleka uspomena na čas bi se pred njenom dušom pojavili, a ona ne žaleći za njima, brzo se od njih odvrnula. I stisnuvši jače k sebi svoj zamot s ugljenom brzo idjaše dalje. No je bio sasma blizu njenoj duši ispunjeni drugi događaj. Ponajprije u njenoj duši živi nego ikoji, nimalo poblijedjeli snažni događaji još onih dana, kad je ona poklonila svoje srce zanimljivome poručniku Marku Bariću. Ona istom sada znade da pravo cijeni njegov značaj, kad je on, jer nije imala kaucije, volio ostaviti svoju službu, nego nju, pa je primio priprosto mjesto općinskoga bilježnika u malenom trgovištu, samo da se uzmogne vjenčati. I sada još ne može Vjera Barićka sebi oprostiti, što je onim časom, kad je on svukao časničku odoru, osjetila spram njega nešto, kao da je on nešto od svojega sjaja izgubio. Njoj je sada jasno, da je tada za nju život bio tek spoljašnost, sjaj izvanji. Ona se još nije mogla uzdići nad obični svijet i primati život u njegovoj ozbiljnosti. I tako je došlo do toga, te je ona taj teški život samo ogorčavala i sebi i svome mužu, koji je kukavno zasluživao. Bila je tako razmažena.

te se po čitave mjesece ne bi pokazala iz kuće samo za to, jer se nije mogla odjenuti, kako je željela. Kad se je smoglo za šešir, nije bilo za nove cipele, a u malo izgaženim cipelama ne bi mogla ni za živu glavu na ulicu, — radje ne izlaziti. Kad su se kupile cipele, evo već nove mode za haljine, — a za to nije bilo otkud uzeti, — i nije izlazila, plakala je u kutu svoje sobe. I znala mu reći, čemu ju oženio, kad ne mogu pristojno živjeti? — dapače jednom u plaču kaza, što i treba siromašnomu bilježniku žene, kad ne može, da je uzdržaje. No iza toga znala bi mu se na grudi baciti i jecajući govoriti: »A ipak te ljubim, ipak te ljubim!« A on bijaše čudan, — tada ga nije razumjela. Njene ga suze nijesu raznježile, a čelo bi mu se smrknulo. A dolazio je često naoblačena čela iz ureda i znao bi joj reći: »Teška je to služba, teška«. I toliko joj puta pripovijedao, što sve mora progutati, ali ona kao da je u duši krivila i njega, »on da je sam nepopustljiv«, nije odstupao od svojih načela. A to ga dotjera dotle, te je napokon izgubio službu.

Jedne večeri, kad je bio otišao na glavnu skupštinu, što ju držaše mjesna čitaonica, vrati se kući neobično ozbiljan.

— Bit će zlo!

— Zašto?

On je kod izbora odbora došao u sukob sa svojim glavarom, i glasovao sa strankom glavaru protivnom, sa većinom gradjana. Držao je, da kao čovjek mora da po svome uvjerenju i radi, ne obazirući se ni na koga... Iza toga prodje koji mjesec dana, i on je bio na jednom ... bez službe.

U onaj čas držaše Vjera to gotovo za neko oslobodjenje. Ta kakav je to život i provodila uz muža! Opet ju htjela primiti teta, koja se medjutim bila preselila u drugi grad. I još nešto se tu sada javilo, nešto nevaljalo. Jedan se gospodin iz susjedstva tetina za nju zanimao. I mislila je na to. No u dnu duše bijaše nepokvarena. Već u snu, kad bi samo sanjala, da joj dolazi koji tudji muškarac u susret, ona bi stala stenjati i zvati svoga Marka. A dogodilo se tako i noć prije njena naumljena odlaska. Sanjala, kako je htio neki lijep čovjek, da se njoj približi i s užasnim naporom stenjanja dozivaše svoga muža.

A on je još bdio, i bila je sva sretna, kad se probudila i on bio uza nju. Drugi dan otprati je Marko na željezničku stanicu i tu se ona posve preobrazi. Sve do tada bijaše u njenoj duši puno nezadovoljstva i mišljaše: — lako će se rastati s mužem. No ona se rastati nije mogla. Već su bile kupljene željezničke karte za nju i za dijete i njena prtljaga predana, — i zvao kondukter na odlazak, a ona se nije mogla

oprostiti od muža. »O pomozi, plačući pošla bih u svijet, da te potražim«, šaptaše mu, vozeći se s njime natrag i privijajući se uza nj.

I one iste riječi: »O pomozi, plačući pošla bih u svijet« kao da su onda udarile svoj biljeg u cijelo njeno biće. Vidjela je, da je njen Marko patnik, da trpi, što je htio da ostane čovjekom, — no on ne prigiblje glave; to ju pripelo uza nj.

Nekoć joj pripovijedaše, da je kao djak ostavio jednu gimnaziju i otišao na drugu, jer mu se učinilo nešto krivo u [illegible], — otputovao pješke bez novčića u džepu, i dva dana hoda. Ona ga tada nije razumjela. Nije ga posve razumjela ni onda, kad on nije mogao podnijeti uvrede. Što mu ju glavar nekoliko dana nakon onog glasovanja nanio u uredu, izderao se na nj, kad mu je često u posve službenom poslu prema [illegible] bilo dokazati: — — Šutite! A sada sve to shvaća. On bez krivnje u svijetu [illegible] je [illegible], slaveći u svom uvjerenju dostojanstvo čovjeka. I u bijedi u njemu bilo nešto veliko, što ju zanosilo.

Kako mu [illegible] stvar bijaše sada za nju [illegible]. Nije se obazirala više na modu. Pred njome otvorio se svijet nutarnji i njezin muž bijaše u njemu baš velik. Ona bi znala poći k njemu i gledati ga dugo, a onda bi se privila uza nj govoreći: »Kakva sreće da imamo«, a glas joj bijaše pun udivljenja i topline. A ta joj zanesenost pomogla, te nije ni osjećala svu težinu njihove bijede, — i bilo je to poštovanje i ta ljubav tako velika, te je nije nestalo ni pred strahom, što ju je ga zadavaše bolest njegova. Međutim se ona počinjaše nadati, da će mu uzdraviti, — tek poboljevaše. Ova posljednja dva dana, istina, gore mu je i [illegible] u gradu dobio je napokon mjesto dnevničara, no ona ni poslije ni ne vjeruje, da bi to bila smrtna bolest. On je tek oslabio, — pa je li i čudo, nakon svega toga, što ih je stiglo. Nahlada, bronchitis — i to će proći.

I ona se požurila sa svojim uglačanjem. Glačanjem košulja zaslužuje nešto, — i to mnogo vrijedi. Brzo je ušla u svoju kuhinjicu i odložila zamotak. Tu je bilo prostora tek, da se moglo prolaziti. Uz prozor podulji stol, na njemu glačalo. U košari čekaju košulje, od njih se širi svjež, vlažan miris. Iz dvorišta, zatvorena visokim stijenama, među kojima sjena neprestano leži, ulazi na prozor oslabljeno svjetlo dana. Tu će se ona umah primati posla, treba da se žuri. Samo će prije zaviriti k njemu u sobu i odložiti haljetak.

I ušav k njemu, — jak miris po terpentinu pljunu joj u lice. U sobi kao da se već mrak hvatao, tako malo svjetla dopiraše iz dvorišta. Marko Barčić sjedio tiho u kutu sobe i sjena ga svega obavijala. Prenuo se i podigao glavu. A ona bijaše zadovoljna, po

zaduhu terpentinova ulja znala je, da je inhalirao. Vjerovala je, da će mu to pomoći.

— A sada ću se brzo dati na posao, — pridje ona k njemu, i prihvativ mu ruku snažno ju stisnu, te ode da odloži bilježnik, pa da se vrati u kuhinju.

II.

A Marko Barčić ostao sam. I njemu bijaše nekako ugodno, što je ona izašla. Čudnovato, njega je upravo boljelo, kad bi ona bila uza nj. To se čuvstvo pojavilo tek od jučer. Od jučer stala se u njemu drmati i vjera u njegove ideale. On je slutio, da će teško preboljeti, a ta slutnja izazva u njemu osjećaj bliže smrti, i pod tim osjećajem klonuo je, — ne od straha pred smrću, nego sa straha pred životom, kojemu ostavlja svoju ženu. Za svojim životom i nije žalio. To, što je inhalirao, činio je samo za to, da nju razveseli. A danas i nije udisao pare, — tek je terpentinovo ulje izlio u vruću vodu, da je prevari. I upravo to, što je on osjećao, da će teško preboljeti, bijaše uzrokom, da je ćutio bol, kad je nju gledao. Bez ičega će ju ostaviti. Da je ostao bilježnikom, zapalo bi je barem nešto mirovine. A napokon Bog zna, da li bi bio i spao tada na te grane. Da je ostao, — jedno je sigurno, da je ostao, njihovo dijete ne bi bilo svršilo onom užasnom smrti ... Ah kakova smrt! Držali su u pokrajnoj sobi do ulice podstanara. Bijeda je bila i u tome, što su podstanara od njihove sobe dijelila tek vrata. Samo da ne ozlovolje svoga podstanara, morali su biti u svom stanu mirni. Jedan ih je gospodin i ostavio za to, jer se u njegovu sobu odviše čulo jecanje njihova djeteta, kad je bilo bolesno. Samo po mjeseca nijesu dobili drugoga podstanara, i to se u njihovu kućanstvu teško osjetilo. Za to su bili odsele još oprezniji.

Nijesu skoro nikad punim glasom govorili, vrata otvarahu i zatvarahu tiho, hodahu na prstima, te bi dapače znali u sebi i kašalj ugušiti, jer kroz vrata sve se to čuje u drugu sobu. I njihovo se dijete uz njih već priučilo, te i ono potiho govoraše, tiho pomicaše stolicu, dapače i žličicom znalo je potiho uzimati iz zdjelice hranu. A kad bi se zaboravilo, te gdjekad glasnije uskliknulo, ono bi se umah sjetilo, da ne smije, i uvuklo bi se. I tako se dogodilo, kad ih je jedne noći oda sna probudilo jecanje njihova djeteta. Ali i ne pomisliše, što je djetetu, već se prepanu, »ne će li mala probuditi gospodina u drugoj sobi«, i taj strah obojici na usta protisnu riječ: »Šuti!«

Koliko nemilosrdja u toj jednoj riječi! Marko Barčić ne može je zaboraviti. A jadna djevojčica je ušutila. I nastao muk. Kako je

to teška šutnja bila, što je u njihovoj kući vladala, samo da ne uznemire gospodina u pokrajnoj sobi.

Ali taj muk nije potrajao dugo. Naskoro poče mala tiho, tiho plakati. Tada su ustali, da upale svjetlo — i pazili su, da ne zastrupoće stolica. Tri dana iza toga, i mala je umrla, a da gospodin u pokrajnoj sobi nije znao, što se dogodilo.

Da su znali, da je djetetu umrijeti, ipak to ne bi bilo prošlo u tolikoj tišini. Bili bi je pustili, da si jaukom olakša boli. No tako ju svedjer utišavali: »Ne plači — molim te, šuti — miruj — tiho«. A dijete je gušilo u sebi bol.

Ali i to je tu bila bijeda. A on ih je sam u nju bacio. On sam! . . .

I Marku Barčiću bijaše pri toj pomisli, da mu se iz grudi otkine teški uzdah. Uto mu u taj čas uniđe k njemu njegova žena — bila je gotova sa glačanjem. I ćuteći on u sebi krivnju prema svojima, osjećajući i bolest, koja sve jače na nj navaljivaše, čisto se pobojao, da ona u njegovu licu ne opazi pogibao, što ju njegova bolest nosi. On pomisli: »Ovdje je tamno, — i u kutu sam eto, kako je to dobro. Ona ne vidi jasno mojega lica ni očiju.« I nehotice se još malo povuče u kut.

A njoj se žurilo, odnijet će izglačane košulje i dobiti za posao novaca — . »A što bi, da mu donese«, — pitaše. — »Bi li teletine ili govedine da ispeče . . .«

A on joj zahvaljivaše, reći da je dobro, i čemu da se toliko troši, posve je nepotrebno.

— Ali, ne, ne — ti moraš! — došla je k njemu, pa ga po običaju prihvati za ruku i stisnu je onim toplim načinom, koji odaje iskrenu odanost.

A Marku Barčiću to nije godilo, on je osjetio dapače silnu bol, i samo da bude čim prije opet sam, reče joj, neka donese, neka ide. — I ostade sam, a bol, što ga bila obuzela, nije se njenim odlaskom smanjila, ona tek novom snagom potjera njegove misli na rad. Ni fizički bolovi u grudima, nestajanje daha i gušenje ne odvratiše tih misli s udarena puta. Ali, on sam, sam on bacio ih u tu bijedu. On sam . . . I sumnja, da li je imao pravo, da to učini, rasla, prodirala sve dublje u njegovu dušu . . . . Žrtvovao ih je sve, da obrani neko pravo, dostojanstvo čovjekovo . . . To pravo, to dostojanstvo od jedared pričini mu se, da ga je shvaćao dosele nekako krivo . . . Otkud to pravno osjećanje, otkud dostojanstvo čovjekovo? Zar se nije rodilo u borbi za opstanak? A ne upućuje li borba za opstanak njega kao činovnika, da zataja sebe, svoje osjećaje? Zar ta borba njemu činovniku ne nalaže poniznost, da-

pače i puzanje? Pa napokon zakon! Jedni ga u toj borbi životnoj stvaraju za sebe, drugi ga u istoj borbi ruše radi sebe. Nije li ono, za što se on žrtvovao — zabluda, utvara, a tek život je istina! A kakav život je on pripravio svojima? A njegovo dijete! . . . i misli mu se vratiše k djetetu.

A Vjera je puštala gdjekad malu Zlatu u sobu podstanarevu — a to se sakrivalo. I jednom, — bilo je to nekoliko dana prije smrti njene, — kad se je Marko vraćao o podne iz ureda, opazio je i gospodina, gdje u to neobično vrijeme ide u svoj stan. I pobojao se on, da ne zatece u svojoj sobi njihovo dijete. I požurio se uzrujan. U istinu bila mala u sobi, — i on tek dospije, da je za vremena povuce u njihovu sobu i pri tom uzbudjen oštro se osječe: »Što tražiš tu?«

A malo siroče dolazilo tamo, da vidi sunca; u njihovu sobu nikad sunce nije zavirilo. Kako preneneđeno, kako bolno bijaše lice u male sirotice. Povukla se u kut, a u njem se srce ganulo. Uzeo je u naručaj i pritišćući je na grudi, odnio je na šetalište.

Ali što to sada koristi? Tim se ne može utješiti. On samo čuje svoje nesmiljene riječi: »Što tražiš tu?« — i one mu razdiru srce i gleda ono malo, bolno lice dragoga djeteta, — i baca se nemoćno na istrošeni kanape. Na njemu je i mala umrla . . . Karakteri, ideali! Kakovi karakteri, ideali? — On se čudio — otkud karakteri i ideali. Što je to? Kakvi ideali! Morat će u krevet, osjeća. Ne će zasluživati, izgubit će i to dnevničarsko mjesto . . . I pred njim se otvori bezdan, tama . . . A onda kao da je sve iščezlo ispred njega, svi dogadjaji, sav život, — samo mu žila kucavica na čelu neobično kucaše.

Ustao je i pošao k prozoru. Netko je tamo preko dvorišta u drvarnici cijepao drva. Pogleda onamo, — no ne bijaše nikoga. — Čudno, a on je ipak čuo. Ili to možda bijaše prije, jučer, kad su cijepali drva. On se nije mogao sjetiti. A najednom nije znao ni što je danas, koji dan, koje doba. Pokušao je da misli, što bijaše jučer, — ne ide — prekjučer — i opet se ne može nikako sjetiti. Čudno se to njemu činjaše. Hvataše se za čelo . . . Morao bi ipak nekoga pitati! Mora! I ustane, izadje potiho, gologlav. U hodniku sretne kuharicu iz drugoga kata, okrene se za njome, no ona već umaknula na stube. I on se uputi na ulicu.

III.

A kako izadje na ulicu, stade pred kućom. Bijaše oblačno, a jesenski dan već pri kraju. Niz ulicu popuhivaše hladan vjetar i

poigravaše se njegovom bujnom kosom. Ljudi prolazili, a on ih zaustavljao i pitao, koji je to dan, koje doba. A ljudi ga začuđeno gledahu. I jedni rekoše: »Pre[illegible] božji čovječe!« — a bilo ih, koji se našališe s luđakom: »Jutro je!« A on se ne mogaše snaći i [illegible] se za čelo.

I vjetar udilj [illegible] i bacao mu kosu u čelo, a njegove oči lutalu [illegible]. [illegible] se [illegible] trgne, oči mu se široko otvoriše i zagleda se k uglu ulice.

Onud dolazaše čovjek. Marko ga [illegible] prepoznao, dolazio otud onaj isti čovjek, zbog koga je [illegible].

Kada ga je ugledao, sjetio se svega i on se uspravi. [illegible] se iz njegove duše malodušnost, koja je bila njime ovladala. Tu, gdje je vidio pred sobom čovjeka prazne duše, vrati mu se sva [illegible] energije i na patničkom licu zasja onaj izražaj, koji je toliko zanio njegovu ženu.

I [illegible], prolaznici taj čas nisu vidjeli na njemu njegovo neuređeno [illegible] odijelo, nisu svratili pozornosti ni na njegovo bolesno izmoždeno tijelo, nehotice uprijeli oči u njegovo preobraženo patničko lice, na njegove velike sjajne oči. A on je mirno stojeći čekao, dok dođe do njega onaj gospodin. Nije čekao kao osuđenik, nego kao sudija njegov, i ne kao sudija, što dosuđuje zadovoljštinu ovoga svijeta, već kao sudija, koji jednim pogledom drma savjesti.

I onaj gospodin dolazeći do toga čovjeka, koji je u selu osjećao skoru smrt, — nije mogao izdržati pogleda, već se zabuni, odvrnu od njega oči i u neprilici stade tražiti svoga psa, što ga je vodio na uzici.

A tada se nešto blago dotakne ruke Barčićeve. Pred njim uskrsla njegova žena u svom starom kaputiću, sa onim šalom na glavi i zabrinuto podignu oči k njemu. Ali kad je zavirila u njegovo lice, ona se primirila. A iz duše Marka Barčića nestalo je onog očaja, što ga od dva dana obuzimaše, i u kojem već nije mogao podnijeti, da si ženu gleda uza se. Vratila se u nj toplina i prima je nježno za ruku i pođoše tiho u njegov stan. A unišav u sobu, on je privuče na svoje grudi, i šuteći cjelivaše joj čelo i tihe suze mu potekoše niz lice.

Karlovac.

Janko Leskovar.

U NINU NA GOSPU OD ZEČEVA.

Sa osam slika.

Tri su crkvena običaja u Dalmaciji zamjerita radi karakterističnih osebnosti: badnja večer u Vrgorcu, noćni obhod na veliki četvrtak na Braču, i blagdan Bl. Gospe od Žečeva u Ninu. Dok su prva dva, što se saučešća vjernika tiče, užega mjestnoga značaja, ninska je svečanost prava narodna svetkovina velebitskoga područja. Po svoj je prilici to još jedini opstojeći trag najstarijega područja negdanje narodne hrvatske ninske biskupije.

Uvriežila se je ninska svetkovina u narodu tako, da se vjernici sve od Senja do Knina, pa kadkada i preko Dinare, mimo toliko promjena obsega ninske biskupije, barem jednom na godinu okupe k svojoj starodavnoj matici. Dapače to nije lih katolička svetkovina, nego i grekoiztočnjaka, koji učestvuju brojimice i obredima. Tada u Ninu sajma nema, a da bi ih trgovanje priteglo; priteže ih ona drevna zajednica s katolicima, kad ih i u Dalmaciji nije dielila posebna hierarhija. Ninska svetkovina nije lih pučka, jer se tamo s crvenkapom mieša i škrljak, kao što s jašmakom gospojinski šeširić ili varoške ukosnice. To je prava narodna blagdanica.

Podloga ninskoj svetkovini jest doista obični crkveni obred za molitvenih dana ili Rogacija; ali mu je primiešan [illegible]

* Sr. Uspomena o Gospi od Zečeva, koja se [illegible] u Ninu. Zadar 1896. (iz pera ninskog nadžupnika Pavla Zankija); uz to i izletnu crticu Mihovila Pavlinovića (u »Narodnom Listu« XII. 1873. br. 43.): »Prijateljska poslanica [illegible]

obhod s prenosom kipa Bl. Gospe od Zečeva iz grada na poluotočić Zečevo i natrag. Nu, puk se za tu svečanost na svoj način pripravlja, te se i za pojedinih česti obreda na svoj način vlada. I tako je štovanje Bl. Gospe poglavitim dielom svečanosti, te su narodni običaji, kojima puk to svoje štovanje izkazuje, doista prezanimljivi.

* * *

Gospinom blagdanu i Ninjani i Kotarac bez razlike vjeroizpoviesti pripravlja se višednevnim postom. Grčko-iztočni Kotarac običaje posti citavu osminu prije blagdana, a u tom je tako strog, da ne će u katolika na radnju doći, ne pripravi li mu se postno jelo.

Već koji dan prije molitvenih dana muške djevojke jatomice po polju beru [illegible], t. j. divlje cvieće, kojim će okititi Gospine Stine. Pri tom poslu popievaju neprekidno sliedeću Gospinu pjesmicu:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
Divojkam me razdilite;

[illegible]
[illegible] *
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] **
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Napjev je na dva glasa u (minor) moll; te je svršetak posve istovjetan svršetku obične popievke dipala ili svirala na sekundu. Započimlje prvi sam, dok ga drugi prihvati unissono i pravi trille; na pol stiha izmjene uloge, te prvi proslieđi sekundirajuć, i svrše na sekundu. Osnova napjeva je više po duhu koralnog nego li figuralnog pjevanja. Ovaj napjev je običajan za sve pjesme na početku kola, do poskoka naime, za koga se ništa ne pjeva. No, ta je razlika, da su kolne poskočnice u deseteru, dok je Gospina pjesma u osmeru. Ovaj napjev je običajan u svoj kolikoj sjevernoj Dalmaciji, i na kopnu i na otocima, osim Silbe i Ista; i kod Ličana je napjev iste osnove, ali patetičniji i teži. Dapače i u Bosni je navadna poskočnica sličnog sadržaja:

* [illegible] — ** [illegible]

Sitan kamen do kamena
Zelen' trava do koljena.
Poslaše me cvieće brati;
Vas dan brala, jedva stručak,
A za heftu jedva kitu.
I ta kita progovara:
»Berite me, nosite me,
Ne dajte me oženjenu:
Oženjen me ružno nosi
Po vas danak . . . . . ;
Već me dajte neženjenu:
Neženjen me liepo nosi:
Po vas danak za fesićem
A u veče' pod jastukom.

U crkvenoj kući ili zvoniku pak pletu djevojke vience i kite, kojima će nakititi Gospine Stóce. Mužka glava ili udata zenskica ne smije se cvieća dotaknuti; dotakne li se, biva izlučeno, jer je smatra opoganjenim. S toga pletenje vienaca i kita obavljaju djevojke, dakako svedjer uz pripievanje navedene poskočnice, zatvorene; a zvonar pazi, da se mužko ili udato ne približi.

Ranom zorom u molitveni ponedjeljnik okite djevojke viencima i kitama dva Gospina Stôca, na koja ce pri obhodu biti postavljen Gospin kip. A da ih se tko drugi izim djevojaka ne dotakne, uhvate oko njega kolo uz pripievanje spomenute poskočnice; te kolo traje, sve dok Gospin kip s obhodom ne prispije.

No svetkovanje počinje već u nedjelju u večer u župnoj crkvi. Tada se već i prvi hodočastnici pomaljaju najskoli zadarskom cestom, koja ce sutra vrviti od pješadije, radi zavjeta bosonoge, od seljačkih i gospodskih kola; a kroz vrevu će napoprjek projuriti vatreni Arbanas na svojim žeravima, a za njim u potjeru sedlenik, kao da se spremaju na obdulju. Već kod Kožina puca pogled na ravne Kotare od Velebita do Otres-planine, jer ih oku ne otimlju riedki i poleguśni ostanci stare dubrave. Na jednom raztvori se spram zapada tiho more, gdje se otoci sveli u kolo do kopna; a sprieda, rek bi tik gordog Velebita, puklo ninsko polje. Na toj silnoj površini poput oplakana strništa na lievo strsi na umjetnom humku od golice zemlje crkvica sv. Nikole u Prahuljama (sl. 1.), koja se neobično doimlje svojom oblicom, što se ravno svršava. Vršak podaljeg zvonika bilježi ti Nin, što se još svedjer oku otimlje za mrtvim poljem, koje se povilo pram Velebitu. Narod priča, da su se na prahuljskom humku tri kralja krunila; dočim se drži, da je crkvica sv. Nikole zadužbina bana Stjepana i banice Marije od god. 1042. I brdašce Obrovica, što se spram Privlake orisuje na obzorju, spominje nam još stariju zadužbinu Jelene, sestre bana Godimira. Ona je god. 1029. sagradila crkvu sv. Kreševana. Svakako su u Prahuljama i Obrovici za najstarije dobe naše povjesti obstojali dvorovi hrvatskih velmoža; te nije sveosve na [illegible] narodna predaja, da su se tu i vladari krunili. Sva je prilika, i s

je na prahuljskom polju vršilo biranje banova ili župana ninskih za najstarije doba, a kasnije i hrvatskih kraljeva onim običajem, kako se je donnije obavljalo na Kaločin i Požunu krunjenje zajedničkih ugarskih i hrvatskih kraljeva.

Nin leži na otočiću posred sitne laguna sa svih strana zatvorene, te bi rekao, da je jezero. Grad je godine 1646. propao svojevoljnim požarom, da ne padne u turske ruke. Niti pokušanim obnovljenjem godine 1669. nije Nin uskrisio više. Blato zadušilo gradske ostanke, iz kojih strše podrtine gradskih zidina i mnogih crkava, a po sredini župna crkva i starohrvatska dvorska kapela sv. Križa. Dva kamena mosta vežu grad s kopnom, pa uvode na još kako tako sačuvana gradska vrata.

Sl. 1. Crkvica sv. Nikole u Prahuljama.

Naša slika (sl. 2.) predstavlja grad s juga u svoj dužini. Na slici grad gotovo ravno od zapada k iztoku. Ulazeći na Donja vrata glavnom ulicom, na kojoj se po gdjekoja prostalija kuća ugnjezdila među podrtine, eto te na sredini grada, koja se još sveđer Kraljevac zove. Stare stoljetne zidine, u koje je uzidan i gruman mletački lav, kažu, gdje je negda bio dvor hrvatskih vladara. To je bilo kraljevsko blagovalište, gdjeno je kralj Petar Krešimir godine 1069. izdao poznatu povelju zadarskom samostanu sv. Krševana; a još čitava crkvica sv. Križa svjedoči, da je tu stolovao još osmoga vieka župan Godeslav, koji ju je podigao. Na trgu kod razvalina vladarskoga dvora, a sučelice razorenoj palači ninskih biskupa, uz koju danas stoji župska kuća, diže se negdanja ninska katedralka.

Popodne uoči svetkovine sve vrvi od naroda oko crkve (sl. 3.), a crkva zatvorena: jer crkovnjaci pripremaju potrebito za današnji i sutrašnji ophod. Za to hodočastnici, da ne dangube, hvataju se u

kolo oko zelenilom i zastavama okićene crkve. Obično su to većim dielom djevojke po dodolsku izkićene, riedko se gdjekoji momčuljak umieša; a onda i po koje vremešnije čeljade, mužko ili žensko. Kolo počimlje potiho i potahano, te dvije a dvije uporedo pjevaju po duhovnu i po pčelinsku spomenutu »Gospinu« pjesmu uz ovaj uvod:

Hajde kolo da idjemo,
Sve u strahu Boga velikoga!

Je li vremešnije čeljade u kolu, najskoli hodočastnik iz daljega, to je iz zavjeta. Gospino kolo je takodjer čest zavjeta; i kola se, da se iztrese daljak ili groznica. Takov zavjetnik ili zavjetnica ne će ni stisnuti oka čitavu sliedeću noć, već od kola do kola neumorno će pjevati i poskakivati, dok ne iztrese svoju boleščinu.

Medjutim će odličnijeg hodočastnika velečastni župnik nadpop Don Pave Zanki uvesti u crkvu, da mu pokaže znamenitije stvari, koje se baš tada mogu najzgodnije vidjeti.

Crkva je sujatna, inače malo ukusna, gradjevina

Sl. 2. Grad Nin (s juga).

od godine 1673., na jednu lađju s više žrtvenika. Sama sgrada ne pruža ništa znamenitoga, izuzmeš li dva nad iztočnim vratima uzidana kamena kipa, sv. Asella i Ambroza, ninska svetitelja, iz konca trinaestoga vieka po prilici. Tragovi zidova stare katedralke naziru se razi zemlje oko današnje crkve osobito s iztočne strane, kao i okrugle krstione, iz koje bi g. 1746. prenesena u Mletke glasovita mramorna krstionica s nadpisom kneza Višeslava i svećenika Ivana iz devetoga vieka. Ali moćnik ninske crkve ima takovih dragulja s poviestno-umjetničkoga gledišta, da ga nedvojbeno iznose ne samo prvim u Dalmaciji, nego ga stavljaju o bok najglasovitijim svjetskim sbirkama ove vrsti. Osim srebrenih ploča, urešenih vajarijama još iz starokršćanske dobe, ima više predmeta iz razdoblja od sedmoga do jedanaestoga vieka, koji su u svojoj vrsti jedini. Prava riedkost pak je drvena škrinjica sa vajarijama na prorup u pozlaćenoj mjedi s nadpisima, što sadrži kosti sv. Marcele, te se valjda temeljito pripisuje kralju Zvonimiru. Ima i srebrena ruka s nadpisom bana Pavla Šubića († 1312.); dvie srebrne noge, od kojih jedna Radoslava Utašanca Skradinjanina, kancelara bana Pavla od godine 1308., te zlatni prsten, 55 dekagrama težak s nadpisom, dar pape Pija II. (1458.–1464.) ninskomu biskupu Bošku. Naša slika (sl. 4.) predočuje ruku sv. Asella i prsten Pija II.

Sa zapadne strane uz crkvu održala se je kapela sv. Marcele, sredovječna sgrada sa križnim svodom, što no od godine 1674. dobi ime Bl. Gospe od Zečeva, te bi tada također produljena i protegnuta. Slike na nebnici djelo prošloga vieka, dosta dobro izvedene, predstavljaju neke prizore o prikazanju Gospe od Zečeva. Tu se čuva također Gospino blago, koje sadrži mnoštvo zavjeta, većim dielom žesta skupocjenih. Prava riedkost je biserni srebreni pojas, »Gospin Pas« prozvan, što ga je g. 1448. namro crkvi sv. Marije Pavao Škornić. Oblik mu je istovjetan s pojasom rimskih vojnika, te se je tradicionalno održao kao čest rimske opreme.

Nu, što u današnji dan privlači narod k Ninu, jest kip Gospe od Zečeva, sahranjen u oblastom izdubku nad žrtvenikom ove kapele. Baš su ga crkovinari skinuli, da ga zaodjenu u svečano ruho, te ga smijemo iz bliza pregledati. Taj kip je zaista umjetnina, koja zaslužuje osobito uvaženje.

Kip (sl. 5.) predstavlja Bl. Gospu stojećke s Isusom djetićem na krilu. Visok je 1 m. na podnožku 6 cm. visokom, od orahovine u dva komada točno sljubljena; a čitav polihromovan vodenim bojama na sadrenom dnu. Zlatna tunika bezpojasna na uzporedne nabore pre-

Sl. 3. Kod crkve u Ninu u oči Gospe od Zečeva.

kriva čitavo tielo, te pada do tla, da i noge prekriva. Plavetni plašt sa zlatnim obrubom, crvenih zasaknica, prikopčan je na grudima okruglom zaponkom, te se spušta o lievi i desni bok arhaističnim naborima. Glavu resi kruna u obliku okrugla vienca, izvorno urešena na razne boje, koje su se vremenom izhabale; izpod nje pak na pleća pada koprena. Poza je gotskog kroja; napobedrena na desnu nogu, drži desnom rukom Gospa dieteta o boku, a lievakom noge mu. Dietić je gol; desnom drži na krilu jabuku, lievakom blagosivlje na grčku. Razmjerje je dobro pogodjeno, samo što je donja trećina Gospine glave nešto kraća, ali bez narušenja sklada; oči su na meridijanu. Kip odiše dostojanstvom i milostom; lica su naskoli prerezna, te se odaje djelom početka četrnaestoga vieka. Dočim kroj i razmjerje sjećaju na sjevernu umjetnost, lica odaju južno porietlo, što i blagoslivljanje na grčku. Koncem trinaestoga vieka je u Ninu cvala umjetnost, kako nam svjedoče spomenuti kameni kipovi sv. Asela i Ambroza, kao i razni moćnici, od kojih i spomenuta već ruka s nadpisom bana Pavla Šubića. Najvjerojatnije nam se čini, da je Gospin kip spomenik one sjajne dobe Nina, kad su mu Šubići knezovali. S toga gledišta takodjer nas ova umjetnina u velike zanima, jer u povjesti hrvatskog drvorezbarstva nadopunjava prazninu, što se ostećala medju Guvinovim portalom u Spljetu (god. 1214) i starijim franjevačkim pjevalištem u Zadru (kojega su ulomci sada pohranjeni u muzeju sv. Donata), i medju tolikim dalmatinskim pjevalištima petnaestoga vieka.

Medjutim su crkovnjaci Gospin kip zaodjeli sjajnim svitama, uresiv ga najbiranijim svojim blagom, da se vas kriesi od dragocjenih kovina i dragulja. Usjeden u svoju stolicu, tako da izgleda kao da sjedi, položen je na sam žrtvenik.

* * *

Primakao se sunčazahod, te se uz slavljenje i pucnjavu raztvaraju vrata crkve i kapele: kola se razvrgla te narod grne u crkvu, ali ga tek mali dio može u nju stati. Uz popievku: »Zdravo morska zviezdo« nose četiri svećenika Gospin kip u stolici sa nosilima iz kapele preko trga u crkvu, gdje će ga položiti na glavni žrtvenik. Čudan prizor se tada razvija pred tobom. Što je naroda pred crkvom, sve dvoje i dvoje uporedo pokleklo posred obhoda, koji se razdvaja, da klečeće ostavi u sredini: nosioci moraju visoko dignuti nosila, da kip predje svima preko glave. I taj čin je osebunjština ove svetkovine i čest zavjeta.

Noć hodočastnici većim dielom provadjaju bdijuć pod vedrinom oko crkve, te dočim mladjarija kolo vodi, starije zabavlja guslar i Kačićev pismar; prizor pak razsvjetljuju ognjišta, na kojima se peku janjci na ražnju. Zorom sve to življe, jer stižu pod svojim barjacima župe negdanje ninske županije, dobrim dielom današnje političke obćine. Barjak se zasadi u tle, te svaka župa hvata se u svoje zavjetno kolo. Gruvanje s mora javlja pak dolazak Podgoraca, Otočana i Ličana.

Sl. 4. Ruka sv. Asella i prsten Pija II.

Jutrom je težko ući i izaći iz crkve, jer se u njoj i oko nje sgrnulo do osam tisuća duša. Svak hoće da lizući obadje Gospin kip te pokloni darak: srebrenu krunu (tima je polovina Gospine bogomolje obložena, toliko ih je!), voščani kipić ili svieću, tamjana, cvieća; a zavjetnici: zlatan prsten, gjerdan, dekoraciju, križ s draguljima itd.; a riedko tko, da ne naredi po koju misu.

Kad je odpjevana svečana misa uz prigodnu pohvalu Gospi, koju pobožni puk poprati, na svaki pomen Marijina imena, srdačnim hukom, uzdišuć prema Pomoćnici kršćana, onda se o podnevu razvija najslikovitiji obhod (sl. 6.), što ga na našim stranama možeš vidjeti.

Od crkve glavnom ulicom na Gornja vrata, mimo dvorske kapele sv. Križa i starohrvatskog benediktinskog samostana sv. Ambroza, pak ravnom poljanom izpod Grba na tri kilometra dalečine oteglo se obašašće. Dočim župljani ninskog područja pod svojim barjacima uz Gospine pohvale stupaju pred kipom, koji u stolici nose četiri svećenika, vas narod natječe se, da predje Gospa povrh njega. Dvoje a dvoje uporedo klečeć posred obhodnika dočikaju kip, da im prodje povrh glave. Čuješ često, kako je pobožnik i glavom hotomice lupnuo o nosila, a komu su nosila za-

pela i o ovratnik. Ovaj prizor po drugi put budi izvjedljivost, tim više što klecanje pred Gospinim kipom biva i s nekim preotimanjem, tko da prije ugrabi mjesto; a jao ti ga se onomu, koji bi se usudio iztisnuti onoga, što je već poklekao. I za to narodna garda, kolunasi, imaju dosta muke, da uzdrže gomile naroda, što se natiskiva usred obhoda. Značajno je pripoviedanje starog pametara, koji je doživio ovaj čudni prizor još za zadnjeg biskupa ninskoga.

Kolunasi su običavali narod u stegi držati kundakom i psovkom, te prije nego će obhod krenuti, dozove biskup kolunaškoga serdara i upeli mu, da se stražari blago vladaju, a svakako da se okane psovke. Jedva je na to serdar privolio, prepuštajuć presvjetlomu svu odgovornost za posljedice. No, zapovied se biskupova doista ovršila, dok najednom ne odjekla puška posred obhodnika uz jaukanje ranjenika. Pred brkata Kotarca, koji bijaše već s drugom u red klekao, da povrh njih predje Gospin kip, zaletio se malo obziran Otočanin te ga s mjesta iztiskao; uvriedjeni Kotarac opalio iz male, da osvjesti nametnika. To je, dakako, izvabilo ne malu pobunu, i obhod sustao. Kad se ranjeniku pomagalo, serdar biskupa izvjestio o dogadjaju, pravdajuć svoj stari način držanja reda, na što mu biskup sav uznemiren odpovjedio, da goni opet svoju bivalicu, samo da krv ne pada. Tako pametar.

Sl. 5. Kip Gospe od Zečeva.

Puk tvrdo vjeruje, preko koga Gospa predje, da ne će na zlo nagaziti sve do dojduće svetkovine. Odatle jagma za udesnijim mjestom; a kod nekih i sujevjerje, da lupnuv glavom o nosila, blagoslov će biti još silniji. Odatle oni neredi, koji se sad tek spominju. Danas se više takova šta ne čuje i ne vidi; no uz kolunaše oružnici dapače moraju posredovati kod prizora pri Gospinom Stocu.

Gospin Stolac je veliki rimski kapitel na lapatu rudine na razkrižju medju putevima, što vode na more k Gospinu Mulu i na

Grbe, te su ga djevojke zorom ovjenčale viencima gorskoga cvieća, pak uhvatile kolo (sl. 7.) oko njega, da ga nitko ne oskvrni. I sve jutro neprekidno kolaju eto do podne. Već je sila izvjedljivaca, najskoli gospodske ruke, zaposjela prikrajke oko Stóca; a stigavši obhodnici pod svojim zastavama, sustali uz put te se poredali. Stižu svećenici s kipom, koji napokon lazeć svedjer povrh glava lak po lako prispije do Stóca, na što se djevojačko kolo razvrgne, te ga nadomješćaju oružnici i kolunaši. Medjuto se izpjevalo evangjelje s blagoslovom polja, te svećenici digoše kip na ramena, a u

Sl. 6. Obhod na dan Gospe od Zečeva.

taj mah zatalasaše se s muklim šumom glave poustajale gomile ljudstva ka Gospinom Stócu. Oko Stóca svećenici prosiplju gorko cvieće s raztrganih vienaca, a za njim se u zraku jagmi na stotine šaka. Nastaje jagma s trganjem, te jedva pomoću oružnika obhod se opet uputi, te Gospin kip opet stane lak po lako laziti nad glavama bogoljubnih hodočastnika. To se opetuje i kod drugoga Stóca pri morskoj obali.

Prizor jagmenja za gorkim cviećem vienaca s Gospinih Stolaca je zazbilja ganutljiv, premda na prvi mah u velike začuda. Puk drži svetinjom gorko cvieće, koje su djevičanske ruke utrgale i oki-

tile, i očuvale od doticaja ozemenih, te ga sobom raznosi kao blagoslov radi doticaja s čudotvornim kipom Gospe od Zečeva.

Kod drugog Stoca usredotočuje se sav žar svečanosti; tu se narod razstaje s Gospinim kipom, te hoće da izkaže najsvečanije zadnju počast. Kako obhod tu svršuje, sve što je od volje hvata se u zadnje kolo, i tako, dok se kip polako primiče, roje se kola, kao da iz zemlje niču, jedno za drugim, a poskok i pjesma su sve to jači i življi. Sve se okuplja oko svog barjaka, a oni iz daljeg okoliša uskaču, gdje im se prije namjeri.

Čim je kip na Stolac posadjen, raztrgnu se kola; iza obreda, kad se Gospa digla, sliedi već opisana žagma u gorko cvieće. Svak leti na obalu, odakle će kip s Gospina Mula u ladju.

Baš tu se luka svija na oprvu, izsred koje viri Mulo; a obala se naglo spušta k moru, koje je nanielo tamnosivim valuskom mekušne pržine čiste kao pjena. Čim s Velebita oskorupljuje modrinu, u kojoj se malo pri najmirnijem moru odrazuju zeleni vinogradi. S protivne strane, rek bi u podnožju gordog Velebita, bjelaska se crkva od Zečeva. Podgorske, pažke i vinjeračke dvojednice i trojednice krstare pod zastavama na sve strane, dok se po luci razliega puškaranje. To je počastna straža, koja jedva da izčeka, da odprati Gospin kip do prvobitnog prebivališta, na Gospin otok.

Čim Gospa na Mulo, narod istom gazi u more, tko do članka, tko do koljena, a ženskadija i gospoštija, kojoj se ne da izuvati, razredila se tik skorupa morskog. Tako nekako mora da je bilo i na Jordanu! I dosta, netom Gospa u vinjerački trabakul, koji tradicijonalno od koljena do koljena tu častnu vožnju uzimlje na se, sva ona gomila hiljada i hiljada, stara i mlada, mužka i ženska, katolika i grko-iztočnjaka: Kotarac, Ličanin, primorac i otočanin, Arbanas i Šibenčanin, crvenkapa i gospodski škrljak, sve pod gizdavom opravom, puno veselja, ljubavi i vjere, objeručke grabi more, da plače oči, — kroz očinji vid lie i svoju vjeru, kroz more slavi Majku Božju! (Sl. 8.) Uzdišuć pak prati pobožnim pogledom odmičući trabakul, na kom se viju zapovjednička trobojnica, dok se pjevanje litanija razliega s krme mu, na kojoj razabireš još svedjer bielu košuljicu svećenika i pratilaca. Počastna straža od trijestak krstarica na jedan mah skladnim puškarenjem daje glas, da je pomorska povorka upravila prove pram Gospinom otočiću.

Ovakova prizora težko da Hrvat zapamti u svom vieku drugdje, nego li u Ninu! Valjda u toj prigodi samo može se vidjeti slabi trag negdanje starohrvatske mornarice!

Običaj pranja pri nekim crkvenim svetkovinama, a da i ne govorimo o lustracijama davnih naroda, održao se je kod nas još na Bielu subotu. Kad zaslave zvona na „Slava v' visnjih Bogu", tko je u crkvi blagoslovljenom vodom, a tko van crkve, čim se sgodi, pere lice. Tako mornar mije se morem, a na istarskom otočju imucniji težaci i vinom. Djeca pak otvaraju kupanje skačuć u more.

Pobliže se sudara s ninskim pranjem prastari običaj njemačke ženskadije u Kölnu na Rajni, što nam ga je u svojim poslanicama zabilježio očevidac, glasoviti talijanski pjesnik Petrarca. U oči sv.

Sl. 7. Kolo oko Gospina Stôca.

Ivana Krstitelja pri zapadu sunca, žene i djevojke, izkicene cviećem i miomirisnim biljem, zagrnutih do povrh lakata ruku i poredane na obali, naizmjenice bi uronjivale u rieku ruke te bajale neke rečenice, da se očiste od grieha, e tako otresti se svake nesreće. I ninski hodočastnici tvrdo vjeruju, da je pranje morem u čas, kad je Gospin kip stupio u ladju, od osobite kreposti, najskoli za očuvanje od očinje bolesti.

* * *

Izašav pobožnjačka mornarica iz luke kroz uzko ždrielo u ninsku dragu, kojom svršava razsirujuć se Povljanski kanal, jedre-

inače se razvede hitrim krstarenjem rek bi u bojni red, tako da umjeravaju trabakuli jedri posred njih. Uz to se sve natječu krstarenjem i manevriranjem, da, držeć se svoga pravca pram rtu Jasenovac, proizvedu što ljepše kretnje. Dakako da je tu natjecanje uz utakmicu, često i uz okladu. Gruvanjem s rtine Veleizt hodočastnici, sakupljeni kod Gospine crkvice na Zečevu, pozdravljaju Gospinu mornaricu, koja pak svojim [illegible] uzvraća. Taj prizor naliči pomorskoj bitci, te bi rek da se Zečevo brani od pomorske navale.

Zečevo je plavina, kojom ninski poluotok prodire u Staru Povljansku dragu, razstavljena od kopna jarugom, što za oseke presuši, i tako umjetno pretvorena u otočić od 6 km. obsega. U sredini se uzdiže do 25 m. nad morem, te se pregodnim položajem oku prikazuje kao posred ovelika jezera, na sve strane rtima i otočićima izprosjecana, na pol puta po prilici od Uskočkih vrata k Privlačkom ždrelu; dok ga osam draga, i to većim dielom duboko proguranih, sa svih strana okružuju. To je onaj put, kuda su se senjski Uskoci najradje zalietali, odatle i ime Ždrielu u Podgorski kanal, na kojem stajaše na pažkoj strani tvrdja od Mletaka sagradjena. Ovoj k jugoiztoku odgovaraju slikovite ruševine grada Ljubča, na rtini Ljubina.

Gospina crkvica lijepo se na sjeverno-zapadnom rubu otočića [illegible], tako da je na dogled pažkoj i ninskoj strani. Do nje su [illegible] i stara kuća. Već od g. 1533. spominju se redovnici pustinjaci, [illegible] Pavlinci, koji su dvorili zečevačku crkvicu, ali je crkvica starija od te dobe. Često se crkva i samostan zečevački spominju petnaestoga vieka, i znamo, da je tada bio nad zečevačkim samostanom jedan prior. Baš godine [illegible] turski čopori oplieniše sjevernu Dalmaciju i [illegible] zečevačku pustinju, odnesav sobom Gospin kip. Kad ga Ninjani odkupiše, biskup Juraj Divnić dade [illegible] crkvicu, pretvori ju u ninsku nadarbinu, koju je uživao svećenik [illegible] u Ninu. Radi toga rek bi, da je zečevačka crkvica ostala zanemarena, te da se niesu u njoj vršile zadužbine na čast Gospi. S tim stoji nedvojbeno u uzročnom savezu čudan dogadjaj, koji je, nešto iza obnovljenja, razglasio Zečevo na sve strane. Opetovano prikazanje Bl. Djevice praše naime zviezdom danicom Ninu u ona burna doba.

* * *

Udovica Jelena Grubišić u Jasenovu selu, što se je potezalo Lovrinskom dragom na podnožju Vrška, medju Zečevom i rtinom

Velebitom, osta iznenadjena vidjenjem Pavlinca s gorućim duplirom, koji joj reče, da pohiti k zečevačkoj crkvi, te će čuti, što će joj biti objavljeno za štovanje i čuvanje Gospino, a da božji bič ne sastigne ljude i polja. To je bilo u gluho noćno doba 9. travnja godine 1516. Ustrašena udovica, zazirući od poruge, da ju ne uzmu na usta kao sanjaricu, oglušila se poruci. Nego za devet noći susljedice prikaza joj se Bl. Djevica krvavih koljena, a 20. travnja u puklo podne opet Pavlinac držeći u rukama dva goruća duplira, a sliedeće noći opet tri puta opetujuć istu naredbu. Napokon u ponedjeljak 26. travnja u 11 sati u jutro, dočim je Jelena u svom vinogradu pod Velikom Gredom radila, ugleda Bl. Djevicu svu u bjelini na trsovom panju, koja joj naredi, kako da se okane zanemarenje njezina štovanja u zečevačkoj crkvici. Jelena, zadivljena, pohiti za vidjenjem te prispije crkvici, na što samo zvono od sebe tripût zazvonilo. Kad ušla u crkvicu, sgleda opet Gospinu prikazu, kao i u vinogradu, te joj se razplinė pred očima. Pohiti Jelena u Nin, te u stolnoj crkvi pod svečanom zakletvom izpripovieda objavljenje, o čem ninski kancelir Nikola Vlami sastavi redoviti zapisnik uz mnogo svjedoka i crkovnjaka. Rek bi da je doista Jelena bila smatrana vidogonjkom, jer njezina prijava ne bi uvažena.

Dne 4. svibnja je Jelena žarkim srcem klečeć pred Gospinim kipom u zečevačkoj crkvici prosila, da se udostoji Bl. Djevica pruzit joj kakvo znamenje, kojim bi potvrdila njezino čudno prikazanje i naredbu, a slomila malovjernost ljudsku. Na to Gospin kip prosuzi na oba oka. Na Jelenino klicanje »Čudo! čudo! čudo!« pritekoše k crkvi ljudi, što su se tu desili, tko na ladjama a tko kod bunara, medju njima i sam ninski primicerij, te oni doista na svoje oči vidješe i dotakoše suze, što su po grudima i rukama Gospinima prokapale iz očiju. Sliedećeg dana svi pod svečanom zakletvom u stolnoj crkvi u Ninu pred mnogo odličnih svjedoka i rečenim gradskim bilježnikom potvrdiše dogadjaj, o čem bi sastavljen zapisnik, gdje su točno navedena imena svih.* Bl. Djevica pri svojem objavljenju Jeleni u vinogradu bijaše dala ovu naredbu: »Ja sam ostavila podpuno proštenje grieha svakog ponedjeljka u crkvi na Zečevu, ali za to valja postiti jedan ponedjeljak o kruhu i vodi, dati misu u crkvi sv. Jakova, u kojoj mi je drago, da me štuju, kao i u crkvi na Zečevu.«

Biskup Juraj Divnić, ovjeroviv čudo, ustanovi za svukoliku

* Izvornik u aktima ninskoga kneza Ivana de Molino fol. 840., odatle i suvremeni prepis bilježnika N. Vlami.

biskupiju blagdan prikazanja Gospe od Zečeva na 5. svibnja, a poslije toga se je, po svoj prilici radi objavljenja Gospina Jeleni u ponedjeljak 21. travnja 1516. godine, uvela svetkovina Gospina na ponedjeljak molitvenih dana, koju opisujemo.

Kad je pako potla ciparskoga rata (god. 1570.–73.) s turskog provaljivanja prietila ozbiljna pogibao Zečevu, Gospin kip bi prenesen godine 1587. u Nin, i postavljen u kapelu sv. Ambroza uz stolnu crkvu, zečevačka nadarbina utjelovljena kaptolu, koji je pak povjerio crkvicu na Zečevu brizi jednog pustinjaka. Premda je tako štovanje Gospe od Zečeva preneseno u Nin, ipak je zečevačka crkvica i nadalje ostala središtem hodočašća, te se je svečana služba božja slavila najskoli 5. svibnja i 8. rujna.

Kad se je pako u oči groznoga kandijskoga rata g. 1645., da ne padne u turske ruke, Nin morao svojevoljno požarom uništiti, uz ine crkvene dragocjenosti, bi 16. travnja godine 1646. i Gospin kip prenesen u zadarsku Stolnu crkvu. Iza obnovljenja grada bi kip opet godine 1674. veličanstvenom svečanošću prenešen u Nin i stavljen u kapelu sv. Marcele. Od tog doba zna se za stalno, da je spojen s obhodom molitvenog ponedjeljnika i prenos Gospina kipa na Zečevo, ili krajem pješice ili brodovima.

* *

Na obali se već nagomilala množina Ličana, Podgoraca, Pažana i Ražančana, da izčekaju Gospu. Prenos kipa u crkvicu i natrag biva kao i u Ninu. Pala žrtvenika, godine 1623. naslikana, predstavlja Gospino prikazanje udovici Jeleni Grubišića. Po svečanoj misi i propoviedi vraća se obhod opet u Nin, te pristaje ladja na Gospin pristan posred sjeverne gradske obale. Svečanim obhodom izčekan, biva kip unešen na veliki žrtvenik, gdje ostaje do Gospina uzašašća sliedećeg četvrtka. Toga dana potla službe božje nosi se kip svečanim obhodom kroz grad, za koga se opetuje klečanje hodočastnika, najskoli iz zadarskog i ninskog područja, i postavljanje na okićeni Gospin Stolac, što je iza crkve. To je krasan rimski kapitel, pokriven velikom pločom, s napisom od godine 1673., koji se odnosi na popravak kneževskog dvora. Za zadnji blagoslov kod toga Stoca obhod svršava i kip je unešen u svoju kapelu, gdje ostaje svedjer do dojduće zečevačke svetkovine.

*

Tko je svoj zaviet u redu ovršio te kolom iztresao bolesčinu, noge gazio ili se prao, pred Gospom za obhoda klečao, smatra se obezbiedjenim od zla do dogodišnje svetkovine. Tko se kipa dotakao, ili lupio glavom o nosila za klečanja, taj ne će tako lako kroz svu godinu nastradati. Grkoiztočnjaci, kojih je obično na hodočašću obilata trećina, te se njihove ženskinje razlikuju po svietlo-modroj suknji sa modrim, osobito drže, da preko svakog mora kip barem tri puta projći, a da bude obezbiedjen od bolesti. Za gorkim cviećem s Gospinih Stolaca, koga po rukovet svaki hodočastnik nosi sobom, željkuju sretenici u putu, susjedi i rodbina; velikom škrtošću hodočastnik udieljat će ovomu ili onomu stručak blagoslova, što ga meće nad krevet, na polja i stoku.

U naroda je rieč, da kad Gospin kip ima sto godina, da onda u nj udje duh, biva, tada kip tvori čudesa i mienja boje. Po mienjanju boja narod sudi, da li je Gospa s njime zadovoljna. Je li narod složan te je kroz godinu hvalio i slavio Gospu, onda je i kip veseo, t. j. rumen, na njezin blagdan dade Gospa liepo vrieme, da se narod može veseliti. Nosiocima u obhodu je tada kip lagan. Nasuprot Gospa tuži, tija i suze roni, kad joj se narod ne moli ili je razpačen bio, kip je nosiocima težak, ružno vrieme je na blagdan, niti je dobro, niti će ljetina roditi.

*
* *

Samo jedanput na godinu eto Nin ožive svojim starim životom, inače je to pusto, polurazno selo od kojih 200 duša; s tikvenjastih lica žitelja zreali se groznica. Slavni grad za liburnijske i rimske dobe, siedište hrvatskih vladara, točka prepiranja medju Venecijom i ugarsko-hrvatskim kraljevima za četiri vieka, a za dva sliedeća šćit turskih nahodica Like i Kotara, do god. 1807. biskupska stolica, — starodavni i bogati Nin živi sad lišen od svoje stare slave, zapušten od svakoga. Ne, — samo Bl. Gospa i pobožni hodočastnik još niesu Nina zaboravili!

Arbanasi kod Zadra.

Dr. Luka Jelić.

GDJE JE ŠTO.

O pedesetgodišnjici biskupovanja Josipa Jurja Strossmayera:

Strana

PISCI OVE KNJIGE.

[illegible]

UMJETNIČKI PRILOZI.

Papir »Dioničke tvornice papira« u Zagrebu

Umjetničke priloge izradila i tiskala Česká grafická společnost Unie u Pragu.

Tisak K. Albrechta (Jos. Wittasek) u Zagrebu.

